DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

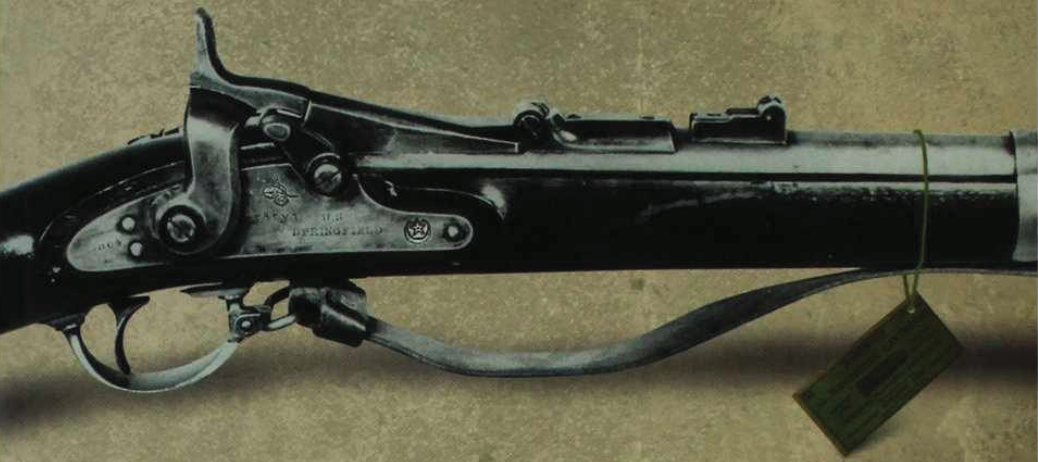
https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

ALİ İHSAN GENCER • ALİ FUAT ÖRENÇ • METİN ÜNVER

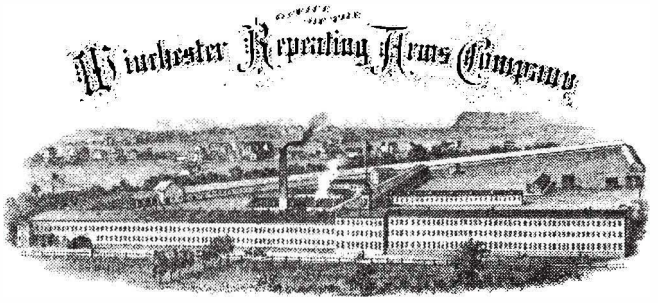

I / BELGELER

TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİ TARİHİ

tarih/araştırma DOĞUKÜTÜPHANESİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

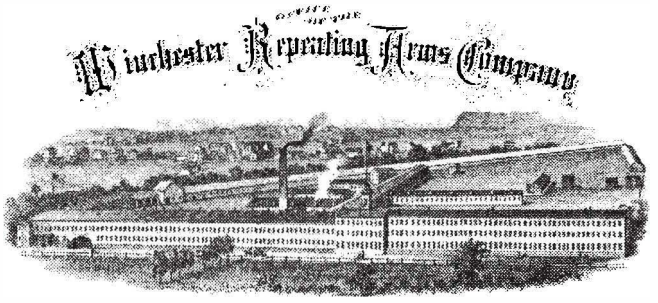
ALİ İHSAN GENCER • ALİ FUAT ÖRENÇ • METİN ÜNVER

I / BELGELER

TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİ TARİHİ

İSTANBUL 2008

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ALİ İHSAN GENCER • ALİ FUAT ÖRENÇ • METİN ÜNVER

I / BELGELER

TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİ TARİHİ

İSTANBUL 2008

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

YAZAR HAKKINDA

Prof. Dr. Ali İhsan Gencer, (1946-2008) özellikle Türk Denizcilik Tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır. Doktora tezi olan Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu adlı çalışma III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde Osmanlı bahriye teşkilatında meydana gelen değişiklikleri, ülkemize getirtilen yabancı uzmanların bahriyemizin modernleşmesinde rolleri, yabancı ülkelerle ve özellikle Amerika Birleşik Devletleriyle bu hususta yapılan anlaşma ve işbirliği gibi noktalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. 19. yüzyıl siyasî tarîhi üzerinde de çalışmalarda bulunan Prof. Dr. Ali İhsan Gencer, Ermeni meselesi, Türk- Yunan İlişkileri ve Ege Adaları sorunu gibi stratejik öneme haiz bir çok konu üzerinde elliden fazla master ve doktora çalışmaları yaptırmıştır. Ayrıca Atatürk İlkeleri ve İnkılap tarihi alanında da bir çok master ve doktora tezinin danışmanlığını yapmıştır.
Prof. Gencer'in yayımlanmış birçok bilimsel makalesi yanında, Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu, Ankara 1991 (2. Baskı). Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları, İstanbul 1986. Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul 2003 (9.Baskı), (Dr. Sabahattin Özel ile beraber). İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları, İstanbul 2004 (Dr. Ali Arslan ile beraber) adlarıyla dört kitabı yayımlanmıştır.

Dr. Ali Fuat Örenç, 1969 yılında Samsun-Çarşamba'da doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. 1992'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans programına dahil oldu. 1993'de Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. Prof. Dr. Ali İhsan Gencer danışmanlığında, 1995'de Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası (1821–1923) adlı Yüksek Lisans tezini, 2002'de de Yakındönem Tarihimizde Rodos Adası adlı Doktora tezini tamamladı. Temmuz 2004'te aynı kürsüde öğretim üyeliği kadrosuna atandı. Dr. Örenç, Ege Denizi, Ege Adaları ve Türk-Yunan ilişkileri üzerinde akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Araş. Gör. Metin Ünver, 1981'de Kastamonu'da doğdu. 1998'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde başladığı Lisans eğitimini 2002'de tamamladı. Aynı yıl yabancı dilini geliştirmek amacıyla İngiltere/Londra'ya gitti ve bir yıl kaldı. 2003-2004 Eğitim-Öğretim yılında İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2005'de Tarih Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. Prof. Dr. Ali İhsan Gencer'in danışmanlığında yürüttüğü Tanzimatın Midilli Adasında Tatbiki isimli yüksek lisans tezini bitirmiş olup (2006), Midilli Adası'nın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1925) konusunda Doktora tez çalışmalarını sürdürmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ALİ İHSAN GENCER • ALİ FUAT ÖRENÇ • METİN ÜNVER

I / BELGELER

TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİ TARİHİ

DOĞU KÜTÜPHANESİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

I / BELGELER

TÜRK - AMERİKAN SİLAH TİCARETİ TARİHİ

ALİ İHSAN GENCER • ALİ FUAT ÖRENÇ • METİN ÜNVER

Yayın Yönetmeni
Erol Cihangir

Grafik Uygulama
Sercan Arslan (0212) 520 21 50

Mizanpaj
Hülya Bilen

1. Baskı, 2008, Mayıs, İstanbul

Kitap Yayın Sıra Numarası: 44
Tarih Tetkikleri Serisi: 13

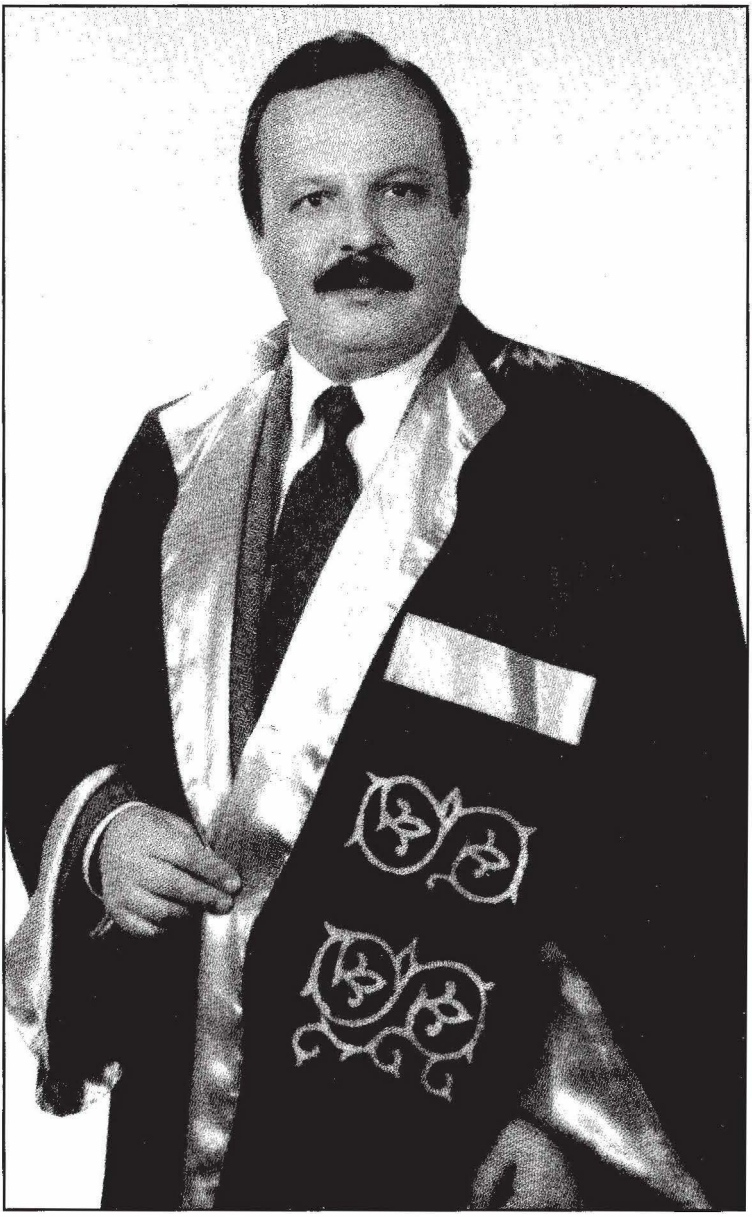
Ofset Baskı
Ofset Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 45 15 Topkapı/İSTANBUL

© Bu kitabın bütün yayın hakları Kültür Bakanlığı
Telif Haklan Mukavelesi gereği yayınevine aittir..

MİLLETLERARASI NEŞRİYAT NUMARASI
ISBN 978-9944-397-30-8

DOĞU KÜTÜPHANESİ
Ticarethane Sokağı, Tevfik Kuşoğlu İşhanı Nu: 41/16
Cağaloğlu-İSTANBUL. Tel: (0212) 520 27 19
web: www.dogukutuphanesi.com
e-mail: bilgi@dogukutuphanesi.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Merhum Hocamız Prof. Dr. Ali İhsan Gencer'in
aziz hatırasına...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR XIII

TABLOLAR LİSTESİ XV

ÖNSÖZ XVII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

AMERİKAN SİLAH SANAYİİNİN GELİŞİMİ, TÜRK-AMERİKAN RESMÎ İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE AMERİKA'DAN ALINAN İLK TÜFEKLER 5

A) AMERİKAN SİSTEMİ: SİLAH ÜRETİM TEKNOLOJİSİNDE DEVRİM 5

1) Avrupa'da İlk Tüfekler ve Askerlik Üzerine 6

2) XIX. Yüzyılın Başında Avrupa'da Tüfek Teknolojisi 9

a) Çakmaklı Tüfekler 9

b) Kapsüllü Tüfekler 10

c) Kuyruktan Dolar İğneli Tüfekler 12

3) *Amerikan Sistemi* Nedir? 13

a) Amerika'da Makinenin Silah Üretimine Tatbiki 13

ı) Tüfek Aksamının Birbiri Arasında Değiştirilebilmesi (Interchangeability) ve Sağladığı Yararlar 15

ıı) Amerikan İç Savaşı (1860–1865) Sürecinde Silah Sanayiindeki Gelişmeler 17

b) Silah Teknolojisinde Yaşanan Gelişmelerin İngiltere'deki Yankıları 20

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ı) İngiliz Geleneksel Silah Üretiminin Yüzyıl Başındaki Durumuna Bir Bakış 20
ıı) Amerikan Silah Sanayiini İncelemek Üzere Kurulan Parlamento Komisyonu 21
ııı) İngiliz-Amerikan Teknoloji Transferi 23
c) Amerikan Silah Teknolojisindeki Gelişmelerin Diğer Ülkelerdeki Etkileri 24

B) AMERİKA İLE RESMİ İLİŞKİLERİN BAŞLAMASI VE TÜRK DENİZCİLİĞİ 27

1) 1830 Ticaret Anlaşması ve Türk-Amerikan Resmi İlişkilerinin Başlaması 27
2) 1830 Ticaret Anlaşması Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Seyri 32
3) Türk Denizciliğinin Gelişmesinde Amerikan Teknolojisinin Rolü 35

C-) XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNDE YENİ ASKERÎ DÜZENLEMELER VE İLK AMERİKAN TÜFEKLERİ 41

1) Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Osmanlı Kara Ordusunda Yapılan Düzenlemeler 41
a) Askerlik Alanında Yapılan Düzenlemeler 41
b) İdarî Sahada Yapılan Düzenlemeler 45
2) 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Tüfek İthalatı Politikası 47
a) Avrupa'dan İthal Edilen Tüfekler 47
b) Tüfekhane'ye Makine Alımı İçin Avrupa'ya Komisyon Gönderilmesi 51
3) Amerika'dan Silah Satın Alınması Düşüncesinin Ortaya Çıkışı .. 52
a) Mithat Paşa'nın Amerikan Silahlarını Tavsiye Etmesi 53
b) Albay Rüstem Bey ve Blacque Bey'in Amerika'daki Faaliyetleri 54
4) Osmanlı Ordusunda İlk Amerikan Silahları ve Maliyeti 55
a) Amerikan Hükümeti'nden Doğrudan Satın Alınan Enfield ve Springfield Tüfekleri 55
b) Satın Alınan 239 Bin Tüfeğin Maliyeti 57
c) 100 Bin Adet Springfield Tüfeği Alımı ve Maliyeti 59
5) Amerikan Başkanı Ulysses S. Grant'ın Silah Alımında Sağladığı Kolaylık 60
6) Ağızdan Dolar Amerikan Silahlarının Tophane'de İğneli Snider Sistemine Çevrilmesi ve Mühimmat Tedariki 62

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ranteyran

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİNDE ZİRVE DÖNEMİ 65

A) TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİ'NİN YOĞUNLAŞMASI ... 65

1) Osmanlı Devleti'yle Silah Kontratı Yapan İlk Özel Amerikan Şirketi: Winchester Repeating Arms Company 67
a) Winchester'e 200 Bin Tüfek Kontratı Verilmesi 68
b) Washington Sefiri Blacque Bey'in Kontrata Karşı Çıkması 73
c) Patent Hakkında Yaşanan Anlaşmazlık ve Sözleşme'nin Providence Tool Şirketi'ne Devri 75
d) Osmanlı Zaptiyesi İçin Satın Alınan Winchester Tüfekleri 76
e) Winchester Tüfeklerinin Tamiri İçin Yedek Parça Satın Alınması 77
f) Oliver F. Winchester'e Osmanlı Devleti Tarafından Nişan Verilmesi 78

2) Osmanlı Devleti'ne En Fazla Silah Satan Amerikan Şirketi: Providence Tool Company 80
a) Providence Tool Şirketi ve Silah Sanayine Yönelmesi 80
b) Martini-Henry mi Peabody-Martini mi? 82
c) Winchester'ın 200 Bin Tüfek Kontratını Providence Tool'a Devri 83
d) Providence Tool İle Yapılan Yeni Kontratlar 84
ı) 300 Bin Martini-Henry Kontratı 85
ıı) 100 Bin Martini-Henry Satın Alınması İçin Şifahî İrade 87
e) İstanbul'da John B. Anthony'ye Nişan Verilmesi 88

B) AMERİKA'YA GÖNDERİLEN OSMANLI ASKERÎ KOMİSYONU VE FAALİYETLERİ 90

1) Miralay Tevfik Bey Komisyonunun Amerika'ya Gönderilmesi .. 90
2) Osmanlı Tüfeklerini Kontrol Eden Amerikalı Görevliler 91
3) Türk Askerî Komisyonunun Amerika'daki Faaliyetleri 93

C) OSMANLI DEVLETİ'NİN AMERİKA'DAN İTHAL ETTİĞİ TÜFEK MİKTARI 98

D) MARTINI-HENRY MODELİNDE YAPILAN TADİLAT: SÜNGÜ YERİNE KASATURA 109

E) SİLAHLARA MERAKLI BİR OSMANLI PADİŞAHI: II. ABDÜLHAMİD 114

F) 93 HARBİ'NDE (1877–78 OSMANLI-RUS SAVAŞI) AMERİKAN SİLAHLARI 116

Üsküdar Kitap Arşivi - https://rantey.org

1) 93 Harbi'nde Osmanlı Askerlerine Dağıtılan Amerikan Tüfeklerinin Miktarı 118
2) Osmanlı-Rus Savaşı Sırasında Amerika'dan Satın Alınan Tüfek ve Mühimmat 121
3) Seri Atar Winchester Tüfeklerinin Kendini Kanıtlaması: Plevne Savunması 128
4) Savaş Sırasında Providence Şirketi'nin Üretimi Durdurması 133
5) Savaşlarda Zayi Olan Tüfekler ve Mühimmat (1876–1879) 135

G) OSMANLI DEVLETİ'NİN AMERİKA'DAN İTHAL ETTİĞİ MÜHİMMAT 137
1) Fişek Üretimi ve İthalatının Maliyeti 137
2) Osmanlı Ordusunda Bokser Fişeğinden Metalik Fişeğe Geçiş 139
3) Artan Tüfek Sayısına Paralel Artan Mühimmat İthalatı 140

H) AMERİKAN ŞİRKETLERİNDEN SATIN ALINAN HARP MALZEMELERİNİN FİNANSMANI 148
1) Amerikan Şirketlerine Yapılan Ödemeler 149
2) Amerikan Silahlarının Finansmanı İçin Yapılan Borçlanma 153
3) Azaryan Efendi'nin Aracılığı 166

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİNDE KRİZLER, DAVALAR VE TÜRK SİLAH TEKNOLOJİSİNİN MODERNLEŞME ÇABALARI 169

A) TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİNDE KRİZLER 169
1) Silah Ticaretinde Yaşanan Sorunların Çözümü İçin Yaver-i Ekrem Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Görevlendirilmesi 170

B) WINCHESTER VE UNION METALLIC ŞİRKETLERİ İLE YAŞANAN ÖDEME KRİZİ 173
1) Winchester ve Union Metallic Şirketiyle Yapılan 30 Milyon Fişek Kontratı 173
a) Kontrat Maddelerinin Değerlendirilmesi 173
b) Fişek Bedelinin Ödeme Planı 174
c) Osmanlı Devleti'nin Ödemede Sorun Yaşaması 174
2) Osmanlı Devleti'nin Şirketlerle Uzlaşması 177
a) Fişek Meselesinin Halli İçin Kurulan Komisyon 177
b) Wallace'ın II. Abdülhamid'in Huzuruna Kabulü ve Yapılan Sözleşme 179
ı) II. Abdülhamid'in Amerika Sefiri Wallace'ı Huzura Kabulü ..179
ıı) Şirketlerle Yapılan Sözleşme 180

Ücretsiz PDF Kitap Alışım - https://rantey.org

3) Providence Tool Şirketi'nin Fişeklere El Koyma Tehlikesi Karşısında Alınan Tedbirler 181
4) Fişeklerin İstanbul'a Sevki 182
a) Birinci Sevkiyat 182
b) İkinci Sevkiyat 184
c) Üçüncü Sevkiyat 184
C) PROVİDENCE TOOL ŞİRKETİ VE BİTMEYEN DAVA SÜRECİ ..186
1) Osmanlı Devleti'nin Providence Tool İle İlk Anlaşmazlığı 186
a) Yeni Ödeme Planı: "Maliye Tadilâtı" 189
b) Seraskerlik ve Maliye Nezareti Arasında Anlaşmazlık 190
2) "Dâr-ı Şûrâ Mukâvelesi" 194
3) Providence Tool Kumpanyası'nın İflas Etme Süreci 198
a) Providence Tool Kumpanyası'nın Malî Sıkıntılarının Sebepleri ...198
b) Providence Tool Kumpanyasının Parası Ödenen Tüfekleri Teslime Yanaşmaması 202
c) 50 Bin Martini-Henry Tüfeği Satın Alma Düşüncesi: Gasp Edilen Tüfekleri Kurtarma Çabası 203
d) Providence Tool Kumpanyası'nın Üretimi Durdurması ve İflasını İlan Etmesi 208
4) II. Abdülhamid Adına Amerika'da Dava Açılması 212
a) Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Eski Bakanı William M. Evarts'ın Avukat Olarak Tutulması 212
b) Providence Tool Kumpanyası'na New York'ta Dava Açılması 213
5) Washington Sefareti'nde Değişiklik: Aristarki Bey'in Azli, Tevfik Paşa'nın Sefir Tayini 216
6) Mahkeme Sürecinde Yaşanan Gelişmeler 219
a) Dava İçin Layiha Hazırlanması 220
b) Osmanlı Devleti'nin İlk Davasının Reddedilmesi 221
c) Martini-Henry Tüfekleri İçin Açılan Diğer Davalar 221
d) Müflis Providence Kumpanyası'nın Borçlarını Osmanlı Devleti'nin Üstlenmesi Düşüncesi 223
7) Bitmeyen Davalar ve Artan Masraflar 227
a) Dava Sürecinin Uzaması 227
b) Giderek Katlanan Dava Masrafları 230
c) Yeni Teklifler 231
8) Davanın Sulh Yoluyla Sonuçlandırılması: Tüfeklerin Kurtarılması .234
9) Bir Dönem Sona Ererken Yeni Bir Dönemin Başlaması: Amerikan Tüfekleri Yerine Alman Tüfekleri 238

Üfekleri Yerine Alman Tüfekleri - turkishmilitary.org

D) TÜRK SİLAH TEKNOLOJİSİNİN MODERNLEŞME ÇABALARI VE AMERİKA 240
1) Tüfekhane İçin Amerika'dan Fişek Makinesi Satın Alınması 241
2) Tophane'den Amerika'ya Staj İçin Eleman Gönderilmesi 245
3) Martini-Henry Tüfeğini Yerli Olarak Üretmek İçin Makine Satın Alınması 246
4) Amerikan Tüfeği Alımı Süreçlerinde Mısır, Rusya ve Osmanlı Devleti Mukayesesi 251

SONUÇ 255

EK-:
SEÇİLMİŞ BELGELERİN ÇEVİRİ YAZISI 259

KAYNAKÇA 401

DİZİN 411

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KISALTMALAR

A. MKT. MHM.	:	Sadâret Mektıbî Kalemi Mühimme
BA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	:	Bakınız
C. ASK	:	Cevdet-Askeriye
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
DH. SAİD.d	:	Dahiliye Nezareti-Sicill-i Ahval Defterleri
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	:	Editör
Haz.	:	Hazırlayan
HR. TO	:	Hariciye Nezareti Tercüme Odası
İ. DH.	:	İrade-i Dahiliye
İ. HR.	:	İrade-Hariciye
İ. MMS.	:	İrade-Meclis-i Mahsus
İ.Ü.	:	İstanbul Üniversitesi
İÜ. Ktb. TY	:	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar
krş.	:	Karşılaştır
MAD	:	Maliyeden Müdevver Defterler
MB.	:	Mabeyn-i Hümayun Evrakı
MC_Evr.	:	Muallim Cevdet Evrakı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

No	:	Sayı
nr.	:	Numara
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
ŞD. DH.	:	Şurayı Devlet Evrakı Dahiliye
TALİD	:	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
USA	:	Amerika Birleşik Devletleri
t. yk.	:	Tarihsiz
vd.	:	Ve devamı
Vol.	:	Cilt
Y. A. Hus.	:	Yıldız Hususî Maruzat
Y. A. Res.	:	Yıldız Resmi Maruzat
Y. EE.	:	Yıldız Esas Evrakı
Y. Mtv.	:	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y. PRK. ASK.	:	Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y. PRK. AZJ.	:	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller
Y. PRK. EŞA.	:	Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y. PRK. HR.	:	Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Kalemi
Y. PRK. MYD.	:	Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dâiresi
Y. PRK. SRN.	:	Yıldız Perakende Evrakı Serkurenalık Evrakı
Y. PRK. TFŞ.	:	Yıldız Perakende Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Dairesi
Y. PRK. TKM.	:	Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1 : 19. Yüzyılda Satın Alınan Şeşhane Tüfekleri 48
Tablo-2 : Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan Aldığı Silahların Miktarı (Mart 1883'e kadar) 101-103
Tablo-3 : Amerika'dan İthal Edilen ve Yerli Olarak Üretilen Mühimmatın Miktarı (Mart 1883'e kadar) 144-145
Tablo-4 : Amerika'dan Satın Alınan Silahların Miktar ve Bedelleri (1879) 152

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖN SÖZ

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de Türk-Amerikan ilişkilerinde silah alımı ve teknoloji transferi son derece belirleyici bir faktör olmuştu. Hatta, 1877 yılında Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan yaptığı ithalatın % 97'lik kısmını silah alımının oluşturduğu düşünülürse, bunun önemi daha da ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Amerika ile ilk resmî ilişki kurduğu tarihten itibaren bu ülke teknolojisine ayrı bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Bunda Amerika'da silah teknolojisindeki baş döndürücü gelişmelerin etkisi elbette çok fazla olmuştu. Amerikalılar silah sanayii sektöründe, çok kısa sürede önemli aşama kaydedip, silah üretimini ülke kalkınmasının en önemli lokomotifi haline getirmeyi başardılar. Teknolojik üstünlükleri sayesinde rakipleri olan Avrupalı büyük silah şirketlerini geride bıraktılar. Bununla birlikte Amerikan silahlarını dünya piyasasında şöhret bulmasında Osmanlı Devleti'nin önemli bir etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İki ülke arasındaki ilişkilerde zamanla inişler ve çıkışlar olmuştu. İlginç olan ise 1880-1886 arasındaki altı yıllık dönemde Türk-Amerikan siyasî ilişkilerini, iki ülke arasındaki silah ticaretinde yaşanan olaganüstü gelişmelerin yönlendirmesidir. Amerikan silah şirketleriyle bazı sıkıntıların yaşandığı bu dönemde, Osmanlı Devleti bizzat Sultan II. Abdülhamid adına Amerika'da dava açmak zorunda kalmış, bu tarihten sonra Osmanlı silah alımında artık yeni alternatif arayışları başlamıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Nitekim, silah alımında Amerika ile ilişkilerin zayıflaması ve Osmanlı askeri otoritelerinin top ve topçuluğun yanında, hafif silahlarda da artık Alman silah fabrikalarını tercihi 1885 senesinde netlik kazanmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu yeni yönelemi çok geçmeden ülke siyasetinde de etkisini gösterecektir. Bu tarihlere kadar Osmanlı kara ordusu piyade ve süvari sınıflarının modernizasyonunda Amerikan silah sanayiindeki gelişmelerin çok yakın takipçisi olunmuştur. Silah alımı işi için, gelecekte modern Türk matematiğinin kurucusu olacak olan, silah konusunda eğitimli Hüseyin Tevfik Paşa başkanlığında bir heyetin görevlendirmesi, devletin Amerika'daki yeni teknolojik atılamları ciddiyetle takip etme arzusunun önemli bir delilidir.

Çalışmamız, Önsöz ve Giriş'ten sonra, üç bölüm üzerinde yoğunlaşmıştır. Birinci bölümde öncelikle Amerikan silah sanayiinin gelişimi üzerinde durulmuştur. Türk-Amerikan resmî ilişkilerinin başlaması ve Amerika'dan alınan ilk tüfekler, arşiv belgeleri ve yerli-yabancı literatür eşliğinde değerlendirilmiştir. Türk-Amerikan Silah Ticaretinde Zirve Dönemi başlığını taşıyan ikinci bölümde, artık üst düzeye çıkmaya başlayan iki ülke silah ticaretinin teknik ve ekonomik boyutları, yine arşiv belgeleri ışığında ele alınmıştır. Üçüncü Bölüm Türk-Amerikan silah ticaretinde davalara ve Türk silah teknolojisinin modernleşme çabalarına ayrılmıştır. Kitabın sonunda her üç bölüm için seçilmiş, konuyla alâkalı arşiv belgelerinin çeviriyazıları verilmiştir.

Binlerce arşiv belgesi ile dökümanın gözden geçirilmesiyle hazırlanan bu yorucu çalışmaya birçok değerli kişinin katkısı olmuştur. Öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'nden konuyla ilgili kitapların temini ve gönderilmesi konusunda her türlü sıkıntıya katlanan sayın Harun Koç ve sayın Fatih Paça'ya teşekkür etmeliyiz. Ayrıca, Atatürk Kitaplığı'nda Uzman sayın Selçuk Aydın, Ankara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nda Uzman sayın Osman Atılgan da kaynaklara ulaşılması konusunda büyük kolaylık sağladılar. Kendilerine yardımları için teşekkür ederiz. Bu kitabın ana kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilerek, araştırıcıların hizmetini sunulan belgeler oluşturmaktadır. Burada yaptığımız yorucu mesaide hiç bir yardımı esirgemeyen arşiv personeline de en içten teşekkürlerimizi sunmaktan mutluluk duyarız. Kitabın ve konuyla alâkalı arşiv belgelerinin tashihinde emekleri geçen sayın Neriman Ersoy, sayın Sinem Ilgın Serin, sayın Tülay Aydın Ünver, sayın Yunus Kılıç, sayın Serdar Soyluer ve sayın Hüseyin Baha Öztunç'a da teşekkür ederiz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çalışmamızı destekleyerek, sağladığı katkılardan dolayı İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği'ne de teşekkür etmeliyiz. Eserin basım aşamasında gösterdiği anlayış ve kolaylıklardan dolayı Doğu Kütüphanesi Yayınevi Editörü sayın Erol Cihangir Beyefendiye de ayrıca teşekkür ederiz.

Son olarak, Türk-Amerikan ilişkileri tarihine çok yeni boyutlar kazandıracağını ümit ettiğimiz, tamamen orijinal belgelere dayalı bu hacimli eserin baskıya girişinden çok kısa süre önce, bu projenin fikir babası Hocamız Prof. Dr. Ali İhsan Gencer'in aramızdan âni ayrılışı, sevincimize gölge düşüren tek olumsuzluk oldu. Saygıdeğer hocamızın aziz hatırasının bu kıymetli eser gibi sonsuza kadar yaşayacağını bilmek tek tesellimiz olacaktır.

Ali Fuat Örenç - Metin Ünver

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kurumlarında genel olarak görülen zihniyet değişimi, askerlik ve askerî teknolojiyle alâkalı konulara bakış ve yaklaşım noktasında da kendisini göstermektedir[1]. Özellikle 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilânıyla farklı bir boyut kazanan modernleşme anlayışı, askerlik sanatının ve bu sanatın icracılarının diğer ülkelerde kabul edilmiş standartlar dairesinde organize edilmesi gerektiği düşüncesini pekiştirmişti. Bu dönemde birbirlerini çok yakından takip etmekte olan Avrupa büyük devletleri, orduların organizasyonu, savaş taktikleri ve silahlar konusundaki yeni gelişmeleri çok kısa sürede takdir ederek, kendi askerî sistemlerine uyarlamaktaydılar.

1850'ler Avrupa'sının çokuluslu güçlerinden birisi olarak, giderek artan her türlü iç ve dış tehdide karşı varlığını devam ettirmeye çalışan Osmanlı Devleti için iyi silahlarla donatılmış, modern bir orduya sahip olmak her zamankinden daha hayatî bir meseleydi. 16 Ocak 1864'ten itibaren, resmi ya da gayri resmi, sadece askerlikle alâkalı konuları içeren *Cerîde-i Askeriye* gazetesinin çıkarılmaya başlanması, bu bakımdan göz ardı edilmemesi gereken bir öneme sahiptir. Haftalık olarak yayımlanan Cerîde-i Askeriye'nin gayri resmî kısmında Avrupa ve Amerikan harp sanatı ve teknolojisinde yaşanan gelişmeler hakkında, askerî okul subayları ve kurmaylar tarafından yazılar yazılacağı gibi, bu konularda Avrupa gazetelerinde neşredilen yazılara da yer

---

[1] Bu çalışma *İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca* desteklenmiştir. Proje nr: 558/14082006.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

verilecektir[2]. Gazete incelendiği zaman, askerî teknolojide gerçekleştirilen yeni birçok buluştan bahseden detaylı haberlerin yer aldığı dikkati çekmektedir.

Osmanlı Devleti askerî teknolojide yaşanan gelişmelere bu döneme kadar başarıyla ayak uydurmuştu[3]. 19. yüzyılda, özellikle ikinci sanayi devrimiyle birlikte yeni bir ivme kazanmış olan askerî teknolojideki değişim, yaklaşık bir yüzyılı herhangi köklü bir değişime maruz kalmadan atlatan tüfeklerin, dizayn ve sisteminde ciddî yenilikler getirmişti. Tüfek sisteminde yapılan yenilikler bir heyecan kaynağı olduğu gibi, bu gelişmelerin yaşandığı ülkenin, henüz kendisine dünya siyasetinde yer aramakla meşgul olan Amerika olması da bir şaşkınlık sebebi olmuştu. Üretiminde makineleşmeye geçerek, silah parçalarının standardizasyonunu sağlayan *Amerikan sistemi*, kısa süre sonra İngiltere ve kıta Avrupa'sı ülkelerince kopya edilmeye başlanmıştı.

Askerî modernizasyonda, 1860'ların sonuna kadar Avrupa'nın iki büyük gücü İngiltere ve Fransa'dan beslenen Osmanlı Devleti, Amerika'da hafif silah teknolojisinde gerçekleştirilen ve tüm dünyada ilgiyle karşılanan yeniliğe kayıtsız kalmamıştı. Aralık 1868'de incelemelerde bulunmak üzere Avrupa'ya gönderilen askerî komisyonda yer alan Tophane-i Âmire'den, Albay Rüstem Bey bir süre sonra Amerika'ya geçerek, silah teknolojisinde yaşanan gelişmeleri bizzat görmüştü[4]. Osmanlı Devleti gelecek yıllarda, ordusunda dominant konuma yükselecek, döneminin en iyileri olan Amerikan silahlarını böylece satın almaya başlayacaktı.

Türk-Amerikan silah ticareti gerçeği, bugüne kadar iki ülkenin diplomatik ya da ekonomik ilişkilerinin anlatıldığı çalışmalarda bir *alt başlık* olarak değerlendirilmekten kurtulamamıştır. Hâlbuki 19. Yüzyıl Osmanlı tarihinde sıkça duyduğumuz Martini-Henry ve Winchester gibi tüfek isimleri söz konusu çalışmalarda kendilerine ayrılan bir-kaç satır ya da sayfanın ötesinde bir role sahiptirler. 93 Harbi olarak bilinen 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın silah ve mühimmat lojistiğinin tamamına yakın kısmının Amerikan şirketlerinden sağlandığını söylemek, konunun boyutunu göstermek için yeterli bir örnek olacaktır.

---

2 Ayten Can Tunalı, "Ceride-i Askeriye'nin Tarih Araştırmalarındaki Yeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi), Ankara 2005, C. XXIV, S. 37, s. 197.

3 Jonathan Grant, "Rethinking the Ottoman "Decline": Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History*, Vol. 10/1 (1999), s. 179-201.

4 BA, İ. DH, nr. 41468, Lef 1.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Türk-Amerikan ilişkilerine dair Osmanlı Arşivinde bulunan belgelerden bir kısmın içeriği hakkında bilgi veren bir çalışma daha önce yapılmıştır[5]. Bir liste şeklinde hazırlanmış olan çalışmada, belgelerin içerigi hakkında bir-iki cümle bilgi verilmekten öteye giden bir değerlendirilme söz konusu degildir.

Genel olarak Türk-Amerikan ilişkilerini konu alan bazı çalışmalarda silah ticareti için bir-kaç sayfa ayrılsa da, yapılan değerlendirmeler Türk-Amerikan silah ticareti hakkında yanlış kanaatler oluşturacak boyuttadır. En basitinden, silah ticaretinin hangi tarihten başlatılması gerektiği konusunda, olayın tarihi seyriyle hiç alakası olmayan çıkarımlar yapılmıştır. Ticaretin başlangıç tarihi tespit edilmesine çalışılırken, ciddî maddî hatalara düşülmüş ve Osmanlı Devleti'nin Amerika'yla 1862'de imzalandığı Ticaret Anlaşması'nın 15. maddesinin iki ülke arasındaki silah ticaretini mümkün hale getirdiği şeklinde, hatalı bir görüş ortaya atılmıştır[6]. Yanlışlar silsilesinin bir ileriki ve şaşırtıcı aşaması ise "Dincester" gibi yeni bazı silah isimlerinin *ihdas* edilmiş olmasıdır[7].

Amerikan Hükümeti'yle yapılan kısa süreli ilk ticaretin ardından, özel silah şirketleriyle, bilhassa 1872–1882 yılları arasındaki on yıl üst düzeyde devam eden silah ve mühimmat alımının, Osmanlı tarihinin siyasî ve ekonomik gelişimi çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. 1882–1886 arasındaki dönemde bir krize girdiğini gördüğümüz silah ticaretinde, Türk tarafı sadece silahları değil, bu silahların üretildiği teknolojiyi de transfer etmeye çalışmıştı. Hafif silah üretiminde Amerikan teknolojisini elde ederek, üretimi içselleştirme girişimi, bu dönemde ciddî ekonomik krizler yaşamakta olan Osmanlı Devleti'nin istediği gibi sonuçlar vermeyecektir[8].

Osmanlı Devleti'nin silah sistemi seçiminde hiçbir şekilde tesadüfen hareket etmediği, Amerikan silahlarının satın alınmaya başlaması ve sürecin tamamı incelendiği zaman görülecektir.

Silah tercihini değerlendirirken Osmanlı Devleti'ne komşu ve rakip ülkelerin takip ettikleri silahlanma politikasını da dikkate almak zorundayız. Daha genel olarak, Osmanlı askerî teknolojisindeki modernizasyon günü-

---

5 Bkz: Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi), C. V, S. 8-9, Ankara 1967, s. 287-371.

6 Bkz: Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 136.

7 Nurdan Şafak, *aynı eser*, s. 138–139.

8 Jonathan Grant, "The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports, 1854-1914", *The Journal of Military History*, S. 66 (January 2002), s. 16.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

müzde değerlendirilirken, ilk önce, Rusya ve Yunanistan gibi, bu dönemde devletle sürekli sürtüşme halinde olan rakip güçlerle mukayesede bulunmak gerekir. Aksine, Osmanlı askeri teknolojisini İngiltere, Fransa ve Almanya gibi devletleri ölçüt alarak değerlendirmek, 19. yüzyıl siyasî tarihi düşünüldüğünde doğru bir yaklaşım gibi görünmemektedir. Osmanlı askerlik literatüründe yer alan, Yunanistan ve özellikle Rusya üzerine yapılmış telif ya da tercüme türünden çalışmaların, bu ülkelerin daha çok ordu, askerlik ve sahip oldukları silahlarının durumu üzerine yoğunlaşmış olması, 19. yüzyıldaki bakış açısını göstermesi bakımından dikkate değerdir[9].

Amerika tüfeklerinin yerini 1885'te kesin olarak Alman tüfeklerine bırakmasından sonraki süreçte de Osmanlı Devleti, öncelikle, aleyhinde hızla silahlanan Yunanistan ve diğer Balkan devletlerinin askerî güç ve teknolojileri karşısında yeterli olabilecek gücü bulundurmaya yönelik bir strateji izlemekteydi[10].

Türk-Amerikan silah ticaretinin 1886'da kötü bir olayla sonuçlanmış olması, Alman silah sanayiinin özellikle hafif silahlar bakımından Osmanlı pazarını tamamen kontrol etmesine zemin hazırlayan bir konuma gelmesinin önemli sebepleri arasında yer aldığını da tespit etmek gerekmektedir.

Alman *Mauser* ve *Loewe* silah firmalarının sattığı tüfeklerin karşısında, Amerikan tüfekleri hemen piyasadan kalkmamış olup, daha sonraki dönemlerde de kullanılmaya devam edilmiştir. Bunun sebebi, tam olarak başarılı olduğu söylenemese de, Amerika'dan yapılan kısmî teknoloji transferi sayesinde Amerikan silahlarının az sayıda da olsa üretilebilmesi, bakımı ve tamirinin yerli olarak yapabilmenin mümkün olması şeklinde açıklanabilir.

---

9 Ekmeleddin İhsanoğlu (Editör), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, C. II, İstanbul 2004, s. 1176, 1198.

10 Mehmet Beşirli, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16 (2004/1), s. 125.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: https://cantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

AMERİKAN SİLAH SANAYİİNİN GELİŞİMİ, TÜRK-AMERİKAN RESMÎ İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE AMERİKA'DAN ALINAN İLK TÜFEKLER

"...Bunun içindir ki bir zamandan beri Avrupa'da asker ve askerlik bir kemâle erdirilmesine fevkalâde i'tina edilerek her sûretle nazar-ı ehemmiyete alındı ve o kemâlin husûlü zımnında ikmâl-i nevâkıs-ı askerîye sa'y ile esliha-i mukteziyyeyi sûret-i mükemmeleye getirmeğe ve her devlet yekdiğerinden gördüğü usûllere rekâbet ederek ta'dilât ve ıslâhâta girişdiler."*

A) AMERİKAN SİSTEMİ: SİLAH ÜRETİM TEKNOLOJİSİNDE DEVRİM

Avrupa'nın büyük güçlerinden Fransa, bağımsızlık savaşında İngiltere'ye karşı açıkça Amerika'nın yanında yer almıştır. Savaş sırasında Amerikalılar Fransa'dan seksen bin tüfek ithal etmiştiler. İngiliz ordusunu yenen Amerikalıların temel silahı 1776 sürümü Fransız *Charleville* tüfeğiydi[1]. Bağımsızlıktan kısa bir süre sonra Amerika bu sefer de Fransa ile bir gerginlik

---

* *Cerîde-i Askeriye*, nr. 519 (11 Cemaziyyelahir 1289).

1 Debra Wolter, *Silah. Tabanca ve Tüfeklerin 800 Yıllık Tarihi* (Türkçe'si: Cenk Pamay), İstanbul 2008, s. 138.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yaşamıştır[2]. Bu olay karşısında Kongrenin takındığı tavır, Amerika'da yerli silah sanayisi kurulması için ilk adımın atılmasını sağlayacaktı.

Amerikalıların silah üretiminde dışa bağımlılığı ortadan kaldırma girişimi, bir asır sonra silah üretiminde *Amerikan sistemi* olarak adlandırılacak ve Avrupalılara örnek teşkil edecek bir yaklaşımın başlangıcı olması bakımından önem taşımaktadır. Kazanılan siyasî bağımsızlığı, askerî sanayiini de bağımsız hale getirerek taçlandırmak için harekete geçen Amerika, önce *Springfiled* (1794) ardından *Harpers Ferry* (1798) Silah Fabrikası'nı kurmuştur.

Aslında Amerika'ya tüfek Avrupa'dan girmişti. On sekizinci yüzyılın başlarında Kıta Avrupası'ndan Amerika'ya yapılan göçler sırasında tüfek de yeni kıtaya getirilmişti[3]. Tüfeğin modern anlamda gelişmesi, savaş tarihinin en önemli argümanlarından biri konumuna yükselmesi ve kullanımının yaygınlaşması için yaklaşık bir asır daha beklemek gerekecekti. Her şeyden önce tüfek sisteminin Avrupa'da geçirdiği evrimin üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır.

1) Avrupa'da İlk Tüfekler ve Askerlik Üzerine

Avrupa tarihinde küçük kalibreli ateşli silahların savaş sahnesinde yerini alması on dördüncü yüzyıla rastlamaktadır[4]. Kullanım bakımından daha pratik ve yapılan atışların daha isabetli olması için ilk olarak *arquebuse* ismi verilen fitilli hafif silahlar geliştirilmişti. Çeşitli çaplarda fitilli tüfeklerin Fransız askerleri tarafından 1530'larda kullanıldığı bilinmektedir. Fitilli tüfeklerin diğer bir çeşidi olmak üzere *escafette* isimli ve bir metre uzunluğundaki tüfekler ise 1480'lerden 1600'lere kadar kullanım alanı bulmuştu. *Mousquet* olarak adlandırılan tüfekler ise on altıncı yüzyılda kullanılmış olan diğer bir cins fitilli tüfek çeşididir.

Fransız süvarileri, kısa boyda arkebüzler ve bir ara yivli karabinalar kullanmışsa da 16. asrın sonlarına doğru çakmaklı tabancalar daha çok kabul gören hafif silahlar olmuştur. Esasında Almanlar 15. asrın sonundan itibaren yivli silahlara sahip olmakla birlikte, doldurulma sırasında yaşanan zorluk-

---

2 Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1799–1999)*, İstanbul 2000[5], s. 257.

3 Tüfeğin Pensilvanya'ya İsviçre ve civarından göçenlerce 1700'lerde getirildiği, ancak bu tarihlerdeki sistemin ağır, kısa bir metal olarak, misket tüfeğinden biraz daha kesin atış yapabildiği ifade edilmektedir: John W. Wright, "The Rifle in the American Revolution", *The American Historical Review*, Vol. 29/2 (Jan. 1924); E. Fisher , "Hafif Silahların Ağızdan Doldurulmasından Kuyruktan Doldurulmasına Kadarki Gelişmesi", *Askerî Tarih Bülteni*, Çev.: Fethi Ersoy, No: 7 (Şubat 1979), s. 102.

4 Geoffrey Parker , *Askeri Devrim Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, Çev: Tuncay Zorlu, İstanbul 2006, s. 23.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lar nedeniyle bu tüfekler kabul görmemiştir[5]. Bu devirlerde kullanılan silahların dolumu öncelikle namlu ağzından barut konulması, ardından paçavra ve nihayet kurşunun yerleştirilmesi şeklinde gerçekleştirilmekteydi.

Savaş sırasında tüfek doldurulması, zaman kaybına neden olmasından dolayı başlı başına bir meseleydi. Bu türden sıkıntıların giderilmesi için 1640'larda kâğıt mahfazalar kullanılmaya başlanmıştı. Bu arada söz konusu tarihten on sene evvel çakmaklı kaval tüfekleri geliştirilmişti. Özellikle olumsuz hava koşulları altında paçavranın yakılarak ateş edilmesinde yaşanan sorunlar çakmaklı tüfekler ile aşılmaya çalışılıyordu. Bir süre sonra *süngü*nün savaş aletleri arasında mızrağın yerini almasıyla çakmaklı tüfekler piyade askeri için önemli bir silah halini almıştı[6]. Avrupa'da, meşhur yedi yıl savaşları sırasında demir harbîli[7] ve menzili iki yüz-iki yüz elli metre olan çakmaklı kaval tüfekleri ve kağıt mahfazalı fişekler kullanılmıştı. Bu tüfek sistemi yarım asır sonra Napolyon'un askerleri tarafından kullanılacak olan sistemin aynısıydı. Bu arada yüksek maliyet ve yoğun emek sarfı, tüfek üretimini yüzyıllar boyunca oldukça fazla beceri gerektiren bir el sanatı haline getirmişti. 19. yüzyıla gelinceye kadar tüfek sistemlerinde çok büyük bir değişiklik ve yenilik yapıldığı söylenemez.

Daha önceki yüzyıllarda savaş sahnelerinde rüştünü ispatlamış olan topun[8] daha etkin bir silah haline getirilmesi, 18. yüzyıl Avrupa'sının birincil endişesi gibi görünmekteydi[9]. Diğer taraftan devrim öncesinde Fransa'da askerlere dağıtılan silahların niteliği üzerinde çalışılmış ve birtakım iyileştirilmeler yapılmıştı. Bu dönemde Fransa'da küçük çaplı silahlar sivil zanaatkârlarca imal olunmakta ve Fransız Ordusu'na satılmaktaydı. Söz konusu bağımsız üreticiler acil ihtiyaç durumlarında mallarını fâhiş fiyata satmaktan çekinmiyorlar, devleti bir nevi *fidye* ödemeye zorluyorlardı. Esasında bu,

---

5 Debra Wolter, *Silah. Tabanca ve Tüfeklerin…*, s. 128.

6 Hüseyin Remzi, *Tüfenk Hakkında Bidâyet-i Zuhûrundan Zamanımıza Kadar Vukū'a Gelen Terakkiyât-ı Târîhiye-i İcmâliyedir*, İÜ. Ktb. TY, nr. 4406, s. 17.

7 Tüfeklerin ağızdan dolumu sırasında *harbî* adı verilen ve barutu sıkıştırmaya yarayan bir çubuk kullanılırdı: Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1989, s. 544. Önceleri bunlar ağaçtan yapılmakta ise de daha sonra demir ve 1760'lardan itibaren çelikten imal edilmekteydi. Başları ise armut şeklindeydi.

8 Avrupa'da barut ve top hakkında telif edilen ilk eserler için, bkz: Salim Aydüz, "Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silahlar", *TALİD*, C. 2, S. 4, İstanbul 2004, s. 277–281.

9 Mesela, daha önce Avusturya Ordusu için çalışan Jean de Gribeauval (1715–1789) 1769'dan itibaren Fransa'nın hizmetine girecek ve topçu sınıfını düzenlemekle görevlendirilecekti. 1776'da topçu sınıfı genel müfettişi olarak atanan Gribeauval'ın gerçekleştirdiği reformlar sayesinde Fransa Avrupa'nın en iyi topçusuna sahip olacaktı: Jeremy Black, "Devrim ve Napoleon Savaşları", *Top, Tüfek ve Süngü: Tarihte Savaş*, İstanbul 2003, s. 237.

Üç Hasan PDF Kitap Arşivi | 158-815 | İstanbul

Fransa'da az görülen bir vâkıa değildi. Fransız askeriyesi silah üretiminde fiyat yükseltmeye açık olan bu sistem karşısında her türlü teknolojik gelişme ve yenileşmeyi destekleyerek, alternatif üretim biçimi oluşturmaya çalışıyordu. Bir silah zanaatkârı olan *Honore Blanc da* 1790'da, bu yaklaşım dahilinde Fransız ordusu tarafından desteklenmiş ve hatta birbiriyle değişebilen silah parçaları yapmayı başarmıştı. Bu şekilde Fransa Tophanesi tarafından finanse edilen Blanc, 1806 senesine kadar yılda on bin kaval tüfeği üretmiştir. Ancak bu tarihte orta sınıf bürokratların, silah üretimi sayesinde ellerinde tuttukları avantajı makineleşmeye kaptırmak istememeleri, Blanc'ın önünü tıkamış ve çalışmalar terkedilmiştir[10].

Asker alımının kurala bağlanması da Napolyon döneminde üzerinde durulan bir konu olmuştu. Getirilen zorunlu askerlik uygulaması sayesinde 1812–1813 seneleri arasında Fransa'da bir milyon kişi askere alınmıştı[11].

Koalisyon Savaşları sırasında Fransa karşısında askerî yetersizliklerini fark eden diğer Avrupa devletleri, ordularını Fransa'yı mağlup edebilmek hedefiyle yeniden düzenlemişlerdir. Mesela *Askerî Tensikat Komisyonu*, 1807 senesi baharı ve yazı boyunca Prusya Ordusu'nda mevcut kaval tüfeklerinin tipi ve durumu hakkında raporlar hazırlatarak işe başlamıştı. Raporlar bu tarihlerde Prusya piyadesinin 1782 model tüfeklerle teçhiz edildiğini, diğer bir ifadeyle yaşanan teknolojik gelişmelerden geri kalındığı gerçeğini ortaya koymuştu[12]. Sonuç itibariyle taktiksel olarak tüfek sayısını artırma yoluna giden Prusya, diğer taraftan elindeki 1782 tipi tüfekleri modernize etmek durumundaydı[13]. Avusturya, 1809'da ordusunu ıslah ile asker sayısını dört yüz bine yükseltecekti[14]. Prusya'da zorunlu askerlik 1814'ten itibaren yasalaştırılmıştı[15]. Askerlik konusunda yapılan yeni düzenlemeler sonucu on dokuzun-

---

[10] Patrick Gaines Thompson, *Historical Importance of the Hall Breech Loading Rifle in the Development of the American System of Manufacturing, Mass Production, Interchangeability, and Industrial Education*, Texas A& M Universitesi Doktora Tezi, 2002, s. 12-13.

[11] Jeremy Black, "Devrim ve Napoleon..., s. 243.

[12] Dennis E. Showalter, "Manifestation of Reform: The Re-armament of the Prussian Infantry; 1806--1813", *The Journal of Modern History*, Vol: 44/3 (September 1972), s. 365.

[13] Prusya, 1806 senesinde Nothard-Gewerh tipi düşük kalibreli bir tüfek geliştirmiş ise de piyade askerinin çok az bir kısmı bu tüfekle donatılmıştı. Bunun altında yatan nedenlerden biri üretimde yaşanan sıkıntı, diğeri ise söz konusu silahın Fransız, Rus ve Avusturya mühimmatına göre düşük kalibreli olmasıydı. Tamamen bu tüfeğin kullanılması durumunda ise Prusya gerekli mühimmatı kendi başına sağlamak durumunda kalacaktı ki bu pek de kolay görünmemekteydi: Dennis E. Showalter, "Manifestation of Reform: The Re-armament of the Prussian..., s. 367, 370-371, 374.

[14] Robert M. Epstein, "Patterns of Change and Continuity in Nineteenth Century Warfare", *The Journal of Military History*, No: 56/3 (Jul. 1992), s. 378, 382.

[15] J. P. T. Bury (Ed.), *The New Cambridge Modern History*, Vol. X, The Zenith of European Power 1830–1870, Cambridge 1964, s. 342.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cu yüzyıla girerken Avrupalı devletlerin devamlı elinde bulundurduğu asker sayısındaki göreceli artış, lojistiği önemli bir mesele haline getirmekteydi[16]. Bu bakımdan Fransızlar 1813'te on sekiz milyon tüfek fişeği rezervine sahiptiler[17]. Yine bu yıllarda Rusya'da da asker alımı miktarındaki artışa paralel olarak, sonraları 110.000 tüfek dâhil büyük miktarda savaş gereci imal edilmişti[18].

Örneklerden de anlaşıldığı üzere on dokuzuncu yüzyılın başlarında askerliğin devletlerce daha sistematik hale getirilmesi ve beraberindeki birtakım düzenlemeler, tüfeğe karşı olan ihtiyaçta da bir artış yaşanmasını kaçınılmaz hale getirmişti.

Nitekim aşağıda ilgili bahsinde üzerinde geniş olarak durulacağı gibi, Osmanlı Devleti'nde yüzyılın son çeyreğinde askerlik hizmeti konusunda yapılan birtakım düzenlemeler sonucu asker miktarında bir artış yaşanmış ve bu da devleti kendi imkânlarıyla kapatamadığı, özellikle tüfek gibi teknik bakımdan her dönemde gelişime açık olan askerî malzemelere duyulan ihtiyacın, ithal ikamesiyle karşılanması düşüncesine sevk etmişti[19].

2) XIX. Yüzyılın Başında Avrupa'da Tüfek Teknolojisi

a) Çakmaklı Tüfekler

Yüzyılın başında standart piyade tüfeği, hâlâ ağızdan dolar çakmaklı tüfekti. Daha önce ifade edildiği gibi, bu silahın doldurulması başlı başına bir işti. Ayrıca pek de seri olmayan tüfek, dakikada ancak iki atış yapabilmekteydi. Yaşanan sorunlardan bir diğeri de atışların isabet oranı ve sonucun etkili olup olmamasıydı. Öncelikle, yapılan atışlar kısa mesafeliydi[20]. Hedeflenen bir objenin vurulabilme şansı, ancak sıraya dizilmiş bir grup tüfekli askerin *yaylım ateşi* (volley fire) açması ile yükselmekteydi[21]. Bu taktik

---

16 Robert M. Epstein, "Patterns of Change and Continuity in Nineteenth...", s. 382.

17 Jeremy Black, "Devrim ve Napoleon..., s. 243. Esasında Osmanlı Devleti de kısa bir süre sonra askerliği zorunlu hale getirecek ve bu uygulamayı bünyesinde bulunan gayrimüslimlere de teşmil etmek için birtakım düzenlemeler yapacaktı. Geniş bilgi için bkz: Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, İstanbul 2000.

18 Jeremy Black, "Devrim ve Napoleon..., s. 255.

19 BA, İ. HR, nr. 14241.

20 J. P. T. Bury (Ed.), *The New Cambridge Modern History*, Vol. X, The Zenith..., s. 303.

21 Batılı askeri tarih yazarları *yaylım ateşinin* bir savaş taktiği olarak ilk defa 1590'larda Hollanda ordusunda kullanıldığını kabul etmektedirler: Geoffrey Parker , *Askeri Devrim*, (Çev: Tuncay Zorlu), s. 25-26. Aslında bu usûl Osmanlılar tarafından daha önce kullanılmıştı: Günhan Börekçi, "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire During the Long Ottoman-Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Origins", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*, Vol. 59/4, 2006, s. 407-438.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

isabet oranında değil, ateş gücü ve atış miktarına dayanmaktaydı. Her ne kadar, mesela Prusya İmparatoru Büyük Friedrick zamanında (1740–1786), tüfek kullanımı yaylım ateşi taktiğine göre değerlendirilip[22], gerçekleştirilen atışların isabet oranları ve tutarlılıklarına pek önem verilmese de 19. yüzyılın hemen başlarında Prusyalılar atışların isabetli olmasının en az tüfeğin ateş hacmi kadar önemli olduğunu anlamışlardı[23]. Nitekim müteakip kırk yıllık dönem (1830–1870) Avrupa savaş taktiği, stratejisi ve sanayisi bakımından gerçekten önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreç olacaktı. Bu süreçte tüfeğin önceki dönemlerde sahip olduğu hemen bütün olumsuz tarafları ve eksik yanları giderilecekti.

Tüfeğin hem görünüm itibariyle hem de sağladığı sonuçlar bakımdan modern şeklini alabilmesi, birbiri ardına gerçekleştirilen buluşlar sayesinde mümkün olabilmişti. 19. yüzyıl başında Avrupa ordularınca kullanılmakta olan tüfek modellerinin teknik yetersizliklerinin giderilmesi için gerek askerî uzmanlar gerekse amatör silah meraklıları tarafından yapılan çalışmaların ilk önemli meyvesi kapsüllü tüfeğin tasarlanması olmuştur. Devrim niteliğinde bir buluş olan kapsüllü ateşlemenin sağladığı en önemli avantaj güvenilirlikti. Bu arada ateşleme mekanizması da artık daha hızlı çalışıyordu[24].

b) Kapsüllü Tüfekler

19. yüzyılın hemen başında silah sanayinde önemli bir gelişme olan kapsül[25] icat edilmiştir. İngilizlerin tüfekte kullanmaya başladığı kapsülü, Fransa ancak 1840–1848 model tüfeklere tatbik edebilmiştir. Çakmaklı tüfeklerin yerini alan kapsüllü tüfekler özellikle Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında tecrübe edilebilmişlerdir[26]. Ancak kapsüllü kaval tüfekler de istenileni vermekten uzak görünmekteydi. Atışlardaki düşük tutarlılık ve menzil problemlerinin aşılması için birtakım yenilikler yapılması gerekmekteydi.

Bundan sonraki en önemli yeniliklerden biri ise kapsüllü yivlî tüfeklerin tasarlanması olarak görünmektedir. O ana kadar merminin namluya tam olarak oturmaması, ateşlemeyi tetikleyen gazların sızarak işlevini yitirmesine ve rüzgârın da olumsuz etkisiyle atış gücü ve hedefe isabet oranının düş-

---

22 Dennis E. Showalter, "Manifestation of Reform: The Re-armament of the Prussian..., s. 366.

23 Dennis E. Showalter, "Manifestation of Reform: The Re-armament of the Prussian..., s. 373.

24 Debra Wolter, *Silah. Tabanca ve Tüfeklerin...*, s. 40.

25 Kapsül, ağızdan dolar tüfekleri her türlü hava koşulunda güvenilir bir şekilde kullanma imkânı getirmişti. Bakır veya pirinçten mamul küçük bir silindir şeklindeki kapsülün içinde hızla ateş alabilen az miktarda, mesela cıva gibi bir patlayıcı madde bulunmaktaydı.

26 Geoffrey Wawro, " "Army of Pigs", The Technical, Social, and Political Bases of Austrian Shock Tactics, 1859-1866", *The Journal of Military History*, Vol: 59/3 (July 1995), s. 411; Hüseyin Remzi, *Tüfenk Hakkında Bahsiyye-i Zükûr Kitabın Tercümesidir*, s. 20.

Üretesi: PDF Kitap Arşivi - https://kitap.org.tr

mesine sebep olmaktaydı. Diğer taraftan mermilerin tam olarak sıkıştırılması tüfeğin dolumu için harcanan ortalama süreyi uzatmaktaydı. Bu sorun, dolum esnasında namludan rahatlıkla geçecek kadar küçük, ancak ateşleme esnasında büyüyerek yivli kısma tam olarak oturabilen, yani namluyu dolduran bir mermi yapılması ile giderilmeye çalışılacaktı.

Bu anlamda yapılan çalışmalardan ilki bir Fransız subayı olan *Delvigne* tarafından 1826'da denemeye konulan yöntemdi. Bu sistemde tüfeklerle donatılmış bir taburun 1838'de Cezayir'in işgali sırasında kullanılması büyük ses getirmişti. İngiltere'de *Yüzbaşı Norton*'un 1823'te yivli tüfekler için konik biçimli bir mermi tasarlamıştı. Ancak tüfeği doldururken, merminin yivlere oturması için iyice sıkıştırılması gerekmiştir. Silahları ağızdan doldurmayı zorlaştıran bu sorunu Norton, mermiyi sıkıştırmak yerine, mermi tabanı oyarak giderdi. Böylece silahın ateşlemesiyle çıkan mermi, gaz basıncı ile genişliyor ve namludaki yivlere iyice oturuyordu[27]. Benzer bir sistem 1835'te *Mr. Greener* tarafından üzerinde çalışılarak olgunlaştırılmıştı. Ancak İngiliz askerî çevreleri bu buluşu başlangıçta uygulamak istememişlerdi. Yüzbaşı *Claude-Étienne Minié*'nin 1847'de bu dizaynı daha da geliştirerek oluşturduğu tasarının Fransız askerî çevrelerince aksine büyük ilgiyle karşılanmış ve kullanılmaya başlanmıştı. Yeni tüfeğin sahip olduğu sistem, Avrupa ordularının, Napolyon savaşları sırasında ve 1815 sonrasında mükemmelleştirilmiş bütün piyade taktiklerini gözden geçirmelerini gerektirmişti. Minié tüfeğinin namlusunda açılan yivler sayesinde, mermiler hedeflerini daha isabetli bulabiliyorlardı. Bu gelişme sonrası piyade alaylarının uzunluğu yüz metreden üç yüz metreye yükseldiği gibi, silahlı çarpışma menzili de üç yüz metreden bin metreye çıkmıştır. İngiliz ordusu ise Minié sistem tüfeklerini ancak 1851 senesinde kullanmaya başlamıştır[28].

İlginç bir ayrıntı olarak hemen belirtmek gerekir ki, Minié daha sonra Said Paşa'nın valiliği zamanında Mısır'ın hizmetine alınmış ve adına patentli tüfeğini üretmesi için Kahire'de bir de fabrika kurulmuştu[29].

Minié tüfeğinin biraz daha geliştirilmiş şekli İngilizlerin Enfield tüfekleriydi. Bu sonuncusu *ağızdan dolar* (muzzle-loaders) silahların teknolojik olarak ulaştığı en son noktaydı. Ancak ağızdan dolar yivli tüfekler henüz arzu edilen mesafe ve sıhhatte atış yapmak için yeterli değildi.

---

[27] Debra Wolter, *Silah. Tabanca ve Tüfeklerin*..., s. 154.

[28] Bu arada İngilizler Minié'a 20.000 sterlin ödemek zorunda kalmışlardı. Ayrıca "sistemin ilk halini kamuoyu gündemine getirdiği için" Greener'e de gecikmeli olarak 1000 Sterlin para ödülü verilmişti: J. P. T. Bury (Ed.), *The New Cambridge Modern History*, Vol. X, The Zenith..., s. 303-304.

[29] John Dunn, "Egypt's Nineteenth Century Armaments Industry", *The Journal of Military History*, Vol: 61/2 (April 1997), s. 239.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

c) Kuyruktan Dolar İğneli Tüfekler

Avrupa'da tüfekten istenilen verim, ancak çaplarının küçültülmesi ve kuyruktan doldurma usulünün benimsenmesi sonrasında elde edilebilmiştir. Tüfeklerin kuyruktan doldurulması fikri on altıncı yüzyılın ortalarında mevcut ise de kapak takımının gazların kaçmasına engel olacak seviyede tasarlanamamasından dolayı, o zamanlar çok kısa süreli olarak kullanıldığı ifade edilmektedir[30].

Prusyalılar daha 1841'de piyade askerlerine Dreyse modelinde iğneli tüfekler dağıtmışlardı. Dreyse tüfeği *kuyruktan dolar* (breech-loaders) tüfeklerin ilk etkili örneğini teşkil etmekteydi. 1863'te ağızdan dolar Minié tüfeği ile dakikada bir iki atış yapılabilirken, Dreyse'de bu sayı dört ile yedi arasında değişmekteydi[31]. Önce Prusya'nın Danimarka'ya karşı kazandığı zafer[32] ve ardından 1866'da Avusturya ile Prusya arasında meydana gelen Sadowa Savaşı iğneli tüfeklerin kıymetini tescil etmişti. Bundan sonra Prusya ile Fransa arasında yaşanan ve Alman birliğinin kurulması önündeki en büyük engelin bertaraf edildiği 1870 Sedan Savaşı'nda yeni icat tüfeklerin yararlılığı tekrar ispat ediliyordu[33].

19. yüzyıl ortasında kuyruktan dolar uzun menzilli piyade tüfeğinin geliştirilmesi, silah sanayisinin makineleşmesi ve seri üretime geçişin sağlanması orduları birer yok etme cihazı haline getirmişti. Kuyruktan dolar tüfeklerin dokuz yüz metreden fazlaya ulaşan etkili menzil mesafesi, Amerikan İç Savaşı, Avusturya-Prusya ve Fransa-Prusya savaşlarının *tüfekler savaşı* olarak nitelendirilmesinin en önemli sebebiydi[34]. Kuyruktan dolar tüfeklerde kovanlı mermi atılmasıyla birlikte tüfek menzili ve isabet oranı çok üst seviyelere çıkmıştı[35].

Bu sırada Avrupa ordularında Prusya modeli iğneli tüfeğe benzer birçok model tecrübe edilecekti. Nihayet Fransızlar 1866'da 11 mm çapındaki *chassepot* tüfeğini piyade askerine dağıtmaya başlamıştı[36]. Avusturya Harbi-

---

30 Hüseyin Remzi, *Tüfenk Hakkında Bidâyet-i Zuhûrundan Zamanımıza Kadar...*, s. 22.

31 Bu tarihlerde, Osmanlı Devleti'ne de hizmet etmiş olan ünlü komutan Moltke, Prusya ordusunu elindeki tüfeğin seri atış üstünlüğünden en iyi şekilde yararlanmak için küçük gruplar halinde örgütleme yoluna gitmekteydi: Geoffrey Wawro, " "Army of Pigs", The Technical, Social, and Political Bases of...", s. 413.

32 Geoffrey Wawro, "Army of Pigs", The Technical, Social, and Political Bases of..., s. 425.

33 *Cerîde-i Askeriye*, nr. 519 (11 Cemaziyyelahir 1289).

34 Joseph Bradley, *Guns for the Tsar. American Technology and the Small Arms Industry in Nineteenth-Century Russia*, Illinois 1990, s. 21.

35 Debra Wolter, *Silah. Tabanca ve Tüfeklerin...*, s. 111.

36 *Cerîde-i Askeriye*, nr. 538 (21 Şaban 1289).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ye Nezareti ise ordunun sahip olduğu kuyruktan dolar *Werndl* tüfeğinin sayısını artırarak, 120.000 yeni tüfek satın almaya karar vermişti. Her ne kadar ihtiyat askerlerinin de aynı tüfek ile teçhizi düşünülmüşse de maddî birtakım sıkıntılar nedeniyle söz konusu alaylara eski sistem karabina verilmesi yoluna gidilmişti[37]. 1874'e gelindiğinde Fransa'da, daha üstün bir donanıma sahip olan *Gra* tüfeği ve kağıt mahfazalı fişekler yerine madeni mahfazalı fişekler kullanılmaya başlanmıştır.

Bu aşamada Avrupa'da tüfek sistemleri üzerinde yapılan çalışmalara Amerikalıların katkısı neydi, dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni Amerika'dan silah almaya yönelten teknolojik etkenler nelerdi sorularını cevaplandırmaya geçebiliriz.

3) *Amerikan Sistemi* Nedir?

1790'larda Amerikan Kongresi'nin, o ana kadar Avrupa'ya dayalı olan silah sanayisini bağımsız hale getirmek için 800 bin Dolar kaynak ayırması ve Springfield ve Harpers Ferry'de Federal silah fabrikaları kurulmasını onaylaması, silah teknoloji tarihi bakımından önemli bir kilometre taşı olmuştur[38]. Bu anlamda Amerikan Hükümeti'nin top, hafif silahlar ve mühimmat alımında iç piyasaya yönelmesi ve özel sektöre büyük kontratlar verilmesi önemlidir. Sürecin en başından itibaren hükümetin silah üretimi konusunda özel sektördeki üreticilere karşı tutumu ve parça üretiminde insicama önem vererek kontratları buna göre düzenlemesi[39] Amerikan sisteminin temellerini oluşturmaktadır.

a) Amerika'da Makinenin Silah Üretimine Tatbiki

Bilindiği üzere Avrupa ve Amerika'da gerçekleştirilen sanayi devrimi ardından kol gücünün yerini, su veya buhar gücü ile çalışan makineler almış ve seri üretim başlamıştı[40]. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Avrupa'da silah henüz geleneksel yöntemler kullanılmak suretiyle, yani zanaatkârlar tarafından elle üretilmekteydi. İşte askerî sanayide makineleşme ilk önce Amerika'da başlamış ve diğer ülkeler ancak yüzyılın ortalarında bu gelişmeye adapte olmak için harekete geçmişlerdir. Mesela İngiltere silah üretiminde Amerika'da yakalanan standardı fark ettiği anda, parlamenterlerden müteşekkil bir komisyon görevlendirerek, gerekli incelemelerde bulunmak üze-

---

37 *Cerîde-i Askeriye*, nr. 539 (25 Şaban 1289).

38 Joshua L. Rosenbloom, "Anglo-American Technological Differences in Small Arms Manufacturing", *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 23/4 (Spring 1993), s. 694.

39 Joshua L. Rosenbloom, Anglo-American Technological Differences..., s. 695.

40 Sanayi devrimi için bkz. Phyllis Deane, *İlk Sanayi İnkılâbı*, Çev. Tevfik Güran, Ankara 1988.

Üçüncüsü DDE Kitap Arşivi - https://cantay.org

re Amerika'ya göndermiştir[41]. Amerika'nın mekanik ve teknolojik olarak dikkate alınması gerekli bir güç haline geldiği, 1851 senesinde İngiltere'nin ev sahipliğinde Londra'da düzenlenen ve günümüzde de devam eden *expo* fuarlarının ilki olan *Great Exhibitions of the Works of Industry of all Nations* fuarında kabul edilmişti. Fuar alanı olarak meşhur Hyde Park civarındaki Crystal Palace seçilmiş ve sergi 1 Mayıs 1851'de açılmıştı. Aslında fuar tamamen bir teknoloji gösterisinden ibaretti[42]. Silah üreticileri bu fuarda Amerika'da gerçekleştirilen teknolojik yenilikleri dünya kamuoyunun bilgisine sunma fırsatı bulmuş, özellikle *Samuel Colt*'un ürettiği revolverler büyük ilgi çekmişti[43]. Fuar sonunda Colt revolverleri gösterimdeki en ilginç silah olarak ödüle layık görülmüştü[44].

İngilizlerin *Amerikan Sistemi* adını verdikleri teknik sayesinde karmaşık bileşenli ürünler dahi seri olarak ve düşük maliyette üretilebilmekteydi. Diğer taraftan ürün kalitesi de artıyordu. Tüfek üretimi açısından bir örnek vermek gerekirse, su veya buhar gücü ile çalışan *trip-hammer* yani bir çeşit şahmerdanın, namlu yapan bir ustanın kas gücüne dayanarak kullandığı geleneksel çekicin yerini alması birtakım yararlar sağlamaktaydı. Birincisi işçi başına verimde bir artış gerçekleşmiş, ikincisi ise darbeler daha seri, sert ve düzenli olacağından daha dayanıklı bir namlu elde edilmiş oluyordu[45]. Aslında söz konusu sistemle üretim aşamasında etki insandan makineye aktarılmaktaydı. Amerika'da kalifiye eleman bulmakta yaşanan güçlükler ve bunların ücretlerinin yüksek olması, bu yöntemin neden ilk önce Amerikalılar tarafından ortaya konulduğu sorusunu cevaplandırmaktadır[46].

---

41 Russel I. Fries, "British Response to the American System: The Case of the Small Arms Industry after 1850", *Technology and Culture*, Vol. 16/3 (July 1975), s. 377; Edward Ames, Nathan Rosenberg, "The Enfield Arsenal in Theory and History", *The Ecomonic Journal*, Vol. 78, No: 312, (December 1968), s. 827.

42 Marcus Cunliffe, "American at the Great Exhibition of 1851", *American Quarterly*, Vol. 3/2 (Summer 1951), s. 115.

43 Joseph Bradley, *Guns for the Tsar*..., s. 39-41.

44 Marcus Cunliffe, American at the Great Exhibition..., s. 122.

45 Russel I. Fries, British Response to the American..., s. 378.

46 Amerika'da makineleşmenin İngiltere'den daha önce ve hızlı gerçekleşmesi konusunda ekonomistler ve tarihçiler arasında birtakım tartışmalar devam etmekte ve teoriler ortaya atılmaktadır. Söz konusu tartışma ve teorilerde ön plana çıkan değişkenler sermaye, toprak ve işgücü üçlüsü olarak görülmektedir. H. J. Habakkuk gibi araştırmacılar Amerika'nın geniş ve verimli arazilere sahip olması ve işgücünün pahalılığı sebeplerinden ötürü yatırımcıların insan emeğine gereksimi azaltacak türden makineler üretmeye yöneldiğini savunmaktadırlar. Buna mukabil Peter Temin, yukarıda verilen üç değişkenin Amerika ve İngiltere arasında, faiz oranı ve tarımsal üretim gibi diğer bazı noktaları da göz önünde bulundurarak yaptığı değerlendirmede, Amerika'nın İngiltere'den hızlı ve önce makineleşmesini açıklamanın daha kompleks bir teoriden geçtiğini savunmaktadır. Peter Temin, "Labor Scarcity and the Prob-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://mantay.org

Amerika'da seri üretime geçiş süreci doğrudan elle üretimi takip etmemekteydi. İki dönem arasında önemli bir ara dönem daha vardır ki o da *interchangeable* yani birbiri arasında değiştirilebilir parça üretimi teknolojisinin gelişimidir. Söz konusu teknoloji, bir sanayi ürününün bileşenlerinin benzer standartlarda olması ve rastgele seçildiğinde bir üründeki parçanın aynı cinsten diğer ürüne uyması durumudur[47].

ı) Tüfek Aksamının Birbiri Arasında Değiştirilebilmesi (Interchangeability) ve Sağladığı Yararlar

Amerikan sistemi, hafif silah üretiminde bir devrim yaratmıştı. Bu sistem tüfek parçalarının standart biçimde üretilerek, birbiriyle değiştirilmesini mümkün kılmaktaydı.

Amerikan Harp Dairesi, 1820'lerde John Hall ile birbiriyle değiştirilebilir parçalara sahip bir tüfek üretimi için kontrat yaparken, öncelikli kaygısı söz konusu silahların maliyeti olmamıştı. Bu dönemde, savaş alanında teknik anlamda profesyonel yardıma ihtiyaç duyulmadan, tamiri mümkün hafif silah üretilebilmesi için parçaların interchangeable olması ve tüfeklerin standardizasyonu üzerinde öncelikle durulan iki meseleydi.

Aslında Amerika'da birbiriyle değişebilen parçalara sahip tüfek üretimi fikri 1816'lı yıllarda ortaya atılmıştı. Bu fikir iki temel beklentiye odaklanmıştı: (1) Kalitede standardı koruyarak, barış dönemlerinde üretim maliyetinde dengeyi sağlayıp, savaş dönemlerinde silah üretim sektöründeki işçi sayısını aşağıya çekebilmek veya istihdam seviyesini koruyabilmek; (2) savaş sırasında bozulan silahları kalifiye elemana ihtiyaç duymadan, sahada tamir edebilmek[48].

Makineye dayalı üretim tipinin hafif silah teknolojisine uygulanabilmesi ve başarılı olunmasında Amerikan askerî çevrelerinin konu üzerinde ısrar etmesi ve üretim teknolojisine doğrudan müdahalesi başarıyı getiren iki temel faktör olarak gösterilmektedir[49].

---

lem of American Industrial Efficiency in the 1850's", *Journal of Economic History*, (September 1966), s.277-298. Bu arada doğal kaynakların bol olmasının bazı alanlarda Amerika'da makineleşmeyi hızlandırdığı hususunda bir görüş için bkz: John A. James, Jonathan S. Skimer, "The Resolution of the Labor-Scarcity Paradox", *The Journal of Economic History*, Vol. 45/3 (September 1985), s. 513–540.

47 Patrick Gaines Thompson, *Historical Importance of the Hall Breech Loading Rifle...*, s. 9.

48 Patrick Gaines Thompson, *Historical Importance of the Hall Breech Loading Rifle...*, s. 13-14; Russel I. Fries, "British Response to the American...", s. 385.

49 Joshua L. Rosenbloom, "Anglo-American Technological Differences..., s. 687; Joseph Bradley, *Guns for the Tsar...*, s. 24-25.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Washington'da *Uniformity System* olarak adlandırılan kavram, orijinal olarak Springfield Silah Fabrikası'nda çalışan silah ustası Roswell Lee'ye atfedilmektedir[50].

Daha önce de belirtildiği gibi Springfield ve Harpers Ferry, Amerikan Hükümeti tarafından federal silah fabrikaları olarak kurulmuş ve Avrupa'ya askerî bağımlılıktan yerli üretime geçmek isteyen Amerikan Kongresi, ordu için gerekli top, tüfek ve mühimmatın iç piyasadan karşılanması prensibini benimsemişti. Başlangıçta yerli sanayi, ülkenin askerî ihtiyacını karşılayacak seviyede makine ve güce sahip değilse de hükümetin takip ettiği politika sonucu önemli bir gelişme yaşanmıştı. Silah sanayinin maddî getirisinin cazibesi diğer birçok sektörden bu alana geçişi kolaylaştırmaktaydı. Hükümet ise bu alana yatırım yapan üreticilere büyük kontratlar sunmayı ihmal etmiyordu. Bu açıdan ilk özel silah sanayisinin doğuşu Amerikan Hükümeti'nin önemli katkısı sonucu gerçekleşmiştir[51].

19. yüzyılın hemen başında, Amerika'da John Hall ve Simeon North gibi silah yapımcılarına verilen Hükümet kontratları birbiriyle değişebilir parçaların gelişimi açısından önem arz etmektedir. Bunlardan Simeon North aslen Berlinli olup, sonraları Connecticut Eyaleti'nin Middletown şehrine yerleşmiştir. Tabanca üretimindeki başarısının duyulması sonucu Amerikan Hükümeti 1813'te North'a 20 bin tabancalık bir kontrat vererek, *bileşenlerinden herhangi birinin yirmi bin tabancadan her birine tamamen uyarak monte edilebilecek* şekilde yapılması maddesini de kontrata koymuştu[52]. Aynı tarihlerde John Hall, Amerikan Topçu Dairesi (Ordnance Department)'ne kuyruktan dolar tüfek satmaya çalışıyor ve bin tüfeklik bir kontrat verilmesi halinde parçaları interchangeable olarak üretmeyi teklif ediyordu. Her ne kadar söz konusu teklif reddedilmiş ise de Daire, Hall'den denenmek üzere tanesi 25 dolardan 100 tüfek satın almayı da ihmal etmemişti. Tüfeklerin ilk denemeleri olumlu izlenim vermişse de son olarak Missouri'de gerçekleştirilen testlerde başarı sağlanamamıştır. 1818 senesinde Savaş Bakanı (Secretary of War)'nın özel daveti ile Harpers Ferry'ye giden Hall, burada deneme amaçlı birkaç tüfek üretmiştir. Numune tüfeklerin *Towson Komisyonu* tarafından beğenilmesi üzerine John Hall'a 1819 senesinde bin tüfek üretmek üzere bir kontrat verilmiştir. Silahlar Harpers Ferry Fabrikası'nda su gücü ile çalışan makineler kullanılarak imal edilecektir. Numune model üzerinde çalışan John Hall, 1823'te *tektip* olarak seri tüfekler üretmeye imkân sağlayan makineler icat etmiştir. Esasında bu tarih, Amerika

---

[50] Paul J. Uselding, "Henry Burden and the Question of Anglo-American Technological Transfer in the Nineteenth Century", *The Journal of Economic History*, Vol: 30/2 (June 1970), s. 318–319.

[51] Joshua L. Rosenbloom, "Anglo-American Technological Differences...", s. 694.

[52] Patrick Gaines Thompson, *Historical Importance of the Hall/Beaty Long Rifle*..., s. 15.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - http://kitap.tc

silah sanayinde ilk *interchangeable bileşenlerden müteşekkil seri silah üretiminin başlangıç tarihi* olarak kabul edilmektedir[53].

Hall tarafından üretilen kuyruktan dolar tüfekler askerî çevreler ve hükümet mahfillerinde olumlu tepkiler almakta gecikmemiştir. Nitekim birçok senatör, yerel milis gruplarını bu tüfeklerle silahlandırmak istiyordu. Hâlbuki Washington'daki teamüllere göre sadece düzenli ordular kamu fabrikalarının ürettiği askerî malzemeyi kullanabilmekteydi. Milis güçler ise sivil esnaf tarafından üretilen silahları kullanırlardı. Söz konusu geleneğin devamı için Hall patentli silahların üretim hakkı sivil üreticilere de verilmiştir[54].

ıı) Amerikan İç Savaşı (1860–1865) Sürecinde Silah Sanayiindeki Gelişmeler

Amerikan sistemi olarak adlandırılan ve bileşenlerinin birbiri yerine kullanımına imkân tanıyan sistem öncelikle silah sanayisinde ortaya çıkmıştı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde Amerikan sistemi adı verilen metodu kullanan tüm özel sektör fabrikaları Amerikan ordusu için silah üretmekteydiler. Bunlar *Asa Waters* (Millbury-Mass.), Nathan Star, Simeon North, Robert Johnson (Middletown-Connecticut), Lemuel Pomeroy (Pittsfield-Mass.), P & E. W. Blake (Hamden-Conn.) şirketleriydi[55].

Amerika'da bağımsızlık isteyen Güney ile birleşme taraftarı Kuzey arasında 1860'da başlayan iç savaşta, gelişmiş sanayisi sayesinde kuzeydeki Federal Hükümet, savaş malzemesine ulaşma noktasında daha şanslıydı. Savaşın hemen başında Kuzey Hükümeti, depolarında bulunan ve Amerika'nın ilk kuyruktan dolar tüfeği olan Hall tüfeklerinde çakmaklı olanları kapsüllüye çevirmeye başlamıştı[56].

Bu arada daha önce de belirtildiği üzere, Amerika'da eyaletlerin milis kuvvetleri için gerekli askerî malzeme eyalet bütçesinden karşılanıyordu. Bu nedenle daha çok merkezi hükümetin İç Savaş süresince satın aldığı tüfeklerden örnekler vereceğiz. Mesela, Federal Hükümet ilk tüfek siparişlerinden olmak üzere, Aralık 1861'de 900 tane Green tüfeği satın alarak savaşan birliklere dağıtmıştı[57]. O tarihlerde Amerikan ordusu 1861 model Springfield

---

53 Paul J. Uselding, "Henry Burden and the Question of Anglo-American..., s. 317; Patrick Gaines Thompson, *Historical Importance of the Hall Breech Loading Rifle...*, s. 17.

54 Simeon Noth'a 1828'de 5.000 Hall tüfeği üretmek üzere bir kontrat verildi. 1833'e gelindiğinde ise Hall ve Noth tüfeklerinin parçaları tamamen interchangeable olarak tescil edilmiştir: Patrick Gaines Thompson, *Historical Importance of the Hall Breech Loading Rifle...*, s. 16.

55 Joshua L. Rosenbloom, "Anglo-American Technological Differences..., s. 691.

56 John D. McAulay, *Rifless of the US Army 1861-1906*, Lincoln 2003, s. 12.

57 John D. McAulay, *Rifles of the US Army*, s. 24.

İstanbul Üniversitesi - Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı - https://rantey.org

tüfekleri kullanıyordu. Federal Hükümet kontrat yoluyla özel şirketlere silah imal ettirmekteydi. Savaşın başlamasından sonra Providence Tool şirketiyle de bir sözleşme yapılmış ve savaş boyunca tanesi 19 Dolardan 70 bin adet 1861 model Springfield tüfeği satın alınmıştı[58]. Ocak 1862'de 1.000 adet Colt revolver tüfeği sipariş verilmişti. Akabinde Baltimore'da bulunan Merill, Tomas & Co. şirketinden de tüfek satın alındığı anlaşılmaktadır.

Beş yıl süren iç savaş birçok yeni buluşun tetikleyicisi olduğu gibi, savaş şartları daha önce icat edilen bazı ürünlerin kalite olarak daha da geliştirilmesine zemin hazırlamıştı[59].

Nisan 1861'de elinde kırk binden az ağızdan dolar tüfek bulunan Kuzey Hükümeti iç piyasadaki üretimin de ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalması üzerine Federal Hükümet adına silah satın almakla yetkili George Schuyler'i Avrupa'ya göndermiştir[60]. İç Savaş süresince Avrupa silah piyasasının, Federasyon ve Konfederasyon hükümetleri adına silah satın almak isteyen görevlilerin kıyasıya rekabetine şahitlik ettiğini, ilginç bir not olarak belirtmek gerekir[61].

Silah tedariki konusunda şanslı olan Kuzey Hükümeti iç savaşın ilk iki yılında 3.200 Sharps tüfeği satın almıştı. Savaş boyunca Kuzey'in aldığı Sharps karabina tüfeği 80 binin üzerindedir[62]. 1863 sonbaharında seri atar Henry tüfeği satın almak üzere de New Haven Arms Co. ile bir kontrat yapmıştı. On altı atış kapasitesine sahip Henry tüfeğinden Mart 1864'e kadar toplam 1.100 adet teslim alınmıştı[63].

İç Savaş sırasında kuzeydeki Federasyon Hükümeti tarafından en çok satın alınan tüfek yedi atışlı Spencer tüfeğiydi. Mükerrer atış yapan bu tüfek, kısa zamanda birçok birlik tarafından talep edilir hale gelmişti. Boston'da Spencer Repeating Arms şirketi tarafından üretilen tüfekten 1863 senesi Ocak ayı sonlarında ilk olarak bin iki yüz adet teslim alınmıştı. Bu sayı Aralık ayına kadar dört binin üzerine çıkmıştı[64].

---

58 Edward A. Hull, Providence Tool Co. Military Arms, *Providence Tool Co. Military Arms*, Florida 1979[2], s. 4-5.

59 Mesela Amerikan İç Savaşı yıllarında Union ordularının ihtiyacı olan nalların tümünü karşılayan ve Henry Burden tarafından at nalı üretimi için 1835'te tasarlanıp patenti alınmış makineye Burden, 1862 senesinde de birtakım iyileştirmeler yapmıştı. Hatta Konfederasyon Hükümeti Burden'ın bu önemli makinesinin sistemini *çalmak* üzere bir de adam görevlendirmişti: Paul J. Uselding, "Henry Burden and the Question of Anglo-American..., s. 331.

60 John D. McAulay, *Rifless of the US Army...*, s. 74.

61 William Diamond, "Imports of the Confederate Government from Europe and Mexico", *The Journal of Southern History*, Vol. VI/4 (November 1940), s. 475.

62 Debra Wolter, *Silah. Tabanca ve Tüfeklerin...*, s. 161.

63 John D. McAulay, *Rifless of the US Army...*, s. 36.

64 John D. McAulay, *Rifless of the US Army...*, s. 45.

İndirildi PDF-Kitap Arşivi - https://rantey.org

Başta Springfield olmak üzere yukarıda adları sayılan resmî ya da özel birçok Amerikan silah şirketi kuzeyde yoğunlaşmıştı. İç Savaş başladığında malzeme konusundaki yetersizliğinin farkında olan Güney Hükümeti Avrupa'dan başta top, mühimmat, barut, kurşun olmak üzere her türlü teknik malzeme sağlayabilmek için çalışmalara başlamıştı. Elinde kendisi için üretim yapacak tesis de bulunmayan güney eyaletleri savaşın başında kuzeydeki özel silah şirketleriyle yaptıkları kontratlar sayesinde ordularının ihtiyacını sağlamayı denemiştir. Ancak denizlerde bir süre sonra başlayan abluka bu ticarete müsaade etmeyecekti.

Askerî malzeme satın almak amacıyla, Konfederasyon Hükümeti tarafından Avrupa'ya Yüzbaşı Caleb Huse gönderilmiş ve Huse 10 Mayıs 1861'de İngiltere'ye ulaşmıştır. İlk yirmi aylık faaliyetleri sonucu başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere Huse'un çeşitli ülkelerden satın aldığı toplam 130 binden fazla silah zor durumda olan güney askerlerinin kullanımına sunulmuştur. Bu miktarın büyük bir kısmını İngiltere'den satın alınan Enfield tüfekleri oluşturuyordu[65].

Güneylilerin İngiltere'de silah satın aldığı en önemli özel şirket London Armoury Co. idi[66]. Nitekim bu şirket Amerikan İç Savaşı sonrasında iflas edecektir.

Konfederasyon Hükümeti savaş boyunca Avrupa'da bulundurduğu adamları aracılığıyla sadece askerî malzeme değil, askerleri için bot, kemer, çorap, et, tuz, kahve ve daha birçok malzeme satın alıyordu[67].

İç Savaş sırasında Kuzey Hükümeti'nin en önemli avantajı şüphesiz Springfield gibi bir tüfek fabrikasına sahip olmasıydı.1865 senesi ortalarında, gelecek yirmi yılda Amerikan piyadesinin temel silahı olarak kullanılacak 1865 model Springfield tüfeğinin üretimine başlanmıştı. Fabrikadaki silah ustalarından Erksine S. Allin'in geliştirdiği bu yeni sistem tüfeklerden, sadece 1866 boyunca 5.005 adet üretilmiştir[68].

Adeta bir *tüfek savaşı* olan Amerikan İç Savaşı boyunca Kuzeydeki Hükümet de Kıta Avrupası'ndan tüfek satın almak zorunda kalmıştı. Buna göre savaş sonuna kadar Belçika'dan toplam 57.467 tüfek alınmıştır. Aynı

---

65 William Diamond, "Imports of the Confederate Government from Europe..., s. 476.

66 Russel I. Fries, "British Response to the American...", s. 388.

67 Bu arada Meksika da Güney için önemli bir malzeme kaynağıydı. Geniş bilgi için bkz: William Diamond, "Imports of the Confederate Government from Europe..., s.497-503.

68 Üretim, önceleri 1861 model Springfield tüfeklerine otuz sekiz yeni aksam eklenmesi ve mevcut beş parçanın değiştirilmesi ile gerçekleştiriliyordu: John D. McAulay, *Rifless of the US Army...*, s. 56-57.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şekilde Fransa'dan da 48.108 tüfek getirtilmişti. Ağızdan dolan bu tüfekler Amerikalılar tarafından ikinci ya da dördüncü sınıf silah olarak görülmekteydi[69].

Bu arada Avusturya'dan satın alınan 1854 sürümü, 30 bin adet 54 kalibre Jaeger karabinasını unutmamak gerekir. Bu tüfeklerin çoğu daha sonra 58 kalibreye çevrilmişti. Kuzeyliler İngiltere'den de 8.034 adet Enfield karabinası satın almışlardı. Bu tüfekler onlara 187.915 Dolara mal olmuştur[70].

Savaştan on yıl sonra dahi Amerikan ordusunda İç Savaş'tan kalan 400 bin ağızdan dolar Springfield tüfek, oldukça fazla sayıda onarılmış kuyruktan dolar tüfek ile top ve topçuluk malzemesi mevcuttu[71].

İç Savaşın bitiminden sonra müşteri bulmakta zorluk çeken Amerikan'daki birçok özel silah fabrikası başka alanlara yönelmek durumunda kalacaktır. Mesela Connecticut'taki Burnside Rifle Company tüfek üretiminde kullandığı makineleri elden çıkarmış ve lokomotif işine girmiştir[72]. Silah üretimine devam etmeye karar veren şirketler ise çeşitli açılımlar geliştirmek durumunda kalmışlardı. İçlerinden şanslı olanlar yurtdışında kendilerine iyi pazarlar bulabilmişlerdi. Bunlardan Colt, Çarlık Rusya ile kârlı bir ticarete girişmişti. Remington, Mısır için silah üretmeye başlamıştı. Winchester Repeating Arms ve Providence Tool Co. şirketleri ise Osmanlı Devleti'ne silah ve mühimmat satarak iç piyasadaki krizi dışsatımla aşmayı deneyeceklerdir.

b) Silah Teknolojisinde Yaşanan Gelişmelerin İngiltere'deki Yankıları

ı) İngiliz Geleneksel Silah Üretiminin Yüzyıl Başındaki Durumuna Bir Bakış

Geleneksel bir silah üretim sistemine sahip İngiltere'de 19. yüzyılın başında henüz eski usuller kullanılmaktaydı ve bu durum 1850'lere kadar devam etti[73]. Bu bakımdan bazı araştırıcılar İngiltere'de silah üretimini üç gruba ayırmaktadırlar: Ordu için üretilenler, Afrika için olanlar ve avlanmada kullanılan spor tüfekleri. Aynı şekilde üretim aşaması da üç kategoride ele alınmaktaydı: Parçaları üretenler, bu parçaları birleştiren esnaf ve üçüncü

---

69 John D. McAulay, *Rifless of the US Army*..., s. 74.

70 John D. McAulay, *Rifless of the US Army*..., s. 59, 65.

71 The New York Times, April 16, 1877.

72 William O. Achtermeier, "The Turkish Connection. The Saga of the Peabody-Martini Rifle", *Man at Arms Magazine*, C. 1/2 (Mart-Nisan 1979), s. 12.

73 Edward Ames, Nathan Rosenberg, "The Enfield Arsenal in Theory", Dosyada PDF Kitap Arşivi - https://kitap.tc.edu.tr, s. 826–827.

grup ise her iki işi bir arada yapanlar[74]. 1855 senesinde yapılan bir araştırma, parça üreticiler arasında otuz iki değişik uzmanlık olduğu, birleştirenlerin ise on altı uzmanlık alanına ayrıldıkları gerçeğini ortaya koymaktadır[75].

Böyle bir yapı içerisinde şüphesiz İngiliz silah üretimi çok zahmetli ve karmaşık bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır[76]. Askerî ve sivil siparişlerin üretilmesi, birçok alt müteahhit grubu barındıran ve parçaların sürekli bir yerden bir yere gönderildiği, yarı tamamlanmış silahların silah üretim bölgeleri arasında sevk edildiği bir süreçler bütününden başka bir şey değildi. Özet olarak İngiltere'de uygulanan kontrat usulü, silah üretiminde geleneksel yöntemler kullanılmasını pekiştirici bir etken olarak gösterilmektedir[77]. Amerika'da ise ordunun, silah satın alımı sırasında kontratlara birtakım olmazsa olmaz, belirleyici kıstaslar koyması ve interchangeable özellikte bileşen üretim sürecinin bizzat müdahili olması, özellikle hafif silah üretiminde yaşanan gözle görülür ilerlemenin nedenidir[78].

ıı) Amerikan Silah Sanayiini İncelemek Üzere Kurulan Parlamento Komisyonu

Amerikan silah sanayiindeki gelişmelerden ancak 1850'lerde haberdar olan İngiltere Hükümeti, bir taraftan konuyu araştırmak ve makineleri incelemek üzere Amerika'ya bir komisyon gönderirken, diğer taraftan da hafif silah üretimi konusunda bir parlamento incelemesi başlatmıştı[79].

Ateşli silahlar gibi kompleks bileşenlere sahip mekanizmaları bir araya getirmek için kalifiye elemana olan ihtiyacı azaltan teknolojik gelişmelere ilgisiz kalamayan İngiltere Hükümeti'nin, 1853'de Amerika'ya gönderilen önde gelen sanayicilerden müteşekkil heyeti, makineleşmeyi tarif ederken makinenin neredeyse üretimin her aşamasına uygulandığı üzerinde durmak-

---

74 Aslında bu sonuncu grup çok yaygın değildi ve lüks spor tüfekleri üretiminde yoğunlaşmıştı: Russel I. Fries, "British Response to the American..., s. 380–381.

75 Russel I. Fries, "British Response to the American..., s. 381.

76 İngiltere'de silah üretimi bu döneme kadar şöyle işlemekteydi: Mesela ordu silah sipariş ettiğinde çeşitli parça üreticileriyle kontratlar yapmakla işe başlanırdı. Bu üreticiler tamamladıkları parçaları denetim için Londra ya da Birmingham'da Towres'a gönderirler, burada resmî kontrolden geçen parçalar, birleştirilmek üzere ikinci esnaf grubuna gönderilir, onlar da uzmanlığına göre başka müteahhitlerle anlaşarak parçaların toplanması gerçekleştirilirdi. Toplamanın her bir aşamasında tüfekler Towers'a geri yollanarak muayene edilir ve sonra diğer müteahhide gönderilirdi: Russel I. Fries, "British Response to the American..., s. 381.

77 Russel I. Fries, "British Response to the American..., s. 385.

78 Joshua L. Rosenbloom, "Anglo-American Technological Differences..., s. 687.

79 Joshua L. Rosenbloom, "Anglo-American Technological Differences..., s. 684; Russel I. Fries, "British Response to the American..., s. 387.

Üretesi PDF, Kitap Arsivi - https://rantey.org

taydı[80]. Hemen belirtmek gerekir ki hafif silah sanayisi, Amerikan sistemi adı verilen metodun kolayca takip edilebildiği bir alan olması nedeniyle, İngiliz Komisyonu dikkatini buraya yoğunlaştırmıştı[81].

İngiliz Parlamento Komisyonu'nun Springfield Silah Fabrikası'nda incelediği makinelerden birisi de *Blanchard Tornası* olarak bilinen ve on altı değişik makineden müteşekkil bir aletti ve tüfek dipçiği yapımında 1820'lerden beri hem Springfield hem de Harpers Ferry'de kullanılmaktaydı[82]. Bu sırada İngiltere'nin Birmingham şehrinde silah işiyle uğraşan 7.300 kişiden 2.000 kadarı dipçik yapımında çalışmaktaydı. Birmingham'da uygulanan yöntem ile 75 kişi günde 100 dipçik üretirken, Blanchard Tornası ile 17 kişi günde 100 dipçik üretebilmekteydi[83]. Bu tür aletlerin sağladığı kolaylık ve maddî tasarruf söz konusu komisyonun dikkatini çekmekte elbette zorlanmayacaktı.

İngiltere'de silah üretiminde makine kullanımının rağbet görmemesinin üreticiler açısından en önemli nedeni silah satışında geleneksel olarak yaşanan belirsizlik ve istikrarsızlıktı. Hatırlanacağı gibi Amerikan Hükümeti'nin üreticilere sunduğu kontratlar silah üretiminin makineleşmesi ve belirli standarda ulaşması sürecinde tetikleyici bir etken olmuştu. İngiliz Hükümeti'nin piyasadan silah satın alma politikasındaki düzensizlikler ise İngiltere'de tersi bir durum yaratacak ve sanayi devriminin başladığı birinci ülke[84] olmasına rağmen, özellikle silah üretiminde makinenin kullanımı Amerika'dan geç başlayacaktı. Söz konusu komisyonun İngiltere'deki silah üreticileriyle gerçekleştirdiği mülakatlardan çıkan sonuç da bu noktayı açıkça işaret etmektedir. Komisyon tarafından hazırlanan raporun sonuç kısmında, müteakip senelerde Savaş Gereçleri Dairesi'nin özel sektörden büyük miktarda alım yapması durumunda üreticilerin kendiliklerinden makineye geçecekleri gerçeğine dikkat çekilmekteydi[85].

---

80 Joshua L. Rosenbloom, "Anglo-American Technological Differences...", s. 684.

81 Bu arada Amerikan hafif silah üreticileri *Amerikan sistemi* olarak tanımlanan metodun gelişmesinde önemli bir konuma sahiptiler. Bu nedenle İngiliz heyetinin dikkatini buraya yoğunlaştırması da boşuna değildi: Joshua L. Rosenbloom, "Anglo-American Technological Differences...", s. 684. Gerçekleştirdiği teknolojik buluşlarla Amerikan silah üretimine Thomas Blanchrad'ın yaptığı katkı için bkz: Carolyn C. Cooper, *The Roles of Thomas Blanchard's Woodworking Inventions in the 19th Century American Manufacturing Technology*, Yale Universitesi Doktora Tezi, 1985, s. 112-157.

82 Nathan Rosenberg, "Technological Change in the Machine Tool Industry: 1840–1910", *The Journal of Economic History*, Vol: 23/4, (December 1963), s. 427.

83 Carolyn C. Cooper, *The Roles of Thomas Blanchard's Woodworking Inventions...*, s. 118-119. Edward Ames, Nathan Rosenberg, "The Enfield Arsenal in Theory...", s. 832, 834.

84 Phyllis Deane, *İlk Sanayi İnkılâbı*, Çev: Tevfik Güran, s. 2.

85 Edward Ames, Nathan Rosenberg, "The Enfield Arsenal in Theory...", s. 838, dipnot 1.

Üretilen PDF Kitap Asıl Amacı: iTheory.org

iii) İngiliz-Amerikan Teknoloji Transferi

İngiliz Ordusu 1811 senesinde 200 bin kaval tüfeğinden, parçaları interchangeable olmadığından yararlanamayacaktı. Yukarıda bahsi geçen Hafif Silah Komisyonu incelemelerini devam ettirdiği sırada İngiltere'de en tutucu askeri figürler bile, birbiriyle değişebilen parçaları olan tüfeklerin lojistik problemlerini büyük ölçüde gidereceğinin farkındaydı[86].

Özellikle Kırım Savaşı (1853–1856) sonrası İngiltere, Enfield'deki silah fabrikasını geliştirmek üzere Amerika'dan büyük miktarda makine satın almıştır[87]. Amerika'da bulunan İngiliz Komisyonu Ames Co. şirketinden tüfek kundağı yapımı makinesi, Robbin & Lawrence Co. şirketinden ise metal malzeme üzerinde çalışarak şekillendirebilen makineler sipariş etmişti[88]. Nihayet kısa bir zaman içerisinde aslen Virginyalı olup daha önce Amerika'nın Harpers Ferry Silah Fabrikası'nda silah ustası olarak çalışmış olan James H. Burton'un denetimine verilen Enfield, yapı olarak, Amerikan tarzı silah üretim sisteminin gözle görülür bir kopyası haline getirilmişti[89]. Burton Amerikan üretim sisteminin Rus silah fabrikalarında kurulmasında da önemli bir rol oynamış olup, kendisi 1872'de Rusya'da karşımıza çıkacaktır[90].

19. yüzyılda Amerika ile İngiltere arasında yaşanan ve silah üretimi hususunda yoğunlaşan teknoloji transferini tek yönlü (sadece Amerika'dan İngiltere'ye) olarak değerlendirmek yanlış olur. Amerika'ya İngiltere'den göç eden bazı makine üreticileri, beraberlerinde o zamana kadar Amerikan silah sanayisinde bilinmeyen bazı alet ve makineler hakkında bilgi getirerek, Amerika'da söz konusu teknolojinin gelişmesinde önemli katkı sağlamışlardı[91]. Diğer taraftan Amerikan Hükümeti'nin, 1856–1857 senelerinde silah üretim teknolojisindeki durumu takip ve gelişmeleri rapor etmek üzere Avrupa'ya ve İngiltere'ye bir askerî komisyon görevlendirdiği bilinmektedir[92].

---

86 Edward Ames, Nathan Rosenberg, "The Enfield Arsenal in Theory..., s. 835.

87 Sadece 1854–1856 arasında İngiliz Hükümeti Enfield'de bina yapımı ve makine için 106.526 Sterlin harcamıştı: Russel I. Fries, "British Response to the American..., s. 386.

88 Carolyn C. Cooper, *The Roles of Thomas Blanchard's Woodworking Inventions...*, s. 120.

89 Geniş bilgi için bkz: Russel I. Fries, "British Response to the American..., s. 386-388, 402-403.

90 Joseph Bradley, *Guns for the Tsar...*, s. 158.

91 Hanry Burden'ın, silah üretiminde Amerika'da tam manasıyla 1859'da kullanılacak olan bazı hadde makinelerinin İngiltere'den 1827-1828'lerde öğrenilmesi, bilgi transferi ve daha sonra üzerinde çalışılarak ve geliştirilerek Springfield Silah Fabrikası'nda uygulanması için o sıralarda Fabrika müfettişi olan Roswell Lee tarafından görevlendirilmesi ve yaşanan gelişmeler buna güzel bir örnek teşkil etmektedir, bkz: Paul J. Uselding, "Henry Burden and the Question of Anglo-American Technological Transfer in the Nineteenth Century", *The Journal of Economic History*, Vol: 30/2 (June 1970), s. 312–337.

92 Paul J. Uselding, "Henry Burden and the Question of Anglo-American..., s. 327.

Üzerinde PDF Kilidi Açmak İçin Tıklayın

c) Amerikan Silah Teknolojisindeki Gelişmelerin Diğer Ülkelerdeki Etkileri

19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki 15-20 yıllık süre içerisinde Amerikan tüfekleri ve silah yapım makinelerinin Rusya, Prusya, İspanya, Danimarka ve Mısır hükümetleri tarafından satın alınarak kullanıldığı görülmektedir[93]. Nihayet kısa zaman içerisinde James Burton'un denetimi altında Enfield, Amerikan sisteminin gözle görünür bir kopyası haline getirilmişti.

Osmanlı Devleti'nin silah seçimindeki politikası değerlendirilirken, o dönemde devletin siyasî ve askerî açıdan birtakım karşılıklı dengeleri gözettiğini bildiğimiz etrafındaki güçlerin takip ettikleri silahlanma politikasını da dikkate almak durumundayız. Bu çerçevede Rusya ve Mısır'ın askerî teknolojide yaşanan yeniliklere yaklaşımları ilgi çekicidir.

Daha önce belirtildiği üzere, kendi adıyla anılan bir silahın da mucidi olan Fransız Yüzbaşı Minié, Vali Said Paşa (1856–1863) zamanında Mısır hizmetine alınmış ve Kahire'de bir de tüfek fabrikası kurmuştu. Tüfek teknolojisinin sürekli gelişmesi karşısında Mısır bir ara kendi ürettiği tüfekleri için pazar olarak gördüğü Amerika'dan[94] silah ithal etmek durumunda kalacaktı. Said Paşa'nın yerine geçen ve Osmanlılar tarafından Hıdiv unvanı verilen İsmail Paşa, Amerikan Remington şirketi ile 30 Haziran 1869 tarihinde 60 bin Remington *rolling-block* tüfek kontratı yapmıştı. İsmail Paşa'nın, şirketin sahibi Samuel Remington'a gösterdiği yakınlık ve Mısır'a yerleşmesini sağlamak için gayrimenkul hediye etmesinin sebebi, Hidiv'in Remington tüfeklerinin yerli üretimi için Mısır'da bir fabrika kurmak istemesi olarak karşımıza çıkmaktadır[95]. Osmanlı Devleti'nin Providence şirketi ile olan ilişkileri sırasında değinileceği gibi, Mısırlıların Remington ile olan ticaretleri tatsız bir şekilde sonra erecektir.

Osmanlı Devleti ve Mısır ile aynı dönemlerde Amerikan tüfekleriyle ilgilenmeye başlayan Rusya ise uzun bir geçiş döneminin ardından yerli silah sanayini kurmayı başaracaktır. Nitekim Amerikan teknoloji ve endüstrisinde yaşanan yukarıda bahsettiğimiz gelişmeler birçok ülke gibi Rusya'nın da dikkatini çekmişti. Rusya'nın, Amerikan teknolojisinden ilk istifadesi aslında

---

93 Edward Ames, Nathan Rosenberg, "The Enfield Arsenal in Theory..., s. 837.

94 Yerli üretimle yetinmeyen Said Paşa Belçika'dan tüfek satın almıştı. Bu sırada finansman sorunuyla karşılaşan Said Paşa, Kasım 1861'de Amerikan Dışişleri'ne numune olarak on bir Minie tüfeği göndermiş ve Federal Hükümet'e 47 bin tüfek satmayı denemişti. Bir nevi *uluslar arası silah pazarına* girme denemesi olarak değerlendirilen bu teşebbüs ne yazık ki başarısızlıkla sonuçlanmıştır: John Dunn, "Egypt's Nineteenth Century Armaments...", s. 240–241.

95 John Dunn, "Egypt's Nineteenth Century Armaments...", s. 246–250.

İdeefix3 PDF Kitap Arşivi https://ideefix3.org

denizcilik alanında gerçekleşmişti. Şöyle ki I. Nikola zamanında, 1830'da Amerika'ya gelen bahriyede görevli bir grup Rus subay, ilk Rus buharlı savaş gemisinin siparişini vermek üzere buradaydılar[96]. Rusya'nın bir taraftan Amerikan denizciliğinden yararlanırken, diğer taraftan silah üretiminde Amerika'da yaşanan gelişmeleri aynı dikkatle izlediği ve Kırım Savaşı'nın hemen öncesinde Colt marka revolver, tüfek ve barutun Rusya tarafından gizlilikle elde edildiği ifade edilmekteyse de, bu alanda asıl gelişme Kırım Savaşı sonrası ordusunu modernize etmek isteyen Rus hükümetinin Albay A. P. Gorlov'u bu iş için görevlendirerek Amerika'ya göndermesiyle başlamıştır.

New York'a doğru beraberinde Yüzbaşı I. K. Gunius olduğu halde yola çıkan Albay Gorlov'un görevlendirildiği 1868 senesi, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Amerikan tüfeklerine yönelik ilgisinin yoğunlaştığı zaman dilimiyle kesişmesi bakımından ilginçtir. Connecticut'ta Samuel Colt ile görüşen Rus komisyonu, burada Hiram Berdan ile tanışacak, dizaynı olan ve adına patentli Berdan tüfeklerinden 30 bin adet sipariş edecekti. İlk kafilesi Mart 1870'de Rusya'ya ulaşan tüfek, Ruslar tarafından *Berdanka* olarak anılmış ve 1921'e kadar kullanılmıştı.

Bu arada Osmanlıların, Rusların Amerika'daki faaliyetleri ve Colt ile ilişkisinden haberdar olduğu görülmektedir. Dönemin resmî askeri yayın organı olan *Cerîde-i Askerî*'de, Rusya'nın, Amerikan İç Savaşı sırasında Amerika'ya bir heyet yolladığı ve yeni icat silahlardan satın aldıktan başka, *muhteri'i*ni (mucidini) de Sent-Petersburg'a götürdüğü haber olarak yer almıştı[97].

Rusya, Amerika'dan Gatling, Farrington model silahlar da satın almıştı. 1871'de ise 200 bin adet Amerikan Smith and Wesson revolver tabanca Rusya'ya teslim edilmişti. Amerikan silah üretim metotları ve makinelerini transfer eden Rusya, Berdan tüfeği üretmeye başlamış ve 1884'e kadar sadece Eshevsky Silah Fabrikası'nda 200 bin adet tüfeği hazır hale getirmişti[98].

Avrupalı bazı silah üreticisi aileler de çocuklarını Amerika'ya göndermek suretiyle buradaki yenilikleri ülkelerine taşımaktan geri durmuyorlardı. Mesela, Avusturya'nın güneydoğu bölgesinde bir şehir olan Sytria doğumlu Josep Werndl, gençliğinde Amerika'da bulunarak Colt ve Remington fabrikalarında çalışmış ve silah üretimindeki yeni gelişmeleri Avusturya'ya taşı-

---

[96] Alexander Tarsaidze, "Berdanka", *Russian Review*, Vol: 9/1 (January 1950), s. 31.

[97] *Cerîde-i Askeriye*, nr. 290 (29 Rebi'ülahır 1296–8 Ağustos 1869).

[98] Alexander Tarsaidze, "Berdanka", s. 34–35.

Bu Kitap PDF Arsivi - https://rantey.org

mıştı[99]. Ancak, ilerleyen tarihlerde Avusturya ordusu için vazgeçilmez bir tüfek konumuna yükselecek olan kuyruktan dolar tipte ilk yerli üretim olan meşhur Werndl tüfeği, ilk defa 1863'te Avusturya Savaş Bakanlığı'na sunulduğu zaman gerekli ilgiyi görmemişti[100].

[99] Josef Werndl hakkında geniş bilgi bkz: http://www.austro-hungarian-army.co.uk/biog/werndl.htm.

[100] Geoffrey Wawro, " "Army of Pigs": The Technical, Social and Political Bases of..., s. 422.

Üyesi 2. PDF Kitap Arşivi, İstanbul/Turkey

B) AMERİKA İLE RESMİ İLİŞKİLERİN BAŞLAMASI VE VE TÜRK DENİZCİLİĞİ

1) 1830 Ticaret Anlaşması ve Türk-Amerikan Resmi İlişkileri

Amerika, bağımsızlıktan sonra ekonomik anlamda ilerleme kaydedebilmek için dönemin önemli güçleri ile yakın ticarî ilişkiler geliştirmeye çalışıyordu. Amerikan Senatosu'nun ticaret anlaşması yapılmasını gerekli gördüğü ülkelerden biri de Osmanlı Devleti'ydi. Bağımsız Amerika'nın artık gemileri de bağımsızdı ve deniz ticaretinde kendi bandıralarını taşıyorlardı.

1774'te İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesine başladıklarında, İngiltere, Amerikan ticaret gemilerini himaye etmeyi durdurdu. Bu durum Amerikan ticaret gemilerini Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren Garp Ocakları korsanlarının müdahalesine açık bırakıyordu. Esasında Tunus, Trablus ve Cezayir'den müteşekkil ve Osmanlı Devleti'ne bağlı Garp Ocakları'nın Akdeniz'deki faaliyetleri karşısında ticaret gemilerini korumak isteyen Avrupa devletleri, korsanlarla uzlaşmaktan başka çare bulamamışlardı[101]. Amerika ile Osmanlı Devleti arasında resmî ilişkiler henüz kurulmadığı için Osmanlı himayesindeki Garp Ocakları 1783'ten itibaren kendi bayrağı ile ticaret yapmaya başlayan Amerikan gemilerini esir ederek fidye istemekteydi. Sadece 1793 senesi Ekim ve Kasım aylarında Cezayir korsanlarının eline düşen Amerikan ticaret gemisinin sayısı on biri bulmuştu. Tabiî ki gemiler mürettebatı ve eşyasıyla birlikte alıkonmaktaydı[102]. Amerika, burada ticaret yapan diğer Avrupa devletleri gibi, bölgedeki kârlı ticaretten vazgeçmek yerine Garp Ocakları'yla uzlaşma yoluna başvurmuştu. Zaten o sıralarda güçlü bir donanmaya sahip olmayan genç Amerika için başka bir çıkar yol bulunmuyordu. Bu arada Amerika ilk önce Fas ile 28 Haziran 1786'da bir anlaşma yapmayı başarmıştır[103]. Garp Ocakları'yla görüşmelere aynı tarihte başlan-

---

[101] Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)", *Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi), C. II, S. 2-3, Ankara 1964, s. 176.

[102] Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri..., s. 178-179.

[103] Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri..., s. 181. Bazı kaynaklarda anlaşmanın imzalanması tarihi 23 Haziran olarak gösterilmektedir: Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökleri*, Ankara 2001, s. 43.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mışsa da, anlaşma yapılması bir süre sonra mümkün olabilecektir. Cezayir Dayısı ile Amerika arasında uzunca süren pazarlıklar sonrası Amerika, ticaret gemilerinin serbest gezebilmesi karşılığında senelik 216 bin Dolar "vergi" ödemeyi kabul etmiş ve 5 Eylül 1795'te anlaşma yapılmıştı[104]. Bundan sonra Cezayir Dayısı Hasan'ın aracılığıyla Trablus ile Amerika arasında yapılan anlaşma, 10 Haziran 1797'de Amerikan Senatosu'nda onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Kısa bir süre sonra da Tunus ile Amerika arasında bir anlaşma yapılmıştır (24 Ağustos 1797)[105].

Amerika'nın müstakil olarak Fas, Cezayir, Trablus ve Tunus ile senelik vergi ve birtakım hediyeler vermeyi kabul ettiği anlaşmalar yapmış olması, daha sonra taraflar arasında çeşitli sebeplerden ötürü silahlı çatışmaya varan sorunlar yaşanmasını yine de engelleyememiştir.

İlk dönemlerde bir donanmaya sahip olmayan Amerika, 1797'de Fransa ile başlayan problemler üzerine kuvvetli bir donanma inşa etmeye başlamıştı. Yukarıda gördüğümüz gibi Amerika, Garp Ocakları korsanları ile imzaladığı anlaşmalar sayesinde Akdeniz'de ticaret gemilerinin güvenliğini sağlıyordu. Ancak 1800'de Trablusgarp Valisi Karamanlı Yusuf Paşa birtakım bahanelerle Amerikan Hükümeti'nden daha fazla para elde etmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Amerikan tarihinde Akdeniz'e gönderilen ilk savaş filosu olan ve 44 topa sahip President, 38 toplu Philadelphia, 32 toplu Essex ve 12 toplu Enterprise gemilerinden müteşekkil filo Commodore Dale emrinde olarak Trablusgarp korsanlarına karşı giriştiği mücadeleden galip çıkmıştır[106]. Taraflar arasındaki mücadeleye, yirmi maddeden oluşan bir anlaşmayla son verilmiştir[107].

Cezayir ile olan ilişkilerinde 1802'den beri birtakım anlaşmazlık ve gerginlikler yaşayan Amerika önce Trablusgarp sonra da İngiltere ile savaş halinde bulunduğu için gerekli tepkiyi gösterememişti. Aralık 1814'te İngiltere ile Amerika arasında bir barış yapılmış ve müteakiben Başkan James Madison'un isteği üzerine Amerikan Kongresi, Cezayir'e Şubat 1815'te sa-

---

[104] Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri...", s. 191; Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel...*, s. 44-50.

[105] Amerikalılar, Cezayir ile yaptıkları anlaşmada 1.000.000 Dolar harcamalarına karşın, Trablus ile yaptıkları bu anlaşma kendilerine sadece 5.486 Dolara mal olmuştu. Tunus'a ise 700.000 Dolar ödüyorlardı: Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri...", s. 194–195.

[106] Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin Kuruluşu ve Gelişmesi (1795–1908)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yakınçağ Tarihi Doktora Tezi, İstanbul 1949, s. 63-69.

[107] Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel...*, s. 60-61.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - http://rantey.org

vaş ilan etmiştir. Taraflar arasındaki mücadele Amerikanın üstünlüğüyle sonuçlanmış ve yapılan anlaşmada, Amerika diğer birtakım ağır şartlar yanında, bundan sonra Cezayir'e vergi ödememeyi kabul ettirmişti (22 Aralık 1816)[108].

Son olarak Amerika, Tunus ile 24 Şubat 1824'te yaptığı anlaşma ile bölgede ticaret yapan vatandaşlarının güvenliğini güç kullanarak sağlayacak, bunu da bölgede bulundurmaya başladığı daimi bir harp filosu sayesinde başarılı bir şekilde devam ettirecekti[109].

Türk-Amerikan ilişkilerinin resmî bir zemine oturmasından önceki dönemde Amerikan ticareti İzmir'de yoğunlaşmıştı. Amerikan gemilerinin 1797 tarihinden beri ticaret maksadıyla bölgeye geldiklerini görüyoruz. Amerika, ticarî potansiyeli giderek yükselen İzmir limanında kısa bir süre sonra temsilci bulundurmaya başlayacaktı. Bu arada bölgede faaliyette bulunmakta olan Amerikan şirketleri sayıca mütemadiyen artış göstermekteydi. Osmanlı Devleti ile doğrudan resmî ilişkisi bulunmadığı için Amerikalı tüccarlar İngiltere aracılığıyla ticaret yapmak zorundaydılar. Amerika, tüccarlarının çıkarlarını korumak amacıyla İzmir'de bir konsolosluk açmak için çeşitli defalar girişimde bulunmuş, ancak Osmanlı Devleti buna pek yanaşmamıştı[110]. Özellikle afyon ve kuru üzüm üzerine yoğunlaşmış erken dönem ticarî ilişkilerinde Amerikalı tüccarlar lehine iyileştirmeler elde edebilmek için David Offley'in İstanbul'da gayri resmi olarak yaptığı çalışmalar[111] bir kenara bırakılırsa, Amerika 1820'ye kadar resmi sıfata sahip bir temsilci göndererek Bâbıâlî ile görüşmelere girişmemişti. İlk defa Amerikan Dışişleri Bakanı John Q. Adams, New Yorklu bir avukat olan Luther Bradish'i 1820'de İstanbul'a göndererek, Osmanlı Hükümeti'yle bir ticaret anlaşması yapabilmek için görüşmelerde bulunmakla görevlendirilmişti[112]. Amerika ile Osmanlı Devleti arasında bir ticaret anlaşması imzalanması ancak 7 Mayıs 1830'da mümkün olabilmişti. Bu tarihe kadar Washington'un görevlendirdi-

---

[108] Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel...*, s. 63-65.

[109] Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri..., s. 200- 223; Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel...*, s. 66.

[110] A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade During the Nineteenth Centry", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, C. III, İstanbul 1982, s. 193–196.

[111] İzmir'e 1811 Ağustos'unda Woodsman & Offley şirketinin daimî temsilcisi sıfatıyla gelen David Offley, İngiltere'nin Levant Kumpanyası temsilcilerinin, Amerikan tüccarlarının ödediği vergilerin sürekli yükselmesinden sorumlu olduğunu düşünüyordu. İstanbul'a giden Offley, birtakım zorlukları aşarak Amerikalı tüccarların ticaretlerinde Avusturya tarifesine göre vergi ödemelerini sağladı. 1816'da bu, o tarihte yeni kabul edilen Fransız tarifesiyle değiştirilmişti: A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade..., s. 198.

[112] A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade..., s. 206.

ği çeşitli Amerikan komisyonlarının Osmanlı Hükümeti'yle yürüttükleri müzakereler sonuçsuz kalmıştı[113].

İki ülke arasındaki görüşmelerin başlangıçta birçok defa başarısızlıkla sonuçlanmasında aslında başta İngiltere olmak üzere, Amerika'nın Osmanlı Devleti ile doğrudan ticaret yapmasını çıkarlarına aykırı bulan diğer Avrupalı devletlerin İstanbul temsilcilerinin gizli çalışmaları önemli bir etken olmuştu. Bir de Osmanlı Devleti'nin, coğrafî olarak kendisine uzak bir devlet olan Amerika ile yapılacak bir anlaşmanın kendisine çok da fayda sağlayacağını düşünmediği anlaşılmaktadır. Bugüne kadar Türk siyasî tarihinde üzerinde çok az durulan ve taraflar arasındaki resmî ilişkilerin başlamasında geciktirici etkisi olan bir husus ise 1821'de başlayan Rum İsyanı'nın Amerikan politikasındaki etkisidir. Bu isyanı bir Müslüman-Hıristiyan çatışması şeklinde gören Amerikalı bazı kişi ve kuruluşların Yunanistan için büyük yardım kampanyaları düzenledikleri görülmektedir[114]. Özellikle Protestan kiliseleri[115] aracılığıyla toplanan nakdî ve aynî yardımlar Amerikan ticaret gemileriyle âsilere ulaştırılmaktaydı. Bu dönemde Amerikan kamuoyunda oluşan *phillhellenism* yani Yunan dostluğu ve Amerikan Hükümeti'nin, âsi liderlerini muhatap alması Bâbıâlî tarafından hiç de yerinde bir tavır olarak görülmemekteydi[116]. Amerika'da düzenlenen kampanyalarla bu isyan sırasında Yunanlılara adeta para akmıştır[117].

Rusya ile yapılan Edirne Anlaşması (1829) sonucu Karadeniz'in Rusya ile birlikte diğer devletlerin ticaret gemilerine açılması, Amerikalıları Os-

---

[113] Osmanlı Devleti ile Amerikan komisyonlarının yaptığı müzakereler hakkında geniş bilgi için bkz: A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade..., s.203–208; Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel...*, s. 114–120.

[114] Geniş bilgi için bkz: Edward Mead Earle, "American Interest in the Greek Cause, 1821-1827", *The American Historical Review*, Vol. 33/1 (October 1927), s. 44-63.

[115] Ön Asya'da Amerikan hükümetinden önce Protestan misyonerlerin faaliyette bulunduklarını hatırlatmadan geçemeyiz. Üç Protestan Amerikan kilisesinin birleşmesiyle 1810'da kurulan *American Board of Commissioners for Foreign Mission* (ABCFM) kısa süre sonra Osmanlı topraklarında Protestanlığı yaymak için çalışmalara başlamıştır. Bu örgüt, Müslümanlar dâhil Osmanlı topraklarında yaşanan tüm unsurlara yönelik 1820'de başladığı misyonerlik çalışmalarını bir süre sonra sadece Ermeni ve Hıristiyan Araplara münhasır kılacaktır. Amerika'nın o sırada dünya politikasında henüz tam manasıyla etkili olamamasından dolayı Amerikan Protestan misyonerlere gerekli siyasî destek daha çok İngiltere tarafından sağlanacaktır: Geniş bilgi için bkz: Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East*, Minneapolis 1971.

[116] Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel...*, s. 109-111.

[117] Aralık 1823'de ülke genelinde başlatılan yardım kampanyalarından 1824 yılı Aralık ayına kadar sadece New York Yardım Komitesi, 8 bin Dolar nakdî yardım toplamıştı. Bunun yanında Amerika'dan Yunanlılara kargolarla askerî ve tıbbî malzeme gönderiliyordu. Amerikalıların öncelikli hedefi her ne kadar sivil halka yardım etmek gibi görünse de binlerce doları bulan para yardımlarının nerelerde kullanılacağı kampanyanın ilk beş altı yılında hiçbir sınırlamaya tabi tutulmamıştı: Edward Mead Earle, "American Interest in the Greek..., s. 49-52.

manlı Devleti ile bir an önce bir ticaret anlaşması yapmak için biraz daha fazla çaba sarf etmeye teşvik eden bir gelişme olmuştur.

Osmanlı başkentini defalarca aşındırarak *en çok müsaadeye mazhar millet* statüsünde bir ticaret anlaşması elde etmeye çalışan Amerikan heyetlerinden tam yetkiyle donatılan yeni bir heyet, Akdeniz filosu komutanı William Crane ve David Offley'den müteşekkil olarak 21 Temmuz 1828'de görevlendirilmişlerdir. Crane İzmir'de kalırken, David Offley Aralık 1828'de İstanbul'a gelerek neticesiz kalan görüşmelerde bulunmuştur. Navarin baskınında (1827) donanmasız kalan Osmanlı Devleti Amerika ile bir anlaşmayı, kaybettiği savaş gemilerinin yerine yeni gemiler inşasında kendisine yarar sağlayacak maddeler içermesi şartıyla kabul edebilirdi. Bunun üzerine bu girişim de diğerleri gibi başarısız olmuştur[118]. 12 Eylül 1829'da bu sefer Kaptan James Biddl, David Offley ve Charles Rhind'den oluşan Amerikan heyeti müzakerelere yeniden başlanmak üzere görevlendirilmişlerdir[119]. Amerikan Dışişleri Bakanı Martin Van Buren'in dostu olup, heyete onun tarafından dâhil edilen Charles Rhind, New Yorklu bir tüccar olup, Karadeniz'de ticaret yapmak için uzun süredir fırsat kollamaktaydı. 7 Mayıs 1830'da ilk "Türk-Amerikan Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefâin" anlaşması, Rhind ve Reisülküttap arasında imzalanacaktır. Bu anlaşma ile Amerikalılar Osmanlı topraklarında en çok müsaadeye mazhar millet statüsünde ticaret yapabilecek, Amerikan ticaret gemileri Karadeniz'e açılabilecekti. Anlaşmanın gizli maddesi de Osmanlı Devleti'nin titizlikle üzerinde durduğu savaş gemisi inşası ve bunun için kereste tedariki gibi konularda Amerikan yardımını içeriyordu[120].

Aşağıda üzerinde durulacağı gibi, anlaşmanın gizli maddesi, iki ülke arasında kısa süreli de olsa yaşanan ilk krizin konusunu teşkil edecektir.

Uzun süreli bir bekleyiş ve müzakere dönemi sonrası imzalanan 1830 Ticaret Anlaşması ile Türk-Amerikan resmî ilişkileri başlamış oluyordu. Anlaşma İzmir'de bulunan Amerikalı kaptanlar arasında sevinç gösterileriyle karşılanmıştı[121]. David Offley maslahatgüzar sıfatıyla ilk Amerikalı diplomatik temsilci olarak atanıyordu. 2 Mart 1831 tarihinde ise Amerika, İstanbul'da bir diplomatik temsilcilik açmıştır. Buna karşılık Türk tarafı, Amerika'da henüz bir diplomatik temsilcilik bulundurmayı pek gerekli görmüyordu.

---

118 Leland James Gordon, *American Relations with Turkey 1830-190. An Economic Interpretation*, Philadelphia-London 1932, s. 10; A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade..., s. 207-208.

119 Ali İhsan Gencer, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika", *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1986, s. 37; A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade..., s. 208.

120 A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade...", s. 209; Ali İhsan Gencer, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği...", s. 37–38.

121 Leland James Gordon, *American Relations with Turkey...*, s. 11.

2) 1830 Ticaret Anlaşması Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Seyri

İki ülke arasındaki ilişkilerin artarak gelişmesi sonucu Amerika İstanbul'da bulundurduğu diplomatik temsilciliğini 3 Mart 1839'da daimî elçilik seviyesine yükseltmiştir[122]. Bu arada Osmanlı topraklarında bulunan Amerikan konsoloslarının sayısı da hızla artmaktaydı[123].

Daha çok ticarî menfaatler çerçevesinde başlayan Türk-Amerikan ilişkileri kapsamında Amerika'ya resmî sıfatla ilk Osmanlı temsilcisinin ancak 1850'de gönderildiğini görmekteyiz. İstanbul'daki Amerikan elçiliğinin teklifi üzerine Osmanlı Devleti, özellikle denizcilik alanındaki gelişmeleri yerinde incelemek, bu arada Amerikan donanma, tersane ve fabrikalarında incelemelerde bulunmak üzere bir görevliyi, o sırada ülkesine dönmekte olan sefaret baş tercümanı J. P. Brown'ın yanında gönderme kararı aldı. Bahriye Meclisi'nde yapılan görüşmeler sonucu Amerika'ya gitmek üzere Bahriye Mektebi hocalarından Binbaşı Emin Efendi seçildi[124].

Bu tarihlerde Amerikan kamuoyu, Osmanlı Devleti'nin bir süreden beri Macar ve Polonyalı mülteciler meselesinde Rusya ve Avusturya'ya karşı gösterdiği cesur tavrı yakından takip etmekteydi[125].

Amerika Hükümeti'nin karşılama ve ağırlama masrafı olarak 10 bin Dolar ödenek ayırdığı Emin Efendi'nin ziyareti altı aydan fazla sürmüştür. Bu süre zarfında Emin Efendi, Amerikan Başkanı Millard Fillmore ve Kongre tarafından ayrı ayrı kabul olunduğu gibi, Beyaz Saray'da şerefine bir ziyafet dahi verilmiştir[126]. Konu hakkındaki arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, henüz Amerika'da bir diplomatik temsilciliği dahi olmayan Osmanlı Devleti'nin temsilcisi Ernin Efendi gittiği her yerde en üst seviyede muamele görüyordu[127].

Emin Bey, Amerika'da bulunduğu sırada yaptığı incelemeler ve kendisine gösterilen ilgiden merkezi haberdar etmekteydi. Bu amaçla gönderdiği

---

122 Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin...*, s. 92.

123 Sultan Abdülmecid'in tahta çıkmasından sonra sırasıyla Bursa, Kahire, Kıbrıs, Beyrut, Kandiye, Rodos, Trabzon, Kalas şehirlerinde Amerikan konsoloslukları açılmıştır: Fuad Ezgü, *aynı eser*, s. 93.

124 BA, İ. HR, nr. 3185 (11 Receb 1266/23 Mayıs 1850); Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin...*,, s. 96-97; Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel...*, s. 154-156; Nurdan Şafak, *Osmanlı Amerikan...*, s. 16-17.

125 Bayram Nazır, *Macar ve Polonyalı Mülteciler. Osmanlı'ya Sığınanlar*, İstanbul 2007[3], s. 249-250.

126 Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri..., s. 356-358.

127 BA, İ. HR, nr. 3806, 4111; Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin...*, s. 97.

mektuplardan birinde Amerika'da Macar mülteciler meselesine karşı olan ilgiden bahsediyordu. Buna göre hükümet mültecileri Amerika'ya getirme kararı almıştı. Bu arada Amerika Dışişleri ile Avusturya'nın Amerikan Elçisi Mr. Hülsemann arasında Macar mültecileri meselesi hakkındaki diplomatik yazışmaların toplandığı bir de kitapçık söz konusu mektubun ekinde sunulmuştu[128].

Amerika'nın İstanbul'da bulunan elçisi George P. Marsh da bu konuda Osmanlı Hükümeti nezdinde birtakım girişimlerde bulunmuş ve mültecilerden isteyenlerin Amerika'ya gitmelerine müsaade olunmasını talep etmişti[129]. Amerika'nın Osmanlı Devleti'nden bir temsilciyi davet ederek, üst düzeyde ilgi göstermesinin sebebi böylece ortaya çıkmış oluyordu. Osmanlı Devleti'nin, bu davetin arkasında yatan motiften ilk önce haberdar olmadığı anlaşılmaktadır.

Mesafenin uzak olması ve henüz daimî bir diplomatik temsilci atanmaması sebebiyle, Osmanlı Devleti'nin Amerika ile olan ilişkilerinin ilk dönemlerde daha çok tek taraflı geliştiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Amerika'nın İstanbul elçiliğinin girişimleri iki ülke ilişkilerinde belirleyici olmaktaydı. Mesela, elçilik tercümanı John P. Brown bir arz tezkiresi sunarak Osmanlı Devleti'ne Washington şehrinde George Washington anısına büyük bir sütun yapılmakta olduğunu haber veriyordu. Amerikan Elçiliği Osmanlı padişahından da bu sütuna konulmak üzere mermer bir kitabe istiyordu (2 Aralık 1852)[130]. Bu istek üzerine Osmanlı Devleti iki endaze uzunluğunda, bir endaze genişliğinde olup, Sultan Abdülmecid'in tuğrasını taşıyan bir sütunu hazırlayarak Amerika'ya gönderme kararı almıştır[131].

Bu arada ilk defa 1844'te Amerika'da Samuel Morse tarafından kullanıma sunulan telgraf, kısa sürede tüm dünyada kullanılmaya başlanmıştır. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere telgraf kullanılan ülkeler, insanlığa olan hizmetine karşılık Morse'a 400.000 Frank ödül verilmesini kararlaştırmışlardır. Bu tarihlerde telgraftan istifade eden devletlerden biri olan Osmanlı Devleti de bu ödüle 21.496 Frank katkı yapmıştır[132].

---

128 BA, İ. HR, nr. 3806.

129 Fuad Ezgü, *aynı eser*, s. 98.

130 BA, İ. HR, nr. 4460.

131 21 Cemaziyelevvel 1269/2 Mart 1853 tarihli irade: BA, İ. HR, nr. 4460. Ayrıca bkz: Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin...*, s. 100..Nitekim bu sütuna levha gönderen elli ülkeden biri olan Osmanlı Devleti levhasında "Devam-ı hulletin te'yid içün Abdülmecid Hanın/Yazıldı nam-ı pâki senk-i bâlâya Vaşhingtonda" beyiti yazılı olduğu halde on yedinci sıraya asılmıştır: İbrahim Baybura, *Amerika. Tarihçesi, Türk-Amerikan Tarihi Münasebetleri. Gezi Notları*, t. yk., s. 152.

132 BA, İ. HR, nr. 8512 (7 Safer 1275/16 Eylül 1858).

Türk-Amerikan ilişkilerinde çok üzerinde durulmayan bir nokta olsa da burada Sultan Abdülmecid'in, Osmanlı Devleti'nin pamuk üretimini geliştirmek için Amerikan Başkanı Polk'dan birkaç ziraat mühendisi istemesi üzerine, Dr. James Bolton Davis ve Dr. J. Lawrence Smith'in tavsiye edilmelerine değinmek gerekir[133]. Ancak elimizde bu uzmanın faaliyetleri hakkında detaylı bilgi mevcut değildir.

İngiltere ve Fransa'nın desteklediği Amerika'nın güneyinin, kuzeyden ayrılmak istemesi üzerine 1860'da başlayan İç Savaş, Osmanlı Devleti tarafından da yakından takip edilmiştir. Osmanlı basınında savaşın safhaları hakkında yer alan dış kaynaklı haberlerin[134] haricinde Osmanlı Hükümeti, İngiltere ve Fransa'daki sefareti kanalıyla gelişmeler hakkında bilgi edinmekteydi[135]. Osmanlı Devleti, İç Savaş boyunca Kuzeylileri desteklemiş ve bu desteğini açıkça göstermekten de çekinmemişti. Bu tür hareketlerinden biri de 26 Mart 1862 tarihinde çıkan bir iradeyle Türk limanlarında Güneyliler adına gemi teçhiz edilmesine engel olunmasıydı. Söz konusu gemilerin Unionist yani birleşme taraftarı olan Kuzeylilere karşı korsanlık hareketi için kullanılacağını bilen Osmanlı Devleti, tereddüt etmeden kendi karasularında bu tür gemilerin hazırlanılmasını yasaklıyordu[136].

Bu arada iki ülke arasındaki ticaret anlaşması 1862'de yenilenerek buna göre de bir gümrük tarifesi hazırlanmıştı.

İngiltere'nin 1838'de Osmanlı Devleti ile yaptığı yeni ticaret anlaşmasının daha müsait olan şartlarının, giderek diğer devletlerce de elde edilmesiyle başlayan süreçte, Amerika ile Osmanlı Devleti arasında yeni bir dostluk ve ticaret anlaşması yapılmıştı. Anlaşmaya göre ihracatta %8 olan gümrük resmî her sene bir puan azaltılarak %1'e kadar indirilecek, ithal gümrüklerinde ise %1 resim uygulanacaktı[137].

Her ne kadar Amerika'nın en önemli iki ticaret şehri New York ve Boston'da uzun süredir fahrî olarak görev yapan şehbenderler bulunsa da[138], özellikle Girit İsyanı sırasında Yunanlıların Amerikan kamuoyunu etkileye-

---

133 Robert L. Daniel, "American Influences in the Near East before 1861", *American Quarterly*, Vol. XVI/1 (Spring 1964), s. 75-76.

134 *Cerîde-i Askeriye*, nr. 25 (27 Muharrem 1281), nr. 26 (4 Safer 1281), nr. 28 (22 Safer 1281). Verilen bilgiler çoğunlukla Journal de Constantinopol gibi gazetelerin haberlerinden yapılan tercümelere dayanmaktaydı.

135 Fuad Ezgü, *aynı eser*, s. 105.

136 Leland James Gordon, *American Relations with Turkey...*, s. 12-13.

137 Yeni anlaşmanın değerlendirilmesi ve hazırlanan gümrük tarifesindeki malların listesi için bkz: Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları*, Konya, t. yk, s. 19-50.

138 Leland James Gordon, *American Relations with Turkey...*, s. 42.

rek hükümetten silah desteği sağlamakta gösterdikleri aşırı gayret, o sırada Sadrazam olan Ali Paşa'nın dikkatinden kaçmamış ve Edouvard Blacque Bey[139] Amerika'ya sefir tayin edilmişti (3 Nisan 1867)[140]. Blacque Bey bu görevi 1872'de azline kadar sürdürmüştür. Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Rusça ve tabiî ki Türkçeyi iyi bilen Blacque Bey, Washington Sefareti sırasında Osmanlı Devleti'nin Amerikan silah sanayisini tanıması ve işe yarar silahları uygun fiyata satın alabilmesi için çok çaba göstermiş ve ! içbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Nihayet azil sebebi ise çalışmamızın ileriki kısmında görüleceği üzere, muhtemelen silah ticaretiyle alakalıdır.

3) Türk Denizciliğinin Gelişmesinde Amerikan Teknolojisinin Rolü

1830'da imzalanan ilk Türk-Amerikan ticaret anlaşması dokuz madde, bir sonuç ve bir de gizli maddeden meydana gelmekteydi. Türk denizciliğini yakından ilgilendiren gizli maddeyle Osmanlı Devleti'nin talebi üzerine, Amerikan tersanelerinde gemi inşası, Amerika'dan gemi satın alınabilmesi ve Türk tersanelerinde yapılacak gemilerde kullanılmak üzere Amerikan kerestesinin ithali kabul ediliyordu[141]. Türk tarafı için Amerikan tezgâhlarında inşa edilen gemiler Amerikan Hükümeti'nin kendi adına yaptırdığı aynı

---

[139] Fransız ihtilalinde Kral XVI. Louis'yi savunmuş bir avukat olan M. Alexandre Blaque, daha sonra Osmanlı Devleti'ne iltica ederek İzmir'e yerleşmişti. Burada önce gazetecilik yapmış ve özellikle Yunan isyanı sırasında Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti aleyhinde olan politikasını acımasızca eleştirdiği için Fransa sefaretinin baskısına maruz kalarak çıkardığı gazeteler kapatılmıştır. Durumu yakından takip eden II. Mahmud, Alexandre Blaque'ı devlet adına Fransızca bir gazete çıkarması için İstanbul'a davet etmiştir. Bunun üzerine İstanbul'a yerleşmiş ve *Le Moniteur Ottoman* adlı yarı resmî bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Alexandre Blaque'ın Osmanlı Devleti'nin menfaatini sıkı bir şekilde savunan yazıları Avrupa'nın büyük devletlerinin pek de hoşuna gitmiyor, hatta çoğu zaman Babıâli nezdinde şikâyete konu oluyordu. Alexandre Blaque 1836'da bir iş için Fransa'ya giderken uğradığı Malta 'da âni bir şekilde öldü. Kendisinin zehirlendiği noktasında Rus ve İngiliz gazetelerinin yekdiğerini suçlamaları ölümünün normal olmadığına bir işaret sayılmaktadır. Hicri 1240 (M. 1824–1825) tarihinde İzmir'de doğan Alexandre Blaque'ın oğlu Edouvard Blaque babasının ölümü üzerine muhtemelen on iki yaşında iken yetim kalmıştı. II. Mahmud Edouvard Blaque'ı himaye ederek Paris'te ünlü Sainte-Barbe Koleji'nde okutmuştur. 1842'de İstanbul'a dönen Edouvard Blaque devlet hizmetine girmiş ve çeşitli görevlerden sonra nihayet Washington Sefareti'ne tayin olunmuştur (1867). Daha geniş bilgi için bkz: M. Münir Aktepe, "Dünkü Fransızlar Blak Bey ve Oğlu. M. Alexandre Blaque ve Edouard Blaque", *Tarih Dergisi* (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi), S. 33, İstanbul 1982, s. 255–270; *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi* (yayına hazırlayan: M. Münir Aktepe), C. XIII, s. 18.

[140] BA, İ. HR, nr. 13123; M. Münir Aktepe, "Dünkü Fransızlar Blak Bey... s. 266–268. Amerika'da açılacak daimi sefaret için ilk önce İtalya sefiri Rüstem Bey'in ismi üzerinde durulmuş ve bu yönde irade çıkmışsa da (BA, İ. HR, nr. 13008) kendisi birtakım sağlık problemlerini göstererek bunu kabul etmeyince, o sırada Napoli Şehbenderi olan Blaque Bey Amerika'ya sefir tayin olunmuştur (Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri..., s. 360).

[141] Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin...*, s. 81; Çağrı Erhan, "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları", *Belleten*, C. LXII/234, Ankara 1998, s. 459.

özelliklerdeki gemilerden pahalı olamayacaktı. Amerika ayrıca İstanbul Tersanesi'nde Amerikan tipi harp gemisi yapılabilmesi için gemi inşa malzemesinin yanında teknik yardım sağlamayı taahhüt ediyordu[142].

7 Mayıs 1830 tarihinde Reisülküttap Hamid Efendi ile Charles Rhind arasında anlaşma imzalanmıştı; ancak Rhind gizli madde hakkında ne heyetteki diğer delegelere ne de Amerikan Dışişlerine bilgi vermişti[143]. Hatta Offley ve Biddle gizli madde hakkında bilgi sahibi olduktan sonra anlaşmayı imzalamak istememişler, ancak Reis Efendi ve Rhind'in baskısı karşısında çaresiz imzalamak zorunda kalmışlardı[144].

9 Aralık 1830'da Amerika'da senatoya sunulan anlaşma iki ay içinde onaylanmasına rağmen, gizli madde kabul edilmeyecekti. Esasında gizli madde, ticaret anlaşmasından bağımsız olarak düzenlenmiş; müzakereciler tarafından her iki belgenin arkası da imzalanmıştı. Ticaret anlaşmasının asıl kısmında gizli maddeye yönelik bir atıf da söz konusu olmadığından, onaylanmaması asıl anlaşmanın yürürlüğe girmesine hukukî bir engel teşkil etmemekteydi[145].

1830 tarihli anlaşmanın gizli maddesinin Amerikan Kongresi'nde onaylanmaması II. Mahmud'u çok kızdırmıştı. Amerikan başkanı Andrew Jefferson, II. Mahmud'a gönderdiği mektubunda durumu bildiriyor ve David Porter'ın gizli maddenin ne sebeple reddedildiği hakkında Babıâli'yi bilgilendireceğini ifade ediyordu. Porter konu hakkında sunduğu açıklamada Charles Rhind'i suçlayacaktı. Buna göre Rhind yetkisi olmadığı halde böyle bir gizli madde koymak suretiyle hem kendi ülkesini hem de Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşürmüştü[146].

Amerika açıkça ifade edemese de, böyle bir maddeyi onaylamamak için kendince haklı bazı gerekçelere sahipti. Bunlardan en ciddi olanı ve senatörler arasında en fazla taraftar bulanı İngiltere ile karşı karşıya gelmek korkusuydu. Bilindiği gibi, İngiltere Navarin'de Türk-Mısır ortak donanmasına karşı düzenlenen baskında baş aktördü. Amerikan Senatosu, Türk donanmasının yeniden inşasında aktif rol alarak, İngilizlerle bir süre önce normale

---

[142] Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin...*, s. 81.

[143] Çağrı Erhan, "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi...", s. 460; A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade...", s. 209.

[144] Orhan F. Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, C. LI/200, Ankara 1987, s. 933; A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade...", s. 209.

[145] Çağrı Erhan, "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi...", s. 460.

[146] Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin...*, s. 82-83; Çağrı Erhan, "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi...", s. 462.

dönen diplomatik ilişkilerini tehlikeye atma riskini almak istemezdi. İkinci sebep *Monroe Doktrini* olarak bilinen, özünde Amerika'nın, Avrupa'nın işlerine karışmayarak bir izolasyon politikası takibini taşıyan ve Aralık 1823'ten beri benimsenen hareket tarzıydı.

Bazı senatörler ise Rum İsyanı günlerinden kalma phillhellenizm duygularını devam ettirerek, Yunanlılara düşman olarak gördükleri Türk hükümetine askerî bir yardımı kabule yanaşmıyorlardı[147].

Amerika, gizli maddenin onaylanmamasından dolayı Osmanlı Devleti ile aralarında doğan krizi aşmak üzere İstanbul'a gizli olarak uzmanlar gönderecek ve bu kişiler Osmanlı bahriyesinin modernizasyonu için çalışacaklardı. Bu uzmanlardan ilki, Ağustos 1831'de bizzat kendi inşa ettiği United States adlı savaş gemisiyle İstanbul'a gelen Henry Eckford'dur. Babıâlî, gemiyi satın aldığı gibi İstanbul Tersanesi'nde Amerikan tarzı gemi yapımında çalışmak üzere Eckford'la anlaşmıştı[148].

Eckford İstanbul'da önce Liman Reisi, ardından Serasker Paşa ile görüştürülmüştü. Bu görüşmede üç ay için İstanbul'da kalarak çeşitli harp gemilerinden numune olmak üzere birer tane inşa etmeyi kabul etmişti. Eckford o sırada seferde bulunan Kaptanpaşanın kısa süre sonra döneceğini haber alınca, Tersane'nin ıslahı konulu bir layiha hazırlamıştı[149]. Söz konusu layihada gemi inşa tekniklerinin öğrenilmesi ve Tersane'de modern gemiler inşa edilebilmesi için birkaç nokta üzerinde durmaktaydı. Eckford istenildiği takdirde yüz topa sahip bir kapak gemisi inşa edebileceğini, bu gemi için gereken kereste ve diğer malzemelerin tedariki için Amerika'ya giderek, hazırlıklar sırasında geçecek zaman içinde 64 toplu başka bir firkateyn inşasına başlayıp, altı ay içinde bitirerek tedarik edeceği kereste de yüklü olduğu halde dönebileceğini bildiriyordu. Amerika'ya giderken seçilecek on beş-yirmi kadar genç mimarı da beraberinde götürüp, 64 topluk firkateynin inşası sırasında onları gemi inşa teknikleri üzerinde eğitebileceğini, ayrıca gençlerin bu sırada İngilizce öğrenme fırsatı da bulabileceklerini ifade ediyordu. Eckford layihasında İstanbul'a döndüğünde yanında yetmiş beş-seksen kadar Amerikalı gemi ustası getirmeyi de vaat etmekteydi. Nihayet bütün bu şartlar gerçekleştiği takdirde üç sene içinde savaş gemisi inşasında Türkiye'de yeni bir devir açılabilecekti.

---

147 Çağrı Erhan, "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi..., s. 461.

148 Rhind ile Eckford'un yakın arkadaş oldukları ve Eckford'un İstanbul'a gelmesine Charles Rhind'in aracılık ettiğini görmekteyiz: Ali İhsan Gencer, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği..., s. 38; A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade..., s. 211, dipnot 70.

149 Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri..., s. 348-352; Ali İhsan Gencer, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği..., s. 43-46.

Layihada ayrıca İstanbul'da kalması isteniyorsa çalışmalarda bulunmak için ayrı bir mahallin hazırlanmasını istiyordu.

İstekleri II. Mahmud tarafından kabul edilen Eckford 1832 senesi yazında, daha sonra yerini alacak Foster Rhodes ve birçok gemi işçisiyle birlikte İstanbul'a dönerek, kendisi için Aynalıkavak'ta hazırlanan tersanede çalışmalarına başlamıştı[150].

Eckford'un yapımına başladığı 70 top kapasiteli firkateyni tamamlayamadan 12 Kasım 1832'de ölmesi üzerine Osmanlı Devleti Foster Rhodes ile bir sözleşme yapmıştır. 1840 senesine kadar İstanbul'da kalan Rhodes, özellikle II. Mahmud'un ölümü üzerine kendisi aleyhinde bazı devlet adamlarının çevirdikleri entrikalar karşısında istifa ederek ülkesine dönmek zorunda kalmıştır[151].

Amerikalı Rhodes'un öncülüğünde İstanbul'da Nev Eser, Nusretiye, Eser-i Hayr, Mesir-i Ferah, Tair-i Bahri ve Adliye adlı Amerikan tipi gemilerin inşası tamamlanmıştı[152].

Rhodes'un yerine işçi başı olarak Tersane-i Âmire'de çalışan Mr. Rihs getirilmişse de karşılaştığı tavır sonucu o da bir süre sonra istifa etmek zorunda kalmıştır[153]. Bir süre sonra Rhodes'a yapılan haksızlıklar pişmanlığa dönüşmüş ve geri gelmesi için çalışılmışsa da bu teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Tersane'de Amerikan modeli savaş gemileri esas alınarak gemi üretimi en başta bizzat Sultan II. Mahmud'un desteği sayesinde mümkün olabilmişti. Dönemin Kaptanpaşası Çengeloğlu Tahir Paşa da Amerikalı mühendislere her türlü kolaylık ve yardımı sağlamıştı. Çengeloğlu'nun bu görevden ayrılması ve özellikle II. Mahmud'un vefatı, tersane ve donanma işlerindeki hummalı faaliyetin hızını oldukça azaltmış, hatta durdurmuştur. Bundan sonraki devirlerde, yerli olarak gemi yapılmasından ziyade Avrupa'dan, özellikle İngiltere'den bol miktarda gemi satın alındığını görmekteyiz. Amerikalı mühendislerin oluşturdukları sistemin terk edilerek, ithalata dayalı bir politika takibi Osmanlı Devleti'nde bir yerli deniz teknolojisi gelişimini imkânsız kılmıştır[154].

---

[150] Çağrı Erhan, "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi..., s. 464.

[151] Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin...*, s. 86.

[152] İhsan Ilgar, "Tarihte Türk-Amerikan Dostluğu ve Münasebetleri", Tarih Coğrafya Dünyası, S. 3, İstanbul 1959, s. 222; Çağrı Erhan, "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi..., s. 464; Fuad Ezgü, *aynı eser*, s. 86.

[153] Rihs'in bu görev sırasında Kebir-i Cenk adında bir korvet inşa ettiği belirtilmektedir: İhsan Ilgar, "Tarihte Türk-Amerikan Dostluğu..., s. 222.

[154] Ali İhsan Gencer, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği..., s. 42.

Osmanlı Devleti, Türk-Amerikan resmî ilişkilerinin henüz başında, aleyhinde henüz herhangi bir siyasî hesap içinde olmayan bu genç ülkeden başta denizcilik olmak üzere birçok alanda teknolojik gelişmelerin transferi fırsatını elde etmiş, ancak bundan yeterince istifade edememişti. Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin en ciddî rakiplerinden Rusya'nın özellikle buharlı gemi teknolojisi konusunda Amerika'ya yöneldiğini görmekteyiz. İki ülke arasındaki teknolojik ilişkiler George M. Dallas'ın, ilk Amerikan diplomatik temsilcisi sıfatıyla Rusya'ya gönderilmesiyle başlamıştı.

Amerika aslında İngiltere'de başlayan sanayi devrimine yeni boyutlar katmış ve Avrupa'ya birçok konuda üstünlük kurmaya başlamıştı. Özellikle buharın makineye tatbikiyle buharlı gemiler üretilmeye başlanmış, dahası bu gemiler okyanusların sert suları karşısında dayanıklılığını ispat etmişti. Çar I. Nikola, Amerikan elçisine gemicilik hakkında bilgi edinmek üzere teknik personel göndermek isteğini açıkça ifade etmeyi geciktirmemişti. Nikola'nın aklından geçen, Rusya'nın Karadeniz ve Baltık Donanması'na yeni gemiler ekleyerek güçlendirmekti. Bu amaçla başta Kaptan J. E. Von Schantz, Kaptam Pepin, Yüzbaşı Schoroubine gibi bir grup Rus askeri Amerika'da bulunarak özellikle denizcilik sahasında iki yıl süren araştırma ve incelemeler yapmışlardır[155].

Bu arada Jersey City'de gemi mühendisleri R. & G. L. Schuyler ile ʁ ʿrüşen Kaptan J. E. Von Schantz ve Yüzbaşı Flotoff, daha sonra yapılan birkaç seyahatin ardından 2 bin ton ağırlığında *Kamchatka* adlı bir firkateyn yapımı için Rusya adına anlaşma yapmıştır. Rusya'ya 400 bin Dolara mal olan firkateyn on sekiz ayda tamamlanmıştır. Bu, o zamana kadar Amerika'nın ihraç ettiği en büyük buharlı firkateyn olma özelliğini taşıyordu[156].

Firkateynin teslimi sonrası, Rus denizcileri geminin kullanımı konusunda bilgilendirmek üzere birkaç Amerikalı teknisyenin, Rusya'da kaldığı anlaşılıyor. 19. yüzyılın ortalarına doğru Rusya ile Amerika arasında buharlı gemiler üzerinden başlayan teknoloji alışverişi, gelişme gösterecek ve özellikle savaş sanayiinin diğer alanlarına yayılacaktır.

İki rakip ülke olan Osmanlı Devleti ve Rusya'nın çizgileri, Amerika'da ilk defa bu vesile ile kesişiyordu. İki ülke politikası bir süre sonra yine Amerika'da bu sefer de hafif silahlar konusunda kesişecekti. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ele alınacağı üzere, Amerika aracılığıyla teknoloji açığını gi-

---

[155] Frederick M. Binder, "American Shipbuilding and Russian Naval Power, 1837–1846", *Military Affairs*, Vol: 21/2 (Summer 1957), s. 79-81.

[156] Frederick M. Binder, "American Shipbuilding and Russian Naval..., s. 82.

dermeye çalışan Rusya, bu konuda, uzun vadede daha çok yarar sağlamışa benziyor.

Osmanlı Devleti bir süre sonra Amerika'dan bir savaş gemisi satın almak için girişimlerde bulunmuştur. Konu hakkında gerekli çalışmalarda bulunmak üzere de Mehmed Paşa ve Binbaşı Süleyman Efendi'yi New York'a gönderme karar vermiştir. İstanbul'daki Amerikan elçiliği meseleden haberdar edildikten sonra Türk heyeti 6 Mart 1858'de New York'a ulaşmıştır. Mehmed Paşa ve Süleyman Efendi, Washington ve Boston'u da gezerek, özellikle tersaneleri ziyaret etmiş, Osmanlı Devleti'nin sipariş vermek istediği gemi hakkında görüşmelerde bulunmuştur[157].

Babıâlî, Amerika'da üç ambarlı savaş gemisi inşa ettirme fikrinden İstanbul'daki İngiliz elçisinin yoğun baskıları sonucu vazgeçerek, bu siparişi İngiltere'ye vermek zorunda kalmıştır[158].

Amerika'dan gemi satın alma fikri Sultan Abdülaziz döneminde tekrar gündeme gelmiş ve padişah kendisine sunulan kataloglar üzerinde tercih dahi yapmıştı. Amerikan Donanma Bakanlığı, seçilen gemilerin planları ve modellerini göndermiş, ancak herhangi bir satın alma gerçekleşmemişti (1864). Savaş gemisi satın alınması 1867 yılında bir kez daha gündeme gelmişse de bir süre sonra bu alımdan vazgeçilmiştir[159].

Bu dönemde Osmanlı denizciliğinin İngiltere ve Amerika arasında bir pazar mücadelesine sahne olduğu anlaşılmaktadır. Tarih sahnesine yeni çıkmış bir ülke olmasına karşılık Amerika, buharlı gemi teknolojisinde yeni bir çığır açmıştı. Osmanlı Devleti ile daha köklü ilişkilere sahip İngiltere, rakibi karşısında en iyi bildiği silahı, yani diplomasiyi kullanarak kendisi için önemli bir pazarı korumasını bilmişti.

Yukarıdaki görüşü hafif silahlar konusunda da kabul etmek zordur. Hafif silah üretiminde de önemli teknolojik yenilikler getiren Amerika, Osmanlı Devleti'nin kara ordusuna silah satımında yaklaşık yirmi yıllık bir süre zarfında rakipsiz kalarak, pazarı elinde tutmuştur. Çalışmamızın devamında bu gelişmeler üzerinde durulacaktır.

---

157 Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel...*, s. 157.

158 Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel...*, s. 173.

159 II. Abdülhamid döneminde İstanbul'daki Amerikan elçisi Wallace aracılığıyla üç adet nakliye gemisi satın alınmak istenmiş, gemilerin evsafı hakkında bilgi dahi alınmıştı. Ancak fiyatta uzlaşma sağlanamamıştı (1882). Nihayet 1900 senesi başlarında Amerika'dan bir gemi satın alınarak Mecidiye adı verilmiştir. Philadelphia'da bulunan Cramps şirketine yaptırılan gemi 1904'te teslim alınmıştır: Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel...*, s. 173-175.

C) XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNDE YENİ ASKERÎ DÜZENLEMELER ve İLK AMERİKAN TÜFEKLERİ

> "Vâkı'a bu makâle makinelerin Amerika'da her yerden ziyâde nefîs ve ehven yapıldığı cihetle memâlik-i sâ'irede yapılanlara rüchâniyeti derkâr ve hatta İngiltere'de bulunan beğlik ve tüccâr tüfenkhânelerinde mevcûd olan makinelerin ekserisi Amerika ma'mûlâtından bulunduğu aşikâr olmağın..."*

1) Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Osmanlı Kara Ordusunda Yapılan Düzenlemeler

a) Askerlik Alanında Yapılan Düzenlemeler

3 Kasım 1839'de ilan edilen Tanzimat Fermanı, birçok meselede olduğu gibi askerlik konusunda da yeni birtakım düzenlemelerin habercisi olmuştu. Askerliğin belli bir süreye bağlanarak her bölgenin nüfusu nispetinde mükellefiyet konulacağı fermanda bildirilmekteydi[160].

Teşkilat bakımından Osmanlı kara ordusunda Tanzimatın ilanından sonra ilk defa 1843 senesinde, Hasan Rıza Paşa'nın Seraskerliği döneminde birtakım yeni düzenlemeler yapılmıştır[161]. 8 Eylül 1843 tarihinde ilan edilen söz konusu düzenlemeler ile askerlik müddeti muvazzaf beş sene olarak belirlenmişti. Bu süre sonunda yedi yıllık bir rediflik dönemi gelmekteydi[162].

---

* Tophane-i Âmire'nin modernizasyonu çerçevesinde makine ve alet-edevat almak üzere Avrupa'ya gönderilen Komisyon üyelerinden Amerika'ya geçerek incelemelerde bulunan Rüstem Bey'in Tophane Müşiri Halil Paşa'ya gönderdiği tahrirattaki bir ifadesi: BA, İ. DH, nr. 41468, Lef 1 (20 Temmuz 1869).

160 Necati Tacan, "Tanzimat ve Ordu", *Tanzimat I*, İstanbul 1999, s. 132; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1999[6], C. V, s. 178–179.

161 1843 düzenlemelerinin ağırlıklı olarak Prusya'dan mülhem olmasının yanında Fransız etkisinden de söz edilmektedir: Erik Jan Zürcher, "The Ottoman Conscription System, 1844–1914" *International Review of Social History*, 43 (1998), s. 439 (Türkçesi, Erik Jan Zürcher, "Teori ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi, 1844–1914" başlığı ile *Devletin Silahlanması Ortadoğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775–1925)*, (Çev: M. Tanju Akad), İstanbul 2003, s. 87–104 arasında yayımlanmıştır).

162 Bu tarihte mevcut redif askeri tamamen muvazzaf olarak kabul edilmişti: Mahmud Şevket [Paşa], *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, C. II, Mekteb-i Harbiye Matbaası 1325, s. 14.

Ülkede Hassa, Dersaadet, Anadolu, Rumeli ve Arabistan orduları olmak üzere beş askerî bölge oluşturulmuştu[163]. Nitekim bu düzenleme sonucu tabur merkezlerinde askerler için tedarik olunan elbise ve silah gibi teçhizatın muhafazası için depolar inşa edilmeye başlanmıştı.

Uygulamaya konulan kur'a usulü sayesinde barış zamanında 150 bin, savaş sırasında ise 400 bin kişilik bir ordu kurmak mümkün olmuştur. Esasında bu, sayı bakımından önemli bir artışa işaret etmekteydi. Bu arada Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, devlet ilk defa Kırım Savaşı sırasında sayısal olarak yaklaşık 300 bin kişilik ordusuyla istediği seviyeye gelebilmişti[164].

Bu dönemde Avrupa'nın iki önemli gücüne, yani İngiltere ve Fransa'ya bakıldığında, kara ordularının sayı olarak giderek artan bir eğilim içinde olduğu görülecektir. 1860'larda Fransız kara ordusu 400 bin kişilik bir kuvvetten müteşekkildi. İngilizler ise bu dönemde yaklaşık 150 bin kişilik bir kara ordusuna sahiptiler[165]. Bu arada Prusya aynı senelerde Fransa ile çıkması muhtemel bir savaşı da hesaba katarak, yedek kuvvetler dâhil 440 bin neferlik bir ordu meydana getirmişti. Prusya'nın 1866 ve 1870'de elde ettiği başarı askerî sisteminin diğer devletler tarafından da benimsenmesi sonucunu doğurmuştu[166]. Bu arada Osmanlı Devleti de bu gelişmelerin dışında kalmamıştır. Nitekim Harbiye'den mezun ilk Serasker olan Hüseyin Avni Paşa, 1869 senesinde kara ordusunda Prusya sistemine göre yeni birtakım düzenlemelere gitmiştir[167].

Öncelikle ülke genelindeki ordu sayısı yediye yükseltilmişti. Düzenlemeler çerçevesinde daha önce 12 sene olan askerlik müddeti yirmi seneye çıkarılıyordu. Yirmi yaş ile kırk yaş arasındaki erkekler altı sene nizamiyede, altısı redif ve sekiz senesi mustahfız olarak silâh altında bulundurulacaktı. İlk altı senenin dört senesi silâhaltında ve iki senesi *ihtiyat sınıfı* olarak ayrılmıştı[168].

Bu hesaba göre nizamiye askerinin asıl kısmı 150 bin kişi, ihtiyat sınıfı 60-65 bin asker ki toplam 210 bin civarında asker mevcut olacaktı. Bu sırada her yıl 37.500 kur'a efradı askere alınmakta ise de yedinci ordunun teşkiliyle bu sayı 40-45 bin seviyesine çıkmıştı. Bütün bu yeni oluşum sonrasında Os-

---

163 Musa Çadırcı, "Osmanlı Ordusundan Yeni Düzenlemeler (1792–1869)", *Birinci Askerî Tarih Semineri*, Bildiriler II, Ankara 1983, s. 96.

164 Ahmed Cevâd [Paşa], Târîh-i Asker-i Osmânî, C. III, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. T 6127, s. 180; Uğur Ünal, Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861–1876), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 22–23.

165 W. H. Sykes, "Comparision of the Organisation and Cost in Detail of the English and French Armies", *Journal of the Statistical Society of London*, Vol: 27/1 (March 1864), s. 3, 57.

166 J. P. T. Bury (Ed.), *The New Cambridge Modern History*, Vol. X, The Zenith..., s. 312.

167 Mahmud Şevket [Paşa], Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi, C. II, s. 19; W. S. Cooke, *The Ottoman Empire and Its Tributary States (Excepting Egypt), with a Sketch of Greece*, (Londra 1876 basımından tıpkı baskı) Amsterdam 1968, s. 14–17.

168 Mahmud Şevket [Paşa], *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeri...*, s. 20.

manlı ordusunun sayısı, savaş sırasında istenildiğinde 700 bin kişiye çıkarılabilir bir esneklik kazanmıştı[169]. Oluşturulan bu derece büyük bir ordunun sadece teorik olarak hazırlandığı, özellikle redif ve mustahfız kısmına ekipman ve eğitim açısından gerekli desteğin sağlanamadığı noktasında bazı eleştiriler dikkat çekicidir[170].

Sultan Abdülaziz döneminde zaman zaman müstakil, kimi zaman ise Seraskerliğe bağlı olarak faaliyette bulunan Tophane'de özellikle Halil Paşa'nın Müşirliği dönemlerinde modern silah ve top üretimi için önemli çalışmalar yapılmıştı[171]. Aynı şekilde Serasker Hüseyin Avni Paşa bir taraftan ordu sistemini yeniden düzenleyerek asker sayısını artırmaktayken, öte taraftan bu askerlerin ihtiyacı olan modern silahların tedarikine de önem vermiştir[172].

Dönemin Avrupa ülkelerinin ordu ve askerlik sistemindeki değişiklikler ateşli silah teknolojisindeki ilerlemelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Değişim taktik, ordu yapısı ve askerlik süreleri gibi birçok alt başlıkta kendini göstermişti. Osmanlı Devleti, Avrupa'daki gelişmeleri 1869'da kendisine uyarlamakla aslında bu değişikliğin sebebi olan son sistem tüfekler gibi askeri malzemelerin tedarikini de zorunlu olarak temin etmek durumundaydı. Söz konusu eleştirilere bu açıdan yaklaşıldığında ne kadar gereksiz olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Nitekim Hüseyin Avni Paşa Seraskerliği döneminde Amerikan Providence Tool şirketine sipariş olunan Martini-Henry tüfeklerinin sayısı 1872 senesi Mayıs'ı itibariyle çoktan 500 bine çıkarılmıştı[173].

Hüseyin Avni Paşa'nın, ikinci defa Seraskerliğe getirilmesi (16 Şubat 1873) sonrasında yaptığı önemli askerî icraatlardan biri de hiç şüphesiz Osmanlı Ordusunda metalik fişek kullanımına geçilmesini sağlaması olmuştur. Bu konudaki Seraskerlik tezkiresinde, Avrupa'da kullanılan fişeklerde elde edilen olumlu neticeler sonucu metalik kapsülün oldukça yaygınlaşmış olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin henüz fişek yapımında sarı teneke üzerine kâğıt kap-

---

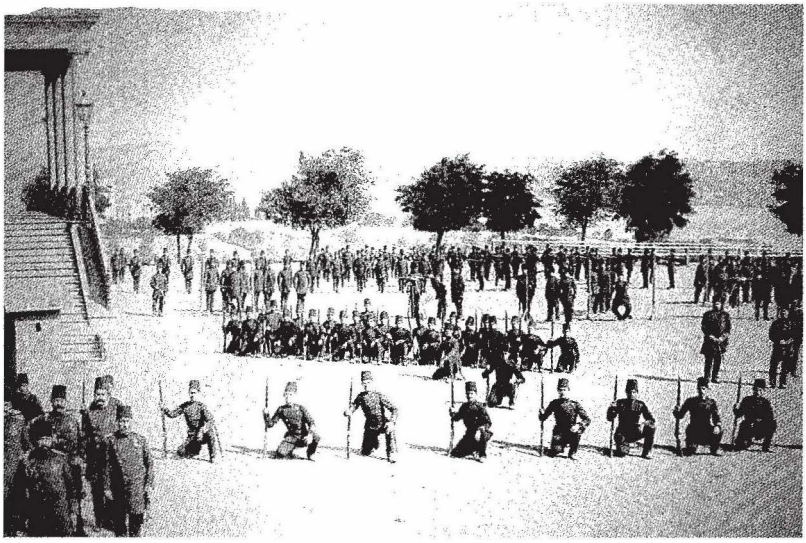
169 Redif ve mustahfız teşkilatından 550 bin kişinin silah altına alınması ile 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda 750 bin askerden oluşan bir ordu oluşturulduğu (Necati Tacan, "Tanzimat ve Ordu"..., s. 135.) ifade edilmekteyse de söz konusu savaşta iyi eğitim almış ve işe yarar asker sayısının 150 bini geçmeyeceği dönemin kaynakları tarafından dile getirilmektedir: Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakîkat*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), İstanbul 1983, s. 295.

170 W. S. Cooke, *The Ottoman Empire and Its...*, s. 15.

171 Uğur Ünal, *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı...*, s. 105. Halil Paşa'nın Tophane Müşirliği sırasındaki faaliyetleri daha sonra bizzat II. Abdülhamid tarafından dahi taktir edilmiştir: A. Alâaddin Çetin, Ramazan Yıldız, *Sultan II. Abdülhamid Han. Devlet ve Memleket Görüşlerim*, İstanbul 1976, s. 251.

172 Mehmed Zeki Pakalın, *Hüseyin Avni Paşa*, İstanbul 1941, s. 177; Ali İhsan Gencer, "Hüseyin Avni Paşa", *DİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. 527.

173 BA, İ. DH, nr. 46434, Lef 1.

Silahlarıyla talim yapan Harbiye öğrencileri

lı "adî" bokser kovanı kullanılmakta olduğundan bahsedilmektedir[174]. Bokser kovanları ancak bir-iki sefer atılabiliyordu ve üstelik bu kovanların diğer bir olumsuzluğu, içindeki barutun kısa sürede rutubetlenmesiydi. Metalik kovan ise on beş yirmi defa atılmaya müsait olduğu gibi rutubet almadığı Avrupa'da tecrübe edilmişti. Hüseyin Avni Paşa fişek imali için bundan sonra metalik kovan satın alınmasını teklif etmiş ve netice itibariyle metalik kovandan 50 milyon yani 50 bin sandık satın alınmasına karar verilmiştir (5 Temmuz 1873)[175].

Osmanlı Ordusunun iğneli Snider tüfeklerine geçmesinden sonra söz konusu silahların kullanımı için gerekli eğitimin yapılabilmesi amacıyla hemen birtakım *talim* kitapların tercüme yoluyla hazırlandığı dikkat çekmektedir[176]. 1872'lerde Snider tüfekleri yerine Peabody-Martini sistemi tüfeklere geçilmeye başlanan Osmanlı Ordusunda, yeni silahların askerler tarafından hakkıyla kullanılması için gerekli eğitimi verenlerin yetersizliği eleştirilmekteydi[177].

Aslında iğneli Snider tüfeğine göre Martini-Henry tüfeğinin kullanılması daha kolaydı. Yeni silahların askerler için ortaya çıkardığı en ciddî sorun, bakımı ve muhafaza edilmeleriydi. Bu problemi aşmak için ordu birliklerine

---

174 BA, İ. DH, nr. 46597, Lef 1.

175 BA, İ. DH, nr. 46597, Lef 2.

176 Fransa'da uygulanan *talimnamenin* getirtilerek tercüme edilmesi ve basılarak ordu merkezlerine gönderilmesine karar verilmişti: BA, İ. DH, nr. 40894 (28 Şubat 1869). Bu bağlamda 1872'de Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Matbaasında basılmış olan *İğneli Tüfek Ta'limi* ve *Şeşhaneci Ta'limi* adlı iki kitaptan ilki iki kuruş yirmi para, diğeri ise yedi kuruş yirmi para fiyatla satışa sunulmuştu: *Cerîde-i Askeriye*, nr. 519, (11 Cemaziyyelahir 1289).

177 W. S. Cooke, *The Ottoman Empire and Its...*, s. 23-24.

dağıtılmak üzere bakım kılavuzu denilebilecek türden bilgilendirici notlar hazırlandığı bilinmektedir. Hatta bu bilgilendirici notların askeri kıtalara daha kolay ulaşması için dönemin gazetelerinde de yayınlandığı oluyordu[178].

Kara ordusu için yeni model tüfekler getirtilirken sadece piyade askerleri değil, süvari birlikleri de gözetiliyordu. Yine Hüseyin Avni Paşa'nın Seraskerliği döneminde, henüz Avrupa ve hatta Amerikan Ordusunda dahi kullanılmayan seri atar silahlar özellikle süvari askerleri için satın alınacaktı[179].

Hüseyin Avni Paşa

b) İdarî Sahada Yapılan Düzenlemeler

Askerî teşkilatta önemli bir yere sahip olan Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî, 7 Şubat 1837'de Seraskerliğe bağlı olarak kurulmuştur[180]. Nizamnamesinden de anlaşılacağı üzere silah, elbise, yiyecek-içecek, ilaç, barınak kısacası asker için gerekli her türlü malzemenin tedariki Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tarafından gerçekleştirilecekti[181]. Sahip olduğu diğer birtakım görevlerin yanında silah vs. gibi satın alınacak maddelerin ihalelerini gerçekleştiren, kalite kontrollerini yaparak, ödenmesi gereken meblağların hesaplarını tutan Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî bu anlamda Osmanlı ordu teşkilatında hayatî bir role sahipti. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî için 1863 senesinde on iki maddelik yeni bir nizamname hazırlanmıştır[182]. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî 1870'lerde Harbiye, Levâzım, Nizâm, Sıhhiye, Topçu ve Muhâkemât dairelerine ayrılmıştı. Bunlardan Topçu Dairesi 1872 yılında, silah alımlarıyla ilgili işleri yürütmek üzere kurulmuştu[183].

---

178 Ayten Can Tunalı, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)*, s. 157.

179 Nizamiye süvarisi için seri atar yirmi bin Winchester tüfeği alınmaktayken bir düzen altına alınan redif süvarilerin teçhizatlarının da nizamiye süvarileriyle eşit olması için 30 bin Winchester tüfeği daha alınmasını Hüseyin Avni Paşa, Mabeyn'e arz etmekteydi: Mehmed Zeki Pakalın, *Hüseyin Avni Paşa...*, s. 185-186.

180 Ahmed Cevâd, *Târîh-i Asker-i Osmânî*, C. III, s. 48. Dâr-ı Şûra-i Askerî'nin nizamnamesi için bkz: Tayyar-zâde Ahmed Ata, *Târîh-i Ata*, C. III, 1293, s. 294-302.

181 Tayyar-zâde Ahmed Ata, *Târîh-i Ata*, C. III, s. 294; Cevat Aksu, *Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 13-21.

182 Meclis yeni durumda bir reis, bir müftü, on bir daimi aza ve altı geçici aza olarak, toplam on dokuz üyeden meydana gelecek şekilde yapılanmıştı: Cevat Aksu, *Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî...*, s. 40-45.

183 Cevat Aksu, *Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî...*, s. 74.

Diğer taraftan III. Selim (1789-1808) döneminde, barut üretimine verilen önem ve üretilen barutun kalitesinin yükseltilmesi çalışmaları, Tanzimattan sonra da devam etmiş ve Baruthane olarak Avrupa standartlarında üretim yapabilen bir müessese şeklinde genişletilmişti. Baruthane'de istihdam olunan personel sayısında Tanzimattan sonra meydana gelen göreceli artış, bir taraftan kapasitenin yükseltilmesine işaret ettiği gibi, aynı zamanda fabrikalaşmanın da göstergesi olarak değerlendirilmektedir[184].

1843 senesindeki düzenlemeler dâhilinde Tophane, Fişekhâne ve Baruthane ıslah edilmiş; tüfek, fişek ve barut bakımından dışarıdan malzeme ikamesi olabildiğince azaltılmıştı. Silah ve mühimmat üretmekle görevli Harbiye Nezareti[185] ile Baruthaneler Nezareti, Tophane-i Âmire Müşiriyetine[186] bağlanmıştı. Bunun yanında Tophâne-i Âmire Meclisi kurularak, bu meclis de Dâire-i Harbiye ve Dâire-i Tecrübe ve Muayene olmak üzere iki kısım olarak teşkilatlandırılmış ve Meclisin başına bir ferik tayin olunmuştu[187].

Halil Paşa'nın Müşirliği sırasında, Avrupa'dan satın alınarak başta nizamiye redif ve müstahfız askerlerine dağıtılmak üzere getirtilen iğneli ve şeşhaneli tüfeklerin sayısı 615 bini bulmuş ve merkezde bulunan *Harbiye Anbarı* kapasite olarak 70 bin tüfekten fazlasının muhafazasına elverişli olmadığı için bitişiğinde bulunan ve *odun anbarı* denilen altı bin zira'alık yerin Harbiye Anbarı'yla birleştirilmesine karar verilmiştir (18 Ocak 1870). Bu iş için Tophane-i Amire İmalat ve Askerî Meclisleri görevlendirilmiştir[188].

---

184 Birol Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut Sanayi 1700-1900*, Ankara 2001, s. 105-111.

185 Fuad Paşa'nın 1863'te ikinci sadareti zamanında Seraskerlik hizmetlerinin de üzerinde bırakılması sonucu bürokratik hizmetlerin görülmesi için Harbiye Nezareti adıyla bir daire teşkil edilmiştir. Nazırlığa serasker yardımcısı Hurşid Paşa getirilmişti. Ancak bu bilinen anlamda bir nazırlık olmayıp, Bâb-ı Seraskerî'ye bağlı bir büro şeklinde düşünülmelidir. Nezaretin esas kuruluşu ise I. Meşrutiyet'in ilanını müteakip 1879 senesinde gerçekleşecek ve Harbiye Nazırı, seraskerin bütün yetki ve sorumluluklarını üstlenecektir. Fakat bu düzenleme 1884'te tekrar ilk haline çevrildi ve Harbiye Nezareti 22 Temmuz 1908'de kurulana kadar Seraskerlik makamı varlığını devam ettirdi: Abdülkadir Özcan, "Harbiye Nezareti" *DİA*, XVI, İstanbul 1997, s. 119.

186 Tophane'nin başında günümüzde mareşalliğe karşılık kullanılan müşir unvanına sahip bir yönetici bulunmakta olup, 1832'de Topçubaşılığın yerini almıştır. Müşir top, tüfek, kurşun gibi savaş malzemelerinin üretilmesi ve tedarikini koordine etmekte, askerlikle alakalı meselelere bakmaktaydı. Tophane Müşiri aynı zamanda Meclis-i Vükela'ya da dâhildi. Geniş bilgi için bkz: Mehmet Zeki Pakalın, "Tophane Müşîri", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul 2004, s. 514–515.

187 Mahmud Şevket [Paşa], *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeri...*, s. 17.

188 Tophane Müşiri Halil Paşa, 615 bin tüfekten redif ve müstahfızlara dağıtılmak üzere gönderilecek mahallerdeki depo inşaatlarının tamamlanmasına değin İstanbul'da tutulması gerekenler hariç,geriye kalması öngörülen 245 bin tüfeğin dahi maksimum kapasitesi 70 bin tüfek olan Harbiye Anbarı'nda saklanamayacağı, silahların sandıkta saklamanın ise bazı sakıncaları oluğu uyarısında bulunmuştu. Çözüm olarak ise Harbiye Anbarı'nın bitişiğinde *odun anbarı* adı verilen yerin üzerine üzeri camlı bir demir anbar inşa edilerek tüfeklerin buraya yerleştirilmesini ifade etmiş ve maliyetinin 9 yük kuruşu geçmeyeceğini bildirmişti: İ. DH, nr. 42166, Lef 1.

Gerileme tezlerine bir cevap olarak, son zamanlarda bazı Avrupalı askerî tarih yazarlarının Osmanlı ordusu hakkındaki değerlendirmelerinde 15. ile 18. yüzyıllar arasında savaş teknolojisinde görülen iki yenilik dalgasının yakalandığı, bir ara geri kalınsa da 18. yüzyılın sonlarında rakipleri olan Venedik ve Rusya'nın seviyesine ulaşıldığı belirtilmektedir[189]. Bu değerlendirmeye ek olarak Sultan III. Selim döneminde gerçekleştirilen batıdan mülhem bir takım modernizasyonlar neticesinde, Osmanlı Devleti'nin barut üretiminde nitelik ve nicelik olarak Avrupalı devletler seviyesinde barut üretebilmekte olduğunun altı çizilmelidir[190]. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısında devlet adamlarının İngiliz barutunu beğenmemeleri[191], Osmanlıların Avrupa'dan aldıkları teknolojiyi geliştirdiğinin güzel bir örneğidir.

Aynı tarihçilerin değerlendirmelerinde, 1850'den değişmeye başlayan durum sonrası Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ortaya çıkan üçüncü *teknolojik dalgayı* kaçırarak, askeri sahada yerli üretim yapma kapasitelerini tamamen kaybetmeye başladıklarını söylemeleri, tarihi hakikatlerle pek örtüşmemektedir. Silah teknolojisindeki üçüncü yenilik dalgasının kaynağı Batı Avrupa değil Amerika'ydı. Topçuluk sahasında olmasa bile hafif silahlar ve gemi üretim teknolojisinde Amerika önemli değişiklikler yapmış, üretim tekniklerine birtakım standartlar getirmiştir. Amerika'daki gelişmelerin en önemlisi silah üretiminde makineleşmeyi getirmiş olmasıydı. Osmanlı Devleti'nin bu gelişmelere ayak uyduran ilk devletlerden olarak Amerika'yla yaptığı silah ticareti çalışmamızın bundan sonraki kısmının konusunu oluşturmaktadır. Yeni silahların yerli olarak üretilebilmesi de birincil olarak ele alınmış ve gerekli olan teknolojinin transferine önem verilmiştir. Bununla ilgili olarak da çalışmamızın üçüncü kısmında bilgi verilecektir.

2) 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Tüfek İthalatı Politikası

a) Avrupa'dan İthal Edilen Tüfekler

Tüfek gibi ateşli silahları kullanmaya karşı çıkan ve bunların Frenk icadı olduğunu savunan Yeniçerilerin teşkilat olarak ortadan kaldırılmasının[192] ar-

---

189 Jonathan Grant, "Rethinking the Ottoman "Decline": Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History*, Vol: 10/1, 1999, s. 183-184.

190 Birol Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut*..., s. 116.

191 Aslında daha Kırım Savaşı sırasında İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız generaller Osmanlı barutunu çok beğenmişler ve bunun Avrupa barutundan çok daha kaliteli olduğunu ifade etmekten kendilerini alamamışlardır: Birol Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut*..., s. 133.

192 Mehmet Ali Beyhan, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler "Vak'a-yı Hayriye", *Osmanlı*, C. 7, Ankara 1999, s. 258–272.

dından Osmanlı Devleti modern bir ordu kurarak askerleri çağın gereği silahlarla donatma gayreti içine girmişti.

Mesela Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan Asâkir-i Mansûre ordusunun silah ve mühimmatının kaliteli olmasına Padişah tarafından özel önem verilmekteydi. Özellikle Tüfekhane yapımı piyade tüfekleri II. Mahmud tarafından yetersiz görülmüş ve Hüsrev Paşa'nın Seraskerliği sırasında kaliteleri yükseltilmek için o sırada Londra'da bulunan Namık Paşa'dan İngiliz ordusunda kullanılan piyade tüfeklerinin numunelerinin gönderilmesi istenmiştir[193].

Osmanlı Devleti bu dönemde İngiltere, Fransa, Belçika ve Avusturya'nın Viyana kentinden, küçük çaplı *şeşhaneli* olarak adlandırılan hafif silahları ithal etme yoluna gitmekteydi. 1283 (1866–1867) tarihli bir belgeden o ana kadar söz konusu ülkelerden alınan şeşhaneli tüfeklerin adedinin 116 bine vardığı görülmektedir[194].

Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan ilk olarak ithal ettiği ve aşağıdaki tabloda gösterilen toplam 337.240 Enfield ve Springfield tüfeği de küçük çaplı, süngülü ağızdan dolar şeşhane tüfeğiydi[195].

Tablo-1
19. YÜZYILDA SATIN ALINAN ŞEŞHANE TÜFEKLERİ[196]

Satın alınan ülke	*Miktar*	*Birim fiyat*	*Toplam*	*Tophane'ce İğneliye çevrilen*	*Çevrilmeyen*
İngiltere	50.000	361 kuruş 25 pare			
Fransa	8.000	316 kuruş 32 pare			
Belçika	8.000	316 kuruş 32 pare			
	–	–	66.000	58.853	7.147
Viyana-kârî	50.000	294 kuruş 10 pare	50.000	33.427	16.573
Amerika'dan	114.000	4 Dolar	–	–	–
Getirilen Enfield ve Springield Tüfekleri	223.240	6 Dolar	337.240	234.665	177.575
Belçika'dan (28 Mart 1877) küçük çaplı şeşhane	75.000	60 Frank	75.000		
TOPLAM	–	–	528.240	326.945	201.295

[193] Yüksel Çelik, *Hüsrev Mehmet Paşa Siyasî Hayatı ve Askerî Faaliyetleri (1756–1855)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 321.

[194] BA, MB, nr. 113/90.

[195] Amerikan İç Savaşı (1860–1865) sırasında özellikle Güneyliler tarafından İngiltere, Belçika gibi ülkelerden silah temin edildiği bilinmektedir. İngiliz Enfield tüfekleri de bu savaş sırasında ithal edilmiştir: John D. McAulay, *Rifless of the US Army...*, s. 59-65.

[196] BA, Y. PRK. ASK, nr. 3/27; Y. PRK. ASK, nr. 3/38; ayrıca krş: MB, nr. 113/90.

Osmanlı Devleti'nin kara ordusunda, Avrupa ordularında olduğu gibi öncü birlik olarak Avcı Taburları kurulması 1847 senesi başlarında düşünülmüştü. Buna göre her ordunun piyade altıncı alayları o orduların *Avcı Taburu* kabul edilmek üzere İngiltere ve Fransa'dan iki yivli kapsüllü avcı şeşhanesi getirtilerek, kurulması planlanan alaylara dağıtılması öngörülmüştü. Bu çerçevede 30.008 adet iki yivli kapsüllü şeşhane tüfeği ve teşkil olunacak her Avcı Taburunun mümtaz bölüğüne verilmek üzere 1.760 adet sarı tenekeli bir ağızlı kılıcın da beraberinde satın alınması için maliyetleri hesaplanmıştı[197]. Toplam 1.443 kese olarak hesaplanan maliyet için Hazine'den karşılık bulunamayınca *şeşhane taburu* oluşturulması fikri hayata geçirilememiştir. 1850'de bir İngiliz, tanesi 385 kuruştan 300 şeşhane tüfeği getirmiş ve bu tüfekler Hassa Ordusu'nda oluşturulması düşünülen Avcı Taburları için satın alınmıştı. Bir aralık Fransa'dan 10 bin tüfek satın alınması düşünülmüşse de mümkün olmamıştır.

Nihayet 1259 (1852–1853) senesinde Şeşhaneci Taburları oluşturulması için gerekli Padişah iradesi çıkmış; Mekteb-i Harbiye'de Yüzbaşı Mösyö Manyan son model 2.500 şeşhane satın almak üzere Paris'e gönderilmiş ve silahlar satın alınmıştır[198].Yüzbaşı Manyan Paris'ten Avcı Taburlarını eğitmek üzere iki de öğretmen getirmiş; bunlardan birisi Anadolu Ordusu'na gönderilerek burada oluşturulan şeşhaneci taburunu eğitmekle görevlendirilmişti. Kırım Savaşı esnasında Anadolu Ordusu'ndaki Avcı Taburu'nun faydalı olduğu görülünce bir tabur daha oluşturulmuştur.

Avcı taburları daha sonra her orduda bir tane açılması suretiyle yaygınlaştırılmıştı. 1275 (1858–1859) tarihinde söz konusu taburlar için 25 bin tüfek satın alınacaktır. Sultan Abdülaziz'in tahta çıkmasından sonra ordulardaki şeşhanecilerin miktarı her orduda bir alay şeklinde düzenlenmiş ve isimleri *Talia* olarak değiştirilmişti[199].

1845 senesine kadar çakmaklı tüfekle donatılan Osmanlı piyade askerine de Avrupa'daki gelişmeler paralelinde kapsüllü tüfek verilmesi kararlaştırılmış; bu maksatla konu Dâr-ı Şûrâ'da müzakere edilmiş ve kapsüllü tüfeklerin daha kullanışlı olduğuna ittifak eden bir görüş ortaya çıkmıştı. Bu durumda nizamiye ve redif askerleri için toplam 300 bin tüfeğe ihtiyaç duyulmaktaydı. Söz konusu silahların Avrupa'dan satın alınması maddî olarak oldukça külfetli olduğu için eldeki çakmaklı tüfeklerin Tüfekhane'de kapsüllüye dönüştürülmesi bir fikir olarak Dâr-ı Şûrâ'da ortaya atılmış, daha sonra

---

[197] Ahmed Cevâd, *Târîh-i Asker-i Osmânî*, C. III, s. 136.

[198] Ahmed Cevâd, *Târîh-i Asker-i Osmânî*, C. III, s. 137.

[199] Ahmed Cevâd, *Târîh-i Asker-i Osmânî*, C. III, s. 138.

ise gerekli irade alınmıştır. 1847 senesinde kapsüllü tüfekler kısım kısım Belçika usulü pistonlu tüfeğe dönüştürülmeye başlamış ve şeşhane taburlarının oluşturulması sırasında Manyan'ın Paris'e gönderilmesiyle, yukarıda da bahsettiğimiz 2.500 tane milli şeşhane tüfeği alınmıştır. Ayrıca taburlar ve özellikle redif askerinin elinde kalmış olan kaval tüfeklerinin şeşhaneye dönüştürülmesine başlanmıştır[200].

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında en önemli tüfek üretim merkezleri Fransa'da St. Ettienne, Avusturya'da Viyana, İngiltere'de Enfield ve Belçika'nın Liege şehirleriydi. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti bu merkezlerin birçoğundan tüfek ithal etmişti. Şeşhane tarzı bu tüfekler, Avrupa'da 1866'dan sonra yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanan iğneli sisteme çevrilmişlerdi. 1877 senesinde Belçika'dan alınan şeşhaneli tüfekler bir kenara bırakılırsa, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar satın alınan 453.240 adet şeşhaneli tüfeğinin 326.945'i, yani % 70'den fazlası iğneli sisteme çevrilmişti.

Tophane, ağızdan dolar tüfekleri ilk başta Avrupalı tüfek ustalarına parça başı fiyatı ile ihale ederek iğneli sisteme çevirtmeye başlamıştı. Bu iş için 2 Haziran 1867 tarihinde Belçika'nın meşhur silah üretim merkezi Liege şehrinden silah ustası T. Tilkin Tasset ile bir kontrat yapılmıştı. Sözleşmeye göre Tophane'de bulunan İngiliz yapımı ağızdan dolar 30 bin Enfield tüfeğinin Snider usulü kuyruk takımı takılarak iğneli sisteme çevrilecekti. Belçikalı usta, kuyruk takımlarını kendisine verilen numune üzerine ülkesinde imal edecek; ancak montajlama, beraberinde getireceği işçilerle birlikte Zeytinburnu Fabrikası'nın kendisi için tahsis olunan bir bölümünde gerçekleştirilecekti[201]. Tophane ile Tilkin Tasset arasında işin sonunda birtakım anlaşmazlıklar yaşanmış olsa da 30 bin tüfek başarılı bir şekilde iğneli sisteme dönüştürülmüştür[202]. Bu çalışma sırasında kazanılan deneyimler neticesinde ileri-

---

200 Ahmed Cevâd, *Târîh-i Asker-i Osmânî*, C. III, s. 161-162.

201 BA, İ. DH, nr. 41488, Lef 3.

202 Devletle Tilkin Tasset arasındaki anlaşmazlık kontrat tarihinden kısa bir süre sonra kuyruk takımlarının Enfiled yerine Viyana'dan satın alınmış şeşhane tüfeklerine takılmasının *irade* olunmasıyla başlamıştır. Bu değişiklik ekstra hiçbir bedel istenmemek kaydıyla Tilkin tarafından kabul edilmişti. Çalışmalar başlamış ve bir kuyruk takımlarının bir kısmı dahi üretilmiş olduğu halde "kuyruk kapaklarının menteşe millerini yerinde tutmak için menteşe kovanı üzerinde bulunan vidaların bir sûretle mezkûr milin ucuna rabtı sûreti tensîb ve müte'âkiben kapak mili ucunun mevzû' olduğu vidanın yerine atik Snider modelinin üzerinde mevcûd yan vidası gibi vida vaz'ı ve sâ'ir ba'zı ta'dîlât" daha yapılması noktasında Tilkin ile anlaşılmıştı. Bu arada Tasset'in beraberinde getirdiği işçilerden bir kısmının *tüfekçilik san'atını lâyıkıyla bilmedikleri* anlaşılmıştır. O sırada Tüfekhâne için İngiltere'den satın alınmış olan bazı makinelerle birlikte gelen birkaç İngiliz ustaya bir adet kuyruk takımı yaptırılmış ve Tasset bu takımın mükemmelliği ve sağlamlığını görüp, emrinde işe yarar birkaçının dışında geri kalan ustaları Belçi-

de artarak devam eden iğneli sisteme dönüştürme çalışmalarında Avrupa'dan sadece kuyruk takımları satın alınmasıyla yetinilmiş; montaj ve diğer işlemler bizzat Tophane ustaları tarafından yapılmıştır. Hatta aşağıda görüleceği gibi, bir süre sonra kuyruk takımları, kısmen de olsa, Tophane'de imal edilmeye başlanmıştı.

b) Tüfekhane'ye Makine Alımı İçin Avrupa'ya Komisyon Gönderilmesi

Osmanlı askeriyesi, Avrupa'daki teknolojik gelişmelere paralel olarak silahlarını iğneli sisteme çevirmek için çalışırken, Tüfekhane'de bulunan makinelerin bu iş için gerek kapasite ve gerekse donanım açısından yeterli olmadığını fark etmişti. İhtiyaç duyulan silahların sağlanmasında daima Avrupa'ya müracaat edilmesinin, beraberinde getirdiği bazı maddî fedakârlıklar da dikkate alındığında, yetkililerce bir yakınma konusu olduğu anlaşılmaktadır. Devamlı surette Avrupa'dan ithalat yapmak yerine yerli üretimin geliştirilmesine çalışılmalıydı. Böylece silah gibi önemli bir konuda dışa bağımlılığın kalıcı hale getirilmesi önlenmiş olacaktı.

Tüfekhane'nin eksiklerini tamamlamak için Avrupa'dan 21 bin Sterlin değerinde makine satın alınması ve bu makinelerin getirilmesiyle "mevcûd makine ve alâtın ikmâl-i noksânı i'mâlâtın derece-i matlûbeye îsâliyle beraber esliha için Avrupa'ya olan ihtiyâcın tahfîfi"nin sağlanacağı görüşü ön plana çıkmıştı. Konu bu şekilde Sadâret tarafından arz edilerek makinelerin satın alınması için gerekli izin sağlanmıştır (16 Aralık 1868)[203].

Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de yapılan müzakerede, Erkân-ı Harbiye Miralaylarından (Albay) Rıza Bey'in başkanlığında, Tophane-i Âmire Miralaylarından Rüstem ve Kaymakam Kamil beyler, Tüfekhane ustabaşı Mister White, Top Fabrikası ustabaşı Mister Iystori ve İngiltereli mühendis Mösyö Tilar'dan oluşan bir komisyonun, makine alımı için Avrupa'ya gönderilmesi düşünülmüştü. Komisyon, Avrupa'dan süvari ve piyade silahları, top, tüfek ve değirmen makineleri satın almak üzere görevlendirilmekteydi. Komisyon üyelerinin, satın alınması düşünülen malzemeler hakkında bilgi sahibi kişilerden seçildiği anlaşılmaktadır[204]. Komisyonun başkan ve üyelerine maaş

---

ka'ya iade etmiştir. Kalan kuyruk takımları Tüfekhâne'nin kendi elemanları da kullanılarak monte edilmiştir. Belçikalı Tasset işin bitiminde kontratta yapılan değişiklikler nedeniyle 70 bin Frank fazla masraf yaptığını beyan etmiştir. Tophane-i Amire Meclisi iddiaları araştırmış ve Tilkin, 30 bin Franklık bir farka razı olmuştur: BA, İ. DH, nr. 41488, Lef 2, 6.

203 BA, İ. DH, nr. 40693.

204 Dâr-ı Şûra tezkiresinde "çokça masraf vukū' bulmamak için bunların cümlesini mübâya'a için yalnız bir me'mûr-ı mahsûs gönderilse hepsinin dekâyikini yine bir ademin bilemeyeceği derkâr oldukdan..." denilerek komisyon kurulması gerekçelendirilmiş olmaktaydı: BA, İ. DH, nr. 40726, Lef 2.

bağlanmış ve gidiş-dönüş masrafları için harcırâh tahsis olunmuştur (29 Aralık 1868)[205].

Makine alımı için oluşturulan komisyonun kurulmasından çok kısa bir süre sonra, Dâr-ı Şûra-yı Askerî, Nizamiye askerinin mevcudunun 120 bin adet, hâlbuki şeşhaneliden iğneliye çevrilen silahların miktarının Aralık 1868 itibariyle 90 bin adet civarında olduğunun altını çizerek, nizamiye askerinin tamamen iğneli tüfekle donatılması için 30 bin adet tüfeğe daha ihtiyaç olduğunu ifade ediyordu. Bu durumda Avrupa'ya giden komisyonun 15 bin silah satın alması, kalan 15 bin tüfeğin ise sipariş olunan makine ve aletlerin getirilmesinden sonra yerli olarak üretilmesi yoluna gidilecekti. Avrupa'dan satın alınması düşünülen söz konusu 15 bin iğneli tüfeğin 45 bin İngiliz Lirasına mâl olması tahmin olunmuştu[206].

3) Amerika'dan Silah Satın Alınması Düşüncesinin Ortaya Çıkışı

Türk-Amerikan ilişkilerinin, resmen II. Mahmud döneminde başladığı ve bu sırada Osmanlı Donanması için Amerikan teknolojisinde faydalanılmasından yukarıda bahsetmiştik. Fakat bu dönemde Amerika'dan tüfek ve mühimmat alımı söz konusu değildir. Amerika dünya siyasetinde yerini henüz almaya çalışan bir ülke olarak Osmanlı Devleti'ne özellikle askerî konularda söz verdiği halde alenî bir yardımda bulunmaktan çekindiği için İstanbul'daki Amerikan Sefiri 19. yüzyılın başında II. Mahmud'un gazabın uğramıştı[207]. İki ülke arasında yapılan resmî ticaret anlaşmalarında askerî teçhizat alım-satımını mümkün kılan bir madde de mevcut değildi. Esasında Amerika'nın 1866'dan önce önemli bir silah ihracatçısı olmadığı, aksine yüklü miktarda tüfek ithal ettiği tarihî bir gerçektir[208]. Özellikle 1860–1865 yılları arasındaki İç Savaş sırasında ihtiyaç duyulan silah ve mühimmat miktarı en yüksek seviyeye çıkmış, özel sektör dâhil tüm kurumlar bu talebin karşılanmasına seferber olmuşlardı. Bu bakımdan 1866 yılı Amerikan silah ihracatında milat olarak kabul edilmelidir. Türk-Amerikan silah ticareti de İç Savaşın bitiminden bir-iki sene sonra başlayacaktır[209].

---

[205] Harcırah olarak gidiş ve dönüşler için ellişer Sterlin, Rıza, Rüstem ve Kamil beylerin mevcut maaşlarına ek olarak otuz beşer Sterlin, Mister White ve Mister Iystori'ye yirmi beşer Sterlin, daha önce maaşı olmayan Mösyö Tilar'a ise elli beş Sterlin geçici olarak bağlanmış ve ücretlerin Dâr-ı Şûrâ debboyundan verilmesi uygun görülmüştür: BA, İ. DH, nr. 40726, Lef 3.

[206] BA, I. DH, nr. 40725, Lef 1.

[207] Ali İhsan Gencer, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Fındıkoğlu Armağanı'ndan Ayrıbasım*, İstanbul 1977, s. 364.

[208] Joseph Bradley, *Guns for the Tsar...*, s. 37.

[209] Bazı araştırmacılar Osmanlı Devleti ile Amerika arasında yapılan 13 Şubat 1862 tarihli Ticaret Antlaşması'nın 15. maddesinin Osmanlı Devleti'ne Amerikan silah ve mühimmatının ihracı

Türk-Amerikan silah ticaretinin geçiş yılları olarak kabul edilebilecek ilk dönemde Osmanlı Devleti doğrudan Amerikan hükümetiyle temasa geçerek Enfield ve Springfield tüfekleri satın alacaktır[210]. Amerika da bu sırada teamüllerin dışına çıkarak, bizzat başkanının müsaadesiyle kamu malı Springfield Fabrikası'ndan Osmanlı Devleti'nin yeni model silahlar satın almasına izin verecektir.

a) Mithat Paşa'nın Amerikan Silahlarını Tavsiye Etmesi

Osmanlı Devleti'nin özellikle tüfek ve top üretimi maksadına yönelik olarak, çeşitli makineler satın almakla görevli bir komisyonu başta İngiltere ve Belçika olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine gönderdiği sıralarda, valilik göreviyle merkezden Bağdat'a henüz ulaşmış olan Mithat Paşa'nın konu hakkındaki tezkiresi meseleye farklı bir boyut katacağa benziyordu. Mithat Paşa tezkiresinde VI. Ordu'nun silahlarının yetersizliğinden daha önce bahsettiğini hatırlatarak, "Bağdad Vilâyeti dâhilinde müstahdem 10 bin nefer mikdârı asâkir-i zabtiye ve neferât-ı muvazzafanın dahi umûmen silâhları işe yaramaz kaval tüfenk ve karabina ve mızrak gibi şeylerden ibâret..." olduğunu belirtiyordu. Bağdat'ta birkaç bin şeşhaneye ihtiyaç varken Paşa, Seraskerlik tarafından bu sırada Amerika'da Enfield denilen küçük çaplı şeşhane tüfeğinin satın alınmasının düşünüldüğünü duyduğunu söyleyerek, bu silahların satın alınması sırasında izlenmesi gereken stratejiye yönelik birtakım tavsiyelerde bulunmaktaydı[211].

Aslında daha Osmanlı Devleti'nin Amerikan silahlarını keşfetmesine yaklaşık iki yıllık bir zaman varken, Tuna Valiliği'nde bulunduğu sırasında Azaryan Efendi aracılığıyla Amerika'dan fişek getirtmiş (Ekim 1866)[212] olan Mithat Paşa, Amerika'dan ithal edilmesi düşünülen Enfiled tüfeklerine verilen fiyatı pahalı bulmakta ve "...işbu tüfenklerin her biri on sekiz on yedi Şiline ya'ni yüz kuruşa kadar alınabileceği haber veriliyor ise de bunlar Ame-

---

yasağını kaldırıldığını iddia etmekteyseler de (bkz: Nurdan Şafak, *Osmanlı Amerikan...*, s. 129), anlaşma maddesine bakıldığında bunun gerçek olmadığı, yasağın devam ettiği görülmektedir (bkz: A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade..., s. 222). Dahası tarihi hakikatler de bu tür bir yaklaşıma izin vermemektedir. Özellikle 1860–1865 arasında yaşanan İç Savaş sırasında Amerikan silah şirketleri ancak yerli talebi karşılayabilmekteydiler.

210 Bazı batılı kaynaklar Osmanlı Devleti'nin Enfield ve Springfield marka tüfekleri Almanya'dan satın alındığını iddia etmektedirler. Buna göre Fransa silahları Amerika'dan satın almış, Almanya ise Fransa ile yapılan savaşta bu tüfekleri ele geçirmişti: Bkz. William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 12. Ancak bunun gerçekle pek alakası olmadığını Osmanlı arşiv belgeleri açıkça göstermektedir. Tarihi olayların gelişimine bakıldığında ise Fransa, Amerika'dan 1870 senesi sonlarında ve de özel sektörden, tüfek satın almıştır. Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan Enfield ve Springfield tüfek alması daha önceki tarihtedir.

211 Midhat Paşa imzalı 27 Zilkade 1285 (11 Mart 1869) tarihli tezkire: BA, A. MKT. MHM, nr. 440/63.

rika Hükûmeti mâlı olarak satılacağı cihetle doğrudan doğru Hükûmetle pazarlığı edilecek olur ise daha ucuz alınacağına binâen buraları anlaşılmak üzere Amerikalı Azaryan bâzirgan ma'rifetiyle mahalline telgraf çekilerek alınan haber ve ma'lûmâta göre mezkûr tüfenklerden istenildiği kadarının İngiltere'de Liverpool iskelesine teslîm olunmak şartıyla her birinin on iki buçuk Şiline ya'ni altmış dokuz kuruşa..." satın alınmasının mümkün olduğunu haber vermekteydi[213].

Mithat Paşa'nın tezkiresi o sırada Serasker kaymakamı olan Hüseyin Avni Paşa'ya sevk edilmişti. Paşa, yukarıda bahsettiğimiz, Avrupa'da Nizâmiye ve Tobhâne için silah ve makine alınması amacıyla bulunan komisyondan Amerika'ya hususî görevliler sevk olunarak tüfeklerin mahallinde muayene yani kontrol edilip, işe yarar oldukları görülür ise satın alınacağını cevabını vermiştir. Eğer Amerikan tüfekleri beğenilirse Bağdat için istenilen 5 bin şeşhaneli tüfek de doğrudan Basra'ya gönderilecekti[214].

Anlaşıldığı gibi Mithat Paşa, Amerika'da askerî teknoloji alanında yaşanan gelişmeler hakkında bilgi sahibi olarak, devlet merkezinde silah satın alınması için gerçekleşen çalışmalara katkı yapmış ve aslında Osmanlı Devleti'nin müteakip 15 yıllık dönemde silah ithali politikasını şekillendirici bir yönlendirmede bulunmuş oluyordu.

b-) Albay Rüstem Bey ve Blacque Bey'in Amerika'daki Faaliyetleri

Tophane için Avrupa'dan makine, alet-edevat ve silah almakla görevlendirilen Komisyon üyelerinden Miralay Rüstem Bey'in Haziran 1869 tarihinde Amerika'ya geçtiğini görmekteyiz[215]. Rüstem Bey Amerika'ya ulaştıktan sonra derhal gerekli incelemelere başlamıştır.

Rüstem Bey Amerika'nın silah üretim teknolojisinde ne kadar ilerlemiş olduğunu ve bunun için icat edilen makineleri anlatırken, İngiltere ile mukayese etmekten kendini alamayarak "vâkı'a bu makâle makinelerin Amerika'da her yerden ziyâde nefîs ve ehven yapıldığı cihetle memâlik-i sâ'irede yapılanlara rüchâniyeti derkâr ve hatta İngiltere'de bulunan beğlik ve tüccâr

---

212 BA, A. MKT. MHM, nr. 364/85.

213 Tüfekler hükümet malı olduğu için kontrollerinin Amerikan hükümeti memurlarına bırakılmayarak, bizzat Türk görevlilerce yapılması gerekeceği de vurgulanan hususlar arasındaydı: BA, A. MKT. MHM, nr. 440/63.

214 Hüseyin Avni Paşa'nın 15 Zilhicce 1285/29 Mart 1869 tarihli cevabı: BA, A. MKT. MHM, nr. 439/5; A. MKT. MHM, nr. 440/63. Midhat Paşa Bağdat'ta kurduğu zaptiye teşkilatı için İngiltere'den de iki bin adet şeşhaneli tüfek getirtmiştir: Adem Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 31.

215 BA, İ. DH, nr. 41468, Lef 1.

tüfekhânelerinde mevcûd olan makinelerin ekserisi Amerika ma'mûlâtından bulunduğu aşikâr..." ve fiyat bakımından daha ucuz olduğu şeklinde bir değerlendirme yapmıştır[216]. Rüstem Bey, yapılan ilk araştırmalar sonucu Springfield şehri yakınındaki Mister Amis adlı bir fabrika sahibinden, Tüfekhâne için yirmi adet makinenin 32.775 Dolar yani 5.220 Sterline satın alınabilmesi için izin istemiştir[217]. Albay Rüstem Bey'in, Tüfekhane'nin haftalık 400–500 tüfek üretebilecek kapasitede organize edilmesi için daha fazla makineye ihtiyaç olduğu yolundaki teklifi, bu aşamada Tophane tarafından çeşitli gerekçelerle dikkate alınmıyordu. Tophane Müşiri Halil Paşa, Rüstem Bey'in Mister Amis'ten satın alınmasını teklif ettiği 20 makine dâhil olduğu halde, yirmi 23–24 bin Sterlinlik makine alındığı taktirde haftalık 400–500 tüfek üretecek seviyeye ulaşmak için ihtiyaç duyulacak diğer makinelerin yerli olarak Tophane'de yapılmasını daha uygun bulmaktaydı.

Rüstem Bey'e Mister Amis'ten yirmi makine alması ve ihtiyaç duyulan diğer makineleri de burada yaptırtması izninin sağlanmasından bir ay sonra ilginç bir gelişme yaşandı. Şöyle ki Tophane Müşiri Halil Paşa, Babıâli'ye, malum makinelerin Amerika'da yakın zamanda iflas etmiş olan bir-iki büyük silah fabrikasından yarı fiyatına temin edilebileceği hakkında Rüstem Bey'in haberini bildirmekteydi. Söz konusu makineler gayet mükemmel durumda olduğu için satın alınmıştı. Bu son gelişmelerin *Tüfekhane'nin* az bir masrafla kısa sürede geliştirilebilmesini mümkün kılması öngörülüyordu[218].

Albay Rüstem Bey yaptığı incelemelerle Amerikan silah sanayisini yakından tanımakta ve Osmanlı Devleti'nin bu ülkeden en iyi şekilde ve en az masrafla istifade etmesine çalışmaktaydı. Bu konuda en fazla yardımı ise şüphesiz Washington elçisi Blacque (Blak) Bey'den görmekteydi.

4) Osmanlı Ordusunda İlk Amerikan Silahları ve Maliyeti

a) Amerikan Hükümeti'nden Doğrudan Satın Alınan Enfield ve Springfield Tüfekleri

Albay Rüstem Bey ve Washington Sefiri Blacque Bey Amerika'da bir taraftan Tüfekhane'nin ıslahı ve kapasitesinin artırılması için makine alımı yapmaktayken, aynı zamanda Mithat Paşa'nın devlet merkezini haberdar et-

---

[216] BA, İ. DH, nr. 41468, Lef 1; Tophane Müşiri Halil Paşa'nın 10 Rebi'ülahir 1286/20 Temmuz 1869 tarihli tezkiresi.

[217] Aynı makineler için İngiltere'de Mister Greenwood altı bin beş yüz elli, Albay Dixon yedi bin yüz altmış lira fiyat vermişti: BA, İ. DH, nr. 41468, Lef 1.

[218] Halil Paşa'nın 21 Cemaziyyelevvel 1286/29 Ağustos 1869 tarihli tezkiresi: BA, İ. DH, nr. 41649, Lef 1.

tiği Amerikan Hükümeti'nin elinde bulunan Enfield[219] ve Springfield tüfeklerini de kontrol etmekteydiler.

Rüstem Bey ilk olarak Amerikan Hükümetinin Springfield'deki depolarında bulunan 114 bin Enfield tüfeğini incelemiştir. Konu hakkında Hâriciye Nezareti'ne gönderdiği mufassal telgrafında Blacque Bey, söz konusu tüfeklerin silinerek temiz bir halde, takımlarıyla sandıklanmış şekilde hazır olduğunu bildiriyordu. Silahların muayenesi sırasında Rüstem Bey'in yanında daha önce Enfield Fabrikası'nda ustalık yapmış olan White adlı bir müfettiş de hazır bulunmuştu. İncelemeler sonucu silahların ihtiyaç görecek kabilden olup, Amerikan Hükümeti ile varılan anlaşma gereğice sandık, sandıklama ve gemiye sevk olunmak üzere, Boston'a kadar olan nakliye masrafları dâhil olduğu halde, kurun o anki durumu dikkate alınarak 1 Dolar 3 Frank 70 Santim hesabıyla tanesinin 14 Frank 80 Santime mâl olacağı, buna gemi ücreti, sigorta ve navlun bedeli de eklendiği takdirde meblağın silah başına 75 Santim artacağı görülmüştü. Bu durumda silahların tanesi 15 Frank 55 Santime mâl oluyordu.

Tüfeklerin ücreti peşin olarak ödeneceğinden, Rüstem Bey o sırada kurun pek müsait olduğunun altını çizmiş ve Londra'da bulunan Osmanlı Bankası üzerine 60 gün vadeli poliçe çekebilmek için müsaade istemişti. Nitekim Blacque Bey, kurun müsait durumu ve fiyatın uygun oluşu hususları göz önünde bulundurularak pazarlığın nihayete erdirilmesi ve bedelin ödenebilmesi için kendisine ivedilikle emir verilmesini istemekteydi[220].

Blacque Bey Topçu zabitlerinin en maharetlilerinden ifadesiyle övdüğü Rüstem Bey'i otuz seneden beri tanıdığını, Rüstem Bey'in Avrupa'da bir çok defa bulunması sayesinde silahlar hakkında bilgi sahibi olduğunu, beraberinde bulunan White'ın söz konusu silahların "gerek hey'et-i asliyesiyle ve gerek tebdîl olunduğu hâlde dahi kābil-i isti'mâl olan işbu tüfenklerin dâ'ima ele geçer şe'yler olmadığı" noktasını yazılı olarak resmen tasdik edebileceklerine dikkat çekiyordu. Kendilerinin bu konu hakkında hazırlayacakları raporu da Hariciye Nezareti'ne sunacağını belirtmekteydi.

Blacque Bey başka bir noktaya daha değinmekte ve Springfield Fabrikası imalatı olup, Amerikan Hükümeti'nin satmak istediği ve Rüstem Bey tarafından yapılan muayene sonucu işe yarar olduğu görülen, Springfield tüfekleri-

---

[219] İlgili bölümde de görüldüğü üzere, İngiltere'nin özellikle Kırım Savaşı sonrası Amerikan sistemini Enfield'deki Silah Fabrikası'na tatbik ederek burayı modernize etmesi sonucu Enfield tüfekleri sistem ve kalite bakımından önemli aşamalar kaydetmişti. Amerikan Hükümetinin elindeki Enfield tüfekleri İç Savaş sırasında İngiltere'den satın alınanlardan kalan tüfeklerdi.

[220] BA, HR. TO, nr. 115/17.

nin fiyatının Amerikan Harbiye Nezareti'nden sorulduğunu, ancak bu silahlar için aşırı miktarda fiyat biçileceğinden korkmakta olduğunu bildirmekteydi. Harbiye Nezareti'nden, söz konusu silahların 10–12 dolar arası bir fiyatla satışa çıkacağı tahminen bildirilmiş; Blacque Bey ise bu silahlardan arzu edildiği takdirde 300 bin kadar tedarik olunabileceğini, ancak Enfield silahlarıyla mukayese edildiği taktirde fiyat bakımından çok yüksek bulduğunu belirtmişti.

Blacque Bey'in raporundan, Amerikan Hükümeti anbarlarında Enfield tüfeklerinden tanesi 7 Dolara yeni 39 bin ve 3'er Dolara silinmemiş, fakat parçaları mükemmel ve az kullanılmış 129 bin tüfeğin daha mevcut olduğu haber veriliyordu. Söz konusu 129 bin Enfield tüfeği silinmemiş olduğu halde, tanesi beşer dolara satın alınarak o sırada Amerika'da, daha sonra Rusya, İsviçre, Memleketeyn ve Sırbistan'da kabul edilmiş olan "Peabody" usûlüne dönüştürülebileceği, Rüstem Bey ve Mösyö White tarafından teklif olunmaktadır. Bu durumda Blacque Bey'in hesabına göre devlet, tanesi 30–35 Frank civarında bir paraya, yeni usûlde silahlara sahip olabilecekti. Bu tüfeklerin söz konusu usule çevrilmiş bir numunesiyle, gerekli teknik açıklama İstanbul'a gönderilmeye çalışılacaktır[221].

Rüstem ve Blacque Beyler yürüttükleri bu kapsamlı araştırmada hem en ucuz ve hem de en yeni ve kullanışlı silahların Osmanlı Devleti için satın alınmasına gayret etmekteydiler. Bunun için de merkezle sürekli iletişim içindeydiler[222].

b) Satın Alınan 239 Bin Tüfeğin Maliyeti

Yapılan çalışmalar neticesinde, Amerikan Hükümetinden öncelikle 114 bin Enfield ve 125 bin Springfield olmak üzere 239 bin tüfek satın alınmıştı[223]. Silahlar Boston'dan gemilere yüklenerek İstanbul'a gönderiliyorlardı[224]. Mesela, Ağustos 1869 tarihinde Boston'dan *John Wooster* adlı gemiye 4 bin sandık içine yerleştirilen 80 bin Springfield tüfeği İstanbul'a doğru yola çıkarılmıştı. Geri kalan silahların ise kısa bir zaman içinde Boston'da bulunan Osmanlı Devleti Başşehbenderi'ne ait *Amerikan* adlı gemi ile gönderileceği Washington'dan telgrafla bildirilmekteydi[225].

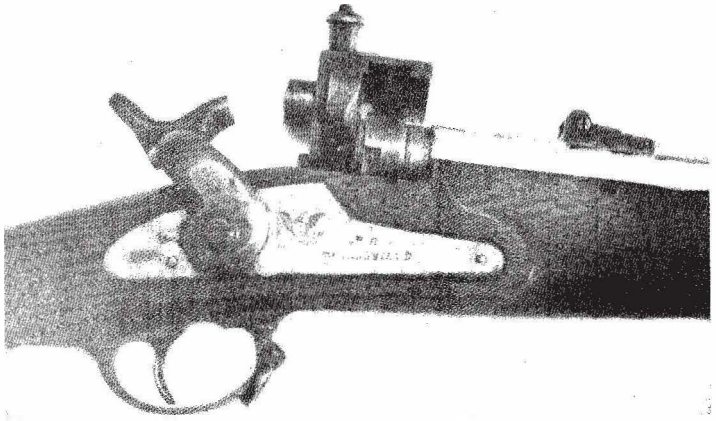
221 BA, HR. TO, nr. 115/17.

222 BA, HR, TO, nr. 115/13, 115/15, 115/16, 115/18, 115/19.

223 Oral Sander, Kurthan Fişek, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829–1929)*, İstanbul 1977, s. 56–59.

224 Yüz on dört bin adet Enfield tüfeğinin yola çıkarıldığı hakkında telgraflar için: BA, HR. TO, nr. 115/20, 115/21.

225 BA, HR. TO, nr. 115/23. Amerikan tüfekleriyle yüklü vapurlar Çanakkale açıklarına ulaştıkları zaman İstanbul'a kadar *yedekçi vapuru* denilen vapurlar vasıtasıyla çekilmekteydiler: BA, HR. TO, nr. 115/26.

Amerikan hükümetince üretilen Springfield Tüfeği

Osmanlı Devleti'nin ilk etapta doğrudan Amerikan Hükümeti'nden satın aldığı bu tüfeklerin maliyetinin, miktar ve alınan silahların sistemleri göz önünde bulundurulursa, uygun olduğu görülecektir. Nitekim söz konusu 239 bin tüfek 1.351.442 Dolar tutmuş olup, söz konusu meblağa her türlü masraf dahildi[226]. Washington Sefiri Blacque Bey, tüfeklerin uygun fiyata mâl olduğunu vurgulamak üzere, "...Amerika'da âdî bir yolcu sandığının demir yol merkezinden lokantaya nakli bir Dolar'a mütevakkıf iken böyle kesîrü'l-ınikdâr ya'ni beherinde yirmi tüfenk mevzû' on bir bin dokuz yüz elli altı sandığın masârif-i tahmîliyesiçün yalnız yetmiş altı.." Dolar'a naklolunduğu örneğini vermekteydi[227].

Satın alınan 114 bin Enfield için Amerikan Hükümetine tanesi 4 Dolar'dan toplam 456 bin Dolar ödenmişti. Sigorta, gemi kirası, telgraf masrafları ve diğer masraflar için sarfedilen 8.58 Dolar 5 Santim de hesaba katılırsa, söz konusu Enfield tüfeklerinin Osmanlı Devleti'ne toplam maliyeti 464.758 Dolar 5 Santim'dir. Tanesi 7 Dolar'dan satın alınmış olan 125 bin adet Springfield için ise Amerikan Hükümetine toplam 875 bin Dolar ödenmişti. Bu silahların satın alınması ve İstanbul'a sevki sırasında yapılan diğer masraflarla birlikte Osmanlı Devleti'ne toplam maliyeti ise 886.684 Dolar 26 Santim olmuştu[228].

---

[226] BA, İ. HR, nr. 14346, (Bkz: Ek, **Belge-2]**

[227] Hatta üçte ikisi yeni olarak imal olunan ve Springfield Fabrikası'na altmışar Dolar'a mal olmuş tüfek sandıkları, Tophane'ce toparlak imali gibi işlerde kullanılmaya elverişlidir: BA, İ. HR, nr. 14346, Lef 2.

[228] BA, İ. HR, nr. 14346, Lef 3.

Tüfeklerin ücretleri peşin olarak ödenmişti. Washington Bankası'na havale edilen 205 bin Sterlin'in karşılığı olan 1.355.905 Dolardan mahsup edilen tüfek masrafları sonrası, Osmanlı Devleti'nin hesabında 4.462 Dolar 69 Santim kalmıştır. Tüfeklerin alımında yararlılığı görülen New York *Başşehbenderi Mösyö Osfanyan*'ın, şehbenderlik görevini maaşsız yürütmekte olduğuna dikkat çekilerek, Blacque Bey'in teklifi ile kendisine Washington Bankası'nda kalan paradan 1.000 Dolar mükâfat verilmişti[229].

Amerikan tüfekleri ve Tüfekhane için sipariş olunacak makineler hakkında birçok araştırma yapan ve hükümetten satın alınan bütün silahları tek başına kontrolden geçiren Miralay Rüstem Bey'in aylık maaşının otuz lira olması karşısında söz konusu ücretin yetersizliğinden bahseden Blacque Bey, Rüstem Bey'e günlük 5 dolar hesabıyla Amerika'da bulunduğu dört aylık süre için toplam 600 Dolar zam yapılmasını teklif etmekteydi. Bu para da Washington Bankası'ndaki hesapta kalan bakiyeden mahsup edilecekti[230].

Netice itibariyle Osmanlı Devleti, Amerika'dan satın alınan bu ilk parti silahların özellikle kontrol edilmesi ve nakliye sürecini başarılı bir şekilde yürütmüştü. Amerikan Hükümetiyle bu vesileyle kurulan yakın ilişki ve fiyatın uygun olması gibi sebepler, Osmanlı Devleti'ni yeni silahlar almaya yöneltmiştir.

c) 100 Bin Adet Springfield Tüfeği Alımı ve Maliyeti

Amerikan Hükümetiyle sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilen ilk silah alımı sonrası, Osmanlı Devleti'nin Blacque Bey'e 100 bin Springfield tüfeği daha alınması emrini verdiği anlaşılmaktadır[231].

Alınmasına karar verilen tüfekler ilk partideki Springfieldlerden farklı olarak yeni imal edilmiş olup, Osmanlı Devleti'ne doğrudan fabrika çıkışı yapılmıştır. Söz konusu satış için Amerikan Başkanı'nın özel izni gerekmiş ve Aralık 1869 itibariyle bu izin sağlanmıştır[232]. Bu silahların tanesinin 7 Dolar hesabıyla toplam 700 bin Dolara mâl olduğu ve parçalar halinde İstanbul'a gemilerle gönderildiği; en son 15.500 tanesinin de 3 Şubat 1870'de yola çıkarıldığı anlaşılmaktadır[233].

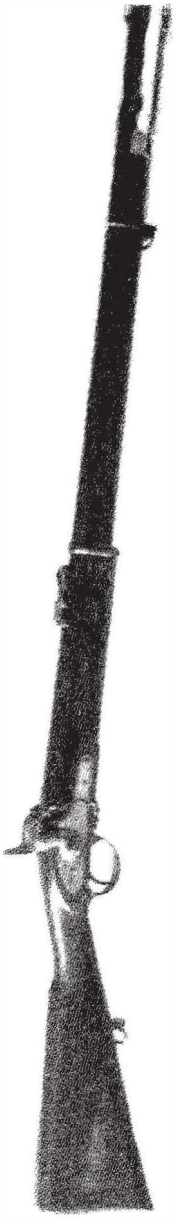
229 BA, İ. HR, nr. 14346, Lef 2.

230 Tophane Müşiri Halil Paşa'nın 13 Şevval 1286/16 Ocak 1870 tarihli tezkiresi: BA, İ. HR, nr. 14346, Lef 1.

231 BA, İ. HR, nr. 14346, Lef 2; HR. TO, nr. 115/28; HR. TO, nr. 115/31.

232 BA, HR. TO, nr. 115/31.

233 BA, HR. TO, nr. 115/38.

Springfield Tüfeği

5) Amerikan Başkanı Ulysses S. Grant'ın Silah Alımında Sağladığı Kolaylık

Amerikan İç Savaşı'nın kahramanlarından olan General Ulysses Simpson Grant, 1869 yılında Amerikan Başkanı seçilmiş ve ikinci dönem seçilmeyi de başararak 1877'ye kadar bu görevde bulunmuştur.

Türk-Amerikan silah ticaretinin geçiş döneminde Başkan Grant önemli bir yere sahiptir. Yukarıda görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti'ne 100 bin yeni Springfield tüfeğinin devlet fabrikasından satılmasına izin veren Grant bununla da kalmayarak, ilk parti olarak satın alınan kullanılmış Springfield tüfeklerinden 50 bin tanesinin de yine aynı şekilde depolardaki kullanılmamış tüfeklerden verilmesini sağlamıştır[234]. Grant'ın bu girişimleri iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur.

Amerikan Başkanı Grant'ın bu jestiyle 25 bin Sterlin bir kazanç sağlayan Osmanlı Devleti, şüphesiz bunu karşılıksız bırakmayacaktı. Konu hakkında Washington Sefiri Blacque Bey'in telgraf yoluyla yaptığı teklif sonucu Başkan Grant'a bir hediye verilmesi düşünülmüşse de kanunen bunun mümkün olmadığı anlaşılmış; bu nedenle ihtişamlı bir Uşak halısı yaptırılmasına ve Beyaz Saray'a gönderilmesine karar verilmiştir[235]. Blacque Bey, Sarayın kabul salonunun ölçülerini, bu fikri oldukça takdir eden Amerikan Dışişleri Bakanından bizzat almıştı. Uzunluğu yirmi altı buçuk yarda ve genişliği on üç yarda yani yaklaşık 24,5 x 12 metre büyüklüğündeki ve maliyetinin kırk bin kuruşu geçmeyeceği tahmin edilen bu halının, görünüş itibariyle gerçek değerinin dört katı daha fazla sükse yapacağı düşünülmüştür[236]. Gerçekten de halı Amerikan basınında büyük ilgi gördü ve sonrasında iki ülke arasındaki hediyeleşme hız kazanarak devam etti[237].

---

[234] BA, İ. HR, nr. 14360.

[235] BA, HR. TO, nr. 115/32, Lef 2; İ. HR, nr. 14360, Lef 2 (3 Zilkade 1286/4 Şubat 1870).

[236] BA, İ. HR, nr. 14360, Lef 1; Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin...*, s. 109-110.

[237] Kansu Şarman, "General Grant İstanbul'da", *Popüler Tarih*, S. 46 (Haziran 2004), İstanbul 2004, s. 25.

Amerikan Başkanı Ulysses S.Grant

1872'de Başkanın oğlu Teğmen Grant, Amerikalı General Sherman ile İstanbul'a bir ziyarette bulunmuş, Ulysses Grant ise görev süresi dolduktan sonra çıktığı dünya turu sırasında İstanbul'u da ziyaret ederek II. Abdülhamid'in konuğu olmuştur[238].

Türk-Amerikan silah ticareti bu şekilde başlamış ve Blacque Bey ile Miralay Rüstem Bey'in özel gayretleriyle ilerleme göstermiştir. Bu şahısların iki ülke arasında yapılan ticarette ilk önce Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini gözettiklerini ve bu konudaki her işlerinde öncelikle hazinenin yararını düşündüklerini belgeler bize göstermektedir. Washington Sefiri Blacque Bey silah ticaretinde Osmanlı Devleti'ne yardımı dokunanları da mükâfatlandırma yollu bir politika izlemekte ve bunun ileriki tarihlerde devletin avantajına olacağını düşünmekteydi. Nitekim yirmi senedir Boston gibi önemli bir ticaret kentinde Osmanlı Devleti'nin fahri şehbenderliğini yürüten Josef Yazıcı'ya özellikle tüfeklerin ve makinelerin alınması ve sevki aşamasında gösterdiği gayretin bir ödülü olarak beşinci rütbeden bir adet Mecidî nişanının verilmesi sağlanmıştır[239].

19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere, Fransa, Belçika, Viyana ve en son olarak da Amerika'dan satın alınarak, İstanbul'a getirilen ağızdan dolar ve iğneli tüfeklerin, Ocak 1870 tarihi itibariyle toplam 615 bini bulduğu anlaşılmaktadır[240]. Osmanlı askeri mahfillerinin bundan sonraki hedefi, bir taraftan söz konusu tüfeklerin ağızdan dolar tipte olanların iğneli sisteme çevrilmesi, diğer taraftan da tüfekler için gerekli mühimmatın tedarik edilmesi olacaktır.

---

[238] Ulysses Grant'ın söz konusu ziyareti hakkında daha geniş bilgi için bkz: Kansu Şarman, aynı makale, s. 24–28.

[239] BA, İ. HR, nr. 14897 (27 Temmuz 1871). Yaşı oldukça ilerlemiş olan Oscar Yazıcı'nın yerine ilerde şehbenderlik yapabilmek üzere oğlu Josef Yazıcı'nın ücretsiz olarak şehbender vekili tayin olunması yönündeki isteği de merkeze iletilerek onay alınmıştır.

[240] BA, İ. DH, nr. 42166.

6) Ağızdan Dolar Amerikan Silahlarının Tophane'de İğneli Snider Sistemine Çevrilmesi ve Mühimmat Tedariki

Ağustos 1869'a gelindiğinde, iğneli sisteme çevrilmiş olan tüfeklerden üçte ikisi ordu merkezlerine gönderilmişti ve Harbiye Ambarında 91.500 iğneli tüfek mevcuttu. Bu sırada 239 bine tane küçük çaplı ağızdan dolar şeşhane tüfeği Amerika'dan satın alınmış ve 108.500 tanesinin iğneli Snider sistemine çevrilmesine karar verilmişti. Şeşhaneli tüfek ithal edilerek Tophane'de iğneli sisteme çevrilmesi sonucu Osmanlı hazinesi önemli bir tasarrufta bulunmuş oluyordu[241]. Bu, dönemin Avrupa'sında yaygın olan bir yöntemdi. Osmanlı Devleti'nin rakibi Rusya da aynı tarihlerde bu yönteme başvurmaktaydı[242].

Tophane'nin elinde bulunan iğneli tüfek sayısı birden bire 200 bine ulaşınca bu sayıda silaha fişek imal edilmesi, üzerinde öncelikle durulması gerekli bir husus olarak görülmüştü. *Tophane Müşiriyeti*, iğneliye çevrilen tüfeklerin ağızdan dolar tüfeklere göre dört misli daha fazla fişek sarf ettiğini, daha önce bir tüfeğe 600 fişek verilmekteyken, son durumda ordu merkezlerinden bir tüfek için en az bir sandık, yani 1.000 adet fişek tahsis edilmesi yönündeki taleplere işaret ediyordu. Avrupa'dan ithalinin malî olarak pahalıya patlayacağı gerçeğinden hareketle, ilk etapta 91.500 iğneli tüfeğin ihtiyacını karşılamak üzere 61.500.000 fişeğin yerli kaynaklar kullanılarak Tophane'de üretilmesi uygun görülmüştü (13 Aralık 1869)[243].

Tophane'de iğneliye çevrilecek tüfeklerin kuyruk takımlarından 50 bini İngiltere'den, 150 bin tanesi ise Belçika'dan satın alınıyor, kalan 50 bin adedi ise Tophane'de üretilerek tüfeklere takılıyordu[244]. Tophane Müşiri Halil Paşa, tüfek miktarının bu kadar artması karşısında mühimmat stokundan memnun değildi. Kırkağaç Fişekhânesi'nin kapasitesi sınırlı olup, günlük ancak 55-60 bin bokser fişeği üretilebilmekteydi. Tophane Müşiriyeti mühimmat stoklanması ve ihtiyacın sağlıklı olarak ve tam manasıyla karşılanmasına çok önem vermekteydi. Zira Kırkağaç'ın mevcut üretimi Tophane'de kuyrukları üretilip, değiştirilerek iğneliye çevrilen tüfeklerin ancak yarısına

---

241 Vak'anüvisi Lûtfî Efendi, Amerika'dan tanesi dokuz buçuk Şiline iki yüz bin şeşhane tüfeği getirtildiğini; iğneli sistemde satın alınmış olsaydı tüfeklerin tanesinin seksen dört Şiline mal olmuş olacağını yazmaktadır. Böylece devlet hazinesi önemli bir tasarruf sağlamıştı: *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi* (Yayına Hazırlayan: Münir Aktepe), C. XII, Ankara 1989, s. 48.

242 Joseph Bradley, *Guns for the Tsar...*, s. 102-103.

243 BA, İ. DH, nr. 42053.

244 İngiltere ve Belçika'dan satın alınan kuyruk takımlarının teslim tarihlerini gösterir pusulaya göre 96 bin kuyruk takımı altı ay, kalanı ise on beş ay içinde Tophane'ye teslim olunacaktı: BA, İ. DH, nr. 44243, Lef 2.

karşılık gelebiliyordu. Konu yetkililerce bir çok kere görüşülerek, "şimdilik salifü'z-zikr yüz elli bin kıt'a tüfengin beheriçün tertîb-i âdînin nısfı ya'ni beşer yüz atım hesâbıyla yetmiş beş bin sandık fişenk..." satın alınmasıyla sıkıntının nispeten giderilmesine karar verilmişti[245]. Hazine'nin yükleneceği malî külfetin zamana yayılması için de fişeklerin önce 48 bin sandık, sonra ise 27 bin sandıklık iki parti halinde satın alınması uygun bulunmuştur.

İthal ikamesiyle en azından sorunu kısmen çözen Tophane, bir taraftan da Kırkağaç Fişekhanesi'nin kapasitesinin artırılması ve günlük 100-150 bin fişek üretebilecek makineler satın alınması düşüncesi içindeydi. Günlük 100-150 bin madeni fişeği üretebilecek kapasitedeki makinelerin kurulması için gerekli olan binaların ise "...tasarrufât kaziyye-i vecibesine kemâl-i ri'âyetle ekseri baraka tarzında olarak inşâsı yoluna gidilmesi..." yani tasarruf için yapıların baraka şeklinde inşa edilmesi teklif ediliyordu[246].

Görüldüğü gibi devlet silah sayısını artırmaktayken, buna paralel olarak mühimmat miktarında bir açık vermemek için çalışmakta; bunu ise kısa vadede ithal ikamesi, uzun vadede ise Avrupa'dan gerekli makinelerin satın alınarak fişekhanelerin kapasitesinin artırılması şeklinde, yani kalıcı bir çözüme ulaşarak gerçekleştirmek fikrindeydi. Halil Paşa, Fişekhanenin süratle, gerektiği gibi genişletilmesi sonrasında belki de ikinci partide Avrupa'dan satın alınması planlanan fişeklere ihtiyaç kalmayacağını vurgularken, kalıcı çözümden yana olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Sadâret tezkiresinde özellikle 75.000.000 fişeğin oldukça yüklü miktarda paraya mal olacağına dikkat çekilerek, konunun bir de Amerika'dan araştırılması, fişekhane için gerekli makinelerin alınması için gerekli çalışmaların ise bir an önce başlatılması ve inşaat işlerinin Tophane Müşiriyeti'ne havale edilmesi istenilmekteydi[247]. Gerekli irade 3 Ağustos 1871 tarihinde çıkarak, araştırmalar başlamıştı. Yapılan plan çerçevesinde günlük 100 bin bokser fişeği üretme kapasitesine sahip makinelerin bir süre sonra satın alınarak, Kırkağaç Fişekhanesi'nde üretime geçildiği anlaşılmaktadır[248].

---

[245] Nitekim 150 bin tüfeğe 500 atım fişek hesabıyla satın alınacak 75.000.000 fişeğin toplam 575 bin lira civarında bir paraya mâl olması beklenmekteydi: BA, İ. DH, nr. 44243, Lef 1 (Halil Paşa'nın 23 Rebi'ülahır 1288/12 Temmuz 1871 tarihli tezkiresi).

[246] Satın alınacak fişek makineleri on beş bin altına, inşası düşünülen binaların ise üç-dört yüz bin kuruşa mal olacağı tahmin ediliyordu: BA, İ. DH, nr. 44243, Lef 1.

[247] *"...ve bunların akçesinin fevkalâde masârîf-i müsta'celeden olmasıyla bütce açığına ilâveten tesviyesi hususunun dahi Mâliye Nezâret-i celîlesine..."* havalesi istenmekteydi: BA, İ. DH, nr. 44243, Lef 2 (15 Cemaziyelevvel 1288/2 Ağustos 1871 tarihli Sadâret tezkiresi).

[248] BA İ. DH, nr. 48977, Lef 3.

Türk-Amerikan hafif silah ticaretinin bu kısa sayılması gereken ilk döneminde doğrudan hükümetler arasında bir silah ticaretinin varlığıyla karşılaşıyoruz. İki devlet görevlilerinin de iyi niyeti sayesinde bu ilk ticaretin başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti ilk dönemde Amerika'dan ithal ettiği Springfield ve Enfield marka tüfekleri Tophane'de kuyruktan dolar sisteme çevirerek, önemli bir malî tasarrufta bulunmuştur. Bunun ötesinde Amerikan hükümetinin kendi ordusu için ürettiği Springfield tüfeklerinin yeni sürümlerinin Osmanlı Devleti tarafından satın alındığını görüyoruz. Aynı dönemde bu tüfeklerin Tophane'de üretilebilmesi için gerekli makinelerin de satın alınması söz konusudur. Atlanmaması gereken bir diğer konu da silah ticaretinin iki ülke siyasî ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir etken haline gelmeye başlamasıdır. Çalışmamızın ikinci kısmında görüleceği gibi, Osmanlı Devleti Amerikan özel silah şirketleriyle ilişkilerde bulunmaya başlayacak ve silah ticaretinin kapasitesi de büyüyecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİNDE ZİRVE DÖNEMİ

"İnd-i âlide arz ve tafsîlden berî bulunduğu vecihle mevâki'-i harbiyeden lâ-yenkat'i külliyetli Winchester tüfenk ve fiilintası taleb ve sür'at-i mümküne ile mahallerine îsâli te'kîd olunmakda olub..."*

A) TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİNİN YOĞUNLAŞMASI

Osmanlı Devleti'nin silah ithalatında 19. yüzyılda takip ettiği politikanın açıklanması ve Amerika'dan silah alımının sebepleri üzerinde yapılan birtakım yüzeysel değerlendirmeler konunun doğru olarak anlaşılmasını adeta zorlaştırmaktadır[1]. Konu hakkındaki arşiv belgeleri incelendiğinde ve ilk bölümde bahsedilen Amerikan silah sanayiindeki gelişmeler dikkate alındığında, Osmanlı Devleti'nde özellikle piyade ve süvari askerinin silahlandırılmasında, 1870'lerde Amerikan yapımı silahların tercih edilmesi doğru bir davranış olarak değerlendirilmelidir. Osmanlı Devleti tüfek alımında yaşanan teknolojik gelişmeleri daima dikkatle takip etmiş ve yaptığı dış alımlara da bu doğrultuda karar vermişti. Özellikle 93 Harbi sonrası, birtakım ekono-

---

* 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)'nın en yoğun döneminde Tophane Meclisi tarafından kaleme alınan bir mazbatada (BA, İ. MMS, nr. 2613, Lef 2) geçen bu ifadeler Winchester gibi Amerikan yapımı modern tüfeklerin bu dönemde Osmanlı ordusu için sahip olduğu konumu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

1 Jonathan Grant, "The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Import, 1854-1914", *The Journal of Military History*, No: 66 (January 2002), s. 15-16.

mik problemlerden kaynaklanan ödeme sıkıntıları artan Osmanlı Devleti'nin, dış alımında en önemli yere sahip Amerikan Providence Tool Şirketiyle, ileride geniş olarak üzerinde durulacağı üzere, yaşadığı birtakım olumsuz tecrübelerden dolayı Almanya'ya yönelmesine kadar, hafif silahları büyük oranda Amerikan patentli silahlardı. Nitekim *The New York Times* gazetesi 12 Ocak 1877 tarihinde Lotus adlı İngiliz vapurunun, Providence Tool Şirketi'nden Osmanlı Devleti'ne götürmek üzere aldığı tüfeklerle yüklü olduğu halde, İstanbul'a doğru yola çıkmadan önce Winchester Silah Şirketi tarafından hazırlanan kargoyu da almak için aşağı limana yanaştığını haber vermekteydi. Bu mühimmat kargosu Winchester şirketinin o güne kadar söz konusu limandan sevk ettiği en büyük siparişti[2].

Osmanlı Devleti'nin Amerikan silahları ve mühimmatını tercih etmesinde öncelikle teknolojinin etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz[3]. İkinci sebep ise, geleneksel bir yapıya sahip olan İngiliz silah sanayisine oranla Amerikan silah endüstrisinin üretim sürecinde denetlenmeye olan yatkınlığı olarak düşünülebilir. Nitekim Osmanlı Devleti Providence şirketi ile yaptığı büyük miktarda silah alımı kontratından hemen sonra Amerika'ya Tevfik Bey (Paşa) idaresinde bir uzman ekip göndererek, silah üretim sürecini denetlemek istemişti[4]. Her ne kadar Osmanlı Devleti silah alımı için daha önceleri de Avrupa'ya birtakım görevliler göndermiş ise de Tevfik Bey'in mühendishane kökenli olması ve beraberindeki ekiple, o dönem için uzun sayılabilecek bir zaman zarfında Amerika'da kalması ayrı bir öneme sahiptir.

Daha önceki dönemde devlet, Avrupa'dan ithal ettiği silahları teslim aldıktan sonra İstanbul'da denemekte ve eğer kontrata aykırı imal edilmiş ya da kusurlu olanı varsa iade etmekteydi[5]. Türk-Amerikan silah ticaretinde daimî bir uzman ekibin, tüfeklerin üretimini doğrudan yerinde izlemesi, denetlemesi, ürünün kalitesini kontrol etmesi ve çıkan problemlere direkt müdahale edebilmesi ilk defa uygulanan önemli bir yeniliktir. Bu arada Osmanlı Devleti'nin Amerikan tipi silahları yerli olarak üretme düşüncesi, hem Türk-Amerikan silah ticaretine ve hem de Amerika'ya bir grup uzmanın gönderilmesine ayrı bir boyut katmaktadır.

---

2 *The New York Times*, January 13, 1877.

3 Hafif silah üretiminde makineleşmenin yaygınlaşması ve parçaların standart üretiminin sağlanarak, birbirleriyle sorunsuzca değiştirilmesinin mümkün hale gelmesi sonrasında, makineleşerek Amerikan tarzı silah üretimine geçse bile İngiltere gibi ülkelerin silah ihracını 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir: Russel I. Fries, "British Response to the American..., s. 388.

4 BA, İ. DH, nr. 45659; İ. DH, nr. 46320, Lef 2.

5 BA, MB, nr. 113/89: Osmanlı Devleti'nin Belçika'nın Liege şehrindeki bir silah fabrikasıyla yaptığı 1283 tarihli kuyruktan dolar şeşhaneli tüfek sözleşmesi.

1) Osmanlı Devleti'yle Silah Kontratı Yapan İlk Özel Amerikan Şirketi: Winchester Repeating Arms Company

Amerika'da İç Savaşın bitmesinden sonra bazı silah şirketleri yeterli talep olmaması nedeniyle farklı sektörlere yönelmişler, bir kısmı ise yeni pazarlar aramaya başlamışlardı. *Winchester Repeating Arms Company* de silah sektöründe faaliyetlerine devam eden şirketlerden birisiydi.

Şirketin sahibi *Oliver Fisher Winchester* (1810–1880) uzun yıllar ticaret yapmış ve tekstil ürünleri satmıştı. New Haven'deki Volcanic Repeating Arms Şirketi'nin hisse senetlerini satın alarak, 1856 yılında şirketin en büyük hissedarı konumuna yükselen Oliver F. Winchester, böylece silah sektörüne girmiş oluyordu. Bir yıl sonra ise bu şirketi kendi başkanlığında New Haven Arms Company adıyla yeniden organize etmişti[6]. Jennings, B. Tyler Henry, Horace Smith ve D.B. Wesson'un mükerrer atışlı silah buluşlarının yanında Tyler Henry de fabrika şefi olarak yeni şirkette göreve başlamıştı. Henry, Winchester'ın teşvikleriyle 1860'da, daha sonra kendi adıyla anılacak olan çemberden ateşlemeli bakır fişek kullanan bir tüfek icat etmişti. Daha çok bir spor ve av silahı olmasına rağmen *Henry tüfeği* İç Savaş'ta eyalet milislerinin silahlandırılmasında oldukça fazla tercih edilmiş, ancak Federal Hükümet tarafından kabul görmemişti[7].

1866 yılında Nelson King'in icat ettiği tüfekleri kuyruktan doldurmaya elveren sistemin patentinin satın alınması ve bu sistemin Henry tüfeğine tatbiki ile yeni bir ateşli silah yani *Winchester tüfeği* ortaya çıkmış oluyordu. Akabinde Oliver F. Winchester, şirketi, *Winchester Repeating Arms Company* adı altında yeniden organize etmiş; önce Bridgeport (Connecticut)'da yeni bir atölye açmış, 1870'de ise New Haven'de daimî bir fabrika kurmuştur[8].

Winchester, Osmanlı Devleti ile en büyük silah antlaşmasını 1 Ağustos 1872 tarihinde gerçekleştirmiştir. Ancak bundan bir sene kadar önce Osmanlı Devleti'ne toplam 50 bin tüfek satmaya muvaffak olduğu anlaşılmaktadır[9]. Winchester'den süvari askerleri için önce 5 bin filinta ve 15 bin tüfek, sonra

---

6 *Dictionary of American National Biography* (Ed: Dumas Malone), C. X, New York 1936, s. 379.

7 Ray T. Giles, Daniel L. Shuey, *One Hundred Years of Winchester Cartridge Boxes 1856–1956*, USA 2006, s. 26.

8 Winchester bundan sonra silah sanayisindeki gelişimini sürdürmüş ve önce American Repeating Rifle Company bir yıl sonra, 1870'de Spencer Repeating Rifle Company şirketlerini sahip oldukları patent ve mal varlıklarıyla satın almıştı. Şirketin bundan sonraki iki önemli adımı 1876'da Benjamin B. Hotchkiss'in buluşu olan sonraların meşhur Hotchkiss tüfeğini ürünleri arasına katması, diğeri ise 1879'da John M. Browning'in icadı tek atışlı mekanizmayı satın almasıdır. Ancak bu ikincisi Oliver F. Winchester'ın ölümünden birkaç sene sonrasında üretilmeye başlanacaktır: *Dictionary of American National Biography*, s. 379.

Oliver F. Winchester

da 30 bin tüfek olmak üzere toplam elli bin tüfek satın alınmıştı[10]. Aslında bu 50 bin tüfek New Haven Silah Kumpanyası zamanında Tyler Henry'nin geliştirdiği 1866 model 44 kalibre *Henry* tüfeğiydi[11]. Bu tüfeklerle yaklaşık 17 gram siyah barut barındıran ve 140 gram ağırlığında konik kurşun başlığı taşıyan çember-ateşlemeli, bakır kovanlı fişekler kullanılmaktaydı.

a) Winchester'e 200 Bin Tüfek Kontratı Verilmesi

Osmanlı Devleti'nin ordusunu modern silahlarla donatma isteği artarak devam etmekteydi. Bu bakımdan gerek 19. yüzyılın ortasında Fransa, İngiltere ve Belçika'dan satın alınan ağızdan dolar tüfekler ve gerekse Snider sistemine çevrildiğinden ilk bölümde bahsettiğimiz, Amerika'dan satın alınmış Enfield ve Springfield tüfekleri Osmanlı devlet adamlarını tatmin etmiyordu. Özellikle, demode 577 kalibre fişeğiyle Snider tüfeği bir geçiş dönemi silahı olmaktan öteye gidemeyecekti[12]. *Ceride-i Askeriye* 29 Eylül 1869 tarihli nüshasında İngiltere'nin Snider tüfeği yerine Martini-Henry[13] tüfeğini kullanmaya başladığını haber veriyordu[14].

---

9 BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 2; A. MKT. MHM, nr. 456/29; İ. HR, nr. 15733.

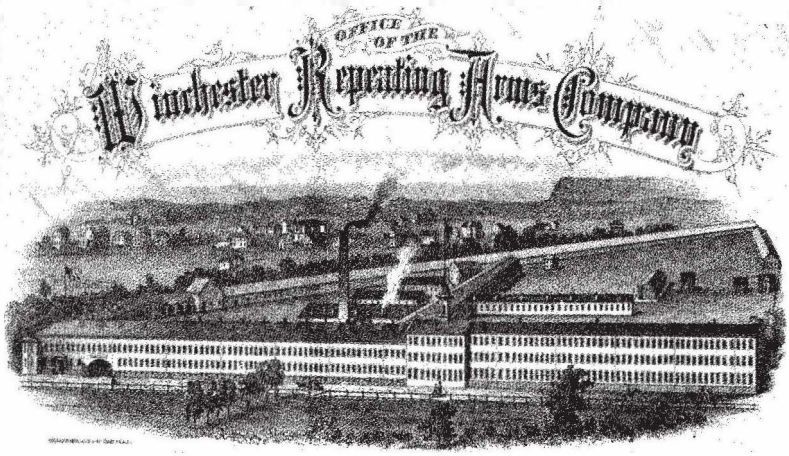
10 15 bin tüfeğin tanesi 578 kuruş 37 paradan, 5 bin filinta tanesi 413 kuruş 22 paradan; daha sonraki 30 in tüfek ise tanesi 560 kuruştan satın alınmıştı: BA, Y. PRK. ASK, nr. 17/19.

11 Ray T. Giles, Daniel L. Shuey, *One Hundred Years of Winchester Cartridge*..., s. 27.

12 William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 13.

13 1865 yılı baharında Amerikan hükümeti nezdinde yapılan denemelerdeki başarı sonrası kuyruktan dolar Peabody tüfeklerinin patent hakkı Providence Tool Kumpanyası tarafından satın alınmıştı. Şirketin Peabody sistem silahları ihraç ettiği ülkelerden biri olan İsviçre'nin Frauenfeld kentinden Frederich von Martini, Peabody sisteminin horozu ve kuyruk kısmı üzerinde birtakım modifasyonlar yapmıştı. Bu haliyle tüfek 1867'de İngiltere'de yapılan kuyruktan dolar tüfek denemelerine katılmış, yapılan testler sonucu İskoçyalı tüfek ustası Alexander Henry'nin geliştirdiği tüfek ile Martini tüfeğinin bir araya getirilmesiyle oluşan Henry-Martini kombinasyonu çıkmıştır. Henry'nin düzgün namlusu ve Martini'nin modern kapak sistemi böylece birleşmiş oluyordu. Providence Tool Şirketi'nin Londra temsilcisi 14 Nisan 1869 tarihinde Martini'nin Peabody patentini ihlal ettiği iddiasıyla adlî mercilere başvurmuşsa da davayı kaybetmiştir: William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 13; Edward A. Hull, *Providence Tool*..., s. 12.

14 *Cerîde-i Askeriye*, Def'a 289 (22 Rebiülahir 1289).

New Haven'da Bulunan Winchester Silah Fabrikasından Bir Görünüm

Avrupa'da yaşanan gelişmeler paralelinde Osmanlı Devleti de bir süre sonra Martini-Henry sistemi tüfeklere ilgi duymaya başlamıştı. 7 Temmuz 1871 tarihinde 200 bin Martini-Henry tüfeği satın alınması yolunda irade çıkmış ve hatta Osmanlı Devleti'nin Washington sefiri Blacque Bey'den de bu hususta Amerika'nın *muteber* fabrikatörleriyle görüşmesi istenmişti[15]. 200 bin Martini-Henry tüfeği satın alınacağına dair 27 Haziran 1872 tarihli *Cerîde-i Askeriye* gazetesinde bir ilan yayınlanarak, silahları Amerika'dan ithal etmeye talip olanların 14-19 Haziran tarihleri arasında Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Topçu Dairesi'ne başvurmalarının istendiğini görüyoruz[16].

Osmanlı askeriyesinin yeni silahlar alma düşüncesinden İstanbul'daki acentesi Azaryan Efendi aracılığıyla derhal haberdar olduğundan şüphe edilmemesi gereken Amerikanın en önemli silah üreticilerinden Oliver F. Winchester, bizzat İstanbul'a gelerek ilgili makamlar nezdinde girişimlerde bulunmaya başlayacaktır.

Osmanlı Devleti bu kararla yeni bir sürece girmiş oluyordu. Sürecin en önemli ayağı, ithaline karar verilen 200 bin Martini-Henry tüfeğinin hızlı ve ucuz bir şekilde tedarikinin sağlanmasıydı[17]. Bu arada Tophane'de çeşitli tüfeklerin denemesi yapılıyor ve çıkan sonuçlar Henry-Martini sistemi ile muka-

---

[15] BA, HR. TO, nr. 115/90.

[16] Cevat Aksu, *Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî* ..., s. 74.

[17] William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 14.

yese ediliyordu. Martini-Henry tüfeğinin bu testlerde rakiplerine olan üstünlüğü, bizzat Osmanlı mühendisleri tarafından da görülmekteydi[18].

Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de gerçekleştirilen açık eksiltme usûlü ihale sonrası, 200 bin Martini-Henry tüfek kontratını tüfek başına verdiği 62 Şilin fiyatla Winchester Repeating Arms Kumpanyası kazanmıştır[19]. Aşağıda geniş olarak bahsedileceği üzere, Providence Tool Kumpanyası da Blacque Bey aracılığıyla ihaleye çeşitli teklifler sunmaktan geri durmamıştı.

İhaleyi kazanmasından sonra, bu sırada bizzat İstanbul'da bulunan Winchester Repeating Arms Kumpanyası sahibi Oliver F. Winchester ile Seraskerlik arasında 12 maddelik bir kontrat imzalanmıştır[20]. Türk-Amerikan silah ticaretinin daha iyi anlaşılması için anlaşma maddelerinin üzerinde durmak gerekmektedir.

Dört köşeli süngüsü ve kılıfıyla birlikte satın alınmasına karar verilen 200 bin tüfek çap, uzunluk ve görünüm olarak Osmanlı Devleti'nin şirkete sunacağı numunelerle aynı özellikte üretilecekti. Nişangâhları iki tarafa açılıp kapanabilecek şekilde imal edilip, 1.300 metre üzerine ayarlanacak, rakamlar Türkçe yazılacaktı. Nişangâhtaki rakamların taksimatı Osmanlı Devleti'nin barutuyla yapılan atışlar sonucunda ayarlanacaktı.

Hazırlanan kontratta hiçbir detaydan kaçınılmayarak, her türlü teferruata yer verilmişti. Buna göre tüfeklerin fişek hazinesi Osmanlı Devleti tarafından numune olarak sunulacak fişeğe uygun imal olunacaktı. Bilezik ve kayış halkaları, dipçik tabanı, burmaları ve makinenin kolu, korkuluk köprüsü ile kuyruk kapağı, kundak dipçiği içinde bulunan mil, pulu, makine kolunun emniyet yayının yuvası ve nişangâh yatağı tamamen birinci cins dövme demirden ve tüfeğin bunun dışındaki parçaları, verilen numunede olduğu gibi tamamen dökme çelikten yapılacaktı. Numunede boyalı bulunan parçalar gösterildiği şekilde boyanacaktı. Tüfeklerin çelikten imal edilecek parçalarında mutlaka birinci cins çelik kullanılacaktı[21].

Osmanlı Devleti, satın almaya karar verdiği tüfeklerin, Amerikalıların başta silah olmak üzere birçok sanayi kolunda uygulamaya geçirdikleri ve

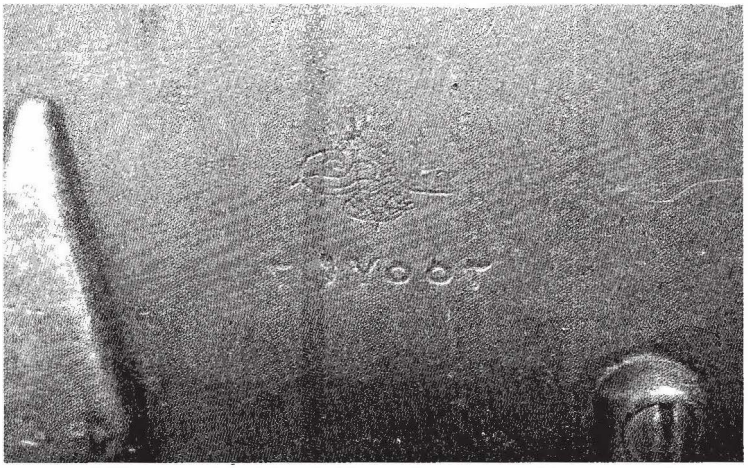
---

[18] BA, İ. DH, nr. 45598.

[19] BA, İ. MMS, nr. 1827. Lûtfî Efendi 200 bin Martini-Henry tüfeğinin tanesi 3 İngiliz lirası (1 İngiliz lirası=20 Şilin) bir şilin hesabıyla satın alındığını yazmaktadır. Buna göre tüfeklerin tanesi 61 Şilin'e gelmişti (bkz: *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi* (Yayına hazırlayan: M. Münir Aktepe), C. XIV, Ankara 1991, s. 27). Ancak arşiv kayıtlarından gerçek rakamın 62 Şilin olduğunu görmekteyiz.

[20] BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 4 (26 Cemaziyelevvel 1289/1 Ağustos 1872).

[21] BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 4.

Martini-Henry tüfekleri üzerinde Osmanlı Padişahının Tuğrası

İngiltere'nin de kısa süre sonra tatbik ettiği interchangeable (bir aletin aksamının aynı cinsteki tüm ürünlerde kullanılmaya elverişliliği) olması gerektiğini kontrata koydurmayı ihmal etmemişti. Kontrattaki ifadesiyle *"iki yüz bin aded tüfenğin kâffe parçaları yekdiğerine mutabık ya'ni interchangable olacak..."*tı.

Silahların bir çeşit kalite kontrolü anlamına gelen *muayenesi* sırasında İngiltere'nin kendi askeri için ürettiği silahların kontrolünde izlediği *government inspection* adı verilen prosedürün uygulanması kontratın üçüncü maddesinde belirlenmişti. Bu incelemeyi Amerikan hükümeti tarafından tayin edilecek resmî *muayeneciler* gerçekleştirecekti. Ancak Osmanlı Devleti'nin göndereceği Türk memurlar, üretim sürecinde ve akabinde tüfeklerin denemesinde hazır bulunacaktı. Üretilen tüfeklerin yan tarafına Padişahın tuğrası konulacak; seri numaralar ise birden iki yüz bine kadar Türkçe olarak basılacaktı. Aşağıda ayrıca bahsedileceği üzere, Osmanlı Devleti tarihinde bir ilk olarak, anlaşma yoluyla satın almaya karar verilen tüfeklerin *muayene* ve kalite bakımından denenmeleri görevini ifa edecek daimî bir askerî heyetin fabrika nezdinde görevlendirilmesi yoluna gidilmiştir.

Kontrata göre muayene ve deneme için gerekecek her türlü alet-edevat fabrika tarafından ücretsiz olarak temin edilerek, Osmanlı Devleti memurlarına sunulacak; sadece kontrol sırasında kullanılacak barut ve fişek masrafı Osmanlı Devleti tarafından karşılanacaktı.

Kontratın beşinci maddesi tüfeklerin teslimi hususunu düzenlemekteydi. Buna göre muayeneciler tarafından kontrol edildikten sonra damgalanan

tüfekler yağlanıp içi teneke veya çinko kaplı sandıklara dizilmek suretiyle, hem Amerikalı kontrolörler hem de Türk muayeneciler tarafından mühürlenerek New York iskelesine sevk edilecekti. Bu sırada nakliye dahil tüm masraflar şirkete ait olacaktı.

Fabrika'da üretimi denetleyip, tüfekleri kontrol edecek gerek yabancı ve gerekse Türk bütün görevlilerin masrafının Osmanlı Devleti tarafından karşılanmasına karar verilmişti[22].

Kontratın altıncı maddesine göre numune olmak üzere 3 tane Martini-Henry tüfeği ve fişek, altı ay içinde Winchester'e verilecekti. Numunelerin teslimi tarihinden başlayarak ilk senenin ikinci altı ayında 50 bin tüfeğin bitirilerek Osmanlı Devleti'ne teslimi öngörülmüştü. Nihayet aylık 12.500 Sterlin olan eşit taksitlerle ikinci senede 150 bin tüfek üretilerek teslim olunacaktı. Ay sonlarında teslimine karar verilen miktarlardan fazla üretim yapılması durumunda Osmanlı Devleti söz konusu fazla miktarı da kabul edecekti.

Kontratta, geç ya da eksik teslimat durumunda üretici şirkete birtakım cezaî müeyyide de düşünülmüş ve yedinci maddede bir taksitin anlaşılan tarihte tesliminin sağlanamaması durumunda takip eden teslim döneminde ikisinin birlikte gönderilmesi, bu sefer de eksik teslimat yapılması halinde bu eksik üzerinden fiyatta % 10'luk bir indirime gidilmesi hükmüne yer verilmişti. Bundan sonra da noksan ya da gecikmeli teslimin devam etmesi durumunda her taksit dönemi için %10'luk indirime gidilecekti. Dördüncü taksitten sonra ise %20, %30 şeklinde katlanarak artan indirimler silahların toplam fiyatından mahsup edilecekti.

Kontratın dokuzuncu maddesi, anlaşma neticesi taahhüt edilen tüfeklerin üretiminin yarıda bırakılması durumunda, o ana kadar Osmanlı Devleti'ne teslim edilen tüfeklerin fiyatının hesaplanarak mahsup edilmesinden sonra, geriye kalan paranın %30'u oranında tazminat ödeme yaptırımını getiriyordu[23].

Üretilen tüfekler gerekli incelemeler yapıldıktan sonra teslim edilebilmek için, her haftanın pazartesi günü muayeneciler tarafından iki adet *şahadetname* düzenlenerek birisi Winchester'a diğeri ise İstanbul'a gönderilmek üzere, Amerika'da bulunan görevli memurlara verilecekti.

İleride birtakım problemlere sebep olacak olan kontratın on birinci maddesine göre, Osmanlı Devleti 200 bin silahın bedeline karşılık olmak üzere

---

22 BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 4.

23 Bu türden olası bir durumda tazminatın karşılanması için Winchester'ın devlette olan 186 bin İngiliz lirası alacağının depozito olarak bırakılması ya da Washington'da muteber bir bankayı kefil göstermesi şıklarından birisinin önceden tercihi gerekiyordu: BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 4.

sözleşme tarihinden itibaren iki ay içinde Londra'da Mösyö Winchester adına bir kredi açmayı kabul ediyordu. Haftalık teslim alınan tüfek miktarına karşılık Winchester'a Türk görevliler tarafından verilecek makbuzlar düzenleme tarihi üzerinden yetmiş beş gün geçtikten sonra ödenmek üzere Londra'da Osmanlı Devleti'nin belirleyeceği bankaya, tüfek başına 62 Şilin hesabıyla, çekilecek poliçenin ekine konularak tutarı olan para kumpanyaya ödenecekti (12. madde).

Washington Sefiri Blacque Bey

b) Washington Sefiri Blacque Bey'in Kontrata Karşı Çıkması

Silah üretiminde dönemin en yeni ve modern teknik buluşlarına ev sahipliği yapan Amerika'nın en önemli silah üreticilerinden biri olan Winchester Kumpanyası'yla kontrat yapılmasında biraz acele edildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Washington sefiri Blacque Bey merkezden aldığı talimat üzerine 200 bin Martini-Henry tüfeğinin alımı için araştırmalara başlamıştı. Bu çerçevede Virginia'da kaplıcalarda bulunduğu sırada Providence Tool Şirketi veznedarı John Brighton Anthony ile uzun bir görüşme yapmış, daha sonra New York'ta üç-dört saat süren diğer bir buluşma gerçekleştirmişti[24]. Taraflar arasında gerçekleşen müteakip görüşmeler fiyat meselesi üzerine yoğunlaşmıştı. 25 Temmuz 1872 tarihinde John B. Anthony, Blacque Bey'e şirketin yapılacak kontrattaki her türlü şartı kabule hazır olduğunu bildirerek, üç ya da dörtkenarlı süngüleri olan tüfeklerin tanesine 63 Şilin teklif vermişti[25].

Blacque Bey, John B. Anthony ile yaptığı görüşmeleri merkeze bildiriyordu[26]. Fiyatın düşürülmesi yönündeki çabaları sürerken, tüfek başına 62 Şilin vermesi üzerine Winchester ile kontrat imzalandığı haberini 5 Ağustos'ta alan Blacque Bey'in çok kızdığı anlaşılıyor. Providence Tool Kum-

---

[24] 25 Temmuz 1872'de gerçekleşen ikinci görüşme sırasında Blacque Bey'e Providence Tool Kumpanyası tarafından rüşvet verildiği ima edilmekteyse de (bkz: William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 14) Blacque Bey'in daha önce değindiğimiz Osmanlı Devleti'ne olan minnet ve sadakati bu tür iddiaları iftira kabilinde bırakmaktadır.

[25] William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 15.

[26] BA, HR. TO, nr. 115/90.

panyası ile tekrar görüşerek, fiyatın 61 Şiline çekilmesini sağladığını Bâbıâli'ye ileten Blacque Bey'e, Winchester ile kesin olarak mukavelename yapıldığı cevabı verilmişti.

Washington Sefiri Blacque Bey, 7 Eylül 1872 tarihinde, Sadarete konu hakkında Fransızca uzun bir mütalaa yazmış ve Winchester ile yapılan sözleşmeden duyduğu rahatsızlığı açıkça dile getirmişti. Blacque Bey özellikle birtakım noktalara dikkat çekmekteydi. Blacque Bey'e göre Seraskerlikte bazı kişiler tüfeklerin alınmasında hükümete 200 bin lira fazla ödetmek istiyorlardı. Kendisi ise bunu önlemek üzere fiyatı 60 Şiline çekebileceğini ve Hazineye daha büyük menfaat sağlayabileceğini ifade ediyordu.

Winchester'ın Martini-Henry tüfeğini üretmek için patenti olmadığının altını çizen Blacque Bey, Martini-Henry tüfeğinin patentli parçalarını İstanbul ya da başka bir yerde üretmeyi planlamış olabileceğine dikkat çekiyordu. Böylece parçaların patentine sahip kişilerin hukukî baskısından kurtulmayı planlamaktaydı; ancak Amerikan vatandaşı olduğu için ülke dışında iş yapsa bile hakkında Amerika'da verilecek hukuki kararlar her yerde geçerli olacaktı. Blacque Bey'i asıl şaşırtan husus ise ileride çıkacak problemlerle devletin şanına halel getirecek böyle bir teklifin Seraskerlik tarafından kabul edilmesidir[27]. Washington Sefiri Blacque Bey kontratın imzalanmasında acele edilmesine bir anlam veremiyordu. İhalede biri kendisi tarafından ulaştırılan, iki teklifin var olduğunu belirten Blacque Bey'e göre, bizzat aracılık ettiği teklife itibar edilseydi çok daha isabetli davranılmış olacaktı. Oliver Winchester *"mukaddema furûht ettiği eslihadan Dersaadet'deki şürekâsıyla yüzde yüz kazanmış ve bu def'a dahi altmış iki Şiline muvafakat edeceği tüfenk için evvel emirde yetmiş sekiz Şilin..."* istemişken, sonradan fiyatta indirimine gitmek zorunda kalmıştı. Winchester'ın ilk verdiği fiyat ile son verdiği fiyat arasındaki fark patent hakkından dolayıdır. Blacque Bey'e göre, Seraskerlik sonu olmayan ya da sonunda birtakım "uygunsuzluk" olan bir yola girmişti. Devlet menfaatini her işin önünde tuttuğu anlaşılan Blacque Bey, Hazinenin bu durumda 10 bin İngiliz lirası zarara uğradığını, bunun hesabının Seraskerlikten sorulmasını istiyordu[28].

---

[27] Bu sırada 17 Temmuz 1872 tarihinde göreve getirilen Yaver Paşa Serasker olarak bulunmaktaydı. Kendisi 11 Ekim 1872 tarihinde azledilecek ve yerine Ahmed Es'at Paşa getirilecektir: Uğur Ünal, *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı...*, s. 77.

[28] BA, HR. TO, nr. 115/90. Tarihçi Lûtfî Efendi, Azaryan'ın yüz bini Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye olmak üzere iki yüz bin liralık bir depozitoyu kontratın zamanında yerine getirilmesi için kefalet olmak üzere, Maliye Hazinesi'ne değil de diğer devlet kurumlarına yatırmasını eleştirmektedir. *"Depozito edilen mârü'z-zikr altunların üstü nasıl kapandığı erbâb-ı vukûfun ma'lûmu olsa gerektir"* diyen Lûtfî Efendi (bkz: *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, C. XIV, s. 27–28), bu ifadesiyle dönen dolaplar hakkında Blacque Bey'in pek de haksız olmadığını bizlere göstermektedir.

Blacque Bey Washington Sefirliğinden bir süre sonra azledilmiştir[29]. Ancak çok kısa bir süre sonra yaşanan olaylar Blacque Bey'in ne kadar haklı olduğunu ortaya çıkaracaktır.

c) Patent Hakkında Yaşanan Anlaşmazlık ve Sözleşme'nin Providence Tool Şirketi'ne Devri

Amerika'da patent mefhumu hukukî bir hak olarak 1793'ten beri varlığını devam ettirmekteydi. 1836 senesine kadar patent almak için şahsî beyan yeterliydi. Tasarımcıları daha iyi konsantre etmek ve onlara gerçekleştirdikleri buluş için devlet kaynaklarından maktu bir ücret vermektense, geçici bir tekel hakkı kazandırmak suretiyle ödüllendirmek şeklinde tasarlanan patent yasasında, 1836'da Kongre'nin yaptığı değişikle bundan böyle uzman görevlilerin başvuruyu inceleyerek ürünün orijinalliğine karar vermeleri uygulaması getirilmişti. 19. yüzyılın ortalarında patent davaları üzerinde uzmanlaşmış bir avukat grubunun varlığı Amerika'da bu işin hukukî boyutunun ne derece gelişmiş olduğunu göstermesi bakımından iyi bir örnek teşkil etmektedir[30].

Osmanlı Devleti ile 200 bin adet Martini-Henry silahı üretmek üzere anlaşan Winchester, bu tüfeğin en önemli iki bileşeninden Peabody sistemi ve Martini'nin ateşleme iğnesini üretmek için gerekli patente sahip değildi. Blacque Bey de bu noktada devleti uyarmıştı. Konu hakkında ortaya atılan iddia ve söylentiler karşısında Winchester da bir manevra yaparak, 6 Ağustos 1872 tarihinde Seraskerliğe bir tezkire sunmuş ve imzaladığı kontratla altına girdiği yükümlülükleri tamamen yerine getireceğini yeniden taahhüt etmiştir[31]. Akabinde ise yapılan kontratın dokuz ve on ikinci maddelerinin Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin isteği doğrultuda değiştirilmesini kabul etmiştir[32].

---

[29] M. Münir Aktepe, "Dünkü Fransızlar Blak Bey... s. 269; Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve...*, s. 111.

[30] Carolyn C. Cooper, *The Roles of Thomas Blanchard's Woodworking Inventions...*, s. 47. Amerika'da 1790-1860 arasındaki patent hakkı ve davalar hakkında geniş bilgi için bkz: B. Zarina Khan, "Property Rights and Patent Litigation in Early Nineteenth Century America", *The Journal of Economic History*, Vol. 55/1 (March 1995), s. 58-97.

[31] BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 6; Atatürk Kitaplığı, MC_Evr, nr. 20/02, Lef 11, 12.

[32] Dokuzuncu maddede Winchester'ın kefalet olarak 186 bin İngiliz lirasını sözleşmenin imzalanmasından iki ay sonra Washington'daki Osmanlı Sefareti'ne teslimi kararlaştırılmıştı. Yeni düzenleme ile bundan önce Osmanlı Devleti'ne sattığı 30 bin Winchester tüfeği bedelinden 54.500 İngiliz lirası alacağı olmakla, 186 bin liralık kefaleti Washington'da ödeyene dek bu alacağı devlet nezdinde kalacak ve bunun için herhangi bir faiz istemeyecekti. Kefaleti Washington'da Osmanlı Sefaretine yatırdığı anda 30 bin tüfekten doğan alacağının tamamı, 54.500 lira ile birlikte Azaryan Efendi'ye teslim edilecekti. Bunun yanında devlete sattığı 12 milyon fişek kovanından doğan alacağı bu tadilatın tarihinden üç aya kadar tamamen Azaryan'a ödenecekti. On

200 bin tüfek üretmek üzere Osmanlı Devleti ile yaptığı kontratı böylece kesinleştiren Winchester, ertesi gün duyduğu memnuniyet ve şükranın gösterisi olarak Sultan Abdülaziz'e bir çift tabanca ile kendi imalatı olan fişeklerden sunmuştur[33].

Providence Tool Kumpanyası adına John Brighton Anthony, 12 Ekim 1872 tarihinde, yani kontratın imzalanmasının ardından Amerikan Dışişlerine resmî bir protestoname göndererek Winchester'ın yaptığı kontrata itiraz etmişti. Daha sonra bir de dava açmıştı[34].

Winchester bu kadar çok sayıda tüfek satışını içeren bir sözleşmeyi imzalarken bunları üretmeyi düşünmüyordu. Zaten New Haven'deki fabrikanın bu üretimi gerçekleştirecek kapasitesi yoktu. Winchester'ın amacı, kontratı en yüksek fiyatı veren başka birisine devretmekti. Olası tazminatı da hesaba katan Winchester, sözleşmeyi Providence Tool Kumpanyası'na devretmeye karar verdi. Böylece iki taraf arasındaki resmî devir işlemleri 1 Ocak 1873 tarihinde yapılmıştı[35].

d) Osmanlı Zaptiyesi İçin Satın Alınan Winchester Tüfekleri

Her ne kadar Winchester, Martini-Henry tüfekleriyle ilgili sözleşmeyi Providence Tool'e devrettiyse de, Osmanlı Devleti ile Winchter Repeating Arms Co. arasındaki silah ticareti bundan sonra da devam etmiştir. Özellikle zaptiye askerleri için Winchester tüfek ve filintaları tercih ediliyordu. Bu tercihteki en önemli etken Winchesterlerin mükerrer atışlı olmalarının sağladıkları serilik ve kolaylıktır. Önemli mevkiide bulunan bazı vilayetlerin zaptiye askeri için 2 bin adet Winchester satın alındığı görülmektedir (1874)[36].

22 Şubat 1875 tarihinde Winchester Repeating Arms Kumpanyası ile *Zaptiye Fırka Meclisi* arasında süngüsüz olarak 1.650 Winchester tüfeği ve yine süngüsüz 500 Winchester filintası alımı için altı maddelik bir kontrat yapılmıştır[37]. Winchester ile yapılan bu kontrat, usûl bakımından diğerlerinden biraz farklılık göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda silah ve mü-

---

ikinci maddede ise kendisine verilen, teslim ettiği tüfeklerin bedellerini tahsil etmek üzere Londra'da belirlenecek bir bankaya haftalık olarak kambiyal çekme hakkı, ayda bire indiriliyordu. Bu düzenlemeleri kabul eden Winchester Seraskerliğe sunduğu varakada patent mesesi noktasında verdiği güvenceyi tazeliyordu: BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 5 (17 Cemaziyelahir 1289/22 Ağustos 1872).

33 BA, İ. HR, nr. 15212.

34 William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 15.

35 Edward A. Hull, *Providence Tool*..., s. 21; William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 15.

36 BA, İ. DH, nr. 49908.

37 BA, İ. DH, nr. 48841, Lef 1.

himmat alımları Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tarafından yapılarak, düzenlenen kontratlar Tophane ve Seraskerlik gibi makamlar tarafından onaylanmaktayken, söz konusu kontratın doğrudan Zaptiye Meclisi tarafından imzalanması dikkat çekicidir.

Bir Osmanlı lirası 100 kuruş hesabıyla tüfeklerin tanesi 528 kuruş 30 para, filintalarınki ise 478 kuruştan olmak üzere toplam 17.114 Osmanlı lirası 37,5 kuruş tutan silahlar interchangeable olacak, sevkıyat sırasında onar adedi birer sandığa konulacak ve ikişer buçuk Dolara kesilmiş olan sandık ve sandıklama ve sigorta masrafı Osmanlı Devleti tarafından karşılanacaktı. Bu sırada ortaya çıkan masraflar Kumpanya tarafından poliçeler halinde Zaptiye Meclisi'ne sunulacak ve bir ay içerisinde ödenecekti. Muayene işlemlerinin Amerikan Hükümeti tarafından görevlendirilecek kontrolörler tarafından yapılmasına karar verilen tüfeklerin bedelinden, peşin ödenecek 800.014 Osmanlı lirası 37,5 kuruştan geri kalan 9. bin Osmanlı lirasının üç taksit olarak Winchester'in İstanbul acentesi Azaryan Efendi'ye ödenmesi kabul edilmişti[38].

Bu arada Martini-Henry tüfeklerinin mühimmatı da Winchester'dan satın alınmaktaydı[39]. Aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan ithal ettiği tüfek sayısındaki artış, ihtiyaç duyulan mühimmat miktarına da yansımaktaydı.

e) Winchester Tüfeklerinin Tamiri İçin Yedek Parça Satın Alınması

Yukarıda bahsedildiği üzere, Osmanlı Devleti süvari askeri için ilk etapta tüfek ve filinta olarak Winchester'dan 50 bin silah satın almıştı. Ordu Merkezlerine dağıtılan söz konusu silahların tamiri durumunda parça temini meselesi bir süre sonra gündeme gelmiştir[40]. Tophane'nin iş yükünün fazlalığı nedeniyle parça imal edemeyeceği, ayrıca parçaların interchangeable yani bir tüfekteki parçanın diğer herhangi bir tüfeğe aynı vazifeyi görmek üzere takılmasının mümkün olmasından dolayı, bu uyumun da korunması için parçaların Winchester Fabrikası'ndan satın alınması düşünülmüştür.

---

[38] Silahların bedeli, ülkede görevli zaptiye askerinin *debboy* hâsılatı olarak Bâb-ı Zaptiye veznesinde bulunan paradan karşılanacaktı: BA, İ. DH, nr. 48841, Lef 2.

[39] BA, İ. DH, nr. 47914.

[40] BA, İ. DH, nr. 46349.

Winchester'ın İstanbul'da Bulunduğu Sırada Resmi Yazışmalarda Kullandığı Türkçe Mührü

Oliver F. Winchester, İstanbul'da bulunduğu sırada kendisine konu açılarak fiyat sorulmuş; ilk önce %20'lik bir indirim sağlayabileceğini ifade etmişse de oranı %30'a çıkartmaya razı edilmişti. Patent sahibi Winchester olduğu için ve başka bir fabrikada parça imal ettirmek de mümkün görünmediğinden, toplam 435.820 kuruş tutarındaki parçanın[41] Winchester'dan satın alınmasına karar verilmişti (17 Nisan 1873)[42].

f) Oliver F. Winchester'e Osmanlı Devleti Tarafından Nişan Verilmesi

Osmanlı Devleti özellikle süvari askerileri için satın aldığı tüfek ve filintaların üretimi ve getirilmesi ile Martini-Henry tüfekleri ve bunlar için gerekli mühimmatın sağlanmasındaki hizmetlerinden duyduğu memnuniyetten dolayı Oliver F. Winchster'ı üçüncü, Joseph Efendi'yi dördüncü dereceden birer *Mecidî* nişanı, Azaryan Bedros Efendi'yi ise *Selâse* rütbesiyle mükâfatlandırmıştı (6 Mayıs 1874)[43].

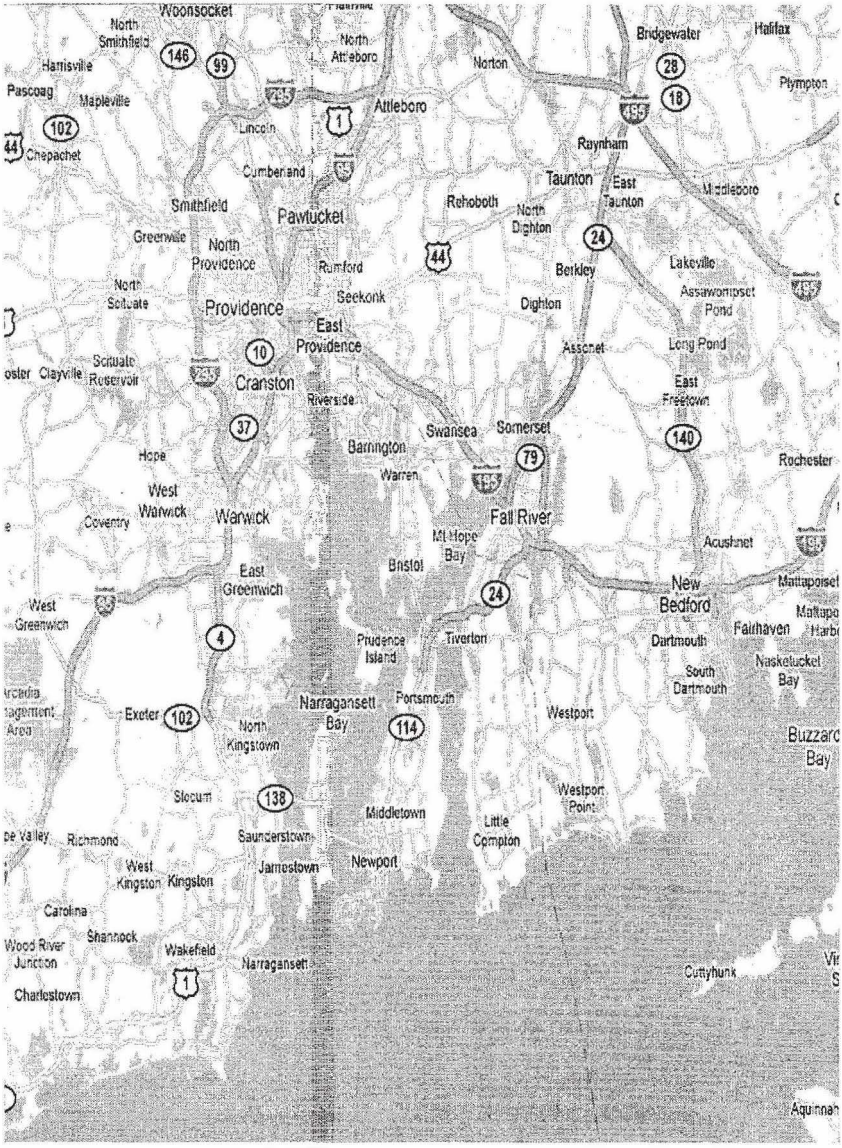
Bundan sonra da Winchester Kumpanyası'ndan tüfek ve mühimmat alımı devam etmiştir. 1870'lerde Amerika dahil hiçbir ülke askeriyesinin denemediği seri atar tüfekler, Osmanlı Devleti tarafından satın alınacak ve özellikle 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı askerlerince etkili bir şekilde kullanılması, Winchester tüfeğinin dünyada kabul edilme sürecinde çok etkili olacaktı. Osmanlı Devleti bu savaş sırasında Winchester'den satın

---

[41] Satın alınmasına karar verilen parçaların listesi için: BA, İ. DH, nr. 46349, Lef 3, (Ek, Belge-8).

[42] Paranın Dâr-ı Şûrâ debboyunca *bedelât-ı nakdiye*den ödenmesi yolundaki Seraskerlik teklifi uygun bulunarak gerekli irade çıkmıştı: BA, İ. DH, nr. 46349, Lef 4 (24 Safer 1290/23 Nisan 1873).

[43] BA, İ. HR, nr. 15733.

Providence Tool Kumpanyası'nın Bulunduğu Providence Şehri

aldığı çeşitli askerî malzeme ve özellikle mühimmattan çok memnun kalmış; ödül olmak üzere Tophane-i Âmire Müşiri Mahmud Nedim Paşa'nın teklifi ile Winchester'a üçüncü rütbeden *Osmanî*, damadı Pent'e yine aynı rütbeden *Mecidî* nişanları verilmişti (9 Ocak 1878)[44].

[44] BA, İ. DH, nr. 62145.

2) Osmanlı Devleti'ne En Fazla Silah Satan Amerikan Şirketi: Providence Tool Company

a) Providence Tool Şirketi ve Silah Sanayine Yönelmesi

Amerikan Providence Tool şirketinin kökeni Rhode Island eyaleti Pawtucket şehrinde makine parçaları üreten Jeremiah ve Joseph Arnold'un atölyesine uzanmaktadır. Joseph emekli olduktan sonra William Field işe ortak olmuş, William Field and Co. olarak değiştirilen isimle aynı eyaletteki Providence şehrine taşınılmış (Ocak 1846) ve faaliyetlere burada devam edilmiştir. Bir süre sonra Providece Tool Company (Nisan 1847) şeklinde isim değiştiren şirket hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Öyle ki 1850'lerde çok çeşitli hırdavat ve gemicilik malzemesi üretmekteydi[45]. Silah üretimine ise 1861 yılında başlamıştı. Providence Tool Kumpanyası'nın o tarihte başkanı ve aynı zamanda en büyük hisse sahibi Albay Richard Borden idi. O sırada şirketin pazartlama ve satış işleri Albay Borden'in yeğeni John Brighton Anthony (1829–1904) tarafından yürütülmekteydi[46]. Anthony, 1874'te Borden'in ölümü üzerine şirketin başkanlığına getirilmiştir[47].

Kuruluşunda silah üretimi düşünülmeyen Providence Tool Kumpanyası, bir süre sonra bünyesindeki mekanik parça ve alet-edevat üretebilen makinelerin varlığını, işin başına bir silah ustası getirerek değerlendirmek istemiştir. Bu düşünce 1860 yılında, bir süre önce iflas eden Robbins and Lawrence Silah Fabrikası (1850)'nda ustabaşı olan Frederick W. Howe'ın işe alınması sonucunu doğurmuştur. Makine avantajı da kullanılarak hemen silah üretimine başlanmıştı. Howe'un çabaları neticesinde Providence Tool Co. İç Savaş'tan hemen önce birçok gelişmiş makine takımı satın almış ve 1861'de Amerikan Hükümeti için yüklü miktarda silah üretimi yapabilecek sağlam bir temele kavuşmuştur. O kadar ki, 1862 yılının başlarında West River Street'deki silah fabrikasını kuran Providence Tool Kumpanyasının üretim kapasitesi Amerikan Hükümetinin Springfield'deki silah fabrikasına rakip olmuştu.

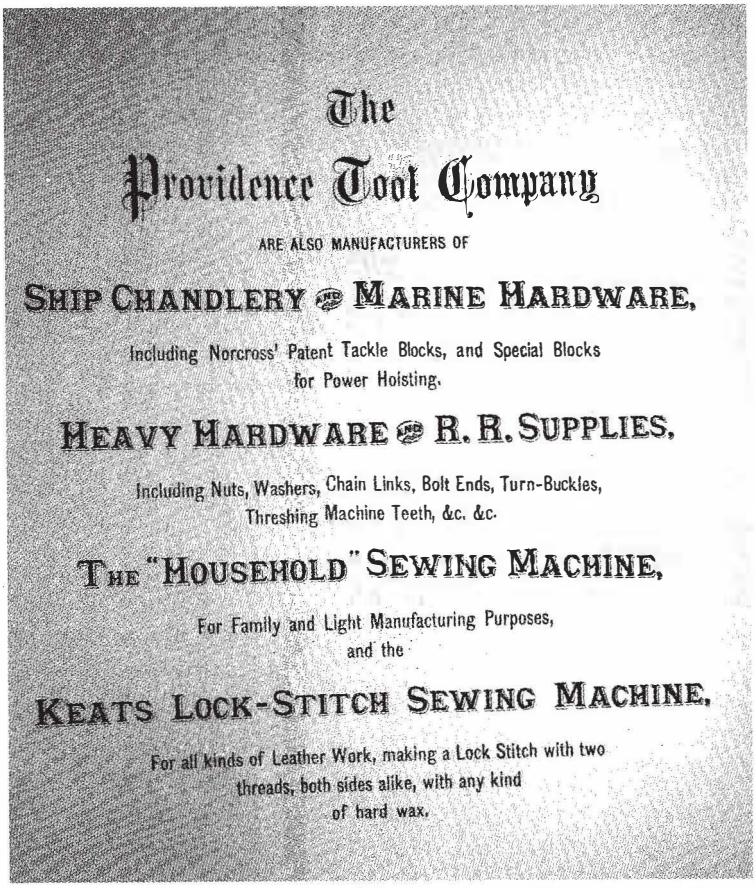
Hemen belirtmek gerekir ki Providence Tool, kumaş makinesi, hırdavat, gemicilik gereçleri ve benzeri üretimi bırakmamıştır. Mesela 1870'lerde dikiş makinesi, şirket üretimi arasında önemli bir yere sahiptir. 1873'de yaptığı bir anlaşma sonucu Singer Dikiş Makineleri Firması için büyük miktarda dikiş makinesi üretmeye başlamıştır.

---

[45] Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 3

[46] William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 12.

[47] William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 16.

Providence Tool Kumpanyası'nın Ürünlerini Tanıtan Katalogdan Bir Sayfa

1867'de Londra ve New York'da *Peabody* tüfekleri ve diğer ürünlerinin satışı için birer ofis açan Providence Tool Kumpanyası, 1869'da ofislerin birincisini kapatmak durumunda kaldıysa da New York'taki ofis 1870'ler boyunca faaliyetlerine devam etmiştir.

1882'ye gelindiğinde Providence Tool Kumpanyası bünyesindeki fabrikalarda 1.500 işçi çalışmaktaydı. Makine, alet-edevat, demircilik ve ateşli silahlar üreten şirketin mekânsal genişliği zaman içinde artmıştır. Özellikle 1872'de Osmanlı Devleti'nden sağladığı yüklü miktarda tüfek üretimi sözleşmesi, Wickenden Sokağı 41 ve 95 numaralı binaların Providence Tool Kumpanyası tarafından satın alınmasıyla sonuçlanmıştı. 1875'de şirket günlük 800 tüfek ve 300 dikiş makinesi üretebilmekteydi[48].

[48] Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 3.

Providence Tool Co. on beş yıllık faaliyeti boyunca 850 binin üzerinde tüfek üretmiştir. Söz konusu silahların 605 bin tanesinin Osmanlı Devleti tarafından satın alındığı düşünülürse, bu ticari ilişkide iki tarafın birbirine atfettiği önem daha iyi anlaşılmış olur.

b) Martini-Henry mi Peabody-Martini mi?

Amerikalı Henry O. Peabody, manivela vasıtasıyla kuyruktan dolar biçimde tasarladığı tüfek için patent başvurusunda bulunmuş ve 22 Temmuz 1862 tarihinde başvurusu kabul edilerek kendisine patent verilmiştir. Bu sırada Amerikan ordu donatım birimine başvuran Peabody, tüfeğinin denenmesini istemişti. Test atışları Peabody sisteminin dakikada on atış yapabildiğini göstermiştir. Amerikan Hükümetinin bu yeni tüfeği çeşitli açılardan denemeye devam ederek, satın alınmaya değip değmeyeceğini anlamaya çalıştığı sırada, Providence Tool Kumpanyası Peabody tüfeğinin üretim hakkını satın almıştır.

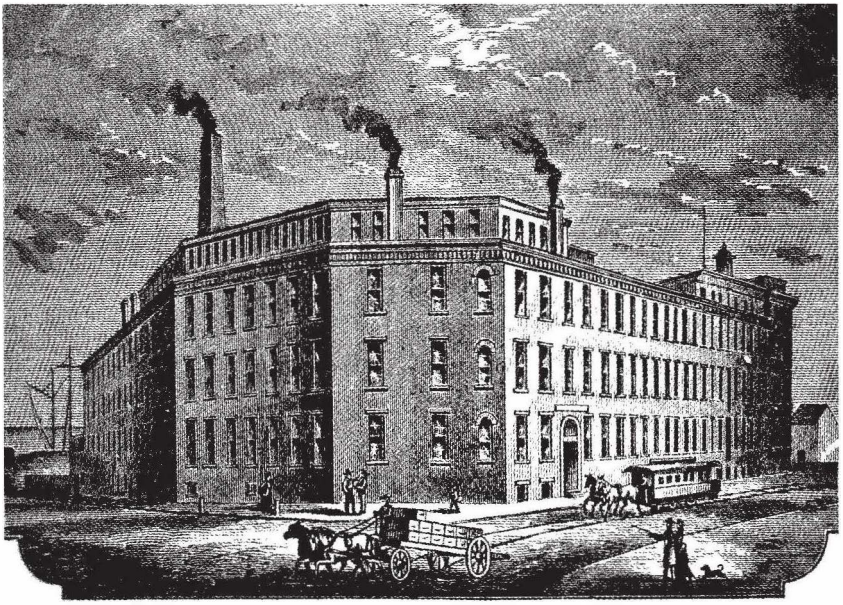
1861'de silah üretmeye başlayan Providence şirketi iç savaş boyunca Amerikan hükümeti için 70 bin tüfek üretmişti. Bu tüfekler 1861 Springfield modeline uygun olarak yapılmıştı[49]. İç savaş bittikten sonra şirketin silah üretimini sürdürecekse mutlaka bir kuyruktan dolar tüfek geliştirmesi gerektiğini anlayan John Anthony, 1864'te Peabody patentini satın aldıktan sonra tüm enerjisini bu tüfeğin tasarlanmasına vermiş ve 27 Mart 1865'te Peabody karabina ve tüfek olarak yeni ordu donanım komisyonuna takdim etmiştir. Aralık 1864'te Amerikan Savaş Bakanlığı'nın en uygun kuyruktan dolar tüfeği belirlemek için 65 tüfek arasında başlattığı denemeler sonucu Peabody tüfeği askeri kullanıma elverişli en iyi tüfek olarak seçilmişti. Daha sonraki senelerde çeşitli testler yapılmış ve Peabody sistemi birçok modifikasyona tabi tutulmuş olsa da Amerikan Hükümeti, Providence Tool Kumpanyası'na Peabody tüfeği sipariş etmeyecektir[50]. Bununla birlikte Peabody tüfeği ülke dışında daha başarılı olmuş ve Kanada, İsviçre, Romanya, İspanya, Meksika ve Fransa tarafından satın alınmıştır. Üretilen 120 bin Peabody tüfeğinin büyük çoğunluğu söz konusu ülkelere satılmıştı[51]. Bu ülkelerden Fransa 1870 yılı sonlarında Prusya ile çıkması muhtemel bir savaşa karşı, kuyruktan dolar tüfek ithal etmeye başlamış ve Providence Tool Şirketi'ne 39 bin Peabody tüfeği sipariş etmişse de yalnızca 33 bin tanesini satın almıştı. Bundan sonra ne dışarıda ne de Amerika'da silah

---

[49] Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 5.

[50] Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 9-11.

[51] Providence Tool Şirketi'nin, Peabody tüfeğini ülke dışında pazarlama çabaları hakkında geniş bilgi için bkz: Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 11-14.

Providence Tool Kumpanyası'nın Silah Fabrika Binalarından Bir Tanesi

siparişi alan Şirket, 1871 Mayıs'ında tüfek üretimine ara vermek zorunda kalmıştı[52].

Providence Tool Şirketi'nin ikinci defa ateşli silah üretimine girmesi Osmanlı Devleti'ne silah satmaya başlamasıyla olmuştur. İncelediğimiz Osmanlı arşiv belgelerinde her ne kadar Providence Tool Kumpanyası'ndan alınan tüfekler Osmanlı Devleti tarafından Martini-Henry olarak adlandırılmaktaysa da, Providence Tool Şirketi bu tüfeklere *Peabody-Martini* ismini vermişti.

c) Winchester'ın 200 Bin Tüfek Kontratını Providence Tool'a Devri

Osmanlı Devleti kuyruktan dolar Martini-Henry tüfeği satın almak için açık eksiltme usulüyle yaptığı ihaleyi Winchester kazanmıştı. Ancak bir süre sonra Winchester, sözleşmeyi Providence Tool Şirketine devretmiş; Osmanlı Devleti de bu değişikliği resmen kabul etmişti (Ocak 1873)[53]. 200 bin Martini-Henry kontratını devralan Providence Tool Kumpanyası, söz konusu tüfeğin en önemli bileşeninden birinin patent sahibi von Martini'yle Ekim 1873'te tüfek başına 2 Şilin patent hakkı ödemek üzere bir anlaşmaya varmıştı. An-

---

52 Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 14.

53 BA, A. MKT. MHM, nr. 448/51.

cak Henry-Martini tüfeğinin namlusu üzerinde patent hakkı olan Alexander Henry ile herhangi bir anlaşma yapılmamıştı. Bunun üzerine Alexander Henry konuyu mahkemeye taşımışsa da, 1874'te Amerika'daki patent hakkı sona erdiğinden, Providence Tool Kumpanyası kendisine hiçbir ücret ödememiştir. Peabody tüfeğinin patentini elinde bulunduran Providence Tool Kumpanyası, Osmanlı Devleti için ürettiği tüfeklere *Peabody-Martini* ismini vermeyi tercih etmiş, böylece çıkması muhtemel hukukî sorunların önünü kesmiştir[54].

d) Providence Tool İle Yapılan Yeni Kontratlar

Winchester ile Osmanlı Devleti arasında yapılan sözleşmeyi devralan Providence Tool Kumpanyası'nın, söz konusu sözleşmeye göre iki yıl içinde silahları tamamlayarak teslim etmesi gerekiyordu. Yine bu sözleşmeye göre şirketin üretime başlayabilmesi için Osmanlı Devleti'nin üç adet numune Martini-Henry tüfeğini fişekleriyle birlikte Amerika'ya ulaştırması gerekiyordu. Şirket, 200 bin tüfeği bu numuneleri örnek alarak üretecekti. Fişek hazinelerinin büyüklüğü de gönderilen numune fişeklere uygun olarak yapılacaktı[55]. Bu arada Osmanlı Devleti anlaşmanın imzalanmasından itibaren iki ay içinde silah şirketi adına Londra'da tanınmış bir bankada kredi açacaktı (on birinci madde). Bu iki şart da Osmanlı Devleti tarafından zamanında yerine getirilemeyecekti. Söz konusu numune üç tüfek ancak Ocak 1874'te Amerika'ya gönderilerek Providence Tool Şirketi'ne teslim edilebilmişti. Sahip olduğu iki bina ve makinenin 200 bin tüfeği kontratta belirlenen zamanda yetiştirmeye yetmeyeceğinin farkında olan John B. Anthony, Osmanlı Devleti'nin numuneleri göndermesini beklerken iki yeni bina daha satın alır. Bu binaların ekipmanını tedarik etmek için iki milyon dolarlık bir harcama yapılmıştı[56].

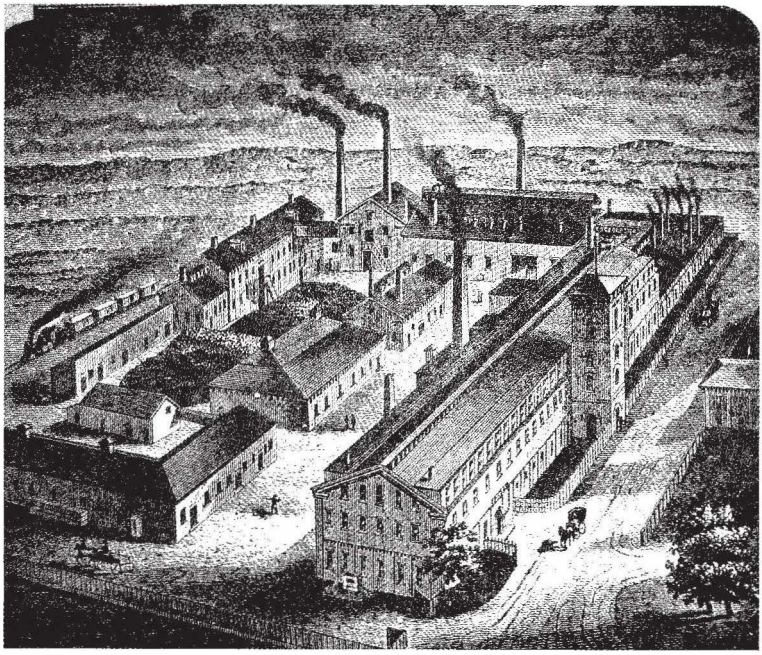
Providence Tool Kumpanyası bu dönemde ardı ardına iki kontrat daha yaparak Osmanlı Devleti için ürettiği tüfek sayısını 600 bine çıkarmayı başarmıştır.

---

[54] Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 21.

[55] İki yüz bin tüfek kontratının ikinci maddesi: BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 4.

[56] Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 21.

Providence Tool Kumpanyası'nın Silah Ürettiği Bir Diğer Fabrika Binası

1) 300 Bin Martini-Henry Kontratı

Osmanlı Devleti, 4 Mayıs 1873 tarihli bir kontrat ile Providence Tool Şirketi'nden 300 bin Martini-Henry tüfeği daha satın alıyordu[57]. 300 bin tüfek için gerekli kontrat kısa bir süre önce Providence Tool Şirketi'nin İstanbul acentesi tayin edilen[58] Azaryan Efendi ile Seraskerlik arasında on üç madde olarak hazırlanmıştı. Tüfeklerin tanesi süngü ve kılıfları dahil 60 Şiline satın alınmaktaydı. Buna göre Osmanlı Devleti silah başına 2 Şilinlik bir indirim elde etmişti. Sipariş olunan tüfekler daha öncekiler gibi interchangeable olacak ve İngiltere'nin Enfield Fabrikasında bir seri numarası ile üretilmiş olan Martini-Henry tüfeğine uygun olarak yapılacaktı. Tüfek üzerindeki numaralandırmalar Türkçe olacaktı. Üzerinde Osmanlı tuğrası bulunacak ve seri 200001'den başlayarak 500000'e kadar devam edecekti[59].

---

[57] BA, İ. DH, nr. 46434; Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 21.

[58] BA, İ. DH, nr. 46434, Lef 5.

[59] BA, İ. DH, nr. 46434, Lef 3.

300 bin Martini-Henry kontratı hazırlanırken, yukarıda ayrıntılı olarak değinilen 200 bin tüfek için imzalanmış on iki maddelik kontrat esas alınmıştı. Aynı olan maddeleri tekrar etmek yerine farklılık gösteren maddeler üzerinde durmak daha yararlı olacaktır.

Providence Tool Kumpanyası, 200 bin Martini-Henry tüfeği kontratını devraldıktan sonra, bu kontratın tadil edilmiş dokuzuncu maddesinde yer alan tazminat ve kefalet konusunun yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır. Providence Tool, taahhüt ettiği silahların üretiminde kısmen veya tamamen başarısız olur ya da silahları zamanında teslim edemezse Osmanlı Devleti'nin zararını karşılamakla yükümlüydü. Şirket 200 bin tüfek kontratını devraldıktan sonra, sermayedarlarından dördünü bu maddedeki yükümlülüğüne karşılık kefil göstermişti. 300 bin Martini-Henry tüfeği için yapılan bu kontratta da aynı kişilerin kefil gösterildiği anlaşılmaktadır[60]. Kefalet bedeli ise 270 bin lira olarak belirlenmişti.

300 bin tüfeğin üretimine 23 Nisan 1875'te başlanacak ve on yedi ay boyunca aylık 16.667'şer tüfek Osmanlı Devleti'ne teslim olunacaktı. On sekizinci ayda 16.661 tüfeğin verilmesi sonucu kontratın tamamlanması öngörülmüştü (altıncı madde). Osmanlı Devleti 300 bin tüfeğin toplam tutarı olan 900 bin İngiliz Lirasını John Anthony adına Londra'da üç taksit olarak açacağı kredi ile ödeyecekti (on birinci madde)[61]. Bu arada silahların kontrol edilmesi için Osmanlı ve Amerikan hükümetleri tarafından görevlendirilecek kontrolörlerin 23 Ocak 1875'te Providence Tool fabrikasında hazır bulunmaları kararlaştırılmıştı (Dördüncü madde)[62].

Providence Tool Şirketi ile yapılan 300 bin tüfek kontratında Osmanlı hazinesinin 50 bin İngiliz Lirası kâr ettiğine dikkat çekilmekteydi[63]. Bu arada sipariş olunan Martini-Henry tüfeklerinin muhafazası için Maçka'da bulunan *Mekteb-i İdadiye*'nin yerine bir tüfekhane yapılmasına da karar verilmiş-

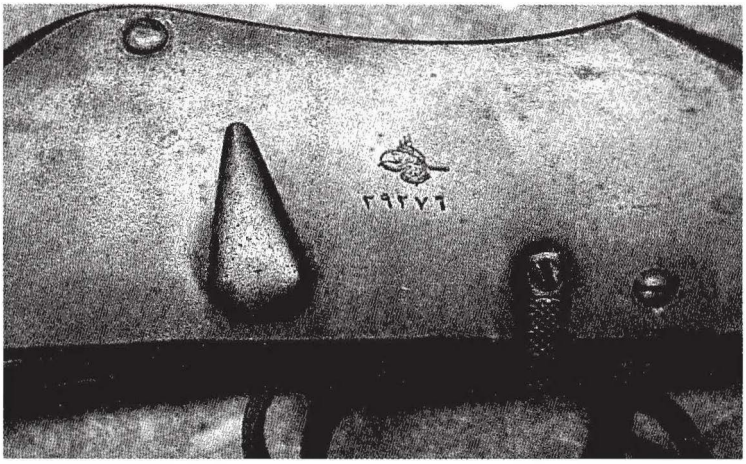
---

60 Kontratın dokuzuncu maddesinde bu kefalet "*...evvelce kontorato edilen iki yüz bin aded Martini-Henry tüfengine gösterilen dört sermâyedâr kefilleri münferiden ve müteselsilen ve yekdiğerine zâminen ve müştereken Washington'da Sefâret-i Seniyyeye kefîl irâ'e edecekdir...*" şeklinde ifadesini bulmaktadır: BA, İ. DH, nr. 46343, Lef 3.

61 300 bin liralık üç taksitin birincisi 23 Ocak 1875'te, ikincisi 23 Temmuz 1875 ve son taksitin 23 Ocak 1876'da ödenmesi öngörülmüştü: BA, İ. DH, nr. 46343, Lef 3.

62 Özellikle Amerikalı denetçilerin üretim başlamadan üç ay önce görev yerlerinde hazır bulunmalarının istenmesi tüfeklerin imalatında kullanılacak ham maddenin satın alınması aşamasının da denetlenmesinden dolayıdır: BA, İ. DH, nr. 46343, Lef 2.

63 Buna göre tüfeklerin 60'ar Şilinden satın alınmasıyla 30 bin İngiliz Lirası ve ödemelerin, altı aylık aralıklarla Londra'daki bir bankaya üç kredi açılması şeklinde gerçekleştirilmesiyle de 20 bin ki toplamda 50 bin İngiliz Lirası kâr edilmiş oluyordu: BA, İ. DH, nr. 46434, Lef 1 (Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın sadarete sunduğu 16 Rebi'ülevvel 1290/14 Mayıs 1873 tarihli tezkire).

29276 Seri Numaralı Martini-Henry Tüfeği

tir. Okulun öğrencileri Kuleli Kışlası'na nakledilerek hemen işe başlanmıştır. Mükemmel şekilde yapılması planlanan tüfekhanenin tüm masrafları Ceyb-i Hümâyûn'dan karşılanacaktı[64].

11) 100 Bin Martini-Henry Satın Alınması İçin Şifahî İrade

300 bin tüfek için akdedilen kontrattan yaklaşık iki ay sonra, Sultan Abdülaziz'in *şifahî* bir iradesi ile Providence Tool Şirketi'nden 100 bin Martini-Henry tüfeği daha satın alınmasına karar verilmişti (Ağustos 1873)[65]. Amerikan Providence Tool şirketine sipariş verilen tüfeklerin sayısı böylece 600 bine ulaşmış oluyordu. Tüfekler, tanesi 60'ar Şilinden toplam 300 bin İngiliz Lirasına mal olmaktaydı[66]. Gerekli kontrat, Azaryan Efendi ile Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî arasında yapılacaktı[67]. Bu sayı o tarihe kadar özel bir şirket tarafından elde edilen en yüksek silah kontratıydı[68]. Kontratların Hüseyin Avni Paşa'nın ikinci Seraskerliği dönemine (16 Şubat 1873–25 Nisan 1875) rastladığına da işaret etmek gerekir[69].

---

64 *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, C. XIV, s. 65.

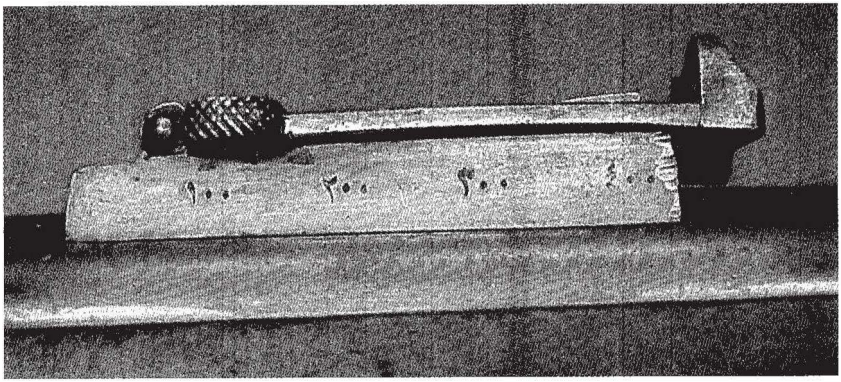
65 BA, İ. DH, nr. 46770.

66 BA, A. MKT. MHM, nr. 462/38, 464/99.

67 Yüz bin tüfek alınması için çıkan şifahî irade üzerine Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî üyeleri bir mazbata hazırlayarak Sultan Abdülaziz'e teşekkürlerini sunmuşlardır (20 Cemaziyyelahir 1290/15 Ağustos 1873). Mazbatanın girişinde Sultan Abdülaziz için "asker-perver" tanımlanması yapılmaktadır: BA, İ. DH, nr. 46770.

68 Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 21.

69 15 Şubat 1874 tarihinden itibaren Seraskerlikle aynı anda Sadrazamlık görevi Hüseyin Avni Paşa'ya verilmişti: Musa Çadırcı, "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XI, S. 15, Ankara 2003, s. 146.

Amerika'da Providence Tool Kumpanyasına Yaptırılan Martini-Henry Tüfeklerinin Mesafe Ayarları da Türkçe Rakamlarla Düzenlenmişti

Osmanlı Devleti, Providence Tool Kumpanyası'yla yaptığı anlaşmalarla Amerika'ya toplam 600 bin Martini-Henry tüfeği sipariş etmiş oluyordu. Yapılacak diğer masraflar tamamen hariç tutularak, sadece tüfek bedelleri hesaplandığı zaman 600 bin tüfeğin Osmanlı Hazinesine toplam 1.820 bin İngiliz Lirası bir yük getirdiği görülmektedir[70].

Osmanlı Devleti tüfeklere gerekecek mühimmatın tedariki hususunu da göz ardı etmiyordu[71]. Tüfeklerin hazinesi, 45 kalibre Türk fişeğine göre yapılmıştı. Bu fişekler yaklaşık hesapla 5 gram barut ve 31 gram kurşun olmak üzere 36 gram ağırlığındaydı[72]. Aşağıda bu nokta üzerinde geniş olarak durulacaktır.

e) İstanbul'da John B. Anthony'ye Nişan Verilmesi

1874 Mayısında, İstanbul'a gönderilmek üzere Martini-Henry tüfeklerini Amerika'da Tevfik Bey'e teslim etmeye başlayan Providence Tool şirketi, bu senenin aralık ayına kadar 54.600 tüfek teslim etmişti. Giderek artırılan üretim kapasitesi günlük 600 tüfeğe ulaşan Providence Tool fabrikalarının yapımını tamamladığı toplam tüfek miktarı, 1875 yılı içinde 172 bini bulacaktı. Ancak yapılan teslimat karşısında ödemelerde birtakım problemlerin yaşanması üzerine John Anthony, Aralık 1874'te İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmıştı. Kendisi henüz yolda olup, İstanbul'a ulaşmadan evvel Osmanlı

---

[70] Günümüz rakamlarıyla Martini-Henry tüfeklerinin yaklaşık maliyeti dört buçuk milyon Yeni Türk Lirası civarında bir rakam olarak düşünülebilir.

[71] BA, İ. DH, nr. 47914, Lef 1.

[72] Fişekler, 85 grain (1 grain= 0,6477 gram) barut 480 grain kurşundan müteşekkildir: Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 22.

maliyesi 2 milyon dolarlık bir ödeme yaparak şirketin finansal sorunlarının giderilmesini sağlıyordu[73].

John Anthony, İstanbul'u ziyareti sırasında dönemin Seraskeri Hüseyin Avni Paşa'ya sunduğu 2 Şubat 1875 tarihli mektubunda, Sultan Abdülaziz'e kendi şirketine gösterilen himaye ve kayırma nedeniyle saygı ve şükranlarının bildirilmesinde aracılık etmesini rica ediyor ve Hassa bölükleri kullanımı için 1.000 tane "Martini-Henry" tüfeği hediye ediyordu[74]. Anthony'nin hediyesini kabul eden Sultan Abdülaziz, kendisini ikinci rütbeden Osmanlı nişanıyla ödüllendirmiştir (4 Şubat 1875)[75].

---

[73] Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 21.

[74] BA, İ. DH, nr. 48608, Lef 4.

[75] BA, İ. DH, nr. 48608, Lef 3.

B) AMERİKA'YA GÖNDERİLEN OSMANLI ASKERÎ KOMİSYONU VE FAALİYETLERİ

1) Miralay Tevfik Bey Komisyonunun Amerika'ya Gönderilmesi

Osmanlı Devleti, Amerika'ya sipariş ettiği Martini-Henry tüfeklerinin gerek üretimi aşamasını gerekse tamamlandığında kalite açısından kontrol edilmeleri sürecini denetlemek istiyordu. Bu isteğini, şirketlerle imzalanan kontratlara yansıtmıştı[76]. Kontratlara göre, Osmanlı Devleti için üretilen tüfekler İngiltere'nin kendi ordusuna silah üretirken uyguladığı usûller çerçevesinde kontrol edilecekti. İngiltere'nin uyguladığı bu yöntem Osmanlı belgelerinde *government inspection* şeklinde ifade olunmaktadır.

Winchester ile 200 bin Martini-Henry tüfeği için 1 Ağustos 1872 tarihinde kontrat yapıldıktan sonra, Erkân-ı Harbiye Miralayı Tevfik Bey'in tüfeklerin üretimine nezaret etmek üzere Amerika'ya gönderilmesine karar verildiğini görüyoruz (13 Eylül 1872)[77].

Tevfik Bey'in böyle önemli bir görev için seçilmesi tesadüf değildi. Kendisi *Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye*'den mezundu. Fransızca ve İngilizce biliyordu. 1863'de *Ateşemiliter* olarak Paris'e gönderilmiş ve iki yıl burada kalmıştır. Paris'te kaldığı sürede bir yandan *Mekteb-i Osmâni*nin ikinci Müdürlüğü görevini yürütmüştü[78]. Tevfik Bey'in Paris'e gönderilmesindeki asıl amaç balistik ve tüfek imalatı hakkında incelemeler yapmasıydı. Bu sırada Kaymakam/Yarbay olan Tevfik Bey'in bu iş için Paris'e gönderilmesini sağlayan ise Serasker Hüseyin Avni Paşa'dır[79]. Tevfik Bey Paris'te bulunduğu sürede Saint-Eittenne'de faaliyet gösteren bir silah fabrikasına devam ederek incelemelerde bulunmuştur.

Mart 1872'de Tophane'ye yeni bir nizam verilerek, üretimin artırılması için birtakım düzenlemeler yapılmaktayken, o sırada Mekteb-i Harbiye'de hocalık yapmakta olan Kaymakam Tevfik Bey, Miralay (Albay) rütbesiyle *İstihkâm ve Muayene Dairesi* daimi azalığına atanmıştır (18 Mart 1872). Bu göreve getirilmesine gerekçe olarak, bu dairede ateşli silahların muayene ve de-

---

[76] BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 4; İ. DH, nr. 46434, Lef 3.

[77] BA, İ. DH, nr. 45659; C. ASK, nr. 31967; DH. SAİD.d, nr. 1, s. 574.

[78] BA, DH. SAİD. d, nr. 1, s. 574.

[79] Kazım Çeçen (Hazırlayan), *Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra"*, İstanbul 1988, s. 18.

ğerlendirilmesinin inceliklerine vakıf en az iki-üç azanın bulundurulmasına işlerin yürümesi adına ihtiyaç duyulması; Tevfik Bey'in askerî kanunlar ve silahlar hakkında iyi derecede bilgi sahibi olması gösterilmektedir[80]. Böylece Tophane Meclisi daimi azaları arasına giren Tevfik Bey kısa bir süre sonra, satın alınmasına henüz karar verilen Martini-Henry tüfeklerini muayene edecek ekibin başına getirilerek, Amerika'ya gönderiliyordu.

Hüseyin Tevfik Bey (Paşa)

Amerika'ya giderken, Londra'ya uğradığı sırada Miralay Tevfik Bey'e verilmek üzere, İngiltere'nin tüfeklerin denenmesinde uyguladığı kuralları içeren bir risalenin temini için Londra Sefareti'ne talimat verilmiştir[81]. Ekipte ayrıca Yüzbaşı Hasan Efendi ve Mülazım Tevfik Ağa bulunuyordu. Miralay Tevfik Bey'e aylık 60, maiyyetinde bulunan Hasan Efendi ve Tevfik Ağa'ya 40'ar Sterlin maaş tahsis edilmiştir[82]. Amerika'ya Hüseyin Tevfik Bey'in başkanlığında gönderilen bu askeri komisyonun görevi, Osmanlı Devleti'nin sipariş ettiği tüfeklerin imali ve denenmelerine nezaret etmek, bitirilen silahları İstanbul'a göndermekten ibaretti.

2) Osmanlı Tüfeklerini Kontrol Eden Amerikalı Görevliler

Satın alınan silahların üreticisi bir özel şirket olmasına rağmen, Osmanlı Devleti üretim aşaması ve kalite kontrolü için Amerikan Hükümeti tarafından denetçiler atanmasına yönelik bir maddeyi kontratlara koydurmuştu. Bu iş için görevlendirilecek kişilerin ücreti Osmanlı Devleti'ne ait olacaktı. Amerikan Topçu Dairesi müfettişlerinden kurulu bir ekip, başlarında Yüzbaşı Henry Metcalf olduğu halde, bu iş için görevlendirilmişti[83].

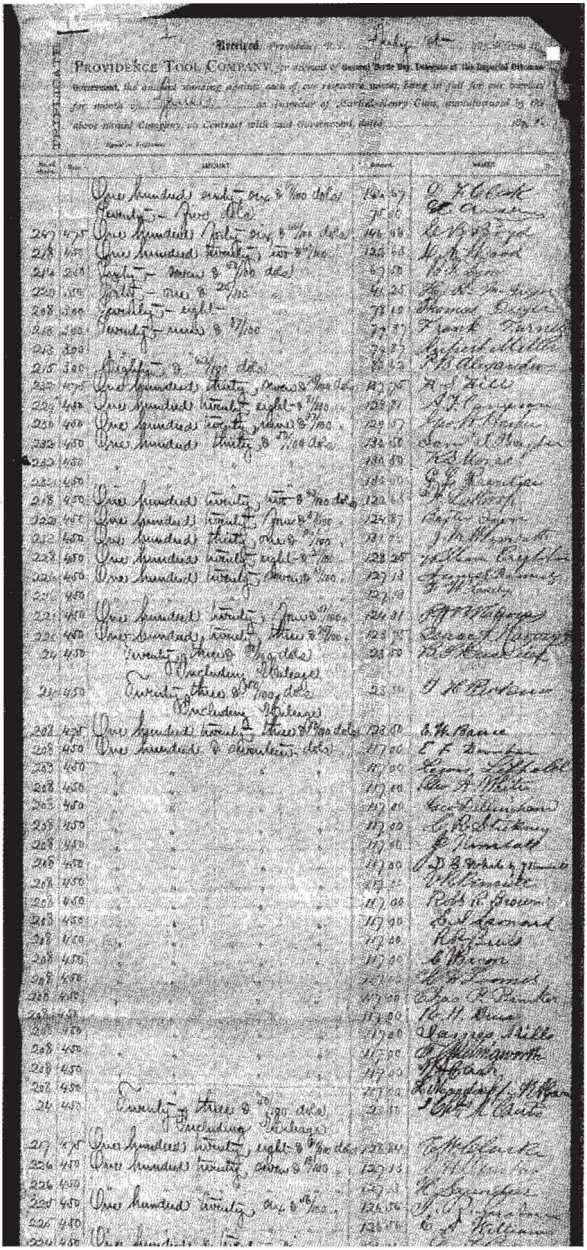
---

80 Belgede bu atama *"ve dâ'ire-i mezkûrede [İstihkâm ve Mu'âyene Dâ'iresi] eslihа ve efvâh-ı nâriyenin mu'âyene ve muhâkemesi kavâ'id-i esâsiyesine vâkıf lâ-akll iki üç azânın bulundurulması te'mîn-i maslahatı mü'eyyid göründüğünden...mecmû'-ı kavânîn-i askeriye ve eslihaya ma'lûmât-ı kâmilesi cihetiyle uhdesine Erkân-ı Harbiye Mîralâylığı rütbesi bi't-tevcîh dâ'ire-i mezkûre azâ-i dâimeliğine [Tevfik Bey'in] icrâ-yı me'mûriyeti münâsib..."* şeklinde ifade edilmektedir: BA, İ. DH, nr. 45013; Kazım Çeçen, *Hüseyin Tevfik Paşa...*, s. 19.

81 BA, İ. DH, nr. 45659. 12 Eylül 1873 tarihli yazısıyla Londra Sefiri Kostaki Musurus risaleyi Amerika'da Tevfik Bey'e ulaştırıyordu: *Atatürk Kitaplığı*, MC_Evr, nr. 20/02, Lef 6.

82 Ayrıca Miralay Tevfik Bey'e 120 Sterlin, Hasan Efendi ve Tevfik Ağa'ya 80'er Sterlin olmak üzere toplam 280 Sterlin de harcırah tahsis edilmiştir: BA, İ. DH, nr. 46320, Lef 2.

83 Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 22.

Providence Tool Company

Osmanlı Devleti Hesabına Çalışan Amerikalıların 1876 Haziran Ayı Maaşlarını Gösteren Cetvel

Tevfik Paşa geçici bir süre İstanbul'a döndüğü sırada Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya bir teklifte bulunarak, Amerikalı Yüzbaşı Metcalf'a nişan verilmesini tavsiye etmişti. Silahların üretimi sonrası yapılan kalite kontrolüne çok önem veren Osmanlı Devleti, işini gerçekten iyi yaptığı için Metcalf'ı dördüncü rütbeden Osmanî nişanı ile ödüllendiriyordu (28 Eylül 1875)[84]. Verilen nişanla gönlü kazanılan Metcalf bundan sonra işini daha da ciddiye alacaktı.

Mayıs 1876 tarihinde Osmanlı Devleti hesabına üretilen tüfekleri kontrol eden Amerikalıların sayısı 53 kişiydi. Bunlara saat başı ücret ödendiği görülmektedir. Bu itibarla 1876 Mayıs'ında Osmanlı Devleti Amerikalı denetçilere 6098 Dolar ödemiştir[85]. Takip eden Haziran ayında Amerikalı denetçilerin sayısı 56'ya yükselmiştir. Kendilerine ödenen toplam maaş ise 6190 Dolar olarak gerçekleşmişti[86].

Tevfik Bey'in Amerikalı denetçilere karşı ihtiyatlı bir tavır içinde olduğu görülmektedir. Denetçilerin fabrika yönetimiyle anlaşıp, tüfeklerin kontrolüne layıkıyla dikkat etmeme ihtimali buna sebep olarak gösterilmekteydi. Böyle bir durumda devletin zarara uğramasının önlenmesi amacıyla İngiltere'den beş-altı İngiliz denetçinin getirilmesi öneriliyordu. Zira tüfeklerin incelenmesi, İngiltere fabrikalarındaki kalite kontrol kurallarına göre yapılmaktaydı. Tevfik Paşa'nın söz konusu teklifi Dâr-ı Şûrâ'da görüşülmüş, mevcut kontratlar dahilinde böyle bir uygulamada bulunulamayacağı anlaşıldığından, kabul edilmemiştir. Fabrikatörle karşı karşıya gelmek istemeyen Osmanlı Devleti, Tevfik Paşa'dan Amerikalı denetçilerin fabrikanın lehine olarak kontrollerinde, suiistimallerde bulunduklarını hissetmesi durumunda, konuyu Amerikan Hükümetine iletmesini istemiştir. Washington Sefareti'nin de yardımıyla suiistimalde bulunan denetçilerin işine son verdirilecekti[87].

3) Türk Askerî Komisyonunun Amerika'daki Faaliyetleri

Amerika'ya gönderilen Miralay Tevfik Bey, bir süre sonra silah teknolojisinde yaşanan gelişmeler hakkında Osmanlı Seraskerliğinin doğrudan bilgi edinebildiği önemli bir merci haline gelmişti. Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Türk-Amerikan silah ticaretinin Amerika ayağında inisiyatifi tamamen ve yalnızca Tevfik Bey'de toplamak istediğini gösteren deliller bulun-

---

[84] BA, İ. DH, nr. 49558.

[85] Amerikalı denetçilerin bir mesai kavramı içerisinde çalışmadıkları maaş listesindeki çalışma saatlerinden anlaşılmaktadır. Mayıs ayında ortalama iki yüz on altı saat çalışmışlardır: *Atatürk Kitaplığı*, MC_Evr, nr. 20/05, Lef 2.

[86] Bu arada kişi başına ödenen saat ücreti de farklılık göstermekteydi. Haziran'da toplam elli altı kişiden bir kişi 1.50, bir kişi 2.50, dört kişi 3.00, dört kişi 4.75 Dolar'dan ücretlerini alırken kalan kırk altı kişi saati 4.50 Dolar'dan ücretlendirilmişlerdir: *Atatürk Kitaplığı*, MC_Evr, nr. 20/05, Lef 1.

[87] *Atatürk Kitaplığı*, MC_Evr, nr. 20/02, Lef 1 (21 Rebi'ülevvel sene 1290/19 Mayıs 1873.

maktadır. Mesela, 200 bin Martini-Henry tüfeği için yapılan ilk kontrattan sonra aynı miktarda diğer bir kontratın daha yapılması düşüncesi, o sırada Washington Sefiri olan Blacque Bey tarafından duyulmuş ve bu işe aracılık edilmek istenmişti. Aynı şekilde Azaryan Efendi de bir teklifte bulunmuştu. Serasker Hüseyin Avni Paşa, Blacque Bey'e bu haberin asılsız olduğunu bildirdiğini, ancak devletin 200 bin Martini-Henry tüfeği daha satın almayı düşündüğünü Tevfik Bey'e yazmaktaydı. Yazıda Tevfik Bey'den Amerika'daki fabrikalar nezdinde konu hakkında gerekli araştırmalarda bulunarak en kısa sürede merkeze bilgi vermesi isteniyor, yapılacak yazışmalar için kendisine bir de şifre anahtarı gönderiliyordu (3 Nisan 1873)[88].

Seraskerlik, Martini-Henry tüfekleri için Winchester'ın icat ettiği metalik fişeğin denenmesi yönünde Miralay Tevfik Bey'e emir vermişti. Tevfik Bey'den metalik fişekleri özellikle İngilizlerin o sırada aynı tüfekte kullandıkları bokser fişeğiyle mukayese etmesi isteniyordu. Aynı şekilde İstanbul'da bulunduğu sırada Winchester tarafından Seraskerliğe Snider tüfeklerinde kullanılmak için takdim olunan bakır fişeklerin de görülerek, beğenilmesi durumunda yeterli miktarda dolu fişek alınması ve tecrübe etmesi isteniyordu. Tecrübe esnasında dikkat edeceği hususlar, bir fişek kovanının kaç kez doldurularak atılmaya elverişli olduğunun anlaşılması ve özelliklerinin bokser fişeği ile karşılaştırılması olarak öne çıkmaktadır (10 Nisan 1873)[89].

Görüldüğü gibi Miralay Tevfik Bey Amerika'dan tüfek ve mühimmat alımında İstanbul'daki askeri çevrelerde verilen kararların teknik altyapısını oluşturan bilgileri sağlamaktaydı.

Türk askeri misyonunun, Amerika'da bulunduğu sırada Amerika Birleşik Devletleri'nin Springfield Silah Fabrikası'nda yürütmekte olduğu silah denemelerine de katıldığı görülmektedir[90].

Tevfik Bey başkanlığında Amerika'ya gönderilen askeri misyonun öncelikli görevi, üretilen Martini-Henry tüfeklerinin kontrat dahilinde yapılmasının sağlanması ve üretimleri tamamlananların kalitelerinin kontrol edilmesiydi. Osmanlı Devleti ile ardı ardına yaptığı kontratlarla toplam 600 bin tüfek üretme yükümlülüğü altına giren Providence Tool Kumpanyası, taahhüdünü zamanında yerine getirebilmek için 2.000.000 Dolarlık bir sermaye artışına gitmişti. Kısa bir süre sonra Providence Tool, 1.700 makine ve 1.800 kapasitesiyle haftalık üretimini 6 bin tüfeğe çıkarmıştı[91]. Her bir tüfeğin iki defa sökülüp, altmış

---

88 *Atatürk Kitaplığı*, MC_Evr, nr. 20/02, Lef 3.

89 *Atatürk Kitaplığı*, MC_Evr, nr. 20/02, Lef 4.

90 Oral Sander, Kurthan Fişek, *Türk-Amerikan Silah Ticaretinin İlk...*, s. 65.

91 William O. Achtermeier, Aynı makale, s. 16.

parçadan oluşan aksamının numune tüfek ile karşılaştırılması, ardından da altı tane deneme atışı yapılması[92] şeklinde gerçekleştirilen kalite kontrolü, haftalık üretimin artmasına paralel olarak sıkıntılı bir iş haline gelmişti. Bu arada Amerika'daki askeri misyonda bulunan Mülazım Tevfik Ağa vefat etmişti[93].

Tüfeklerin gereği gibi kontrol edilebilmesi için yeni elemanlar gönderilerek askeri misyonun güçlendirilmesi talep olunacaktır[94]. Zira Mirliva Tevfik Paşa'nın maiyyetindeki zabit sayısı bire düşmüş, ancak iş yükü artmıştı. Tevfik Bey'in talebi merkezde değerlendirilerek, maiyyetine dört zabit daha verilmesi karara bağlanmıştır (18 Mart 1875). Bu kişilerden Kolağası İbrahim Ağa, Yüzbaşı Hasan Ağa ve Ahmed Çavuş Tophane-i Âmire'de, kâtip olarak görevlendirilen Kolağası Abdülkadir Efendi ise Erkan-ı Harbiye Dairesi'nde görevliydi[95]. Birkaç ay sonra Tevfik Paşa'nın eleman yetersizliğinden şikâyet etmesi üzerine, Tüfekhane-i Âmire'den iki çavuşun daha tüfekleri muayene etmek üzere görevlendirildiği görülmektedir. Tüfeklerin muayene ve tetkiki gibi işlerde bilgi ve beceri sahibi olan İkinci Sanayi Alayı'na mensup Eyüplü Mehmed, İdadi Taburu'ndan Dağıstanlı Ali gerekli harcırah verilerek Amerika'ya gönderiliyordu (19 Ekim 1875)[96]. Bu tarihlerde iş yükü sadece Martini-Henry tüfeklerine münhasır kalmayıp, satın alınan kurşun, kovan ve makinelerle de Miralay Tevfik Paşa'nın ilgilenmek durumunda olması sebebiyle Martini-Henry tüfeklerinin kontrol edilmesiyle görevli Türk komisyona Kolağası Hasan Basri Efendi'nin riyaset ettiği anlaşılmaktadır[97].

Osmanlı Devleti'nde yüzyılın sonlarına doğru artan malî kriz Amerika ile yapılan silah ticaretine de yansımıştı. Aralık 1876'ya gelindiğinde Providence Tool Silah Fabrikası'nda Osmanlı Devleti hesabına çalışan ve sayılarının altmışı bulduğunu gördüğümüz Amerikalı denetçilerin maaşı üç aydır ödenememişti[98]. Tevfik Paşa sorunun çözülmesi için Amerikalıların yerli muayenecilerle değiştirilmesini teklif etmişti. Buna göre Amerikalı muaye-

---

92 William O. Achtermeier, "The Turkish Connection...", s. 15.

93 BA, MAD, nr. 9275, s. 7 (5 Ekim 1874).

94 BA, İ. DH, nr. 48860, Lef 1.

95 İbrahim ve Hasan ağalara 40'ar Sterlin, Ahmed Çavuşa 30 Sterlin maaş tahsis olunuyordu. Kolağası Abdülkadir Efendi İngilizce biliyordu ve daha önce Londra'da görevli olarak bulunmuştu. Kendisi 40 Sterlin maaşın yeterli olmayacağını belirterek 50 Sterline çıkarılmasını istemişse de kabul edilmeyerek ona da 40 Sterlin maaş tahsis olunmuştur. Ayrıca agidiş-dönüş harcırahı olarak bir kereye mahsus kişi başına 80 Sterlin verilecekti: BA, İ. DH, nr. 48860, Lef 2.

96 Harcırah olarak 80'er Sterlin tahsis edilmişti. Daha önce Amerika'ya gönderilen zabitanın maaşlarının yetersizliği nedeniyle 5'er Sterlin artırılması oluna gidilmiş, bu çerçevede Mehmed ve Ali çavuşlara da 35 Sterlin maaş bağlanmıştı: BA, İ. DH, nr. 49643, Lef 1.

97 BA, İ. DH, nr. 49643, Lef 2.

98 *The New York Times*, November 20, 1876.

necilerden sadece beş-altısı alıkonacak, yerlerine yirmi küçük rütbeli Türk zabiti görevlendirilecekti[99]. Konunun, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de ele alınarak, Tüfekhane'den Yüzbaşı Halil Ağa, Mülazım Azmi Efendi ile dört çavuş ve on dört onbaşı seçildiği ve derhal Amerika'ya gönderildikleri anlaşılmaktadır (27 Kasım 1876)[100]. Bu son değişiklik ile Miralay Tevfik Paşa'nın maiyyetinde Martini-Henry tüfeklerini kontrol etmekle görevli komisyonun mevcudu Tevfik Paşa dâhil yirmi sekize yükselmiş oluyordu.

Amerika'da bulunan görevli Türk denetçilerin maaşları Maliye Hazinesi tarafından Osmanlı Bankası aracılığıyla ödenmekteydi. 1290 Malî yılının Kanunuevvel ayında (13 Aralık 1874–12 Ocak 1875) otuz günlük maaş olarak toplam 35.032 Kuruş ödenmişti. Aynı Mali yılın Şubat ayında on yedi günlük (13 Şubat–1 Mart 1875) maaş tutarı olarak ise toplam 17.516 Kuruş ödeniyordu[101].

Muayene komisyonun başında bulunan Miralay Tevfik Bey, çalışmalarındaki başarılarından dolayı taltif edilerek, önce Mirlivalığa (7 Nisan 1874)[102] bir süre sonra ise Ferikliğe yükseltilmiştir (6 Ocak 1878). Tevfik Paşa'nın maiyyetinde bulunan Kolağası Hasan Basri Efendi de aynı tarihte Albaylığa terfi ettirilmişti[103].

Ekim 1880'de Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Harbiye Nazırlığı sırasında, Amerika'da silah muayenesi yapan ekipten geriye kalan Binbaşı Hasan Basri Bey, Yüzbaşı Ahmed ve Mülazım Hasan Efendilerin maaşlarının, 1296 Malî yılının Mart ayından itibaren Harbiye Hazinesi tarafından ödenmesi gündeme gelmişti[104]. Maliye Nezareti'nin ifadesine bakılırsa bu tarihlerde Binbaşı Hasan Basri Efendi'ye 4.847 Kuruş 15 Pare, Mülazım Ahmed ve Hasan Efendilere 3831 Kuruş 25 pare aylık verilmekteydi[105]. Maliye Nezareti ile yapılan

---

99 BA, İ. DH, nr. 60289, Lef 1.

100 Halil Ağa ve Azmi Efendi'ye 45'er, çavuş ve onbaşılara 35'er Sterlin maaş ile birlikte harcırah olarak kişi başına 80 Sterlin tahsis edilmişti: BA, İ. DH, nr. 60289, Lef 2.

101 BA, MAD, nr. 11207, s. 84.

102 BA, İ. DH, nr. 47505.

103 BA, İ. DH, nr. 62194.

104 BA, Y. A. RES, nr. 11/54, Lef 1.

105 Maliye Nezareti Muhâsebât-ı Umûmiye Dâiresi'nden konu hakkında gelen cevapta esas maaşlardan Malî Eylül 1295'te öşür ve Mart 1296'dan geçerli olmak üzere ise zamların indirildiği hatırlatılıyordu. Öşür tayinleri hariç Binbaşı Hasan Basri Efendi'nin maaşı 4362 kuruş 25 pare, Mülazım Ahmed ve Hasan efendilerin maaşı ise 3448 kuruş 18 pareden ibaretti. Topçu Dairesi'nin, daha önce Osmanlı Lirası olarak ödenen üç zabitin maaşlarının kuruşa çevrilmesi nedeniyle zaten bir düşüş yaşandığını, bu nedenle Mart 1296'dan geçerli % 20'lik maaş indirimi dışında tutulması gerektiğini bildirdiğini belirten Muhâsebât-ı Umûmiye Dairesi, maaşların öşür ve % 20 indirim yapılarak mı, yoksa sadece öşürleri çıkarılarak mı verilmesi gerektiği soruyordu: BA, Y. A. RES, nr. 11/54, Lef 1.

yazışma üzerine gerekli pusula hazırlanmış ve Sadâret tarafından hazırlanan tezkire Mabeyn'e sunulmuştu. Sadâret tezkiresinde gerekli indirimler yapılarak Binbaşı Hasan Efendi'nin 3.490 kuruş 4 pare, Mülazım Ahmed ve Hasan Efendilerin 2.785 kuruş 31 pare olan maaşlarının Harbiye Hazinesi'nden ödenmesi için Harbiye Nezareti'ne gerekli emrin verilmesi isteniyordu (14 Haziran 1881)[106].

Maaşların nizamiye bütçesine dâhil edilmesi meselesinin bir süre kesinliğe kavuşturulamadığını Seraskerlik makamının 15 Nisan 1884 tarihli tekit yazısından anlıyoruz[107] Aslında 1881 senesinde silah muayenesi tamamlanmıştı. Bu nedenle bu üç zabitin Amerika'da bulunma sebepleri ortadan kalkmıştı. Ancak aynı tarihlerde süvari askeri için Amerika'dan 1.000 tane Martini-Henry filintası satın alınması karar aşamasındaydı. Silahların alınması kesinleşirse görevlilerin bunların üretimine de nezaret etmeleri düşünülmüştü. Bu tüfeklerin alınması ancak Kasım 1883 tarihinde kesinleşmiştir[108]. Belirsizliğin giderilmesi üzerine söz konusu zabitanın maaşlarının Harbiye Hazinesi'nden ödenmesi için irade çıkmıştır (12 Mayıs 1884)[109].

Martini-Henry tüfeklerinin muayenesi için gönderilen bu ekipten on dört yıllık hizmetin ardından, en son Binbaşı Hasan Basri Bey, Yüzbaşı Ahmed ve Mülazım Hasan Efendiler İstanbul'a dönmüşlerdi[110]. Bu tarih, esasında Osmanlı Devleti'nin satın aldığı 600 bin tüfeğin üretiminin tamamlanması anlamına geliyordu.

Türk-Amerikan silah ticaretinin on beş yıllık inişli-çıkışlı döneminde toplam ne kadar silah ve mühimmat satın alınmıştı? Amerika dışında Osmanlı Devleti bu dönemde başka bir ülkeden silah ithalatı gerçekleştirdi mi? Türk-Amerikan silah ticareti en çok hangi dönemde yoğunlaşmıştır? Çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında bu ve benzeri sorulara cevap arayacağız. İlk olarak Türk-Amerikan silah ticaretinin boyutlarını rakamlarla ortaya koymaya çalışacağız.

---

106 BA, Y. A. RES, nr. 11/54, Lef 3.

107 BA, I. DH, nr. 72700.

108 BA, Y. PRK. MYD, nr. 3/13.

109 BA, İ. DH, nr. 72700.

110 BA, Y. PRK. ASK, nr. 30/23 (9 Ocak 1886).

C) OSMANLI DEVLETİ'NİN AMERİKA'DAN İTHAL ETTİĞİ TÜFEK MİKTARI

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti bir yandan elindeki eski model tüfekleri modernize ederken, diğer taraftan da önce Avrupa, ardında da Amerika'da geliştirilen yeni silahları satın almaktaydı. Bugüne kadar Sultan Abdülaziz'in Osmanlı bahriyesinde başlattığı ve netice itibariyle dünyanın üçüncü donanması seviyesine ulaşmasıyla sonuçlanan modernizasyon üzerinde durulmuşken, yine Abdülaziz döneminde kara ordusunda başlatılan yenileşme gözden kaçırılmışa benzemektedir. Kara ordusundaki modernizasyon, gelişimi bakımından bahriyeye göre bir farka sahipti. Bu sefer yeniliklerin kaynağı Avrupa değil, Amerika'ydı. Avrupa ordularında iğneli tüfek kullanılmaya başlaması üzerine Abdülaziz döneminde Osmanlı Devleti de hızla elindeki ağızdan dolma şeşhaneli tüfekleri, kuyruk takımları İngiltere ve Belçika'dan ithal ederek Tophane'de iğneliye çevirmeye başlamıştı. Bundan sonra Osmanlı kara ordusu silah olarak bir adım daha ileri giderek, Amerika'da üretilmeye başlayan Martini-Henry gibi merkezden ateşlemeli metalik fişek kullanan tüfekleri satın almıştı. Yine Amerika'dan Sultan Abdülaziz'in saltanatında satın alınmaya başlanan Winchester tüfekleri o sırada üretildiği ülke olan Amerika'da dahi henüz kullanılmıyorken, Osmanlı Devleti tarafından satın alınarak, ordu birliklerine dağıtılacaktır. Seri atar Winchester tüfeklerinin dünyada kabul edilmesi, özellikle 93 Harbi'nde Türk askerinin elinde gösterdiği performans sonucu kendini ispat etmesiyle olacaktı.

Gerek çalışmamızın ilk bölümünde, gerekse yukarıda incelendiği üzere ilk defa Abdülaziz döneminde satın alınmaya başlanan modern Amerikan silahları gelecek 15–20 sene için Osmanlı askerinin temel savaş malzemesi olacaktı. Yine aynı dönemde peş peşe yapılan kontratlarla Osmanlı Devleti, sahip olduğu Amerikan tüfeklerinin sayısını artırma gayretindedir.

Osmanlı Devleti, Amerika'dan kara ordusu için Martini-Henry ve Winchester tüfekleri dışında, gerek söz konusu tüfekleri gerekse mühimmatlarını yerli olarak üretmek için makine ve alet-edevat satın alacaktır. Özel silah şirketleriyle sözleşmeler yapıldıktan sonra Amerika'ya gönderilen ve askerî uzmanlardan oluşan heyet, on beş yıl boyunca burada kalmıştı. Görevleri, başta yapılan sözleşmeler gereği tüfeklerin üretimini denetleyerek, kalite

kontrollerini gerçekleştirmek olan heyet, üretimi tamamlanan silahları partiler halinde teslim alarak, İstanbul'a gönderiyordu.

Sultan Abdülaziz

Elimizde, Amerika'dan yapılan tüfek sevkıyatını gösterir müstakil cetveller bulunmamaktadır. Bu nedenle Amerikan silah şirketlerinin silah üretimi ve tesliminde sözleşmelere ne derece riayet ettiklerini tespit etmek mümkün olamamaktadır. Arşiv belgelerindeki karinelerden hareketle şunu söylemek gerekir; özellikle Providence Tool Kumpanyası yaşadığı maddî sıkıntı nedeniyle üretime hemen başlayamamış ve sözleşmede tespit edilen tarihten çok sonra ilk teslimatı yapabilmiştir. Ancak şu husus da gözden kaçırılmaması gerekir ki toplam 600 bine ulaşan tüfek siparişini birkaç sene gibi kısa bir süre içinde tamamlamak ciddî bir iş planlaması ve kaynak gerektirmektedir.

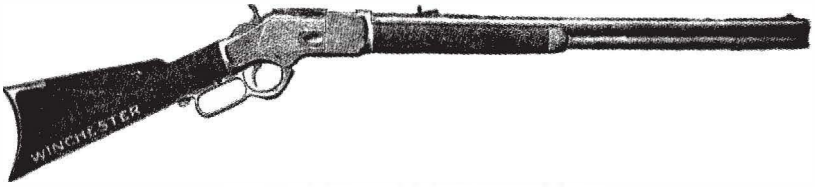
Osmanlı Devleti'nin, Amerika'dan ne kadar silah ithal ettiğine dair bugüne kadar sağlıklı bir bilgi mevcut değildi. Aşağıdaki tablo bir ilki gerçekleştirilmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Tablo bize sadece Amerika ile yapılan silah ticaretini değil, 19. yüzyıl Osmanlı silah ithalatının genel karakterini de sunmaktadır.

Bu arada tablodan, tüfeklerin satın alındığı ülkelerin yanında kontratları yapan devlet kurumu ve kontrat tarihini de tespit edebilmekteyiz. Bu açıdan tablo iki ana kısımdan oluşmaktadır. Sol tarafında yapılan alımlar, tarihleriyle birlikte verilmiş, kontratları yapan müessesenin ismi ve ayrıca aynı kısımda tüfeklerin tanesinin kuruş hesabıyla maliyeti gösterilmiştir.

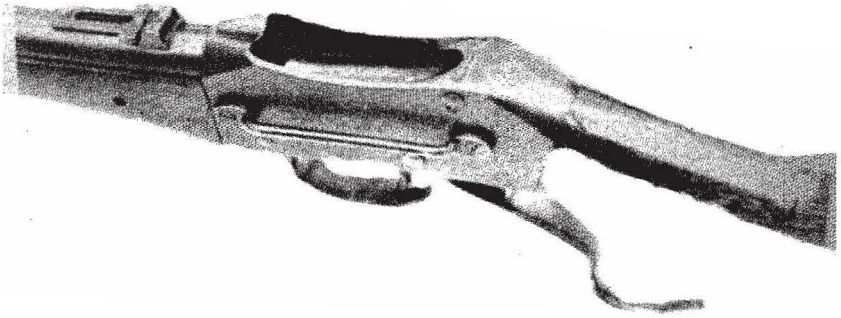
Tablonun sağ tarafında ise satın alınan tüfeğin cinsi ve yapılan toplam alımın miktarı verilmiştir. Yine aynı bölümde, satın alınan tüfeklerden ordulara dağıtılan ve depolarda bulunan miktar gösterilmiştir. Burada tüfeklerden zaman içinde ne kadarının telef olduğunu görebiliyoruz. Verilen bir önemli bilgi, eğer varsa, yerli üretim yapılması sonucu aynı tüfekten Mayıs 1883'e kadar üretilen miktara da ulaşmaktayız.

Türk-Amerikan silah ticaretinde Martini-Henry tüfekleri için yapılan kontratlar Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tarafından düzenlenerek imzalanmıştır. Bu tüfeklerle ilgili daha sonraki işlemlerin de lağvedilene kadar Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tarafından takip edildiğini görüyoruz. Tabloda da görüldüğü üzere bu dönemde Avrupa ve Amerika'dan tüfek satın alan diğer bir müessese ise Tophane idi. Bir kısım kontratın da Tophane-i Amire Meclisi tarafından düzenlenerek, imzalanmıştı. Sadece tüfek değil daha sonra Amerika'dan satın alınan mühimmatın işlemleri de bu iki müessese tarafından yürütülecektir.

Amerika'dan zaptiye askerleri için getirtilen 1.650 Winchester tüfeği ve 500 filintanın kontratının ise farklı olarak Zaptiye Fırka Meclisi tarafından yapılmıştı[111].

Seri Atış Kabiliyetli Winchester Tüfeği

Martini-Henry Tüfeğinin Kuyruk Kısmı

[111] BA, I. DH, nr. 48841 (22 Şubat 1875).

Tablo-2
OSMANLI DEVLETİ'NİN AMERİKA'DAN ALDIĞI SİLAHLARIN MİKTARI
(MART 1883'E KADAR)
(BA, Y. PRK. ASK, nr. 17/19)

MARKA	MİKDAR		YAPILAN ALIMLAR			
			Alımı yapan	Tarih	Adet	Bedel/Tane
SNIDER TÜFEGİ	Satın Alınan	138737	Tobhâne (Viyana'dan)	1 Kânûnısâni 79	50.000	696 kuruş 33 para
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	323503	Amerika'dan	26 Temmuz 85	114.000	82 kuruş 28 para
	[Toplam]	462240			223.240	124 kuruş 2 para
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	127229	Tobhâne (Belçika'dan)	16 Mart 92	75.000	26 kuruş
	Tobhâne Anbarlarında Mevcût	**32185**	[TOPLAM]		462.240	
	Zâyi ve Telef Olan	302.853	Tobhâne'de İğneliye tahvil Olunan		323.503	
			[KALAN]		138.737	
MARTINI-HENRY TÜFEGİ	Satın Alınan	550781	Dâr-ı Şûrâ (Amerika'dan)	21 Mart 89	200.000	339 kuruş 14 para
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	------			405.000	328 kuruş 17 para
	[Toplam]	550.781	**[TOPLAM]**		605.000	
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	340.968	İNDİRİM			
	Kalan	209.813	Batan vapurda kalıp sigortadan tazmin olunacak		32.000	
	Tobhâne Anbarlarında Mevcûd Bulunan	**72.835**	Henüz teslim edilmemiş		16.580	
	Dâire-i Harbiye'ce Satılan	649	Geldikten sonra filintaya tahvîl olunan		5.639	
	Zâyi ve Telef Olan	136329	[TOPLAM]		54.219	
			[Hâlân Mevcud]		550.781	
MARTINI-HENRY FİLİNTASI	Satın Alınan	------				
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	5.639				
	[Toplam]	5.639				
	Tobhâne Anbarlarında Mevcûd Bulunan	**27**				
	Zâyi ve Telef Olan	5.327 285				

MARKA	MİKDAR		YAPILAN ALIMLAR			
			Alımı yapan	Tarih	Adet	Bedel/Tane
WINCHESTER TÜFEGİ	Satın Alınan	48314	Dâr-ı Şûrâ		15.000	578 kuruş 37 pare
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	------			30.000	560 kuruş
	[Toplam]	**48.314**			2300	560 kuruş
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	17.124			325	528 kuruş 30 pare
	Dâire-i Harbiye'ce Satılan	143	Tobhâne (Azaryan tarafından)			
	Tobhâne Anbarlarında Mevcûd Bulunan	**4.019**				
	Zâyi ve Telef Olan	27.028				
WINCHESTER FİLİNTASI	Satın Alınan	18.415	Dâr-ı Şûrâ		5.000	413 kuruş 22 pare
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	--------			100	478 kuruş
	[Toplam]	18.415	Tobhâne		825	523 kuruş
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	9.623			12.500	470 kuruş 29 pare
	Dâire-i Harbiye'ce Satılan	5	TOPLAM		18.425	
	Tobhâne Anbarlarında Mevcûd Bulunan	**3.633**	Henüz gelmeyen		10	
	Zâyi ve Telef Olan	5.154	Mevcut		18.415	
REVOLVER TABANCA	Satın Alınan	45.521	Dâr-ı Şûrâ		20.000	160 kuruş 13 pare
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	--------	Tobhâne (Amerika'dan)		12.000	328 kuruş 17 pare
	[Toplam]	42.521	Tobhâne (Marsilya'dan)		13.300	43 kuruş 13 pare
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	14.024			221	59 kuruş 14 pare
	Dâire-i Harbiye'ce Satılan	4.422	TOPLAM		45.521	
	Tobhâne Anbarlarında Mevcûd Bulunan	**1.340**	Amerika'dan henüz gelmeyen		3.000	
	Zâyi ve Telef Olan	22.735	Mevcut		42.521	

MARKA	MİKDAR		YAPILAN ALIMLAR			
			Alımı yapan	Tarih	Adet	Bedel/Tane
REMINGTON	Satın Alınan	--------				
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	--------	93 Harbi sırasında Mısır'dan gelmiştir.			
	[Toplam]	--------				
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	300				
	Kalan	1170				
	Tobhâne Anbarlarında Mevcûd Bulunan	**1170**				
KAPSÜLLÜ SARI TAKIMLI REVOLVER TABANCASI	Satın Alınan	1750				
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	--------	Bedeli Padişah tarafından karşılanarak Tophâne'ye teslim olunmuştur.			
	[Toplam]	1750				
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	967				
	Zâyi ve Telef Olan	783				
REMİNGTON FİLİNTASI	Satın Alınan	--------				
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	4654				
	[Toplam]	4654				
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	--------				
	Tobhâne Anbarlarında Mevcûd Bulunan	**654**				
	Zâyi ve Telef Olan	4000				
REMİNGTON USULÜNDE İĞNELİ TÜFEK	Satın Alınan	--------				
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	690				
	[Toplam]					
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan					
	Tobhâne Anbarlarında Mevcûd Bulunan					
	Zâyi ve Telef Olan					
SÜVARİ FİLİNTASI	Satın Alınan	--------				
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	3878				
	[Toplam]	3878				
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan					
	Tobhâne Anbarlarında Mevcûd Bulunan					
	Zâyi ve Telef Olan					

Osmanlı Devleti, Providence Tool Kumpanyası'ndan toplam 600 bin tüfek satın almak üzere kontrat yapmıştı. Yeri gelmişken Osmanlı Devleti'nde silah ithalatından bahsedildiği sırada, çoğu zaman ima edilen devlet görevlilerince silah şirketlerinden rüşvet alındığı konusuna da yer vermek gerekmektedir. Bu konuda en çok Serasker ve Sadrazam olarak bir dönem devletin en üst iki makamında bulunmuş Hüseyin Avni Paşa'nın ismi zikredilmektedir. Terekesi üzerinden yapılan hesaplamalar Hüseyin Avni Paşa'nın on beş yıllık memuriyet hayatında elde ettiği toplam serveti, maaşlarından hiçbir şekilde harcama yapmaksızın ancak biriktirebileceğini göstermiştir. Böyle bir durum mümkün olamayacağına göre, Hüseyin Avni Paşa'nın yolsuzluk yaptığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ölümünden sonra da dönemın bazı kalem erbabı tarafından kendisi hakkında bu yollu eleştiriler yapılmıştı[112]. Providence Tool Kumpanyası'na ardı ardına 300 bin ve 100 bin tüfek kontratı verilmesi sırasında Hüseyin Avni Paşa Sadrazam ve Seraskerlik görevlerini, birlikte uhdesinde bulundurmaktaydı. Kariyerinin zirvesinde olduğu ve en önemli iki makamın işlerini birlikte yürüttüğü bir dönemde Amerika'dan yüklü miktarda tüfek satın alınmış olması, Hüseyin Avni Paşa'nın bu alış-verişten çeşitli şekillerde nemalanmış olabileceğini akla getirmektedir. Ancak, bu iki yönlü bir ihtimal olmakla beraber, böyle bir olay gerçekten yaşandıysa bile bunu belge temelinde ortaya koymak mümkün görünmemektedir.

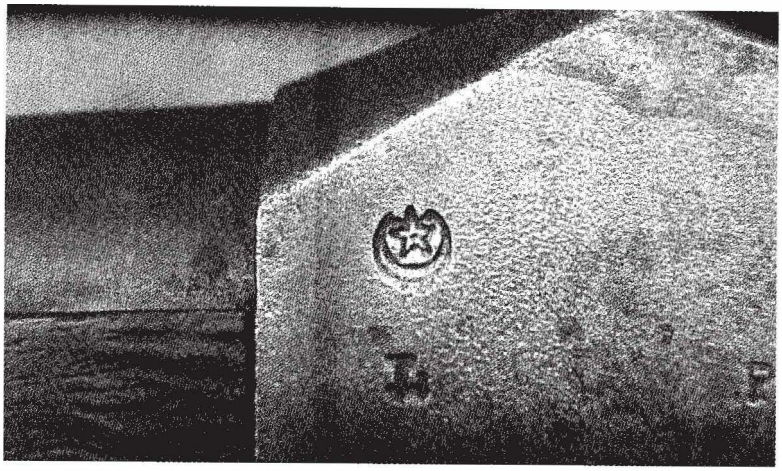
Satın alınan 600 bin tüfekten, 1883 Mayıs'ına kadar 550.781 Martini-Henry tüfeğinin teslim alındığı, bunun da 340.968'inin çeşitli ordulara dağıtıldığı tablodan anlaşılmaktadır. Geriye kalan 209.813 Martini-Henry tüfeğinden 72.835 tanesi o tarihlerde Tophane ambarlarında bulunuyordu. 136.329 Martini-Henry tüfeği ise zayi olmuştu.

Kontrat tarihinde öngörülen süre çoktan dolmuş olmasına rağmen, Providence Tool Kumpanyası yaklaşık 50 bin Martini-Henry tüfeğini teslim etmemişti. Bu konuda taraflar arasında yaşanan anlaşmazlık mahkemeye taşınacaktır. Kitabımızın üçüncü kısmında bu husus hakkında geniş bilgi verilmektedir.

Tabloda, Osmanlı Devleti'nin 5.639 Martini-Henry filintası ürettiği gösterilmişse de aslında bunların Tophane'de Martini-Henry tüfeğinden filintaya çevrildiğini anlıyoruz. Sebebi ise, aşağıda üzerinde durulacağı üzere 93 Harbi (1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı) boyunca filintaya duyulan ihtiyaçtır.

---

[112] Musa Çadırcı, "Hüseyin Avni Paşa..., s. 149.

Osmanlı Devleti'nin Satın Aldığı Martini-Henry Tüfeklerinin Bir Yüzünde Ay Yıldız, L ve P Rumuzları Vardı

Tablodan, Osmanlı Devleti'nin Mayıs 1883'e kadar satın aldığı 48.314 Winchester tüfeğinin tanesi ortalama 560 kuruşa mal olduğu ve bunlardan 27.028 tüfeğin zayi olduğunu anlıyoruz. Tüfek yanında Winchester filintası, Osmanlı Devleti tarafından Amerika'dan ithal edilen bir diğer savaş gerecidir. Osmanlı süvari birliklerine dağıtılan Winchester filintalarından toplam 18.415 tane satın alınmıştı. Bunun da 12.500'ü, 93 Harbi sırasında Azaryan Efendi tarafından kendi hesabına Amerika'dan getirtilerek devlete satılmıştı. Bunun üzerinde aşağıda durulacaktır.

Tablodaki ilginç bir bilgi de Osmanlı Devleti'nin satın almamasına rağmen tüfek, filinta ve iğneli tüfek olarak toplam yaklaşık 7 bin adet Amerikan Remington tüfeğinin gösterilmesidir. Çalışmamızın 93 Harbiyle ilgili kısmında değinileceği üzere, bu tüfekler Mısır Hidivi tarafından gönderilmiştir. Amerikan Remington silah firmasının 1869'dan beri Mısır'a tüfek satmakta olduğunu daha önce görmüştük.

Bu arada Snider tüfekleri hakkında verilen bilgiler dikkatli ele alınmalıdır. Tablonun sağ sütunda Tophane'de imal edildiğinden bahsedilen 323.503 Snider, diğer sütundaki verilerden de anlaşılacağı gibi çeşitli tarihlerde Avrupa'dan ve Amerika'dan satın alınmış şeşhaneli tüfeklerin Tophane'de iğneliye çevrilmesiyle elde edilmişti. Elde bulunan toplam 462.240 Snider tüfeğinden 302.853'ü savaşlarda zayi olmuştur. 150 bin Snider tüfeği ise o tarihlerde çeşitli askerî birimlerin kullanımındadır.

Amerika'dan silah ve mühimmat satın alınması, sevk edilmesi, yedek parça alımı ve görevli memurlarla alâkalı resmi muamelelerde takip edilen silsileye baktığımızda, konunun öncelikle Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî veya Tophane-

i Amire Meclisi'nde ele alındığını görüyoruz. Müzakerelerde ortaya çıkan görüş bir mazbata haline getirilerek, Dâr-ı Şûrâ reisi kararı kendi tezkiresini de eklemek suretiyle Seraskerliğe havale ediliyordu. Serasker ise bir tezkire ile konuyu Sadarete sunuyordu. Tophane-i Amire, Seraskerliğe bağlı olmadığı yani müstakil olduğu dönemlerde biraz farklı hareket ederek, durumu doğrudan Sadarete arz etmekteydi. Sadârete gelen tezkireler ve ekleri ise iradesi alınmak üzere Mabeyne sunularak, konu hakkında gerekli izin sağlanıyordu.

Somut bir örnek vermek gerekirse, Ocak 1877'de yani 93 Harbi arifesinde Nizamiye zabitan ve askerine dağıtılmak üzere revolver tabanca talep edilmekteyse de stokta bulunmadığı görülmüştü. İhtiyaç duyulan tabancaların temini konusu ilk önce Tophane-i Amire Meclisi gündemine alınmıştır[113]. Yapılan görüşmelerde o sırada Avrupa'da hazır revolver bulunmadığı anlaşılarak, yeni baştan imal ettirmek gerekeceği ifade edilmiştir. Söz konusu imalatın yedi-sekiz ay süreceği, mevcut siyasî konjonktürün ise beklemeye elvermediğine dikkat çekilerek, Azaryan Efendi'nin haber verdiği, Amerika'da hazır olan 7 bin *Smith & Wesson* marka revolver tabancanın satın alınması daha uygun bulunmuştur.

Yedi bin revolver, daha önce zaptiye askeri için yine Amerika'dan getirtilenlerle aynı cinstendi. Tek fark zaptiye askeri için satın alınanlar çemberden ateşlemeli mermi kullanmaya uygunken, şimdiki 7 bin revolver mekanizması merkezden ateşlemeli mermilere göre düzenlenmişti. Meclis müzakerelerinde, satın alındıktan sonra mekanizmaları çemberden ateşlemeye çevirmenin kolay olduğu ifade ediliyordu[114].

Bundan sonra Azaryan Efendi Meclis'e çağrılarak durum kendisine açılmış ve revolverlerin tanesine öncekiler gibi 55 kuruş teklif edilmiştir. Azaryan Efendi, Fabrika'nın 55 Şiline razı olmayacağını ileri sürmüş ve tabancalar limanda teslim olunmak üzere, tanesini 58 kuruşa getirtebileceğini beyan etmiştir (23 Ocak 1877)[115].

Tophane-i Âmire Meclisi'nin mütalaasını içeren mazbata Tophane Müşiri'nin tezkiresiyle Sadarete sunulmuştur[116].

---

[113] BA, İ. MMS, nr. 2515, Lef 3 (Bkz: Ek, Belge-15).

[114] Çevreden ateşlemeli mermilerde barut kovan dibinin kenarlarına sürülürken, merkezden ateşlemeli sistemde ateşleme-kapsülü kovan dibinin ortasına yerleştirilmişti. Merkezden ateşlemeli mermiler ilkine göre daha güçlüydü (Debra Wolter, *Silah. Tabanca ve Tüfeklerin...*, s. 56). Osmanlı askeriyesi merkezden ateşlemeyi çevre ya da çemberden ateşlemeye çevirmesinin sebebi, sistemde tekdüzelik elde edilerek, mühimmat tedariki ve tamirde kolaylık sağlanması olarak düşünülebilir.

[115] BA, I. MMS, nr. 2515, Lef 3.

[116] BA, İ. MMS, nr. 2515, Lef 2.

Bilindiği gibi bu tarihte Osmanlı Devleti Meşrutiyet ilan etmişti. Tophane-i Âmire müşirinin tezkiresi ayrıca Encümen-i Mahsus-ı Meşveret'te görüşülmüştür. Burada Rusya ile yaşanan siyasî gerilimin, bir savaşa dönüşmesi ihtimali hatırlatılarak, silahların savaş çıkması halinde Amerika'da teslim alınmalarının zor olacağının altı çizilmişti. Bunun yerine Azaryan Efendi'yle görüşülüp, biraz daha fazla masrafla tabancaların İstanbul'da teslim alınması yoluna bakılması istendiğinden, tezkire Tophane Müşiriyetine iade edilmişti (25 Ocak 1877).

Mahmud Nedim Paşa

Konu Tophane Müşiriyeti tarafından Azaryan Efendi ile tekrar görüşülmüştür. Tophane Müşiri Mahmud Nedim Paşa sigorta dahil tüm masraflar fabrikaya ait olmak üzere, tanesi altmış Şiline alarak Dersaadet Limanı'nda teslim alınması ve bedelin teslim alınmasını müteakip Londra üzerine vadesiz kambiyal[117] verilerek ödenmesinin Smith & Wesson Fabrikası yetkililerine kabul ettirildiğini Encümen-i Meşveret'e haber veriyordu (27 Ocak 1877).

Konu bir kez daha Encümen-i Mahsus-ı Meşveret'te ele alındıktan sonra evrak gereği için Sadarete gönderilmiştir[118]. Aynı gün hazırlanan Sadâret tezkiresiyle durum Mabeyne iletilmiş ve 17 Muharrem 1294/1 Şubat 1877 tarihinde gerekli irade çıkmıştır[119].

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, bu dönemde başka bölgelerden de revolver tabanca satın alınmıştır. 1883'e kadar Marsilya'dan 13.521, Amerika'dan ise toplam 12 bin adet Revolver tabanca satın alındığını görmekteyiz. Tablodaki bu miktara, yukarıda bahsettiğimiz 7 bin revolver dahildir. Buna göre ithal edilen toplam revolver tabanca sayısı 45.521'dir.

---

[117] Kambiyal ya da Kambiyo senetleri bir tür kıymetli evraktır. Bunlar bono, poliçe ve çek olmak üzere üç çeşittir (Ayrıntılı bilgi ve kambiyo senetlerinin tarihçesi için bkz: Reha Poroy, Ünal Tekinalp, *Kıymetli Evrak Hukuku Esasları*, İstanbul 2005, s. 197 vd.).

[118] Encümenin konuyu Sadarete arz ettiği tezkirede bütçe haricindeki masrafların Meclis-i Umumî'de tasdik edilmesi Kanun-i Esasî hükmü gereğinden ise de Kanun-i Esasî'nin ertelenmesi mümkün olmayan harcamaların Vekiller Heyeti kararı ile iradesi alınabileceğine dikkat çekilmiş, meclisin toplanması için beklenerek, zaman kaybedilmemesi yerinde görülmüştü: BA, İ. MMS, nr. 2515, Lef 1 (16 Muharrem 1294/31 Ocak 1877.

[119] BA, İ. MMS, nr. 2515, Lef 4.

Görüldüğü üzere tablo Türk-Amerikan silah ticaretini sistematik olarak değerlendirmeye imkan vermektedir. Tabloda satın alındıkları gösterilen tüfeklerin serüveni aşağıda incelenecektir. Satın alınmasına Sultan Abdülaziz zamanında karar verilerek, kontratlar yapılan Amerikan silahlarının büyük çoğunluğu ancak II. Abdülhamid zamanında İstanbul'a sevk edilmeye başlanmış, ilk ciddî sınavlarını ise Rusya ile yapılan savaşta vermişlerdir.

Tabloda kaba bir hesaplama yapıldığı zaman Snider tüfekleri dahil 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ve Amerika'dan satın alınan tüfeklerin yarım milyon kadarının 1883 Mart'ı itibariyle zayi olduğu görülmektedir. Aşağıdaki bölümlerde görüleceği üzere, bu süreçte en büyük kayıp 93 Harbi sırasında yaşanmıştır. Savaş başlamadan biraz önce, kullanım sırasında yaşanan bazı sorunları gidermek isteyen Osmanlı Devleti'nin, Providence Tool Kumpanyası'ndan satın aldığı Martini-Henry tüfeklerinin mekanizmalarında bazı değişiklikler yapılması için Kumpanyaya müracaat ettiğini görüyoruz.

D) MARTİNİ-HENRY MODELİNDE YAPILAN TADİLAT: SÜNGÜ YERİNE KASATURA

Osmanlı Devleti teslim aldığı Martini-Henry tüfeklerini vakit kaybetmeden askerî birliklere dağıtmaya başlamıştı. Yaklaşık dokuz-on aylık kullanımdan sonra, bazı birliklerden tüfekler hakkında sorunlar merkeze bildirilmeye başlanmıştı. Benzer problemlerin Martini-Henry tüfeğinin yaygın olarak kullanıldığı İngiltere'de de yaşandığı bilinmekteydi. Sorun üzerinde uzun bir süredir çalışmakta olan İngiltere askeriyesinin Martini-Henry tüfeğini ıslah ettiği yetkili mercilerce haber alınmıştı.

Bu arada Karadağ ve Sırbistan üzerine gönderilen askerî fırkalar şiddetle kasaturaya ihtiyaç duymaktaydılar. Konu hakkında merkeze yapılan başvurularda kasatura bulunamadığı takdirde bıçak talep edilmekteydi. Bu tarihlerde, yani 1876 senesi sonlarına doğru Providence Tool Kumpanyası, Osmanlı Devleti'nin siparişi olan tüfeklerden 235.400 tanesinin henüz üretimini tamamlamamıştı. Merkeze gelen kasatura talepleri, ilgili makamlarda görüşülerek, henüz imal edilmemiş olan bu tüfekler için süngü yerine kasatura imal ettirilmesi gündeme gelmişti.

Görüldüğü gibi Türk askerî makamları iki problemle karşı karşıya bulunuyorlardı. Birincisi Martini-Henry tüfeklerinin bazı parçalarının dayanıksız olarak, çabuk kırılması ve mekanizmasındaki bazı sorunlar yüzünden askerlerin kullanımda zorluk çekmeleriydi. İkinci sorun ise talepler karşısında stoklarda yeterince kasatura olmamasından kaynaklanmaktaydı. Ancak yaşanan sıkıntının kısa sürede giderilmesi gerekiyordu. Zaten daha önce her alayda bulunan *Talia* taburlarının kasaturalı tüfeklerle donatılmasına karar verilmiş olmakla, bu işlemin bir an önce bitirilmesi kaçınılmaz olmuştu.

Süngü yerine kasatura yaptırılması konusu Tophane Müşiriyeti ile Providence Tool Kumpanyası acentesi Azaryan Efendi arasında görüşülerek, tüfek başına 7 Şilin 6 Pens fark ödenmesi üzerinde anlaşılmıştır (21 Aralık 1876)[120]. Söz konusu değişiklikten dolayı toplam 88.275 Sterlin farkın *masârifât-ı fevkalâde* olarak ödenmesi düşünülüyordu[121].

---

[120] BA, I. MMS, nr. 2513, Lef 4.

[121] BA, İ. MMS, nr. 2513, Lef 3.

Bu sırada Londra'daki Osmanlı Sefareti'nden istenen, İngiltere'nin ıslah ettiği Martini-Henry tüfek numunesi Tophane'de incelenerek beğenilmişti. Amerika'da henüz imal edilmemiş tüfeklerin İngiltere numunesine uygun olarak ve süngü yerine kasaturalı yaptırılmasına karar verilerek, bu konuda zaman kaybetmemek için Londra Sefareti'ne emir verilmiş; ıslah edilmiş İngiliz modeli bir numunenin doğrudan Amerika'da Mirliva Tevfik Paşa'ya gönderilmesi uygun görülmüştü.

Diğer taraftan Tevfik Paşa'ya gerekli talimat, ayrıca Seraskerlik tarafından verilmiştir. Bu talimatta kendisine öncelikle İngiliz modeline göre yapılacak tüfeklerin mekanizmalarında bazı parçaların kullanılmasına son verilerek, fabrikanın bunları imal etmek için kullanageldiği makineleri de değiştirmesi gerekeceği hatırlatılıyordu. Yeni model tüfeklerde kullanılmasına son verilecek parçaların toplam masraf ve hammadde tutarları, değiştirilmesi gereken makinelerin masraflarına karşılık tutulabileceğinden, bu hususa dikkat ederek, kalan tüfeklerin numuneye uygun olarak ve ekstra masraf istenmeden yaptırılmasının sağlanması Tevfik Paşa'dan isteniyordu. Tevfik Paşa, konuyu Providence Tool Kumpanyası yetkilileriyle görüşerek, kalan tüfeklerin hiçbir fazla masraf talep edilmeden yapılacağı garantisini almıştı. Aynı garanti Azaryan Efendi ile Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de yapılan görüşmelerde de teyit edildi.

Bu arada Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî, kasaturalar için istenen fark miktarının çok olup olmadığını anlamak üzere Tophane'den görüş istemişti. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, tüfekleri yeni modele göre ve fazladan hiçbir ücret talep etmeksizin üretecek olan Kumpanyanın, süngü yerine kasatura imali için tüfek başına istediği 7 Şilin 6 Pens farkın mutedil derecede olduğu cevabı alınmıştı[122].

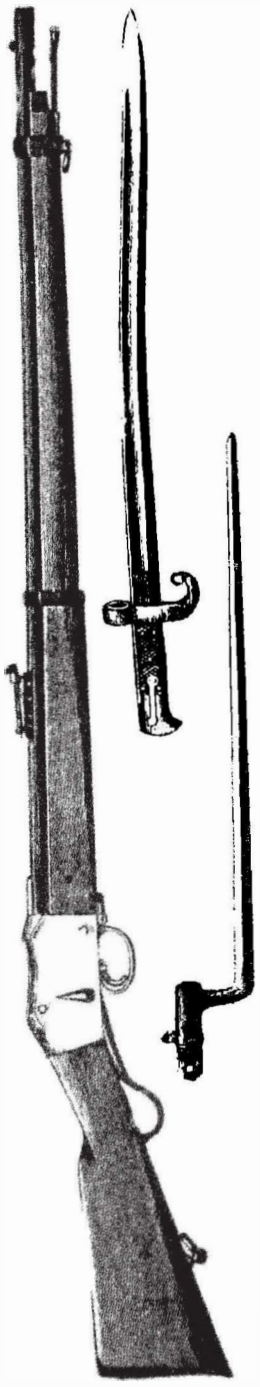
Bu sırada masrafların giderek artmakta olduğu ve malî durumun kasaturalar imalinden doğacak yaklaşık 89 bin Sterlin farkı kaldırıp kaldırmayacağı hususu Sadâret tarafından Dâr-ı Şûrâ'ya hatırlatılmıştır. Konuyu tekrar görüşen Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî üyeleri, malî buhran sebebiyle en öncelikli askerî masrafların tesviyesinde çeşitli zorluklar yaşandığı gerçeğini kabul etmişlerdi. Konu uzun vadeli düşünüldüğünde, çok önceden sipariş edilmiş olunan tüfeklere ve kasaturaya olan şiddetli ihtiyacın göz ardı edilmeyerek, kontratları gereği tüfekler süngülü olarak yaptırıldığı takdirde, ileride Tophane'de tekrar kasatura yaptırılması icap ettiği zaman, çok fazla sayıda süngünün âtıl kalmasının kaçınılmaz olacağı anlaşılmıştır. Üstelik ileride Tophane'de yapılacak kasaturaların söz konusu fiyat farkıyla eşit bir tutara mal

[122] BA, İ. MMS, nr. 2513 (24 Zilhicce 1293/10 Ocak 1877 tarihli Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî mazbatası).

edilmesi de hayli zor olacağından, iyice zarar edilmiş olunacaktı. Bu nedenle bir çözüm arayan Dâr-ı Şûrâ, Azaryan Efendi'yle görüşerek, kasatura farkından doğan miktarın ödenmesinde birtakım kolaylıklar gösterileceği sözünü aldı.

Aynı tarihlerde Bosna, Tuna ve Erzurum vilayetleri ahalisi merkeze müracaat ederek, bölgelerindeki *asâkir-i mustahfazaya* dağıtılmak üzere Martini-Henry tüfekleri satın almak istediklerini bildirmekteydiler. Ücreti, ahali tarafından ödenecek, tüfekler askerlere dağıtılacağı için yerlerine yenisinin ithal edilmesi gerekmeyeceğinden, bu satışın gelirleri Hazineye teslim olunursa hem halkın arzusu yerine getirilerek, mustahfaza askerinin *yeni ve nefis* tüfeklerle donatılması gerçekleşmiş olacaktı; hem de elde edilecek 70-80 bin Sterlin kasaturaların fiyat farkını ödemek için kullanılabilecekti.

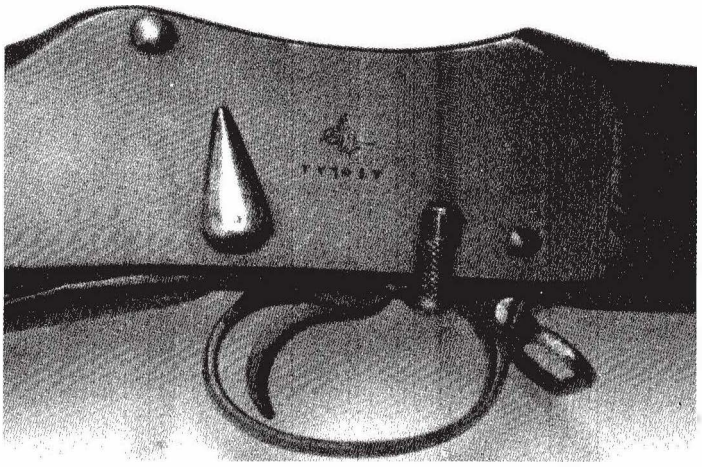
Seraskerlik tarafından da kabul edilen teklif[123], Meclis-i Vükela'da son bir kez daha görüşülmüştür. Görüşme mazbatasında devletin o günlerde içinde bulunduğu olağanüstü masrafların büyük bir kısmının tüfek bedellerinden kaynaklanmakla, bunun bir derece daha artmasına malî kudretin müsait olmadığı beyan edilmekteydi. Bununla birlikte eldeki tüfeklerin emniyet tetiği çıkarılmaz ve yanlarındaki tahtalar değiştirilmezse kullanılmaları sırasında yaşanan sıkıntı bundan sonra da devam edecekti. Teslim alınmış Martini-Henry tüfekleri, Tophane'de bu yönde gerekli değişikliğe tabi tutulmaktaydı. Amerika'da henüz imalat aşamasında olan tüfeklerde söz konusu problemlerin giderilmesi, görülen ihtiyaç uyarınca süngü

Winchester Tüfeği, Üçköşeli Süngü ve Kasatura Bir Arada

[123] BA, İ. MMS, nr. 2513, Lef 2.

yerine de kasatura takılması gerektiği ve konunun ertelenmesinin bir fayda sağlamayacağı hakkında Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî mütalaası toplantıda dikkate alınmıştı.

Emniyet Tetiğine Sahip Martini-Henry Tüfeği

Bedellerin ödemesinin iki yıla yayılmasına muvafakat etmek suretiyle, Kumpanya tarafından sağlanan kolaylığı da lehte bulan Hükümet, küsuratı bir kenara bırakarak, 200 bin tüfeğin kasaturalı olarak imal ettirilmesine karar vermişti[124]. Vilayetlerden talep edilen tüfeklerin satılması hususunda verilen kararda ise satışın açıktan yapılmayarak, tüfeklerin 50 deste fişekle birlikte bir Martini-Henry tüfeğinin 5,5 Şilinden satılabileceği belirtilmekteydi (18 Ocak 1877)[125].

Sadrazam Midhat Paşa tarafından, Meclis-i Vükela Mazbatası ve müteferrik evrakla birlikte konu hakkında sunulan tezkire üzerine ertesi gün gerekli irade çıkmıştır[126].

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Amerika'ya Martini-Henry tüfeği sipariş ettikten sonra işin peşini bırakmayarak, tüfeklerin kullanımında yaşanan teknik sorunları gidermek için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Aynı

---

[124] Edward A. Hull, 200 bin kasatura siparişinin John B. Anthony'nin 1875 Şubat'ında İstanbul'u ziyareti sırasında verildiğini yazmaktadır. Hull'a göre Providence Kumpanyası bu kasaturaları daha sonra Ames Manufacturing Co. adlı şirkete imal ettirerek, Osmanlı Devleti'ne satmıştı (bkz: Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 21). 200 bin süngü siparişi, Anthony'nin ziyaretinden iki yıl kadar sonra yapılmış olmakla, bu bilgi yanlıştır. Araştırıcının diğer iddiasının doğruluğu hakkında elimizde bir bilgi mevcut değildir.

[125] BA, İ. MMS, nr. 2513, Lef 1.

[126] BA, İ. MMS, nr. 2513, Lef 5.

şekilde askerlerin tüfekleri daha etkili bir biçimde kullanmalarını sağlayacak aksesuarın tedarikinde, yaşanan her türlü maddî zorluklara rağmen, zaman kaybedilmesine asla müsaade etmeyerek, gereğini tereddütsüz yapmıştır.

Emniyet Tetiği Olmadan Üretilen Martini-Henry Tüfeği

Bazı araştırmacılar Osmanlı Devleti'nin taksit ödemelerinde sorun yaşadığı için, tüfek mekanizmalarında yukarıda bahsedilen değişikliklerin yapılmasını teklif ederek Providence Tool Kumpanyası'nı memnun etmeye çalıştığını ileri sürmektedirler. İddiaya göre, yeni modele uygun yapılan tüfekler daha ucuza mal olmakla, Kumpanya bundan ciddî miktarda kâr ederek, ödemeleri gecikmeli yapan Osmanlı Devleti'nin açtığı zararları böyle telafi etmiş olacaktı[127]. Osmanlı arşiv belgeleri bu yaklaşımın doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Tüfek modelinde yapılan değişikliklere her şeyden önce teknik olarak yaşanan birtakım sorunların giderilmesi için başvurulmuştur. Tüfeklerin yeni modele göre imali Providence Tool Kumpanyası'nın yeni makineler satın almasını gerektireceğinden, materyalden tasarrufla kâr edeceği söylenen Kumpanya, diğer taraftan makineler için masraf yapmak zorunda kalacaktı.

[127] Edward A. Hull, *Providence Tool*..., s. 21-22; William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 19.

E) SİLAHLARA MERAKLI BİR OSMANLI PADİŞAHI: II. ABDÜLHAMİD

II. Abdülhamid genel olarak tüfek ve tabancalara karşı ilgi sahibiydi. Tüfek üretimi ve teknolojisinde, Avrupa ve Amerika'da kaydedilen ilerlemeler ve yenilikleri de yakından takip etmekteydi. Abdülhamid'in yeni model silahları gösteren bir katalogu Amerikan elçisinden rica ettiği[128] ve diğer başka ülkelerde üretilen silahların katalogunu da getirttiği bilinmektedir.

Amcası Sultan Abdülaziz zamanında başlatılmış, döneminin en modern silahlarının Osmanlı ordusu için satın alınması süreci, 31 Ağustos 1876'da tahta çıkan Abdülhamid tarafından da devam ettiriliyordu. Saltanatının ilk üç yılında Amerika'dan, birçok Avrupa ordusu tarafından henüz kabul edilmemiş seri atar Winchester filintalarından 13.325 adet, küçük çaplı süngülü Enfield ve Springfield şeşhane tüfeğinden 75 bin adet, Amerika'dan 7 bin Revolver tabanca ve 689 Winchester tüfeği satın alınmıştı[129].

Abdülaziz döneminde Amerikan Providence Tool Şirketi ile toplam 600 bin Martini-Henry tüfeği satın alınması için mukaveleler yapılmış fakat miktarın çok olması birden bire bu kadar silahın üretimini mümkün kılmadığından, mukavelelerde de belirtildiği şekilde, taksitler halinde teslimata gidilmişti. Söz konusu teslimatın önemli bir kısmı II. Abdülhamid'in tahta geçmesinden sonraya tesadüf etmiştir. Silahların üretim aşamasında kontrol edilmesi, bedellerinin ödenmesi ve sevkıyatları sürecinde yaşanan her türlü problemin de şüphesiz, başta ekonomik ve diplomatik olmak üzere, II. Abdülhamid dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde belirleyici unsurlarından olduğu söylenmelidir.

Bu arada, Martini-Henry ve Winchester tüfekleri seri atış kabiliyeti olan silahlar olduğundan, lojistik hususları da göz önünde bulunduran devlet bu tüfeklere yüklü miktarlarda mühimmat almayı da ihmal etmiyordu. Mesela, sa-

---

[128] Abdülhamid'in, selefi L. Wallace'dan istediği Amerikan ateşli silahlarını gösterir bir albümünün henüz tedarik edilmediğini fark eden yeni elçi Samuel Cox, albümün ABD Dışişleri aracılığıyla bir an evvel gönderilmesi için girişimlerde bulunacaktır: Ahmet Pekcan, *Osmanlı'dan Günümüze İç Siyaseti Yönlendiren Yabancı Eller (ABD Elçisi Samuel S. Cox'un Elçilik Yılları)[1885–1886]*, İstanbul 2006, s. 77–78.

[129] BA, Y. PRK. ASK, nr. 3/27.

dece Martini-Henry fişeği için II. Abdülhamid tahta geçtikten hemen sonra Amerikan şirketleriyle, önce 37 milyon 250 bin ve akabinde 44 milyonluk olmak üzere mukaveleler yapılmıştı[130].

Sultan II. Abdülhamid

Silah teknolojisindeki gelişmelerin takibi konusunda II. Abdülhamid'in hassasiyetini de belirtmek gerekir. İlerleyen yıllarda tüfek sistemleri ve modellerindeki gelişmeler takip edilmeye devam edildiği gibi, komşu devletler tarafından kullanılan tüfekler incelenerek, Osmanlı askerlerinin kullandığı tüfeklerle çeşitli açılardan mukayese edilmişlerdir. Mesela, Osmanlı askeriyesinde görev alan yabancı uzmanlardan Alman asıllı Mirliva Kamphoevener Paşa, verilen emir üzerine Yunan ordularında kullanılan *Gra* tüfeğini inceleyerek, Martini-Henry tüfeğiyle mukayese etmiş ve hazırladığı raporu bizzat II. Abdülhamid'e sunmuştur[131]. Aynı şekilde 1883 yılı sonlarına doğru Winchester Silah Fabrikası tarafından üretilen ve giderek ün kazanan 1800 metre menzilli *Hotchkiss* tüfeklerinden bir numunenin deneme amaçlı tedarik edilmeye çalışıldığını görüyoruz[132]. Bundan kısa bir süre sonra Amerika'daki *The Spencer Arms Co.* adlı silah şirketine numune olarak iki karabina imal ettirilmiştir. Bir fişek hazinesine sahip olan mükerrer atar bu tüfeklerle üç saniyede altı atış yapılabiliyordu[133].

Daha önce de belirtildiği üzere, Amerikan tüfekleri ilk defa Rusya'ya karşı girişilen savaşta tam anlamıyla denenmişti. Bu sırada adeta rakipsiz olan Amerikan silah şirketleri, savaş süresince Osmanlı Devleti'nin kara ordusunda ihtiyaç duyulan tüfek ve mühimmatı neredeyse tek başlarına tedarik etmişlerdi.

Şimdi Rusya savaşı boyunca Türk-Amerikan silah ticaretinin yaşadığı serüven ele alınacaktır.

---

130 BA, Y. PRK. ASK, nr. 3/38; Y. PRK. ASK, nr. 17/19.

131 BA, Y. PRK. MYD, nr. 4/64.

132 Amerika Sefiri Wallace'ın Osmanlı Devleti adına temasa geçtiği Winchester Repeating Arms Fabrikası sahibi, Martini-Henry fişeklerini kullanarak bin sekiz yüz mesafede atış yapabilecek bir adet numune Hotchkiss tüfeğin en kısa sürede üretilerek gönderileceği sözünü vermiştir: BA, Y. PRK. ASK, nr. 20/11.

133 BA, Y. PRK. SRN, nr. 2/16 (26 Şubat 1886).

F) 93 HARBİ'NDE (1877–78 OSMANLI-RUS SAVAŞI) AMERİKAN SİLAHLARI

Literatüre daha çok 93 Harbi olarak geçen 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı, Rusya'nın *Şark Meselesi*ni tek başına halletmek istemesinin bir sonucuydu[134]. Esasında Kırım Savaşı (1853–1856) ardından Rusya karşısında Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü başta İngiltere olmak üzere Avrupalı büyük devletlerce teminat altına alınmış ve 1856 Paris Anlaşması'yla Karadeniz'de tersane ve donanma bulunduramama gibi birtakım kısıtlamalar getirilmişti. Böylece Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesi durdurulmaya çalışılmıştı.

Savaşta aldığı ağır mağlubiyet sonucu 1856 Paris Antlaşması maddelerine bir süre riayet etmek zorunda kalan Rusya, kısa zaman sonra tekrar Osmanlı Devleti aleyhinde, özellikle Balkanlarda faaliyetlere girişecekti. Bu cümleden olarak, ilk önce 1871 Londra Boğazlar sözleşmesi sonucu, Paris Antlaşmasıyla Karadeniz'de kendisine getirilen sınırlamalardan kurtulmuştu[135]. Bu, aslında Rusya'nın güçlendiği ve eski emellerini gerçekleştirmek için çalışmalara başladığının da bir işareti olarak alınabilir. Diğer taraftan 1871–1872 senelerinde Rus diplomatlar Balkanlar'daki Osmanlı tebaası Slavları, devlet aleyhine kışkırtmak için yoğun bir faaliyet içerisindeydiler.

Rusya'nın *Panslavist* faaliyetleri kısa süre sonra semeresini vermeye başlayacaktır. İlk olarak Bosna'da Temmuz 1875'te bir ayaklanma çıkmıştır. Yaklaşık bir yıl sonra, yani Nisan 1876'da Bulgaristan'da bir isyan patlak vermişti. Bosna İsyanı'yla yakından ilgilenen Sırbistan ve Karadağ aynı zamanda asilere de yardım etmekten geri durmuyordu. Sırplar ve Karadağlılar bir süre sonra Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş (2 Temmuz 1876), ancak Osmanlı kuvvetleri karşısında tutunamayarak bozguna uğramaktan kurtulamamışlardı[136].

Bu sırada Sırp Prensi'nin yardım talebi üzerine Rusya araya girmiş ve Osmanlı Devleti'ne verdiği ültimatomla savaşa derhal son verilerek, bir ateş-

---

[134] Yuluğ Tekin Kurat, "1877–1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", *Belleten*, XXVI/103 (Temmuz 1962), Ankara 1962, s. 567.

[135] Cemal Tukin, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1999², s. 367–368.

[136] Sırbistan ve Karadağ karşısında gerçekleştirilen askerî harekat hakkında geniş bilgi için: Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakîkat*, s. 139–158, 166–191.

kes yapılmasını istemişti. Rusya'nın Bulgar isyanının başından beri Avrupa basınında çıkarttığı, *on binlerce Bulgar'ın öldürüldüğü* yollu düzmece haberlerin kamuoyunda aleyhinde yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle hiçbir Avrupa devletinden destek göremeyen Osmanlı Devleti, bu ültimatomu kabul etmekten başka çıkar yol bulamıyordu[137].

Rusya kısa sürede meseleyi bir Doğu Sorunu haline getirmeyi başarmıştı. Sorunun çözülmesi için Tersane Konferansı toplanmış (23 Aralık 1876), ancak yaklaşık bir aylık mesai sonucu bir neticeye ulaşılamamıştı.

Bu arada Osmanlı tahtına II. Abdülhamid tahta çıkmış ve 23 Aralık 1876'da, yani konferansın başladığı gün, Osmanlı Devleti *Meşrutiyet* ilan etmişti.

Osmanlı Devleti'nden, uyruğu olan Hıristiyanlar için önceden vaat ettiği ıslahatları gerçekleştirmesi ve bunların uygulanmasında İstanbul'daki elçilerinin vesayette bulunması gibi birtakım istekler ve mevcut silahlı kuvvetlerinin azaltılması gibi tavsiyeleri içeren Londra Protokolü, Rusya'nın öncülüğünde büyük devletler arasında imzalanmıştı (31 Mart 1877). Ancak Osmanlı Devleti tarafından reddedilmişti (12 Nisan 1877). Bu olay siyasî ve askerî avantajların tamamen Rusya lehine dönmesinden başka bir şey değildi. Bunun üzerine Rusya 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir[138].

Bu şekilde başlayan savaşta düşman karşısında Osmanlı orduları sayı olarak yeterli değildi. Daha da önemlisi mevcut askerler yeterince talim görememişlerdi. Asker açığı Selanik, İstanbul, Hüdavendigar, Aydın, Edirne, İzmit ve Konya gibi vilâyet ve mutasarrıflıklardan toplanan ve daha sonra *Asâkir-i Muâvine* adı verilen başıbozuklarla giderilmeye çalışmıştı. Ancak subay eksiği ciddi boyutlardaydı ve önemli bir sorun teşkil etmekteydi[139].

Osmanlı Devleti bu savaşta Anadolu ve Rumeli olarak iki cephede savaşmıştır[140]. Savaştan önce, Sırp isyanı sırasında Osmanlı Devleti Mısır Hıdivi ve

---

137 Nedim İpek, "1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı", *Türkler*, C. XIII, Ankara 2002, s. 16.

138 Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 498.

139 Ali İhsan Gencer-Nedim İpek, "1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları (Temmuz 1877)", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XV/9, Ankara 1993, s. 225 (vesika 19); H. Hikmet Süer, *1877-1878Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Ankara, 1993, s. 36.

140 Savaştan önce Serasker Redif Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin savaş için hazır olmak üzere kağıt üzerinde gösterdiği asker mevcudu abartılıydı. Redif Paşa bu rakamlarla padişahı savaşa girmeye teşvik etmişti: Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakîkat*, s. 219, 294-295. IV. Ordu Müşiri ve Anadolu Harp Ordusu Başkumandanı olarak tayin olunan Ahmed Muhtar Paşa, görev yerine ulaştığı zaman (7 Nisan 1877) İstanbul'da Redif Paşa'nın kendisine bildirdiği asker miktarının çok altında olmak üzere 57.560 askerin mevcut olduğunu görmüş ve Redif Paşa'yı *hayali fırkaları* varmış gibi gösterdiği için eleştirmişti: Gazi Ahmed Muhtar Paşa, (Eski yazıdan ak-

Tunus Valisi'nden askerî birlikler göndermelerini istemişti. Bu çağrıya cevap veren Mısır Hıdivi İsmail Paşa ilk olarak 7 bin civarında bir birlik göndermişti. Mısır birliği önce Sırp İsyanının bastırılmasında görev almış, 93 Harbi başladıktan sonra ise iki yıl boyunca cephede Rusya'ya karşı savaşmıştı[141]. Hıdiv İsmail Paşa asker yardımıyla birlikte askerî malzeme yardımı da yapmıştı.

Savaş başlamadan hemen önce Washington'daki Amerikan askerî mahfilleri Türkiye-Rusya arasında gerçekleşecek bir savaşı on yıl önceki Amerikan İç Savaşı'ndan ellerinde kalan eski model tüfeklerin satışı için bir fırsat olarak görmekteydiler. Konu, önde gelen askeri yetkililerce dikkatli ele alınınca aslında gerçeğin pek de genel kanaatle örtüşmediği ortaya çıkmıştı. Şöyle ki taraflardan özellikle Osmanlı, tahminlerin aksine oldukça iyi silahlara sahipti. Son iki yılda Providence Tool Şirketi tarafından 300 binden fazla Peabody-Martini tüfeği tamamlanarak Türk hükümetine teslim edilmişti. 200 milyondan fazla metalik fişek ve önemli oranda fişek kovanı alımı için değişik Amerikalı şirketlerle sözleşmeler yapılmıştı. Bunun haricinde Osmanlı Devleti, sahip olduğu ağızdan dolar tüfek sayısı bakımından da oldukça iyi durumdaydı. Bütün bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'nin çıkması muhtemel savaş sırasında, Amerikan ordusunun elinde kalmış eski tip, ağızdan dolar tüfeklere ilgi duymayacağı açıktı[142]. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaşacak askerlere dağıttığı Winchester ve Martini-Henry gibi modern silahların miktarı, yukarıdaki değerlendirmenin gerçekçiliğini adeta teyit etmekteydi.

1) 93 Harbinde Osmanlı Askerlerine Dağıtılan Amerikan Tüfeklerinin Miktarı

Savaşta Türk askerinin Ruslara göre en önemli üstünlüğü belki de elindeki silahların kalitesiydi. Rumeli'de Tuna'yı geçmek üzere harekete geçen Grandük Nikolas'ın kumandasındaki 7 kolordu ve 2 tüfekçi tugayının toplam mevcudu 200 bini buluyordu. Beraberlerinde de 800 top vardı. Buna karşılık Rumeli'deki Osmanlı ordusunun miktarı savaş boyunca yapılan takviyelerle 200 binin üzerinde tutulmuştu[143].

---

taran: Yücel Demirel) *Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi*, (Sadeleştirerek yayına hazırlayan: Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 8, 13. Nitekim Seraskerliğe çektiği 11 ve 13 Nisan 1877 tarihli şifre telgraflarda rakamların doğruyu yansıtmayarak, hazırda çok da fazla asker olmadığı gerçeğini dile getirmekten çekinmemişti: Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *aynı eser*, s. 22–23.

[141] Süleyman Kızıltoprak, "1877–1878 Osmanlı Rus Savaşına Katılan Mısır Ordusu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (Güz 2004), s. 95.

[142] *The New York Times*, April 16, 1877.

[143] F.V. Grene, *Report on the Russian Army and Its Campaigns in Turkey in 1877–1878*, New York 1879, s. 140.

Osmanlı ordusunun 93 Harbi'nde sahip olduğu silahların toplam miktarı hakkında değişik rakamlar verilmektedir. Dönemin kaynakları Osmanlı-Rus savaşı öncesinde askerî birliklere, yani süvari, nizamiye ve de *muâvine* askerlerine 315 bin Martini-Henry tüfeği, 325 bin Snider tüfeği, 39 bin Winchester tüfeği ve 21 bin tabanca dağıtıldığını belirtmektedir[144]. Savaş esnasında Osmanlı ordusunun çeşitli markalarda toplam 935 bin silaha sahip olduğu tahmin edilmektedir[145].

Rusların Kırım mağlubiyeti üzerine başlattıkları askerî ıslahat, öncelikle silah üretimi ve kullanılan silahların modernizasyonunu ele almıştı. 1867'de 200 bin civarında eski model, ağızdan dolar tüfeğin kuyruktan dolar sisteme çevrildiğini görmekteyiz. Bu dönüşüm İsveçli silah ustası Karle tarafından yapıldığı için söz konusu silahlar bu isimle anılmaktadır. Kısa bir süre sonra Rus askerî makamlarına bir teklifte bulunan Avusturyalı silah ustası Krenk, Karle'ın kâğıt kapsülü yerine metalik kapsül ikame eden bir sistem teklif etmişti. Böylece bir milyonun üzerinde tüfek, Krenk tarafından kuyruktan dolar vaziyete dönüştürülmüştü[146]. 1868'de düşük kalibreli fişek kullanan kuyruktan dolar Berdan tüfeği Ruslarca incelenerek, deneme amacıyla 30 bin adet satın alınmıştır. 1870'de ise bir üst model olan ve ilkinden ayırt etmek için Berdan-2 olarak adlandırılan tüfekten yine denenmek için 30 bin adet sipariş olunmuştur[147]. Savaşın başında Rusların 247.130 adet Berdan, 383.382 adet Krenk ve 113.317 adet Karle tüfeğine sahip oldukları ve depolarında ayrıca 230 bin Berdan tüfeğinin olduğu gösterilmektedir[148].

Savaş sırasında Anadolu cephesinde savaşan Rus piyadesinin büyük çoğunun elinde Berdan ve Krenk tüfeği vardı. Bazı Rus alaylarına iğneliye çevrilmiş eski tüfeklerden dağıtılmış ise de bunlar hantal ve atış güçleri ve isabet oranları kötü olduğundan savaş içinde Berdan ile değiştirilmişlerdir[149]. Karşı cephedeki Osmanlı askerlerinin silahlarına bir örnek vermek gerekirse; Nisan 1877 sonunda Kars'ta toplam 17.400 mevcutlu 10 nizamiye 19 redif olmak üzere 29 taburun altısı Martini-Henry tüfeği taşımaktaydılar ve her taburun elinde iki yüz yirmişer sandık cephane mevcuttu. Snider tüfekleriyle mücehhez geri kalan 23 taburun elinde ise 360 sandık cep-

---

144 Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakîkat*, s. 295.

145 İ. Halil Sedes, *1875–1878 Osmanlı-Rus Ordusu Savaşları. 1877–1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, İstanbul 1935, s. 107–108.

146 F.V. Grene, *Report on the Russian Army and Its Campaigns...*, s. 52.

147 Otuz bin tüfek İngiltere'de Birmingham şehrinde üretilecekti. Kontratta dikkati çeken bir husus tüfeklerin yapımında kullanılan tüm makine, alet-edevat vs. imalat tamamlandıktan sonra Rusya'ya verilecekti: F.V. Grene, *Report on the Russian Army and Its Campaigns...*, s. 53.

148 H. Hikmet Süer, *1877-1878Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi...*, s. 49.

hane bulunmaktaydı. Ayrıca 530 kişilik süvari askerinin elinde Winchester tüfeği vardı[150].

Osmanlı kara birliklerinin elindeki 0.45 kalibre Peabody-Martini ya da Martini-Henry tüfeklerinin, döneminde kuyruktan dolar tüfeklerin en iyisi olduğu söylenmelidir. Osmanlı birliklerine dağıtılan 0.58 kalibre İngiliz Snider tüfekleri de Rus askerlerinin kullandığı 0.60 kalibre Krenk tüfeğine göre üstün niteliklere sahipti[151].

Savaş henüz başlamadan önce Türk tarafınca yapılan hazırlıklar savaş boyunca sarf edilecek top, tüfek ve mühimmat miktarının ne kadar fazla olacağının da işaretçisiydi. Mesela, Karadeniz sahilinin doğusuna sevk edilecek gönüllü ve rediflerden oluşan 10 bin askere eşlik etmek üzere 20 bin tüfek, bir tabya top ve çok sayıda mühimmat hazırlanmıştı[152].

Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, 93 Harbi'nde Ruslar top miktarı bakımından bâriz bir üstünlüğe sahiptiler. Savaşın hemen başında Rumeli'de 800 topa sahip Rus birlikleri karşısında, Osmanlı kuvvetlerinin sadece 450 topu vardı. Ancak nitelik olarak bronz Rus topları karşısında Osmanlı toplarının tamamı kuyruktan dolar, 8-9 santimetre kalibreli çelik Krupp toplarından oluşuyordu. Krupp topları metal kalitesi, mesafe, isabetlilik ve hafiflik bakımından Rus toplarından oldukça üstün durumdaydılar. Bu dezavantajı gidermek için Rusların savaş içinde Krupp'a 1.500 çelik top sipariş ettikleri görülüyor. Ayrıca tamamen yerli kaynaklar kullanılarak Petersburg yakınlarındaki Oboukhof Fabrikası'nda aynı nitelikte top üretilmesi için hazırlıklar yapılmıştı. 1878 sonbaharında üretime başlayan Rusların hedefi, ilk olarak 1.800 adet çelik top üreterek kalite bakımından Türk topçusunu dengelemekten başka bir şey değildi[153].

Türk birliklerinin sıkıntı çektiği asıl konu süvari askerinin sayıca ve kalite bakımından yetersizliği olarak görünmektedir. Sayısal açık, kısa süre önce Bulgaristan ve Rumeli'ye yerleştirilen Çerkezlerden yararlanılarak doldurulmaya çalışılmıştı. Başıbozuk olarak adlandırılan bu gönüllüler, atlarını kendileri temin etmekte, silah ve mühimmatları ise devlet tarafından sağlanmaktaydı. Osmanlı Süvarilerine seri atar Winchester tüfeği dağıtılmıştı. *Asâkir-i muavine* ve başıbozuk olarak adlandırılan gönüllülere hükümet tarafın-

---

149 Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi...*, s. 29.

150 Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi...*, s. 62.

151 F.V. Grene, *Report on the Russian Army and Its Campaigns...*, s. 141.

152 Seher Dilber Kurçeren, *1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşının Türk Basınına Yansıması*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2001, s. 45.

153 F.V. Grene, *Report on the Russian Army and Its Campaigns...*, s. 59.

dan dağıtılan tüfeklerin büyük kısmı savaş bitiminde ellerinde kalarak, toplattırılmasında çok sıkıntı çekilmişti. Bu konuya aşağıda ayrıca değinilecektir.

Acaba Ruslar karşısında modern silahlara sahip Osmanlı orduları gerekli lojistik desteği nasıl sağlıyordu? Yerli üretim, cephelerde ihtiyaç duyulan mühimmatı karşılamak için yeterli miydi?

2) Osmanlı-Rus Savaşı Sırasında Amerika'dan Satın Alınan Tüfek ve Mühimmat

Osmanlı ordusu, 24 Nisan 1877'de başlayan 93 Harbi sırasında, gelişmiş atış kabiliyeti olan Winchester ve Martini-Henry gibi modern silahlarla donatılmıştı ve oldukça fazla miktarda mühimmat sarf ediyordu. Buna karşılık Tophane'de özellikle Martini-Henry silahları için üretilen fişeklerin miktarı sarfiyatın binde biri kadarına bile yeterli gelmiyordu[154].

Savaşın ilanından kısa bir süre sonra, Osmanlı askeri yetkilileri mühimmatla ilgili ileride bir sıkıntı yaşanması ihtimaline karşı önlem almayı düşünmüşlerdir. Ağızdan dolar tüfekler için üretilen çelik ve bakır fişek kovanlarının, Snider ve Martini-Henry tüfeklerinde kullanılması gündeme gelmiş ve Tophane'de deneme atışları gerçekleştirilmişti. Atış sonuçlarını bildiren 9 Mayıs 1877 tarihli rapordan anlaşıldığına göre, Snider ve Martini-Henry tüfeklerin fişek hazinesine uymayan kovanlar, hazneye ciddi zarar vermiş; geriye tepen kovanlar kuyruk mekanizmasında yer alan kapakları da harap etmiştir[155].

Mevcut siyasî havadan, meselenin pek de olumlu gelişmediğini anlayan devlet adamlarının savaş başlamadan hemen önce özellikle mühimmat hususunda birtakım ön hazırlıklarda bulunduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda Tophane Müşiriyeti 4 milyon (2000 sandık) kurşunlu Winchester fişeğinin Amerika'dan satın alınmasını teklif etmişti[156]. Azaryan Efendi aracılığıyla tedarik edilecek mühimmatın 9 bin Osmanlı altını olan toplam bedeli, Tophane-i Ameri'nin 1877 senesi bütçesinin *tertîbât-ı fevkalade* kısmından karşılanacaktı.

II. Abdülhamid konu hakkında 20 Nisan 1877 tarihli iradede, kendisinin tahta geçmesinden itibaren satın alınan fişeklerin miktarı, ne kadarının hangi ordu bölgesine sevk olunduğu ve depolardaki fişeğin mevcudunu göste-

---

154 BA, I. MMS, nr. 2686.

155 BA, Y. PRK. ASK, nr. 1/26.

156 BA, İ. MMS, nr. 2560, Lef 1 (18 Nisan 1877).

rir bir defterin hazırlanarak takdimini istemişti. Eğer gerçekten ihtiyaç varsa 4 milyon Winchester fişeği o zaman satın alınacaktı[157]. Söz konusu 4 milyon fişeğin Amerika'dan kısa süre sonra satın alındığı anlaşılmaktadır[158]. Rus Savaşının fişek satın alınması kararını hızlandırdığı şüphesizdir. Aynı şekilde savaş başladıktan hemen sonra 15 bin filinta alınması için de şifahî irade verilmişti.

Bu arada cepheden acilen silah ve mühimmat isteklerini içeren yazılar birbiri ardına başkente ulaşmaktaydı.

Orduların ihtiyacının bir an evvel giderilmesi için satın alınması gereken 20 milyon metalik Snider fişeğinin maliyeti noktasında, Tophane-i Âmire tarafından bir çalışma yapılmıştı.

Öncelikle Baruthane'nin ürettiği mevcut barut, satın alınması planlanan 20 milyon Snider fişeğini doldurulmak için yeterli değildi. Baruthane bu dönemde yüksek kapasitede çalışmakta olsa da bir taraftan Tüfekhâne'de üretilen *bokser* fişeği kovanları, diğer taraftan Martini-Henry tüfekleri için Amerika'dan ithal edilen boş fişek kovanlarının doldurulması nedeniyle üretilen barut yeterli gelmemekteydi[159]. Bu sebeple boş olarak satın alınması halinde Amerika ve İngiltere arasında bir fark yoksa da dolu olarak satın alınması durumunda 20 milyon Snider fişeğini İngiltere'den ithal etmenin fiyatça biraz daha uygun olacağı ortaya çıkmıştı.

Osmanlı Tophanesi, burada önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. İngiliz barutu Osmanlı Devleti tarafından kullanılmakta olan baruta nispetle beğenilmemekte ve Amerikan barutunun "...zaten orada [Amerika] bulunan Mirliva Sa'adetlü Tevfik Paşa ile bi'l-muhâbere bu taraf barutuyla râdde-i müsâvâta getirmiş" olduğu, yani aynı kalitenin tutturulduğu gerekçesiyle Snider fişeklerinin dolu olarak Amerika'dan satın alınmasına karar verilmişti[160].

Bin tanesi 80 Şilin hesabıyla satın alınması kararlaştırılan fişekler haftalık üçer milyonluk partiler halinde sevk edilecekti. Amerika'da gemide teslim alınacak partilerin bedeli ise İstanbul'da Azaryan Efendi'ye verilecekti. Nitekim Tophane Müşiriyeti'ne Azaryan ile bir kontrat yapma müsaadesini sağlayan irade, 22 Mayıs 1877 tarihinde çıkmıştır[161]. 20 milyon Snider fişeğinin toplam tutarı olan 85 bin Sterlin ise Tophane'nin fevkalade bütçesine konulmuş olan fişek tahsisatından mahsup olunacaktı.

---

157 BA, İ. MMS, nr. 2560.

158 BA, Y. PRK. ASK, nr. 17/19.

159 BA, İ. MMS, nr. 2585, Lef 1.

160 BA, İ. MMS, nr. 2585, Lef 1.

161 BA, I. MMS, nr. 2585.

93 Harbi'nde Osmanlı askerleri ayrıca Amerikan Remington tüfekleri de kullanmışlardı[162]. Bu tüfekler Mısır birliğinde yer alan askerlerin elindeydi[163].

Rus birlikleri 27 Haziran 1877'de Tuna'yı geçerek Ziştovi'yi zapt etmeden önce Osmanlı Devleti Varna'dan Vidin'e kadar Tuna sahillerinde bir askerî hat teşkil etmekteydi[164]. Ruslara karşı gerek Anadolu gerekse Rumeli Cephesi'nde savunma hatlarının oluşturulmasına çalışıldığı bu tarihlerde İstanbul'a sürekli tüfek ve mühimmat talepleri ulaşmaktaydı. Tophane-i Âmire Meclisi'nin 6 Haziran 1877 tarihli mazbatasında "...mevâki'-i harbiyeden lâ-yenkat'i külliyetli Winchester tüfenk ve filintası taleb ve sür'at-i mümküne ile mahallerine îsâli te'kîd olunmakda..." ifadesi durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır[165].

Osmanlı Devleti o sırada ihtiyaca yetecek miktarda Winchester tüfek ve filintasına sahip değildi. Cepheden gelen ısrarlı taleplerin bir an önce karşılanması için Tophane tarafından gerekli araştırma yapılmış ve Amerika'da 4 bin Winchester tüfeğinin kurşunuyla hazır olduğu tespit edilmişti. Söz konusu 4 bin Winchester tüfeğinin her biri için 500 atım yani toplamda 2 milyon fişek de satışa hazır halde bulunmaktaydı.

Seraskerlik tarafından daha önce halka satılmak üzere Azaryan'a getirtilip, emanet olarak *Mühimmât-ı Harbiye Anbarı*'na konulmuş tüfeklerden, hâlâ mevcut olan 689 tüfeğin ve 825 filintanın durumun sıkışıklığı nedeniyle devlet tarafından satın alınarak, cepheye gönderilmesi düşünülmüştü. Bu husta Azaryan ile gerekli görüşmeler yapılmıştı[166]. Buna göre 689 Winchester tüfeğinin tanesi 573 kuruştan ve 825 filintanın tanesi 523 kuruştan satın alınmak üzere anlaşılmıştır.

Filintaların naklinde navul ve sigorta ücreti devletçe karşılanmak, sandık ve sandıklama masrafı ise fiyata dahil olmak üzere tanesi 86 Şilin, fişeğin bin adedi 40 Şilin olmak üzere anlaşmaya varılmıştı.

---

[162] BA, Y. PRK. ASK, nr. 17/19.

[163] Savaş sırasında Mısır'dan ikinci bir takviye kuvveti gönderilmiş, böylece Osmanlı ordusundaki Mısır askerinin sayısı on iki bin civarına ulaşmıştı. Giritli Hüseyin Paşa kumandasındaki 22 gemilik Türk nakliye filosu ve bunlara korumalık eden 6 gemiden oluşan Akdeniz zırhlı filosu İskenderiye Limanı'na yanaşmıştı: Fevzi Kurtoğlu, *1877–1878 Türk-Rus Harbinde Deniz Hareketleri*, İstanbul 1934, s.116-117. Yedi kıta askerden oluşan Mısır birlikleri on gemiye yerleştirildiler. Başlarında Mısır prenslerinden Hasan Paşa'nın olduğu kuvvetlerle birlikte askerî malzeme de gönderiliyordu. Gemiler 14 Haziran 1877 tarihinde Varna Limanı'na doğru yola çıkmıştır: Süleyman Kızıltoprak, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşına Katılan Mısır..., s. 97.

[164] Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakîkat*, s. 382.

[165] BA, İ. MMS, nr. 2613, Lef 2.

[166] BA, İ. MMS, nr. 2613, Lef 1.

Amerika'dan satın alınacak filinta ve fişekler toplam 21 bin 200 İngiliz lirası tutmaktaydı. Ödeme Londra üzerine on beş gün vadeli birinci sınıf kambiyal çekilerek gerçekleştirilecekti. Azaryan Efendi'den satın alınmasına karar verilen tüfek ve filintaların 8 bin 262 Osmânlı altını 72 kuruş tutarının peşin olarak, hemen Hazîne'den kendisine verilmesi uygun görülmüştür. Amerika'daki bir şirkete daha önce sipariş verilmiş fişekleri bu sırada İstanbul'a getirmek üzere yola çıkacak vapur sayesinde son alınan filinta ve fişeklerin sevki için ayrı bir vapur kiralanmasına böylece gerek kalmıyordu.

Söz konusu tüfek ve mühimmatın alımı için 13 Temmuz 1877 tarihinde çıkan bir irade ile Tophane Müşiriyeti'ne gerekli yetki verilmiş ve doğacak masrafın daha önce Zarifi'yle yapılan borçlanmadan karşılanması istenmiştir[167].

Hemen akabinde Azaryan Efendi Amerika'da bir parti halinde 3.500 Winchester filintası ve 4 milyon dolu fişeğin hazır olduğunu Tophane'ye haber vermiştir. Tophane ile Azaryan arasında yapılan görüşmeler sonucunda varılan anlaşmaya göre, söz konusu tüfeklerin tanesi 86 Şilin, fişeklerin biner adedi 40 Şilinden satın alınacaktı. Bu parti Winchester filintası ve fişekleri için 23.050 Sterlin ödenecekti. Ödeme, malzemenin İstanbul'a ulaşması sonrası Azaryan Efendi adına Londra üzerine vadesiz kambiyal çekilerek gerçekleştirilecekti[168].

Osmanlı maliyesinin zor durumda olduğu bir dönemde ödemenin yapılması ağır gelmişse de konu hakkındaki Sadâret tezkiresinde, savaşın olağanüstü bir seyir takip etmesi sebebiyle ödemenin *tertibat-ı fevkalade*den havale edilmesi için Maliye Nezareti'ne gerekli emrin verilmesi isteniyordu. Filintaların satın alınması için zaman kaybedilmeden gerekli irade 29 Temmuz 1877'de verilmiştir[169].

Yukarıda da bahsedildiği üzere, savaşın başında 15 bin Winchester filintası alımı yönünde şifahi irade çıkmış ve bunun 7.500'ü tedarik edilmişti. Rus birlikleri Kafkas Cephesi'nde başarılı sonuçlar almalarına karşın, üstün kuvvetlerine rağmen Rumeli'de, özellikle Plevne'de Gazi Osman Paşa'nın direnişini kıramıyorlardı. 10 Aralık 1877 tarihinde Osman Paşa'nın bir yarma harekatına girişmesi ve esir edilmesine kadar Plevne, 93 Harbi'nin adeta merkezi durumuna gelmişti denilebilir.

---

[167] BA, İ. MMS, nr. 2613.

[168] Navul, sigorta ve muayene masrafı devlete ait, sandık ve sandıklama masrafı tüfek bedeline dahil olacaktı. İlk grup olarak 1.150 filinta ve 2 milyon fişek o sırada hazır olan vapura konularak gönderilecek, kalan miktar ise bundan sonra tüfek ve mühimmat yüküyle İstanbul'a hareket edecek ilk vapura konularak gönderilecekti. Bu şekilde devlet sadece sigorta ücreti ödeyerek, navuldan kurtulmuş oluyordu: BA, İ. DH, nr. 61436.

[169] BA, İ. DH, nr. 61436.

Bu arada savaşan Osmanlı birliklerinin lojistik olarak desteklenmesine devam ediliyordu. Cepheden Winchester filintası talebine karşılık stokta filinta bulunmadığı, fakat özellikle VI. Ordu'da yeni oluşturulan süvari alayları[170] ve de IV. Ordu dahilindeki Erzurum'da filintaya acil ihtiyaç duyulduğu hakkındaki haberler Tophane'ye ulaşmaktaydı.

Tophane, filinta tedariki için gerekli çalışmaları yapmış ve Marsilya'da tanesi 72 Şilinden satın alınabilecek bir miktar Winchester filintası olduğunu öğrenmişti. Araştırmalarını derinleştiren Tophane, söz konusu filintaların Fransa savaşı sırasında satın alındığı, ancak Amerika'da hiçbir kontrolden geçirilmediği bilgisine ulaşmıştı. Dahası söz konusu filintaların kullanılmış oldukları anlaşılarak "...işe yaraması me'mûl olmadığı..." ortaya çıkmıştı. Bu durumda savaşın başında satın alınmasına karar verilmiş ve yarısı getirtilmiş olan filintaların kalan yedi bin beş yüzünün de Amerika'dan satın alınması fikri benimsenmiştir[171].

Amerika'da yapılan araştırmalar sonucu 5 bin Winchester filintasının 5 milyon dolu fişeğiyle satışa hazır halde olduğu görülmüştür. Bu filintaların varlığını devlete haber veren Azaryan Efendi'den başkası değildi. Filintaların tanesine daha önce olduğu gibi 86 Şilin ve fişeklerin bin adedine 40 Şilin fiyat teklif olunmuştu. Ödeme ise peşin yapılacaktı[172].

Söz konusu filintaların satın alınarak 31.500 İngiliz Lirası tutarındaki bedellerinin *masârif-i fevkalade* bütçesinden ödenmesi hususunda gerekli irade birkaç gün içinde çıkmıştı[173]. Bu sonuncu parti ile Azaryan'ın 93 Harbi'nde kendi adına Tophane'ye sattığı Winchester filintası sayıca 12.500'e ulaşmış oluyordu.

Kısa bir süre sonra Tophane-i Âmire Meclisi, Anadolu ve Rumeli cephelerinden devamlı suretle ve oldukça fazla miktarda Martini-Henry fişekleri istenmesi üzerine toplanarak bir durum değerlendirmesi yapmıştır[174].

Özellikle savaşın başlamasından sonra Anadolu ve Rumeli ordularının ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerek yerli üretim, gerekse dışalım yoluyla

---

[170] Savaş devam ederken Anadolu ve Rumeli cephelerinde süvari askerine çok ihtiyaç duyulmaktaydı. Zaptiye süvarisinin gerçekten intizamlı olmaları noktasından hareket ederek bunların *muavine* askerinden daha çok iş göreceklerini anlayan Seraskerlik bazı vilayetlerde bulunan süvari zaptiye askerinin hemen mevkilere sev edilmesine karar vermişti (15 Mayıs 1877). (bkz: Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi...*, s. 44). Süvari askerlerine ise silah olarak Winchester tüfek ya da filintası verilmekteydi.

[171] BA, İ. DH, nr. 61842, Lef 1.

[172] BA, İ. DH, nr. 61842, Lef 2.

[173] 11 Kasım 1877 tarihli irade: BA, İ. DH, nr. 61842.

[174] BA, İ. MMS, nr. 2686 (25 Kasım 1877 tarihli Meclis mazbatası).

hafif silahlar için sağlanan mühimmatın miktarı ve yeterli olup olmayacağı gibi lojistik meseleler meclis toplantısında mütalaa edilerek bundan sonraki mühimmat alımlarında, savaşın gidişatı da göz önünde bulundurularak, izlenecek strateji belirlenmiştir.

Tophane Meclisi tarafından hazırlanan mazbataya göre Dâr-ı Şûrâ vasıtasıyla daha önce satın alınan 200 bin sandık Martini-Henry fişeğinin büyük miktarı merkeze ulaşmış ve bunun da tamamı askerlere dağıtılmıştır. Kalan az miktarda fişek ise yola çıkarılmıştı. Diğer taraftan 1293 (1877) senesi, Tophane bütçesinin *fevkalade* kısmı dahilinde 100 bin sandık Martini-Henry fişeğinin satın alınması kararlaştırılmış ve fiyatın uygun olması dolayısıyla 50 bin sandık boş kovanın kurşunuyla birlikte İskoç asıllı İngiliz fabrikatör George Kynoch'tan satın alınmasına karar verilmişti. Bir kısmı getirilen söz konusu kovanlar, doldurulmalarını müteakip gerekli mevkilere sevk olunmuştur. Bu arada Kynoch tarafından henüz gönderilmeyen mühimmat ancak dört ay içinde hazırlanarak İstanbul'a ulaşabilecekti.

Mazbatada Tophane üretimi olan Martini-Henry fişeklerinin devam etmekte olan savaşta sarf olunan miktarın binde bir oranını ancak karşıladığının altı çizilmekteydi[175]. İmalatın arttırılması için bundan önce Avrupa'ya sipariş olunan fişek makineleri de henüz tamamen gelmemişti.

Baruthane-i Âmire'de günlük imal olunan üç bin okka barutun, Fişekhane'de yapılan 120 bin Snider fişeği ve ayrıca büyük-küçük çaplı tüfekler için üretilen fişekler ile Kynoch'un bundan sonra teslim edeceği boş kovanların doldurulmasına yetip yetmeyeceği de bilinememekteydi.

Bu genel değerlendirmenin ardından Meclise katılanların daha sonraki süreçte fişeksizlikten dolayı *vahâmete* uğranılmamak için gerekli tedbirin alınması noktasında birleştikleri anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede daha önce 100 bin Martini-Henry fişeği satın alınması için bütçede ayrılan tahsisattan elde kalan parayla acilen dolu fişek satın alınarak, ihtiyaç olduğu bildirilen askerî mevkilere gönderilmesinde ittifak edilmiştir.

İşte bu sırada fişeklerin boş kovan olarak, fiyatın uygun olması sebebiyle, yine Kynoch'tan satın alınması gündeme gelmişti. Ancak durumun ciddiyetinden dolayı boş kovanların doldurulmasıyla zaman kaybedilemeyeceği ve daha da önemlisi İngiliz Kynoch'un fişekleri kullanışlı olmadığı için tercih edilmemiştir.

---

[175] Belgede durum "...gā'ile-i ma'lûme-i hâliyeden nâşi sarfiyât-ı hâzıranın binde biri..." şeklinde ifade edilmektedir: BA, İ. MMS, nr. 2686.

Mazbata, Amerikan fişeklerinin aslında İngiliz veya diğer Avrupa mamulü mühimmata nazaran neden üstün tutulduğu ve tercih edildiğini güzel bir şekilde gözler önüne serilmektedir. İngiliz Kynoch'tan satın alınarak İstanbul'a getirilen ve barut doldurularak cepheye gönderilen fişeklerin %30'unun hazinelerine yerleştirildikten sonra tüfeklerin kuyruk kapaklarının kapanmadığı görülmüştü. Bunun üzerine kalan kovanların kontrol edilerek durumun önüne geçilmek üzere *Tophane Meclisi Mu'âyene ve Tecrübe Dâ'iresi* memurlarından Miralay Necib Bey İngiltere'ye gönderilmiştir[176].

Söz konusu mazbatada, daha önce Avrupa'dan dolu Martini-Henry fişeği satın alınmadığı vurgulanıyor, ayrıca o ana dek "...Amerika'dan alınan memlû ve boş Martini-Henry kovanlarının matlûba muvâfakiyetinde elyevm her sınıf efrâd-ı cenûdiyenin isti'mâl eyledikleri Amerika ma'mûlâtı fişenklerde asla emniyetsizlik emâresi görülememesi..." teyit olunmak suretiyle, fişeklerin Amerika'dan satın alınması tercih edilerek Azaryan Efendi ile görüşülmesine karar veriliyordu.

Azaryan ile yapılan görüşmelerde bundan önce atıldıktan sonra toplanıp birkaç defa kullanılabilen türden fişeklerin bin tanesinin 122 Şilin fiyatla satın alındığı, fakat şimdi ihtiyaç duyulan fişekler harp sahalarında kullanılacağından sadece iki kere, güvenli şekilde kullanılmaya elverişli olan fişeklerden bir sandık yani bin adedi 105 Şilin fiyatla temin edilebileceği anlaşılmıştır.

Mecliste yapılan hesaba göre 100 bin sandık fişek için bütçeye 720 bin lira ayrıldığı ve Kynoch'tan alınan kovanların bedeli, dolum masrafları dahil, düşüldükten sonra bütçede 438.500 liralık bir tahsisatın kaldığı tespit edilmiş ve bununla da yaklaşık 75 bin sandık fişek alınabileceği hesaplanmıştı. Bu arada fişeklerin İngiltere'den alınması halinde fiyat 90 Şiline düşmekteydi. Mazbatada fişeklerin satın alınmasında iki ülke arasında bir tercih yapılarak gerekli yetkinin Tophane'ye verilmesi istenmekteydi[177].

Mesele bir kez de Encümen-i Meclis-i Vükela'da ele alınmıştır. Buradaki mütalaada özellikle Kynoch'un ürettiği fişeklerin kullanım açısından tam manasıyla emniyetli olmadığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca kendisi bundan önceki teslimatı zamanında hazırlayamayıp, fişeklerin teslimini geciktirmişti. Asıl değerlendirme ise şüphesiz fiyat üzerinde yapılmıştı. Nitekim bin fişek hesabıyla iki fiyat arasında 15 Şilin bir fark mevcuttu. Bu ise 75 bin sandık, yani 75 milyon fişek için çok da küçümsenemeyecek bir fiyat farkı demekti. Bu hususları, özellikle yaptığı değerlendirmede dikkate aldığı anlaşı-

---

[176] BA, İ. MMS, nr. 2686.

[177] BA, İ. MMS, nr. 2686.

lan Meclis-i Vükela'nın mütalaası 75 bin sandık Martini-Henry fişeğinin Amerika'dan satın alınması yönünde olmuştu. Kararı onaylayan ve Tophane Müşiriyeti'ne alım için yetki veren irade ise 27 Kasım 1877 tarihinde çıkmıştır[178].

Zaman kaybedilmeyerek Azaryan Efendi'nin aracılığıyla Osmanlı Devleti ile Wichester ve Union Metallic kumpanyaları arasında 75 bin dolu metalik Martini-Henry fişeği için 4 Aralık 1877 tarihinde bir kontrat yapılmıştı[179].

Savaş sırasında Osmanlı ordusu sahip olduğu Alman Krupp topları için gerekli mühimmatın Mösyö Grizon adlı bir Alman'dan satın alındığını da belirtmek gerekir[180].

Amerikan belgelerine göre, 93 Harbi'nin ilk senesi olan 1877 senesinde Amerika'dan kılıfıyla birlikte satın alınan süngülü Martini-Henry tüfeği, dolu fişek, fişek kurşunu ve Winchester tüfeklerinin tutarı 4.528.908 Doları bulmaktaydı. Bu rakam o sene Amerika'dan yapılan ithalatın % 97.03'ünü oluşturuyordu[181]. Bu oran iki ülke arasındaki silah ticaret hacminin kısa sürede ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

3) Seri Atar Winchester Tüfeklerinin Kendini İspatlaması: Plevne Savunması

1877–78 Osmanlı-Rus savaşının gerçekten de en çok konuşulan ve harp tarihlerine konu olan kısmı, Osman Paşa'nın Plevne'de sayıca çok üstün durumda olan Rus kuvvetlerini üç kez mağlup etmeyi başardığı savunmadır. Rumeli cephesinde Tuna Nehri gibi stratejik öneme sahip bir savunma hattının kaybı sonrası Osmanlı ordusunun elinde doğal bir savunma hattı olarak Balkan Dağları kalmıştı. 27 Haziran 1877'de Tuna'yı geçen Ruslar Ziştovi'yi ele geçirerek, burada topladıkları birliklerini üçe ayırmışlardı. İki kol Tırnova üzerine, bir kol ise Servi üzerinden Gabrova'ya yürüyecekti. Servi üzerinden hareket eden Rus kuvvetleri Gabrova ve Tırnova'yı ele geçirdikleri gibi Plevne ve Lofça'yı da işgal etmişlerdi[182]. Gerekli tedbirler alınmazsa, Balkanlara sarkacak Rusların ilerlemesi ve İstanbul üzerine yürümeleri işten bile

---

178 BA, İ. MMS, nr. 2686, Lef 2.

179 BA, A. MKT. MHM, nr. 482/51.

180 BA, İ. MMS, nr. 2636, 2640.

181 Toplam rakam şöyle dağılıyordu: 2.829.383 Dolar Martini-Henry tüfekleri, süngü ve kılıfı için, 1.259.917 Dolar dolu fişekler ve 45.118 Dolar Winchester tüfekleri için ödenmişti: Oral Sander, Kurthan Fişek, *Türk-Amerikan Silah Ticaretinin İlk...*, s. 244.

182 Nedim İpek, "1877–1878 Osmanlı-Rus...", s. 19.

değildi. Önlerinde ciddi Türk birlikleri bulunmayan Rusların Balkanlara doğru ilerlemesi ve doğrudan İstanbul'u tehdit etmesinin önünü kesmek için düşman üzerine gidilerek ilerlemenin durdurulması planlanmıştı. Buna göre Şumnu ve Ruscuk'daki kuvvetler Ahmed Eyüp Paşa kumandasında Rusların sol cenahına, Vidin kumandanı Osman Paşa ise yeterli sayıda muhafız bıraktıktan sonra Vidin'i terk ile Orhaniye üzerinden Plevne'ye gidecekti[183].

Savaşın başından beri Vidin'de bulunan Osman Paşa, 24 Nisan–11 Temmuz arasında tam beş defa emrindeki askerlerle taarruza geçmek yönünde üst makamlara planlar sunmasına rağmen, ancak beşincisinde olumlu cevap alabilmiş[184] ve 13 Temmuz 1877'de Plevne'ye emrindeki 25 bin kişilik kuvvetle hareket etmiştir.

Gabrova, Tırnova ve Ziştovi'de bulunan Rus kuvvetlerine karşı aynı anda bir taarruz yapılmak üzere İstanbul'da bir plan hazırlanmış; böylece Rusların iki ateş arasında kalması hedeflenmişti[185]. Yapılan taarruz planları Rusları Hezargrad-Ruscuk hattında tutmak amacına yönelikti.

Düşmanın Tuna'yı kolayca, kısa denebilecek bir sürede aşması nedeniyle *Serasker* Redif Paşa ve *Serdarıekrem* Abdülkerim Paşa azledilmiş ve Mehmet Ali Paşa bu göreve getirilmiştir[186].

Osman Paşa yedi gün boyunca hiç durmadan yaptığı yürüyüş sonrası[187] 19 Temmuz 1877'de Plevne'ye ulaşmış ve aynı gün bir Rus saldırısına maruz kalmıştır. Plevne stratejik olarak önemli bir mevki olduğundan Rusların eline geçmesi durumunda Osmanlı ordusunun ikmal yolları tehlikeye girebilirdi. Bu arada Şıpka'nın Rusların eline geçmesi, Plevne'nin önemini daha da artırmıştı. Plevne'nin düşmesi Edirne yolunun açılması demekti.

Grandük Nikola Plevne civarında Türk kuvvetlerinin toplanmakta olduğunu keşiflerde görmüş ve ordusunun sağında böyle bir oluşuma müsaade etmek istemeyerek Batı Ordusu kumandanı General Schuldner'e gerekli emri vermişti[188]. 20 Temmuz'daki Rus taarruzu Osman Paşa tarafından başa-

---

183 Ali İhsan Gencer-Nedim İpek, "1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi..., s. 210.

184 Metin Hülâğü, *Gazi Osman Paşa*, İstanbul 1993, s. 65.

185 Ali İhsan Gencer-Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi..., s. 232, vesika 39.

186 Metin Hülâğü, *Aynı eser*, s. 69.

187 Yürüyüş sırasında her askerin sırtında bir tüfek, yetmiş fişek ve tam teçhizat vardı. Yürüyüş sırasında, kolaylık olsun diye, teçhizatını bırakan askere verilecek ceza kurşuna dizilmek olarak belirlemişti: Metin Hülâğü, *Aynı eser*, s. 74.

188 Richard T. Trenk, "The Plevna Delay. Winchesters and Peabody-Martinis in the Russo-Turkish War", *Man At Arms Magazine*, XIX/4 (August 1997), s. 2.

rılı bir şekilde püskürtülmüş ve Ruslar üç bin kadar asker kaybetmişlerdi[189]. Taarruz sırasında Radşova tepelerinden Plevne kasabası içerisinde hükümet konağı önlerine kadar gelen bir kol düşman askeri iki tarafta iyi kamufle olan Osmanlı askerinin ateşi altında kalmış ve 15–20 dakika süren ateş karşısında Ruslar üç bine yakın bir kayıp vermişlerdir. Bu çarpışmada seri atar Winchester tüfekleri düşmana kurşun yağdırmış; zor durumda kalarak geri çekilen Rus askerleri üzerine ise Peabody-Martini tüfekleri ile devamlı uzun mesafe atışı gerçekleştirilmişti[190].

Osman Paşa bir taraftan asker ve savaş malzemesi yönünden gerekli açığı kapatmaya gayret ederken, en önemlisi Plevne civarında mühim noktalara istihkamlar yapmak için olanca gücüyle çalışıyordu. "Osman Paşa, strateji kâidesindeki maharetini göstererek kasaba civarında birbirine hâkim bazı tepeler üzerine onar-on beşer zirâ deriliğinde topraktan birçok tabya ve piyade siperleri ve avcı hendekleri inşa ettirerek düşmana karşı şiddetli savunma tedbirleri aldı. Sözü edilen istihkâmlar ve teferruatı o kadar mahirâne yapılmıştı ki, sonradan Ruslar tarafından da itiraf edildiği gibi, bir küçük gülle menzilinden az bir mesâfeye yaklaşılmadıkça, Osmanlı askerinin durumunu dışarıdan keşif ve muâyene etmek mümkün değildi"[191].

Plevne'deki gelişmeler dünya basınının da ilgi odağı olmuştu. Oluşturulan Türk istihkâm hattının yapısı dikkatlerden kaçmamaktaydı. Bu konuda Rus ordusunda bulunan İngiliz gazetecilerin "Plevne istihkâmatı Ruslar üzerine üç müdafaa hattı ile mukavemet gösterilebilecek bir surette yapılmıştır. On dört parça başlıca istihkâmat bu müdafaa hatlarını teşkil eder... Mevcut istihkâmatların ateşi öyle bir geometrik ölçüde kesişir ki bunların hangisi düşman eline geçecek olsa diğer istihkâmların ateşi o ele geçirilen istihkâmı da içine giren düşmanı da mahvedebilir"[192] şeklindeki ifadesi Osman Paşa'nın taktiğinin takdirinden başka bir şey değildi.

Bundan sonra 30 Temmuz'da 60 bin asker tarafından gerçekleştirilen Rus taarruzu da Osman Paşa tarafından başarılı bir şekilde püskürtülecekti. Özellikle bu ikinci Plevne savaşında emrindeki topları istihkâmlara yerleştirerek, oluşturulan bir çeşit seyyar tabyalar ve yapılan etkin top atışı yanında piyadelerin gömülü toprak siperler arasında gizlenmesi suretiyle düşman ateşinden korunması başarıda büyük rol oynamıştı. Askerlere verilen uzun

---

[189] Metin Hülâğü, *Gazi Osman Paşa*, s. 84; Richard T. Trenk, "The Plevna Delay, s. 2.

[190] Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakîkat*, s. 452; Richard T. Trenk, "The Plevna Delay..., s. 2.

[191] Mahmud Celâleddin Paşa, *Aynı eser*, s. 450.

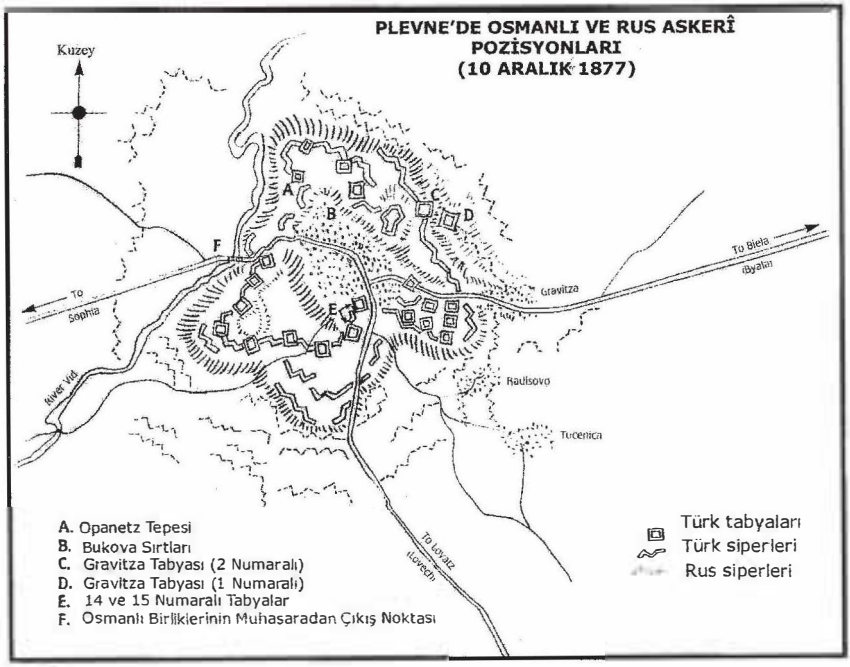
[192] Seher Dilber Kurçeren, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının Türk Basınına...*, s. 171.

menzilli Martini-Henry tüfekleri ve bol miktarda cephane, düşman askerinin elinde bulunan eski model Rus yapımı seri ateş edemeyen tüfekler karşısında önemli bir üstünlük kurulmasını sağlamıştı[193].

Plevne müdafaası sırasında Gazi Osman Paşa'nın talebi üzerine bölgeye merkezden konvoylar halinde sürekli mühimmat gönderilerek, destek sağlanıyordu[194].

Ruslar bir anlamda dünya nazarında yitirdikleri prestijlerini de geri kazanmak için Osmanpazarı, Tırnova ve Nigbolu taraflarındaki birliklerini Plevne'ye sevk etmekteydi[195] Hatta devam eden başarısızlıklar sonucu Rus Çarı "Hıristiyanlık mahvoluyor" şeklinde feryat edecek ve Romanya prensinden yardım istemek zorunda kalacaktı.

Rus ordusunun ikmal yolları için doğrudan tehdit oluşturan Osman Paşa, Plevne'ye geldikten sonra Lofça'yı da ele geçirmişti. Ruslar bir taraftan General Skobelef'e Lofça'yı geri alma görevini vermişken, diğer yandan kilit konumdaki Griviça gibi mevkilere taarruzda bulunarak Plevne'yi ele geçirmeye çalışıyorlardı. Sayıca üstün Rus-Romen birleşik kuvvetleri sonraki iki taarruzlarında da başarısız olarak geri püskürtülmüşlerdir.

193 Metin Hülâğü, *Gazi Osman Paşa*, s. 105.

194 BA, İ. MMS, nr. 2661, Lef 1.

195 Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakîkat*, s. 449.

Hücum ile Plevne'yi ele geçiremeyeceklerini anlayan Ruslar, şehri kuşatmışlar ve özellikle Lofça'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesi (3 Eylül) ve Orhaniye yolunda Rus süvarilerinin devriye gezmesi ile Osman Paşa emrindeki kuvvetlerin lojistik ikmal yollarını kesmişlerdi. Buna rağmen kuşatma altında bulunan Plevne'ye Ekim 1877'de Ferik Şevket Paşa 20 bin kişilik askeri kuvvet, erzak ve külliyetli cephane ile takviyede bulunmayı başarmıştı. Böylece Osman Paşa'nın emrindeki kuvvet 70 bine ulaşıyordu[196].

Osman Paşa uzun süren Rus muhasarası karşısında zor durumda kaldığından çareyi bir yarma harekâtı yapmakta bulmuş ve 10 Aralık 1877'de bir huruç harekâtı denemiş, ancak yaralanarak esir düşmüştü[197].

93 Harbinde Osmanlı Devleti hizmetine girmiş Alman asıllı bir İngiliz subayın da anılarında belirttiği gibi, Plevne'de bir "silah bolluğu" söz konusudur. Nitekim Osman Paşa yarma harekâtına girişmeden evvel arkada mümkün olduğu kadar az tüfek bırakmak için nakliyeci, trampetçi vb. geri hizmet birliklerinin tamamına silah dağıtmış, kalan silahları da gömdürmüştür[198].

Osman Paşa'nın Plevne savunmasındaki başarısı birden çok sebebe dayanmaktadır. Bunların içerisinde konumuz itibariyle üzerinde durulması gereken, karşısındaki Rus kuvvetlerine nazaran Osmanlı askerlerinin sahip olduğu başta top ve tüfek olmak üzere askerî teçhizattır. Sultan Abdülaziz zamanında satın alınmaya başlanan Alman Krupp topları, Amerikan Peabody-Martini ve Winchester tüfekleri gibi silahlar sayesinde, Osman Paşa'nın emrindeki kuvvetler üç defa taarruz hareketinde bulunan düşmanı ateş üstünlüğü sayesinde püskürtebilmişlerdi[199]. Teknolojik üstünlüğü elinde tutan Plevne'deki Türk birliklerinin göğüs göğse yapılan çarpışmalarda bu üstünlükten en iyi şekilde istifade etmelerinin sağlandığı anlaşılmaktadır.

Seri atar Winchester tüfeklerinin kıymeti Plevne'de meydana gelen olayları takip eden basın tarafından gereği gibi anlaşılamamıştır[200]. Diğer taraftan savaş sırasında Almanya, Fransa, İngiltere ve Belçika hükümetleri

---

196 Metin Hülâğü, *Gazi Osman Paşa*, s. 191.

197 Hemen belirtmek gerekir ki bu müthiş askerî başarıya gölge düşürmek için Plevne'deki savunması sırasında esir ettiği Rus askerlerine kötü muamelede bulunduğu yönünde hem Osman Paşa'nın sağlığında hem de günümüzdeki bazı batılı kaynaklarda çeşitli iftiralar bulunulmaktadır. Osman Paşa bu tür iddia ve iftiralar içeren yabancı gazete haberlerinin asılsızlığını gazetelere bizzat tekzip yazısı göndermek suretiyle göstermiştir: Metin Hülâğü, *Gazi Osman Paşa*, s. 250–251.

198 F. W. Von Herbert, *Plevne Müdafaasında Bir İngiliz Zabitin Hatıraları*, Çev: Nurettin Artam, Ankara 1938, s. 151.

199 Richard T. Trenk, "The Plevna Delay..., s. 1; Ahmed Cemâl, *Mefâhir-i Milliye-i Osmâniyeden Plevne Müdâfa'ası*, Kostantiniyye 1316, s. 159-160.

200 Richard T. Trenk, "The Plevna Delay..., s. 7.

birtakım askeri komisyonlar kurmuş ve bu komisyonlara Plevne muharebesini yerinde görerek etraflıca inceleme görevi vermiştir[201]. Plevne savaşının Avrupa'da seri atışlı tüfek kullanımı üzerinde önemli değişikliklerin gerçekleştirilmesinde gerçekten belirleyici olduğu yabancı araştırıcılar tarafından da ifade edilmektedir. Mesela, Amerikan Ordusu'nun Springfield tüfeği yerine seri atar silahlarla teçhizi meselesinde kararsız kalan Amerikan Kongresi'nin, 1877 sonlarında seri atar model silahların denenmesi iznini vermesinde, Plevne'de Osmanlı askerlerinin seri atışlı tüfeklerden başarılı bir şekilde yararlanmaları etkili olmuştu[202]. Bununla birlikte, konu hakkında savaştan sonra Osmanlı Türk askerî tarihçilerinin daha sonra Plevne üzerine yazdıkları eserlerde, ateşli silahların Plevne müdafaasında sağladıkları önemli yarardan yeterince bahsetmedikleri göze çarpmaktadır. Dönemin araştırıcılarının söz konusu tüfekleri takdir etmemeleri gerçekten şaşırtıcı görünmektedir[203]. Esasında diğer Avrupa devletlerinin seri atış kabiliyetine sahip silahları benimsemeleri birkaç sene daha almış ve Almanlar 1884, Fransa 1885, Avusturya 1886 ve son olarak 1888 senesinde İngilizler seri atışlı tüfekleri kullanmaya başlamışlardı[204]. Osmanlı Devleti ise yaklaşık on sene önce seri atışlı silahları kullanmaya başlamakla askeri sahadaki teknolojik gelişmelerin yakın takipçisi olduğunu bir kez daha ispatlamış oluyordu.

4) Savaş Sırasında Providence Şirketinin Üretimi Durdurması

Sayıca üstün olan düşman karşısında cephedeki Osmanlı ordusu lojistik yani yiyecek, giyecek ve cephane açısından üst düzey bir gereksinim içerisindeydi. Bununla birlikte yerinde ikmal metoduyla veya iç alımlarla karşılanmaya çalışılan lojistik madde temini yeterli seviyede gerçekleştirilemiyordu[205]. Harbiye Nezareti açığı kapatmak için birtakım lojistik maddeyi dış ül-

---

201 Ahmed Cemâl, *Mefâhir-i Milliye-i Osmâniyeden Plevne...*, s. 153.

202 Sidney B. Brinckerhoff, Pierece Chamberlin, "The Army's Search for a Repeating Rifle: 1873-1903", *Military Affairs*, 32/1 (Spring 1968), s. 21.

203 Kendisi de Erkân-ı Harbiye Kolağası olan Ahmed Cemal eserinin, Türk askerlerinin Plevne'deki başarısının arka planını değerlendirdiği "hatime" kısmında her ne kadar "Plevne Muhâberâtının İstihkâm ve Fenn-i Eslihâ Üzerine Olan Te'sîrâtı" başlığını kullanmışsa da burada tüfeklerin savunmanın başarılı olmasındaki rolü hakkındaki ifade sadece bir cümle ile geçiştirilmektedir. Yazar daha çok istihkâm ve topçuluk fenninin bu savunmada çok etkili olduğu görüşündedir. Özellikle Rus toplarının "dehşetli" sayı üstünlüğüne rağmen *yüksek kavis endahtlı* değil de *düz kavis endahtlı* olmasının onların bu kemiyet üstünlüğünden yeterince istifade edememelerine sebep olduğuna vurgu yapmaktadır: Ahmed Cemâl, Mefâhir-i Milliye-i Osmâniyeden Plevne..., s. 150-160.

204 J. P. T. Bury (Ed.), *The New Cambridge Modern History*, Vol. X, The Zenith..., s. 305.

205 Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus..., s. 17.

kelerden tedarik etme yoluna gitmekteydi[206]. İkinci sınıf ikmal maddelerinden silah, araç-gereç ve giyecek türünden maddeler öncelikle askerî fabrikalardan temin edilmeye çalışılmaktaydı. Fakat kısa sürede çok sayıda ordunun seferber olması dolayısıyla, mesela Hereke ve İzmit fabrikalarının kapasitesi yetmediğinden Avusturya'ya 50 bin elbise sipariş olunmuştu. Bunun gibi savaş sırasında gerekli tüfek ve mühimmatın ancak cüzi bir kısmı içeriden sağlanabilmiş ve ağırlıkla bu maddeler Avrupa ve özellikle Amerika'dan satın alınma yoluna gidilmişti[207].

Osmanlı-Rus Savaşı bütün şiddetiyle devam etmekteyken Providence Tool Şirketi, 1 Ağustos 1877 tarihi itibariyle üretimi tamamen durdurmuştu. Bu karara sebep olarak Osmanlı Hükümeti adına yapılarak tamamlanmış ve görevlilere teslime hazır tüfekler için birkaç haftadır hiçbir ödeme yapılmaması gösterilmiştir[208]. Bundan birkaç gün sonra *Boston Advertiser* gazetesi Osmanlı Devleti'nin Amerika sefiri Aristarki (Aristarchi) Bey ile bir röportaj yapmıştı. Röportajda Aristarki Bey'e sorulan sorulardan biri ise Providence Tool Şirketi'nin üretimi durdurması hakkındaydı. Verdiği cevapta Aristarki Bey meseleden o sabah itibariyle haberi olduğunu ve hemen Tevfik Paşa'yla görüşerek sorunun en kısa zamanda çözümlenmesini istediğini belirtmekteydi. Aristarki Bey'e göre Osmanlı Devleti, şirkete sipariş olunan 600 bin tüfeğin 400 bininin parasını ödemişti[209].

Providence Kumpanyası ile Osmanlı Devlet'i arasında ödemelerin zamanında yapılamaması sebebiyle ilk olarak Ocak 1876'da bir kriz yaşanmış ve bu kriz sırasında Providence Şirketi, Osmanlı Devleti'ni üretimi durdurmakla tehdit etmişti[210]. Üçüncü bölümde geniş olarak izah edileceği gibi, yaşanan kriz 19 Şubat 1876 tarihinde yapılan yeni bir ödeme planı ile giderilmişti[211]. Fakat Osmanlı Devleti Rusya ile büyük bir savaşın içine girmiş ve zaten çok iyi olmayan ekonomik durum, savaşın ortaya çıkardığı ekstra giderlerden dolayı iyice bozulmuştu.

Providence Tool Kumpanyası'nın Osmanlı Devleti için yaptığı üretimi malî bahanelerle durdurmasının öncelikle psikolojik bir etki yarattığı düşünülebilir. Savaşan Osmanlı askerlerinin en önemli lojistik dayanağının Ame-

---

206 H. Hikmet Süer, *1877-1878Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi...*, s. 511. Ordu bölgelerinde lojistik destek Askerî İdare Meclisleri tarafından koordine edilmekteydi: H. Hikmet Süer, *aynı eser*, s. 513.

207 H. Hikmet Süer, *1877-1878Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi...*, s. 513.

208 *The New York Times*, August 2, 1877.

209 *The New York Times*, August 5, 1877.

210 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 5, 6.

211 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 2, 17.

rika; Amerika'da Osmanlı Devleti için silah üreten en büyük fabrikanın ise Providence Tool Fabrikası olması, bu etkinin derecesini anlamak için yeterli bir ifade olsa gerek.

5) Savaşlarda Zayi Olan Tüfekler ve Mühimmat (1876–1879)

Osmanlı Devleti'nin, Sultan Abdülaziz döneminde Amerika'dan ithal etmeye başladığı Martini-Hanry ve Winchester gibi tüfeklerin bir kısmı Bosna ve Bulgar isyanlarıyla başlayan ve Rusya ile 1877-1878'de yapılan savaşla neticelenen üç-dört yıllık periyotta zayi olmuştu. Mesela, Temmuz 1876'da tabi oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Sırplılarla yapılan savaşta, Osmanlı nizamiye askerlerinin sayısal yetersizliği sebebiyle, cepheye gönüllülerden oluşan taburlar gönderilmesi yoluna gidilmişti. Askerlikle hiçbir alâkası olmayan bu kişilerin kısa bir süre sonra firar ettikleri, bu esnada da kendilerine savaşmak üzere verilen Martini-Henry tüfeklerini sattıkları bilinmektedir[212].

93 Harbi'nin bitimi sonrası Ayestefanos Anlaşması'nın yerine 13 Temmuz 1878'de yapılan Berlin Anlaşması'na göre Bosna-Hersek Avusturya'ya bırakılmak zorunda kalınmıştı. Bölge halkının direnişi karşısında yaklaşık 70 bin kişilik bir askeri kuvvet ile bölgeye giren Avusturya, kontrolü ele alabilmek için bir yıl uğraşmıştı. Gerek 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı ve gerekse Avusturya'nın Bosna-Hersek'e yerleşmesi sürecinde Osmanlı Devleti önemli miktarda silah kaybetmişti. Mesela, 93 Harbi'nin Anadolu cephesinde 18 Kasım 1877 tarihinde Kars, Rusların eline düşmüş ve beş paşa, on bin asker esir yanında 300 top ve küllî cephane, mühimmat Rusların eline geçmişti[213]. Savaşın Rumeli cephesinde 15 Temmuz 1877'de başlayan Nigbolu Muharebesi'nde savaşın kaybedilmesi sonucu Ruslar 7 bin askeri esir etmişler ve 10 bin tüfeği ele geçirmişlerdir[214].

Haziran 1879'da *Tophâne-i Âmire*'ce hazırlanarak, incelendikten sonra *Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî* tarafından da tasdik olunan bir çeşit istatistik cetvelinden anlaşıldığına göre, söz konusu periyotta 156 bin 277 Martini-Henry tüfeği, 207 bin 555 iğneli Snider tüfeği, 11 bin 708 Winchester filintası ile 28 bin 527 Winchester tüfeği, 87 bin 137 ağızdan dolar cinste tüfek, aralarında Amerikan Smith & Wesson marka olanların da bulunduğu 24 bin 409 revolver tabanca zayiata uğramıştı[215]. Bu silahlardan önemli bir kısmının Bosna-Her-

---

[212] Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakîkat*, s. 187.

[213] Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi...*, s. 242.

[214] H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi...*, s. 132.

[215] BA, Y. PRK, ASK, nr. 3/27.

sek'deki Osmanlı kaleleri ve buradaki halkın elinde kaldığı ve *asâkir-i muâvine*ye dağıtılmış bir miktar silahın ise geri çekilme sırasında toplanamadığı anlaşılmaktadır. Düşman işgaline uğrayan bölge halkından İstanbul ve diğer yerlere göç edenlerde kalan silahların ise toplattırılması için çalışmalar yapılmaktaydı. Ahalinin elinde kalan silahların sayısı 80 bini buluyordu. Geçim kaynağı olmayan ve elinde silah bulunan kişiler, mirî postayı soymak, zenginleri dağa kaldırıp *fidye-i necât* talep etmek gibi eşkıyalık hareketlerinde bulunmaktaydılar. Güvenlik kuvvetlerinin ellerinde bulunan silahların menzil olarak daha kısa olması sebebiyle eşkıyanın etkisiz hale getirilmesinde güçlük yaşanıyordu. Sadâret, 1877 Eylül'ü sonlarında, sorunun giderilmesi amacıyla söz konusu tüfeklerden devletin malı olanları 5 sim mecidiye, ahaliden kendisine ait silahları teslim edenlere ise 15 sim mecidiye bedel karşılığı satın alınması, bir ay içerisinde ellerinde tüfek bulunduğu halde teslim etmeyenlerin silahlarına ise el konulmasını kararlaştırmıştı[216].

Netice itibariyle tabancalar da hesaba katıldığı takdirde Osmanlı Devleti'nin çeşitli sebeplerle yaklaşık yarım milyon silah kayba uğradığı görülmektedir. Maliyetleri göz önüne alındığı zaman bu kaybın ne derece ciddî olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

[216] BA, YA-Hus, nr. 207/2.

G) OSMANLI DEVLETİ'NİN AMERİKA'DAN İTHAL ETTİĞİ MÜHİMMAT

1) Fişek Üretimi ve İthalatının Maliyeti

Mühimmatın yerli kaynaklar kullanılarak üretilmesi ile ithal edilmesi arasındaki farkın mukayesesi, konunun malî profilinin somut olarak görülmesi ve anlaşılması açısından önem taşımaktadır. 16 Ağustos 1869 tarihli ve Tophane-i Âmire Müşiri Halil Paşa imzalı bir belgeye göre, o sırada iğneli tüfeklerin sayısı, Amerika'dan satın alınan 239 bin küçük çaplı şeşhane tüfeğinden iğneliye çevrilmesine karar verilen 108 bin 500 tüfekle birlikte 200 bini bulacaktı. Ülkedeki ordu merkezlerinden gelen talepler sonucu bir tüfek için bin fişek tahsis edilmesi isteniyordu. Bu hesaba göre 20 bin tüfek için 200 bin sandık yani 200 milyon fişeğe ihtiyaç vardı. Hâlihazırda elde 30 milyon fişek bulunmaktaydı. Bu durumda 170 milyon fişeğe daha ihtiyaç duyuluyordu[217].

Fişek imalinde en önemli iki madde şüphesiz kurşun ve bakırdı. Bir adet fişek imal etmek için, zayiat da hesaba katılırsa, iki dirhem bir denk bakır ve on bir dirhem kurşun gerekliydi. Bu durumda 170 milyon tüfek için 950 bin 250 kıyye kâl-i hâlis, sarı teneke haline getirilmiş bakır ve 4 milyon 675 bin okka kurşuna ihtiyaç vardı. Gerekli hammaddenin devlet madenlerinden sağlanması halinde söz konusu fişek az masrafla üretilebilirdi.

Avrupa'dan ithalat yapılması durumunda sarı tenekenin kıyyesi 5 akçe 15 kuruş; kurşununun okkası 3 kuruş 10 para olarak toplam 57 bin 162,5 kese akçeye ihtiyaç duyulacaktı. Meseleye gerçekçi yaklaşan Tophane, bu miktarda bir hammaddenin devlet madenlerinden sağlanmasının o sıralarda zor olduğunun altını çizecek ve iğneliye çevrilmesine karar verilen 108 bin 500 Amerikan şeşhanesi hariç, elde bulunan 91 bin 500 tüfek için fişek sağlanmasının yolunu arayacaktı. Nitekim depolarda mevcut 30 milyon fişek hesaba katıldığında, ihtiyaç duyulan fişek miktarı 61 milyon 500 bine düşmekteydi. Bu miktarda fişeğin üretilebilmesi için 345 bin 937 kıyye bakır ve 1 milyon 691 bin 250 okka kurşuna ihtiyaç vardı[218].

---

[217] BA, İ. DH, nr. 42053, Lef 1.

[218] BA, İ. DH, nr. 42053, Lef 1.

Maliye[219] ve Nafıa nezaretleriyle Tophane Müşiriyeti arasında gerçekleşen yoğun yazışma trafiği sonrası, Nafıa Nezareti ihtiyaç duyulan bakırın gelecek mali yılın Mayıs ayına kadar sağlanabileceği, ancak kurşun için aynı şeyin söz konusu olmadığını bildiriyordu. Ma'âdin-i Hümâyûn Meclisi[220] ihtiyaç duyulan kurşunun bir yıl içinde ancak 300 bin okkasının karşılanabileceği, geri kalan miktarın ise iki yıla kadar teslim edilebileceğini haber vermişti (14 Eylül 1869).

Maliye Nazırı Sadık Paşa'nın durumun aciliyetine dikkat çekerek, iki senenin çok uzun bir zaman olduğunu ve Bulgardağı ve Bereketlü madenlerinden yüklü miktarda kurşun sağlanabileceğini hatırlatan yazısı[221] üzerine söz konusu madenlerin müdürlerinden konu hakkında bilgi alınmıştı. Diğer taraftan, İstanbul'daki depolarda mevcut 300 bin kıyye kurşuna Bereketlü, Bulgardağı, Gümüşhacıköy, Keban ve Karatova madenlerinden bir sene zarfında sağlanacak kurşunun eklenmesiyle bir milyon kıyye kurşunun yerli kaynaklardan sağlanabileceği anlaşılmıştı. Özet olarak, 61 milyon 500 bin adet fişeğin Tophane'de üretilebilmesi için ihtiyaç duyulan 1 milyon 691 bin 250 okka kurşunun maksimum bir milyonluk kısmı devlet madenlerinden karşılanabiliyor; kalanının ise Avrupa'dan ithal yoluyla sağlanması gereği ortaya çıkıyordu. Bu örnek, Baruthane'de yerli barutla doldurulmak üzere ileriki tarihlerde Amerika'dan ithal edilen boş kovanların neden kurşunuyla birlikte satın alındığı sorusunun cevabını da vermektedir.

Çeşitli devlet kurumları arasında dört ay kadar süren yazışmalar sonucu elde bulunan 91 bin 500 iğneli tüfek için gereken mühimmatın ülke içinden sağlanmasına karar verilmiştir[222]. İlerleyen senelerde özellikle Amerika'dan yapılacak ithalat neticesinde hızla artacak olan silah sayısıyla mukayese edildiğinde, bu tarihlerde cüzi miktarda olan küçük çaplı silahların mühimmatını bile yerli olarak üretmek için gereken hammaddenin tedarikinde sıkıntı çekildiği anlaşılmaktadır. Fişeklerin ithal ikamesi yoluyla sağlanması şıkkı, en başından beri yöneticilerin kafalarından geçse de, maliyetinin oldukça yüksek olacağı hesaplandığından bu şıkkın tercihinden bilinçli olarak

---

[219] Orman ve Ma'âdin Nezareti'nin uzun bir süre kesintisiz ve tam manasıyla müstakil olarak faaliyette bulunamadığını ve çeşitli nezaretlerin kontrolüne verildiğini görmekteyiz. Bunlardan birisi de Maliye Nezareti olup Orman ve Ma'âdin Nezareti bir ara Maliye Nezareti'ne bağlanmıştı. Geniş bilgi için: Özkan Keskin, *Orman ve Ma'âdin Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 45-49.

[220] Ma'âdin-i Hümâyûnlar yani devlet madenlerinin üretim faaliyetlerinin düzenlenmesi ve üretim artırıcı çalışmalar Ma'âdin Meclisi'nin başlıca görevlerindendi: Özkan Keskin, *Orman ve Ma'âdin Nezareti'nin Kuruluşu*..., s. 71-72.

[221] BA, I. DH, nr. 42053, Lef 3.

[222] 9 Ramazan 1286/13 Aralık 1869 tarihli irade: BA, İ. DH, nr. 42053.

kaçınılmaktaydı. Ancak aşağıda görüleceği gibi yerli kaynakların yeterli olmaması ve bir taraftan da silah miktarının hızla artması gibi sebeplerden ötürü Osmanlı Devleti, tüfeğin yanında mühimmatı da dışarıdan satın almak zorunda kalacaktır. Yukarıda ilgili bahsinde yapılan hesaplama hatırlanacak olursa, işin maliyetinin zaten finansal sıkıntı içinde bulunan ülke maliyesini ne kadar ağır bir yük altına soktuğunun anlaşılması zor olmaz.

2) Osmanlı Ordusunda Bokser Fişeğinden Metalik Fişeğe Geçiş

Askerî teknolojide Avrupa'da görülen gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti de kâğıt mahfazalı bokser fişeğini kabul ederek kullanmaya başlamıştı. Tevfik Bey Amerika'ya gönderildikten sonra kendisiyle metalik fişek kovanları hakkında bilgi alış-verişinde bulunulmuştu. Tevfik Bey'e, Winchester Fabrikası üretimi olan fişekler üzerinde birtakım denemeler gerçekleştirerek, bokser fişeğiyle kalite bakımından mukayesesi, diğer yandan bir kovanın maksimum ne kadar atışa dayanıklı olabileceğini araştırması talimatı verilmişti[223]. Tevfik Bey'in sonuç hakkındaki olumlu değerlendirmesi, Osmanlı ordularında metalik fişek kullanımının başlamasını sağlamıştır (Temmuz 1873).

Osmanlı Devleti'nin tüfeklerin ateş gücünü ciddî oranda yükselten Amerikan metalik kapsüllerini kullanılmaya başladığı dönemde, en önemli rakibi olup, silah teknolojisinde Amerika'da yaşanan ilerlemeleri aynı dikkatle takip eden Rusya da Amerika'da Union Metallic Cartridge Fabrikası'na metalik kapsül siparişi vermişti[224]. Çar tarafından Amerika'ya gönderilen General Gorlov metalik kapsül imalinde kullanılan bir seri makineyi inceleyerek satın almıştı. Bu makineler sayesinde gerekli üretim Rusya'da yapılabilecekti. Mühimmatı yerli olarak üretilip, maliyetin düşürülmesine cidden önem verilse bile Rus askerî çevreleri, gereksiz yere sarf edileceği gerekçesiyle 1870'lerin sonlarına gelindiğinde dahi askerlere fazla fişek vermek taraftarı değildi. Fazla sarfiyat fazla masraf demekti[225].

Osmanlı Devleti ise metalik kapsülle tanıştıktan sonra daha öncelikle satın almayı planladığı on milyon bokser fişek kovanının siparişinden vazgeçmişti[226]. Rus görüşünün aksine Osmanlı subaylarının gerek talim gerekse savaş sırasında askerlerine mümkün olduğunca fazla atış yaptırma taraftarı ol-

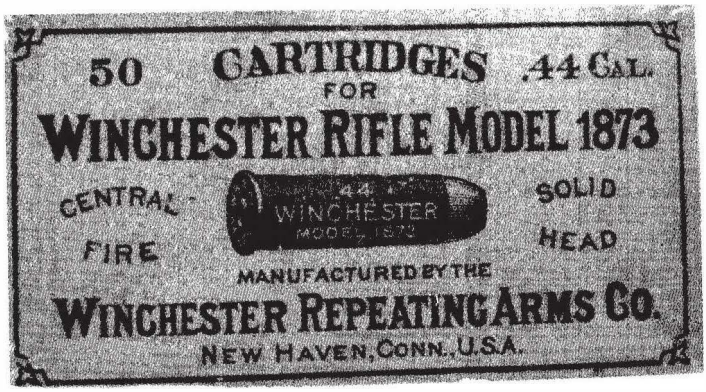
---

223 *Atatürk Kitaplığı*, Mc_Evr, nr. 20/02, Lef 4 (11 Safer 1290/10 Nisan 1873).

224 Joseph Bradley, *Guns for the Tsar...*, s. 111-113.

225 Joseph Bradley, *Aynı eser...*, s. 124.

226 Bu fişeklerle birlikte Winchester tüfekleri için satın alınması planlanan bir milyon kurşunsuz süvari talim fişeğinin siparişinden de vazgeçilmiştir: BA, A. MKT. MHM. nr. 449/60.

Winchester Fişek Kutusu

dukları rakamlardan anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti, satın almaya devam ettiği Amerikan silahlarının ihtiyacı olan mühimmatı yerli olarak üretmeye başlamıştı. Bununla birlikte Tophane'de yapılan fişek üretimi yeterli bulunmamakla, Amerika'dan da ithalata devam edilmişti.

3) Artan Tüfek Sayısına Paralel Artan Mühimmat İthalatı

Avrupa ordularında kabul görmesi üzerine, aynı tarihlerde metalik kovan kullanımına geçen Osmanlı Devleti ilk metalik kovan siparişini 2 Temmuz 1873 tarihinde yapmıştı. Snider ve Enfield tüfekleri için ilk defa satın alınmak istenen 50 milyon adet metalik kapsüllü kovanlar, bin tane kovan 44 Şilin ve bin kurşun 20 Şilin hesabıyla Amerikan Winchester Fabrikası'na sipariş verilmişti[227].

Kovanların Tophane'de imal edilmesi mümkün ise de miktarın çok olması üretimin zaman almasına yol açacağından, ithalata gidildiği anlaşılmaktadır. Bu ithalat devlete toplam 160 bin Sterline mâl olarak, ödemenin üç taksitte yapılmasına karar verilmişti[228]. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî söz konusu taksitlerin zamanında ödenmesi noktasında Maliye Nezareti'ni uyarmış, gerekli irade de çıkmıştır[229].

Bu arada Amerika'ya sipariş olunan 600 bin Martini-Henry tüfeğinin ilk kısmı olan 200 bin tanesinin iki yıl içinde tamamlanması planlanmaktaydı[230]. Buna göre 1874 senesinde 175 bin Martini-Henry tüfeğinin teslim alınması gerekiyordu.

---

227 BA, İ. DH, nr. 46597; A. MKT. MHM, nr. 458/31.

228 İlk taksit olan 60 bin İngiliz lirası sözleşmenin düzenlenmesi tarihinden itibaren bir ay içinde, 50 bin liralık ikinci taksit sözleşmeden dört ay, son taksiti olan 50 bin lira ise yedi ay içinde ödenmek üzere bir mukavelename hazırlanmıştı: BA, İ. DH, nr. 46597, Lef 1 (2 Temmuz 1873).

229 BA, İ. DH, nr. 46597, Lef 2.

230 BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 4.

44 Kalibre Winchester Fişeği

Tüfekler henüz yola çıkmadan gerekli mühimmatın sağlanması için araştırmalara başlanmıştır. İlk etapta tüfek başına 50 deste yani 500 adet fişek hazırlanması uygun bulunmuştu. Bunun için 87 milyon 500 bin metalik kovan ile kurşunun satın alınması gerekiyordu. Nitekim söz konusu boş kovan ve kurşun Winchester Fabrikası'ndan satın alınmak için kontrat yapılmıştır[231].

Seraskerlik, kontrattan önce bir piyasa araştırması yapmış ve Winchester Kumpanyası'nın acentesi Azaryan Efendi ile görüşerek fiyat almıştı. Bu arada Amerika'da bulunan Tevfik Paşa'yla da haberleşilerek, fişeklerin Union Metallic Cartridge veya Winchester Repeating Arms kumpanyalarının dışında, uygun fiyatla başka yerden sağlanamayacağı görülmüştür. İki fabrika da bin kovan 73, bin kurşun 32 Şilin hesabıyla fiyat vermişti. Bunun üzerine Azaryan ile son bir pazarlık daha yapılarak, bin metalik kovan 71, bin kurşun 31 buçuk Şilinden kontrat yapılmıştır. Kontrat tarihi olan 11 Mayıs 1874'ten itibaren üç ay sonra başlamak üzere, haftalık bir-bir buçuk milyon kovan ve kurşunun teslim alınması üzerinde anlaşılmıştı. Kovan ve kurşunlar Amerika Hükümetinin görevlendireceği muayeneciler aracılığıyla kalite kontrolüne tabi tutulacaktı. Bu malzemenin Osmanlı Devleti'ne maliyeti 448 bin 437,5 İngiliz Lirasıydı[232].

---

[231] Kontrat hükmünce kovan ve kurşunların Osmanlı Devleti tarafından karşılanacak olan muayene, sandık ve sandıklama, nakliye, sigorta ve sair masraflarının 50 bin İngiliz Lirası civarında olacağı hesaplanmış ve bunun Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Debboyu'nda bulunan bedelat-ı askeriyeden karşılanması emredilmişti: BA, İ. DH, nr. 47914, Lef 3 (24 Cemaziyyelevvel 1291/9 Temmuz 1874).

[232] Ödeme kontratın imzalanmasından bir ay sonra başlamak üzere haftalık 5 bin 125 İngiliz Liralık on beş gün vadeli poliçeler halinde ya da buna tekabül eden Osmanlı lirasının nakden Azaryan Efendi'ye verilmesi şeklinde yapılacaktı: BA, İ. DH, nr. 47797 (29 Rebi'ülevvel 1291/16 Mayıs 1874).

Martini-Henry tüfeklerinin yüksek atış performansının farkında olan Osmanlı askerî mahfilleri, stoklarda yeterli mühimmatın bulundurulmasına özen gösteriyordu. Arşiv belgelerine bu durum "...işbu fişenklerden elde bir hayli mikdâr mevcûd ve müddahar olmadıkca zikrolunan tüfenklerden bir şe'y istifâde olunamayacağı müsellem olduğuna mebnî..." ifadesiyle vurgulanmaktadır[233]. Bu sebeple Providence Tool Şirketi'nin yaptığı Martini-Henry teslimatı nispetinde mühimmat sağlanmasına çalışılmaktaydı. Nitekim Şubat 1876'ya kadar 400 bin Martini-Henry tüfeğinin İstanbul'a ulaşmış olacağı hesaplanarak, bu tüfekler için daha fazla mühimmat hazırlanmasının çareleri düşünülmüş ve 112,5 milyonluk metalik kovanın daha kurşunuyla birlikte alımı yapılarak, eldeki fişek sayısının 200 milyona yükseltilmesine karar verilmiştir[234]. Söz konusu ithalat devlete 573 bin 750 İngiliz Lirasına mâl oluyordu[235].

Devlet adamlarının fişeklerin öncelikle yerli olarak üretiminin sağlanmasına yönelik birtakım düşünceleri olduğu görülmekteyse, gerekli makinelerin satın alınarak, tesislerin hazırlanmasına kadar olan süreçte ithal ikamesiyle fişek sağlanmasına çalışılmıştır.

Türk-Amerikan silah ticaretinde Amerikan şirketlerinin bazen Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî ve askerî konjonktürü değerlendirerek harp malzemesi satma girişiminde bulundukları olmaktaydı. 93 Harbi'nden hemen önce başlayan olaylar dizisinin gelişimi sırasında, yani Bulgar isyanı ve ardından bu isyanı fırsat bilip harekete geçen Sırbistan ve Karadağ ile 2 Temmuz 1876 tarihinde başlayan savaş sırasında bu tür bir girişime tesadüf etmekteyiz. Sırbistan ve Karadağ karşısında Osmanlı ordularının başarısı üzerine Avrupa devletleri araya girerek, 25 Eylül 1876 tarihinde bir ateşkes imzalanmasını sağlamışlardı. Bu sırada daha önce 40 milyon Snider fişeği siparişi verilen Winchester Repeating Arms ve Union Metallic Cartridge kumpanyaları, Osmanlı Devleti'ne müracaat ederek söz konusu siparişi tamamladıklarını bildirmişlerdi. Şirketlerin asıl öğrenmek istedikleri şey, Osmanlı Devleti'nin kendilerine daha fazla fişek sipariş edip etmeyeceğiydi. Haftada 5 milyon Snider fişeği hazırlayabilecek üretim seviyesinde bulunduklarının altını çizen iki firma, başka bir siparişte bulunulması durumunda ürünleri çok kısa sürede teslim edebileceklerini bildirmişti. İki Amerikan silah şirketini bu teklifi yapmaya yö-

---

233 BA, İ. DH, nr. 48928.

234 Winchester'dan satın alınacak kovan ve kurşunların bedeli Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Deboyu'ndan karşılanacaktı: BA, İ. DH, nr. 48928, Lef 2 (25 Safer 1292/2 Nisan 1875); A. MKT. MHM, nr. 478/62.

nelten en önemli sebep şüphesiz o sırada yaşanan siyasî gelişmeler olmalıdır.

Ateşkesten hemen sonra ihtiyatı elden bırakmak istemeyen Osmanlı Seraskerliği'nin, dolu olarak 20 milyon Snider fişeğini satın almaktan yana olduğu görülmüştü. Seraskerliğin konu hakkındaki tezkiresi Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ'da ayrıntısıyla görüşülerek, fişeklerin ithal ikamesiyle sağlanmasının maddî külfeti üzerinde birtakım değerlendirmeler yapılmıştır[236]. Görüşmelere katılan vükela, fişek yerine daha önce Amerika'ya sipariş olunan Snider fişeği makinelerinin getirtilmesini uzun vadede daha yararlı bulmaktaydı. İhtiyatı elden bırakmak istemeyen Bâbıâlî, 20 milyon yerine 10 milyon Snider fişeği satın alınması; kalan paranın da fişek makinesinin getirtilmesine harcanmasını teklif etmiştir (18 Ekim 1876)[237]. Ertesi gün çıkan irade, söz konusu fişek makinelerinin ne kadar sürede getirtilebileceğinin öğrenilerek, ileride birtakım problemlerin yaşanmamasını emrediyordu. Bunun üzerine konu hakkında Sadaret, Tophane ve Maliye Nezareti arasında birtakım görüşmeler yapılmış ve Encüme- Mahsûs-ı Vükelâ meseleyi tekrar ele almıştır. Fişek makinelerinin kısa bir süre içinde getirtilemeyeceği anlaşılarak, Amerikan Winchester ve Union Metallic kumpanyalarına 20 milyon Snider fişeğinin dolu olmak üzere sipariş verilmesine karar verilmiştir. Bu fişekler devlete 112 bin İngiliz Lirasına mal olacaktır[238].

Daha önce de bahsedildiği gibi, Osmanlı Devleti Rusya'yla olan 1877–78 Savaşı (93 Harbi) sırasında neredeyse bütün hafif silah ve mühimmat ihtiyacını Amerika'dan karşılamıştı. Bu savaş sırasında büyük miktarlarda fişek harcanmıştı. Aşağıdaki tabloda, 19. yüzyılın ikinci yarısında Mayıs 1883 tarihine kadar Osmanlı Devleti'nin çeşitli ülkelerden ithal ettiği mühimmat miktarı verilmiştir. Burada da açıkça görülmektedir ki Osmanlı-Rus savaşı süresince Amerika'dan yüklü miktarda gerek boş, gerekse dolu kovan ve kurşun satın alınmıştır.

---

235 BA, İ. DH, nr. 49020.

236 BA, İ. MMS, nr. 2464.

237 BA, I. MMS, nr. 2464.

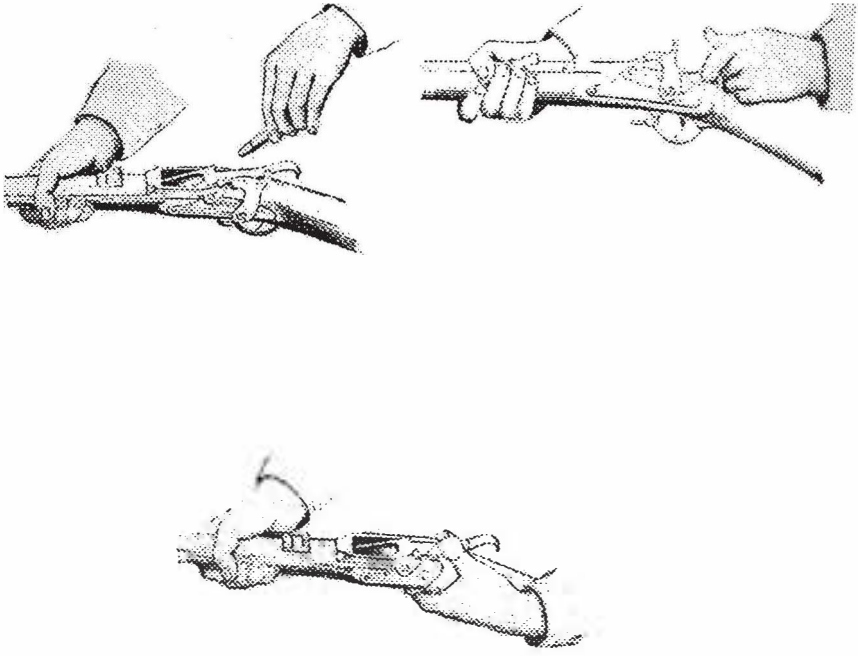
Tablo-3
İTHAL EDİLEN ve YERLİ OLARAK ÜRETİLEN MÜHİMMATIN MİKTARI
(MART 1883'E KADAR)
(BA, Y. PRK. ASK, nr. 17/19)

MARKA	MİKDAR		YAPILAN ALIMLAR			
			Alımı yapan	Tarih	Adet	Bedel/Bin Adet
SNIDER FİŞEĞİ	Satın Alınan	175.105.160	Tobhâne (kapsüllü boş kovan/ İngiltere'den)	2 Temmuz 88	27.000.000	122 kuruş 37 pare
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	124.967.235	Tobhâne (kapsüllü boş kovan/ Amerika'dan)	7 Temmuz 88	50.000.000	350 kuruş 8 pare
	[Toplam]	4.310.072.395	Dâr-ı Şûrâ (dolu fişek/ Amerika'dan)	7 Haziran 91	40.000.000	465 kuruş 6 pare
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	55.272.405	Dâr-ı Şûrâ (dolu fişek/ Amerika'dan)	13 Teşrinisâni 93	20.000.000	465 kuruş 6 pare
	Tobhâne Anbarlarında Mevcût Bulunan	37.675.480	Tobhâne (kurşunuyla boş kovan / Amerika'dan)	26 Eylül 89	17.000.000	224 kuruş 16 pare
	Zâyi ve Telef Olan	302.853	Tobhâne (dolu fişek/ İngiltere'den)	2 Haziran 93	21.100.000	465 kuruş 6 pare
			Dâr-ı Şûrâ (dolu fişek/ İngiltere'den)	28 Mart 95	5.160	120 kuruş
MARTİNİ-HENRY FİŞEĞİ	Satın Alınan	307.108.480	Dâr-ı Şûrâ (kurşunuyla boş kovan/ Amerika'dan)		87.500.000	
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	838.800	Dâr-ı Şûrâ (kurşunuyla boş kovan/ Amerika'dan)	31 Mart 92	112.500.000	558 kuruş 12 pare
	[Toplam]	307.947.280	Tobhâne (boş kovan/ İngiltere'den)	20 Mart 92	37.250.000	246 kuruş 12 pare
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	87.704.601	Tobhâne (dolu fişek/ Amerika'dan)	23 Teşrin-i sâni 93	44.000.000	574 kuruş 29 pare
	Tobhâne Anbarlarında Mevcût Bulunan	37.675.480	Tobhâne (kurşunuyla boş kovan / Amerika'dan)	23 Teşrin-i sâni 93	10.000.000	464 kuruş 11 pare
	Zâyi ve Telef Olan	217.124.510	Batan vapurdan kurtarılan sigortadan tazmin olunan (kurşunuyla boş kovan		10.778.320	
			Tobhâne (dolu fişek/ Amerika'dan)	5 Şubat 96	30.000.000	561 kuruş
			Dâr-ı Şûrâ (dolu fişek/ İngiltere'den)	28 Mart 95	80.160	
			TOPLAM		332.108.480	

YAPILAN ALIMLAR						
MARKA	MİKDAR		Alımı yapan	Tarih	Adet	Bedel/Bin Adet
			30 Milyondan henüz teslim olunmayan		25.000.000	
			MEVCUT		307.108.480	
WINCHESTER VE ROVELVER FİŞEĞİ	Satın Alınan	20.080.000	Tobhâne (Boş kovan/ Amerika'dan)	5 Eylül 88	3.000.000	175 kuruş 6 pare
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	-------	Tobhâne (dolu fişek/ Amerika'dan)	21 Temmuz 93	4.000.000	218 kuruş 38 pare
	[Toplam]	20.080.000	Tezkire-i samiye mûcibince (Dolu Revolver fişeği/ Amerika'dan)	31 Mart 92	112.500.000	558 kuruş 12 pare
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	11.555.379	Tezkire-i samiye mûcibince (Dolu fişek/ Amerika'dan)	9 Teşrin-i sâni 93	5.000.000	218 kuruş
	Tobhâne Anbarlarında Mevcût Bulunan	686.8480	Tezkire-i samiye mûcibince (Dolu fişek/ Amerika'dan)	17 Nisan 93	4.000.000	218 kuruş
	Zâyi ve Telef Olan	165.6141	Tobhâne (dolu fişek/Azaryan Efendi'den)		460.000	250 kuruş
			Dolu Rovelver fişeği/ Marsilya'dan	13 Şubat 94	2.666.000	(yüz tanesi) 8 kuruş 26 Pare
			TOPLAM		20.080.000	
REMINGTON FİŞEĞİ	Satın Alınan	-------				
	Tobhâne-i Âmire'de İmâl Olunan	136.500				
	[Toplam]	136.500				
	Çeşitli Ordulara Dağıtılan	22.460				
	Tobhâne Anbarlarında Mevcût Bulunan	67.050				
	Zâyi ve Telef Olan	46.990				

Tabloya göre Osmanlı Devleti 1883 tarihine kadar toplam 175.105.160 Snider fişeği satın almıştı. Kitabımızın birinci bölümünde bahsedildiği üzere, Tophane'de yürütülen çalışmalar sonucunda eski sistemdeki tüfeklerin % 70 gibi büyük bir kısmı, Amerika'dan satın alınan Enfield ve Springfield tüfekleri de dahil olduğu halde, iğneli Snider sistemine dönüştürülmüştü. Söz konusu tüfeklerin mühimmatından 148 milyon 100 binlik bir kısmı Amerika'dan satın alınmıştır.

Osmanlı Devleti, Martini-Henry tüfekleri için ihtiyaç duyduğu fişekleri öncelikle Amerikan Winchester Fabrikası'ndan satın almaktaydı. Winchester'ın fişek üretiminde en önemli rakibi Union Metallic Cartridge Kumpanyası'ydı[239]. İki rakip Amerikan firması, Osmanlı Devleti'nden ortaklaşa yapmak üzere fişek kontratları alabilmekteydiler. Bunun bir örneğini 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında iki firmanın 75 milyon metalik fişeği dolu olarak üretmek üzere Osmanlı Devleti ile kontrat yapmaları sırasında görmüştük.

Martini-Henry Tüfeği'nin Doldurulması

[238] BA, İ. MMS, nr. 2487 (10 Zilhicce 1293/27 Aralık 1876).

[239] Ray T. Giles, Daniel L. Shuey, *One Hundred Years of Winchester Cartridge*..., s. 33.

Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu kriz, savaş sonrasında zirveye çıkmış ve devletin silah ve mühimmat satın aldığı şirketlere ödeme yapmasını da imkânsız hale getirmişti. Bu yüzden 75 milyonluk fişek kontratı tarafların anlaşması ile bir tadilata uğramıştır[240]. Tablodan anlaşılacağı gibi, Osmanlı Devleti 75 milyonluk fişeklerden sadece 44 milyonluk kısmını satın alabilmiştir. Yine aynı tadilat dahilinde, kalan 35 milyon fişeği barutsuz, yani boş olduğu halde satın alarak maliyette birtakım indirime gitmeyi düşünen Osmanlı Devleti'nin bu düşüncesini tamamen gerçekleştiremediği ve boş fişeklerden sadece 10 milyonluk bir kısmını satın alabildiği de tablodan açıkça anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti, bu iki şirket ile 16 Şubat 1881 tarihinde bir kontrat daha yapmış ve 30 milyon *Berdan* kapsüllü dolu metalik fişek satın almak üzere anlaşmıştır[241]. Çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylı olarak görüleceği üzere, bu fişeklerin satın alınması sürecinde de birtakım sorunlar yaşanmış, fakat öncekinin aksine 30 milyon fişek, bedeli tamamen ödenerek getirtilmişti. Tablodan, Osmanlı Devleti'nin 1883'e kadar 332 milyon 108 bin 480 adet Martini-Henry fişeği satın aldığı anlaşılmaktadır. Bunun İngiltere'den satın alınan çok az bir kısmı hariç, neredeyse tamamına yakını yani 284 milyonluk kısmı Amerikan şirketlerinden satın alınmıştır.

93 Harbi sırasında Amerika'dan gerçekleştirilen, ancak yukarıdaki tabloda yer almayan bir ithalata da değinmek gerekiyor. Osmanlı Devleti, General Berdan'dan Martini-Henry tüfeği fişeklerinin kovanlarına uyacak 40 milyon berdan kapsülünü, her bin tanesi 6 Şilinden satın almıştır (Mayıs 1877)[242]. Daha sonra değinileceği üzere, taraflar arasında ödeme noktasında bazı problemler yaşanmıştır.

Tablodaki veriler, fişek ihtiyacının bir taraftan ithal ikamesiyle sağlanmaya çalışılırken, diğer taraftan zaman içinde Tophane'deki üretimin de ciddî boyutlara ulaştığını bizlere göstermektedir. Her ne kadar Martini-Henry fişekleri için aynı şeyleri söylemek mümkün görünmese de özellikle Snider tüfeklerinde kullanılan fişeklerden önemli bir bölümü yerli üretimle karşılanmıştı. Rakamlara yansıdığı şekliyle 310 milyon Snider fişeğinin yaklaşık 125 milyonluk kısmı Tophane'de üretilmiştir. Bundan sonraki kısımda Amerikan silah şirketleriyle yapılan ticaretin Osmanlı Maliyesine ne şekilde yansıdığı konusu ele alınacaktır.

---

[240] BA, A. MKT. MHM, nr. 482/51 (Nisan 1878).

[241] BA, YA-Res, nr. 14/45, Lef 45.

[242] BA, Y. PRK. TKM, nr. 1/37.

H) AMERİKAN ŞİRKETLERİNDEN SATIN ALINAN HARP MALZEMELERİNİN FİNANSMANI

19. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti'nin ordu ve donanmasını modernize etmek için sarf ettiği büyük çabaya şahitlik etmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde de (1861–1876) donanmanın modernizasyonu için İngiltere'ye birçok zırhlı gemi sipariş olunmaktaydı. Aynı zamanda mevcut gemilerin bir kısmı Tersane'de bakıma alınarak, elden geçiriliyordu[243]. Donanmanın modernizasyonunda görevlendirilmek üzere batıdan teknik eleman getirmeye de devam edilmiştir[244].

Yine bu dönemde Osmanlı kara ordusunda topçuluğun modernizasyonu için dönemin en gelişmiş ve modern toplarının üretildiği Prusya'nın Krupp silah fabrikasından top satın alınıyordu. Özellikle 93 Harbi'nde Plevne Müdafaası Osmanlı ordusunda kullanılan Krupp toplarının üstünlüğünü göstermişti. Osmanlı Devleti de savaştan sonra elindeki Krupp toplarının sayısını artırmaya devam etmiştir[245].

Ordu ve donanmanın modernizasyonu maksadıyla atılan bu adımların bir maddî külfetinin olması kaçınılmazdı. Bu harcamalara şimdi bir de Amerika'dan getirtilen yüklü miktarda silah ve mühimmattan doğan masraf kalemi ekleniyordu. Konu bu açıdan ele alındığı zaman iki ülke arasındaki ticaret hacminde silah alım-satımının konumu, somut olarak daha iyi ortaya çıkıyor.

Resmî istatistiklere bakılırsa 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1870'e kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye olan ihracatına ait rakamlarda bir dalgalanma göze çarpmaktadır. 1869'da Amerika, Türkiye'ye

---

[243] Fevzi Kurtoğlu, *1877-1878 Türk-Rus Harbinde...*, s. 59-64.

[244] Ali İhsan Gencer, "Osmanlı Türklerinde Denizcilik", *Osmanlı*, C. 6, Ankara 1999, s. 583–586; Emin Yakıtal, "Abdülaziz Donanmasına Dair Bir İnceleme", *VIII. Türk Tarih Kongresi* (Ankara, 11–15 Ekim 1976), *Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1981, s. 1334–1357; Selman Soydemir, *Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19. Yüzyıllar)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2007.

[245] Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nde yaşanan market mücadelesi hakkında bkz: Mehmet Beşirli, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 15, Konya 2004, s. 169–204.

1.047.922 Dolar tutarında ticarî ürün satmıştı. Bunun 833.880 Dolarlık kısmı yani % 79.56'sı tüfek satışından doğmuştu[246]. 1870'de Amerika'dan yapılan toplam ithalat 2.565.289 Dolar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1880 senesine kadar olan on senelik dönemde Amerika'nın Türkiye'ye olan ihracatı yıllık ortalama 2 milyon 200 bin dolar civarında seyretmiştir. Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı ihracat rakamlarındaki bu hızlı yükselişte ateşli silahlar ve mühimmat şüphesiz önemli bir kalem tutmaktaydı[247].

1876 yılında Amerika'dan toplam 2.655.426 Dolar değerindeki ithalatın % 92'lik kısmı tüfek, cephane ve karabina satışı sonucuydu[248]. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, 93 Harbi'nin ilk yılı olan 1877 tarihinde Türk-Amerikan ticaretinde, Osmanlı Devleti'nin ithalatının % 97.03'ünü silah ve mühimmat oluşturmaktaydı[249].

Peki, bu ticarette ödemeler nasıl yapılmıştı? Osmanlı Devleti kara ordusu için elzem gördüğü Amerikan silahlarının satın alınmasına yeterli kaynak ayırabiliyor muydu? Türk-Amerikan ticaretinde aracıların rolü neydi? Aşağıda bu soruların cevaplarını aramaya çalışacağız.

1) Amerikan Şirketlerine Yapılan Ödemeler

5 Mart 1863'te kurulan Osmanlı Bankası, yapılan imtiyaz mukavelenamesiyle içte ve dışta devletin resmî sarraflığını yapma hakkını elde etmişti[250]. Amerika'dan getirtilen silah ve mühimmatın taksitler halinde yapılan ödemeleri de Osmanlı Bankası aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi.

---

246 Oral Sander, Kurthan Fişek, *Türk-Amerikan Silah Ticaretinin İlk...*, s. 244.

247 Leland James Gordon, *American Relations with Turkey...*, s. 48; A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade..., s. 226.

248 Buna göre 1.515.888 Dolar kıymetinde tüfek, 922.020 Dolar kıymetinde cephane ve 26.136 Dolar kıymetinde karabina satın alınmıştı: Oral Sander, Kurthan Fişek, *Türk-Amerikan Silah Ticaretinin İlk...*, s. 244.

249 Oral Sander, Kurthan Fişek, *Aynı eser*, s. 244.

250 Buna göre banknot emisyonu otuz yıllığına bankanın tekeline bırakılmıştı. Ayrıca iç ve dış borç anapara ve faizlerinin fon transferi de bankanın sorumluluğuna verilmişti. Bu işlemlerden yüzde bir komisyon alacaktı. Hükümete beş yüz bin sterline kadar cari avans hesabı (kredito) açacak bu kredi için verilecek yüzde altı faiz devlet gelirlerinin banka tarafından tahsil olunan kısmından alıkonacaktı. Mukavelenin beş yıllık dönemlerle gözden geçirilmesi de şartlar arasındaydı (André Autheman, *Bank-ı Osmanî-i Şahane*, Çev. Ali Berktay, İstanbul 2002, s. 40). 1869'da bu anlaşmanın bir takım ufak değişiklikler hariç temelde aynen tekrar edildiği görülmektedir (*Aynı eser*, s. 50–51). Sahip olduğu imtiyazların 1872'de gözden geçirilerek yapılan düzenlemeler sonrası Osmanlı Bankası, fiiliyatta kısa sürecek olsa da, "devletin genel hazinedarı-defterdarı" yani içte ve dışta tek malî aracısı oluyordu. 18 Mayıs 1874'te imzalanan anlaşmayla kabul edilen bu statü 1875 yılı sonunda Hersek isyanına bağlı olarak yaşanan malî sıkıntılar nedeniyle sona erdirildi (*Aynı eser*, s. 68–76).

Tüfek muayenesi göreviyle Amerika'da bulunan Tevfik Bey ve diğer memurlar kendilerine yapılan her teslimat sonrası üretici şirkete teslimat miktarını gösteren bir makbuz mazbatası vereceklerdi. Silah şirketi Londra'daki bankaya, ekinde mazbatanın kendisi olduğu halde, teslim ettiği tüfeklerin bedelinin ödenmesi için poliçe keşide edecekti. Ödeme, makbuz tarihinden 75 gün sonra yapılacaktı[251]. Türk muayene memurlarından birinin teslimat sırasında hazır bulunamayıp, dolayısıyla mazbatada imzasının eksik olduğu durumlarda ödemelerin yapılması Osmanlı Bankası tarafından kabul edilmek istenmese de[252], hükümet, zorunlu hallerde yalnızca Tevfik Bey'in teslimatı alabileceğini bildirmişti. Bu durumda bankadan Tevfik Bey'in imzası bulunan mazbataların işleme konulması isteniyordu[253].

Londra'da Osmanlı Bankası'nın Providence Tool Şirketi'ne yaptığı ödemeler, daha sonra Hazine tarafından icabı görülmek üzere, kuruş hesabıyla Banka muhasebesine masraf kaydediliyordu[254].

Türk-Amerikan silah ticaretiyle ilgili arşiv belgeleri incelendiğinde, satın alınan tüfek ve mühimmat tutarlarının değişik para birimleriyle hesaplanmış olduğu görülmektedir. Çalışmamızın ilk bölümünde bahsedildiği gibi, ticaretin geçiş döneminde ödemeler Dolar üzerinden yapılmıştı. Daha sonra Osmanlı Devleti ile Amerikalı özel silah şirketleri arasında yapılan kontratlarda İngiliz Lirasının tercih edildiği görülmektedir. Bu cümleden olarak, Providence Tool Kumpanyası'ndan alınan toplam 600 bin Martini-Henry tüfeği Osmanlı hazinesine 1 milyon 820 bin İngiliz lirasına mal oluyordu. Aşağıdaki tablo, Amerikan tüfeklerinin maliyetinin Türk lirası karşılıklarının hesaplamasına imkân vermektedir.

Tablo incelendiği zaman, 600 bin tüfek için yapılan üç kontrattan ilki olan 200 bin Martini-Henry tüfeklerinin tanesinin 341 kuruştan satın alındığı, geri kalan 400 bin tüfeğin tanesi içinse 330 kuruş üzerinden anlaşma yapıldığı görülmektedir. Bu arada doğrudan Azaryan Efendi'den satın alınmış olan 5 bin tüfek ile Providence Tool Kumpanyası'ndan satın alınan 200 bin kasaturanın da hesaba katılması sonucu, Osmanlı Devleti'nin sadece Providence Tool Co.'dan yaptığı ithalat 210 milyon 100 bin kuruş gibi çok yüksek bir rakama ulaşmaktadır.

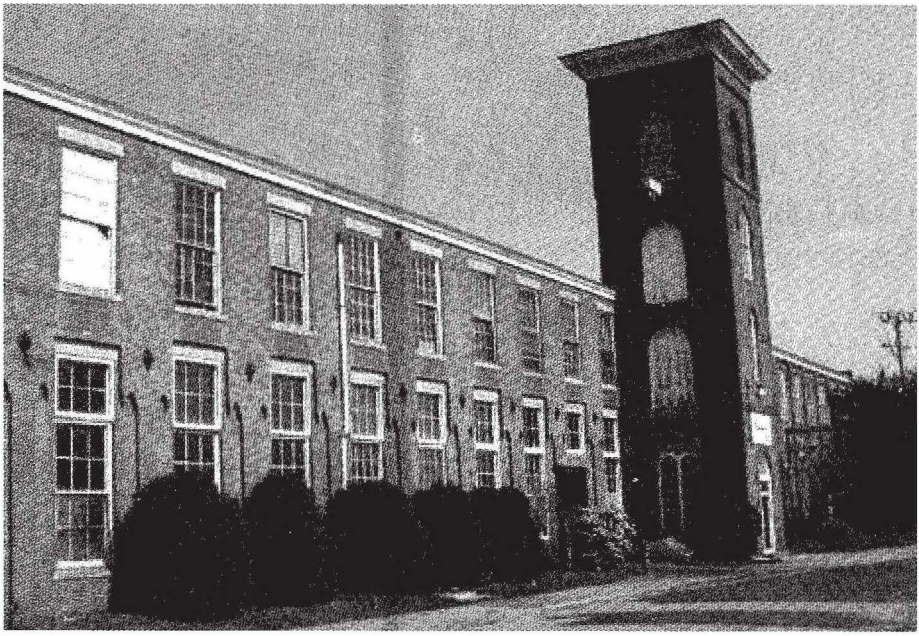
[251] BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 4; İki yüz bin Martini-Henry kontratı 12. madde.

[252] *Atatürk Kitaplığı*, MC_Evrk, nr. 20/02, Lef 10.

[253] BA, Y. PRK, ASK, nr. 458/26; A. MKT. MHM, nr. 457/33.

[254] BA, MAD, nr. 11207, s. 56.

1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Amerika'dan yapılan silah ve özellikle mühimmat ithalatında yaşanan olağanüstü artış iki ülke arasındaki ticaret hacmine de yansımıştı. Osmanlı maliyesinin bozuk durumuna bir de savaşta alınan yenilgi ve Rusya'ya ödenmesi gereken savaş tazminatının da eklenmesiyle, bütün bu kötü ortamdan Türk-Amerikan silah ticareti de etkilenmişti. 1883 senesinde Amerika'dan yapılan ithalat içinde ateşli silahların miktarı % 2.78'e gerilemiştir. Nitekim bu tarihlerden itibaren iki ülke arasındaki ticaret hacminde görülen düşüşte, Osmanlı Devleti'nin satın aldığı silah ve mühimmat miktarındaki azalmanın doğrudan etkili olduğu kabul edilmektedir[255].

Providence Tool Kumpanyası Silah Fabrikasının Dışcephesi

[255] A. Üner Turgay, "Ottoman-American Trade..., s. 228.

Tablo-4
AMERİKA'DAN SATIN ALINAN SİLAHLARIN MİKTAR VE BEDELLERİ
(1879-MART 1883'E KADAR)
(BA, Y. PRK. ASK, nr. 3/27)

MARTINI-HENRY TÜFEĞİ				
Tanesi/kuruş	*Miktar*	*Kontrat tarihi*	*Bedeli/kuruş*	*Satın alınan şirket*
341	200 000	20 Temmuz 1288	68.200,000	
330	300 000	21 Nisan 1289	99.000,000	
330	100 000	23 Ağustos 1873	33.000,000	Providence Tool Company
330	5000	26 Nisan 1291	1.650,000	
TOPLAM	605 000			
Kasatura	200 000	41 kuruş 10 pare	8.250,000	
TOPLAM			210.100,000	
SEVKİYAT	Teslim alınan	498.000		
	Henüz teslim alınmayan	107.000		
ENFIELD VE SPRINGFIELD USULÜ KÜÇÜK ÇAPLI VE SÜNGÜLÜ OLARAK SATIN ALINIP SONRADAN TOPHANE'DE İĞNELİ SNIDER TÜFEĞİNE ÇEVRİLEN				
Muhtelif fiyat ile	337.240			
60	75.000	II. Abdülhamid'in tahta geçmesinden sonra		
TOPLAM	412.240		234.665	
Henüz iğneliye çevrilmeyen	177.575			
WINCHESTER TÜFEK VE FİLİNTASI				
571	15 000 tüfek	9 Teşrinisani		Winchester Repeating Arms Company
478 kuruş 20 pare	5 000 filinta			
560	30 000 tüfek	7 Ağustos		
560	2 300 tüfek	5 Nisan 1289		
560	325 tüfek	Daha sonra satın alınan		
478 kuruş 20 pare	100 filinta			
573	689 tüfek	II. Abdülhamid'in tahta geçmesinden sonra		
523	825 filinta			
473	12500 filinta			
TOPLAM	48.314 tüfek			
	18.425 filinta			

Amerikan şirketlerinden satın alınan tüfek ve mühimmatın finansmanında *bedel-i askerî*nin önemli bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi cizyenin kaldırılmasıyla Haziran 1856'da bedel-i askerî vergisi yürürlüğe girmişti[256]. Bu verginin incelediğimiz dönemde bütçedeki payına bakılırsa 1869/1870 bütçesinde 61.262.325 kuruş, yani % 3.6; 1870/1871 bütçesinde 61.561.445 kuruş, yani % 3.7 ve 1871/1872 yılı bütçesinde 61.474.410 kuruşla % 3.4'lük paya sahip olduğu görülmektedir. Bedel-i askerî vergisinin ileriki yılların bütçelerinde de benzer şekilde % 3-4 arasında bir paya sahip olduğu anlaşılıyor[257]. Satın alınan silah ve mühimmatın gerek taksitlerinin ve gerekse sigorta ve nakliye ücreti gibi çeşitli masraflarının karşılanmasında Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî debboyunun bedel-i askerî hasılatından birçok kez tahsisat yapılmıştır[258]. Müslüman erkeklerin muvazzaf askerlikten muaf olmak için ödedikleri *bedel-i nakdî*den de bu ödemelerde yararlanılmaktaydı[259].

Hazinenin müsait olmadığı durumlarda, ithal edilen bazı tüfek ve mühimmatın karşılıkları, satın alındıkları kurumun gelirlerinden ödenmekteydi. Mesela, vilâyet zaptiye askerî için satın alınan 2 bin Winchester tüfeğinin tutarı, vilâyet zaptiye alayı debboylarından ödendiği gibi, bunlar için satın alınacak bir milyon fişeğin tutarı olan 275 bin kuruş da aynı hâsılattan emaneten zaptiye veznesinde bulunan paradan ödeniyordu[260].

İlk dönemde satın alınan silah ve mühimmatın karşılıklarının ödenmesi pek sıkıntılı olmasa da zaman içinde artan sipariş miktarı ve Osmanlı maliyesinin gittikçe bozulan dengesi devletin silahların finansmanı konusunda borçlanmaya gitmesini âdete kaçınılmaz kılmıştır.

2) Amerikan Silahlarının Finansmanı İçin Yapılan Borçlanma

Osmanlı Devleti, 200 bin Martini-Henry tüfeği satın almak üzere Winchester ile anlaşmış, ancak bu tüfeklerin bedeli olan 620 bin Sterlin için hazi-

---

256 Islahat Fermanı'nda vaat edilen eşitlik prensibinin bir yansıması olarak gayrimüslimlerin de askerlik yapmaları kabul edilmişti. Buna göre erkek nüfus oranında 1/180 formülüyle asker alınması düşünülmüş ancak uygulamada fiili hizmet yerine bir nefer için askerlik karşılığı 5 bin kuruş bedel-i askerî vergisi alınmasına karar verilmişti. Verginin tevzi ve tahsilinde ise ancemaatin yani toplam üzerinden hareket edilerek on beş ile yetmiş beş yaş arasında herkesin vergilendirilmesi yoluna gidilmişti. Yıllık olarak kişi başına tekabül eden miktarın çok cüzi olduğu bedel-i askerî vergisinin kabulü, uygulanması ve yapılan değişiklikler hakkında geniş bilgi için bkz: Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, İstanbul 2002², s. 67–88.

257 Ufuk Gülsoy, *Aynı eser*, s. 91.

258 BA, *MAD*, nr. 13901, s. 3; İ. DH, nr. 47914, 46349, 48977; İ. MMS, nr. 2739, 2751.

259 A. MKT. MHM, nr. 456/29, 472/89.

260 BA, İ. DH, nr. 49908 (5 Zilhicce 1292/2 Ocak 1876).

neden bir karşılık ayrılmadığı ortaya çıkmıştı[261]. Bu arada aynı tarihlerde satın alınan 50 milyon Snider fişeği için de 200 bin Sterline ihtiyaç duyulmaktaydı. Toplam 820 bin Sterlinin finansmanı noktasında mutedil faiz ile borçlanmaya gidilmesine karar verilmişti.

Borçlanma yapılması düşüncesi vükelanın katıldığı bir toplantıda değerlendirilmiştir. Görüşmede, satın alınmasına karar verilen tüfeklerin en son model ve icat edilen silahlardan olduğuna dikkat çekilmişti. Tüfeklerin zamanında teslim alınmalarının ödemelerin zamanında yapılmasına bağlı olduğunu pekâlâ bilen vükela bunun için bir borçlanmaya gidilmesi gerektiğinde hemfikirdi. Böylece "...mukābilinde güzeştece biraz fedâkârlığa mecburiyyet elverir ise de devlet ve memleketin mâddî ve ma'nevî bekā-yı miknet ve asâyişine delâlet eyleyecek tertîbât ve tedârükât-ı nâfı'a uğrunda ihtiyar olunacak fedâkârlıklar menâfi'-i mütekābilesine nazaran zâyi'atdan ma'dûd olamayacağına mebnî bunların tiz zamânda tedârük ve istihzârı maksad-ı mühimini te'mîn ve tesrî' zımnında ber-vech-i ma'rûz sekiz yüz yirmi bin liralık bir istikrâz-ı mu'tedîlin akdi..." için Maliye Nezareti görevlendirilmişti[262]. Karşılığında faiz bakımından biraz fedakâr davranmak mecburiyeti ortaya çıksa da devlet ve milletin maddi-manevi güvencesini sağlayacak tedbirler uğrunda yapılacak bu fedakârlık sonucu elde edilecek yararlar düşünülerek, gereğinin en kısa zamanda yapılmasından kaçınılmamıştır.

Bir süre sonra *Bank-ı Osmanî*'den 820 bin liralık bir borçlanma yapılır. Borçlanmanın 620 bin lirası Amerika'da bulunan Osmanlı Devleti memurlarının emrine, 200 bin lirası ise Londra'daki Osmanlı Sefaretinin kullanımına tahsis edilmekteydi. Amerika'da bulunan görevliler tarafından verilen makbuzlarla birlikte Londra üzerine çekilecek poliçelerin bedeli ödendikçe ve Sefarete ödeme yapıldıkça bankaya % 0,75 komisyon verilecekti. Ödemelerin yapıldığı tarihlerde Banka tarafından bildirilecek kambiyo fiyatına göre Sterlinin Osmanlı Lirası karşılığı zimmet kaydedilecekti. Keşide olunan her poliçenin vade tarihi ve Londra sefaretine yapılan ödeme karşılığında alınacak senetlerin tarihlerinden itibaren üç aylık zaman dilimine kadar ödenen paraya % 10 hesabıyla faiz verilecekti. Bankanın üç ay sonra alacağı kalırsa faiz ve komisyonla beraber derhal ödenecek, ödenemediği halde faiz ve anaparadan kalan ödenmemiş bakiyenin tamamen ifasına kadar %10 faizden başka yüzde yarım komisyon verilecekti[263].

---

[261] BA, I. MMS, nr. 1827.

[262] BA, A. MKT. MHM, nr. 446/56, 446/63; İ. MMS, nr. 1879 (28 Zilkade 1289/27 Ocak 1873).

[263] BA, I. MMS, nr. 1919, Lef 5 (17 Muharrem 1290/17 Mart 1873); A. MKT. MHM, nr. 450/70.

Providence Tool Şirketi'nden daha sonra yapılan iki kontratla satın alınan 400 bin tüfeğin toplam bedeli 1.200.000 Sterlin tutmaktaydı. Osmanlı Bankası'yla yapılan anlaşma sonucu Ağustos 1875'te 300 bin Sterlin, 1876 Şubat ve Temmuz aylarında dört yüz ellişer bin sterlinlik olmak üzere üç kredi açılacak ve tüfeklerin bedeli üç taksitte ödenecekti[264].

93 Harbi'nde Devlete En Çok Kredi Açanlardan Banker George Zarifi

1875 Ağustos'unda yapılması gereken ilk ödeme için gerekli kredi açılamayınca Zarifi'yle görüşülmüştü. Görüşmeler sonucu Zarifi'den 110 bin İngiliz altını borç alınmak üzere bir mukavele hazırlanmıştır. Buna göre Londra'da bir carî hesap açılarak, Providence Kumpanyası'nın 27 Aralık 1875 tarihinden itibaren çekeceği 110 bin Sterlin değerindeki 75 gün vadeli poliçenin karşılığı olmak üzere Zarifi dokuz taksitte gerekli parayı hesaba yatıracaktı. Zarifi'nin hesaba yatırdığı paralar için senelik % 4 faiz Hazine hesabına zimmet kaydedilecekti. Bunun yanında kendisine bir kereye mahsus olmak üzere verilecek % 4 oranında komisyonun tutarı olan 4.400 Sterlin hemen hesaba kaydedilecekti.

Zarifi'den alınan borç 1 Ocak 1876'dan başlamak üzere, Hazine'den yedi günde bir nakden on ikişer bin Osmanlı lirası ödenmek suretiyle on bir taksitte geri ödenecekti. Taksitler ödendiği gün Zarifi'nin muvafakatiyle hemen Sterline çevrilerek, söz konusu hesaba irat kaydolunacak ve Hazine yararına % 4 faiz işletilecekti.

Geri ödemelerde gecikme olması durumunda sadece söz konusu geciken miktar için senelik % 12 faiz ve aylık % 0,5 komisyon verilecekti.

Geri ödeme tamamlandıktan sonra Zarifi hazırlayacağı hesap cetvelini Hazine'ye sunacak ve herhangi bir alacağı kaldığı görülürse kendisine üç gün içinde nakden ödenecekti. Bu arada Memleketeyn (Eflak ve Boğdan)

---

[264] BA, MAD, nr. 9275, s. 17 (18 Mart 1291/30 Mart 1875).

Emareti'nin o yılki vergisi olup, havalesi Zarifi'ye verilen 38 bin dokuz yüz küsur Osmanlı lirasının, ödenme tarihi olan Mart (Rumî) ayından önce tahsil edilmesi durumunda yapılan geri ödeme bakiyesinden mahsup olunacaktı. Eğer söz konusu vergi geri ödeme bitiminden sonra tahsil edilirse, Hazine'ye bırakılacaktı[265].

Maliye Nezareti'nin hazırladığı kontrat Sadâret'e sunulmuş ve Zarifi'den 110 bin İngiliz altını borçlanma yapılması kararı 12 Aralık 1875 tarihli iradeyle onaylanmıştı[266]. Böylece Providence Tool Kumpanyası'na üç kredi açılarak yapılması gereken ödemenin bir kısmı ifa edilmiş oluyordu. Fakat toplam 1.200.000 Sterlin tutarındaki borcun tamamen ödenmesi, çalışmamızın üçüncü bölümünde ele alındığı üzere, bilinen birtakım malî sıkıntıdan dolayı gecikmeli olmuş ve yaşanan gecikme nedeniyle Providence Tool Kumpanyası tazminat talep etmişti. Parası ödenmiş tüfeklerin Kumpanya tarafından alıkonması üzerine, gecikmeli de olsa tüm borcunu kapatan Osmanlı Devleti, hakkını Amerika'da bir dava açarak aramak zorunda kalacaktı.

Amerika'dan ithal olunan Martini-Henry tüfekleri ve İngiltere'den satın alınan zırhlı fırkateynler için Bank-ı Osmanî'den yapılan borçlanmalara teminat olarak bir milyon kuruşluk *eshâm-ı umûmiye*nin Bankaya bırakıldığını görmekteyiz[267].

Türk-Amerikan silah ticareti malî açıdan en sıkıntılı dönemini şüphesiz 93 Harbi sırasında yaşamıştır. Savaş öncesinde satın alınmasına karar verilen tüfeklerin vadesi dolan taksitlerine, savaş sırasında gittikçe artan mühimmat, tüfek ve diğer fevkalâde askerî masraflar da eklenince tüm bu harcamaları finanse etmek için çeşitli malî tedbirlere başvurmuştur. İçinde bulunduğu buhran nedeniyle yabancı sermaye girişi için gerekli koşulları barındırmayan malî tablo ve Osmanlı hazinesinin dış borç alması için müsait şartlara sahip bulunmayışı devleti kaime çıkarmaya yönlendirmişti[268]. Savaş başladı-

---

[265] BA, İ. DH, nr. 49827. Bu borçlanmada bir de şart dikkati çekmektedir. Tuna Vilayeti aşar malından dokuz yüz bin Asitane kile ala cinz kokorozun alım-satımı Zarifi'ye teklif edilmişti. Tuna sahilinde bir ay önceden belirlenen iskelelerde 1876 Rumî 1 Mart-30 Nisan arasında kendisine teslim olunacak kokorozun ihraç resmî Hükümete ait olacaktı. Bir kilesi metalik akçe hesabıyla 8,5 kuruştan hesaplanacak kokorozun tesliminden sonra; karşılığından esham-ı umumiye rehin verilerek Zarifi ve Dersaadet Bankası'ndan ortaklaşa yapılan borçlanmadan dolayı var olan alacaklarından mahsup edilmek suretiyle hesap görülecekti (BA, aynı belge).

[266] BA, İ. DH, nr. 49827, Lef 1.

[267] Esham banka tarafından satılarak bedeli bankanın alacağından mahsup olunuyordu: BA, İ. DH, nr. 50942 (4 Ramazan 1293/23 Eylül 1876).

[268] Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003 s. 164.

ğında hazine boştu. Hükümet borç ödemelerini tamamen askıya almıştı[269]. Çıkarılan kaime ile ilk önce nakit sıkıntısının giderilmesi hedefleniyordu. 93 Harbi boyunca üç milyon, yedi milyon ve altı milyon olmak üzere üç tertip halinde toplam on altı milyon liralık kaime çıkarılacaktır[270]. Kaime metalik akçe üzerinden piyasaya sürülmüştü. Özellikle yedi milyonluk ikinci emisyon kaimenin değerinde yüzde altmışa varan bir düşüşe sebep olmuştu.

Hemen belirtmek gerekir ki yerli veya yabancı olsun silah, mühimmat ve erzak gibi lojistik madde satın alınan müteahhidler ödemelerde kaimeyi kabul etmiyorlar, altın veya gümüş sikke istiyorlardı[271]. Devlet bu durumda İstanbul'daki sarraflardan kaime karşılığından altın ve gümüş satın alarak borcunu ödüyordu.

Amerika'ya sipariş olunan tüfek ve fişeklerin bedellerinin ödenmesi Hazinenin kriz durumundan dolayı ertelenmek zorunda kalmıştı. Azaryan Efendi de ödemelerin geciktirilmesinden sürekli şikâyet etmekteydi[272]. Bu arada ilk tertip olmak üzere çıkarılmasına karar verilen üç milyon kuruş değerindeki kaimenin bir milyonluk kısmı hemen piyasaya sürülmeyip, ihtiyat olarak ayrılmıştı. 28 Ağustos 1876'da piyasaya çıkarılan ilk tertip kaime kısa sürede tükenince, ihtiyat olarak tutulan kısım da 11 Kasım 1876'da piyasaya sürülmüştü[273]. Amerikan şirketlerinin silah taksitlerinden doğan alacaklarından olup, Azaryan Efendi'ye ödenmesi gerektiği halde ertelenen 120 bin Liranın, piyasaya sürülmesine karar verilen bu ihtiyat miktarından gerektiği kadar esham ayrılarak ifasına karar verildi. Osmanlı Bankası'ndan % 12 faiz ve yarım komisyon ile alınacak borcun toplam tutarı kadar ayrılan esham Banka tarafından hükümet adına parçalar halinde piyasaya satılarak borcun mahsubuna gidilecekti. Bu sıkıntılı dönemde ihtiyacı olan altını başka yolla bulamayan hükümet kaçınılmaz olarak böyle bir anlaşma yapmıştı[274].

Masraflar o kadar fazlaydı ki mesela ikinci tertip olarak çıkarılan yedi milyon değerindeki kaime Avrupa ve Amerika'dan ithal olunan harp malzemeleri ve sair askerî masraflara karşılık dört ay içinde harcanmıştı[275].

---

269 André Autheman, *Bank-ı Osmanî*..., s. 83.

270 Kaimenin emisyonu hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Akyıldız, *Aynı eser*, s. 166-194.

271 Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu*, s. 187.

272 BA, İ. MMS, nr. 2489.

273 Ali Akyıldız, *Aynı eser*, s. 171.

274 BA, İ. MMS, nr. 2487; İ. MMS, nr. 2489 (5 Zilkade 1293/22 Kasım 1876). Osmanlı Bankası'na anlaşma gereği ödenecek % 12 faiz ve % 0,5 komisyonun topla elli beş bin üç yüz seksen beş kuruş yirmi iki para tuttuğu anlaşılmaktadır: BA, İ. MMS, nr. 2678, Lef 1.

275 Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu*, s. 189.

Bu arada tedavüldeki kaime miktarının yüksekliği ve sarraflara devlet eliyle kaime verilerek altın ve gümüş satın alınması, kaimenin değer kaybına sebep olmaktaydı. Kaimenin değerindeki düşüşe müdahale etmek isteyen devlet, banker Zarifi ile bir anlaşma yapmıştı. Buna göre devletin ihtiyacı olan altın, gümüş ve bakır bütün sikkeleri Zarifi tedarik edecek, karşılığında Hazine de ve Osmanlı Bankası'nda bulunan bütün kaimeler Zarifi'ye emanet olarak verilecekti. Zarifi de kaimeleri parçalar halinde piyasaya sürecekti. Yapılan satış işlemleri takip eden gün hazineye bildirilecekti. Hazine bunların muhasebesini tutarak emanet edilen kaime ile satın alınan sikke hesaplanıp Zarifi'nin alacaklı çıkması durumunda, söz konusu miktar için senelik % 15 faiz ödeyecekti. Ayrıca kendisine para bozma işlemleri için de yüzde yarım komisyon verilecekti[276].

Bu gizli anlaşmayla kaime emisyonunun tekelini eline alan Galata bankerlerinden meşhur Zarifi aynı zamanda özellikle dış borç alamayan ve silah ve mühimmat ödemelerinde adeta bir çıkmaz içinde bulunan Osmanlı Devleti'nin 93 Harbini finansmanında önemli bir rol oynamıştır.

Savaş başlamadan hemen önce Zarifi'den % 20 faizle 49.860 lira borç alındığını görüyoruz. Bu para Amerika'dan satın alınan silah ve mühimmatın bedelini ödemek için kullanılacaktı (13 Ağustos 1876)[277].

Kısa bir süre sonra, Eylül 1876'da Amerikan silahlarının taksit ödemelerinin de içinde bulunduğu bazı masraflar için yine acilen paraya ihtiyaç vardı. Hazine bu sefer de Zarifi'nin ortağı olduğu Dersaadet Bankası ve Ambroise Mavrocordato'dan 350 bin liralık bir borç alıyordu. Bu paranın 150 bin liralık kısmı Londra üzerine bir, iki ve üç aylık poliçeler çekilmek üzere tahsis edilmiştir[278].

Kasım ayında Zarifi'den 53 bin liralık bir avans daha alınmış ve 37 bin 200 lirası Amerika'dan satın alınan Martini-Henry tüfeklerinin taksit ödemelerine tahsis edilmişti. Zarifi ödemeyi Londra üzerine üç ay vadeli poliçe çekerek gerçekleştirecekti. Bu arada Osmanlı lirası ile Sterlin arasındaki kur 110,5 kuruştan hesaplanmıştır. % 12 faiz ve yüzde yarım komisyon ile yapı-

---

[276] Murat Hulkiender, *Bir Galata Bankerinin Portresi George Zarifi 1806–1884*, İstanbul 2003, s. 97; Ali Akyıldız, *Aynı eser*, s. 194–196.

[277] Silah ve mühimmatın dışında bazı acil ihtiyaçlar için gereken miktarın da eklenmesiyle Zarifi'den yapılan bu borçlanma için Mısır'daki Zil'a İskelesi'nin 1876–1879 yılları arasındaki gelirinden karşılık gösterilmiştir. Borcun faizinin de eklenmesiyle yetmiş beş bin liralık bir sözleşme yapılmıştı: Murat Hulkiender, *Bir Galata Bankerinin...*, s. 90-91.

[278] Bu istikraz da 2 Eylül 1876 tarihinde onaylanmıştı: Murat Hulkiender, *Aynı eser*, s. 94-95.

lan borçlanmaya karşılık İstanbul'da İnhisar İdaresi ambarlarındaki 365 bin kıyyelik tütün teminat gösteriliyordu[279].

Savaş devam ederken Osmanlı ordularının, acil fişek ihtiyaçlarına karşılık Azaryan Efendi aracılığıyla 20 milyon Snider fişeği sipariş ettiğini görmüştük. Bedeli taksitler halinde ödenen 20 milyon Snider fişeğinin taksit vadeleri yaklaştığı halde elde para yoktu. İkinci taksitin 31 Kanunısani'de dolacak vadesine iki gün vardı. Üçüncü taksitin ise 7 Şubat'ta vadesi doluyordu. 21.149 Sterlin 3 şilin tutarındaki bu taksitleri ödeyebilecek kadar altın Hazine'de bulunmamaktaydı. Bunun üzerine Zarifi'den borç alınması gündeme gelmiş ve Maliye Nazırı Yusuf Paşa kendisiyle borçlanmanın şartlarını görüşmüştü[280].

Konu hakkında Maliye Nezareti'nin tezkiresinde açıkça, o an için bundan daha iyi şartta bir borçlanmaya gitmenin mümkün olmadığı belirtiliyordu. Zarifi ile yapılan anlaşmaya göre kendisine yukarıdaki miktar karşılığında 4.700.000 lira değerinde kaime terhin olunacaktı. % 1 faiz ve % 0.25 komisyon ile yapılan borçlanmada Zarifi'den Londra üzerine bir buçuk ay vadeli kambiyal alınacak ve fişek taksitlerine karşılık Azaryan Efendi'ye verilecekti. Hazine bu borçlanmayı iki ay içinde geri ödemeyi taahhüt etmişti. Bu sürede ödeme yapılmazsa Zarifi kendisine verilen kaimeleri, üçüncü ayın başında piyasaya sürecek ve bir ay içinde elden çıkaracaktı. Zarifi ile yapılan sözleşme Meclis-i Vükela'da da görüşülerek "elzem-i mühimmât-ı harbiye" olan fişeklerin getirilmesi için borçlanma, 18 Şubat 1877 tarihinde onaylanmıştı[281].

93 Harbi'nin çok kritik bir döneminde, bir taraftan Plevne'de Gazi Osman Paşa emrindeki ordu uzun süredir, mütemadiyen savaşmakta ve yüklü miktarda cephane istemesi nedeniyle buraya kafileler halinde mühimmat gönderilmekteydi. Diğer taraftan Doğu Cephesinde, Kars'ta çok sayıda cephanenin düşman eline geçmesi nedeniyle tekrar mühimmat gönderilmek gerekmekteydi. Aslında Amerika'da mühimmat yüklü vapurlar yola çıkmak üzere emir beklemekteydiler. Vapurların yola çıkarılabilmesi için söz konusu mühimmat bedelinin peşin olarak ödenmesi gerekiyordu. Bu nedenle vapurlar hazır olmalarına rağmen malî müzayaka nedeniyle taksitler havale edilmediğinden yola çıkarılmıyordu.

---

[279] Geri kalan on beş bin sekiz yüz lira da Dersaadet Bankası'nın birikmiş alacaklarına mahsup ediliyordu: Murat Hulkiender, *Bir Galata Bankerinin...*, s. 95.

[280] BA, İ. MMS, nr. 2534, Lef 1 (Bkz: Ek, Belge-24).

[281] BA, İ. MMS, nr. 2534 (4 Safer 1294).

Osmanlı ordularının mühimmata olan acil ihtiyacı karşısında en azından bir vapur fişeğin gönderilmesini sağlamak üzere gereken 250 bin İngiliz lirasının tedarik edilmesi çaresi aranıyordu. Maliye Nezareti 250 bin liralık bir borçlanma için Zarifi ile görüşmelere başlamış ve taraflar borçlanmanın şartlarını düzenleyen bir mukavele üzerinde uzlaşmışlardı. Hazırlanan mukavele Bâbıâli'de toplanan Meclis-i Mahsus'ta görüşülmüştür[282]. Buna göre Zarifi, Azaryan Efendi'ye 250 bin Sterlin değerinde ikişer ay vadeli kambiyaller verecekti[283]. Zarifi bu paranın karşılığı olan 275 bin 625 Osmanlı altınına daha önce verdiği bazı avanslardan rehinli olarak Hazine'den alacağı olan 137 bin Osmanlı altınının da eklenmesini şart koşuyordu. Bu iki meblağın toplamı üzerine yıllık % 12 faiz verilecekti. Borçlanmaya teminat olarak Zarifi'ye bir Osmanlı altını 220 kuruştan toplam 90 milyon 956bin 250 kuruş değerinde kaime peşin olarak, üzeri mühürlü zarfların içinde teslim olunacaktı. Zarifi bu kaimenin yarısını üç ay sonra, diğer yarısını altı ay sonra Hazine adına parçalar halinde satacak, kaimenin değerinde bir düşüş olması durumunda fazla olarak yüzde on miktarında kaime daha satılacaktı. Alınan borç Hazine'nin tercihine göre ister Osmanlı altını, ister Londra üzerine kambiyal çekilmek suretlerinden biriyle geri ödenebilecekti[284].

Borçlanma şartlarının ağır olması ve bir de Zarifi'nin önceki alacaklarını da ilave ettirerek faiz uygulanmasını sağlaması, Meclis'in dikkatinden kaçmasa da savaşın şiddeti "...fişenk gemisinin sür'at-i celbinde olan ehemmiyet verilecek altının tedâriki bahsinde her türlü fedâkârlığı göze aldıracak derecede..." olmasıyla borçlanma için Maliye Nezareti'ne izin verilmesi üzerinde ittifak edilmişti.

Netice itibariyle başka yerden borçlanmaya gitmenin o an için pek mümkün olmayışının da vermiş olduğu bir zorunlulukla, Zarifi'den bu şartlar dahilinde 250 bin Sterlin borç alınması için 29 Ekim 1877 (21 Şevval 1294) tarihinde irade çıkmıştır[285].

Providence Tool Şirketi'nce yapılan ikinci sevkiyat Martini-Henry tüfeklerinin bedeline karşılık, Azaryan'a ödenmesi gereken 60 bin Sterlin için Osmanlı Bankası'yla önceki şartlar dahilinde bir anlaşma daha yapıldığı anlaşılmaktadır[286].

---

[282] BA, I. MMS, nr. 2661, Lef 1.

[283] Bir sterlin yüz on kuruş on pareden hesaplanacaktı: BA, İ. MMS, nr. 2661, Lef 2.

[284] BA, İ. MMS, nr. 2661, Lef 1.

[285] BA, İ. MMS, nr. 2661.

[286] Osmanlı Bankası'nın Azaryan Kumpanyası'na Londra üzerine bir ay vadeli kambiyal vererek yaptığı ödeme için yüzde on iki faiz ve yarım komisyon verilmesi meselesi Maliye Nezareti'nde tartışma konusu olmuştu, ancak 1 Zilhicce 1294/7 Aralık 1877 tarihinde çıkan irade gerekli komisyonun verilmesini emrediyordu: BA, İ. MMS, nr. 2678.

Amerika'ya sipariş olunan Martini-Henry tüfeklerinin birtakım müteferrik masrafları da vardı. Nitekim 1876 senesinde sigorta, muayene ve depo ücreti toplam 42 bin 150 Sterlin tutmuştu. Söz konusu masrafların da *mesarif-i fevkalâde* mürettebatından karşılanması hususunda Maliye Nezareti'ne emir verilmişti (22 Kasım 1877)[287].

Savaş sırasındaki acil askerî ihtiyaçların karşılanması için Hazinenin para bulması her zaman çok kolay olmuyordu. Amerika'dan satın alındığını yukarıda gördüğümüz yüz on iki buçuk milyon Martini-Henry fişeğinin bir kısmının yüklü olduğu vapurun hareketi, üretici firma olan Winchester'in İstanbul'daki temsilcisi Azaryan Efendi'ye fişeklerin bedelinden kalan yüz on sekiz bin liralık taksitin ödenmesine bağlanmıştı. Ancak, Dâr-ı Şûra'nın kasasında sadece 20 bin lira bulunuyordu. Durumun aciliyetinden dolayı paranın bir an evvel bulunması gerekiyordu. Maliye Müsteşarı Zühdü Efendi, Hazine adına bir istikraz yapmak üzere bu sırada Londra'da bulunmaktaydı. Kendisine konu hakkında mütemadiyen çekilen telgraflarla durumun ciddiyeti bildiriliyordu[288].

Zühdü Efendi'nin Londra'da işi kolay değildi. Bir dış borç yapabilmek için şartlar, Osmanlı Devleti'nin oldukça aleyhindeydi. Hükümetin isteği üzerine Osmanlı Bankası Genel Müdürü Morgan H. Foster'ın da yer aldığı Türk heyetine tamamı savaş giderlerinde kullanılmak üzere 5 milyon Sterlin istikraz için birtakım ön şartlar ileri sürülmüştü[289].

5 milyon Sterlin olarak yapılan ve literatürde *savunma istikrazı* olarak bilinen bu borçlanmanın faizine karşılık Mısır'ın yıllık 690 bin Sterlin olan vergi geliri gösterilmişti[290]. İstikraz miktarının hazırlanması için Osmanlı Bankası'nın başkanlığından bir grup kuruldu. Acil ihtiyaçların halledilmesi için Osmanlı Devleti'ne bir milyon altın Sterlin avans verilecekti. Bu arada Osmanlı Bankası devletin dalgalı borçlarından bazı alacaklarının mahsubunu pazarlık konusu yapıyordu[291]. Buna karşılık Banka, Amerika'da

---

[287] BA, İ. DH, nr. 61912.

[288] BA, İ. MMS, nr. 2705, lef 2.

[289] BA, İ. MMS, nr. 2705, Lef 4 (Zühdü Efendi'nin 2 Kanunusani 1278 tarihli telgrafı); André Autheman, *Bank-ı Osmanî...*, s. 87.

[290] Bu meblağ Osmanlı Devleti'nin 1856 ve 1871 istikrazlarının teminatı olarak ipotek edilmiş olup, Osmanlı Maliyesi iflasını ilan ederek borçlarını geri ödemeyi askıya aldığından beri İngiltere Merkez Bankası tarafından bloke edilmekteydi. Öncelikle bu blokenin kaldırılması için daha önceki iki dış borç geri ödemesine yeniden başlanması gerekiyordu (bkz: André Autheman, *Bank-ı Osmanî...*, s. 87). Bu arada Osmanlı Devleti olumlu bir ortam yaratmak için istikrazın hemen öncesinde Mahmud Nedim Paşa'nın Sadereti'nden alınan bu k...arı kaldırmıştır: Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu*, s. 194, dipnot 97.

[291] Bu cümleden olarak Kasaba Demiryolu borçlanmasından alacağı olan yüz yirmi sekiz bin liralık bir havale yapılacaktı. Ayrıca başka bir alacağına mahsuben yirmi iki bin liralık diğer bir havalenin yapılmasını şart koşuyordu: BA, İ. MMS, nr. 2705, Lef 4.

mühimmat yüklü olduğu halde hareket için 118 bin liranın Azaryan Efendi'ye ödenmesini bekleyen vapurun bir an önce yola çıkarılması için gereken parayı borç olarak hemen Osmanlı Devleti'ne teslim etmeyi taahhüt ediyordu.

Konu o sırada henüz kapatılmamış olan *Meclis-i Mebusân*'a havale edilerek, Osmanlı Bankası'nın yapılacak 118 bin liralık borçlanmaya karşı ileri sürdüğü şartlar bir kez de burada görüşülmüştü. Meclis, görüşmelerde Bankanın alacaklarının ödenmesi şartını daha önce dalgalı borç ödemelerinin ertelenmesi hakkında çıkarılan kanuna aykırı bulduysa da, durumun aciliyeti nedeniyle borçlanmanın gerçekleştirilmesi çoğunluk oyuyla karara bağlanmıştı (10 Ocak 1878)[292].

Osmanlı Bankası'ndan alınan % 3 komisyon ve %18 faizli 118 bin Sterlin borç *İstanbul Rüsûmât Emaneti* hasılatından haftada üçer bin lira verilerek tediye olunacak ya da alınan beş milyon Sterlin istikrazdan mahsup edilecekti. Böylece bir taraftan savunma istikrazı çerçevesinde verilecek bir milyon altın Sterlin avans garantiye alınmış, diğer yandan da 1.500.000 Dolar değerinde mühimmat kargosuyla New-Haven Limanı'nda uzun zaman beklemek zorunda kalan John Bramhall vapurunun hareket etmesi sağlanmış oluyordu (14 Ocak 1878)[293].

1877–78 Osmanlı-Rus savaşı sona ermiş ve 3 Mart 1878'de Ayestafanos Antlaşması imzalanmıştı. Savaş sonrasında Zarifi ile masaya oturan devlet, satın alınan silah ve mühimmat ve diğer acil askerî ihtiyaçların ödemeleri için kendisinden alınan altına karşılık olmak üzere, Hazine hesabına piyasaya sattığı kaimenin muhasebesini yapmıştı. Hesaplamalar Zarifi'nin 22 bin 373 Osmanlı altını alacağı kaldığını gösteriyordu. Taraflar arasındaki mukavele gereği, hazineden olacaklı çıkması durumunda kaime verilerek ya da nakit olarak ödeme yapılmasını kabul etmeyen Zarifi ile 1293 mali yılı sonuna kadar olan *emvâl-i umûmî* bakayasından uygun bir vilayetten havale olunması üzerinde anlaşılmıştır[294].

Bu arada Winchester ve Union Metallic kumpanyalarına sipariş ettiği 75 milyonluk metalik fişeğin vadesi dolan 150 bin Sterlin taksitini ödeyemeyecek durumda olan Osmanlı Devleti savaşın sona ermesinden de yararlanarak henüz teslim almadığı 30 milyon fişeğin teslimatıyla ilgili sözleşmede

---

[292] BA, I. MMS, nr. 2705, Lef 1.

[293] Bu arada John Bramhall için 14 gün boyunca günlük 250 Dolar sürastarya ödenmişti: *The New York Times*, January 14, 1878.

[294] BA, İ. DH, nr. 62357 (20 Rebi'ülevvel 1295/24 Mart 1878).

bazı değişiklikler yaptırmıştı[295]. Azaryan Kumpanyası aracılığıyla gerçekleştirilen tadilat sonrası kalan fişekler boş olarak, yani sadece kovan ve kurşunuyla satın alınacaktı. Bu durumda şirketler fişek başına bir Sterlin indirim yapıyorlardı. Bu indirim sayesinde hazine 35 bin Sterlin değerinde bir yükten kurutulmuştu. Diğer taraftan haftalık ödemelerini 6 milyon yerine 2 milyon kovan ve kurşun değeri karşılığında yapacak, böylece 31 bin 500 Sterlin olan ödemeler haftalık 8 bin 50 Sterlin'e düşecekti. Bu yeni düzenleme ödemelerin süresi altı haftadan on sekiz haftaya uzatmış oluyordu[296]. Ancak bu tadilatın da krizde olan Hazineyi rahatlatmaya yetmediği ve 30 milyon fişeğin ancak 10 milyonluk kısmının satın alınabildiğini yukarıda görmüştük.

Osmanlı Devleti'nin silahların finansmanında yaşadığı sıkıntı 93 Harbi'nden sonra da devam etmiştir. Devlet, en çok silah satın aldığı Amerikalı şirketlerden Providence Tool Kumpanyası ile ödeme noktasında sıklıkla anlaşmazlık yaşayacaktır. Osmanlı Devleti'nin ödemeleri geciktirmesine, finansal problemler içinde olan ve tahsilatı hızlandırmak isteyen Providence Kumpanyası tarafından, yapımı tamamlanmış Martini-Henry tüfeklerinin İstanbul'a sevkine engel çıkararak karşılık verilecektir. Osmanlı Devleti tarafından silah ve mühimmat sevki için kiralanan vapurların yola çıkmasının mahkeme kararıyla engellenmesi Providence Kumpanyası tarafından zaman ilerledikçe adeta bir alışkanlık haline getirilmiştir.

1878 yılı sonlarında Osmanlı Devleti'nin silah taksiti ödemelerini geciktirmesi üzerine, Providence Tool Kumpanyası silah ve mühimmat yüklü *John Bramhall* adlı vapuru New-Haven Limanı'nda alıkoymaktaydı[297]. Toplam değeri 979 bin Dolar olan 32 bin Martini-Henry tüfeği, 42 bin süngü ve 21 milyon kurşun ve kapsül yüklü John Bramhall vapurunun, taraflar arasında anlaşma sağlanarak İstanbul'a hareket etmesi ancak 48 gün sonra 19 Ekim 1878 tarihinde mümkün olmuştu[298].

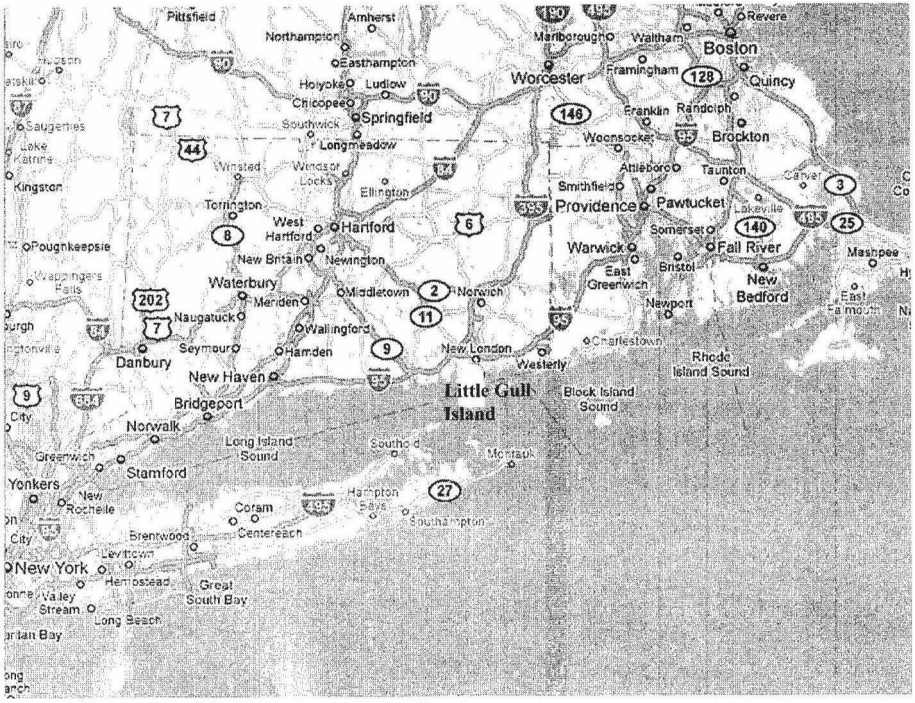
[295] Tophane'nin isteği üzerine şirketlerle temasa geçen Azaryan sunduğu arizada anlaşma karşılığında şirketlerin de bir takım şartları olduğunu bildiriyordu. Buna göre o ana kadar Amerika'da Tevfik Paşa'ya ikraz olunmuş fişek bedelinden bakaya kalan kırk beş bin sterline ulaşan alacakları bir hafta içinde ödenecekti. Bu ödeme o sırada yirmi dört milyon fişek ve biraz fişek makinesi yüklü olduğu halde Dersaadet Limanı'nda bekleyen Remus Vapuru'nun yükünün boşaltılmasından önce yapılacaktı. Yani vapur ödeme yapana kadar yükünü indirmeyecekti. Diğer taraftan son olarak kendilerine sipariş olunan bu fişeklerin bedellerinden henüz ödenmeyen ve ayrıca daha evvelki iki milyon Martini-Henry fişeği siparişinden kalan alacaklarının haftalık sekiz bin beş yüz sterlinlik taksitlerle ifası için bir banker tayin edilecekti: BA, A. MKT. MHM, nr. 482/51.

[296] BA, A. MKT. MHM, nr. 482/51 (Azaryan ve oğlunun Başvekalete takdim ettiği 6 Nisan 1878 tarihli ariza).

[297] BA, İ. DH, nr. 63009, Lef 42; William William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 20.

[298] *The New York Times*, October 18, 1878.

Belki de talihin Osmanlı Devleti'ne oynadığı bir oyun olarak, John Bramhall yola çıktıktan bir süre sonra Little Gull Adası açıklarında batmıştır[299]. Batan vapurdaki silah ve mühimmatı kurtarmak için epeyce uğraşmak gerekecekti ve olumsuz hava koşulları işi zorlaştırıyordu[300].

Tüfek ve Mühimmat Yüklü John Bramhall Vapuru Yola Çıktıktan Kısa Bir Süre Sonra Little Gull Adası Açıklarında Batmıştı

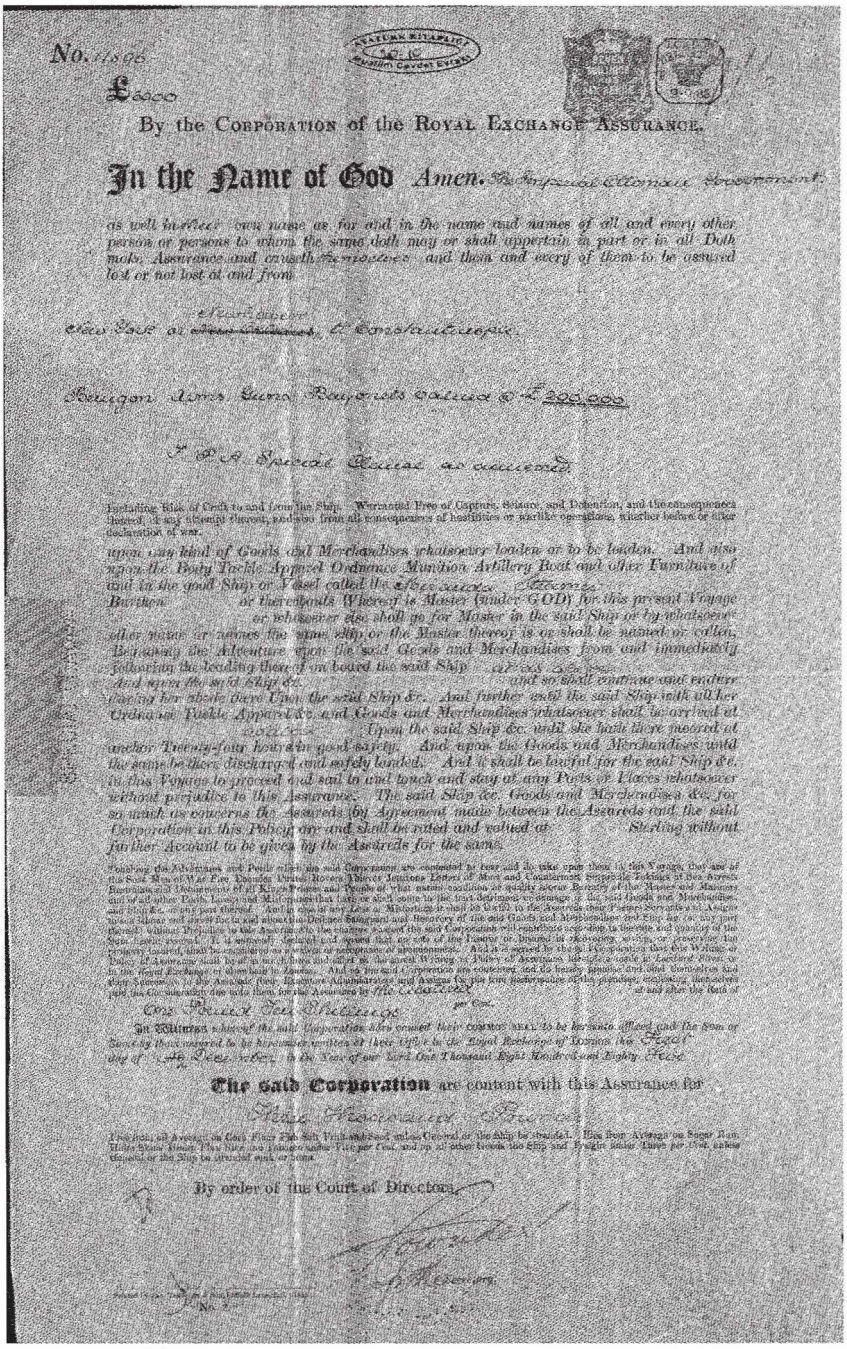
Batan tüfek ve mühimmatın parası daha sonra sigorta şirketlerinden tazmin olunmuş; Osmanlı Devleti de parayı Winchester ve Providence Tool kumpanyalarına vererek, zayi olan savaş malzemelerinin yerine yenilerini imal ettirmiştir[301].

---

299 *The New York Times*, October 21, 1878.

300 *The New York Times*, November 22, 1878. Batan John Bramhall vapurunda 70 bin Martini-Henry tüfeği olduğu söyleniyorsa da (William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 20), dönemin gazete haberlerinden bu sayının 32 bin Martini-Henry olduğunu öğreniyoruz (*The New York Times*, October 18, 1878) ki çalışmamızın başında tablo halinde verilen arşiv belgesi de batan gemide otuz iki bin tüfek olduğunu belirtmektedir.

301 Providence Tool Kumpanyası hakkında bir tarihçe yazan Edward A. Hull, sigortadan alınan tazminat karşılığında kumpanyanın 25.020 adet Martini-Henry tüfeği ürettiğini ifade etmektedir (bkz: Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 22). Vapurda bulunan tüfek miktarıyla karşılaştırıldığı zaman verilen rakamın yaklaşık beşte bir oranında eksik olduğu görülmektedir. Bunun iki sebebi olabilir; ya bir miktar tüfek zarar görmeden kurtarılmış ya da sigorta şirketi zararın tamamını ödememiştir.

No. 1896

£6000

By the Corporation of the Royal Exchange Assurance.

In the Name of God Amen. The Imperial Ottoman Government

as well in their own name as for and in the name and names of all and every other person or persons to whom the same doth may or shall appertain in part or in all Doth make Assurance and cause themselves and them and every of them to be assured lost or not lost at and from

Smyrna

Six Thousand Pounds at three months & Constantinople

Cargon Arms Guns Powder & Shot valued at £ 200,000

P & A Special Clause as endorsed

including Risk of Craft to and from the Ship. Warranted Free of Capture, Seizure, and Detention, and the consequences thereof, in any attempt thereat, and also from all consequences of hostilities or warlike operations, whether before or after declaration of war.

upon any kind of Goods and Merchandises whatsoever laden or to be laden. And also upon the Body Tackle Apparel Ordnance Munition Artillery Boat and other Furniture of and in the good Ship or Vessel called the Mercury

Burthen or thereabouts Whereof is Master (under GOD) for this present Voyage or whosoever else shall go for Master in the said Ship or by whatsoever other name or names the same ship or the Master thereof is or shall be named or called. Beginning the Adventure upon the said Goods and Merchandises from and immediately following the loading thereof on board the said Ship at Ports &c.

And upon the said Ship &c. and so shall continue and endure during her abode there Upon the said Ship &c. And further until the said Ship with all her Ordnance Tackle Apparel &c. and Goods and Merchandises whatsoever shall be arrived at Constantinople Upon the said Ship &c. until she hath there moored at anchor Twenty-four hours in good safety. And upon the Goods and Merchandises until the same be there discharged and safely landed. And it shall be lawful for the said Ship &c. in this Voyage to proceed and sail to and touch and stay at any Ports or Places whatsoever without prejudice to this Assurance. The said Ship &c. Goods and Merchandises &c. for so much as concerns the Assureds (by Agreement made between the Assureds and the said Corporation in this Policy are and shall be rated and valued at Sterling without further Account to be given by the Assureds for the same.

Touching the Adventures and Perils which the said Corporation are contented to bear and do take upon them in this Voyage, they are of the Seas Men of War Fire Enemies Pirates Rovers Thieves Jettezons Letters of Mart and Countermart Surprizals Takings at Sea Arrests Restraints and Detainments of all Kings Princes and Peoples of what nation condition or quality soever Barratry of the Master and Mariners and of all other Perils Losses and Misfortunes that have or shall come to the hurt detriment or damage of the said Goods and Merchandises and Ship &c. or any part thereof. And in case of any Loss or Misfortune it shall be lawful to the Assureds their Factors Servants and Assigns to sue labour and travel for in and about the Defence Safeguard and Recovery of the said Goods and Merchandises and Ship &c. or any part thereof without Prejudice to the Abandonment to the Assurers as hereinafter mentioned but the said Corporation their successors and assigns of the said Ship Goods and Merchandises &c. or any part thereof may in no wise be charged or prejudiced by any act of the Factor or Factors or Servant or Servants of the Assureds or any of them in recovering saving or preserving the property insured, which may appertain to a total or constructive total loss. And it is agreed by and between the said Parties to these Presents that the Writing or Writings or Policy of Assurance shall be of as much force virtue and effect as the surest Writing or Policy of Assurance heretofore made or executed within the Royal Exchange or elsewhere in London. And as soon and so many times as any ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured shall happen to arrive safe upon any Port or Place or Ports or Places where the Assurers have any Factor or Agent residing, the Assureds their Factors Servants and Assigns or some of them shall and will make known unto such Factor or Agent the Arrival of such ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured, and also make a true report unto the Assurers of the Policy of Assurance how such ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured are arrived, and how many packages and what marks and numbers they are of, and shall and will demand of such Factor or Agent a Certificate of the Arrival of such ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured, and shall and will deliver the same unto the Assurers or the Assurers Factor or Agent residing there, if demanded, within fourteen days after the Arrival of such ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured, and the Assureds their Factors Servants and Assigns shall and will also make a true report unto the Assurers of the Policy of Assurance how such ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured are delivered and discharged, and how many packages and what marks and numbers they are of, and shall and will demand of such Factor or Agent a Certificate of the Delivery and Discharge of such ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured, and shall and will deliver the same unto the Assurers or the Assurers Factor or Agent residing there, if demanded, within fourteen days after the Delivery and Discharge of such ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured, and the Assureds their Factors Servants and Assigns shall and will also make a true report unto the Assurers of the Policy of Assurance how such ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured are laden and shipped, and how many packages and what marks and numbers they are of, and shall and will demand of such Factor or Agent a Certificate of the Lading and Shipping of such ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured, and shall and will deliver the same unto the Assurers or the Assurers Factor or Agent residing there, if demanded, within fourteen days after the Lading and Shipping of such ship or ships goods or merchandises and other Interests hereby assured, and the Assureds their Factors Servants and Assigns shall and will

3)Azaryan Efendi'nin Aracılığı

Türk-Amerikan silah ticaretindeki önemli figürlerden biri de Amerikan Colt, Winchester Repeating Arms ve Providence Tool Co. şirketlerinin Türkiye'deki acentesi, yani satış temsilcisi olarak çalışan Azaryan Efendi'dir. Konu hakkındaki arşiv belgelerinde acentenin ismi Azaryan Perafils, Azaryan ve mahdumları ya da *Azaryan Kumpanyası* olarak belirtilmektedir[302].

Azaryan Efendi karşımıza ilk defa Midhat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında Amerika'dan getirttiği mühimmatın alımında aracılık etmesi vesilesiyle (1866) çıkmakta ve *Amerikalı Azaryan bazirgan* olarak anılmaktadır[303]. Bir süre sonra kendisi Winchester'ın acenteliğini üstlenmişti. 200 bin tüfek alımı için Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî, şirketlerle müzakerelerde bulunurken Azaryan Winchester repeating Arms Co. için çalışıyordu. Bu sırada Providence Tool Kumpanyası'nın İstanbul'daki temsilcisi de Saint Laurent adlı bir kişiydi. Providence Tool Kumpanyası Laurent'ten pek verim alamıyordu. Bu nedenle Azaryan Efendi ile anlaşarak onu İstanbul'daki acentesi tayin etti (11 Mart 1873)[304]. Azaryan'ın önce Amerika vatandaşlığına girdiği, ancak Winchester Repeating Arms Şirketi'nin acentesi olup, şirket Osmanlı Devleti ile 200 bin Martini-Henry tüfek kontratı yaptıktan sonra tekrar Osmanlı tebaiyetine dönmesi dikkat çekicidir[305].

Amerikan silah şirketlerinin temsilcisi Azaryan'a gerek Winchester ve gerek Providence Tool şirketleri Osmanlı Devleti ile görüşmelerde bulunarak anlaşma yapma yetkisi tanımıştı. İlerleyen tarihlerde Azaryan'ın Union Metallic Cartridge şirketinin de acenteliğini üstlendiğini görmekteyiz.

Azaryan Kumpanyası sadece Amerikan silah şirketlerinin değil, İngiliz şirketlerinin de acenteliğini yapmaktaydı. Bu şirketlerden biri de İngiltere'nin Birmingham şehri yakınlarındaki Witton kasabasında bulunan meşhur Kynoch Mühimmat Fabrikası idi. 93 Harbi sırasında Martini-Henry fişek ve kapsülü satın alındığını gördüğümüz Kynoch Kumpanyası'nın İstanbul acenteliği Azaryan Efendi tarafından yürütülmekteydi[306].

---

302 Yabancı literatürde Azarian Pere Et Fils şeklinde Fransızca aslı kullanılmaktadır: Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 21; William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 17.

303 BA, A. MKT. MHM, nr. 364/85.

304 BA, İ. DH, nr. 46343; Edward A. Hull, *Providence Tool...*, s. 21; William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 17.

305 Tarihçi Lûtfî Azaryan'ı "...müte'ahhid-i mûmâ-ileyh evvelce Amerika tâbi'iyyetine girmiş olduğu hâlde, iş-bu te'ahhüd ve alış veriş münâsebetiyle, kendini ısındırmak için eski hâline devirmiştir" sözleriyle tenkit etmektedir: *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, C. XIV, s. 27.

306 BA, İ. DH, nr. 63009, Lef 20, 21.

Osmanlı Devleti, Türk-Amerikan silah ticaretinin kritik dönemlerinde Azaryan Efendi'yle görüşerek şirketler nezdinde aracılığından yararlanmıştır. Azaryan'ın bu çerçevede birçok kez Dâr-ı Şûrâ veya Tophane-i Âmire Meclisi toplantılarına çağrılarak, görüşünün alındığını görüyoruz. Josef Azaryan iki oğlu Bedros ve Oseb ile birlikte Türk-Amerikan silah ticaretindeki rüzgârı yakalayarak mümessili oldukları Amerikan şirketlerinin sayısını artırmaktan geri kalmamışlardı. Şirketin Boston'da bir de şubesi mevcuttu[307].

Azaryanlar her türlü aracılık hizmetleri karşılığında şüphesiz bir komisyon almaktaydı. Azaryan, Türk-Amerikan silah ticareti sayesinde çok para kazanmıştır. Azaryan Kumpanyası sadece Amerikalı silah şirketlerinin acenteliğini yapmakla kalmamış, mesela 93 Harbi sırasında acil olarak Winchester filintasına ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti için Amerika'da hazır küçük miktarlarda tüfekleri mühimmatıyla birlikte temin ederek, kendi hesabına devlete satmıştır[308].

Bizzat dönemin resmi belgelerinde malî buhran içinde taksitlerin ödemelerinde sıkıntı yaşandığında, Amerikan silah şirketlerinin temsilcisi sıfatıyla devletle yaptığı görüşmelerde Azaryan'ın *ağır* şartlar ileri sürdüğünün söylenmesi de dikkate şayandır[309]. Osmanlı Devleti'nin finansal sıkıntılar nedeniyle silah ve mühimmat alımında yaşadığı problem halk arasında Azaryan'a karşı olumsuz bir hava oluşturmuştu. Azaryan'ın silahları fahiş fiyatla sattığı ve ödemelerde sıkıntı yaşayan devlete karşı Amerikan şirketlerinin tarafını tuttuğu şeklindeki yaygın kanaat nedeniyle, askerî makamlarla ilişkilerini soğutmak zorunda kaldığı anlaşılıyor. Azaryan'ın tekrar Tophane Müşiriyeti'ne gidip gelmeye başlaması ve silahlarla ilgili raporların içeriği hakkında bilgi sahibi olması üzerine konu hakkında Yıldız'a bir jurnal dahi sunulmuştu. Jurnale göre Azaryan'ın "umûr-ı devlete muttali olması ileride yine birtâkım ifsâdât ile entrika çevirmesi melhûz-ı kavî..."dir[310].

Türk-Amerikan ticaretinin başında hizmetleri karşılığında kendisine mükafat olarak *rütbe-i sâniye sınıf-ı evvel mütemâyizi* tevcih olunan Azaryan

---

307 William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 16.

308 Azaryan 4 bin Winchester filintası ve 2 milyon dolu fişek: BA, İ.MMS, nr. 2613 (13 Temmuz 1877); 3500 Winchester filintası ve 4 milyon dolu fişek: İ. DH, nr. 61436 (28 Temmuz 1877); 5 milyon dolu fişeğiyle 5 bin Winchester filintası: İ. DH, nr. 61842 (11 Kasım 1877) olmak üzere kritik bir dönemde toplam 12.500 filinta ve 11 milyon fişeği getirterek, kendi hesabına Tophane'ye satmayı başarmıştır.

309 BA, Y. PRK. TFŞ, nr. 1/45.

310 BA, Y. PRK. ASK, nr. 21/1 (27 Teşrinievvel 1299/8 Kasım 1883).

Efendi (Temmuz 1873)[311], olayların seyri içinde jurnallenmekten de kurtulamamıştır. Diğer yandan Türk-Amerikan silah ticaretinde yaşanan birçok problemin aşılmasında ve sorunların çoğu zaman devlet lehine çözümlenmesinde Azaryan ve oğullarının oynadıkları önemli rol ise diğer bir tarihi hakikat olarak karımıza çıkmaktadır[312].

Netice itibariyle silah ticareti içindeki konumları değerlendirilirken, Azaryanların tüccar oldukları gerçeğini unutmak, birçok yanlış anlamalara yol açacaktır. Onlar ilk önce kendi menfaatlerini düşünmüşler ve bu bakış açısıyla hareket etmişlerdir.

Türk-Amerikan silah ticaretinin 19. yüzyılda, özellikle Amerikan özel silah şirketleriyle ticarî ilişkilerin başlamasından sonra hacim olarak çok üst düzeye çıktığını gördük. Bu ticaretten iki taraf da faydalanmıştır. Osmanlı Devleti kısa sürede büyük miktarda modern silaha sahip olmuş, Providence Tool Kumpanyası gibi Amerikan şirketleri ise Osmanlı Devleti'ne sattıkları yüklü miktarda silah sayasinde çalışma hayatlarının yaklaşık on yıl daha uzamasını sağlamışlardır.

Silah ticaretinin iki ülkenin ticaret hacminde önemli bir orana sahip olduğu bu dönemde, iki ülke siyasî ilişkileri de kaçınılmaz olarak bu hassasiyete göre şekillenmeye başlamıştı. Burada dikkati çeken bir husus, teknoloji transferi arzusunda görülen yavaşlamadır. Her ne kadar Martini-Henry ve Winchester gibi Amerikan tüfeklerinde kullanılmak üzere gereken yüklü miktarda mühimmat yerli olarak üretilmeye başlanmışsa da, bu tüfeklerin kendilerinin henüz tam manasıyla üretilemediklerini görüyoruz. Ticaretle alakalı işleri koordine etmekle görevli heyetin başında uzun yıllar bulunan Hüseyin Tevfik Paşa'nın Amerika'da bulunduğu süre bu transfer için çok öneml bir dönem olmasına rağmen, ekonomik ve siyasî gelişmeler konunun ikinci planda kalmasına sebep olmuştur.

Çalışmamızın son kısmında on beş yıllık silah ticaretinin son beş yılı, yani krizler ve davaların çözümüyle geçen beş yıl ele alınacaktır. Bu dönem zarfında Amerikan silah üretim teknolojisinin transferi de bir kez daha gündeme gelecek, hatta göreceli bir hızlanma söz konusu olacaktır.

---

311 BA, A. MKT. MHM, nr. 455/89.

312 BA, I. DH, nr. 76902.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİNDE KRİZLER, DAVALAR VE TÜRK SİLAH TEKNOLOJİSİNİN MODERNLEŞME ÇABALARI

"...sâbık Washington Sefîri Aristarki Bey'in azl ve tebdîlini müstelzem bulunan tüfenkler mâddesi Hükûmet-i seniyyece fevke'l-gâye nazar-ı ehemmiyet ve i'tinâya alınacak bir mes'ele idiğünden bu tüfenklerin ser'îan ve âcilen kurtarılarak Dersaadet'e irsâlleri..."*

A) TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİNDE KRİZLER

Türk-Amerikan ticaretinin tarihi seyri içinde bazı küçük problemler ortaya çıkmışsa da çoğu zaman bunların çözümlendiği görülmektedir. Birtakım sorunlar ise zaman içinde birikerek, bir süre sonra iki ülke arasındaki silah ticaretinin temel konusunu oluşturmaya başlamıştır. 1880'lerin başında Türk-Amerikan silah ticareti bir kriz ve dava dönemine giriyordu. Bu kriz döneminde gelişen olaylar, devlet adamlarının bir şirket ile yaşanan sorunun çözülmesini, diğer şirkete karşı hamle yapabilmek için gerekli görmeleri sonucunu doğurmuştur.

Ticaretin tarafları arasında tamamı finansal kaynaklı üç ciddi problem yaşanmıştır. Bu sorunlar geçici bir süre dönemin Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerinin ana gündem maddelerini teşkil etmişlerdi. Amerika Dışişleri Ba-

* BA, Y. PRK. EŞA, nr. 3/53 (Amerika sefaretine atanan Ferik Tevfik Paşa'ya verilen hususî talimatnamenin ikinci maddesindeki bu ifâde silah ticaretinin dönemin Türk-Amerikan ilişkilerinin şekillenmesinde oynadığı rolün çarpıcı bir ifadesidir).

kanlığı İstanbul'daki Sefaret'e Osmanlı Devleti ile sorun yaşayan Winchester ve Union Metallic şirketleri lehinde girişimlerde bulunma talimatı vermekle, Amerikan silah şirketlerinin menfaatlerinin korunmasını hedefliyordu. Aynı talimat gereği yaşanan gelişmeler merkeze rapor edilecekti[1].

Türk-Amerikan silah ticaretinde karşılaşılan krizlerin ilki, 93 Harbi sırasında satın alınan 40 milyon *Berdan* kapsülünün ödemesiyle alakalıydı. İkinci ciddî sorun, Winchester ve Union Metallic şirketlerinden satın alınan 30 milyon fişeğin ödemelerinin yapılamamasından kaynaklanmıştı. Amerikan silah şirketleriyle yaşanan en ciddî problem ise, Osmanlı Devleti yüzünden zarar ettiğini iddia eden Providence Tool Kumpanyası'nın tazminat istediğinde bulunarak, parası ödendiği halde Osmanlı Devleti'ne ait Martini-Henry tüfeklerinden bir kısmını alıkoymasıyla başlamıştı.

Krize dönüşen problemlerin çözümünde II. Abdülhamid'in duruşu çok önemlidir. Bu anlamda birçok kez devrin Amerikan elçisi Lewis Wallace ile bizzat görüşen II. Abdülhamid, gerek Wallace gerekse daha üst düzey Amerikalı devlet adamlarından istifade etmeye çalışmıştır. Sorunların aşılması yönünde ısrarcı bir politika izleyen padişah, gelişmeleri yakından takip edebilmek için Yaverlerinden Hüseyin Hüsnü Paşa'yı silah alımlarında yaşanan sıkıntıları gidermekle görevlendirmişti.

1) Silah Ticaretinde Yaşanan Sorunların Çözümü İçin Yaver-i Ekrem Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Görevlendirilmesi

Yaverlik unvanı ilk defa Sultan Abdülmecid zamanında kullanılmaya başlamış olup, yaverlik teşkilatı yarım yüzyıldan fazla bir süre varlığını devam ettirmiştir. II. Abdülhamid döneminde yaverler doğrudan Mabeyn teşkilatının içinde yer almakla, personel bakımından en kalabalık kısmı oluşturmaktaydılar[2]. Sivil ve asker bürokratlardan oluşan yaverler Yıldız Sarayı'nda kendilerine tahsis edilen dairelerde çalışırlardı. Dairelerde yer alan uzmanlar başta siyasî, ekonomik, askerî, idarî, diplomatik olmak üzere birçok konuda II. Abdülhamid'e danışmanlık yapıyorlardı[3]. Yıldız'da bulunan Yaverler Dairesi haberleşme ve resmî işleri doğrudan yürütme ayrıcalığına sahipti. 1880 yılının sonlarında Yaver-i Ekrem sınıfına dahil edildiği anlaşılan Hüseyin Hüsnü Paşa'ya bir süre sonra II. Abdülhamid tarafından Türk-Amerikan silah ticaretinde yukarıda bahsettiğimiz pürüzlerin giderilmesi görevi verilecektir.

---

1 Oral Sander, Kurthan Fişek, *Türk-Amerikan Silah Ticaretinin İlk...*, s. 111-112.

2 Ali Karaca, "II. Abdülhamid'in İdâreyi Kontrol Mekanizmalarından Yâverlik Kurumu", *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III/Kısım 3, Ankara 2002, s. 1704-1705.

Hüseyin Hüsnü Paşa 1245 (1829-1830) tarihinde doğmuş, 1849 yılında Mekteb-i Harbiye'ye girerek Erkân-ı Harp sınıfından yetişmiştir. 1864'te gönderildiği Bosna'da uzun süre kalarak sırasıyla miralay, mirliva ve ferikliğe yükseltilmişti. 1873'de Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî reisliğine getirildi. Bir süre sonra azledilerek III. Ordu'ya tayin, akabinde İşkodra kumandanı olarak atandı. Görevi Safer 1295 (Şubat 1878)'de İşkodra Valisi olarak değiştirildi. Yaklaşık iki yıl sonra, yani Temmuz-Ağustos 1880 (1297 Şaban) tarihinde vezir rütbesiyle Harbiye Nazırı, dört ay sonra bu görevden azledilerek *Yâver-i Ekrem-i Pâdişâhî* olmuştur. Muharrem 1299 (Kasım-Aralık 1881) tarihinde ikinci kez Harbiye Nazırlığı görevine getirilmişse de iki gün sonra, Yaverliği devam ettiği halde, azledilmiştir. Hüseyin Hüsnü Paşa 22 Ocak 1885 tarihinde vefat etmiştir[4]. Özellikle Providence Tool Şirketi aleyhinde Amerika'da dava açılmasından sonra, Hüseyin Hüsnü Paşa, irtibat kurduğu bazı Amerikalılar vasıtasıyla meselenin üzerine birkaç koldan gitmekteydi. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın dava sürerken vefat etmesinin, Providence şirketine karşı takip edilen politikanın sürdürülmesini zorlaştırdığı anlaşılmaktadır[5].

Silah konusuna verdiği önem düşünüldüğünde, II. Abdülhamid'in Hüseyin Hüsnü Paşa gibi askerî tecrübesi oldukça fazla ve yaptığı işin başını sonunu hesaplayan bir kişiyi Winchester, Union Metallic, Providence Tool gibi üç Amerikan şirketiyle aynı anda yaşanmakta olan sorunların çözümüyle görevlendirilmesi daha da anlam kazanmaktadır. Başta Washington Sefiri Tevfik Paşa olmak üzere Amerika'da silah ticareti işlerini yürütmekle görevli memurların merkezle yazışmalarını Hüseyin Hüsnü Paşa üzerinden yaptıkları, konusuna göre Hüseyin Hüsnü Paşa'nın ilgili makamlarla temasa geçtiği görülmektedir. Yazışmalarda imza mahallinde *abd-i memlûkları* tabirini kullandığı görülen Müşir Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Amerika ile yapılan silah ticaretiyle alakalı meselelerde tek yetkili kişi haline getirilmişti Zaman zaman üst düzey bürokratik makamlara karşı sert üslup kullanması[6], kendisine konu hakkında verilen tam yetkiye işaret etmesi bakımından önemlidir.

Yaver-i Ekrem Hüseyin Hüsnü Paşa görevlendirildikten sonra Türk-Amerikan silah ticaretinde mevcut sorunları etraflıca ele alarak, konunun taraflarıyla görüşüp çözüm yolu üretmeye çalışmıştı.

---

3 Ali Karaca, "II. Abdülhamid'in İdâreyi Kontrol Mekanizmalarından Yâverlik..., s. 1718.

4 Mehmed Süreyya Bey Hüseyin Hüsnü Paşa'yı askerlik sanatında mâhir ve müdebbir yani bir işin başını sonunu hesaplayarak ihtiyatlı hareket eden birisi olarak karakterize etmektedir (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî veyahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, C. II, Matbaa-i Âmire 1311, s. 231).

5 BA, Y. EE, nr. 106/1.

6 BA, Y. PRK. MYD, nr. 2/68.

Attığı ilk adım, çalışmamızın önceki bölümünde Azaryan Efendi aracılığıyla Berdan'dan satın alındığından bahsettiğimiz 40 milyon kapsülle alakalı meselenin halledilmesi olmuştur. Söz konusu kapsüller, 93 Harbi sırasında General Berdan tarafından getirilerek, kullanılmayıp, emaneten Baruthâne-i Âmire Ambarında 355 sandık içinde muhafaza edilmekteydi.

Kapsül bedelinin tamamen ödenmemesi nedeniyle yaşanan problemin giderilmesi için Amerikan Sefiri Wallace, *Serkurena* ile çeşitli görüşmelerde bulunmuştu. Wallace 3 Mayıs 1882'deki mektubunu Serkurena'ya yazma sebebini, problemli konulardan doğrudan haberdar olmak isteyen II. Abdülhamid'in bu tavrını bilmesi olarak açıklıyordu[7].

Bu diplomatik aracılık semeresini vermişe benziyor. Şöyle ki: Kalitelerini anlamak için kapsüller üzerinde teknik bir inceleme yapılmış ve oluşturulan askerî heyet, görüşlerini bir rapor haline getirmişti. Raporda kapsüller kullanılarak yapılan atışların olumlu sonuçlandığı beyan ediliyordu. Rapor, kapsüllerin sağ ve salim olarak, özellikle Zeytinburnu Fabrikası'nda üretilmekte olan Martini-Henry fişeklerinde kullanıma elverişli olduğu ifadeleriyle sonuçlanıyordu[8]. Amerika Sefiri Wallace, gelişmelerden haberdar olarak, Serkurena Hamdi Paşa'ya gönderdiği diğer bir mektupla durumun II. Abdülhamid'e arz edilmesi ve rapordaki olumlu görüşün, sorunun hallini sağlayabileceğini bildiriyordu[9]. Fişeklerin sahibi Berdan da konunun halli için o sırada İstanbul'da bulunmaktaydı.

Berdan ödemenin gecikmeli olarak yapılmasından ötürü 9 bin Sterlin tazminat istiyordu. Netice itibariyle Hüseyin Hüsnü Paşa, Berdan'ı 6 bin Sterline ikna etmiş ve mesele çözülmüştür[10].

Merkezden aldığı emri yerine getiren Wallace, konunun halline doğrudan müdahil olmuştu. Konu bizzat II. Abdülhamid'e arz edilerek, sorun çözülmüştü. Benzer problemlerin çözümünde kesin sonuca ulaşmak için dönemin Amerikan Sefareti'nde doğrudan Abdülhamid'e ulaşmak gerektiği yollu bir kanaat oluştuğunu da görüyoruz. Bu kanaat Türk-Amerikan silah ticaretinin diğer bir krizi olan 30 milyon fişek meselesinin çözümünde de kendini göstermiştir.

Yaver-i Ekrem Hüseyin Hüsnü Paşa, General Berdan ile yaşanan sıkıntıyı giderdikten sonra Winchester Repeating Arms Co. ve Union Metallic Cartridge şirketleriyle yaşanan krizi ele almıştı.

---

7 BA, Y. Mtv, nr. 8/97, Lef 8.

8 BA, Y. Mtv, nr. 8/97, Lef 5 (15 Ca. 1299).

9 BA, Y. Mtv, nr. 8/97, Lef 4.

10 BA, Y. PRK, EŞA, nr. 4/98, Lef 9.

B) WINCHESTER VE UNION METALLIC ŞİRKETLERİ İLE YAŞANAN ÖDEME KRİZİ

1) Winchester ve Union Metallic Şirketiyle Yapılan 30 Milyon Fişek Kontratı

a) Kontrat Maddelerinin Değerlendirilmesi

16 Şubat 1881 tarihinde Winchester Repeating Arms ve Union Metallic Cartridge şirketlerinin İstanbul acentesi Azaryan Efendi ile Osmanlı Devleti arasında 7 maddelik bir kontrat imzalanmıştı.

Buna göre Osmanlı Devleti Winchester ve Union Metallic şirketlerinden Martini-Henry tüfekleri için, barut dolu 30 milyon kağıt sargılı *berdan* kapsüllü metalik fişeğini, tanesi 102,5 Şilinden satın alıyordu (1. madde).

İkinci maddeye göre söz konusu fişeklerin, bahsi geçen Martini-Henry tüfeklerine uygun olması ve barutunun 4 Aralık 1877'de yapılan 75 milyonluk fişek kontratında belirtildiği üzere aynı cinsten olması kararlaştırılmıştı.

Üçüncü maddeye göre satın alınmakta olan fişeklerin kovanları ikinci defa kullanılmaya elverişli cinsten olacaktı. Ayrıca fişeklerin üretim sırasında muayene ve kontrol edilmesi ya o sırada görevli olarak Amerika'da bulunan Tophâne-i Âmire zabitanından Hasan Basri Efendi ve beraberindeki memurlar tarafından veyahut da Osmanlı Devleti talep ederse, yine Hasan Basri Efendi gözetiminde, ancak Amerika, Hükümeti'nce tayin olunacak resmî muayeneciler tarafından yerine getirilecekti.

Kontrata tabi olan fişekler tamamlandığı zaman yirmişerli desteler halinde mukavva kutulara, bunlar da elli kutuluk gruplar halinde çinko sandıklara konulacaktı. Çinko sandıklar su almayacak şekilde lehimlendikten sonra, en son tekrar tahta sandıklar içine konulup, güzelce vidalanacaktı. Bütün bu sandık, sandıklama masrafı ile çinko ve mukavva bedeli, kısacası gemiye kadar olan süreçte çıkan her türlü masraf tamamen üretici şirketlere ait olacaktı (4. madde).

Kontrat tarihinden bir hafta sonra şirketler haftalık iki milyon fişek hazırlayarak Osmanlı Devleti'ne teslim edeceklerdi. Osmanlı Devleti isterse bu miktar haftalık üç milyona çıkarılabilecekti (5. madde).

Hazırlanan fişekler tayin olunan muayenecilerin kontrolünden geçerek, kontratın ikinci ve üçüncü maddelerine uygun olduğu görüldüğünde, Hasan Basri Efendi tarafından teslim alınacaktı. Teslimatta, Hasan Basri Efendi, şirketlere teslim aldığı silahların miktarını gösterir iki nüsha olarak hazırlanmış bir "şehâdet-nâme" verecekti. Bu iki nüshadan biri şirkette kalacak, diğeri ise Tophâne-i Âmire Müşiriyeti'ne sunulacaktı (6. madde).

b) Fişek Bedelinin Ödeme Planı

Yapılan kontratla satın alınmasına karar verilen 30 milyon dolu fişeğin Osmanlı Devleti'ne maliyeti toplam 153.750 İngiliz Lirasıydı. Para Tophâne-i Âmire'den Azaryan Efendi vasıtasıyla Londra üzerine vadesiz kambiyal çekilerek ödenecekti. Kontratın yedinci ve son maddesi fişeklerin ödeme planını düzenliyordu. Buna göre, anlaşmanın imzalandığı gün peşin olarak 10.250 Sterlin verilecek ve sonra her hafta teslim alınan iki milyon fişek için Azaryan Efendi'ye 10.250 Sterlin ödenecekti. Eğer haftalık üç milyon fişek teslim alınırsa Azaryan'a ödenen miktar 15.375 Sterline yükseltilecekti. Ayrıca Osmanlı Devleti parasını ödedikten sonra üç milyon fişeğin, şirketler nezdinde teminat olarak ödemeler bitene kadar kalmasını kabul ediyordu. Ancak Osmanlı Devleti, acilen ihtiyaç duyması halinde belirtilen miktarı, bedelini ödemek koşuluyla derhal teslim alabilme hakkına sahip olacaktı[11]. Yapılan anlaşma gereğince fişeklerin toplam bedeli 15 taksit halinde ödenecekti. Son ödemenin 13 Mayıs 1297 tarihinde yapılması öngörülmüştü[12].

c) Osmanlı Devleti'nin Ödemede Sorun Yaşaması

Daha önce de bahsedildiği üzere, 19. yüzyılın ikinci yarısında ateşli silah teknolojisinde kaydedilen ilerlemeler sayesinde tüfekler seri atabilme kabiliyetine kavuşmuştu. Burada ortaya çıkan problem ise elde bulunan tüfekler için ihtiyaç duyulan mühimmatın, yerli üretim ile karşılanamayışından kaynaklanmaktaydı. Seri atar tüfekler kullanım sırasında, geçmiş dönemlere göre birkaç misli fazla fişek harcamaktaydılar. Bir süre sonra ordusunu yeni sistem, yüksek seri atış kabiliyetli tüfeklerle modernize etmeye çalışan Osmanlı Devleti, silahlara ödediği paraların yanında, bu silahlar için gereken fişeklerin büyük kısmını, kaçınılmaz olarak, ithal etmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle de kısa aralıklarla oldukça yüklü miktarda taksit ödemeleri yapması gerekiyordu. Yaşanan malî buhran göz önünde bulundurulduğu zaman, Hazine'nin durumunun ne kadar güç olduğu kolayca anlaşılacaktır.

---

[11] BA, Y.A, Res, nr. 14/45, Lef 45 (Bkz: Ek, Belge-25).

[12] BA, Y. Mtv, nr. 8/97, Lef 3.

Yapılan kontrattan doğan ilk ödemeyi bir hafta içinde yapabilmek üzere gerekli malî kaynağın yaratılması konusu Meclis-i Mahsûs-ı Vükela'da görüşülmüş, bu çerçevede Bernar Tobilin'den alınması planlanan 40 bin Liralık borç ile Adana, Konya, Ankara ve Kastamonu vilayetlerinden herhangi üçünün ağnam resimlerinin, dördüncüsü Harbiye'ye bırakılmak üzere, Tophâne hesabına sevk edilmesine karar verilmişti[13]. Sadaret'in oluru üzerine Tophâne-i Âmire Meclisi, Maliye Nezareti'nden gereğini yapmasını istemişti (27 Şubat 1881). Kontrata göre bir hafta içinde ödenmesi gereken 10.250 İngiliz Lirası peşinatın, yaklaşık iki haftalık süre geride kaldığı halde tediyesi mümkün olamamıştı.

17 Mart 1881 tarihinde, yani anlaşmanın üzerinden bir ay geçtiği halde Azaryan Efendi kendisine hiçbir ödeme yapılmadığından yakınmaktaydı. Geciken haftalık taksit miktarları da hesaba katıldığı zaman, Devletin 40 bin İngiliz Lirasını henüz ödemediği anlaşılmıştı[14]. Amerikan şirketleri ise kontratta taahhüt ettikleri fişekleri hızla üretmekteydiler. Azaryan Efendi, şirketlerin üretim kapasitelerini artırmaları dolayısıyla paraya ihtiyaçları olduğunun altını çiziyordu.

Bu arada mesele Tophâne-i Âmire Meclisi'nde ele alınmış ve Maliye Nezareti'ne ödemenin yapılması için tekit gönderilmişti. Nezaret'ten gelen cevabî yazıda krizin, yapılması planlanan 40 bin Liralık istikraz için gerekli iradenin çıkmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. (28 Mart 1881).

Amerikalı şirketler fişekleri üretmeye devam ederken, İstanbul acenteleri Azaryan Efendi de işin malî kısmıyla ilgili pürüzleri gidermeye çabalıyordu. Günler hızla ilerlemesine rağmen Azaryan Efendi, Devletten parayı tahsile bir türlü muvaffak olamamaktaydı. Bu süreçte Azaryan Efendi ile Tophâne arasında yapılan yazışmalarda göreceli bir artış yaşanmıştır. Bu durum doğal olarak Tophane ile Maliye Nezareti arasındaki yazışma trafiğinin yoğunlaşması demekti. Tophâne, Maliye Nezareti'nden, daha evvel kendisine devri hakkında mutabakat sağlanan Adana, Konya ve Kastamonu aşar gelirlerinin tahsilinin hızlandırılmasını şiddetle talep ediyordu[15]. Amerikalı şirketler henüz ellerine para geçmediği için hazırladıkları fişeklerden 5 milyonluk kısmı yüklü olduğu halde, İstanbul'a doğru yola çıkmak üzere bekleyen *Norman Monarch* adlı vapurun hareketine müsaade etmiyorlardı. Bunun üzerine Azaryan Efendi, Osmanlı Devleti lehine bir girişimde bulunmuş ve iyi niyet gösterisi olarak vapurun yola çıkarılması sağlanmıştı.

---

[13] BA, Y.A, Res, nr. 14/45, Lef 47.

[14] BA, Y.A, Res, nr. 14/45, Lef 49.

[15] BA, Y.A, Res, nr. 14/45, Lef 45.

Fişek yüklü geminin İstanbul'a ulaşmasından önce gerekli parayı tedarik edememesi, Devletin başına başka sorunlar da açabilirdi. Çünkü fişeklerin gemiden indirilmesi şirketin alacağı olan ödemenin yapılması şartına bağlanmıştı. Durumun farkında olan Tophane, on bir gündür yolda olan geminin başkent sularına demirlemesine kadar gerekli miktarın tedarikini istiyordu. Aksi halde, bir taraftan geminin yükünü boşaltmadan limanda kalacağı her gün için Devlet tarafından sürastarya ödenmek zorunda kalınacağı gibi, şirketlerin uğradıkları maddî zarar nedeniyle mahkemeye başvurmaları tehlikesiyle de muhatap olunabilirdi. Bu zor şartlar altında Tophane, gerekli meblağı ya piyasadan yapacağı borçlanma ile yahut da adı geçen üç vilayetin aşar gelirleri tahsilinin hızlandırılması sonucu elde edebilirdi. Tophane, bu iki ihtimalden hangisi önce gerçekleşirse elde edilecek paranın tamamen ve bir an önce hesabına yatırılmasını Maliye Nezareti'nden istemekten başka bir hareket serbestisine sahip değildi. (23 Temmuz 1881).

Nitekim Osmanlı Devleti yukarıda bahsettiğimiz üç vilayetin ağnam vergisini tahsil ederek, ödemeyi yapmış ve sonrasında, Dersaadet iskelesinde 5 milyon metalik Martini-Henry fişeği yüklü olarak bekletilen gemi yükünü indirmişti. Devletin şirketlere kalan borcu 56.650 İngiliz Lirasıydı. Kalan miktarın ödenmesi için o sırada Azaryan Efendi ile tekrar görüşülmüştür. Varılan anlaşmaya göre kalan miktar üç ay içinde vilayetlerin aşar gelirinden karşılanacaktı. Bu arada şirketler ödemenin iki buçuk ay geciktirilmiş olmasından doğan faizden feragat etmeye razı olmuşlardır. Osmanlı Devleti de mutabık kalınan ödeme planı üzerinden gelecek üç ayda aylık yüzde bir faiz vermeyi kabul etmiştir[16].

Anlaşmanın üzerinden kırk gün geçmiş olmasına rağmen Osmanlı Maliyesi herhangi bir ödeme gerçekleştiremeyince, Azaryan Efendi bir uyarıda daha bulunmak zorunda kalmıştı. Sunduğu mektupta ödemenin bir ay içinde, yani Ekim ayının sonuna kadar yapılmasını istiyordu. Aksi takdirde uzlaşılan son ödeme planı geçerliliğini yitirecek, Winchester ve Union şirketleri Hazine'den tazminat talep edeceklerdi[17].

Bundan sonra Azaryan Efendi aracılığıyla yeni bir ödeme planı daha yapılarak, aylık iki bin beş yüz Sterlin olarak üç ayda toplam yedi bin beş yüz Sterlin ödenmesi, kalan paranın ise bir sonraki senenin ağnam vergisi gelirlerinden karşılanması kabul ettirilmiştir. Aylık iki bin beş yüz Sterlin taksitleri bile ödeyemeyecek durumda olan Osmanlı Maliyesi, bir borçlanmaya gitmek üzere İstanbul'da *Şirket-i Umûmîyye-i Osmâniyye* direktörü Mösyö

[16] BA, Y. PRK. TFŞ, nr. 1/45.

[17] BA, Y. A. Res, nr. 13/24, Lef 1 (4 Zilkade 1298/28 Eylül 1881).

Fernandez ile görüşmelere başlamıştır[18]. Ancak bu borçlanmanın gerçekleştiğine dair bir bilgiye ulaşamadık. Şirketlerle Osmanlı Devleti'nin sorunlarının bundan sonra da devam etmesi ve şirketin alacağı olan 56 bin Sterlini tahsile çalışması, Şirket-i Umûmîyye ile planlanan borçlanmanın gerçekleşmediğine işaret etmektedir.

2) Osmanlı Devleti'nin Şirketlerle Uzlaşması

Winchester Repeating Arms ve Union Metallic Cartridge şirketleri, bedelin tamamen ödenmemesini gerekçe göstererek 25 milyon fişeğin sevkini yaklaşık beş senedir bloke etmekteydi. Diğer taraftan, aşağıda geniş olarak anlatılacağı üzere, Osmanlı Devleti Providence Tool Kumpanyası'nın alıkoyduğu Martini-Henry tüfekleri meselesinin çözümü için hukukî bir savaş başlatmıştı ve Amerikan mahkemelerinde bizzat II. Abdülhamid adına dava açılmasına karar verilmişti. İşte bu hukukî savaş sırasında problemli başka bir mevzunun daha var olmasının, devletin prestiji açısından pek hoş olmayacağı düşünülerek, adı geçen iki şirket ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan *fişek krizi*nin sulh yoluyla halledilmesi stratejisinin benimsendiği görülmektedir. Bu sayede devlet, gücünü bir mesele üzerinde toplayabilecekti. Ayrıca fişeklerle ilgili sorunun biraz daha sürüncemede bırakılması üzerine söz konusu iki şirketin Osmanlı Devleti aleyhine tazminat davası açma ihtimalinin belirmesi çözüm girişimlerini hızlandıran bir unsur olmuştu[19].

a) Fişek Meselesinin Halli İçin Kurulan Komisyon

Amerikan şirketleriyle yaşanan sorunların çözümlenmesi için Yaver Hüseyin Hüsnü Paşa'nın görevlendirildiğinden yukarıda bahsetmiştik. Paşa ilk iş olarak kendi hanesinde bir toplantı düzenlemiş; Tophane-i Amire Müşiri ve konu hakkında bilgi sahibi olan birkaç memurun da toplantıda hazır bulunması sağlanmıştı. Rehin tutulan 25 milyon fişek meselesinin ne şekilde sonlandırılabileceği üzerinde bir inceleme yapmış, bu cümleden olarak şirketlerle o zamana kadar yapılan yazışmalar gözden geçirilmiş, ödemeler incelenmişti[20]. Otuz milyon fişeğin toplam tutarı olan yüz elli üç bin yedi yüz elli Liradan, doksan yedi bin elli iki Liranın ödendiği ve geriye elli altı bin al-

---

[18] Fernandez ile yapılan görüşmelerde senelik % 10 faiz ile on bir bin yedi yüz elli Liralık bir borçlanma karşılığında Midilli Sancağı'nın Rumî 1298 senesi ağnam vergisi ve zeytin öşrü gelirlerinden Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarından ödeme yapılması teklif edilmiştir: BA. Y. A. Res, nr. 14/45, Lef 55 (18 Safer 1299/9 Ocak 1882).

[19] BA, Y. PRK. ASK, nr. 18/61.

[20] BA, Y. PRK. ASK, nr. 14/33 (29 Şevval 1300/13 Eylül 1882).

tı yüz doksan yedi Lira on yedi Şilin üç Pens borç kaldığı görülmüştür[21]. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, Sadaret'e, borcun ödenmesinden başka bir çıkar yol olmadığını bildirmesi üzerine Sadâret de gereğinin yapılması için Maliye Nezareti'ne emir vermişti.

Bundan sonra ödemenin ne şekilde yapılabileceği ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. II. Abdülhamid'in emriyle oluşturulan ve Yaver-i Ekrem Hüseyin Hüsnü Paşa, Serkurena Osman Paşa ve Maliye Nazırı Münir Paşa'dan müteşekkil komisyon, ödemenin ne şekilde yapılabileceğini araştırmaya başlamıştır. Fişeklerin, muayene edilmesi, yani kalite kontrolü için yapılan 1.400 Lira masrafın da kalan taksite eklenmesiyle 58.097 Sterlin 17 Şilin 3 Pens bedelin ödenmesi gerekiyordu. Komisyon konuyu Amerikan Sefareti Baş tercümanı Gargiulo ve Bank-ı Osmanî Direktörü Foster ile yaptığı görüşmelerde ele almıştı. Konu hakkında Amerika'nın İstanbul Sefiri Wallace ile de görüşülmüştür[22]. Wallace, anlaşmazlığın halli için silah şirketlerinin temsilcisi sıfatıyla hareket ediyordu.

Yapılan görüşmeler neticesinde, şirkete borçlu kalınan miktarın Rumî 1299 senesi Nisan, Mayıs ve Haziran aylarının on beşinci günleri yapılacak üç eşit ödeme ile tediye edilmesinde uzlaşılmıştır.

Üç taksitin ödenmesi için Hazine, *Rüsumat Emaneti* adına üç kambiyal verecekti. Kambiyallerin ayrıca Osmanlı Bankası'na onaylatılmasıyla Amerikan şirketlerinin daha önce sarsılan güvenlerinin tekrar kazanılmasına çalışıldığı görülmektedir. Amerikan Sefiri, şirketlere çekeceği bir telgrafla gelişmeleri bildirerek, alıkonulan mühimmatın kontratta belirtildiği üzere, Osmanlı Devleti'nin Amerika'da şirketler nezdinde bulunan görevli memuruna teslim edilmesini sağlayacaktı.

Bu arada komisyon üyeleri, Foster ile ayrı bir görüşme yapmıştı. Görüşmede, zaten sıkıntıda olan Hazinenin gelir akışının daha fazla bozulmasına engel olmak için, şirketler adına düzenlenecek çeklerin karşılığının uygun vilayetlerin 1299 senesi ağnam vergisinden tedarik edilmesi ve vadeleri gelmeden on beş gün önce Bankaya yatırılmasında mutabık kalındı. Osmanlı Bankası, şirketlere verilecek çeklere kefil olması karşılığında bir komisyon istemişse de bundan vazgeçirilmiştir[23].

---

[21] BA, Y. PRK. EŞA, nr. 3/84.

[22] BA, İ. DH, nr. 69525.

[23] BA, İ. DH, nr. 69525 (27 Zilhicce 1299/9 Kasım 1882).

b) Wallace'ın II. Abdülhamid'in Huzuruna Kabulü ve Yapılan Sözleşme

ı) II. Abdülhamid'in Amerika Sefiri Wallace'ı Huzura Kabulü

II. Abdülhamid 12 Ocak 1883 Cuma günü, Cuma selamlığından dönükten sonra, konu hakkında huzura çıkmak için daha önceden izin istemiş olan Amerika Sefiri Wallace'ı kabul etmiştir. Wallace, fişek krizinin aşılması için Winchester ve Union Metallic şirketleri tarafından temsilci olarak seçilmişti ve onların namına hareket ediyordu. Görüşmede Wallace, hazırladığı bir layihayı takdim etmiştir. Gerek layihada ve gerek görüşme sırasında yaptığı konuşmada Wallace, II. Abdülhamid'e Maliye Nazırı'nı şikayet etmekteydi[24].

Amerikan silah şirketleri, devletten alacaklarını tahsil için iyi bir fırsat yakalamış olmakla, işi bu sefer sonuçlandırmak istiyorlardı. Bunun için de alacaklarının sağlanacağı kaynağın sağlam olmasına dikkat ediyorlardı.

Wallace, Maliye Nazırı Münir Paşa'nın 50 bin Liralık bir ödeme için Bank-ı Osmânî'den yetmiş beş bin Lira istikraz yapmayı planlamasından şikayetçiydi. Bu tutumun Hazine'nin zararına olduğunu ve sürekli borçlanma yapılarak, her defasında bir önceki borçlanmadan kalan miktarın yeni borçlanmanın anaparasından kesilmesi ve zaten faiz ödenmekte olan paraya bir kere daha faiz işlettirilmesinden başka bir şey olmadığını vurguluyordu.

Amerika Sefiri Wallace'ın Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını çok önemsediği için bu uyarıyı yaptığını düşünmek fazla iyimser bir yaklaşım olur. Daha önce piyasadan borçlanarak Winchester ve Union Metallic şirketlerine olan borcunu ifaya çalışan Osmanlı Maliyesi bunda başarısız olmuştu. Şirketler bu seferki borçlanma teşebbüsünün de başarısızlıkla sonuçlanabileceğini düşünmüş olmalıdırlar. İşin daha fazla sürüncemede kalmaması için borçlanma yapılarak kendilerine tek seferde ödeme yapılması yerine, Hazine'nin gelirlerinden bir karşılık sağlanarak, birkaç seferde de olsa ödeme almayı tercih etmişlerdir.

II. Abdülhamid de Maliye Nazırı'nın böyle bir düşüncede bulunmasını tasvip etmiyor ve Wallace'ın görüşüne katılıyordu. Bunun için gelirinin tahsilinde zorluk çekilmeyen vilâyet gelirlerinden karşılık gösterilmek üzere Hazine-i Hassa Nazırı Agop Efendi'nin görevlendirilmesi istiyordu[25].

---

[24] BA, İ. DH, nr. 102064 (3 Rebi'ülevvel 1300/12 Ocak 1883).

[25] Bu arada Abdülhamid'i kızdıran diğer bir husus da uzun süredir Darphane'de çalışan bir Amerikalı ustanın, kendisine emir verildiği halde Maliye Nazırı tarafından maaşının ödenmeyerek, işin sürüncemede bırakılmış ve Amerika Sefirinin bu konuyu bir kez daha gündeme getirmiş olmasıydı. Sultan altı üstü 600 Lira olan maaşla alakalı sorunun bir an önce giderilmesi için kesin bir lisan kullanıyordu (BA, İ. DH, nr. 102064).

11) Şirketlerle Yapılan Sözleşme

II. Abdülhamid'e Wallace'ın sunduğu layiha dahilinde konunun ele alınması hususunda Maliye Nezareti'nden emir verilmiş ve Nezaret, ödemenin yapılması için Sivas, Kastamonu ve Konya vilayetleri ağnam vergisi gelirinden tahsisat sağlanmasına karar vermişti. Bu arada, yukarıda görüldüğü gibi, Komisyon görüşmelerinde Rüsumat Emaneti adına verilecek üç adet çekin Bank-ı Osmânî tarafından tasdik edilmesi kararlaştırılmışsa da şirketler bu isteklerinden vazgeçmişlerdi[26].

Amerika Sefiri'nin sunduğu layiha, Maliye Nazırı Münir Paşa tarafından bir mukavele haline getirilerek, Baş Tercüman Gargiulo aracılığıyla Wallace'a sunulmuş, ancak açıklamaları yeterli bulmayan Wallace kendi hazırladığı bir mukavele suretini Maliye Nezareti'ne geri göndermişti. Bu taslak Nezaret tarafından incelenerek, gereksiz bazı maddelerin varlığı fark edilmiş, Nezaret tarafından yeni bir mukavele hazırlanmış ve nihayet taraflarca imzalanmıştır.

Şirketlerin temsilcisi sıfatıyla Wallace ve Maliye Nazırı Münir Paşa arasında imzalanan sözleşme altı maddeden oluşmaktaydı (25 Ocak 1883)[27]. Buna göre Hazine adına, Konya, Kastamonu ve Sivas vilayetlerinin 1299 (1883) senesi ağnam vergisi gelirlerinden, fişek bedeli bakiyyesi olan 58.097 Sterlin, 17 Şilin, 3 Pense karşılık İstanbul'da belirlenecek bir şirket tarafından Londra üzerine birinci derece, vadesiz kambiyal çekilecekti. Şirkete gerekli ödemeyi yapabilmek üzere üç vilayet valisine söz konusu miktarın hazırlanması için, vergileri doğrudan Hazineye teslim etmeleri yolunda kesin emir verilecekti. Ödeme malî 1299 senesi Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında üç eşit taksit şeklinde yapılacaktı.

Amerikan Sefareti, tayin edilen şirkete ödemenin yapıldığı her seferde vadesiz kambiyal satın alınarak Londra'ya gönderilmesini sağlayacaktı. Şirketler ise ödemenin yapıldığı haberini sefaret kanalıyla alır almaz silahların 1/3'lik kısmını serbest bırakacaklardı.

Osmanlı Devleti taksitleri ödeyemezse şirketler 25 Mayıs 1881 tarihinden başlamak üzere alacaklarına senelik % 12 faiz uygulayacaklardı. Şirketler söz konusu alacaklarına karşılık ellerinde rehin tuttukları fişeklerden ge-

---

[26] Osmanlı Bankası'nın fişek bakiyyesinin ödenmesinde Rüsumat Emaneti adına çekilecek kambiyallleri tasdik ve kefalet etmek için Abdullah Mikael Efendi'nin Hazine'den alacağının iki sene içinde ödenmesini şart koşması üzerine Amerikan Sefaretiyle anlaşılarak, Rüsumat Emaneti adına kambiyal çekilerek, Osmanlı Bankası'nın da kambiyalleri tasdik etmesinden vazgeçilmiştir (BA, İ. DH, nr. 69818).

[27] BA, İ. DH, nr. 69818, Lef 2; Oral Sander, Kurthan Fişek, *Türk-Amerikan Silah Ticaretinin İlk...*, s. 121-125.

rektiği kadarını üçüncü bir tarafa satarak, borçlarını tahsil edebilme hakkına sahiptiler.

Osmanlı Hazinesi isterse taksitlerin ikisini birden ödeyebilecekti. Bu durumda şirketler de silahların üçte ikilik kısmını serbest bırakmak zorundaydılar.

Ödemelerin vadesinde yapılarak, tamamlanması halinde Amerikan şirketleri o güne kadar Osmanlı Devleti aleyhinde olan bütün iddialarından vazgeçmeyi kabul etmişlerdi (5. madde).

Anlaşma yapıldıktan sonra Sefir Wallace, Amerikan Dışişleri Bakanı Frelinghuysen'e sözleşmenin yapıldığını haber verdiği yazısında kendisinin de sözleşmeye imza koyduğunu belirterek, arabuluculuk sınırlarını aştıysa da bunun makul görülmesini istirham ediyordu[28].

Görüldüğü gibi, İstanbul'daki Amerikan Sefareti sorunun hallinde aktif rol oynamak ve gerektiğinde inisiyatif kullanmaktan kaçınmamıştır.

3-) Providence Tool Şirketi'nin Fişeklere El Koyma Tehlikesi Karşısında Alınan Tedbirler

Maliye Nazırı Münir Paşa ile Amerika Sefiri Lewis Wallace arasında yapılan sözleşme gereğince Osmanlı Devleti, üç taksit olarak yapacağı ödemenin ilk taksiti olan 19.365 Sterlini Wallace'a teslim edecek, sefir ise bankadan alacağı vadesiz kambiyal senedini şirketler adına Londra'da Rothschild Bankası'na çekecekti. Ancak halledilmesi gereken bir problem daha vardı. Fişeklerin Amerika'da Hasan Basri Bey veya Washington Sefiri Tevfik Paşa'ya teslim edilmesi durumunda, Osmanlı Devleti'yle davalı olan Providence Tool Şirketi fişeklere haciz koydurabilirdi.

Wallace öncelikle Winchester'ın tavrını öğrenmeye çalışmış ve iyi niyet taşıdıklarını gördükten sonra Azaryan Kumpanyasıyla da görüşerek, onların da konu hakkında takınacakları tutumun olumlu olacağını, yani Osmanlı Devleti'nin fişekleri sorunsuzca getirebilmesinin yanında olduklarını anlamıştı.

Hüseyin Hüsnü Paşa ile Wallace arasında 7 Nisan 1883 tarihinde bir görüşme yapılarak, fişeklerin sevkinin Providence Tool'un herhangi bir tasallutuna maruz kalmadan halledilmesi için bir hareket tarzı belirlenmişti. Buna göre ilk taksit ödendiği gün, Wallace'ın telgrafı üzerine şirketler fişeklerin üçte birlik kısmını Azaryan adına vapura yükleyecek; navlun bedeli, sigorta ve diğer masraflar sonra halledilmek üzere fişekler yola çıkarılacaktı. Taksit

---

[28] Oral Sander, Kurthan Fişek, *Türk-Amerikan Silah Ticaretinin İlk...*, s. 119.

ödemesinin ancak vapurun Amerikan sahillerinden on mil kadar açıldığı Azaryan'a haber verildikten sonra yapılabileceği, şimdiden Azaryan tarafından Winchester'a şifreli telgrafla bildirilecekti[29]. Buradaki hareket tarzı aslında işin sessiz bir şekilde halledilerek, sevkiyatın Providence Tool Kumpanyası'nın haberi olmadan yapılmasıydı. Wallace'ın 9 Mayıs 1883 tarihinde Winchester Repeating Arms Kumpanyası Direktörü William Converse'a çektiği şifreli telgrafta da ihtiyatlı olunarak, fişek yüklü vapurun Amerika mahkemelerinin yetki sahası dışına çıkana kadar işin renginin belli edilmemesi isteniyordu.

Bu arada William Conversea, Azaryan Efendi'ye gönderdiği telgrafta, eğer iş sessizce halledilmek isteniyorsa Amerika'da bulunan Hasan Basri Efendi'ye fişeklerin sevkiyle ilgili verilen talimatların geri alınmasını istiyordu. Zira Hasan Basri Efendi, vapurların sigortalanması için sağa sola fiyat sormakta iken, meselenin etrafta duyulmaması işten bile değildi[30].

Görüldüğü gibi, Osmanlı Devleti'nin fişekleri sorunsuz bir şekilde İstanbul'a getirebilmesi için konunun tarafları ciddi gayret içerisindeydirler. Diğer bir Amerikan silah şirketi olan Providence Tool Kumpanyası'ndan kaynaklanabilecek herhangi bir soruna karşı Amerikan Sefiri dahi Osmanlı Devleti lehine hareket ediyordu.

4-) Fişeklerin İstanbul'a Sevki

a) Birinci Sevkiyat

Anlaşmada belirlenen ilk taksitin vadesinin dolmasına birkaç gün kalması nedeniyle, paranın Maliye Hazinesi'nden Osmanlı Bankası'na zamanında yatırılması Hüseyin Hüsnü Paşa ve Amerika Sefiri Wallace tarafından yakından takip edilmekteydi.

Taksitin zamanında ödenip ödenemeyeceği hususunu, 8 Mayıs 1883 günü bir tezkire ile Sadaret'ten soran Hüseyin Hüsnü Paşa'ya herhangi bir cevap verilmemişti. Bu arada Wallace aynı gün Sefaret Baş Tercümanı Gargiulo'yu, taksitin zamanında yatırılıp yatırılamayacağını anlaması için Hüseyin Hüsnü Paşa tarafına göndermişti. Sadaret'ten hiçbir cevap alamayan Hüseyin Hüsnü Paşa, Baş Tercüman'ı ancak ertesi gün kesin bir şey söyleyebileceği cevabını vererek, savuşturmuştu. Paşa, 9 Mayıs günü tekrar Sadaret'e yazarak,

---

[29] BA, Y. PRK. ASK, nr. 18/61.

[30] BA, Y. PRK. ASK, nr. 18/22. Bunun üzerine Hasan Basri Bey'in İstanbul'a gönderilmesi için Washington'daki Osmanlı Sefareti'ne emir verilmesi düşünülmüşse de (Y. PRK. ASK, nr. 16/13) Providence Tool ile olan mahkemede malumatına başvurulmak üzere Amerika'da kalması daha uygun bulunmuştur (BA, İ. HR, nr. 18176).

konu hakkında iki saat içinde kendisine açıklayıcı bir bilgi verilmesini istediyse de yine bir cevap alamamıştı.

Hüseyin Hüsnü Paşa Gargiulo'nun gelmesi üzerine, olayın aslını öğrenmek için Bank-ı Osmanî tarafına bir adam göndererek, taksit için gerekli paranın Hazine tarafından ödenip ödenmediğini sordurmuştu. Banka Direktörü Foster, Hazine'nin o ana kadar 15 Lira ödeme yaptığını, ancak hala 7 bin Lira açık bulunduğunu söylemişti. Kalan 7 bin Liralık açığı da kendisi tamamlayan Foster, ertesi gün ödemenin yapılamaması gibi bir ihtimal bırakmadığını bildiriyordu. Foster'in cevabı aslında, konu hakkında Hüseyin Hüsnü Paşa'nın tezkirelerini Sadaret'in yanıtsız bırakmasının sebebine de işaret etmektedir. Sebep, taksit için gerekli paranın eksik olmasıydı.

Foster, Hüseyin Hüsnü Paşa'ya bir de ricada bulunuyordu. Bundan sonraki iki taksitin ödemesi sırasında bu seferki gibi davranılmayarak, ödemenin sürüncemede bırakılmamasını istiyordu[31].

Böylece ilk taksit, eksik kısmı Osmanlı Bankası tarafından tamamlanarak hazır edilmişti. Nitekim Wallace 10 Mayıs 1883 günü Hüseyin Hüsnü Paşa'ya ilk ödemeyi aldığı bildiren bir tezkire göndererek, memnuniyetini bildirmişti[32].

Ödemenin yapılmasından sonra, 31 Mayıs 1883 günü New York Limanı'nda 8334 sandık fişek yüklü olduğu halde, *Assyrian Monarch* vapuru Londra'ya hareket etmiştir. Londra'ya ulaşan vapur, yükünü burada hazır bulunan diğer iki vapura aktarmıştı. Buna göre *John Dixon* vapuruna 7701 sandık, *Castlemaine* adlı vapura ise 633 sandık yüklenmiş ve bu iki vapur sırasıyla 22 ve 28 Haziran tarihlerinde ardı ardına İstanbul'a hareket etmişlerdi[33]. Osmanlı Sefareti'nin emrine kısa bir süre önce sevkıyat sırasında sigorta ve navlun masrafında kullanılmak üzere 2 bin Sterlin tahsisat yapılmıştı[34]. Winchester Kumpanyası'nın bu ilk sevkiyatın navlununa karşılık istediği 1366 Sterlin bu tahsisattan Washington'da ödenmiştir[35].

Önce John Dixon vapuru ve birkaç gün sonra 20 Temmuz'da ise Castlemaine İstanbul'a ulaşarak, fişekler Baruthane ambarlarına sevk edilmiştir[36].

---

31 BA, Y. PRK. ASK, nr. 18/61.

32 BA, Y. PRK. ASK, nr. 18/22.

33 BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98; Y. PRK. ASK, nr. 16/13.

34 BA, Y. PRK. HR, nr. 6/76, Lef 7 (3 Mayıs 1299/15 Mayıs 1883).

35 BA, Y. PRK. MYD, nr. 2/68, Lef 4; Y. PRK. ASK, nr. 18/46.

36 BA, Y. PRK. ASK, nr. 16/13.

b) İkinci Sevkiyat

Osmanlı Devleti ikinci taksit ödemesini yaptıktan sonra, 15 Haziran 1883 Cumartesi günü ikinci kafile fişeklerin yüklü olduğu vapur New York iskelesinden hareket etmişti[37].

Bu arada Washington Sefiri Tevfik Paşa 9 Haziran 1883 tarihli bir telgraf ile ikinci taksit fişeklerin sigorta bedellerine karşılık Winchester Kumpanyası tarafından talep olunan paranın ödenebilmesi için bir tahsisat yapılmasını istiyordu[38]. Daha önce Washington Sefareti emrine verilen 2 bin Sterlin, Babıâlî'nin tahminlerinin aksine, tüm masrafların karşılanmasında yeterli olmayacaktır. İkinci ve üçüncü sevkıyat için elde sadece 500 Dolar para kalmıştı ki bu miktarın ihtiyacı karşılamayacağı açıktı. Bu nedenle Sefaret'e yeni bir tahsisat daha yapılmıştı.

New York'tan ikinci taksit olarak 8334 sandık fişek yüklü olduğu halde yola çıkan vapur 31 Ağustos 1883'de Tophâne-i Âmire önlerinde boşaltılmak üzere demir atmıştı[39].

c) Üçüncü Sevkiyat

Wallace, 10 Temmuz 1883 tarihinde Hüseyin Hüsnü Paşa'ya yazdığı mektupta o gün öğleden sonra fişek taksitlerinin 19.367 Sterlin 17 Şilin 3 Pens'ten oluşan son taksitini aldığını ve hemen bir telgraf çekerek durumu iki Amerikan silah şirketinin merkezlerine bildireceğinden bahsediyordu. Wallace, mektubunda ödemelerin anlaşıldığı üzere yerine getirilerek, sorunun halledilmesinde duyduğu memnuniyeti açıkça dile getirmekteydi. [40]

Lewis Wallace aynı bilgiyi Amerika Dışişleri Bakanı Frelinghuysen'a da geçmiş ve ilginç bir de değerlendirmede bulunmuştu. Wallace, sorunun çözümü sırasında yaşanan en büyük sıkıntıyı, Maliye Nezareti'yle şirketlerin güvenini kazanacak bir sözleşmenin akdedilmesi olarak tanımlıyor; bunda başarılı olunmasını da doğrudan II. Abdülhamid ile görüşmesine bağlıyordu (20 Temmuz 1883)[41]. Üçüncü parti fişeklerin Tophane'ye teslim edilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti ile Winchester ve Union Metallic şirketleri arasındaki hesap kapanmış oluyordu[42].

---

37 BA, Y. PRK. ASK, nr. 18/46.

38 BA, YPR. MYD, nr. 2/68, Lef 3.

39 BA, Y. PRK. ASK, nr. 16/13.

40 BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98, Lef 5.

41 Oral Sander, Kurthan Fişek, *Türk-Amerikan Silah Ticaretinin İlk...*, s. 120-121.

42 BA, Y. Mtv, nr. 12/40.

Hüseyin Hüsnü Paşa da Mabeyn'e üçüncü taksitin de ödendiği ve fişek meselesinin tamamen halledildiği bilgisini vermiştir. Paşa, konu hakkındaki tezkireyi Providence Tool Kumpanyası ile devam eden davanın da kısa zaman içinde muvaffakiyetle sonlandırılacağına inandığı cümleleriyle bitiriyordu. Providence Tool ile olan uyuşmazlık, tam tersine tahmin edildiği kadar kısa sürmemişti. Ömrü davanın sonuçlandığını görmeye yetmeyen Hüseyin Hüsnü Paşa, mahkeme devam ederken hayatını kaybetmişti[43].

Çalışmamızın devam eden kısmında Osmanlı Devleti ile Providence Tool Şirketi arasında yaşanan kriz incelenecektir.

[43] BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98, Lef 9.

C) PROVİDENCE TOOL ŞİRKETİ VE BİTMEYEN DAVA SÜRECİ

> "Şu hâlde bir şahsın hizmetinde bulunduğu velîsinin mâlına yed-i müdâhale vaz' etmek ve müsa'adesini istihsâl etmeksizin terhîn etmek ve sonraları satmak için aşırmak gibi harekât-ı gayr-i meşrû'a merkûmun o mâla sâhib olması-çün ne kadar hak kazandırısa Kumpanya'nın [Providence Tool Co.] esliha-i mebhûseye o kadar bir hakkı olabilir."*

1-) Osmanlı Devleti'nin Providence Tool İle İlk Anlaşmazlığı

Osmanlı Devleti, Providence Tool Kumpanyası'yla sonradan iki kontrat yaparak 400 bin Martini-Henry tüfeği daha almaya karar vermiş, bu tüfeklerin bedeli olan 1.200.000 Sterline karşılık Londra'da Osmanlı Bankası'na üç kredi açılmak üzere anlaşılmıştı. Buna göre ilki Ağustos 1875'de 300 bin Sterlin, ikincisi Şubat 1876'da 450 bin ve üçüncüsü Ağustos 1876'da 450 bin Sterlin şeklinde üç kredi açılacaktı[44].

Osmanlı Devleti 6 Ekim 1875 tarihinde moratoryum ilan etmişti[45]. Böylece borç ödemeleri beş sene için durdurulmuştu. Malî bir çıkmaz içerisinde bulunan Osmanlı Devleti, Providence Tool Şirketi'nden satın aldığı tüfeklerin finansmanı noktasında da aynı tarihlerde sıkıntı yaşamaktaydı. Kontratlar gereği Londra'da muteber bir bankada şirket için kredi açılması gerekirken, sürekli tehir edilmiş, nihayet Osmanlı Bankası'nda kredi açılmış, bu sefer de Providence Kumpanyası'nın çektiği kambiyaller banka tarafından kabul edilmeyerek, protesto olunmuştu.

Providence Kumpanyası ise Osmanlı Devleti ile yaptığı 600 bin tüfek anlaşması sonrasında tüfeklerin imali için gerekli malzemenin teminine gi-

---

* BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98 (Providece Tool Kumpanyası'nın parası ödenmiş olduğu halde bir kısım tüfek ve kasaturaya el koyması karşısında Osmanlı Devleti'nin tepkisinin dile getirildiği veciz ifade).

44 BA, MAD. nr. 9275, s. 17.

45 A. du Velay, *Türkiye Malî Tarihi*, t.yk, s. 207-213; Murat Hulkiender, *Bir Galata Bankerinin...*, s. 86.

rişmiş ve sözleşmede belirlenen zaman içerisinde taahhüdünü yerine getirmek üzere üretim kapasitesini artırmıştı. Kumpanyanın bu yüzden birtakım borçlanmaya gittiğinden daha önce bahsetmiştik. Ancak Osmanlı Devleti yükümlü olduğu kredileri zamanında açmayıp, ödemeleri de gerçekleştiremediği için Providence Tool Kumpanyası yaptığı iç borçlanmayı ödeyememiş ve 18 Aralık 1875'te durumu alacaklılarına haber vermişti[46]. Kumpanya bu durum karşısında 23 Aralık 1875'de Seraskerliğin dikkatini çekerek "...şimdiye kadar dûçâr olduğu zarar ve ziyânın mikdâr-ı külliyeye bâliğ olduğu ve taraf-ı saltanat-ı seniyyeden ahkâm-ı kontoratonun münferiden veya müctemi'an icrâ buyurulmamasından nâşî terettüb eden ve bundan böyle edecek olan zarar ve ziyân için Devlet-i Aliyye'nin mes'ûl tutulacağı..."nı bildirmişti[47]. Kumpanyanın bu tutumu karşısında Serkurena araya girmiş ve Ağustos 1875'te açılması gereken ancak henüz gerçekleşmeyen 300 bin Liralık kredinin yarısının hemen, diğer yarısının ise otuz gün vadeli olarak açılması taahhüt olunmuştu. Providence Kumpanyası sahibi John Anthony'nin 20 Ocak 1876 tarihli ikinci telgrafından Osmanlı Devleti'nin bu taahhüdü de yerine getiremediği anlaşılmaktadır[48].

Ödemelerdeki başarısızlık sebebiyle Providence Kumpanyası'ndan Seraskerliğe ardı ardına telgraflar gelmekte ve şirketin karşılaşacağı her türlü zarardan Osmanlı Devleti'nin sorumlu olacağı yollu tehditler devam etmekteydi. Şirket bir taraftan da Osmanlı Devleti'nin Washington Sefareti'ni sıkıştırıyordu[49]. Seraskerlik, durumu Sadaret'e bildirirken "...mezkûr tüfenkler esmânının ber-mûceb-i kontorato te'diyesiyle Saltanat-ı seniyyenin muhâfaza-i şân-ı âlîsi emrinde olan ehemmiyet Hazîne-i celîlenin te'diyesine sarf-ı nazar-ı i'tinâ etdiği mebâliğin tesviyesince derkâr olan lüzûm ile müsâvî..." demekle meselenin mali gerçeklere uygun bir şekilde çözümlenmesi gerektiğinin bilincinde olduğunu da göstermekteydi[50].

Ödeme krizinin aşılması için Seraskerlik, Maliye ve Sadâret arasında yoğun bir yazışma trafiği vardı. Bu cümleden olarak Maliye Nezareti meselenin kredi açılmak yerine Osmanlı Bankası'nın Londra Şubesi'ne yetmiş beş gün vadeli poliçeler çekilmesi şeklinde halledilmesini önermiş ise de Kumpanyanın acentesi Azaryan Efendi en son üç poliçenin protesto edilmesi nedeniyle bu yolun kabul edilemeyeceğini bildirmişti. Başka bir ödeme biçimi

---

46 *The New York Times*, December 20, 1875.

47 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 14 (Bkz: Ek, Belge-10).

48 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 13.

49 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 6.

50 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 5.

bulamayan Maliye, Azaryan'ın Seraskerliğe çağrılıp meselenin tekrar müzakere edilmesini tavsiye etmekteydi[51].

Osmanlı Devleti, Providence Kumpanyası'na Ağustos 1875 tarihinde ödemesi gereken 300 bin Lira taksitin 110 bin Lirasını Zarifi'den aldığı borç ve cüzi bir kısmı yani 54.400[52] Lirayı ise Hazine'den karşılamış ve geriye 135.600 İngiliz Lirası kalmıştı. Bu arada Şubat taksiti olan 450 bin Lira da eklenince devletin ödemesi gereken miktar 595.600 Lirayı bulmaktaydı[53]. Azaryan Efendi Seraskerlik'e çağrılarak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu malî koşullara uygun bir uzlaşma için müzakere olunmuş ve kendisi beş yüz seksen beş bin altı yüz liradan üçyüz bin lira 19 Şubat tarihine kadar, kalan miktarın da iki ay sonra açılacak bir krediyle ödeneceğine dair Kumpanya'ya yazılı bir teminatta bulunulması halinde, anlaşmaya varılabileceğini ifade etmişti. Bu teklifin Anthony tarafından kabul edilmemesi ihtimali karşısında bir de alternatif teklif hazırlanmıştı. Buna göre söz konusu tutarın, çekilecek haftalık poliçeler suretiyle ödeneceği hakkında Bank-ı Osmânî'den resmî teminat verilmesi, Anthony'nin Amerika'daki bankeriyle olan anlaşma gereğince ödemek zorunda olduğu taksiti, Osmanlı Devleti'nin vaat ettiği kredileri zamanında açamamasından dolayı ödeyemezse bankere ödemek zorunda kalacağı komisyonun da Osmanlı Hazinesi tarafından ödenmesi şartının eklenmesiyle Kumpanya'nın ikna edilebileceği düşünülmekteydi. Azaryan Efendi bu iki şık dışında bir çözüme yanaşmıyordu[54].

Diğer taraftan Providence Kumpanyası'nın iç piyasadan aldığı borçları ödeyememesi üzerine alacaklılardan oluşan bir komisyon kurularak, şirketin mali durumu mercek altına alınmıştır. Kumpanya 600 bin tüfekten o ana kadar 220 bin adedini tamamlamıştı. Elindeki materyal 100 bin tüfeğin daha tamamlanması için yeterliydi. Bu süreçte işçilere ödenmesi gerekecek ücretin yarısı da önceden ödenmişti[55]. Kumpanyanın 1800 işçisi de malî krizin aşılması için toplamda 90 bin Dolar tutan Aralık ayı maaşlarını istemediklerini bildiriyorlardı[56].

Konu hakkında Sadâret'ten Maliye Nezareti'ne yazılan tezkirede, tüfeklerin bedelinin ödenmek üzere ya kredi açılması veya haftalık olarak poliçe

---

51 Maliye Nazırı Yusuf imza ve 2 Muharrem 293 (29 Ocak 1876) tarihli tezkire: BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 12.

52 Bazı araştırıcılar 54.400 Sterlinin 44.000 Sterlinlik kısmının Osmanlı Bankası'ndan borç alındığını ifade etmektedir (William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 18).

53 BA, HR. TO, nr. 115/100.

54 7 Muharrem 1293 (3 Şubat 1876) tarihli Seraskerlik tezkiresi: BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 5.

55 The New York Times, December 20, 1875.

56 The New York Times, December 22, 1875; William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 18.

verilmesi için Bank-ı Osmânî'den teminat alınmasından başka bir seçenek görülemediği ve konunun, önemine binaen bir an önce çözüme kavuşturulması istenmekteydi[57].

Providence Kumpanyası ise henüz bir çözüm yolu bulunamadığından dolayı Osmanlı Devleti'ni yapımını tamamladığı tüfekleri başka tarafa satmakla tehdit ve tüfeklerin üzerinde bulunan muayene damgaları ve adet numaralarının kaldırılacağından Tevfik Paşa'yı haberdar ediyordu[58].

a) Yeni Ödeme Planı: "Maliye Tadilâtı"

Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ekonomik kriz nedeniyle Providence Tool Kumpanyası ile yaşadığı bu ilk malî krizin çözüme kavuşturulmasında sıkıntı yaşıyordu. Nezaretler arasında yapılan yazışmalar ve Azaryan ile görüşmeler sonucu Şubat ayına girilmiş ve bir uzlaşmaya varılamamışken, Azaryan Efendi Kumpanya nezdinde girişimlerini sürdürmekteydi. Azaryan, yaptığı görüşmeler sonucu Osmanlı Devleti'ne 8 Şubat 1876 tarihinde yeni bir teklif sunmuştu[59].

Providence Tool Co., Osmanlı Devleti'nden 585.600 Sterlin tutarındaki alacağına 1876 Ağustos'unda açılması öngörülen 450 bin Sterlin kredinin de eklenerek toplam 1.035.600 Sterlin üzerinden ödeme yapılmasını istiyordu. Böylece Kumpanya, alacaklarını birleştirmiş olacaktı. Karşılığında da daha önceki *zarar ve ziyan*, yani tazminat talebinden vazgeçmiş ve yeni bir ödeme planı hazırlanmasına razı olmuştu. Buna göre Londra'da kredi açılması yerine İstanbul'da Azaryan'a nakdî olarak peşin 50 bin Sterlin ödenecek ve sonra haftalık 12.500'er Sterlinlik taksitler halinde ödeme yapılacaktı. Söz konusu 50 bin Lira, 600 bin tüfek kontratının bitiş tarihine kadar üzerinde faiz işletilmeyerek şirkette kalacak ve kontrat gereği tüfeklerin yapımı tamamlandığı zaman 50 Lira da tüfeklerin bedelinden mahsup olunacaktı. Hazine, Kumpanya'nın haftalık teslim edeceği 4 bin tüfek karşılığı olarak Azaryan Efendi'ye Şubat'ın on sekizinden başlayarak gelecek Nisan'ın sonuna kadar her hafta Londra üzerine otuz bir gün vadeli 12 bin Sterlin değerinde birinci sınıf kambiyal verecekti. Mayıs ayının başından kontratın bitim tarihine kadar haftalık tüfek miktarı altı bin iki yüz elliye çıkarılarak kambiyallerin miktarı da aynı şekilde yükseltilmekle, haftalık on sekiz bin yedi yüz elli Sterlin değerinde kambiyal verilecekti. Devletin haftada 12 bin Sterlinden fazlası için kambiyal vermek istememesi durumunda haftalık 4 bin tüfek

---

[57] BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 12.

[58] BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 15, Lef 9.

[59] Azaryan'dan Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'ya yazılan ve 5 maddelik teklifi de içeren mektubun Fransızca aslı için: BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 1.

üzerinden teslimat yapılarak bunun üzerine çıkılmaması sağlanacaktı. Üçüncü bir madde olarak Azaryan sağladığı uzlaşma için % 3,5 komisyon talep etmekteydi.

Providence Tool ile Osmanlı Devleti arasında Azaryan tarafından yapılan uzlaşma teklifin dördüncü maddesi bilhassa önemlidir. "Râbi'an sâlifü'l-beyân kredilerin küşâdından Kumpanyanın istihsâl edeceği emniyetin münselib olmasından nâşî buna mukâbil esmânı te'diye olunmuş olan tüfenklerden otuz bin adedini te'minât makāmında olarak dâ'ima nezdinde hıfz etmeye Kumpanyanın hakkı olacak"tı. Kontrat gereği 600 bin tüfeğin Kumpanya tarafından tamamlanmasına, yukarıda bahsettiğimiz peşin olarak verilecek 50 bin Sterline eşit olan miktarda tüfek kalır kalmaz "...ondan sonra te'minât-ı mezkûre fesh edilip mârü'l-beyân otuz bin aded tüfenk Devlet-i Aliyye'nin Amerika'da bulunan me'mûrlarına i'âde ve teslîm olunacakdır". Teklifin beşinci ve son maddesine göre, anlaşma imzalandıktan sonra Osmanlı Devleti'nin taksitlerden her hangi birini iki hafta kadar ertelemesi durumunda anlaşma geçersiz sayılacak ve Providence Tool Kumpanyası'nın vazgeçtiği kredilerin açılması tekrar gündeme geleceği gibi şirketin önünde uğradığı zarardan tazminat talep etmek için hiçbir engel kalmayacaktı[60].

Providence Tool Kumpanyası, Azaryan Efendi aracılığıyla Sadaret'e sunduğu beş maddelik anlaşma teklifinin kabul ve imzası için son tarih olarak 19 Şubat'ı belirlemişti. Kumpanya bir anlaşmaya varılamadığı takdirde, Osmanlı Devleti'ni üretimi durdurma ve tazminat talep etme tehdidiyle karşı karşıya bırakıyordu.

Hemen belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti ve Providence Tool Kumpanyası arasındaki davaya konu olan *otuz bin* tüfek yukarıdaki sözleşme teklifinin dördüncü maddesindeki tüfeklerdir. Maddede açık olarak belirtildiği gibi tüfekler şartlı olarak rehin edilmişti. Buna göre şirketin sözleşme gereği ürettiği tüfeklerin miktarından geriye değeri sadece 50 bin Sterline karşılık gelecek miktarda tüfek kaldığı anda, teminat olarak tutulan 30 bin tüfek, şirket nezdinde Osmanlı Devleti'ni resmi olarak temsil etmek üzere Amerika'da bulunan görevli memurlara teslim edilecekti. 30 bin tüfek daha sonra taraflar arasında dava konusu olacak ve konu hakkındaki resmî Türk belgelerinde sıklıkla atıf yapılacaktı.

b) Seraskerlik ve Maliye Nezareti Arasında Anlaşmazlık

Azaryan'ın yaptığı yeni teklif, Maliye Nezareti tarafından ekonomik şartlara tam manasıyla uygun bulunmamış ve bir rötuştan geçirilmişti. As-

[60] BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 2.

lında yeni teklif, kredi açılması meselesini gündemden çıkarmakla Maliye için önemli bir kazanç sağlıyordu. Ancak Hazine ne peşin olarak istenen 50 bin Lirayı ne de öngörülen haftalık taksitleri zamanında ödemeyi taahhüt edecek durumdaydı. Bu nedenle Azaryan Maliye Nezareti'ne çağrılarak, kendisiyle konu hakkında son bir görüşme yapılmış; peşin istenen 50 bin Liranın haftalık altışar bin Lira taksitler şeklinde ödenmesi ve istediği % 3,5'lik komisyonun % 3'e indirilmesine razı edilmişti[61].

Son durumda haftalık olarak ödenecek on ikişer bin Lira tüfek taksitlerine, peşin verilmesi kararlaştırılan 50 bin Liradan haftalıklara düşen altışar bin Lira da eklendiği takdirde Hazine Rumî Şubat'ın 7'sinden Mart'ın sonuna kadar her hafta 18 bin Lira taksit ödeyecekti. Rumî 27 Mart'ta ise bu miktar, 50 bin Liranın son hafta taksiti 8 bin Lira olduğundan, 20 bin Lira olacaktı[62].

Bu düzenleme ile ödemeler haftalık küçük taksitlere bölünüyordu. Hazine yedi hafta boyunca toplam 18 bin Sterlin ödeyecek, sekizinci hafta ödenecek 20 bin Sterlin taksit ile 50 bin Sterlin peşinat da gerçekte taksitlere bölünerek ödenmiş olacaktı. Bundan sonra haftalık 12 bin Sterlin taksitlerle borç tamamen ifa edilmiş olacaktı.

Bir taraftan son tadilata göre 18 bin Liralık haftalık taksitler ve diğer tarafta şirkete rutin olarak yapılması gereken diğer ödemeleri de düşünen Maliye Nezareti "...ancak bununla diğer haftalıkların dahi birlikde îfâsı müte'assir..." olacağını düşünerek Azaryan'a haftalık olarak ödemelerin "...emvâlden Hazîne'ye vürûd edecek mebâliğ nisbetinde olarak mümkün mertebe tesviyesi çâresine bakılacağını..." ifade etmekten de geri kalmayacaktır[63]. Gerekli gördüğü düzeltmeleri yaptıktan sonra, Maliye Nezareti evrakın Seraskerlik'e havale edilerek sözleşmenin yapılması hususunu Sadâret'e arz ediyordu[64].

Nitekim Maliye Nezareti'nin yaptığı son değişikliklere Azaryan Efendi de muvafakat etmiş ve sözleşmenin imzalanması hususu Sadâret tarafından Mabeyn'e arz edilerek, 24 Muharrem 1293 (20 Şubat 1876) tarihinde gerekli irade çıkmıştı[65].

---

61 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 4.

62 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 10; William O. Achtermeier, "The Turkish Connection...", s. 18.

63 Anlaşmaya göre ödenmesi gereken toplam 146 bin Liranın Rumî 7, 14, 21 Şubat taksitleri olan toplam 54 bin Lira Hazine'den verilecek, geri kalan taksitlerin toplamı olan 92 bin Liraya karşılık olarak ise Edirne ve Hüdavendigar vilayetlerinden ellişer bin Lira havale olunacaktı: BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 10.

64 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 4.

65 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 17.

Sadâret bir taraftan da sözleşmenin imzalanması için gereğini Maliye Nezareti'nden istiyor (17 Şubat), Maliye Nezareti ise verdiği cevapta Providence Tool Kumpanyası'ndan satın alınan tüfeklerle ilgili her türlü muamelenin o güne kadar Seraskerlik tarafından yürütüldüğü ileri sürülerek "...bu kere akdi lâzım gelen mukāvelenin dahi oraca yapdırılması..." ve Hazine'nin ileride vuku bulacak işlemler hakkında bilgilendirilmesinin yeterli olacağı bildiriliyordu[66].

Bu cevap üzerine Sadâret aynı gün evrakı Seraskerlik'e havale ederek, konu hakkında gerekli iradenin çıktığını ve mukavelenin hazırlanarak imzalanmasını istemiştir. 3 Mart 1876 tarihli Seraskerlik tezkiresinde meselenin Dâr-ı Şûrâ'da görüşüldüğü bildiriliyordu. Maliye'nin üzerinde durduğu, anlaşma mukavelesinin Seraskerlik tarafından hazırlanarak tasdik edilmesi maddesi hususunda; ödemeler tamamen Hazine tarafından yapılacağından dolayı mukavelenin de Hazine tarafından yapılması, gerekirse Seraskerlik tarafından dahi tasdik olunabileceği cevabı verilmekteydi[67].

İki kurum arasında Sadâret aracılığıyla devam eden anlaşmazlık trafiği biraz sonra yerini doğrudan yazışmalara bırakıyordu. Nitekim Maliye Nezareti'nin *"fevkalâde"* kaydıyla Seraskerlik'e gönderdiği tezkire, meselenin uzamasının nedenini açıkça ortaya koymaktaydı. Hazine'nin durumunu en iyi bilecek kurumlardan ilki olan Maliye Nezareti, anlaşma maddeleri arasında bir *kayd-ı ihtirâzî*[68] olarak gördüğü özellikle birinci, ikinci ve yedinci maddelerin, ileride birtakım sorunlara sebep olabileceğini düşünerek, tadil edilmesini istemekteydi. Nezaret tezkiresinde, hazırlanan mukavelenin "...birinci mâddesinde bir kayd-ı ihtirâzî tahtında olarak gösterilen zarar ve ziyândan ferâgat sözü ve ikinci mâddesinde muharrer tazmîn keyfiyeti ve bir de yedinci mâddede gösterildiği üzere haftalıkların iki haftadan ziyâde te'ehhürü hâlinde birinci mâddede münderic zarar ve ziyân iddi'âsından ferâgat sözünün hükmü kalmaması mûcib-i dikkat görünmüş ve çünkü bu haftalıklardan zamân-ı te'diyesi duhûl ve mürûr edenler vaktiyle îfâsına hâl-i hâzır-ı Hazîne müsâ'id olmadığı gibi takāsît-i atiyyenin yoluyla verilebilmesi dahi ahvâl-i hazıra-i Hazîne'nin kesb-i vus'at etmesine mütevakkıf bulunmuş olduğuna binâen buralarının Dâ'ire-i Harbiyye'ce bi'l-etrâf tedkākiyle ya şu fıkraların bütün bütün kaldırılması veyahud Hazîne'nin bilâhire dûçâr-ı müşkilât ve mazarrât olmayacak yolda ta'dîl edilmesi lütf ve i'nâyet-i mah-

---

66 Maliye Nezâreti'nin 25 Muharrem 1293 (21 Şubat 1876) tarihli tezkiresi: BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 7.

67 BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 11.

68 Bir sözleşmede belirli konularda serbest kalmak isteyen tarafın bu konudaki beyanı ve ileri sürdüğü koşul.

sûsa-i sipeh-dârîlerine vâbeste olmasıyla..." denilerek, ileride bazı sıkıntılar yaşanmaması için Seraskerlik uyarılmaktaydı[69]. Uyarıları dikkate almış görünen Seraskerlik mukaveleye son şeklin Maliye Nezareti tarafından verildiğini vurgulamaktaydı; gerekli tadilatın Maliye Nezareti tarafından yapılmasında ısrar ederek, "...ta'dîlât-ı mukteziyyenin yine Hazîne-i celîlece icrâsı îcâb-ı hâl ve maslahatdan ve mukâvele-nâme-i mezkûrun kuyûd ve şurûtu muzırradan tecrîdiyle Hazîne-i celîlenin menâfi'ini mûcib her ne sûretle ta'dîlâta karar verilir ise Dâ'ire-i Askeriyye'den kabûl ve tasdîkinde tereddüd olunmayacağı..." şeklinde cevap vermekteydi[70].

Maliye Nezareti'nin maddeler hakkındaki uyarısının aslında ileride gerçekleşecek bir öngörüden başka bir şey olmadığını yaşanan gelişmeler ortaya koymuştur. Neticede sekiz maddeden oluşan anlaşma Providence Tool Kumpanyası'nı temsilen Azaryan Efendi ve Osmanlı Devleti Maliye Nazırı Yusuf Paşa arasında imzalanmıştır[71].

Türk-Amerikan silah ticaretiyle ilgili arşiv belgelerinde *Maliye Tadilatı* olarak atıf yapılan bu yeni düzenleme, Osmanlı Devleti lehine olduğu gibi şirket lehine de bazı kolaylıklar sağlamıştı. Osmanlı Devleti, Amerikan Providence Şirketi'ne yapması gereken taksit ödemeleri için bir kredi açmak zorunluluğundan kurtuluyordu. Buna mukabil Providence Şirketi, devletten olan alacaklarını birleştirmiş ve Maliye Nezareti'nin taahhüdü altına sokmuştur. Üstelik anlaşmaya koydurmayı başardığı bir madde ile Osmanlı Devleti'ne ait tüfeklerden bir kısmını *teminat* olarak elinde tutma hakkını elde etmişti. Anlaşmaya aracılık eden Azaryan Efendi de düzenlemeden kârlı çıkıyordu. Osmanlı Devleti taksit ödemelerini Azaryan Efendi aracılığıyla yapacağı için Azaryanlara % 3'lük bir komisyon ödeyecekti. Bu durumda Azaryan Kumpanyası 30 bin Sterlin civarında bir kazanç sağlayacaktı.

Anlaşma sonrası haftalık taksit ödemeleri için kaynak bulmaya çalışan Osmanlı Maliyesi elinden geleni yapıyordu. Mayıs 1876 tarihli bir belgeye göre, Tuna Vilayeti ağnam gelirlerinden 64 bin Osmanlı Lirası, Aydın Vilayeti ağnam gelirlerinden 40 bin Osmanlı Lirası olmak üzere toplam 104 bin Liranın iki ay içinde Azaryan Kumpanyasına havale edilmesine karar vermişti[72].

Bir süre sonra Rusya ile başlayan savaşın getirdiği külfete de katlanmak durumda olan Osmanlı Maliyesi ödemeleri zamanında yapmak için elinden gelen gayreti gösterse de birtakım aksaklıklar yaşanmaktaydı. Osmanlı-Rus

---

[69] BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 8 (23 Mart 1876).

[70] BA, İ. DH, nr. 50084, Lef 8.

[71] BA, Y. Mtv, nr. 8/96, Lef 10.

[72] BA, İ. DH, nr. 50345.

Savaşı'nın en kritik dönemlerinde Providence Tool Kumpanyası'nın, alacaklarını bahane ederek Osmanlı Devleti için yaptığı üretimi durdurduğunu çalışmamızın önceki bölümünde görmüştük. Nitekim savaş bittikten sonra Osmanlı Devleti'nin şirket ile olan ilişkilerini gözden geçirerek, silah alımına devam edip etmeme konusunda bir karara varmaya çalıştığını görüyoruz.

2) "Dâr-ı Şûrâ Mukâvelesi"

Rusya ile yapılan 93 Harbi'nde Osmanlı ordusunda çok sayıda tüfek işe yaramayacak duruma gelmiş, bir kısmı ise kaybolmuştu. Savaş sırasında Providence Tool Şirketi'nin üretimi durdurması devlet adamlarını çok kızdırmışa benziyor ki savaş sona erince tüfek alımı için yapılan kontratların iptal edilmesi gündeme gelmişti. Konu, askeri mahfillerde görüşülmüştü. Ancak savaş sürecinde çok sayıda tüfeğin zayi olması, elde kalanlardan birçoğundan da istifadenin mümkün görünmemesi devlet adamlarını iki kere düşünmeye zorluyordu. Kaybedilen silahların yerine mutlaka yenilerinin konulması gerekliydi. Bu sırada tanesi bir Fransız altınına satılmakta olan 5 bin adet Martini-Henry tüfeğinin varlığını haber alan Seraskerlik'in, her türlü maddî sıkıntıya rağmen, fiyatça ucuz olan bu tüfeklerden 2 bin tanesinin satın alınması için harekete geçmesi bu zorunluluğu yansıtan bir refleks olarak karşımıza çıkmaktadır[73].

Silaha ihtiyacı olan Osmanlı Devleti her türlü malî imkansızlığa rağmen ticareti devam ettirerek, Amerika'dan henüz teslim almadığı silahları bir an önce getirtmek istiyor, bunun için de mutedil şartlar arıyordu. Bu niyetinden savaşın bitiminde Azaryan Efendi'yi haberdar ederek, ödemelerin zamana yayılması durumunda anlaşmayı devam ettirmek istediğini, aksi halde Providence Şirketi'nin elindeki tüfekleri başka tarafa satmakta serbest olduğunu bildirmesini istemişti. Ancak başta askerî çevreler olmak üzere devlet adamları silahların partiler halinde alınıp, ödemeler taksitlendirilerek, silah ticaretinin devam etmesi taraftarıydı. Bir süre sonra Hariciye Nezareti, Washington Sefareti'ne gönderdiği bir telgrafta elde ettiği bir bilgiyi paylaşıyordu. Telgrafta Azaryan'ın, Providence Kumpanyası'ndan silahların sevkinin hızlandırılmasını istediği, buna mukabil kendisinin birkaç protesto çekerek ödemelerin tahsili işini halledebileceğini söylediği yazılıydı. Hariciye Nezareti, Washington Sefareti'ne Amerikan Dışişleriyle gayri resmi temasa geçilerek, Providence Tool Kumpanyası'nın ikna edilmesinde yardımlarının sağlanması talimatı vermiştir. Silah siparişleri bedelinin derhal ödenmesinin mümkün olmadığını belirten Hariciye Nezareti, Türk tarafının zorlanmasın-

[73] BA, İ. MMS, nr. 2739 (9 Rebi'ülahır 1295/12 Nisan 1878).

dan bir fayda sağlanamayacağının Amerika'da gerekli makamlara iletilmesini istiyordu (3 Nisan 1878)[74].

Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin sipariş verdiği 600 bin tüfekten 430 bin tanesini teslim alınmış; geriye kalan 170 bin tüfekten 97 bini fabrikada hazır olup, 73 bin tanesi henüz imal edilmemişti.

600 bin tüfek 1.852.022 Sterlin 13 Şilin 6 Pens ve daha sonra, yine Providence Tool'a sipariş olunan 200 bin kasatura 75 bin Sterlin tutmaktaydı. O ana kadar tüfekler için 1.599.006 Sterlin 8 Şilin 6 Pens ve kasaturalara 20.297 Sterlin 11 Şilin ödenmişti. Devletin Providence Tool'a kalan toplam borcu 307.718 Sterlin 14 Şilin'den ibaretti. Bu borcun yetmiş altı bin beş yüz Lirası, Osmanlı Devleti'ne teslim edildiği halde ödenmeyen tüfeklerin bedeli olup, Providence Tool Kumpanyası bu paranın kontrat gereği zamanında ödenmediği gerekçesiyle üretime ara vermişti[75].

Taksit ödemelerindeki krizin aşılması için Maliye Nezareti bir formül geliştirerek, Azaryan Efendi'ye durumu iletmişti. Buna göre 93 Harbi'nde Rusya'ya terk edilmek zorunda kalınan Vidin, Rusçuk ve Silistre kaleleri ve bazı diğer yerlerde bulunan zahirenin Rumeli Demiryolu Şirketi'ne devredilerek, bedelinin yarısı şirketin alacaklarına karşılık tutulacak, Daire-i Askeriyeye ait diğer yarısından 150 bin Sterlin Amerikan tüfeklerinin taksit ödemeleri için kullanılacaktı. Azaryan Efendi bu paranın kendilerine havale edilip edilmeyeceğinin kesin olmadığını ve Providence Tool Kumpanyası'nın durumunun sıkışık olması nedeniyle başka bir mahalden daha ödeme yapılması görüşünde olduğunu bildirmiştir. Azaryanlara, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Defboyu'nun bedel-i nakdî gelirlerinden de silah taksitlerinin ödenmesi için kullanılması teklif edilmiş ve gerekli mutabakat sağlanmıştı[76].

Yeni ödeme planı Bâbıâli'nin bilgisine sunularak, uygun bulunmuştur. Mesele daha sonra Seraskerlik'e bildirilerek, bedel-i askerî gelirlerinin tüfek ödemeleri için ayrılması hakkındaki görüşü sorulmuştur. Seraskerlik cevabî yazısında ödemelerin en başından netliğe kavuşturularak, ileride sorun çıkmasının önlenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bunun için de yapılacak taksitlerin miktarı ve ifa süreleri somutlaştırılarak, bir takvim hazırlanmalıydı. Yapılan incelemeler 37.346 Sterlin 6 Şilin 2 Pens olup, Azaryanlara tek seferde ödenmesi düşünülen miktarı, bedelat-ı nakdî gelirlerinden karşılamanın mümkün olduğunu göstermiştir. Bunun yanında bedel-i nakdî gelirlerinin haftalık 4 bin Sterlin tutarında taksitleri ödeyebilecek derecede olduğu görülmüştü.

---

[74] BA, İ. MMS, nr. 2751, Lef 1 (Bkz: Ek, Belge-30).

[75] BA, İ. MMS, nr. 2751, Lef 4.

[76] BA, İ. MMS, nr. 2751, Lef 4.

Bundan sonra Azaryan ve oğulları Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye davet edilmişlerdir. Burada ödemelerin Providence Kumpanyası'na yapılacağı yol hakkında kendilerine bilgi verilerek, ödemeler karşılığında şirketin üretime yeniden başlaması ve teslimine devam edilecek silahların parti miktarlarının netleştirmeleri istenmiştir. Netice itibariyle Osmanlı Maliyesi tek seferde 37.346 Sterlin 6 Şilin 2 Pens ödeyecek; buna karşılık Providence Tool 15 bin kasaturalı tüfek ve 10 bin kasaturayı serbest bırakacaktı. Geri kalan 270 bin Sterlin'den 120 bin Lirası otuz haftada, haftalık dörder bin Sterlin değerinde taksitlerle ödenecekti. Bedelat-ı nakdiyeden yapılacak bu ödemelere karşılık şirket haftalık ikişer bin kasaturalı tüfeği teslim edecekti. 150 bin Lira, Rumeli Demiryolu Şirketi'ne yukarıda bahsettiğimiz anlaşma gereği terk edilecek zahire gelirlerinden ayrılarak, karşılanacaktı. Bu ödeme de taksitler halinde yapılacak ve 25 Mayıs 1878'e kadar bu ödemeye başlanması için Demiryolu Şirketi ile görüşülecekti. Bu gerçekleşmezse Babıâli ödemeler için başka bir kaynak bulacaktı[77].

Azaryan Kumpanyası bir gün sonra Seraskerlik'e sunduğu varaka ile Dâr-ı Şûrâ'da kabul ettiği şartları yazıya geçirmiştir. Varakada dört madde düzenlenerek ilk ikisi Osmanlı Devleti'nin az önce bahsedildiği gibi yapacağı ödemeler, diğer iki madde de bu ödemeler karşılığında Providence Tool'ün serbest bırakacağı silahlar konusunu açıklamaktaydı. Varakanın sonunda Providence Tool Kumpanyası, ödemeler planlandığı şekilde yapılırsa, Osmanlı Devleti'nden zararına karşılık tazminat iddiasından vazgeçerek elinde bulunan tüm Martini-Henry tüfek ve kasaturaları, teminat olarak tutulan 30 bin Martini-Henry tüfeğiyle birlikte, teslime razı oluyordu. Ödeme planlandığı şekilde, yani otuz hafta zarfında yapılamazsa, daha önce Mâliye Nezâreti ile imzalanan *tadilat*ın kendisine tazminat hakkı sağlayan yedinci maddesini yürürlüğe sokarak, tazminat talep edecekti[78].

Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin Providence Tool Kumpanyası acentesi Azaryan ile yaptığı anlaşma sonucu bir taraftan şirket tazminat iddiasından feragat ederken, diğer taraftan ara verdiği üretime yeniden başlayacaktı. Nitekim yapılan anlaşma Sadâret tarafından Mabeyn'e sunularak, gerekli irade 6 Mayıs 1878'de çıkmıştır.

Anlaşmanın yorucu bir savaştan henüz çıkmış, bu da yetmezmiş gibi malî olarak zor durumda olan Osmanlı Devleti'nin, Providence Tool Kumpanyası'na yapacağı taksit ödemelerinde elini rahatlattığı söylenemez. Za-

---

[77] BA, İ. MMS, nr. 2751, Lef 5.

[78] Azaryanların 29 Nisan 1878 tarihli Seraskerlik'e sunduğu varaka (BA, İ. MMS, nr. 2751, Lef 7); Y. Mtv, nr. 8/96, Lef 2.

mana ihtiyacı olan Osmanlı Maliyesi için otuz hafta çok kısaydı. Bütün olumsuzluklara rağmen Dâr-ı Şûrâ kendi payı olan 120 bin Liralık kısmı otuz haftadan daha kısa sürede ifa etmiştir. Daha önce Amerika'dan satın alınan fişeklerin ücretlerinin ödenmesinde olduğu gibi, bedel-i nakdîden bu sefer de başarılı bir şekilde yararlanılmıştır.

Yapılan ödemeler mukabilinde Providence Kumpanyası tarafından teslim olunan silahlar vapurlarla İstanbul'a gönderilmeye başlanmıştı. Ancak Rumeli Demiryollarını işleten şirkete zahire devredilmesi, öngörüldüğü gibi gelişmemiş ve bundan vazgeçilmiştir.

Azaryan ile Dâr-ı Şûrâ'da varılan anlaşma gereği 150 bin Sterlin için en kısa sürede kaynak tespit ederek, ödemelere başlaması gereken Osmanlı Devleti, zahire devrinin başarısızlıkla sonlanması nedeniyle taahhüdünü yerine getiremiyordu. Bu aksaklık Providence Tool Kumpanyası direktörü J. Anthony ve şirketin İstanbul acentesi Azaryan Efendi'nin şikâyetine sebep olmakta, taksitlerin 150 bin Sterlin tutarındaki kısmının akıbetinin bir an önce açıklığa kavuşturulmasını istemekteydiler[79]. Bu sırada alacağını hızlandırmak isteyen Providence Kumpanyası daha önce de uyguladığı bir taktiğe başvurarak, tüfek yüklü olduğu halde Amerika'dan İstanbul'a doğru hareket emri bekleyen *John Bramhall* vapurunu limanda alıkoyuyordu. Kumpanya 150 bin Sterlin alacağının akıbeti belirlenmeden vapurun hareketine izin vermeyeceğini ilan etmişti[80]. Vapurun limanda beklemesi Osmanlı Devleti'ne, sürastarya nedeniyle, günlük 50 Sterline mal oluyordu.

Providence Kumpanyası işi daha da ileri götürmüş, 150 bin Sterlin olan ödemenin başlatılmamasını bahane ederek, tüfeklerin sevk ve üretimini tamamen durdurmuştur (10 Eylül 1878)[81].

Gelişmeler üzerine konunun halledilmesi için Maliye Nezareti ile Azaryan arasında görüşmelere başlanmıştı. Aynı zamanda İngiliz Kynoch Kumpanyası'nın da acentesi olan Azaryan Efendi, Providence Tool'ün alacağı olan 150 bin Sterlin ve Kynoch'tan 93 Harbi esnasında satın alınan mühimmatın bedelinden 26.413 Sterlin ki toplamda 176.413 Sterlin olan ödemenin yapılmasını istiyordu. Müzakerelerde Azaryan öncelikle 56.413 Sterlin olan kısmın Londra üzerine kambiyal çekilerek kendisine hemen ödenmesini isti-

---

[79] BA, İ. DH, nr. 63009, Lef 2 (Azaryan'ın 20 Haziran 1878 tarihinde Serasker Mustafa Paşa'ya takdim ettiği arıza); Lef 39, 42 (Maliye Nazırı Zühdü Efendi'ye Azaryan tarafından 12 Eylül 1878'de sunulan Fransızca varaka ve tercümesi).

[80] BA, İ. DH, nr. 63009, Lef 42; William William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 20.

[81] Washington Sefiri Ferik Tevfik Paşa'nın Seraskerlik'e 10 Eylül 1878 tarihli telgrafı (BA, İ. DH, nr. 63009, Lef 40).

yordu. Kalan 120 bin Sterlinin 9 bin Sterlinlik taksitler halinde haftalık yapılması seçeneğini sunuyordu. Bu ödemeler ya Osmanlı Bankası veya diğer bir bankadan kambiyal olarak yapılacaktı.

Osmanlı Maliyesi peşin olarak istenen 56.413 Sterlinden 30 bin Sterlinlik kısmını Dâr-ı Şûrâ Debboyu mevcudundan borç alarak, üstünü tamamlamaya karar vermişti. Sorun olan, 120 bin Liranın ödenme şekliydi. Azaryan Efendi haftalık ödemelerin bir banka kanalıyla yapılması veyahut banka ile bir avansa gidilmesinde ısrar ediyordu(25 Eylül 1878)[82].

Görüşmeler hakkında Maliye Nezareti'nce hazırlanarak Sadâret'e sunulan tezkirede, Azaryan'ın ısrarla üzerinde durduğu, 120 bin Sterlinin taksitler halinde ödemesinde ya Hazine tarafından temin edilen bir banka aracılığı veya bir bankadan yeterli miktarda avans açtırılması seçeneklerinin olduğu gibi bırakıldığı görülmektedir. Nitekim Sadâret de durumu Mabeyn'e arz ederken aynı yolu kullanmış, mutedil ve yerinde görünen seçeneğin tayininin Hazine'ye bırakılması istenmiştir (6 Ekim 1878)[83]. Bir gün sonra planlandığı üzere ödeme yapılması için irade çıkmıştır.

Böylece Providence Tool Kumpanyası Osmanlı Devleti'nde kalan 150 bin Sterlin alacağının ödenmesi için bir takvim elde etmiştir. Azaryanlar aracılığıyla Kumpanyaya peşin 56.413 Sterlin ödeniyor, kalan 120 bin Sterlin haftalık dokuzar bin Sterlinlik taksitlere bölünüyordu. Bu arada, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Providence Tool tarafından alıkonan John Bramhall vapuru yola çıktıktan bir süre sonra batarak, Osmanlı Devleti için taşıdığı 979 bin Dolar değerindeki silah ve mühimmatla okyanusun serin sularına gömülmüştü.

3) Providence Tool Kumpanyası'nın İflas Etme Süreci

a) Providence Tool Kumpanyası'nın Malî Sıkıntılarının Sebepleri

Providence Tool Kumpanyası'nın içinde bulunduğu malî sıkıntının kaynağını neydi? Bu durum Osmanlı Devleti ile yapılan silah ticaretine nasıl yansıyordu? Konunun daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlayacağından öncelikle bu sorulara cevap aranacaktır.

Çalışmamızın konuyla ilgili kısmında de bahsedildiği üzere, Providence Tool Kumpanyası başlangıçta tam manasıyla bir silah fabrikası olarak kurulmamıştı. Daha sonra silah sanayiine yönelen Kumpanya, İç Savaş (1860–1865) sırasında Amerikan Hükümeti için toplam 70 bin Springfield tüfeği ve

---

[82] BA, İ. DH, nr. 63009, Lef 4.

[83] BA, İ. DH, nr. 63009, Lef 43.

Providence Tool Silah Fabrikasının Ön Cephesi

10.434 süngü üretmişti. Patent hakkını aldığı Peabody tüfeğini iç ve dış piyasada pazarlamaya çalışsa da bunda beklendiği kadar başarı gösterememiş ve Mayıs 1871 tarihinde tüfek üretimini durdurmuştu. Tekrar hatırlatmak gerekir ki Kumpanya, faaliyet süresi boyunca hiçbir zaman denizcilik malzemeleri ve hırdavat üretiminden vazgeçmemiştir. Aslında bu trend, o dönemde Rhode Island Eyaleti'ndeki ve özellikle Providence şehrindeki birçok şirketin ortak özelliğidir. Deniz aşırı ticaretteki düşüşün şirketleri başka alanlara yönelmeye zorlaması sonucu, bir girişimci aynı anda birkaç sanayi kolunda iş yapmaya başlamıştı[84].

Providence Tool Kumpanyası, Osmanlı Devleti ile ardı ardına yaptığı kontratlarla 600 bin tüfek üretmek üzere anlaşmıştı. Bu arada 1873'te Singer Dikiş Makineleri Şirketi ile yapılan anlaşma üzerine Providence Tool günde 300 dikiş makinesi üretmeyi taahhüt ediyordu. Bu iki gelişme Kumpanyanın üretim ağını genişletmesini kaçınılmaz kılmıştı. Singer makineleriyle yapılan anlaşma için 1.000.000 Dolardan fazla kaynağa ihtiyaç vardı. Osmanlı Devleti ile yaptığı birinci kontrat gereği 200 bin Martini-Henry tüfeğini iki yıl içinde tamamlayarak teslim etme zorunluluğu, zaten yetersiz olan silah üretim kapasitesinin hem mekan hem de makine olarak büyütülmesi zorunluluğunu beraberinde getirmişti. Bu ise 2.000.000 Dolar civarında bir kaynak gerektiriyordu. Netice itibariyle Providence Tool Kumpanyası başta makine olmak üzere ihtiyaç duyulan malzemeler ve satın alınan iki binaya 3.000.000 Dolar yatırmıştı[85].

---

[84] Peter J. Coleman, "The Entrepreneurial Spirit in Rhode Island History", *The Business History Review*, C. 37/4 (Winter 1963), s. 326-327.

[85] Edward A. Hull, *Providence Too...*, s. 21; William O. Achtermeier, "The Turkish Connection...", s. 16.

Ülke genelinde bir ekonomik krizin yaşandığı 1873 senesi, Amerikan ekonomik tarihine *Finansal Panik* olarak geçmiştir. Ekonomik durgunluk ve piyasadaki nakit sıkıntısı birçok şirket ve bankanın iflasına sebep olmuştu[86]. Providence Tool Kumpanyası ise bu tarihlerde kapasitesini artırmak için iç borçlanmaya gidiyordu.

Kumpanyanın üretim kapasitesi gerçekten de yetersizdi. Winchester Repeating Arms Kumpanyası'ndan 200 bin tüfek kontratını 1 Ocak 1873 tarihinde devralan Providence Tool, kontratın altıncı maddesi gereğince ilk senenin ikinci altı ayında 50 bin tüfeği Osmanlı Devleti'ne teslim etmek zorundaydı. İkinci sene ise aylık on iki bin beş yüz adetlik partiler halinde 200 bin tüfeğin tamamının teslim edilmesi gerekiyordu[87]. Providence Tool Kumpanyası ancak 1874 senesi Mart'ında üretime başlayabilmiştir. Bu tarihte Kumpanya, günlük 200 tüfek üretiyordu. Aralık ayına kadar teslim ettiği Martini-Henry tüfeği sadece 54.600 adetti[88]. Providence Kumpanyası 200 bin Martini-Henry tüfeğinin üretimini ancak 9 Kasım 1875 tarihinde tamamlayabilmiştir[89].

Kumpanya, bu gecikmeyi, yukarıda bahsettiğimiz 200 bin Martini-Henry tüfek kontratı gereğince kendisine iki ay içerisinde verilmesi gereken numune tüfeklerin gecikmeli olarak ulaşmasına bağlıyordu. Esasında bu gecikme Providence Tool Kumpanyası'nın lehine bir gelişmeydi. Osmanlı Devleti 3 adet numune tüfeği Ocak 1874'te teslim etmişti. Aradaki zaman Kumpanya'ya gerekli hazırlıkları yapmak için iyi bir fırsat olmuştur[90].

Bu arada bina ve makine satın alınmasına büyük paralar harcayan Kumpanya, üretim aşamasına geçmek üzereyken elinde sermaye kalmadığını görmüştü. Bu sırada imdadına Osmanlı Devleti yetişmiş ve henüz kendisine hiç teslimat yapılmamışken Kumpanyaya 50 bin Sterlin avans vermişti (Kasım 1873)[91].

Providence Tool Kumpanyası, iç piyasadan aldığı kredileri ödemekte birtakım sıkıntılar yaşamaktaydı. Esasında 3.000.000 Dolar değerinde bir krediyi Kumpanyanın ödeme yeteneği olup olmadığı çok tartışma götürecek bir husustur. Daha sonraki sıkıntılar düşünülünce, Providence Tool Kumpanyası'nın İngilizce ifadesiyle finansal bir *"overextension"* içinde bulunduğu

---

86 Ekonomik durum ve iflas eden bazı şirketler için bkz: *The New York Times*, November 10; November 11, December 8, 1873.

87 BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 4.

88 Edward A. Hull, *Providence Too...*, s. 21.

89 William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 16.

90 Edward A. Hull, *Providence Too...*, s. 21.

91 BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98; William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 17.

anlaşılıyor. Aralık 1875 tarihinde malî müzayakaya düşen Providence Tool Co.'nun Direktörü John Anthony, bir açıklama yayımlayarak alacaklılarını kötü gidişattan haberdar etmiştir. Açıklamada söz konusu müzayakanın geçici olduğu vurgulanmıştır. Osmanlı Devleti ile yapılan 600 bin tüfek kontratına dikkat çekerek, Kumpanyanın borçlarını ödeyebilecek güçte olduğunu ifade etmiştir. Anthony'nin isteği, aldığı kredilerin geri ödeme sürelerinin uzatılmasıydı. Nitekim bir *Komite* kurularak şirket hesaplarının incelenmesine karar verilmiştir[92].

Kısa bir süre sonra Komitenin bir rapor hazırladığını görmekteyiz. Raporda, Kumpanyanın tüm borçları için 1 Ocak 1876 tarihinden itibaren otuz altı aylık bir uzatma isteniyordu. Buna göre Kumpanya borçlarını altı aylık eşit taksitler halinde ödeyecekti. İlk ödeme 1 Ocak 1876'da yapılacaktı. Düzenlemeler Providence Tool Kumpanyası'nın senelik % 7 faiz ödemesini de öngörüyordu.

Komite üyeleri raporda, "...eğer alacaklıları bu müsamahayı gösterir ve böylece değerli kontratlarını muhafaza edebilirse, Kumpanyanın borçlarının anapara ve faiz ödemelerini tamamen ifa edebileceği inancında olduklarını" ifade ediyorlardı. Açıklamada değerli sıfatıyla nitelenen kontratlar, Kumpanyanın, Osmanlı Devleti ile yaptığı üç sözleşmeden başkası değildir. Söz konusu rapordan, şirketin 4.145.000 Dolar servetine karşılık 2.783.007 Dolar borcu olduğu anlaşılmaktadır[93].

Bütün bu gelişmelerden kolaylıkla anlaşılacağı gibi, Osmanlı Devleti ile ticarî ilişki içinde olan Providence Tool Kumanyası malî birtakım sıkıntılar yaşamaktaydı. Teklif edilen yeni düzenlemeler Kumpanyanın senelik yaklaşık 195 bin Dolar faiz ödemesini gerektiriyordu. Kumpanyanın finansal problemlerini aşmak için en büyük umudu Osmanlı Devleti için ürettiği tüfeklerdi. Ancak aynı tarihlerde Osmanlı Devleti maliyesi de bir buhran içine girmişti. Bu nedenle silahların taksit ödemelerini zaman zaman geciktiriyordu. Kumpanya, Osmanlı Devleti'nin ödemeleri hızlandırması için üretimini tamamladığı tüfekleri teslim etmeyip, bir baskı aracı olarak kullanacaktır. Hatta bu tüfekleri muhafaza etmek için depo dahi kiralamıştır. İleride görüleceği üzere, bu deponun kira ödemesi sorun olmuş ve mahkeme sürecinde deponun sahibi şirket, ilginç bir şekilde dava tarafı olmuştur.

Kumpanya, 1876 başında Drexel-Morgan adlı şirketten 45 bin Sterlin borç almak zorunda kalmıştı[94]. Bu borçlanmanın yukarıda açıkladığımız dü-

---

92 *The New York Times*, December 20, 1875.

93 *The New York Times*, December 24, 1875.

94 William O. Achtermeier, "The Turkish Connection...", s. 18.

zenleme gereği, Kumpanyanın yapmak zorunda olduğu altı aylık taksit ödemelerinin ilki için olduğu anlaşılmaktadır. Borç karşılığında 50 bin Martini-Henry ya da doğru ifadesiyle Peabody-Martini tüfeğini teminat göstermişti[95]. Üstelik Providence Tool ileriki tarihlerde aynı şekilde teminat göstermeye devam etmiş ve bu yüzden Osmanlı Devleti için üretilmiş birçok tüfek bankerlerin hesabına geçmişti[96]. Bu teminattan Osmanlı Devleti ancak ileride yaşanacak dava sırasında haberdar olacaktı.

Providence Tool Kumpanyası'nın, alacaklılarına yapacağı altı aylık taksitlerin ifa süresi yaklaştığı zaman, üretimi durdurarak Osmanlı Maliyesi'ni ödeme yapması için sıkıştırmasının sebebi de böylece anlaşılıyor[97].

b) Providence Tool Kumpanyasının Parası Ödenen Tüfekleri Teslime Yanaşmaması

Kumpanya ile yaşanan sorunların aşılması için önce "Maliye Tadilatı" olarak anılan bir düzenleme yapılmış; Osmanlı Devleti ödemeleri geciktirince üretimin tekrar durdurulması üzerine Dar-ı Şûra-yı Askerî ile Azaryan Efendi arasında yeni bir mukavele hazırlanarak, silah ticaretinin devam etmesi sağlanmıştı. Nihayet 7 Ekim 1878 tarihinde Osmanlı Devleti'nin, Providence Tool'a borçlu olduğu son 120 bin Sterlini haftalık 9 bin Sterlin olan taksitler halinde ödemek üzere Azaryan Efendi aracılığıyla bir anlaşma yaptığından yukarıda bahsetmiştik. Silahların kendisine teslim edilmesi noktasında birtakım çekinceleri olan Osmanlı Devleti, önce Azaryan Efendi ile görüşmüş, ardından 22 Nisan 1879 tarihinde 38 bin Sterlini Azaryan Efendi'ye tek seferde ödeyerek, Providence Tool Kumpanyası'ndan satın aldığı silah ve kasatura borçlarının tamamını kapatmış oluyordu. Ödeme yapılmasına rağmen Kumpanya, elinde kalan tüfekleri ancak sekiz ay sonra ve eksik olarak Osmanlı Devleti'ne teslim etmiştir. Kumpanya bir miktar süngü kılıfı yanında, 48.617 Martini-Henry tüfeği, 41.900 kılıflı kasatura ve 35.400 kılıfsız süngüye el koyuyor, ya da Osmanlı belgelerinin ifadesiyle gasp ediyordu[98]. Bundan sonraki süreçte taraflar arasındaki ilişkiler şirketin teslim etmeye yanaşmadığı tüfekler ve diğer malzemeler etrafında gelişecektir. Osmanlı Devleti, parasını ödemiş olduğu tüfekleri almaya çalışırken, iflasın eşiğinde olan Providence Tool Kumpanyası elinde tuttuğu savaş malzemesini pazarlık aracı olarak kullanarak, Osmanlı Devleti'nden adeta para sızdırmaya çalışacaktır.

---

95 William O. Achtermeier, aynı makale, s. 18.

96 William O. Achtermeier, "The Turkish Connection..., s. 19.

97 Providence Tool Kasım 1876'da yani alacaklılarına ödeyeceği üçüncü taksitin zamanı yaklaşırken de üretimi durdurmuştu (*The New York Times*, November 20, 1876).

98 BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98.

c) 50 Bin Martini-Henry Tüfeği Satın Alma Düşüncesi: Gasp Edilen Tüfekleri Kurtarma Çabası

Providence Kumpanyası, ödemelerin gecikmeli yapıldığı gerekçesiyle üretim sürecinin uzadığını ve zarara uğradığını iddia ederek, Osmanlı Devleti'nden 120 bin Sterlin tazminat talep ediyordu[99].

Bu iddia karşısında Osmanlı Devleti, Kumpanya tarafından el konulan tüfeklerini kurtarmak için çeşitli yollar denemiştir. Öncelikle Azaryanların aracılığına başvurulmuştur. Azaryanlar, Amerika'ya bir temsilci göndererek, Osmanlı Devleti adına şirketle uzlaşmaya çalışmışlar ve bu sırada şirketten yeniden tüfek satın alınması gündeme gelmiştir. Görüşmeler sonucu Osmanlı Devleti'nin 50 bin Martini-Henry tüfeği sipariş etmesi durumunda, Kumpanyanın her türlü tazminat talebinden vazgeçerek, elinde tuttuğu tüfekleri Osmanlı Devleti'ne teslim etmesi üzerinde mutabık kalınmıştır. Teklif, Osmanlı Devleti tarafına iletilince, bunun kabul edilmediği anlaşılmaktadır.

Aradan biraz zaman geçtikten sonra, Azaryanlardan tekrar aracılık etmeleri istenmiştir. Yapılan görüşmelerde Providence Tool, satın alınmasını istediği tüfek sayısını 60 bine çıkarmıştır. Buna göre hemen yapılacak 60 bin Martini-Henry tüfeği için derhal bir sipariş verilmesi durumunda sorun sulhen halledilebilecekti (22 Ağustos 1881)[100].

Osmanlı Devleti, Providence Tool Kumpanyası yetkililerinin zarar ettiklerini öne sürerek talep ettikleri tazminat miktarını fahiş bulmaktaydı. Görüldüğü üzere, sorunun sulhen halledilmesi için Kumpanya ile arabulucular vasıtasıyla yapılan görüşmelerde, Osmanlı Devleti'nden yeniden bir miktar silah siparişi vermesi isteniyordu. Muhtemel bir siparişte ön plana çıkan, tüfek miktarının kendisi değil, tüfek başına istenen fiyat olmuştu. Osmanlı Devlet adamları teklif edilen fiyatları fahiş buluyorlardı. Açıkçası Providence Tool yapılacak muhtemel bir siparişte fiyatı şişirerek, iddia ettiği zararını karşılamayı deniyordu. Türk yetkililer de durumun farkında olduğundan görüşmelerde sonuca varılamıyordu.

Devam eden teklif ve görüşmeler sürecinde taraflar arasında bir uzlaşmaya somut olarak en fazla yaklaşılması, Providence Tool Kumpanyası'nın resmen iflas ettiğini ilan etmeden kısa bir süre önce olmuştur.

Providence Tool'ün İstanbul'daki acentesi Azaryan ve mahdumları, Harbiye Nezareti'ne bir varaka sunarak, Kumpanyanın kendilerine, Osmanlı

---

[99] BA, Y. A. RES, nr. 15/7, Lef 2.

[100] BA, Y. PRK. TFŞ, nr. 1/45; Y. Mtv, nr. 8/96, Lef 8,9.

Devleti ile uzlaşma sağlanması için yapılacak bir anlaşmayı imzalama yetkisi verdiğini bildirmiştir (16 Ocak 1882)[101]. Ancak Providence Tool'ün direktörü Anthony'nin yapılacak anlaşmada mutlaka olmasını istediği bazı maddeler yer almakla, varakada bu maddeler Harbiye Nezareti'ne iletilmekteydi.

Anthony öncelikle tanesi 3 Sterlinden kılıfları ve dört köşeli süngüleriyle birlikte 50 bin Martini-Henry tüfek sipariş edilmesini istiyordu. Üzerinde önemle durduğu konu bu siparişin tutarı olan 150 bin Sterlinin nasıl ödeneceğiydi. Buna göre taraflar arasında bir sözleşme yapılması durumunda, sözleşme tarihinden başlamak üzere 13 Temmuz 1882 tarihine kadar peşin 50 bin Sterlin, Kumpanya adına Londra'da Rothschild Bankası'na vadesiz kambiyaller çekilerek ödenecekti[102]. Ödemenin tek seferde yapılması zorunluluğu olmayıp, önemli olan 13 Temmuz 1882 tarihine kadar toplam miktarın hesaba yatırılmasıydı.

Kumpanya bu peşin ödeme karşılığında, elinde bulunan 47.900 Martini-Henry tüfeği ve kılıfıyla beraber 41.900 kasatura ve yine kılıflı 15.400 dört köşeli süngü ile 20.000 kılıfsız dört köşeli süngünün, Amerika'da bulunan Hasan Basri Efendi'nin nezaretinde İstanbul'a gönderilmek üzere vapura yüklenmesini taahhüt etmekteydi. Kalan 100 bin Sterlin ise önce on dört hafta boyunca, haftalık 1800 Sterlin , daha sonra 41 hafta, haftalık 1400 ve nihayet 42. hafta 1000 Sterlin taksitler halinde ödenecekti. Ödemeler karşılığında haftalık 900'er Martini-Henry tüfeği teslim olunacaktı.

Azaryan Efendi tarafından Harbiye Nezareti'ne takdim edilen varakada dikkat çeken bir husus da Anthony'nin, Drexel Morgan adlı bankerde bulunan rehin tüfeklerin akıbeti hakkındaki ifadeleridir. Anthony yeniden 50 bin tüfek siparişi için yaptığı teklifin kabulünde yaşanacak bir gecikmenin, sürekli tehditlerde bulunan Drexel Morgan'ın bu tehdidini icraata çevirmesiyle, rehin tutulan tüfek ve diğer savaş malzemelerinin satılmasına neden olabileceğini söylüyordu. Bu durumda Providence Tool hiçbir sorumluluk almayacağını peşinen bildiriyordu[103].

Azaryan Efendi de varakasını, tekliflerin değerlendirme sürecinin uzatılmasının iyi sonuçlar doğurmayacağı, bu son fırsatın kaçırılmaması gerektiği cümleleriyle sonlandırıyordu.

Konuyla alakalı devlet kurumlarının bundan sonra gerek kendi içlerinde, gerekse aralarında birtakım değerlendirmeler yaptıkları anlaşılıyor. Bu

---

[101] BA, Y. A. Res, nr. 15/7, Lef 6.

[102] BA, Y. Mtv, nr. 8/96, Lef 11 (Azaryan Efendi tarafından Harbiye Nezareti'ne takdim olunan 16 Kânunısânî 1882 tarihli varaka tercümesi).

[103] BA, Y. A. Res, nr. 15/7, Lef 6.

değerlendirmelerin bazıları tüfeklerin bir ihale yapılmadan, sadece bir acenteyle görüşülerek satın alınması yaklaşımını eleştiriyor; örnekler vermek suretiyle geçmişteki silah alımlarında sergilenen benzer davranışların açtığı zararlar hatırlatılarak, tekrar böyle zor durumlara düşülmemesi için yapılacak kontrata her türlü ihtirazi şartın eklenmesini tavsiye ediyordu[104].

Teklifin kabul edilmesi durumunda, nakliye ve sigorta masrafları dahil olduğu halde 162 bin Sterlin tutarındaki toplam miktarın ödenebilmesi için bir kaynak belirlenmesi de gündeme gelmişti. Netice itibariyle ödemelerin Harbiye Debboyu hasılatından yapılması düşüncesine sıcak bakmayan Harbiye Nezareti, 1298 ve 1299 senelerı ağnam gelirlerinden tüfek alımı için tahsisat ayrılmasını teklif etmiştir. İleride Kumpanya tarafından tekrar bir tazminat talep edilmesine yol açacak türden, özellikle ödemeyle ilgili aksaklıkların önünün peşinen alınması noktasında Harbiye Nezareti, Maliye Nezareti'ni uyarmış; eğer bir aksaklık olursa sorumluluk kabul etmeyeceğinin altını çizmiştir.

Nitekim yukarıdaki şartlar dahilinde ve Providence Tool Kumpanyası ile yaşanan tüm sorunları çözüme kavuşturabilecek nitelikte bir kontrat müsveddesi hazırlandığını görüyoruz (9 Şubat 1882)[105]. İş, resmen yürürlüğe girebilmesi için kontratın onaylanmasına kalmıştı. Bundan sonra kontratın imzalanması konusu için bir Meclis-i Hass-ı Vükela toplantısı yapılarak, meselenin enine boyuna ele alındığını görmekteyiz. Toplantılarda mukavele müsveddesi incelendiği gibi, Meclise davet edilen Tevfik Paşa'nın bilgisi ve görüşünden de istifade edilmiştir.

Meclis üyeleri konuyu en başından itibaren mütalaa etmişler ve Kumpanyanın parası ödenmiş olduğu halde çeşitli iddialarla Osmanlı Devleti'ne ait askerî malzemeye el koymasını "şayân-ı tedkîk" bulmuşlardır.

Bu durum karşısında sorunun mahkemeye götürülmesinin düşünülmesinden dolayı, Providence Tool'ün iddia ettiği zararın boyutunun tam manasıyla anlaşılması, Harbiye Nezareti'nden istenmiştir[106].

Hazırlanan kontratın değerlendirilmesi için de Mabeyn'de *devair rüesa*sından oluşan bir meclis oluşturulmuştu. Yapılan görüşmelerde Kumpanya aleyhine bir dava açılmadan önce Amerika'da avukatlara danışılması gerektiği ifade edilmişti. Açılacak davanın lehte sonuçlanma ihtimali varsa, Amerika'nın en iyi avukatlarının tutulması ve Providence Tool Kumpanyası'yla

---

[104] BA, Y. A. Res, nr. 15/7, Lef 3.

[105] BA, Y. A. Res, nr. 15/7, Lef 8.

[106] BA, Y. A. Res, nr. 15/7, Lef 2.

yapılan silah ticaretine vakıf olması bakımından Amerika'ya gönderilerek Tevfik Paşa'nın davayla ilgilenmesi gerektiği fikri toplantıda hakim olmuştu[107].

Providence Tool Kumpanyası'nın tüfeklere el koymasından sonra, Kumpanya aleyhinde dava açılarak konunun mahkemede halledilmesi fikri ilk defa bu toplantılarda gündeme gelmişti. Ancak gerek Washington Sefareti, gerek hukuk müşavirleri görüşlerinde açılacak bir davanın kazanılma ihtimaline şüpheyle yaklaşmaktaydılar. Sebep olarak da ödemelerin zamanında yapılamaması nedeniyle Kumpanyanın mukavelede bulunan zararının tazmin edilmesi maddesine müracaat hakkının doğması gösteriliyordu.

İlgili birimlerin görüşüne başvurulması ve yapılan değerlendirmeler bir aydan fazla bir zamana mal olmuştu. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Providence Tool Kumpanyası direktörü Anthony, konunun bir an önce netliğe kavuşturulmasını istemekte, işin uzatılmasının teminat olan tüfeklerin satılmasına sebep olabileceği tehdidinde bulunmaktaydı.

Konuyu hızlı bir şekilde karara bağlamak zorunda olan Meclisin geldiği son nokta şu şekilde özetlenebilir: Birincisi; Şirket aleyhinde açılacak bir davanın kazanılması şüphelidir. İkincisi; Kumpanya ile uzlaşmanın yolu 50 bin tüfek satın alınması teklifini kabul etmekten, yani 162 bin Sterlin ödemekten geçmektedir. Üçüncü olarak da, yapılacak muhtemel bir mukavelenin şartlarının yerine getirilememesi durumunda en başa dönülmüş olacağından, Kumpanyanın zarar ve tazminat iddialarının katlanmasının devletin daha fazla zararına sebep olacağıdır.

Meclis-i Hass-ı Vükela'daki görüşmelerin bu noktalar üzerinde devam ettiği anlaşılıyor.

Yapılan hesaplama sonucu 3 Sterlinden 50 bin tüfek satması durumunda Providence Kumpanyası'nın yapacağı kârın 30 bin Sterlin olacağını gören Meclis üyelerinin bir kısmı silah satın alınması yerine Kumpanyaya 30 bin Sterlin verilerek, iddiasından vazgeçirilmesinin denenmesini öneriyordu. Bu mümkün olmazsa o zaman 50 bin tüfek için kontrat yapılmalıydı. Kumpanyaya açıktan para verilmektense yeniden 50 bin tüfek alınması fikri baskın çıkmıştı. Fakat alternatif bir görüş daha mevcuttu. Buna göre Providence Tool'a yapılan ödemeler sadece on dört hafta geciktirilmiş olmasına karşın Kumpanya çok önceden vazgeçtiğini bildirdiği tazminat iddiasına geri dönerek, tüfeklerin tamamı üzerinden zarar hesabı yaptığından, fahiş miktarda para istemekteydi. Bu isteğini elde edebilmek için de parası ödenmiş harp

[107] BA, Y. Mtv, nr. 9/60.

malzemesini gasp ediyordu. Kumpanya, bu yaklaşımında haksız bulunduğundan, konunun etraflıca araştırılarak, mahkemeye müracaat edilmesi ve ortaya çıkacak neticenin beklenmesi teklif edilmişti.

Netice itibariyle Meclis-i Vükela'da yapılan oylama, 50 bin tüfek satın alınması için bir kontrat yapılmasının çoğunluk oyuyla kararlaştırılması şeklinde sonuçlanmıştı (8 Mart 1882)[108].

Azaryan Efendi ve Harbiye Nezareti arasında imzalanması öngörülerek, toplam 18 madde olarak hazırlanan kontrat hiçbir şekilde yürürlüğe girmemiştir. Ancak burada tarafların ikili ilişkilerinde hassas olduğu noktaları göstermek üzere kontrattaki bazı maddeler üzerinde durulması yararlı olacaktır.

18 madde olarak hazırlanan kontrat taraflar arasında yapılan daha önceki kontratlara nazaran oldukça uzundur. Bazı maddeleri ise daha teferruatlıdır. Kontratın 12. maddesinde Providence Tool Kumpanyası'nın el koyduğu tüfeklerin serbest bırakılması şartları düzenlenmiştir. Buna göre Rothschild tarafından taksitler ödendikçe durumun haber verilmesi üzerine yetmiş beş gün vadeli kambiyal senetleri çekecek olan Kumpanya, yapacağı tahsilatın miktarından, her 20 Şilin için daha önceki kontratlara göre elinde bulunan tüfeklerden 64 Şilin değerinde teslimat yapacaktı. Tüfekleri teslim alan Hasan Basri Bey, karşılığında Kumpanyaya teslimat miktarını gösteren onaylı yük senetleri verecek, Kumpanya da bunları Rothschild'e gönderecekti. Teslimata önce kılıflı ve kılıfsız süngülü tüfek ve müstakil süngülerden başlanacak; bundan sonra kılıflı kasaturalı tüfekler gönderilerek, en son tüfekten sonra geri kalan kılıflı kasaturalar serbest bırakılacaktı. Bu şekilde peşin verilecek 50 bin Sterlin karşılığında Providence Kumpanyası elindeki tüfeklerin tamamını serbest bırakacaktı. On üçüncü maddede de 50 bin Sterlin ödendikten sonra Kumpanyanın gelecekte herhangi bir "zarar ve ziyan" iddiasında bulunmayacağı açıkça yazılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin, en son yapılan 50 bin Martini-Henry tüfeği kontratı da dahil, Providence Tool Kumpanyası nezdinde alacaklı olduğu tüfeklerin her hafta gemilerle İstanbul'a sevki herhangi bir sebeple ertelenecek olursa, bu durumda söz konusu haftalarda teslim olunan tüfekler New York ve Boston'da bulunan görevli memurların kiralayacağı depolarda muhafaza edilecekti. Kumpanya hiçbir şekilde depolardaki tüfeklere müdahale edemeyecek, sevk edilmelerinde sorun çıkarmayacaktı. Para tahsilatında bir aksaklık olmaması için Providence Kumpanyası'na verilmekte olan konşimento, yani yük senedi yerine teslim alınan tüfeklerin miktarı ve nerelerde depolan-

[108] BA, Y. A. Res, nr. 15/7, Lef 2.

dığını gösteren senetler verilecek, Kumpanya bu senetleri Rothschild Bankası'na göndererek, alacağını tahsil edecekti (17. madde)[109].

Kontrat müsveddesinin özellikle bu iki maddesi ve genel olarak diğer bazı maddelerinde getirilen düzenlemelerden taraflar arasında güven temelinin sarsıldığı izlenimini edinmek zor değildir. Kontrat bir ticaret anlaşmasından çok, savaşan iki taraf arasında imzalanmış bir ateşkes metnini andırmaktadır. Görünüşte bir uzlaşma sağlanmış olsa da iki taraf da ihtiyatı elden bırakmayarak, ileride yaşanabilecek bir anlaşmazlık karşısında gardını almaktan geri durmuyordu.

d) Providence Tool Kumpanyası'nın Üretimi Durdurması ve İflasını İlân Etmesi

Meclis-i Hass-ı Vükela'da yapılan görüşmeler sonucu 50 bin tüfek alınması fikri onaylanmış; akabinde hazırlanan kontrat müsveddesi Mabeyn'e sunulmak üzere, Harbiye Nezareti tarafından Sadâret'e iletilmişti. Ancak kontratın yapılmasına izin verilerek, işlemlerin başlatılması için gerekli irade bir ay geçmiş olmasına rağmen bir türlü çıkmıyordu. Bunun üzerine Providence Tool Kumpanyası, İstanbul acentesi Azaryanlara bir telgraf göndererek, bilgi istemiştir. Azaryanlar 8 Nisan 1882 tarihinde Harbiye Nezareti'ne, beraberinde Providence Kumpanyası'ndan aldıkları telgraf müsveddesi de olan bir yazıyla müracaat ederek, gecikmenin sebebini öğrenmeyi denemişlerdi[110]. Bunun üzerine Harbiye Nazırı konuyu tekrar Sadâret'ten sormuştur (13 Nisan 1882)[111].

Konu hakkında Mabeyn'den verilecek cevap beklenirken, Amerika'da bulunan Binbaşı Hasan Basri Efendi tarafından Providence Tool Kumpanyası'nın 17 Nisan 1882 tarihinde üretimi durdurduğunu bildiren telgraf gelmiştir (20 Nisan 1882)[112]. Aynı gün Azaryan Efendi, Harbiye Nezareti'ne Kumpanya'nın üretimi durdurması hakkında aldığı telgraf tercümesinin bir suretini takdim ediyor, bu arada yazının sonundaki cümlesinde olayı bir "felaket" olarak nitelendiriyordu. Üretimi durdurduğunu bildiren telgrafında Providence Kumpanyası ilginç bir şekilde Drexel-Morgan'ın elinde bulunan Martini-Henry tüfeklerini satışa çıkarması ihtimalinden bahsederek, bunların düşük fiyatla Osmanlı Devleti tarafından satın alınmasının *münasip* olacağını bildiriyordu[113].

---

[109] BA, Y. A. Res, nr. 15/7, Lef 5.

[110] BA, Y. A. Hus, nr. 170/4, Lef 5; BA, Y. Mtv, nr. 9/60.

[111] BA, Y. A. Hus, nr. 170/4, Lef 6.

[112] BA, Y. A. Hus, nr. 170/4, Lef 2.

[113] BA, Y. A. Hus, nr. 170/4, Lef 3, 4.

Kumpanyanın borç ödemelerini askıya alarak, adeta iflasını ilan etmesiyle Osmanlı Devleti'nin uzun süredir sürüncemede bıraktığı yeni baştan 50 bin tüfek sipariş edilmesi meselesi de kendiliğinden kapanmış oluyordu. Ancak parası ödendiği halde teslim alınamayan tüfeklerden kaynaklanan sorun devam etmekteydi. Providence Tool Kumpanyası Drexel Morgan adlı bankerin elinde bulunan tüfeklerin Osmanlı Devleti tarafından düşük bir fiyatla satın alınabileceğini salık vermişse de aynı tüfekler için ikinci bir defa daha ödeme yapılması düşünülemezdi. Bu bir kişinin sahibi olduğu bir mal için tekrar para ödemesinden başka bir şey olmayıp, mantık ilkeleriyle çelişen bir durumdu.

Providence Tool Kumpanyası Direktörü John Anthony tarafından 17 Nisan 1882'de alacaklılara gönderilen ve dönemin günlük gazetelerinde de yer bulan açıklamada, şirketin ödemelerini ifa edemeyecek durumda olduğu bildirilerek, şirket ilişkileri hakkında bir rapor hazırlanır hazırlanmaz genel bir toplantı yapılacağı teminatı veriliyordu. Ardından şirket hissedarları toplanarak, kreditörler tarafından yapılması muhtemel önerilere paralel hareket edilecekti. Anthony, Kumpanya'nın kreditörler tarafından yönlendirildiği şekilde hareket edeceğinden şüphesi olmadığını da sözlerine ekliyordu. The New York Times gazetesi öncelikli iflasın sebeplerinin o tarihlerde yaşanan sel felaketinin dikiş makinesi sektörü üzerindeki olumsuz etkileri ve Kumpanyanın borçlarını ifa için yaptığı anlaşma gereği ödemesi gereken taksitleri ödeyememesi olduğuna işaret ediyordu. Taksit miktarını hazırlayamayan Kumpanya ödemeyi yapabilmek için 300 bin Dolar tutarında yeni bir borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştı[114].

Bu bilgiler bize Kumpanyanın iflası ve hemen öncesinde Osmanlı Devleti aleyhindeki iddialarının arkasında yatan birbiriyle bağlantılı iki gerçeği göstermektedir. Bunların birincisi, biraz önce bahsedildiği şekilde Kumpanyanın, elinde tuttuğu parası ödenmiş tüfekleri baskı aracı olarak kullanarak Osmanlı Devleti'ne sürekli yeni tüfekler satmak istemesinin de muhtemel sebebidir. 1876 yılı sonunda kreditörleriyle yaptığı anlaşma gereği Providence Tool Kumpanyası, 2.783.007 Dolar borcunu 1879 senesi sonuna kadar ödemek zorundaydı. Kumpanyanın borçlarını zamanında ödeyemediği anlaşılıyor. Bu nedenle de muhtemelen yeni bir ödeme planı dahilinde başka bir anlaşma yaparak, borçlarını kapatmaya çalışmıştı. Bu arada Amerika'da 1882'de yaşanan sel felaketi aynı zamanda önemli bir dikiş makinesi üreticisi olan Kumpanyanın işlerini de aksatmıştır. Borç taksitlerini zamanında ödemek isteyen Kumpanyanın Osmanlı Devleti'yle yeni bir anlaşma yapmak is-

[114] *The New York Times*, April 18, 1882.

temesinin de sebebi böylece ortaya çıkıyordu. Yukarıda üzerinde durduğumuz 50 bin Martini-Henry tüfeği satın alınmasına yönelik hazırlanan kontrat müsveddesinde Kumpanyanın öncelikle üzerinde durduğu nokta 13 Temmuz 1882 tarihine kadar Osmanlı Devleti'nden 50 bin Sterlin peşinat sağlayabilmek olmuştu. Bu da bize Kumpanyanın bu tarihte Osmanlı Devleti'yle yapılacak bir anlaşmaya atfettiği önemi gösteriyor. Ödeme yapabilecek parayı bulamayan Kumpanya, ayrıca 300 bin Dolar bir borca daha girmek zorunda kalmıştı ki bu da iflasın yakın sebepleri arasında yer almaktadır.

Osmanlı Devleti, Providence Tool Kumpanyası'na kalan 38 bin Sterlin borcunu yaklaşık üç yıl önce, 22 Nisan 1879 tarihinde ödemişti. Haksız olarak, satın aldığı ürünlerin bir kısmı kendisine teslim edilmemişse de Osmanlı Devleti'nin Kumpanya ile olan ticarî ilişkisinin malî boyutunun 1879 yılında sona erdiğini söylemek yanlış olmaz. Daha başka birçok ülke için tüfek üreten, bunun dışında hırdavat ve önemli bir dikiş makinesi imalatçısı olan Kumpanyanın iflasından, ticarî münasebetlerinin sonlanmasının üzerinden üç yıl geçmiş olan bir devleti tek başına mesul tutmak[115] tarihî gerçeklerle örtüşmemektedir. Tasfiye sürecine giren Providence Tool Kumpanyası hakkında basında çıkan haberlerden birinde geçen "having too many irons in the fire" tabiri[116] konuyu başka bir açıdan da düşünmemiz gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir[117].

Kumpanyanın faaliyetlerini askıya alması hırdavat piyasasında günün konusu haline gelerek, gazete haberlerinde yer bulmuştu. Yapılan yorumlardan, son dönemlerde bazı finansal sorunları olduğu bilinmesine rağmen, kararın yine de sürprizle karşılandığını anlaşıyor[118]. Ertesi günkü gazeteler,

---

115 Edward A. Hull, *Providence Too...*, s. 22.

116 Providence Tool'ün tasfiye sürecinden bahseden haberde "Providence Tool Company...became seriously embarrassed by reason of having too many irons in the fire." denilmekteydi (*The New York Times*, October 21, 1882). Bir tabir olarak *having too many irons in the fire*, en azından birinde başarı gösterileceği umularak, aynı anda birçok işkolunda faaliyet göstermek anlamına gelmektedir. Bu benzetme Providence Kumpanyası'nın durumunu çok iyi özetlemektedir.

117 Osmanlı Devleti'nin Kumpanya ile ticarî ilişkileri hakkındaki makalesinde William O. Achtermeier Kumpanyayı iflasa götüren süreci 1873 senesinde Amerikan ekonomisinde görülen panikle başlatmaktadır. Bu panik sırasında dünya altın piyasalarındaki dalgalanmanın iş dünyası üzerindeki etkisinden Providence Tool Kumpanyası da kaçınılmaz olarak nasibini almıştı. ("The Turkish Connection..., s. 20). Osmanlı Devleti'nin Kumpanyaya yaptığı ödemelerde bir dönem gecikmeler olduğu doğrudur. Bununla birlikte Providence Tool Kumpanyası Nisan-1879'a kadar alacaklarının tamamını tahsil edebilmişti. Aynı anda birkaç sanayi kolunda faaliyet gösteren Kumpanyanın iflasında Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu pay Kumpanya arşivinin tam manasıyla elden geçirilmesiyle anlaşılabilecektir. Bu konuda ileride başka bir çalışma yapılacaktır. Şu anki bilgiler ve olayların tarihi gelişimi Osmanlı Devleti'nin Kumpanyanın iflasında iddia edildiği kadar sorumlu olmadığını göstermektedir.

118 *The New York Times*, April 19, 1882.

Providence Tool Kumpanyası kreditörlerinin 22 Nisan 1882 Cumartesi günü toplanacağını haber veriyordu. Bu arada Providence Kumpanyası'nın ödemelerini yapamaması başka şirketlerin de zor duruma düşmesine sebep olmaktaydı. Bunlardan birisi de Ware & Co. adlı mobilya şirketi olup, finansal buhran içinde olduğunu ilan etmişti[119].

Planlandığı gibi, Cumartesi günü yapılan toplantıda büyük bir şaşkınlık yaşanmıştı. Çünkü Kumpanyanın borcu beklentilerin oldukça üstündeydi. Toplam 1.000.594 Dolar 30 Sent borcu olan Kumpanyanın toplam 2.690.444 Dolar değerinde sermayesi vardı. Bu miktara 513.002 Dolar değerinde gayrimenkul, 1.329.422 Dolar değerinde makine ve stoklarında bulunan 91.403 Dolar değerinde malzeme de dahildi. Toplantıda daha sonra "On Birler Komitesi" olarak adlandırılacak bir komite oluşturulmuş ve Kumpanyanın açıklamasını inceleyerek, kreditörlere yazılı bir rapor sunmasına karar verilmişti. Üye olarak N. R. Nightingale, Robert Knight, H. H. Thomas, Albert E. Tenney ve E. H. Robinson'un seçildiği Komite, ayrıca Kumpanyanın kasasındaki nakit parayı kullanarak, yarıda bırakılmış ürünleri tamamlama yetkisiyle de donatılmıştı[120]. Kumpanya yalnızca Providence'daki bankalara yaklaşık 250 bin Dolar borçluydu. Zaman ilerledikçe, üretime tekrar başlamayacağı anlaşılan Providence Tool Kumpanyası'na hacizler gelmeye başlamıştı. The Worcester Safe Deposit and Trust Kumpanyası 40 bin Dolar, Bank of Commerce of New-London ise 20 bin Dolar alacaklarına karşılık haciz koydurmuşlardı[121].

Providence Tool Kumpanyası kreditörlerinin dört aylık bir süreden sonra tekrar toplandıkları görülmektedir. Yüz kadar katılımcının hazır bulunduğu toplantıya Yargıç Adin Thayer başkanlık yapmıştı. Komite hazırladığı raporu toplantıda takdim etmiştir. Raporda dikiş makinelerinin satışından elde edilen gelirden Kumpanya hissedarlarının elindeki kâr hisselerinin % 35'lik kısmının ödendiği bildirilmekteydi. Son durumda Kumpanyanın 585 bin Dolar borcu kalmıştı. Buna karşılık elde biraz makine, alet-edevat, tüfek, tüfek parçaları gibi teknik malzeme ile bir miktar gayrimenkul kalmıştı. Ayrıca piyasadan 60 bin Dolar alacağı bulunuyordu. Rapora göre Kumpanyanın üzerindeki ihtiyatî hacizler için 18 Eylül'de bir ödeme yapmak gerekiyordu. Bu yolla, haciz koyduran kreditörlerin korunması hedeflenmekteydi. Komite kreditörlerin çıkarlarının yapılacak bir ödemeyle korunamayacağını hissettiğini belirtmekle, Kumpanyanın çalışma hayatına devam etmesinin

---

[119] *The New York Times*, April 20, 1882.

[120] *The New York Times*, April 23, 1882.

[121] *The New York Times*, July 30, 1882.

sağlanmasını tavsiye ediyordu. Bu da kurulacak bir kurulun yönlendirilmesiyle olacaktı. Kurul mümkün olan en kısa zaman içinde kreditörlerin çıkarları için Kumpanya emlakini elden çıkarmak için hareket etmeliydi. Raporun sonuç kısmında Komite istifasını sunuyordu.

Toplantıda rapor kabul edilerek, Komitenin istifası onaylandı. Ardından yapılan açıklamada Kumpanya üzerinde hâlâ 70 bin Dolarlık bir haciz olduğu ve Kumpanyanın mal varlığının hacizler kalkmadan satılamadığına dikkat çekiliyordu.

Kreditörler tarafından yapılan, Kumpanyanın çıkarlarına en uygun yolun oluşturulacak yeni bir Komite yönetiminde tasfiyeye gidilmesi olduğu teklifi toplantı sonunda oylanarak, kabul edilmişti. Kurulan *Danışma Komitesi*'ne Providence şehrinden H. H. Thomas, Horatio Nightingale, A. E. Tenney; Boston'dan John T. Coolidge; Worcester'den George N. Rice üye olarak seçilmişlerdi[122].

Yaşanan gelişmelerden de anlaşılacağı gibi iflas eden Providence Tool Kumpanyası tasfiye sürecine girmişti. Kumpanyaya ait menkul ve gayrimenkule birçok alacaklısı tarafından haciz konulduğu için tasfiye süreci zorlu geçmekteydi. Aslında Kumpanyanın bir an önce elinde bulunan malzeme ve tüfekleri satarak, nakte dönüştürmesi gerekiyordu.

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin de süreci yakından takip ettiğini anlıyoruz. Kumpanya tarafından önemli miktarda tüfeğine el konulmuş olan Osmanlı Devleti parasını ödediği bu tüfekleri kurtarmak için hukuki yollara başvurma hazırlığı içindeydi.

4) II. Abdülhamid Adına Amerika'da Dava Açılması

a) Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Eski Bakanı William M. Evarts'ın Avukat Olarak Tutulması

Gelişmeleri yakından takip etmekte olan Osmanlı Hariciyesi, problemin gittikçe çetrefilli bir hal alacağını hissediyordu. Hukuku açıkça ihlal edilen Osmanlı Devleti, gelişmeleri değerlendirerek, işler kontrolden çıkmadan Amerika'da avukat tutmaya karar vermişti.

Kariyeri Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı gibi üst düzey görevlerle dolu William Maxwell Evarts (1818–1901)'ı bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin avukatları arasında görüyoruz. 1818'de Boston'da doğan Evarts, Harward Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra New York

---

[122] *The New York Times*, August 30, 1882.

Barosu'na kayıtlı olarak, bir süre avukatlık yapmıştır. Daha sonra siyasete atılan Evarts'ın, Cumhuriyetçi Parti'den senatör adaylığı başarısızlıkla sonuçlandı (1861). Birçok önemli davada Amerika Birleşik Devletleri ya da devlet başkanları için danışman olarak hareket etmiş olan Evarts, Cenevre'deki *Tahkim Mahkemesi*'nde Alabama'nın Birleşik Devletler aleyhinde açtığı davada da Amerika Birleşik Devletleri'nin hukuk danışmanı olarak görev almıştır (1868). Meslekî tecrübesini giderek katlayan Evarts, Amerikan Başkanı Andrew Johnson tarafından 1868–1869 yılları arasında Başsavcı (Attorney General) tayin edilmişti.

Osmanlı Devleti'nin Avukatı William M. Evarts

William M. Evarts, kariyerindeki en önemli makam olan Dışişleri Bakanlığına Başkan Rutherford Hayes tarafından getirilmiş ve 1877–1881 yılları arasında bu görevi yürütmüştür. Akabinde Paris'te düzenlenen *Uluslararası Para Konferansı*'na Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi olarak katılmıştı.

Siyasetteki şansını tekrar deneyen Evarts, 4 Mart 1885'te Cumhuriyetçi Parti'yi temsilen seçildiği Senato'da, 3 Mart 1891 tarihine kadar görev yapmıştı. Senatörlük sonrası sağlık sorunları nedeniyle köşesine çekilen Evarts, 28 Şubat 1901'de New York City'de hayatını kaybetmiştir.

Başarılı bir hukukçu olan William M. Evarts'ın yolu Dışişleri Bakanlığı görevi sona erdikten kısa bir süre sonra, hukuku ihlal edilen Osmanlı Devleti ile kesişmişti. Elimizde Evarts'ı Osmanlı Devleti'ne kimin tavsiye ettiği hakkında belge bulunmamaktadır. Bununla birlikte Sultan II. Abdülhamid'in Amerika Birleşik Devletleri İstanbul Elçisi Wallace'la olan yakın ilişkisi bize bir ipucu vermektedir. Avukat olarak Evarts'ı, önceki satırlarda Türk-Amerikan silah ticaretinde aktif rol oynadığına şahit olduğumuz Wallace'ın tavsiye etmiş olma ihtimali yüksektir.

b) Providence Tool Kumpanyası'na New York'ta Dava Açılması

Kreditörler arasında yapılan ve Kumpanyanın tasfiye edildiğinden yukarıda bahsettiğimiz toplantılarda, Osmanlı Devleti için üretilmiş olmasına

rağmen, teslim edilmeyen tüfeklerin durumu da gündeme gelmişti. Nitekim Komite, Osmanlı Devleti'nin parasını ödemediğini iddia ederek, tüfekleri satışa çıkarmıştı[123]. Tüfekleri satın almaya talip olan bir-iki ülkeyle kısa süre sonra görüşmelere dahi başlanmıştı. Satıştan tahmini olarak elde edilecek 500 bin Dolar civarındaki para, Kumpanyanın kâr hisselerini elinde tutanlar arasında bölüşülecekti. Bu durumdan oldukça memnun olan kreditörler kötü bir sürprizle karşılaşmışlardır. Çünkü Osmanlı Devleti konuya müdahil olarak, resmî bir ihtarname çekmişti (20 Ekim 1882)[124].

Washington Sefiri Z. D. Aristarki, Binbaşı Hasan Basri, Türk Hükümeti'nin avukatları olarak William M. Evarts ve A. D. Payne'nin imzası bulunan ihtarname basında tam metin olarak yayınlanmıştı. Bu ihtar öncelikle Providence Tool Company'yi muhatap almaktaydı. Sonra H. H. Thomas, H. R. Nightingale, A. E. Tenney, A. A. Reed, George M. Rice ve Lewis Pleree'den müteşekkil kreditörler Komitesi, tüfek ve diğer materyalin bulunduğu depo sahibi ve yetkililerinin dikkati çekiliyordu.

Osmanlı Devleti, açıklamada, kontratlar dâhilinde Providence Tool Kumpanyası'nca üretilen 48.617 adet Martini-Henry ya da Peabody-Martini olarak anılan tüfek, 41.900 kasatura, 41.900 kasatura kılıfı ve 35.100 süngünün[125] kendisine ait olduğunu ilan ediyordu. Bu durumun depolara konulmuş savaş materyalleri için de geçerli olduğu bildiriliyordu. Bu yüzden söz konusu malların Osmanlı Devleti dışında başka bir yere sevk edilmesi veya aidiyetinin değiştirilmesi, yani üçüncü kişiye devri men ediliyordu. Malzemelerin satılması veya elden çıkarılmasından anılan kişi ve kurumlar sorumlu tutulacaktı. Söz konusu harp malzemesinin Türk Hükümetine tesliminde gösterilecek herhangi bir gecikme veya itiraz durumunda yine aynı kişi ve kurumların sorumlu tutulacağı açıkça ilan edilmiştir.

---

[123] Providence Tool Kumpanyası adına Kreditörler tarafından 3 Haziran 1882'de yayınlanan ilanda aslında Kumpanyanın silah üretim branşına ait tüm materyalin satışa çıkarıldığını görmekteyiz. İlana göre 52 bin tane Osmanlı askerinin kullandığı fişeğe uygun 45 kalibre Peabody-Martini, bunlara uygun 52 bin kasatura, aynı özellikteki tüfekler için üretilmiş 35.400 dört köşeli süngü, Osmanlı fişeğine uygun 1000 tane 45 kalibre Peabody-Martini filintası, 290 tane Amerikan askerinin kullandığı fişek kullanımına uygun Peabody-Martini, İspanya modelinde, üç köşeli süngüsüyle birlikte 4480 Peabody-Martini, numune olarak üretilmiş 70 tane Peabody-Martini, 64 Peabody tüfeği ve 20 bin adet ikmal olunmak üzere bulunan kasatura ve kılıf satışa çıkarılmıştı. Bunların yanında başka Pebody-Martini tüfekleri imalatında kullanılan birtakım edevat ve çok sayıda makine ve birazı tamamlanmış olup, bitirilmek üzere olan tüfek müştemilatının da satılığa çıkarıldığını görüyoruz (BA, Y. Mtv, nr. 9/60, Lef 3).

[124] *The New York Times*, October 21, 1882.

[125] Providence Tool Kumpanyası tarafından el konulan harp malzemesinin tam sayısı noktasında belgelerde geçen sayısal veriler arasında bazı ufak farklılıklar göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti tarafından resmen ilan edilmesi ve arşiv belgelerinde rakamlarla en fazla örtüşmesi bakımından (krş: BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98) ihtarnamedeki rakamlar esas alınmalıdır.

Gazete haberi, Amerika'daki hukukî temsilcilerine bakarak Türk Hükümeti'nin işin üstüne gideceğine dikkat çekiyordu. Tarafların iddialarına da yer verilen haberde Kumpanyanın Türkiye'den yüklü miktarda alacağı kaldığı için tüfekleri satarak, zararını karşılamak istediği iddiasına karşı Türk Hükümeti yayınlanan bildirideki tüm materyalin parasını ödediğini ve tek sahibi olduğunda ısrar ediyordu[126].

Osmanlı Devleti, rehin tutulan Martini-Henry tüfekleri konusunda hukukî bir süreç başlatmıştı. Bu bölümdeki çalışmamızın ilk kısmında gördüğümüz 30 milyon fişek bedelinin ödemelerindeki aksama nedeniyle Winchester ve Union Metallic Cartridge kumpanyalarıyla yaşanan krizin çözülmesi için Eylül 1882'de Yaver-i Ekrem Hüseyin Hüsnü Paşa görevlendirilmişti. Hüseyin Hüsnü Paşa'ya bir süre sonra Providence Tool Kumpanyası'yla ilgili sorunun giderilmesi görevi de verilmişti. Tüm gücünü Providence Kumpanyası ile yaşanan probleme yoğunlaştırmak isteyen Osmanlı Devleti'yle davalı fişek üreticisi arasında 25 Ocak 1883 tarihinde imzalanan bir anlaşmanın[127] sorunu ortadan kaldırdığını yukarıda görmüştük. Anlaşıldığı kadarıyla bir yandan fişek kontratıyla alakalı krizi aşmaya çalışan ilgili birimler, aynı zamanda rehin kalan Martini-Henry tüfekleri için başlatılan hukuk mücadelesinin maddî altyapısını da hazırlamaktaydılar.

Avukat William M. Evarts, Washington'daki Osmanlı Sefareti'nde bir durum değerlendirmesi yaparak, Kumpanya ile gerçekleştirilen silah ticaretiyle alakalı kontrat, senet ve her türlü evrakın asıl nüshalarının, bir an önce mahkemeye sunulması gerektiğinden, Amerika'ya gönderilmesini istiyordu. Ancak Harbiye Nezareti son derece kıymetli olan bu evrakın zarar görme ihtimali karşısında onaylı suretlerinin gönderilmesini önermişti. II. Abdülhamid'in konunun ilgili birimlerde değerlendirilmesi yönünde iradesi, Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından şifahen Sadaret'e iletilince, Harbiye Nezareti'nin çekincelerini gidermek üzere bir uzman eşliğinde gerekli belgelerin Amerika'ya gönderilerek, orada mahkemeye sunulması ve iş bittikten sonra aynı memurun belgelerle birlikte İstanbul'a dönmesi düşünülmüş ve böylece ileri sürülen sakıncalar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştı. Bu arada Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, maiyetinde bulunup konu hakkındaki yazışmaları yürüten Subhi Bey'in elde ettiği bilgi birikiminden yararlanılarak, belgelerle birlikte Amerika'ya gönderilmesi teklifini Sadâret de uygun görerek, Mabeyn'e arz ediyordu (27 Kasım 1882). Konu hakkındaki hassasiyetinden bahsettiğimiz Sultan II. Abdülhamid istenen evrakın seçilecek hususî memurun muhafazasında ve Subhi Bey de ol-

---

[126] *The New York Times*, October 21, 1882.

[127] BA, İ. DH, nr. 69818, Lef 2.

duğu halde ilk vapurla gönderilmesini onaylamayı geciktirmemişti[128]. Kısa sürede konuyla alakalı olup Daire-i Askeriye ve Hazine'de bulunan belgelerin orijinalleri bir araya getirilerek, yola çıkarılmıştır[129].

Davanın seyrinin iyi gittiği Washington Sefiri Aristarki Bey'in çektiği bir telgraftan anlaşılmaktadır. Hüseyin Hüsnü Paşa'ya gönderilen telgrafta, Evarts'ın özverili bir şekilde meselenin üzerine gittiğinden bahsedilerek, avukatın şevkinin daha da artması için, çalışmalarının bizzat Sultanı memnun ettiğini hissettirecek hususî bir telgrafın gönderilmesi tavsiye ediliyordu[130].

5) Washington Sefareti'nde Değişiklik: Aristarki Bey'in Azli, Tevfik Paşa'nın Sefir Tayini

İki ülke arasındaki silah ticaretinin Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri üzerinde birinci derecede etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bunun en çarpıcı delillerinden biri 14 Ekim 1873 tarihinden beri Washington Sefareti görevini yürütmekte olan Aristarki Bey'in azledilmesidir.

Aristarki Bey'in azledilmesinin sebebini açıkça ifade eden herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Bununla birlikte konu hakkındaki belgelerde Aristarki Bey'in tartışmalı tüfek meselesinde münasebetsiz bir harekette bulunduğundan dolayı azledildiği yönünde bir ifade meseleyi netleştirmektedir[131]. Aristarki Bey'in azledilmesinde İstanbul'daki Amerikan Sefareti'nin de rolü olmuştu. Sefaret bu yönde bir süredir Babıâlî'ye baskıda bulunmaktaydı. Sonuçta Osmanlı Devleti'nin Washington Sefareti ortaelçilik seviyesine yükseltilerek, sefarete geçici olarak Tevfik Paşa'nın tayin edildiğini görüyoruz. Yukarıda da görüldüğü gibi Tevfik Paşa'nın ismi Amerika'da Providence Tool aleyhine bir dava açılması tartışılmaya başlandığı andan itibaren gündeme gelmişti. Şimdi Washington Sefareti'ne tayin edilen Tevfik Paşa'dan doğal olarak, öncelikle gasp edilen Martini-Henry tüfekleriyle ilgili soruna eğilmesi bekleniyordu. Sefarete geçici kaydıyla tayin olunan Tevfik Paşa'nın asaleten atanması ya da görevinin değiştirilmesi hususuna tüfeklerle alakalı işlerin bitmesinden sonra karar verilecekti (13 Mart 1883)[132].

---

[128] BA, İ. DH, nr. 69520 (17 Muharrem 1300/28 Kasım 1882). Subhi Bey ve resmi evrakın muhafazası görevi verilen Saruhan Efendi Amerika'ya ulaştıktan sonra, kendilerine aylık üç yüz dolar geçici maaş tahsis olunmuştu (BA, İ. DH, nr. 69992).

[129] BA, Y. Mtv, nr. 11/30.

[130] BA, Y. PRK. ASK, nr. 16/19 (8 Rebi'ülevvel 1300/17 Ocak 1883).

[131] Belgedeki orijinal ifade "saltanat-ı seniyyenin Washington Sefâreti'nde bulunan Aristarki Bey'in münâzi'unfîh olan tüfenkler mâddesinden dolayı meşhûd olan münâsebetsizliği" şeklindedir (BA, İ. HR, nr. 21691).

[132] BA, İ. HR, nr. 21691.

Yaşanan bu siyasî gelişme, Türk-Amerikan silah ticaretinin iki ülke diplomatik ilişkilerinin şekillenmesindeki etkisinin en çarpıcı örneğini teşkil etmesi bakımından önemlidir. Bu arada ilginç bir gelişme daha yaşanmış ve atama Sultan II. Abdülhamid tarafından onaylandığı halde Tevfik Paşa'ya resmî tebliğde bulunulmamıştı. Haberi gazetelerden öğrenen Paşa Hariciye Nezareti'ne müracaat etmiş, ancak kendisine burada da atama resmen tebliğ olunmamıştır[133]. Yaşanan gecikmenin nedenini anlamaya çalışan Sadâret, Aristarki Bey'in işin peşini bırakmayarak, görevde kalmaya çalıştığını görmüştür. Bu yöndeki teşebbüslerinin engellenmesi için Hariciye Nezareti'nden Aristarki Bey'e azlolunduğunun kesin bir dille yazması ve Tevfik Paşa'nın da bir an evvel görev mahalline hareket etmesi için gerekli hazırlıkların başlatılması istenmiştir[134].

Hüseyin Tevfik Paşa

Türk-Amerikan silah ticaretinin bir çeşit kriz içinde olduğu sırada Hüseyin Tevfik Paşa'nın Washington Sefiri tayin edilmesi, sorunun çözümünde kesin bir sonuç almak isteyen II. Abdülhamid'in yaptığı en önemli hamlelerden biridir. Çalışmamızın ikinci bölümünde bahsettiğimiz üzere, Türk-Amerikan silah ticaretinde bizzat rol alan Hüseyin Tevfik Paşa ikbal basamaklarını Amerika'da tüfek muayenesi görevinde bulunduğu sırada tırmanmıştır. 7 Nisan 1874'te Mirliva (Tuğgeneral), 6 Ocak 1878'de ise Ferik (Korgeneral) rütbesi verilen Tevfik Paşa[135] birkaç ay sonra, o tarihte yeniden teşkilatlanmasına karar verilen *Mühendishâne-i Berr-i Hümâyûn*'un başına getirilmişti (9 Ağustos 1878)[136]. Amerika'daki görevi bittikten sonra İstanbul'a dönerek Mühendishane'deki görevine başlayan Tevfik Paşa, biraz sonra uzun zamandır üyeleri arasında yer aldığı Tophane-i Âmire Meclisi Reisi seçilmişti (21 Ocak 1880). Başarılı yükselişi devam eden Tevfik Paşa'nın 23 Aralık 1880'de Maliye Nazırı olarak atandığını görmekte-

---

133 BA, İ. HR, nr. 21696 (19 Cemaziyyelevvel 1300/28 Mart 1883).

134 BA, İ. HR, nr. 21700 (26 Cemaziyyelevvel 1300/4 Nisan 1883).

135 BA, İ. DH, nr. 47505, 62194.

136 Amerika'daki görevi kısa bir süre sonra bitmesi beklenen Tevfik Paşa'nın dönüşüne kadar yerine Tophane-i Âmire Meclisi Tecrübe ve Muayene Dairesi reis vekili Mirliva Hüseyin Paşa'nın bakması uygun bulunmuştu (BA, İ. DH, nr. 62875).

yiz[137]. Kendisiyle ilgili belgelerde defalarca silah ve topçuluk fenni hakkındaki bilgisi övgü konusu olan Tevfik Paşa, Türk-Amerikan silah ticaretinin en önemli safhalarında bizzat içinde yer aldığı için, ilişkilerin kritik olduğu bir dönemde Washington Sefiri tayin edilmişti.

Tevfik Paşa'ya görev yerine hareketi sırasında verilen 7 maddelik hususî talimat bu açıdan ayrı bir öneme sahiptir. İki ülke ilişkilerinin gelişmesi için elinden geleni yapması hakkında olan ilk maddenin ardından, Talimat'ın ikinci maddesi Tevfik Paşa'nın Sefir olarak seçilme sebebini gözler önüne sermektedir. Selefi Aristarki Bey'in azline sebep olan *tüfenkler mâddesinin* Osmanlı hükümeti için taşıdığı öneme dikkat çekilerek, el konulan Martini-Henry tüfeklerinin kurtarılarak, bir an önce İstanbul'a gönderilmesi için gece gündüz çaba harcaması Tevfik Paşa'ya esas vazife olarak bildiriliyordu[138]. Maddenin devamında Winchester ve Union Metallic şirketleriyle uzlaşma sağlanarak, taksit ödemeleri o sırada devam etmekte olan 25 milyon fişeğin sevkinin hızla sonlandırılması da öncelikli vazifesi olarak sunulmaktaydı.

Görev yerine ulaşan Tevfik Paşa'nın ilk işi Hüseyin Hüsnü Paşa'yla haberleşerek, tüfek muayenesi görevini tamamladığı için geriye çağrılması gündeme gelen Binbaşı Hasan Basri Bey'in davanın hazırlık aşamasında ve mahkemede bilgisine başvurulmak üzere New York'ta kalmasını sağlamak olmuştur[139]. Tevfik Paşa'nın görüşünü sorması üzerine, William Evarts da Hasan Basri Bey'in konuya vukufu nedeniyle kalmasının faydalı olacağını tasdik etmişti[140]. Uzun zaman birlikte çalıştığı Hasan Basri Bey'in dava sürecinde de maiyyetinde bulunacak olması şüphesiz Tevfik Paşa'ya bir kolaylık sağlayacaktı.

Birincil görevi tüfek davasının Osmanlı Devleti lehine sonuçlandırılması olan Tevfik Paşa, kendisinden beklendiği gibi meselenin yakın takipçisi olmuştu. Tevfik Paşa'nın zamanının tamamını davanın görüldüğü New York'ta geçirmek zorunda kalması Amerika Hükümeti'nce bir yanlış anlamaya sebep olmadan önce Osmanlı Hariciye Nezareti devreye sokulmuştu. Hariciye, İstanbul'daki Amerikan Sefareti'ne gerekli izahatta bulunmuştu. İstanbul'daki Amerikan Sefiri Wallace, Tevfik Paşa'nın Washington'daki yokluğunun diplomatik kaideye riayetsizlik olarak algılanmaması gerektiğini, nedenleriyle birlikte ülkesinin Dışişlerine iletmiştir[141].

---

137 BA, DH. SAİD.d, , nr. 1, s. 574.

138 BA, Y. PRK. EŞA, nr. 3/53 (30 Mart 1299/11 Nisan 1883).

139 BA, I. HR, nr. 18176.

140 BA, Y. PRK. ASK, nr. 18/41.

141 BA, Y. A. HUS, nr. 175/97, Lef 1 (22 Safer 1301/23 Aralık 1883).

6) Mahkeme Sürecinde Yaşanan Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nin Amerika'da bulunan diplomatik misyonunun bundan sonraki birkaç yıl tek gündem maddesi, el konulan tüfeklerin kurtarılmasından ibaretti. William Evarts'ın ortağı olduğu, meşhur *Wall Street* Caddesi 52 numarada faaliyet gösteren *Evarts and Choate Beaman* adlı Hukuk Bürosu, Türk yetkililerin sıklıkla ziyaret ettikleri bir mekân haline gelmişti. Ünlü hukukçu William Evarts'ın birçok müvekkili vardı. Osmanlı Devleti'yle ilgili işleri, uzun süreden beri büroda çalışmakta olan Avukat Treadwell Cleveland takip ediyordu.

Osmanlı Devleti Amerika'da aynı anda birkaç davayla ilgilenmek zorunda kalmıştır. İlk önce Newport'ta, *Court of Equity* (Hakkaniyet ve Nasafet Mahkemesi)'de Providence Tool ve diğerleri aleyhine bir dava açıldığını görmüştük. İlk davanın reddedilmesi üzerine Osmanlı Devleti, Court of Justice (Adalet Mahkemesi)'de antrepo şirketi E. B. Bartlett & Co. aleyhine bir *istihkak* davası açmıştı. Müteakiben Amerikan Nasyonal Bankası tarafından yine Court of Justice (Adalet Mahkemesi)'de E. B. Bartlett & Co. aleyhine diğer bir dava açılmıştı. Dördüncü bir dava da kendisini korumak isteyen antrepo sahipleri tarafından Court of Equity (Hakkaniyet ve Nasafet Mahkemesi)'de diğer taraflar aleyhinde açılmıştı[142]. Üzerindeki baskılardan kurtulmak isteyen antrepo sahipleri, mahkemeden, ellerinde bulunan silahları himaye ve muhafaza etmesi için bir sorumlu tayin edilmesini rica etmişlerdi[143].

Birdenbire kendisini bir davalar çemberi içinde bulunan Osmanlı Devleti, bu davaların hepsine doğal olarak taraftı ve mahkemede savunma yapmak zorundaydı. Osmanlı Devleti'nin en önemli muarızlarından Providence Tool Kumpanyası hukukî süreçte aynı anda hem kendi avukatı hem de kreditörlerin avukatı Henry B. Hayde tarafından temsil ediliyordu. Bu ikilik Osmanlı Devleti'nin işini daha da zorlaştırıyordu. Bunun sebebi aşağıda bahsedeceğimiz üzere, Kumpanya adına hareket etmelerine rağmen taraflar arasında çıkar farklılıkları bulunmasıydı.

Washington Sefiri Tevfik Paşa, hukukî süreçte yaşanan her türlü gelişmeden, doğrudan Hüseyin Hüsnü Paşa'ya gönderdiği mufassal raporlarla merkezi haberdar etmekteydi. Albay Hasan Basri Bey de Providence Tool ile Osmanlı Devleti arasındaki ticarî ilişkilerin hemen her aşamasında bulunduğu için mahkeme huzurunda önemli bir tanık, aynı zamanda konunun anla-

---

142 Antrepo sahiplerinin açtığı ve belgelerde *interpleader* davası olarak geçen dava bir borçlunun kendisinden alacak iddia eden iki kişiden, hakiki sahibi olanın tespiti için bunlar arasında açılmasını istediği dava şeklinde tanımlanabilir.

143 BA, Y. Mtv, nr. 17/86, Lef 8.

şılmasında önemli bir yardımcıydı. Bu arada İstanbul'dan gönderilen evrakın muhafazasında görevli Saruhan Efendi'nin yerine bir süre sonra Mustafa Bey'in gönderildiğini görüyoruz.

a) Dava İçin Layiha Hazırlanması

Providence Tool Kumpanyası'yla yapılan silah ticaretini ilgilendiren belgelerin asıllarıyla Amerika'ya giden Subhi Bey, bu belgeleri elden geçirmiş, kendisine sonradan ulaştırılan belgeler üzerinde de çalışarak, mufassal bir *layiha* kaleme almıştır[144]. Layiha metni İngilizceye çevrilmiş ve mahkemede yapılacak savunmalar sırasında Türk tarafının tezi olarak kullanılması için Osmanlı Devleti avukatlarına teslim edilmiştir (22 Mayıs 1883)[145]. Tevfik Paşa, layihanın bir kopyasını da Hüseyin Hüsnü Paşa'ya göndermiştir. O zamana kadar konunun yeterince araştırılmadığından şikayet eden Hüseyin Hüsnü Paşa'ya göre, bazı çalışmalar yapılmışsa da bunlar askerî mahfillerde ve Meclis-i Vükela'da yapılan toplantılardan öteye gitmemişti. Bir ara hukuk müşavirlerinden oluşan bir komisyon meseleyi ele almış, ancak Kumpanyanın menfaatleri lehinde bazı eksik mütalaada bulunmaları nedeniyle, meselenin halli için Kumpanyaya 120 bin Sterlin ödenmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu gerçekleşmeyince de en son yeniden 50 bin tüfek kontratı yapılmak mecburiyeti olduğu görüşünü bildirmişlerdi. Layihayı inceleyen Hüseyin Hüsnü Paşa, konu hakkında bütüncül bir yaklaşım sergilemesi ve Devletin haklılığını belgeleriyle ispat etmesi bakımından, layihayı davanın kazanılması için önemli bir çalışma olarak değerlendirmektedir. İçeriğinden haberdar olmaları durumunda Kumpanya veya acentesinin lisan değiştirecekleri düşünülerek, layihanın gizli tutulmasına dikkat ediliyordu[146].

Osmanlı Devleti'nin Amerikalı avukatlarının layihanın sağlayacağı faydalar konusunda Hüseyin Hüsnü Paşa ile aynı görüşte olmadıklarını belirtmek gerekir. Bu görüş ayrılığının, aşağıda da bahsedileceği üzere, iki ülke arasındaki hukuk formasyonu farklılığından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

---

144 Layiha toplam 81 sayfadan oluşmaktadır. Öncelikle Osmanlı Devleti ile Providence Tool Kumpanyası ticarî ilişkilerinin gelişimi kronolojik olarak verilmiştir. Subhi Bey *muhtıra*sının ikinci kısmında "Esliha-i mebhûsenin Devlet-i Aliyye Mâlı Olduğuna Dair Ba'zı Delâ'il" başlığı altında yaptığı açıklama ile Providence Tool Kumpanyası'nın iddialarının geçersiz olduğunu ispata çalışır (BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98).

145 BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98, Lef 2: Washington Sefiri Tevfik Paşa'dan Mösyö Evarts'a Gönderilen Mektup.

146 BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98, Lef 10 (6 Ramazan 1300/11 Temmmuz 1883).

b) Osmanlı Devleti'nin İlk Davasının Reddedilmesi

Osmanlı Devleti'nin Providence Tool Kumpanyası aleyhine Newport mahkemesinde açtığı dava 23 Ağustos 1883'de karara bağlanmış ve talebi reddedilmişti.

Rhode Island Eyaleti Newport şehri hâkimlerinden Blatchford'un verdiği karar dönemin basınında yer bulmuştur. Osmanlı Devleti, mahkemeden, tüfek ve diğer problemli malzemeler üzerinde davalı tarafların müdahalelerine son verilerek, malların mahkeme korumasına alınması ve mülkiyetinin kendisine ait olduğuna hükmedilmesini talep etmiştir.

Bu dönemde İstanbul'daki yetkililerin Providence Tool Kumpanyası'nın el koyduğu silahların muhafazasından endişe ettiğini görüyoruz. Tevfik Paşa, Washington Sefiri olarak göreve başladıktan kısa bir süre sonra Çin Hükümeti tarafından Connecticut Kumpanyası adlı bir silah fabrikasına 250 bin şeşhaneli tüfek sipariş olunduğuna ilişkin, gazetelerde çıkan haber hakkında Hariciye Nezareti tarafından bilgilendiriliyordu. Nezaret, buradaki ismin Providence olabileceği ve Kumpanyanın hileyle silahları başka tarafa satabileceğini hatırlatarak, Evarts ile birlikte konuyu araştırmasını Tevfik Paşa'dan istiyordu[147].

Bu endişelerden de anlaşılacağı üzere Providence Tool Kumpanyası'nın el koyduğu tüfekler her türlü tehlikeye maruz durumdaydı. Durumun farkında olan Osmanlı Devleti'nin mahkemeden silahların koruma altına alınmasını istemesi doğaldı. Mahkemede verilen kararda, Osmanlı Devleti'nin bu isteği reddedilmekte ve Amerikan yasalarına göre bir istihkak davası (*action of replevin*) açılması gerektiğine işaret edilmektedir[148].

Bu karar aslında ne Türk tarafını ne de Providence Tool Kumpanyası avukatlarını memnun etmişti. Bu sırada Yargıç Blatchford'un davanın Court of Equity (Hakkaniyet ve Nasafet Mahkemesi)'de açılması teklifi, iki tarafı da rahatsız etmiş; konunun Court of Justice (Adalet Mahkemesi)'e ait bir mesele olduğu yolunda fikir birliği edilmişti.

c) Martini-Henry Tüfekleri İçin Açılan Diğer Davalar

Başlangıçta basitmiş gibi görünen Martini-Henry tüfekleriyle alakalı kriz giderek daha da içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Özellikle Providence Tool Kumpanyası'nın, borçlarını ödeyemeyeceğini duyurduktan sonra Osmanlı Devleti'ne satarak parasını tahsil ettiği, ancak henüz teslim etmediği

---

147 BA, Y. PRK. HR, nr. 7/5 (29 Mayıs 1883).

148 *The New York Times*, August 24, 1883.

tüfekler üzerinde gizlice giriştiği birçok tasarruf, konunun taraflarının mahkemeye başvurmasıyla ortaya çıkmaya başlamıştı.

Providence Tool Kumpanyası'nın banker Derexel-Morgan şirketine teminat olarak gösterdiği tüfeklerin bir süre sonra banker tarafından Brooklyn'de bir antrepoya sevk edildiği anlaşılıyor. Antreponun sahibi Bartlett & Green adlı depolama şirketi Mayıs 1882'de E. B. Bartlett & Co. Şirketi adıyla faaliyetlerine devam etmeye başlamıştı. Banker Drexel-Morgan tüfek ve kasaturayla dolu 3.446 adet kasayı, 1879–1881 yılları arasında söz konusu antrepoda muhafaza etmiştir. Kasalardaki malların değeri 900 bin Dolar olarak tahmin ediliyordu. Drexel-Morgan, Haziran 1882'de, yani antrepo şirketi ismini E. B. Bartlett olarak değiştirdikten sonra, mallar için Providencelı Horatio A. Hunt adına bir fatura düzenlemesi yönünde antrepoya direktif vermişti. Amerika'da o dönemdeki *Antrepo Makbuzu Kanunu* (Warehouse Receipts Act)'nda *negotiable reciept* olarak adlandırılan faturada yazan spesifik malların, faturaya sahip olan veya faturayı sunan kişiye teslim edilmesi zorunluluğu bulunuyordu. Aslında bu işlemle tüfekler Horatio A. Hunt'a geçmişti. Amerikan Nasyonal Bankası'nın kasiyeri olan Hunt ise silahlara ait makbuzu bankaya rehin etmişti. Banka, 21 Aralık 1883 tarihinde antrepo şirketine karşı malların 165.435 Dolar 63 Pens kısmı için bir dava açmıştı.

Görüldüğü gibi tüfeklerin muhafaza edildiği antrepo şirketi E. B. Bartlett and Co. birçok taraftan tazyike maruz kalıyordu. Bu durumda kendisini korumak isteyen antrepo şirketi diğer bütün taraflar aleyhine 5 Ocak 1884'te mahkemeye başvurmuştu. Mahkemenin koruyuculuğunu kazanmaya yönelik olan davada antrepo sahipleri kendilerinin olayın diğer tarafları arasındaki çıkar ilişkileriyle alakası olmadığını ve mahkeme kararında belirtilecek kişiye depolama ücretinin ödenmesiyle birlikte malları teslim edeceklerini ifade ediyorlardı[149]. Böylece Providence Tool Kumpanyası'yla, teslim alınamayan Martini-Henry tüfeklerine ilişkin olarak yaşanan kriz büyümüş ve bu kriz aynı anda üç farklı mahkemede devam eden davalara konu olmuştu.

Elimizde bu son davada Osmanlı Devleti'nin yaptığı savunma metni bulunmaktadır. Sultan II. Abdülhamid'e mahkemede Washington Sefiri Hüseyin Tevfik Paşa vekâlet etmiştir. Tutanağından anlaşıldığı üzere, davalı Türk tarafının avukatları uzun bir savunma yapmışlardı. Maddeler halinde hazırlanmış savunmanın büyük bir kısmı Providence Tool Kumpanyası ile gerçekleştirilen silah ticareti safhalarının kronolojik olarak anlatılmasından meydana gelmektedir. Toplam 55 maddeden ibaret olan savunma metninin olayı özetleyerek zemin oluşturmakta olan ilk kırk beş maddesinden sonra

[149] *The New York Times*, January 6, 1884.

asıl konuya geçilmiş ve savunma yapılmıştı. Osmanlı Devleti mahkeme huzurunda Providence Tool Kumpanyası'nın kendisinden para sızdırmak istediği için silahların sevk edilmesini engellediğini alenen söylemişti (44. madde)[150]. Devlet, ne tüfeklerin banker Drexel-Morgan'a rehnedildiğinden, ne de Brooklyn'deki antrepolara götürüldüğünden haberdar olduğunu iddia ediyordu. Bu nedenle bilgisi dışında yaşanan gelişmelere muhalefet etmesi düşünülemezdi (45. madde). Konudan 29 Nisan 1878'de Providence Tool'le hesabını kesmeden az önce haberdar olmuş ve tüfeklerin haczedilmesini engellemek için harekete geçmişti. Satın aldığı silahların muhtemel bir haciz tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu öğrenen Osmanlı Devleti, Providence Tool'a olan borç taksitlerini tek seferde ifa etmiş ve böylece tüfeklerin el değiştirmesini önlemeye çalışmıştı. Ancak Kumpanya bu ödemeden elde ettiği parayı başka ihtiyaçları için kullanmıştı. Bu durumdan da bihaber olan Osmanlı Devleti silahların Drexel-Morgan tarafından rehin tutulmaya devam edildiğini bilmiyordu (47–48. maddeler). Uzun bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin konu hakkındaki gerçeklerden haberi olduğu sırada, Providence Tool Kumpanyası ödemelerini askıya almak durumunda kalmıştı.

Savunmasının sonunda Türk tarafı tüfekler ve beraberindeki malzemenin sahibi olduğuna hükmedilerek, davacı antrepo şirketinin depo hizmetinden dolayı olan alacağı, eğer usulen tediye olunabilecek kadar bir masraf ise ödeyebileceğini ve malzemenin kendisine devredilmesini istiyordu[151].

Aslında dava sırasında bir iki defa Amerikalı avukatların yönlendirilmesiyle benzer tekliflerin gündeme geldiği ve Osmanlı Devleti'nin Providence Tool Kumpanyası'nın davacı taraflardan bazılarına olan borcunun Devletçe ödenerek, silahların kurtarılmasının düşünüldüğü olmuştu. 165 bin Dolar alacağına karşılık dava açan Amerikan Nasyonal Bankası'na ödemenin Türk tarafınca yapılması gündeme gelmişti.

d-) Müflis Providence Kumpanyası'nın Borçlarını Osmanlı Devleti'nin Üstlenmesi Düşüncesi

Avukatlar William Evarts ve Treadwell Cleveland tarafından getirilen teklif, Nasyonal Bankası'nın antrepo şirketi aleyhine açtığı davanın sonucunda netlik kazanacaktı. Buna göre Providence Tool Kumpanyası iflas ettiği için Bankaya olan 165 bin Dolar borcunu ödemesi dava sonucunda mahkeme tarafından istenirse bu para Osmanlı Devleti tarafından ödenerek silahlar kurtarılabilecekti. Faiziyle birlikte toplam 40-45 bin Sterlin civarında

---

[150] BA, Y. PRK. ASK, nr. 260/53.

[151] BA, Y. PRK. ASK, nr. 260/53.

bir paranın muhtemel mahkeme kararından önce hazırlanması gerekiyordu. Tevfik Paşa teklifi vakit kaydetmeden Yaver Hüseyin Hüsnü Paşa'ya iletmiştir[152].

Tedarik edilmesi istenen bu paranın geçici surette, depozito şeklinde bir mahale yatırılması ve silahlar İstanbul'a getirildikten sonra Banka aleyhine açılacak bir davayla geri alınması planlanıyordu. Hüseyin Hüsnü Paşa, gereği için uzun süredir uğraşarak konunun teferruatını Tevfik Paşa'yla görüşmekteyken, bir taraftan da bu teklifi kabul ettirerek Amerika'daki avukatlara gerekli yetkinin verilmesine çalışıyordu[153]. Konu hakkında Sadrazamın da görüşü sorulmuştu[154]. Ancak birtakım çekinceleri olan Sadrazam Said Paşa sonucu kesin olarak bilinmeyen bir dava için önceden bu miktarda yüklü paranın hazırlanmasına karşı çıkmıştı. Sadrazamın çekinceleri, avukatların davanın o ana kadarki gelişimi ve neticesi hakkında Tevfik Paşa'ya yeterli bilgi vermediklerinin anlaşılması ve teminat olarak bir miktar paranın verilmesinin kesin çözüm olmayarak, ihtimalden ibaret olduğunun avukatlar tarafından bildirilmiş olduğuydu[155].

Sultan II. Abdülhamid özel bir önem verdiği silah davasında yaşanan gelişmelerden haberdar olmak için Besim Bey aracılığıyla Hüseyin Hüsnü Paşa'dan son durum hakkında bilgi istemiştir[156]. Bu sırada muhtemel gelişmelere hazırlıklı olmak için avukatların emrine 40-45 bin Sterlin verilmesi hususu tekrar gündeme gelecektir.

Providence Tool ile yaşanan sıkıntının sulh yoluyla sonlandırılması için Amerika'dan çeşitli teklifler gelmekteydi. Yine bu yönde bir teklif olmak üzere, Union Metallic Cartridge Kumpanyası sahibi Hartley, Amerikan Sefiri Wallace'a müracaat ederek, iflas etmiş olan Providence Tool Kumpanyası'nın sahip olduğu Martini-Henry tüfeklerine mahsus makine ve edevatı satın alacak olursa, Providence Tool'ün iddialarından vazgeçeceğini haber vermişti. II. Abdülhamid Wallace'la yaptığı bir görüşme sırasında tekliften haberdar olmuştu. Değeri 100 bin Sterlin civarında olan makinelerin satın alınması konusundaki teklifi tam manasıyla anlaması istenen Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, *Teftiş-i Umûmî-i Askerî* azalarından Miralay Hakkı Bey ve Amerika Sefaret tercümanı Gargiulo'nun da hazır bulunduğu Mabeyn'de yapılan bir toplantıda Wallace ile konuyu görüştüğü anlaşılıyor.

---

[152] BA. Y. A. HUS, nr. 176/47, Lef 3; Y. Mtv, nr. 17/86, Lef 5.

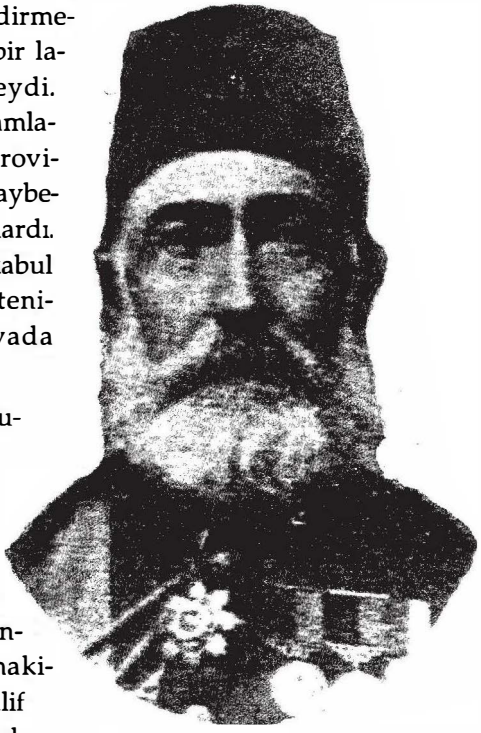
[153] BA. I. HR, nr. 21745.

[154] BA, İ. DH, nr. 102132 (1 Ekim 1883).

[155] BA. Y. A. HUS, nr. 176/47, Lef 3 (10 Ekim 1883).

[156] BA, Y. PRK. MYD, nr. 3/32 (Bkz: Ek, Belge-35).

Hüseyin Hüsnü Paşa, Besim Bey'in getirdiği irade üzerine yapılan değerlendirmenin sonucunu, hazırladığı mufassal bir layiha ile Abdülhamid'e arz etmekteydi. Haklı olduklarını düşünen devlet adamları Mösyö Hartley'in yaptığı teklifi Providence Tool Kumpanyası'nın davayı kaybedeceğini anladığının bir delili saymışlardı. Ya da bu teklif Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilerek, kamuoyu yanıltılmak isteniyordu. Böylelikle Kumpanya davada avantajlı bir konuma geçmiş olacaktı.

Tophane Nazırı Ali Saib Paşa

Hartley'in önemli bir kişi olduğunu göz ardı etmek istemeyen Hüseyin Hüsnü Paşa ihtiyatı da elden bırakmayarak, davanın gidişatına göre Hartley'in teklifinin şimdiden kabul edilmesi için bir sebep ve mecburiyet olmadığının altını çiziyordu. Ancak bu yolla uzlaşmak gerekse bile, makinelerin satın alınması karşılığında teklif edilen meblağ gerçek kıymetlerinin çok üstünde bulunmaktaydı. Böyle bir girişim de Osmanlı Hazinesi'nin zararına olacaktı.

II. Abdülhamid'in değeri 100 bin Sterlin civarında olan makinelerin satın alınması konusunda Tophane Müşiri ve Harbiye Nazırı'nın da fikirlerinin öğrenilmesini istemesi üzerine, Tophane Müşiri Ali Saib Paşa ile Hüseyin Hüsnü Paşa arasında bir yazışma yapılmıştı. Ali Saib Paşa süngülü ve kasaturalı olarak senede 25 bin Martini-Henry tüfeği üretilebilmek için gerekli olan makine ve alet-edevatın bundan bir süre önce İngiltere'ye sipariş verildiği cevabını veriyordu. Londra'da bulunan dört fabrikaya sipariş olunan makinelerin kontratları gereği ödenmesi gereken taksit bedellerinin büyük bir kısmı da ödenmişti. Geri kalan cüzi miktar da Tophane veznelerinde hazır olarak, vadesi gelince ödenecek ve aletler İstanbul'a getirilecekti.

Bu görüşmeden sonra Providence Tool'ün teklifindeki fiyatlar uygun olsa bile, makinelere ihtiyaç olmadığı için Wallace'ın teklifinin kabul edilemeyeceği Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından bildiriliyordu. Bununla birlikte layihasının hemen başında 40-45 bin Sterlin hazırlanarak, mahkemenin, Nasyonal Bankası'nın alacağının ödenmesi yönünde bir karar alması durumunda

avukatlara devreye girmeleri için yetki verilmesi gerektiğini gündeme getiren Hüseyin Hüsnü Paşa, layihayı bitirirken de her ihtimale karşı paranın hazır bulundurulması ve avukatların yetkilendirilmesinin Osmanlı Devleti için daha hayırlı olacağını ifade ediyordu (1 Ocak 1884)[157].

Görüldüğü gibi, işin peşini bırakmaya niyeti olmayan Hüseyin Hüsnü Paşa bir süre sonra konuyu tekrar gündeme getirmişti. Amerika'daki avukatların bu yoldaki ısrarı da göz ardı edilmemelidir. Ancak Sadrazam, teklifi ikinci bir kez daha uygun bulmadığını bildirmişti (28 Ocak 1884). Hazırlanan cevabî tezkirede "...mezkûr da'vânın henüz bir hüküm ve karar hâsıl etmemiş olduğu hâlde te'mînât-ı muvakkate olmak üzere öyle depozito olarak kırk kırk beş bin liranın tedârik ve irsâli husûsunda Hükûmet-i seniyye için bir menfa'at ve mecbûriyet tasavvur olunamayıp..." denilerek, daha önceki kaygılara yeniden atıf yapılıyordu[158].

Türk-Amerikan silah ticaretinin kriz ve davalar sürecine girdiği bu dönem, bazen Devlet görevlileri arasındaki çekişmenin silah ticareti üzerinden yapıldığına tanıklık edecektir. Yaver-i Ekrem Müşir Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Martini-Henry tüfekleri davası sürecinde II. Abdülhamid'in nezdinde kazandığı itibardan rahatsız olduğu anlaşılan Sadrazam Said Paşa, bir keresinde Hüseyin Hüsnü Paşa'ya bürokratik silsileye riayeti hatırlatma ihtiyacını dahi hissetmişti. İki devlet adamının bu kritik süreçte Amerikan tüfekleri üzerinden bir nüfuz mücadelesi içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Washington Sefiri Tevfik Paşa'nın 1000 Osmanlı Lirası'na ihtiyaç duyulduğundan kendisini haberdar etmesi üzerine, Hüseyin Hüsnü Paşa Sadaret'ten gereğinin ivedilikle yapılmasını isteyerek, sonuçtan kendisinin de haberdar edilmesini rica etmişti (11 Haziran 1883) [159]. Hüseyin Hüsnü Paşa ertesi gün beklediğinin aksi bir cevap almıştır. Cevapta New York ile silah meselesi hakkında yapılan yazışmaların içeriği ve meselenin evveliyatı hakkında Sadaret'e bilgi verilmesi gerektiğine dikkat çekiliyordu. Aynı zamanda meselenin ilgili dairelere de yazılarak görüş alınması ve en sonunda konu hakkında ya söz konusu daire ya da Hüseyin Hüsnü Paşa'nın kendi görüşünü de içeren tezkirenin Sadaret'e iletilmesi isteniyordu. (12 Haziran 1883). 14 Haziran'da Sadâret'in isteğini cevaplayan Yaver Hüseyin Hüsnü Paşa, zaman kaybedilmemesi için de ikinci tezkiresinde Tevfik Paşa'nın talep ettiği bin lira meselesini biraz açıklayarak konunun evveliyatı hakkında bilgi vermiş oluyordu. Tezkirenin devamında ise meselenin Sadaretçe anlaşılamayan

---

[157] BA, Y. PRK. MYD, nr. 3/32.

[158] BA, Y. A. HUS, nr. 176/47, Lef 1.

[159] BA, Y. PRK. MYD, nr. 2/68.

aciliyetine vurgu yapılmaktaydı. Hüseyin Hüsnü Paşa kendisine gösterilen tutumu inceden inceye eleştiriyordu. Bu tezkire ile de istediği sonucu alamayan Hüseyin Hüsnü Paşa'ya, Sadaret'ten verilen 17 Haziran tarihli cevapta, bu sefer de konunun Maliye Nezareti'nden sorularak, alınacak cevabın Babıâlî'ye bildirilmesi gerektiği hatırlatılıyordu. İşin uzamasına tahammül edemeyen Hüseyin Hüsnü Paşa, Sadrazamla yaptığı yazışmaların birer kopyasını da ekleyerek, doğrudan II. Abdülhamid'e müracaatla, böyle önemli ve nazik bir konuda zorluk çıkaran Sadrazam hakkında şikâyette bulunmuştu[160].

Sadrazam Said Paşa

Amerika'daki avukatların emrine 45 bin Sterlin civarında bir para verilmesinin ikinci defa gündeme gelmesi üzerine, Sadrazam Said ile Hüseyin Hüsnü paşalar arasında yapılan yazışmalarda Said Paşa, konunun önce Maliye Nezareti ve Washington'daki avukatlarla görüşüldükten sonra, ilgili yazışmaların kendisine sunulması gibi birtakım isteklerde bulunmayı sürdürmüştü. Sonuç itibariyle de Said Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın tam destek verdiği teklife karşı çıkmıştı. İtiraz gerekçeleri mantıklı olsa da Said Paşa ile Yaver Hüseyin Hüsnü Paşa'nın silah davasında yıldızlarının barışmadığı bir gerçektir. Sadrazam Said Paşa'nın itirazı sonucu müflis Providence Kumpanyası'nın Nasyonal Bank'a olan borcunun Osmanlı Devleti tarafından geçici olarak üstlenilmesi fikri hayata geçmemiş ve bir teklif olarak kalmıştır.

7) Bitmeyen Davalar ve Artan Masraflar

a) Dava Sürecinin Uzaması

Amerika'da dava süreci uzamakta ve daha da uzayacak gibi görünmekteydi. İlk başvurusu mahkemede reddedilen Osmanlı Devleti, Court of Equity (Hakkaniyet ve Nasafet Mahkemesi)'de yeni bir dava açmak istiyordu. Bu dava için gerekli hazırlıklar yapıldığı sırada avukat Treadwell Cleveland

[160] BA, Y. PRK. MYD, nr. 2/68, Lef 2.

ile konu hakkında bir *layiha* hazırlamış olan Subhi Bey arasında bir görüş ayrılığı yaşanmıştı. Layihanın temel tezi olarak, Providence Tool Kumpanyası'nın kontratları yerine getirmekte kusurlu davrandığı ve bunun Osmanlı Hükümeti tarafından kredilerin zamanında açılamamasına dair vuku bulan ihmal ve kusurlar karşısında daha ciddî bir eksiklik olduğu savunulmaktaydı. Cleveland bu teze karşı çıkmaktaydı. Ona göre kredi, ticaret dünyasının ruhu olduğundan, vaat edilen tarihte açılması çok önemliydi. Kaldı ki Osmanlı Devleti daha sonra yaptığı tadilat mukavelenamelerinden doğan sorumluluklarını da zamanında yerine getirememekle, layihadaki tezden hareketle bir davaya kalkışmayı Cleveland "taş duvarı yıkmak için baş ile vurmak" şeklinde niteliyordu[161].

Cleveland'ın görüşü, layihanın hazırlayıcıları Mustafa ve Subhi Bey tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Şüphesiz bu anlaşmazlık iki ülke arasındaki hukuk formasyonunun farklı olmasından kaynaklanıyordu. Bunun da ötesinde Subhi Bey ile Mister Cleveland arasında, "kredi"nin ne demek olduğu noktasında yapılan uzun tartışmadan bile bir uzlaşma çıkmamıştı.

Avukat Cleveland yeniden mahkemeye müracaat sırasında takip edilmesi gereken yolu Amerikan hukukundan bir örnekle formüle ediyordu. Cleveland'a göre bir kişide mesela bin Dolar alacağı olan bir diğer zat, borcun ödeme zamanı geçmiş olduğu halde alacaklı olduğu kişiye, "borcunuzu öderseniz size bir araba atı veririm" vaadinde bulunur da karşılığında ödemeyi alırsa, Amerika kanunları alacaklıyı vaadini yerine getirmek için zorlayamaz. Çünkü borcun vadesi çoktan dolmuştur. Eğer borcun vadesi içinde alacaklı böyle bir teklif yapsaydı, bu durumda borçlu, kanun huzurunda vaat edilen atın kendisine verilmesini istemesi durumunda, haklı olabilirdi. Osmanlı Devleti'nin, Azaryan ile Dâr-ı Şûrâ Mukavelesi yapıldığı sıradaki durumu bu örnekle benzerlik göstermektedir. Dâr-ı Şûrâ Mukavelesi gereği Kumpanyaya tek seferde 39 bin Sterlin verildiği sırada, Kumpanya henüz bir miktar tüfeğin üretimine başlamamıştı. Ancak ödeme yapılması durumunda Osmanlı Devleti aleyhindeki bütün iddialarından vazgeçmeyi vaat etmişti. Durum, verilen örnek dairesinde formüle edilirse, henüz üretilmemiş tüfekler için ödeme yapılmış olduğundan, yani borç vadesinden önce ödendiği için, Kumpanya vaat ettiği şekilde tazminat iddiasından feragat etmek zorundadır. Cleveland mahkemede konunun bu yönde savunulması gerektiğine dikkat çekiyordu[162].

---

[161] BA, Y. Mtv, nr. 17/63, Lef 7.

[162] BA, Y. Mtv, nr. 17/63, Lef 7.

Dava sürecinin uzaması çeşitli sıkıntılara da sebep oluyordu. Konunun bizzat takipçisi olan II. Abdülhamid karşısında zor durumda kalan Hüseyin Hüsnü Paşa, Tevfik Paşa'dan açıklama istiyordu.

Hüseyin Hüsnü Paşa konunun Amerika'da görevli Türk memurlar ve Evarts'ın da hazır bulunduğu bir toplantıda müzakere edilmesi talimatını vermişti. Bunun üzerine 17 Temmuz 1884 tarihinde yapılan görüşmeye davanın takibiyle görevli Türk heyetinde yer alan Washington Sefiri Tevfik Paşa, Mustafa Bey, Yarbay Hasan Basri ve Subhi beyler ve Türk tarafının avukatları William M. Evarts ve Treadwell Cleveland katılmışlardı. Toplantının ana maddesi dava sürecinin uzamasının nedenleriydi.

Amerikan mahkemelerinin yoğunluğundan bahseden Cleveland, gecikmenin sebebini de buna bağlıyordu. Davanın mahkemede görüşülmesi için sırasının gelmesi gerekmekteydi. Avukatlar gerekli mercilere başvurarak dava tarihini erkene aldırmak için çalışmayı vaat ediyorlardı. Bu arada, rakiplerin mahkemede Türk tarafının tam aksi yönde adımlar atarak işin uzamasına çalışmalarının sebebi de Cleveland tarafından açıklanmaktaydı. Türk tarafının usanması ve bir sulha yanaşması durumunda Providence Tool elindeki makineleri Osmanlı Devleti'ne satmak suretiyle kreditörlerine bir miktar ödeme yapmak istiyordu. Cleveland, müflis Kumpanyanın Nasyonal Bank'a olan borcunu da Osmanlı Hükümetinden kurtarmaya çalıştığının altını çiziyordu[163].

Tevfik Paşa, sözü davanın neden henüz neticelenmediğine getirerek, Sultan Abdülhamid'in konunun takipçisi olması nedeniyle Hüseyin Hüsnü Paşa'nın da müşkül durumda kaldığından yakınıyordu. Bu soruya Evarts, böyle büyük davaların uzamasının kaçınılmaz olduğu cevabını vermişti. Davanın üzerinden iki sene geçtiğinin farkında olduğunu, Yargıç Blatchford'un birinci davayı reddetmesi üzerine, zaman geçirmeden bir istihkak davası açıldığını, bu arada Amerika kanunlarına göre silahları mahkeme güvencesine aldırmak için yaklaşık bir buçuk milyon Dolar gerekmekteyse de bu güvenceyi hiçbir bedel yatırmadan sağladıklarına dikkat çekiyordu. Bunların önemli başarılar olduğunu hatırlatıyordu. Şüphesiz ne Tevfik Paşa'nın ne de heyetteki diğer bir kişinin bu başarılara itirazı vardı. Ancak sürecin uzaması, davayı takiple görevli olarak Amerika'da bulunan heyeti de zor durumda bıraktığı için, Evarts'ın konuyu açıklamak üzere yazacağı cevap heyettekilerin de rahatlamasını sağlayacaktı. Bu özel durumu Evarts'a açan Tevfik Paşa, kendisinden görüşmelerde dile getirdiği noktaları tafsilatıyla yazmasını rica etti. Heyette bulunan Mustafa Bey de müşkül bir pozisyonda bulunduk-

[163] BA, Y. Mtv, nr. 17/63, Lef 6.

larını Evarts'a hatırlatarak, kaleme alacağı cevabın mükemmel surette olmasını rica ediyordu[164].

Amerika'da silah davası devam ederken iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki Yaver-i Ekrem Müşir Hüseyin Hüsnü Paşa'nın vefatıdır (22 Ocak 1885)[165]. Yaver Hüseyin Hüsnü Paşa'nın vefatının, davanın gidişatında Osmanlı Devleti'nce takip edilmekte olan politikanın aksamasına neden olduğu bizzat Ali Saib Paşa tarafından dahi birçok kez açıkça dile getirilmişti[166]. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın vefatı sonrası konuyla doğrudan ilgilenmesi için yerine diğer bir görevlinin atanmadığı ve Amerika'daki Tevfik Paşa ve avukatlarla yapılan yazışmaların Seraskerlik aracılığıyla yürütüldüğünü görüyoruz. Amerika'dan merkeze gönderilen yazılar önce Seraskerlik bünyesinde bulunan Topçu Dairesi'nde mütalaa edilerek, Seraskerliğe sevk edilmekteydi.

Diğer gelişme ise Osmanlı Devleti'nin Avukatı William M. Evarts'ın Amerika'daki seçimlerde New York şehrinden senatör olarak seçilmesidir. Konu hakkında avukat Treadwell Cleveland'in Tevfik Paşa'ya gönderdiği açıklamada Senatör seçilen Evarts'ın 4 Mart 1885 tarihinde resmen göreve başlayacağı bildiriliyordu. Senatör seçilmiş olmasının davaya devam etmesine hukukî bir engel çıkarmayacağı, Evarts'ın bundan sonra da konuya aynı dikkatle eğileceği ve mahkemelere katılacağı konusunda Türk tarafı temin ediliyordu[167].

Hüseyin Hüsnü Paşa'nın vefatından kısa bir süre sonra Sultan II. Abdülhamid'in, sürece daha fazla müdahil olduğu görülmektedir. Konunun neticelendirilmesi için kesin emir veren Abdülhamid, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın yerine başka bir kişiyi görevlendirmemiş olmakla, sorunun çözümü için çalışan Amerika Sefiri Wallace ile bizzat görüşmeyi tercih etmiştir[168].

b) Giderek Katlanan Dava Masrafları

Washington Sefareti'nden azledilmeden önce Aristarki Bey'in emrine, Providence Tool Kumpanyası aleyhinde açılan davada kullanılmak üzere, 25 bin Dolar verilmişti. Bu tavır, İstanbul'daki yetkililerin mahkemenin kısa sürede sonuçlanması beklentisinde olduklarının bir göstergesidir. Ancak aradan yaklaşık üç yıl geçmişti ve Martini-Henry tüfeklerinin kurtarılması için

---

164 BA, Y. Mtv, nr. 17/63, Lef 6.

165 Y. PRK. AZJ, nr. 10/14; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*..., s. 231.

166 BA, Y. Mtv, nr. 17/63, Lef 7; Y. EE, nr. 106/1.

167 BA, Y. Mtv, nr. 17/63, Lef 4, 12.

168 BA, Y. PRK. MYD, nr. 4/18 (2 Cemaziyyelevvel 1302/17 Şubat 1885).

henüz devam eden davalarda başta avukatlık ücreti, mahkeme masrafı ve Amerika'da görevli olarak bulunan Türk heyetindeki memurların maaşları olmak üzere, yapılan çeşitli masraflar 46.494 Doları bulmuştu (27 Şubat 1885)[169]. Davaya ilk başlanırken Mister Evarts'a 1500 Dolar, Mister Payne'e 1000 Dolar verilmişti. 1883 senesinde ise avukatlık ücreti olarak 11.500 Dolar ödenmişti[170]. William M. Evarts Amerikanın en iyi avukatı olmakla, ücreti doğal olarak diğer avukatlara göre çok yüksekti[171].

Şüphesiz masrafların bu derece yükselmesi, konunun görüşüldüğü İstanbul'daki mercilerde yakınma ve şikâyetlere sebep oluyordu. Seraskerlik bünyesindeki Topçu Dairesi'nin bir mazbatasında "[davadan]...iki buçuk senedir henüz bir netice hâsıl olamamakda olmasına ve avukatların bin sekiz yüz seksen üç senesi Teşrînisânisi nihâyetine değin masraflarıyla seksen dört senesi gâyesine kadar me'mûrların ma'âşları on bin lirayı tecâvüz ederek, târîh-i mezkûrdan şimdiye kadar avukatların henüz defter vermedikleri cihetle masraflarının mikdârı ma'lûm değil..." denilerek böyle giderse harcamaların daha da artacağı işaret ediliyordu (10 Mayıs 1885)[172]. Bu arada söz konusu belgeden, merkezdeki makamların kafasında avukatların işi uzattıkları yönünde soru işaretleri oluşmaya başladığını anlamak da güç değildir.

c) Yeni Teklifler

Silahların muhafaza edildiği antreponun sahibi olan E. B. Bartlett & Company tarafından, başta Providence Tool Kumpanyası ve Osmanlı Devleti olmak üzere tüfek meselesinin bütün tarafları aleyhine açılan davanın reddedildiği haberi gelmişti[173]. Antrepo sahipleri mahkemede konunun kendileriyle alakası olmadığı ve muhafazasında bulunan mallar üzerinde birden fazla kişi ya da tarafın alacak talep ettiğinden gerçek hak sahibinin tespit edilmesini (*interpleader*) istemişlerdi. Şüphesiz antrepo sahiplerinin bu yönde bir dava açmaları Osmanlı Devleti'nin lehine bir durumdu. Mahkemenin davayı reddetmesinin teknik bir mesele olduğunun farkında olan Türk tarafının avukatı Treadwell Cleveland, antrepo şirketinin avukatını yönlendirerek, teknik hatanın düzeltilmesiyle yeniden mahkemeye bir dilekçe vermesini sağlamaktaydı[174]. Aynı günlerde Providence Tool Kumpanyası kreditörlerinin avukatı Henry B. Hayde'in Cleveland'a görüşmek için haber gönderdi-

---

169 BA, Y. Mtv, 17/63, Lef 14.

170 BA, Y. Mtv, 17/63, Lef 13.

171 BA, Y. Mtv, 17/63, Lef 5.

172 BA, Y. Mtv, nr. 17/86, Lef 2.

173 BA, Y. Mtv, nr. 17/86, Lef 11.

174 BA, Y. Mtv, nr. 17/86, Lef 8.

ğini görüyoruz (1 Nisan 1885)[175]. Görüşmede kreditörlerin Providence Tool Kumpanyası'nın sahip olduğu makinelerin sattırılması için baskı yaptıkları haberini veren Hayde, bazı tekliflerde bulunmuştu. Tevfik Paşa ile Cleveland arasında daha sonra kreditörlerin avukatı Hayde'in teklifinin değerlendirildiği bir görüşme de yapılmıştı. Burada Martini-Henry tüfeğinin tümüyle üretimi için eksiksiz olan makinelerin Osmanlı Devleti'nce satın alınması teklifi getirilmişti. Teklifte, makinelerin satın alınması durumunda piyasaya göre fiyatça uygun olacağı vurgulanıyordu. Cleveland, durumu Tevfik Paşa'ya aktarmış ancak benzer bir teklifin daha önce de yapıldığını hatırlatan Tevfik Paşa, konuya merkezde sıcak bakılmadığı cevabını vermişti[176].

Daha önce yapılmış olduğunu yukarıda gördüğümüz başka bir teklif de bu sefer Osmanlı Devleti'nin avukatı Cleveland tarafından tekrar edildi. Teklife göre, müflis Providence Tool Kumpanyası'nın Nasyonal Bank'a borçlu olduğu para bir emniyet şirketine yatırılarak, silahların kurtarılması mümkündü. Bu yola gidildiği takdirde depo ve sigorta masrafından kurtulmuş olan devlet silahlara da bir an önce kavuşmuş olacaktı. Bu arada haklı olduğunu ispat edemediği sürece parayı alamayacak olan Bankanın, haksız olduğu ispat edilerek, depozito olarak bırakılan paranın kurtarılması da mümkün olabilecekti. Bu teklif Washington Sefiri Tevfik Paşa tarafından Seraskerliğe iletilmiştir (15 Nisan 1885)[177]. Konuyu görüşen Topçu Dairesi, Amerika'da iki buçuk yıldır devam etmekte olan tüfek davasıyla alakalı her türlü yazışmanın müteveffa Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından yürütülmekte olduğundan bahsederek, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın konu hakkında nasıl bir politika yürütmekte olduğuna dair bilgileri bulunmadığı için bir görüş bildirmekten aciz olduklarını ifade etmişlerdi[178].

Yaver-i Ekrem Hüseyin Hüsnü Paşa'nın vefatı el konulan Martini-Henry tüfekleri hakkında Amerika'da uzun süredir takip edilmekte olan politikanın devamına müsaade etmemekteydi. Son dönemde yaşanan gelişmeler ise sanki her şeye en başından başlanıldığı izlenimini uyandırıyordu. Sadece Osmanlı Devleti değil, konunun diğer aktörleri de davanın uzaması karşısında çaresizdirler. Bunun bir göstergesi olmak üzere, Providence Tool Kumpanyası kreditörlerinin avukatı Mister Hayde, Osmanlı Devleti avukatları Mister Evarts ve Mister Cleveland'la yeniden görüşerek, konuyu sulh yoluyla sonlandırma teklifinde bulunmuştu.

---

[175] BA, Y. Mtv, nr. 17/86, Lef 12, 13.

[176] BA, Y. Mtv, nr. 17/86, Lef 4 (22 Cemaziyyelahir 1302/8 Nisan 1885).

[177] BA, Y. Mtv, nr. 17/86, Lef 3.

[178] BA, Y. Mtv, nr. 17/86, Lef 2 (25 Receb 1302/10 Mayıs 1885).

Cleveland, gelişmeleri değerlendirmek üzere Tevfik Paşa ve Hasan Basri Bey'i görüşmeye davet etmişti (31 Mayıs 1885)[179]. Tevfik Paşa'nın, Seraskerlik'i bilgilendirdiği tezkiresinden anlaşıldığına göre, Providence Tool Kumpanyası kreditörleri, yani alacaklıları ile Kumpanya arasında bir çıkar çatışması yaşanıyordu. Kreditörler davanın bir an önce sonuçlandırılması ve sonraki aşamalara geçilmesi için acele ederken, Kumpanya sahibi John B. Anthony işi uzatmak istiyordu. Kumpanya avukatının dava sürecinde sürekli engeller çıkarması, kreditörlerin avukatı Hayde'ı bile hayretler içinde bırakıyordu. Meselenin aslını anlamak isteyen Hayde, konu hakkında Anthony'yle dahi görüşmüştü.

Gelişmeler dava taraflarını sürecin hızlandırılması ortak noktasında buluşturmuştu. Daha önce Yargıç Blatchford'un verdiği karar hiçbir tarafı memnun etmediği gibi, kimse davanın jüri huzurunda görülmesine taraftar değildi. Bunun yerine konunun Court of Justice (Adalet Mahkemesi)'de ele alınabilmesi için Hayde, Osmanlı Devleti avukatları ve hatta Kumpanyanın avukatı başvuru dilekçesini birlikte hazırlamak noktasında mutabık kalmışlardı. Anlaşılan hiçbir taraf mahkemenin davayı görüşmeyi reddetmesini istemiyordu. Yapılan hesaplara göre, Eylül-Ekim gibi yapılacak duruşma sonrası dava hakkında kesin karar yıl sonuna kadar verilebilecekti. Asıl mesele temyiz süreciydi. Eğer Evarts'ın incelemeyi erkene aldırma noktasında nüfuzu işe yaramaz ve temyiz mahkemesinde sıra beklenirse bundan sonra üç sene daha beklemek gerekebilirdi. Bu arada masraflar için bir hesap defteri sunan Cleveland, Tevfik Paşa'dan ödeme yapılmasını istiyordu[180].

Sonu belirsiz olan hukukî süreci beklemek istemedikleri anlaşılan Providence Tool Kumpanyası kreditörleri, sorunun sulhen yani uzlaşma ile çözümü için somut bir adım daha atmışlardı. Kreditörler Komitesi'nden alınan 1 Temmuz 1885 tarihli telgraf, Union Metallic Cartridge Kumpanyası sahibi Mr. Hartley'in tüfek sorununu sulhen sonlandırmak için kreditörler tarafından yetkilendirildiğini haber veriyordu. Telgraf, bir çözüm yolu bulunması halinde Kumpanya'nın elinde tuttuğu tüfek ve kasaturaları hemen serbest bırakacağına da dikkat çekiyordu[181].

Bu adım çözümsüzlükten sıkılmış olan Osmanlı Devleti tarafından hemen dikkate alınmış ve karşılığında uygun bir adım atılması için yetkili merciler harekete geçirilmiştir.

---

[179] BA, Y. Mtv, nr. 18/47, Lef 5.

[180] BA, Y. Mtv, nr. 18/47, Lef 4 (18 Şaban 1302/2 Haziran 1885).

[181] BA, Y. Mtv, nr. 18/47, Lef 6.

8-) Davanın Sulh Yoluyla Sonuçlandırılması: Tüfeklerin Kurtarılması

Providence Tool Kumpanyası ile yaşanan sorunun sulhen sonlandırılması için birçok defa çeşitli teklifler yapılmıştı. Hartley'in kreditörler tarafından arabuluculuk için görevlendirilmesi sırasında da Osmanlı Hükümeti'nin gündeminde böyle bir teklif vardı.

Sam May imzasıyla 8 Haziran 1885 tarihinde Sadaret'e sunulan teklif mektubu, Osmanlı ordusunun silahlarını modernize etmek için bir milyon tüfek satın almayı düşündüğünden haberdar oldukları cümleleriyle başlıyordu. Sam May, Providence Tool Kumpanyası'nın el koyduğu tüfeklerin serbest bırakılmasını peşinen kabul ederek, iki yüz bin, dört yüz bin ve altı yüz bin miktarında tüfek siparişi verilmesi karşısında fiyat teklifinde bulunuyordu[182].

Bir süre sonra başka bir teklif yapılmış ve Martini-Henry tüfeklerinin kurtarılması için yarısı süngülü ve yarısı kasaturalı 170 bin ya da tamamı kasaturalı olduğu halde 150 bin tüfek satın alınması şartı ileri sürülmüştü. Öncelikle Tophane Müşiri ve Maliye Nazırı paşalar arabulucu ile görüşerek, teklifi değerlendirmişler ardından konu Meclis-i Vükelâ'da gündeme alınmıştır[183].

Meclis müzakerelerine ait mazbatadan son teklifte sunulan fiyatların çok yüksek bulunduğunu anlıyoruz. Bu arada arabuluculuk için yetkili tek kişi ilan edilen Hartley'den başkasıyla bu konuları görüşmenin doğru olmayacağı görüşü kabul edilmişti.

O güne kadar silahların mahkeme yoluyla kurtarılması için yapılan harcamaların 25 bin Sterlin civarında bir masrafa mal olmasına karşın henüz bir netice alınamadığı, bundan sonraki sürecin de belirsiz olduğu hususları, üzerinde ittifak edilen önemli tespitler olarak göze çarpmaktadır. Toplantıda Union Metallic Cartridge Mühimmat fabrikasının sahibi olup, Providence Tool Kumpanyası kreditörleri tarafından arabuluculuk için yetkilendirilen Mösyö Hartley'in Azaryanlarla ticarî ilişkisi olmasıyla, sorunun çözümünde bu ilişkiden faydalanılabileceği gündeme gelmişti. Özellikle Josef Azaryan, Hartley ve konuyla alakalı Amerika'da bulunan diğer kişileri tanımakla, kendisi Osmanlı Devleti'nin menfaatine olacak bir sulh yolu bulabilirdi.

Josef Azaryan da Amerika'ya giderek, gerek Hartley ve gerekse Kreditörler Komitesiyle görüşüp, Devlet yararına bir çözüm sağlamak üzere gö-

---

[182] BA, Y. A. HUS, nr. 182/25, Lef 2. Bundan bir süre sonra 200 bin ya da tadilen 100 bin tüfek sipariş olunmak suretiyle uzlaşma teklif edildiğini görüyoruz: BA, MV, nr. 4/33 (10 Şevval 1302/23 Temmuz 1885).

[183] BA, MV, nr. 4/64.

nüllü olduğunu bildirmişti. Bu arabuluculuk için de hiçbir ekstra para talebi yoktu.

Meclis-i Vükela toplantısında, Josef Azaryan'ın Amerika'da gerekli görüşmeleri yaparak, daha önceki fiyatla, yani 60 Şiline 50 bin tüfek satın almayı kabul etmek suretiyle bir sulh anlaşması yapmaya yetkili kılınması uygun bulunmuştu. Bu şartlar dahilinde bir sulh anlaşması yapılarak, el konulmuş Martini-Henry tüfeklerinin kurtarılması sağlanabilirse Devlet zarar etmemiş olacaktı. Ancak Josef Azaryan'ın gayrı resmi sıfatla görevlendirilmesi ve yapacağı her türlü teklifin kabul ve reddi noktasında Hükümetin serbestçe karar vermesi daha uygun olacaktı. Toplantı Josef Azaryan'ın arabulucu olarak Amerika'ya gönderileceği hakkında Washington Sefiri Tevfik Paşa'ya bilgi verilmesi kararıyla sonuçlanmıştı[184].

Providence Tool Kumpanyası iflasını ilan etmeden bir süre önce, sulh yoluyla alıkoyduğu tüfekleri serbest bırakmak yönünde birtakım teklifler yaptığı sırada, Osmanlı Devleti Azaryanlardan arabuluculuk yapmasını istemişti. Ancak bundan sonra konu mahkemeye intikal ettirilmiş ve mahkeme süresince her ne kadar Kumpanya ve kreditörler sulh için birçok kez müracaat edip, Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerde bulunmak üzere bazı temsilciler görevlendirmişlerse de Osmanlı Devleti kendi adına hareket etmek üzere bir arabulucuyu ilk defa, ancak gayri resmi sıfatla görevlendiriyordu. Bu adım, Osmanlı Devleti'nin mahkeme süreciden artık bir beklentisi kalmadığının bir delili olarak görülmelidir. Üç yıldır devam eden davanın ne zaman sonuçlanacağı belli olmadığı gibi, kesin olarak lehte sonuçlanması gibi bir garanti durum da söz konusu değildi. Bu nedenle Osmanlı Devleti kendi çözümünü kendi yaratmak için harekete geçmişti. Amerika'ya giden Josef Azaryan'a, tanesi 60 Şilinden 50 bin tüfek alarak, bir uzlaşmaya gidebileceğinin söylenmesi de önemlidir. Bugüne kadar hep kendisine sulh teklifi yapılan Osmanlı Devleti, bu sefer Providence Tool Kumpanyası'na bir uzlaşma teklifinde bulunuyordu.

Washington Sefiri Tevfik Paşa'dan alınan 28 Ekim 1885 tarihli telgraf, Amerika'da yaptığı girişimler sonucu Josef Azaryan'a silahların kurtarılabilmesi için son yol olarak iki seçenek sunulduğunu haber veriyordu. Bunlardan birincisi Kumpanyaya 70 bin Sterlin verilerek, tüfeklerin ve kasaturanın derhal teslim edilmesiydi. Bununla birlikte 60 bin lira verilmesi hemen teklif olunursa, reddedilmeyeceği anlaşılmıştı. Kumpanya yetkililerinin Josef Azaryan'a sundukları ikinci seçeneğe göre ise 67,5 Şilin fiyat ile süngüsüz, 70,5 Şilin fiyat ile süngülü 150 bin Martini-Henry tüfeği sipariş verilirse alı-

[184] BA, MV, nr. 4/64 (5 Zilkade 1392/16 Ağustos 1885).

konulan tüfekler tamamen teslim olunacaktı[185]. Birinci teklif ile istenen meblağın üçte biri, silahların üzerindeki rehnin kaldırılması için sarf edilecek, üçte biri ise silahlar üzerindeki haklarından vazgeçmeleri için kreditörlere verilecekti. İkinci teklife göre satılmak istenen tüfeklere sunulan birim fiyat daha öncekilere göre çok yüksekti. Bunun sebebi olarak da 60 bin liranın da bu fiyata eklenmiş olması gösteriliyordu.

Josef Azaryan'ın Tevfik Paşa aracılığıyla ilettiği teklifler öncelikle Tophane-i Amire Meclisi'nde görüşülmüştü. Görüşmelerde, ikinci teklifin kabul edilmesi durumunda fazladan 60 bin lira verilmek zorunda kalınacağı gibi, sipariş olunan tüfeklerin çok zaman sonra alınabileceği anlaşılmıştı. Birinci seçeneği daha uygun bulan Tophane Meclisi azaları söz konusu 60 bin Sterlinin bir banka aracılığıyla temin edilerek, tüfek ve kasaturaların hemen getirtilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdi (31 Ekim 1885)[186].

Konu bir kez de Meclis-i Vükela'da görüşülmüştür. 31 Ekim 1885 tarihinde yapılan toplantıda öncelikle Amerika'da açılan davadan olumlu bir sonuç alınması için çok gayret sarf edilerek, bu noktada bir hayli de masrafın yapılmasına rağmen bir fayda sağlanamamasından yakınılmıştı. Silaha olan acil ihtiyaçtan bahseden Meclis üyeleri, Kumpanyanın teklif ettiği 150 bin Martini-Henry tüfeği için sunulan fiyatı çok yüksek bulmuşlardı. Netice itibariyle birinci seçenek devlet menfaatine daha uygun bulunmuş, bu arada mümkün olursa 60 bin Sterlinden biraz daha indirim sağlamasının Josef Azaryan'dan istenmesi yönünde bir karar çıkmıştır[187].

Tekliflere yönelik görüşü sorulan Tophane-i Amire Müşiri Ali Saib Paşa da mütalaasında 60 bin lira verilerek, tüfek ve kasaturaların bir an önce getirilmesi için Josef Azaryan'a mezuniyet verilmesinin yerinde olacağını ifade etmiştir[188]. İlgili kurumların konu hakkındaki görüşleri Sadâret kanalıyla Mabeyn'e iletilmişti. Meclis-i Vâlâ mazbatasının altına iliştirdiği iradesinde II. Abdülhamid, 60 bin liradan mümkün olduğu kadar indirim yaptırılmasına çalışılarak, alıkonulan tüfenklerin bir an evvel getirtilmesini istiyordu (4 Kasım 1885)[189].

---

[185] BA, Y. A. RES, nr. 31/27, Lef 4; İ. MMS, nr. 3491.

[186] BA, Y. A. RES, nr. 31/27, Lef 5; İ. MMS, nr. 3491.

[187] BA, MV, nr. 5/92. Bazı araştırmacılar bu bölgeyi referans göstererek "Ancak uzun süren davaya rağmen Providence Tool şirketinden satın alınmış olan tüfek ve kasaturaların bedeli yine ödenemez ve 1886'da silahların bir kısmı şirkete geri iade edilir." şeklindeki ifadeleri (bkz: Nurdan Şafak, *Osmanlı Amerikan...*, s. 136) belgenin içeriğiyle tamamen alakasızdır.

[188] BA, Y. A. RES, nr. 31/27, Lef 2; İ. MMS, nr. 3491.

[189] BA, Y. A. RES, nr. 31/27, Lef 3; İ. MMS, nr. 3491.

Bir süre sonra, Amerikan Providence Tool Kumpanyası'nın alıkoyduğu tüfeklerin gemilere yüklenerek, yola çıkarıldığını görüyoruz. Ne yazık ki yapılan uzlaşmanın tam olarak hangi şartlar çerçevesinde sağlandığını gösteren bir arşiv belgesine ulaşamadık. Ancak tüfeklerin kurtarılması için Kumpanyaya ödenen bedelin hiçbir şekilde 60 bin Sterlinin üzerinde olmadığını söyleyebiliriz. Gemilere yüklenmiş tüfekler, İstanbul'a doğru yola çıkarıldığı sırada Seraskerlik, Kumpanya ile sağlanan uzlaşmada en önemli rolü oynayan Josef ve Aristakes Azaryan efendilere nişan verilmesini teklif etmiştir. Buna göre Aristakes Azaryan'ın 3. rütbe *Osmanî Nişanı*, 2. dereceye yükseltiliyor ve henüz Amerika'da bulunan Josef Azaryan'ın sahip olduğu nişan da 2. rütbe *Mecidî* nişanı olarak değiştiriliyordu[190]. Seraskerlik kısa bir süre sonra silahların kurtarılmasında çalıştıkları ve devletin menfaatinin korunması yolunda hizmetlerinin geçtiği gerekçesiyle Azaryan Efendi'nin oğulları Oseb ve Bedros efendilerin de taltif edilmelerini istiyordu. Bu istek üzerine Oseb ve Bedros Azaryan'ın sahip oldukları ikinci rütbe ikinci sınıf nişan *mütemâyize* derecesine yükseltiliyordu[191].

Osmanlı Devleti Amerikan şirketlerinden satın almış olduğu her çeşit savaş malzemesinin parasını ödemiştir. Sorun, üretici firmanın söz konusu paranın zamanında ödenmemesinden dolayı zarar ettiği iddiasında bulunması ve Osmanlı Devleti'nden tazminat almak hevesine kapılmasından kaynaklanmıştı. Osmanlı Devleti'ni zorlamak için de parası ödenmiş bir miktar silaha el konulmuştu. Finansal olarak uzun süredir çeşitli sıkıntılar yaşayan Kumpanyanın iflas etmesi üzerine Osmanlı Devleti hakkını mahkemede aramayı denemişti. Ancak bir taraftan Amerikan yargı sisteminin iş yükünün fazla olması ve sürecin yavaş işlemesi, diğer taraftan Kumpanya aleyhine dava açan başka tarafların da alacaklarını tahsil edebilmek için Osmanlı Devleti'ne ait silahlara haciz koydurmaları nedeniyle dava uzamıştı. Konunun karmaşık bir hal alması üzerine, hukukî olarak haklı olduğuna inanmasına rağmen Osmanlı Devleti uzlaşma yoluyla problemi çözmek zorunda kalmıştı.

Bu arada Osmanlı Devleti'ne en çok silahı satan müflis Amerikan şirketi Providence Tool Kumpanyası yerini 1886'da Rhode Island Tool Kumpanyası adlı bir diğer şirkete bırakarak, faaliyetlerine son vermiştir.

Amerikan Providence Tool Kumpanyası ile yaşanan bu kötü tecrübe, askerî modernizasyona devam etme düşüncesinde olan Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu hafif silahların tedarikinde Alman silah şirketlerini tercih etmesinin en önemli sebeplerinden biri olmuştur denilebilir.

---

190 BA, İ. DH, nr. 76902 (6 Rebi'ülahir 1303/12 Ocak 1886).

191 BA, İ. DH, nr. 78332 (19 Ramazan 1303/21 Haziran 1886).

9-) Bir Dönem Sona Ererken Yeni Bir Dönemin Başlaması: Amerikan Tüfekleri Yerine Alman Tüfekleri

1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler üzerine İngiltere'den giderek uzaklaşmaya başlayan Osmanlı Devleti, Almanya ile yakın ilişkiler kuruyordu. Alman subayların Osmanlı Devleti'nde görevlendirilmesi süreci de Mayıs 1880'de Alman hükümetiyle temasa geçen II. Abdülhamid'in bu yöndeki teklifi üzerine başlamıştır. İki tarafta yapılan teknik hazırlıklar sonucu Osmanlı Ordusu'nda görevlendirilmek üzere Alman askerî heyetleri 1882'den itibaren gelmeye başlamıştı. Osmanlı Ordusu'nun önemli kademelerinde görev alacak olan Alman subayları aynı zamanda Alman silah şirketlerinin bir ajanı gibi çalışarak, Osmanlı Devleti'nin Alman yapımı hafif silahları tercih etmesinde çok etkin bir rol oynayacaklardır[192].

1882 yılı Osmanlı Devleti için Amerikan Providence Tool Kumpanyası'yla silah ticaretinde yaşanan sorunun sonlandırılabilmesi çabalarının en üst seviyeye çıkmasını ifade eder. Bu aynı zamanda Amerikan silah şirketlerinin yerini, Alman silah şirketlerinin almaya başlaması anlamına da gelmektedir. Bu değişim doğal olarak ilk önce devletin resmî belgelerine yansımıştır. Amerikan silah şirketlerinden silah satın alınması hakkındaki belgeler, yerini hızla Alman Mauser ve Loewe gibi silah fabrikalarından silah satın alınmasıyla ilgili belgelere bırakmaktadır.

Amerika ile on beş yıldan fazla süren silah ticaretinin etkisinin hemen sona erdiğini söylemek yanlış olur. Providence Tool Kumpanyası'yla mahkeme devam etmekteyken dahi Washington Sefiri Tevfik Paşa bir taraftan bazı Amerikan silah şirketleriyle görüşerek, özellikle Osmanlı süvarisi için filinta siparişi vermeye çalışıyordu[193]. Bir süre sonra, yeni askerî düzenlemeler gereğince ilaveten satın alınması gereken 400 bin tüfeğin her sene 100 bin adet olmak üzere dört senede tamamen hazırlanmasına çalışılırken, Amerikan silah fabrikalarının da göz ardı edilmediğini görüyoruz[194].

Bununla birlikte Osmanlı pazarına girmeye çalışan ünlü Mauser tüfeğinin tasarımcısı Paul Mauser, İstanbul'da bulunduğu sırada Martini-Henry tüfeklerini mükerrer ateşli sisteme çevirmeyi Serasker Ali Saib Paşa'ya teklif

---

[192] Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında", *Tarih Dergisi*, S. XXXII, İstanbul 1979'dan Ayrı Basım, s. 485; Mehmet Beşirli, "II. Abdülhamid Döneminde...", s. 125.

[193] BA, Y. PRK. ASK, nr. 21/63.

[194] Konu hakkındaki 20 Zilhicce 1303/19 Eylül 1886 tarihli Meclis-i Vükela mazbatasında silahlar için Avrupa ve Amerika fabrikatörleriyle görüşmelere başlanması gerektiği ifade edilmekteydi: BA, MV, nr. 12/51.

etmişti[195]. Bu teklif bir bakıma o tarihlerde sayıca dominant konumda olan Amerikan tüfeklerinin etkinliğinin kırılmak istenmesi olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmanın ne şekilde sonuçlandığını bilmiyoruz, ancak 1911'de bir miktar Martini-Henry tüfeğinin 7.65 mm tek atışlı Mauser tüfeğine çevrildiği söylenmektedir[196].

Osmanlı Devleti'nin Amerikan özel şirketleriyle yaptığı silah ticareti Almanya ile yapılan ticarette önemli bir ilk tecrübe olmuştur. İlginç olarak, satın alınmaya başlanan Alman silahlarının kalite kontrollerinin yapılması için gönderilen komisyonun başında yine Hüseyin Tevfik Paşa yer almaktadır[197]. Bu açıdan değişen tek şey Amerikanın yerini, yükselen yeni değer olarak Alman silahlarının almasıdır.

Her şeye rağmen, satın alınan yüz binlerce Amerikan silahının Osmanlı Devleti tarafından ilerleyen tarihlerde de kullanılmaya devam edildiğini görüyoruz[198]. Martini-Henry tüfeklerinin Osmanlı askeriyesinde uzun süre etkili olabilmesinin bir diğer sebebinin de Amerika'dan bu silahları yerli olarak üretebilmek için yapılan teknoloji transferi olduğu ortadadır. Çalışmamızın son kısmında bu konu üzerinde durulacaktır.

---

[195] BA, Y. Mtv, nr. 24/76 (28 Rebi'ülevvel 1304/25 Aralık 1886).

[196] Edward A. Hull, *Providence Too...*, s. 22.

[197] BA, DH. SAİD.d, nr. 1, s. 574.

[198] Mesela II. Abdülhamid döneminde kurulan Hamidiye Süvari Alayları Martini-Henry tüfekleriyle silahlandırılmışlardı. Toplam 22 alay süvariye 12.309 Martini-Henry tüfeği veriliyordu: Y. Mtv, nr. 56/40 (16 Rebi'ülahir 1309/19 Kasım 1891).

D) TÜRK SİLAH TEKNOLOJİSİNİN MODERNLEŞME ÇABALARI VE AMERİKA

> "...takallübât-ı zamâneden dolayı bir hâdisenin zuhûruyla hâricden fişenk celbi mümkün olamadığı takdîrde elde bulunan tüfenkler kālıb-i bî-ruh hükmünde kalarak bu yolda sarf edilen emekler hebâ oldukdan..."*

Silah üretimindeki teknolojik değişimin bir sonucu olmak üzere 19. yüzyılın ikinci yarısında geliştirilen tüfek sistemleri geçmişe oranla daha seri atış yapabilmekteydiler. 1860'larda kullanımı yaygınlaşan iğneli tüfekler bile önceki tüfeklere nispetle dört misli daha çok fişek sarf etmekteydi[199]. Maliyet hesaplamaları sonuçlarındaki paralel yükselişin de dikkate alınmasıyla, kısa bir sürede Osmanlı ordularını donatacak ithal Amerikan silahları için gerekli mühimmatın yerli olarak üretilmesi çalışmalarına en başından itibaren öncelik verilmiştir. Devlet adamlarının mühimmat gibi lojistik açıdan olmazsa olmaz bir maddenin tedarikinde dışa bağımlılığın ne kadar sakıncalı olduğunun farkında oldukları Tophane Müşiri Halil Paşa'nın "...mârü'l-beyân teneke ve kurşunun bir lüzûm-ı âcil üzerine buraya getirilememesi kıtlığı hiçbir şeye kıyas tutulamayacağı..." ifadesinden açıkça görülmektedir (Ağustos 1869)[200]. Dolayısıyla Osmanlı askeri çevreleri, gerek silah gerekse mühimmat üretiminin yerli olarak yapılmasında ihtiyaç duyulan her türlü malzeme ve makinenin alınması için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlar; konunun takipçisi olarak malî ve stratejik açıdan büyük öneme sahip tüfek ve fişeklerin Tophane'de üretimi için 19. yüzyılın son çeyreğinde bu konuda en fazla ilişki içerisinde bulunulan Amerikan askerî teknolojisinin transferi için çabalamışlardır.

---

* BA, İ. DH, nr. 48977; Amerika'dan günlük üç yüz bin metalik Martini-Henry fişeği üretebilecek tezgâhların getirtilmesinin ne kadar gerekli olduğunu izah ederken Tophane Feriki Seyyid Tevfik Paşa'nın dışa bağımlılığın açık tehlikesini çarpıcı tasviri.

[199] BA, İ. DH, nr. 42053; İ. DH, nr. 44243.

[200] Tophane Müşiri Halil Paşa'nın doksan bir bin beş yüz tüfek için fişek üretilmesi hakkına sadarete sunduğu tezkire: BA, İ. DH, nr. 42053, Lef 1.

1-) Tüfekhane İçin Amerika'dan Fişek Makinesi Satın Alınması

Tüfekhane'nin geliştirilmesi için çeşitli makineler almak üzere Avrupa'ya giden komisyon üyelerinden Rüstem Bey, Amerika'ya geçerek yaptığı incelemeler sonrasında uygun fiyata bir dizi makine satın almıştı (Eylül 1869)[201]. Osmanlı Ordusunda muvazzaf ve redif askerlerin tamamına, iğneli Snider tüfekleri dağıtılmasından sonra, sadece bu tüfeklerin mühimmatının karşılanmasına yönelik, günlük 100 bin kapasiteli tezgâhlar *Kırkağaç Fişekhânesi*'ne kurulmuştu. Ancak yapılan üretim, ihtiyacı tam manasıyla karşılayamamaktaydı. Bu durumda açığı kapatmak için dışarıdan mühimmat satın alınması kaçınılmaz oluyordu. Osmanlı ordusu, Amerika'da kabul görmesiyle eş zamanlı olarak bokser fişeği yerine metalik fişek kullanımını kabul etmiştir. Snider tüfekleri için günlük 15 bin adet metalik fişek üretebilecek *derme çatma* birtakım tezgâhlar yapılabilmişse de elde edilen fişek, sayı bakımından gerçek ihtiyacı karşılamaktan oldukça uzak görünmekteydi.

Providence Tool Şirketi'ne sipariş olunan Martini-Henry tüfeklerinin miktarı 600 bine çıkarıldıktan sonra, bu silahlar için gereken mühimmatın tedarikinin de düşünülmesi gerekmişti. Bu arada daha önce de vurguladığımız gibi, atış kabiliyetleri yüksek Amerikan yapımı tüfekler için oldukça fazla fişeğe ihtiyaç duyulmaktaydı.

Nisan 1875 tarihi itibariyle Providence Tool, anlaşma gereği 40 binden fazla Martini-Henry tüfeğini Osmanlı Devleti'ne teslim etmiş; buna yakın bir miktarı da teslim olunmak üzere yola çıkarmıştı. Kalan miktarın da iki yıl içinde tamamlanarak, teslim olunmasında anlaşılmıştı. Bu arada Martini-Henry tüfeklerinde de metalik fişek kullanılmasına karar verilmişti. Ancak bu fişeklerin Tophane'de üretilebilmesine uygun hiçbir tezgâh bulunmuyordu[202].

Bir taraftan ithal ikamesi yoluyla açık kapatılmaya çalışılırken sarf edilen paranın ciddi rakamlara ulaşması, diğer taraftan ise Avrupa'da siyasî havanın değişmesi sonrası fişek satın alınamaması durumunda yarım milyondan fazla tüfeğin hiçbir işe yaramayacağı gerçeğini dikkate alan Tophane, Martini-Henry tüfekleri için gereken metalik fişeğin yerli üretimle karşılanmasını, bu çerçevede *Tüfekhâne-i Âmire*'nin gerekli malzeme ve makineyle donatılmasını gündeme getirmiştir.

Bu amaca yönelik olarak Snider veya Martini-Henry tüfekleri için günlük 300 bin ve Winchester filintaları için 20 bin, revolver tabancalarının ihti-

---

[201] BA, I. DH, nr. 41649.

[202] Tophane Feriki Seyyid Tevfik Paşa'nın tezkiresi (27 Safer 1292/4 Nisan 1875): BA, İ. DH, nr. 48977, Lef 3 (Bkz: Ek, Belge-41).

yaç duyacağı 5 bin metalik fişek ve o miktar kurşun üretebilecek kapasitede tezgâhlar satın alınması teklif olunmuştur[203]. Tophane'de üretilmesi planlanan fişeklerin en önemli bileşenlerinden sarı teneke de bu tarihlerde Avrupa'dan ithal edilmekteydi. Sarı tenekeden günlük 300 bin fişek imaline yetecek levha çıkarabilecek birtakım hadde[204] ve silindirlerle kalhane aletlerinin de satın alınması ile Martini-Henry tüfeklerine gerekli olan metalik fişekler kovan ve diğer teferruatıyla birlikte yerli olarak üretilebilecekti. Böylece en azından fişek bakımından Avrupa'ya bağımlı kalınmamış olunacağının altı çizilmekteydi[205].

Tophane Feriki Seyyid Tevfik Paşa'nın Serasker Kaymakamlığı'na sunduğu tezkiresi Dâr-ı Şûrâ-i Askerî'de görüşülmüş ve Tüfekhane'de bu tür makinelerin bulunmaması önemli bir eksiklik olarak nitelenmişti. Her ne kadar söz konusu 600 bin Martini-Henry tüfeği için Winchester Fabrikası'na 200 bin fişek sipariş olunmuşsa da tüfeklerin sayısı karşısında bu sipariş yeterli görülemezdi[206].

Bahsedilen fişek tezgâhları tam takım olarak takriben 53 bin Osmanlı Lirasına, hadde ve silindir takımı ise 13 bin Liraya mal olacaktı. Bu arada mevcut fabrika dâhiline yerleştirilmesi mümkün olmayan parçalar için yeni bir yapı inşa edilmesi gerekmiş; maliyetinin de 15 bin Lirayı bulması tahmin edilmişti. Tophane, Maliye'ye hiçbir yük getirmeden alınmasını istediği tezgâhların finansmanı için kaynak da bulmuştu. Şöyle ki toplam 81 bin Osmanlı Lirasının 20 bin 800 Lirası *Bedelât-ı Nakdiye-i Askeriye*'den karşılanacaktı. 20 bin Lira İstanbul ve taşrada ihtiyaç sahiplerine yapılan barut satışından elden edilen gelirin, Maliye Hazinesi'ne ait olan 1290 ve 1291 seneleri hasılatının Tophane'ye bırakılmasıyla sağlanacaktı. Kalan 40 bin 200 Lira açık da Kılâ'-ı Hâkâniye'den getirilmiş ve getirilmekte olan çürük barut, köhne fişek, mayalık vesairenin Tersane-i Âmire'ye verilmesiyle, çeşitli güllelerden elde edilecek gelir ve Tophane-i Âmire sahilinde inşa edilmekte olan rıhtım masrafına karşılık tutulan ıskonto hasılatından kalacak fazla parayla kapatılacaktı[207].

Martini-Henry tüfekleri için metalik fişek üretebilen makineler Avrupa'da o tarihlerde henüz yapılamıyordu. Bunlar sadece Amerika'da Winches-

---

[203] BA, İ. DH, nr. 48977, Lef 3.

[204] Haddehane kütük veya ignot olarak dökülmüş olan çeliğin tav fırınında ısıtılıp iyice tavlandıktan sonra üretilecek makın şekline göre kalibre edilmiş merdanelerin arasından geçirilerek kesitinin inceltilmesi ve şekil verilmesi prensibine dayanan bir üretim metoduna sahip ağır sanayi tesisi olup, burada kullanılan makineye hadde makinesi (Rolling mill) denilmektedir.

[205] BA, İ. DH, nr. 48977, Lef 3.

[206] BA, İ. DH, nr. 48977, Lef 2 (2 Rebi'ülevvel 1292/8 Nisan 1875).

[207] BA, I. DH, nr. 48977, Lef 3; MAD, nr. 10590, s. 37.

ter Fabrikası'nda üretildiğinden, buradan satın alınması ve Mirliva Tevfik Paşa'nın beraberinde bulunan memurlardan bir kısmının bu tezgâhların işleyişini öğrenmeleri ve Tevfik Paşa'nın tezgâhların üretimine nezaret etmesi istenmekteydi. Sarı teneke üretimi için ihtiyaç duyulan tezgâhların ise en ince ve düz teneke üreten ülke olan İngiltere'den satın alınması teklif ediliyordu.

Askerinin elindeki silahın sayısını ve kalitesini yükseltme çabası içinde olan Osmanlı Devleti, modern silahların ihtiyacı olan mühimmatı kendisi üretmek için Tophane'nin isteği doğrultusunda gerekli tezgâh ve aletin bir an önce satın alınmasına karar vermekte tereddüt göstermemiştir[208].

Bütün bu iyi niyetli girişimlere karşın Ekim 1876 tarihlerinde hâlâ fişek makinelerinin tamamının getirtilemediğinden şikâyet olunmaktaydı. Bir arşiv belgesinde geçen "...fişenk i'mâlâtının te'sîs-i esbâb-ı terakkîsi için elzem olan makinelerin her ne yapılır ise yapılıp bilâ-ifâte-i vakt mübâya'a ve celb edilmesi bugünkü günde umûr-ı mefrûzadan bulunduğu..." şeklindeki çarpıcı ifade meseleye devlet erkanının yaklaşımındaki hassasiyetin anlaşılmasında yeterli bir göstergedir[209]. İstenilen fişek makinelerinin satın alınması için gereken 50 bin Sterlinin bu tarihte verilmesi düşünülmüşse de acil mühimmat ihtiyacı nedeniyle bundan vazgeçilmek zorunda kalınacaktır[210].

Günlük üretim kapasitesi 325 bin fişek olan makineler bir süre sonra Amerika'dan satın alınmış ve Tophane'nin Zeytinburnu Fabrikası dahilinde bu makineler için özel bir kısım inşa edilmişti (Şubat 1882)[211]. II. Abdülhamid, Aralık 1883 tarihinde eldeki Martini-Henry tüfeklerine fişek üretmek üzere satın alınan fişek makinelerinin durumu ve ful kapasite üretime geçirilmeleri için gereken şartlar hakkında *Yaver-i Ekrem* Hüseyin Hüsnü Paşa'dan bilgi istemişti[212]. Bu tarihte devletin amacının, sayısı 600 bini geçmekle elde mevcut en fazla Amerikan tüfeği olan Martini-Henry tüfeğinin mühimmatını yerli imkanlar dahilinde karşılamak için teknolojik olarak gerekli transferi sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir. Konu hakkındaki belgelerde geçen "Martini-Henry tüfenklerine mahsûs fişenklerin Tobhâne-i Âmire Fabrikalarında i'mâl olunup, bunun için ecnebi fabrikalarına mürâca'ata lüzûm kalmamak..." ifadesi meseleyi zaten özetlemektedir[213].

---

208 BA, İ. DH, nr. 48977, Lef 4 (7 Rebi'ülevvel 1292/13 Nisan 1875 tarihli irade).

209 BA, İ. MMS, nr. 2464 (29 Ramazan 1293/18 Ekim 1876).

210 BA, İ. MMS, nr. 2487 (10 Zilkade 1293/27 Kasım 1876).

211 Burası 2 milyon 264 bin 449 kuruş 6,5 paraya mal olmuştur. Bunun 1 milyon 828 bin 592 kuruş 30 para kısmı işe yaramaz top parçalarının, 433 bin 856 kuruşu ise yine Tophane'deki hurda ve köhne eşyaların satılmasıyla elde edilmişti: BA, ŞD. DH, nr. 614/34, Lef 1.

212 BA, Y. PRK. ASK, nr. 21/41, Lef 2.

213 BA, Y. PRK. ASK, nr. 21/41, Lef 3.

II. Abdülhamid'in iradesi üzerine durum Seraskerlik kanalıyla Tophane'den sorulmuştur. Tophane-i Amire Meclisi'nin konu hakkında hazırladığı mazbatada, o sırada elde bulunan fişek makineleri ve hadde silindirlerinin günlük 300 bin Martini-Henry fişeği üretebilecek bir kapasiteye sahip olduğu haber verilmekteydi. Tam kapasite olarak faaliyet gösterilmesi ve günlük 300 bin sandık fişek üretilmesi durumunda bunların kurşunlarına kâğıt sarmaya mahsus 15 adet makineden beşinin Amerika'dan getirtilmesine çalışılmaktaydı. Söz konusu 5 makinenin 1910 İngiliz Lirasına mal olacağı hesaplanmıştı. Geri kalan 10 makine ise Tophane'de imal olunacaktı[214]. Bu tarihte günlük 10 bin Martini-Henry fişeği üretilmekteydi. Tam kapasite üretime geçilmesi durumunda yaklaşık 1200 işçiye ihtiyaç duyulacaktı[215].

Görüldüğü gibi, II. Abdülhamid döneminde, Amerika'dan ithal tüfekler için gerekli mühimmatın üretiminde yerli kaynakları kullanmak ve en azından mühimmat için yapılan ithalatı tamamen sonlandırmak maksadıyla mesele ciddi olarak ele alınıyordu. Martini-Henry tüfekleri için ihtiyaç duyulan fişeklerin üretiminde gerekli makine ve malzemenin tamamlanarak, tam kapasite üretime geçilmesi çalışmaları titizlikle sürdürülüyordu.

İhtiyatlı davranarak, yedekte bir miktar mühimmat bulundurmak isteyen Osmanlı askeriyesinin bu yöndeki talebi Meclis-i Vükela'da görüşülürken yapılan değerlendirmeler, Amerikan tüfeklerinde kullanılacak fişeklerin yerli olarak üretilmesi için atılan teknik adımlardan kısa sürede sonuç alınmaya başlandığını göstermesi bakımından önemlidir. Yedeklenmesi düşünülen fişeklerin iki yolla hazırlanabileceği açıktır. Birincisi Amerika'dan ithal edilerek, ikincisi ise Zeytinburnu'nda bulunan fişek makinesinde üretilerek. Azaryan Efendi ile görüşmelerde bulunularak fişeklerin iki durumda, yani ithal ikamesi veya yerli olarak üretilmesi halinde maliyetlerinin ne olacağı hesaplanmıştı[216]. Günlük 60 bin adet fişek üretilebilen Zeytinburnu'ndaki fişek makinesinin kapasitesi, ayrılacak ödeneklerle yükseltilebilirdi. Gümrük mürettebatından hariç, Tophane'den verilen haftalığın 300 bin kuruşa çıkarılması durumunda iki hafta sonra Zeytinbur-

---

[214] BA, Y. PRK. ASK, nr. 21/41, Lef 3.

[215] Üretim tam kapasite olarak yapıldığı zaman 1.200 işçinin ücreti ve çinko gibi fişek üretimde gerekli malzemenin, dolum için yapılacak harcama dışında, her sandık yani bin adet fişek için birer lira hesabıyla günlük toplam üç yüz Osmanlı Lirası bir masrafa mal olması öngörülüyordu: BA, Y. PRK. ASK, nr. 21/41, Lef 3; Y. PRK. ASK, nr. 261/60.

[216] Azaryan Efendi'nin verdiği fiyata göre Winchester Repeating Arms ve Union Cartridge şirketlerinden alınacak otuz milyon fişek 150 bin Sterline; elli milyon fişek ise 250 bin Sterline mal olacaktı (BA, MV, nr. 6/4).

nu'nda günlük 150 bin ve ardından 200 bin adete çıkarılması mümkün görülmüştü. Bin tane yerli fişeğin yaklaşık maliyetinin 4 Osmanlı Lirası civarında olacağı anlaşılarak, Zeytinburnu'nda üretilmesinin tercihine karar verilmiştir (12 Kasım 1885)[217].

Bir süre önce tamamına yakını ithal edilen mühimmatın tedarikinde artık yerli üretimin tek başına yeterli olacağına güvenilmeye başlanmıştı[218]. Amerika'dan satın alınan makineler, teknolojik olarak yine Amerika'dan elde edilen bilgi ve tecrübeler sayesinde işlerlik kazanmaktaydılar.

2-) Tophane'den Amerika'ya Staj İçin Eleman Gönderilmesi

Amerika'dan satın alınan tüfeklere mahsus fişekleri tamamen yerli olarak üretebilmek için gerekli makine ve tezgahların sağlanması tek başına yeterli olmayıp, ayrıca sistemi işletebilecek bilgili ve tecrübeli elemana ihtiyaç olduğu aşikardı. Yani bir taraftan maddî birikim ithal edilirken, aynı zamanda bu birikimin önemli bir öğesi olan bilgi ve tecrübenin de elde edilmesi gerekmekteydi. Bu düşünceyle Tophane-i Âmire Sanayi Birinci Alayı'ndan Yüzbaşı Durmuş Ağa, İdadiye Taburu'na mensup Mustafa Çavuş, Osman ve İsmail onbaşılar, Snider ve Martini-Henry tüfeklerine fişek üretmek için satın alınacak makine ve tezgahların kullanımını öğrenmek üzere Winchester Fabrikası'na gönderiliyorlardı. Bunlardan Yüzbaşı Durmuş Ağa'dan metalik ve bokser fişekleri için gerekli teneke eczasının hazırlanması formülünü anlaması; geri kalanlardan hem teknik bilgilerini artırmaları hem de söz konusu makine ve tezgâhın parçalarıyla alet ve edevatının kullanımı ve tamiratını tam manasıyla öğrenmeleri bekleniyordu (12 Eylül 1873). Bu hareket, düşünce ve uygulamada günümüzün stajyerlik uygulamasıyla paralellik göstermektedir. Winchester Fabrikası'na gönderilen bu dört görevlinin çalışmaları ise, Amerika'da bulunan Miralay Tevfik Bey tarafından denetlenecekti[219].

---

[217] BA, MV, nr. 6/4.

[218] Esasında gerek tüfek gerekse mühimmat açısından yerli üretimden istenilen verimin saglanabilmesi için gösterilen gayretin semeresi, beklentileri tam olarak dengeleyemeyecektir. 1913 Balkan Savaşları sırasında Tophane'de günlük mühimmat üretimi mavzer tüfekleri için 110 bin fişek seviyelerinde seyretmekte (*Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü*, İstanbul 1988, s. 183.) olup, savaş sırasında tüfek ve mühimmat satın alınması noktasında Almanya dahil Avrupa devletlerinin sırt çevirmelerinden (*Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın...*, s. 44) kaynaklanan sıkıntılar devam etmekteydi.

[219] Elemanlara aylık kırkar Sterlin maaş ve bir kereye mahsus seksener Sterlin harcırah verilmesi düşünülmüştür. Ancak maaşlar yüksek olabileceğinden Tevfik Bey'den maaşların miktarının ne olması gerektiği hususunda bilgi istenmiştir (Atatürk Kitaplığı, Mc-Evrk, nr. 20/02, Lef 5).

3) Martini-Henry Tüfeğini Yerli Olarak Üretmek İçin Makine Satın Alınması

Osmanlı Devleti'nin Avrupa silah teknolojisinde yaşanan gelişmelere paralel hareket etme ve ordusunu dönemin modern silahlarıyla donatma gayretinde, özellikle Sultan Abdülaziz'in döneminde göreceli bir artış yaşanmıştır. Henüz iğneli silahların Avrupa'da tam manasıyla kabul görmesi üzerinden iki sene geçmemişti ki devlet adamları, ilk etapta nizamiye askerlerinin iğneli sistem tüfeklerle donatılması amacıyla Tüfekhane'nin genişletilmesi ve iğneli tüfeklerin yerli olarak üretilebilmesi için gerekli makine ve aletlerin Avrupa'dan getirtilmesiyle görevli bir komisyonu İngiltere'ye göndermişlerdi (1868)[220]. Komisyon üyelerinden Albay Rüstem Bey İngiltere'den Amerika'ya geçerek burada çeşitli incelemelerde bulunmuştur.

Rüstem Bey Amerika'nın silah üretiminde ulaştığı teknolojik üstünlüğü takdir ederek, Tüfekhane'nin modernizasyonu için alınmasına karar verilen 21 bin Sterlin tutarında makinenin Amerika'dan sağlanmasını talep etmişti.

Rüstem Bey'e göre Tüfekhane'de haftalık 400-500 tüfek üretebilmek için 6 bin Sterlin kıymetinde çeşitli alet ve edevatın yanında 38 bin Sterlin değerinde makinelerin alınması gerekli olup, Komisyona satın alınma talimatı verilen 21 bin Sterlin değerindeki makineler tek başına yeterli olmayacaktı[221]. Dönemin Tophane Nazırı Halil Paşa ise bu kadar makinenin getirilerek tam anlamıyla kurulup, çalıştırılmasının, bu arada Tophane'deki işçilerin bunları kullanmayı öğrenmesinin zaman alacağını ileri sürmüş ve bunun yerine Rüstem Bey'in satın alınmasını teklif ettiği yirmi makine dâhil olduğu halde 23–24 bin Sterlinlik makine alındığı taktirde haftalık 400-500 tüfek üretecek seviyeye ulaşmak için ihtiyaç duyulacak diğer makinelerin yerli olarak Tophane'de yapılması fikrinde olduğunu bildirmiştir[222].

Halil Paşa'nın isteği doğrultusunda irade çıktıktan kısa bir süre sonra, Albay Rüstem Bey Amerika'da bir iki silah fabrikasının iflas ettiği ve gayet iyi durumda olan makinelerinin yarı fiyatına satın alınmasının tercih olunduğunu bildirmekteydi[223].

Yaşanan olayların, Amerika'da silah üretiminde gerçekleşen teknolojik yenilikleri birinci elden takip ve ekonomik olarak iyi durumda olmayan Amerikalı silah üreticilerinin durumunu bir avantaj olarak kullanmak suretiyle, Osmanlı Devleti'ne Amerikan teknolojisini transfer etme şansını sağlamış olduğu anlaşılmaktadır.

---

220 BA, İ. DH, nr. 40725.

221 BA, I. DH, nr. 41468.

222 BA, I. DH, nr. 41468.

223 BA, I. DH, nr. 41649.

Amerika'dan alınan ilk silahların muayenesi ve sevkinde büyük gayreti görülen Washington Sefiri Blacque Bey, 17 Aralık 1869 tarihinde merkeze gönderdiği bir telgrafta teknoloji transferi hususunda kaçırılan bir fırsattan üzüntüyle bahsetmekteydi[224].

Blacque Bey'in telgrafından Albay Rüstem Bey tarafından yerli üretim için makine alınması yönünde yapılan tekliflerin gereği gibi değerlendirilemediği anlaşılmaktadır. Blacque Bey "...diğer taraftan dahi Dersaadet'de bir esliha fabrikası teşkîline mahsûs makineler mübâya'asıçün bir tâkım iyi fırsatlar düşmüş iken vaktinde istifâde olunamadığına mebnî elden kaçırmış olduğumuzdan cesâmet-i fevkal'âdesi gerek şimdiki Amerika askerinin ihtiyâcât-ı cüz'iyesine ve gerek masârifât-ı devlet hakkında ittihâz olunmuş olan usûl-i tasarrufiyeye nisbet kabûl etmeyen Springfield Fabrikası'nda bulunan makinelerden bir mikdârının bize verilmesini devlet-i müşârun-ileyhâdan taleb etmekliğimi münâsib addederim. Az müsta'mel olan işbu makineler bize nısıf bahâ ile fürûht olunacak ve biz de hem vakit kazanarak hem de Amerika'nın bu taraflarında yapılan makinelerin en a'lâsına mâlik olarak iki yüzden fâ'ide-mend olmuş olacağız. İşbu teşebbüsât-ı âcizânemin bi'l-kabûl olunacağını ve Tobhâne-i Âmire'nin dahi bundan i'tibâren üç ay zarfında günde yeni usûlde iki yüz tüfenk i'mâl edebilir birinci derece bir fabrika teşkîline lâzım olacak alâta mâlik olacağını bu hâlde yalnız taraf-ı Devlet-i Aliye'den kabûl olunacak usûlde ba'zı edevât-ı mahsûsa kalır ki onun dahi sonradan îcâbına bakılır..." demektedir. Bu ifadelerden Amerikan silahlarının yerli olarak üretilebilmesi için her ne kadar bazı fırsatlar kaçırılmışsa da, Amerikan Hükümeti ile temasa geçilerek Springfield Silah Fabrikası'ndan az kullanılmış silah tezgâhlarının satın alınmasının hâlâ mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Blacque Bey, söz konusu makineler yarı fiyata ve kısa süre içinde teslim alınabileceği için, izin verilmesi durumunda bu girişimin çok önemli iki avantaj sağlayacağının altını çiziyordu. Gerçekleşmesi durumunda Tophane-i Âmire'nin 3 ay gibi kısa bir sürede, yeni sistemde günlük 200 tüfek üretebilecek bir tesise sahip olacağını beyan ediyordu. Blacque Bey'in *yeni usûl* ibaresine dikkat etmek gerekiyor. Bu ibare aslında Amerikan silah teknolojisinin en önemli buluşu olan *interchangeable*, yani aynı standartlarda üretilen tüfek aksamının ihtiyaç durumda birinin diğeri yerine kullanılmasına atıftan başka bir şey değildir.

Daha 1869 tarihinde gerçekleştirilmesi düşünülen bu transfer aslında o sırada Amerika'da Devlet Başkanı olan Grant'ın, Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler içinde olmasından faydalanılarak gerçekleşebilirdi.

---

[224] BA, HR. TO. 115/32, Lef 1.

Aynı tarihlerde Amerika'ya gönderdiği askerî komisyonlar vasıtasıyla silah ve mühimmat satın aldığını gördüğümüz Rusya da Osmanlı Devleti ile benzer bir süreçte bulunuyordu. Amerika'daki Komisyonun başında bulunan General Gorlov ile Savaş Bakanı Miliutin arasında bu konuda üst düzey bir tartışma yaşanmaktaydı. Gorlov, Martini-Henry tüfeği ithal edilmesi yönünde ısrar ederken, bu görüşten hoşlanmayan Miliutin, Gorlov'a yükleneerek; "Rusya Mısır değildir, Monako değildir, ordusunu donatmak için kendisini dış alımlarla sınırlayamaz" diyordu. Miliutin'e göre bir an önce yerli üretime geçilmeli ve ilerleyen yıllarda Rusya kendi silahını kendisi üretmeliydi[225].

Osmanlı Devleti de Amerika'dan silah ve mühimmat satın almaya başladığı ilk andan itibaren söz konusu teknolojinin transferi noktasında birtakım tasavvurlar içindeydi. Ancak İstanbul'da öncelik, Rusya'nın aksine, yüklü miktarda dış alım yapılmasına verilmişti.

Osmanlı Sefiri Blacque Bey'in, Amerika'dan alınan silahların teknolojisinin İstanbul'a getirilmesi hususunda daha sonra da çalıştığı anlaşılmaktadır. Nitekim kendisi Providence Tool Co. ile giriştiği silah alımı görüşmelerinde, söz konusu silahların Osmanlı topraklarında üretilmesi üzerinde durmuş[226] ve alınacak 200 bin silahın en iyi bu şirket tarafından imal edilebileceğini merkeze bildirmiş olmasına rağmen, açılan ihalede Winchester şirketi tercih edilmekle aslında merkezde yeni teknolojiye dayalı olarak bir silah fabrikası kurulması için önemli bir fırsat da kaçmış oluyordu.

Öncelikle Amerikan silah şirketlerine yüklü miktarda silah siparişi veren Osmanlı Devleti'nin, teknoloji transferi çalışmalarını da bu paralelde devam ettirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımı dönemin devletlerarası konjonktürü içinde düşünmek gerekmektedir. Osmanlı Devleti ile 19. yüzyılda sürekli sürtüşme halinde olan Rusya, Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhindeki tahriklerinin dozunu artırmaktaydı. Rusya ile yakın zamanda bir savaşın kaçınılmaz olduğunu bilen devlet adamları bir an önce gereğini yaparak, askerî hazırlıkları tamamlamak istiyorlardı. Kısa vadede etkili bir askerî güç hazırlamak için Amerika'dan silah ithal edilmesi uygun bir yoldu. Zira teknoloji transferi, sonuç alması zaman isteyen bir yaklaşımdı. Her ne kadar mağlup olmuşsa da, 93 Harbi'nde, Amerikan silahlarının sağladığı yüksek ateş gücü karşısında Rusları şaşkına çeviren Osmanlı askeriyesinin kısa vadede hedefi tutturduğu söylenmektedir[227]. Ancak amansız rakibi Rus-

---

[225] Joseph Bradley, *Guns for the Tsar...*, s.119.

[226] BA, HR. TO. 115/90 (7 Eylül 1872).

[227] Joseph Bradley, *Guns for the Tsar...*, s.128-129.

ya uzun vadede kendine ait bir savaş sanayisi kurarak, hem malî hem de askerî açıdan daha başarılı olacaktır.

Osmanlı Devleti Amerika'dan tüfek ithalatına ağırlık verirken, tüfeklerin üretilmesinde kullanılacak makine aksamını da parçalar halinde getirtmeye çalışıyordu. Amerika'dan yapılan silah ithalatının yüksek maliyesi ve yaşanan kötü tecrübenin de etkisiyle olsa gerek, 1883 yılı başlarında Martini-Henry tüfekleri ve revolver tabancaların Tüfekhâne'de üretilebilmesi için çalışmalara hız vermiştir. Ferik Seyyid Paşa, Tophane-i Âmire İmalat Nazırı olduğu sırada bu konuda bir takrir kaleme almıştı. Görüşülmek üzere Tophane-i Âmire Meclisi'ne sunulmuş olan takrirdeki ifadelerden, Martini-Henry tüfek ve revolver tabancalarının parçalarının Tophane-i Âmire'de üretilebilmesi için eldeki makinelerin yetersiz olduğu, tüfek parçalarının bu nedenle el ile imal edilmek zorunda kalındığı anlaşılıyor[228]. Tüfekhane'deki üretim sisteminin tamamlanarak, "Avrupa'dan tüfenk ve tabanca mübâya'asına meydân verilmemek için" tamamı dokuz parça olan tezgah, şahmerdan ve kasnak takımlarının satın alınması gerekmektedir.

Tophane-i Âmire Meclisi, gerekli aletlerin satın alınarak, yerine konulması ve Tüfekhane'de bulunan Enfield ve Springfield tüfeklerin imaline mahsus makinelerden henüz yeni sisteme adapte edilmeyenlerin de uyumunun sağlanmasından sonra, imalat için muntazam bir teçhizat elde edilmiş olunacağına dikkat çekiyordu. Amerika'ya sipariş edilecek, toplam 8.045 Sterlin tutarındaki parçalar için gerekli ödemenin dört taksite ayrılarak, her ay Hazine'den Tophane'ye teslim edilmesi gerektiğini bildiriyordu.

Amerika'dan Tüfekhane için getirtilmesi planlanan makinelerin bedelinin 1298 malî yılı bütçesinden ödenmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Makinelerin satın alınabilmesi için Sadâret, Tophane-i Âmire Müşiriyeti ve Maliye Nezareti arasında yapılan yazışmalardan özellikle Sadâret'in 8.045 Sterlinin, Tophane'nin 1298 senesi tahsisatında karşılığı olup olmadığı sorusuna, Tophane tarafından verilen cevaba dikkat edilmelidir. Tophane-i Âmire Müşiri Ali Saib Paşa cevabında, "...edevât-ı mezkûrenin bahâsı bulunan sekiz bin Liranın Tophâne-i Âmire'nin sene-i hâliye büdcesinde karşılığı olmayıp, fakat alınması arzu olunan edevât Tüfenkhâne-i Âmire destgâhlarının nevâkısını ikmâl ile Martini tüfenginin ve revolverlerin mükemmelen burada yapılabilmek iktidârını bahşedeceğinden ve çünkü Avrupa'dan Devletce vukū'a gelen bu misillü mübâya'âtda esmânın vaktiyle tesviye edilmemesinden ve sâir gûna esbâb ve vesâilden dolayı müte'ahhidleri tarafından

---

[228] Tophane-i Âmire Meclisi Mazbatası: BA, Y. A. Res, nr. 19/25, Lef 3 (7 Rebi'ülevvel 1300/16 Ocak 1883).

her bâr görülen ta'tîlât ile bilâhare işin de'âvî ve mehâkime düşmesiyle bu yolda nâçâr ihtiyâr oluna-gelen bunca mesârifât-ı zâ'ide nazar-ı bahş ve hesâba alınınca Tüfekhâne-i Âmire'nin ikmâl-i noksânıyla bu gibi hâllerden kurtulmak için bir def'alık olarak marü'z-zikr mebâliğin i'tâsı..."nı istemekteydi[229]. Ali Saib Paşa'nın sözleri Martini-Henry tüfeklerinin tamamen yerli olarak üretilebilmesi çalışmalarına hız verilmesinin birinci sebebini bize sunmaktadır. Martini-Henry tüfeklerinin satın alındığı Providence Tool Kumpanyası ile yaşanan sorun bu kararın alınmasında birinci derecede etkili olmuştur. Mali sıkıntı nedeniyle 1298 senesi bütçesinden karşılık bulunamayan makineler için gerekli ödeme, en erken 1299 malî yılında, münasip bir vilayetin ağnam rüsumundan sağlanarak, dört taksit halinde yapılabilecekti[230]. Amerika'dan, Tüfekhane'nin eksiğinin giderilmesi için söz konusu dokuz parça makinenin karşılığının 1299 bütçesinden sağlanarak, satın alınması hususunda kısa bir süre sonra, 8 Nisan 1883 tarihinde resmi izin verilmişti[231].

Tophane'nin Martini-Henry tüfeklerini İstanbul'da üretme çalışmalarına hız vermesi, geçici olarak Washington Sefiri atanan Hüseyin Tevfik Paşa'ya verilen *Hususî Talimatname*de de karşılığını bulmuştu. Talimatın üçüncü maddesinde, tüfeklerin yerli olarak üretilmesinin daha yararlı olacağı vurgulanarak, Tophâne'nin ihtiyacı olan bazı makine ve sair aletin Amerika'dan satın alınması yönünde gerekli iradenin çıktığı ve bu çerçevede işe yarar makinelerin gönderilmesine dikkat etmesi Tevfik Paşa'dan istenmekteydi[232].

Bu tarihlerde, Tüfekhane'nin geliştirilerek, Martini-Henry tüfeklerinin tamamen yerli olarak üretilebilmesi için başlatılan kapsamlı çalışma dahilinde, dönemin en kaliteli demirine sahip İngiltere'den de makine satın alınmıştı. Londra'dan getirtilen şahmerdanlar ile çekiç tezgâhı için Zeytinburnu'nda *Demirhâne* dâhilinde özel bir yer inşa edilmesi için gerekli keşif yapılmıştı. Bu inşaatın Devlete 61.824 Kuruşa mal olması bekleniyordu [233]. Çalışmalarını hızlandıran Tophane bir süre sonra Londra'dan getirtilen şahmerdanlara mahsus olarak üretilmesi gereken alet-edevat kalıpları için 13 ton ağırlığında takoz ve 30 tane dört köşe çubuk çelik için İngiltere'de bazı fabri-

---

[229] BA, Y. A Res, nr. 19/25, Lef 4 (29 Rebi'ülevvel 1300/7 Şubat 1883).

[230] Sadrazam Said Paşa'nın tezkiresi: BA, Y. A. Res, nr. 19/25, Lef 1 (25 Rebi'ülahir 1300/5 Mart 1883).

[231] Sadrazam Said Paşa'nın takriri üzerine II. Abdülhamid'in 30 Cemâdiü'l-ulâ 1300 tarihli iradesi: BA, İ. DH, nr.70209.

[232] BA, Y. PRK. EŞA, nr. 3/53.

[233] BA, İ. DH, nr. 73091 (14 Ramazan 1301/7 Temmuz 1884).

kalarla görüşmekteydi. Demirhane için aynı tarihte, en son icat edilip, İngiltere fabrikalarında kullanılmakta olan, yetmiş ocağı idareye kâfi, emniyet kapaklı bir adet körük de İngiltere'den satın alınıyordu (Ekim 1884)[234].

Amerikan silahlarının mühimmatlarıyla birlikte tamamen yerli üretilebilmesi için 1880 sonrası hızlandırılan çalışmalar, silah ticareti durmasına rağmen, Amerikan tüfeklerinin Birinci Dünya Savaşına kadar Osmanlı Devleti ve askerinin hizmetinde kalmasında birinci derecede etkili olmuştur. Ancak 1885'ten sonra Osmanlı Devleti ordularında Alman yapımı hafif silahların hakimiyeti başlamıştır.

4-) Amerikan Tüfeği Alımı Süreçlerinde Mısır, Rusya ve Osmanlı Devleti Mukayesesi

Amerikan silah sanayisi 1865'te İç Savaş'ın sona ermesiyle bir krize girmiş, bu krizde kimi üreticiler hayatta kalmak için faaliyet alanlarını değiştirmek zorunda dahi kalmışlardı. Silah üretmeye devam etmek isteyen şirketler için diğer bir kurtuluş yolu şüphesiz silah ihracıydı. Amerikan silah sanayisinde yaşanan teknolojik gelişmelerin diğer ülkelerdeki yankısı, bu anlamda gerekli alt yapıyı zaten sağlamıştı. Bu tarihlerde üç farklı Amerikan silah şirketinin, aynı coğrafya içinde yer alan ve birbirleriyle inişli çıkışlı ilişkiler içinde olan üç ülkeyle ticarete başladığını görüyoruz: Meşhur Colt silah şirketi Rusya ile Remington şirketi Mısır ile ve Providence Tool Kumpanyası Osmanlı Devleti ile.

Söz konusu üç ülkenin Amerika'dan silah alımı konusundaki yaklaşımını kısaca karşılaştırırsak, 1869-1880 seneleri arasında Mısır yaklaşık 250 bin Remington tüfek ve karabinası satın almıştır[235]. Mısır'da, 1871'de bir Remington fabrikasının kurulması gündeme gelmiş ve 37.000 Dolara mal olacağı anlaşılmıştı. Daha sonra bu para 33.000 Mısır Paunduna düşürülmüşse de fabrika kurulması, gerçekleşmeyen bir teşebbüs olarak kalmıştı[236]. Fişek yapımında ise Remington, Minie'dan kalan ustalara teknik eğitim verilmesine öncülük ederek, bir fişek fabrikası açılmasında önemli yardım sağlamıştır. Mısır ile Amerikan Remington silah şirketi arasındaki ticarî ilişkiler uzun bir sorunlu dönemden sonra, tatsız bir şekilde sonuçlanmıştır. Remington, malî olarak kötü günler geçiren Mısır Hükümeti'nden olan alacağını ancak Amerikan konsolosunun araya girmesiyle tahsil edebilmişti[237].

---

[234] BA, Y. Mtv, nr. 15/85.

[235] John Dunn, "Egypt's Nineteenth Century Armaments...", s. 249.

[236] John Dunn, Aynı makale, s. 252

[237] John Dunn, Aynı makale, s. 253-254.

Rusya'nın Amerikan Colt silah şirketiyle ilişkilerinde daha farklı bir strateji takip ettiğini anlıyoruz. Ruslar önceliği üretimin yerli olarak yapılabilmesine vermiştirler. 1861'de II. Alexandre'ın başlattığı özgürlük ve reform hareketi, Rus silah üretimine, kamu fabrikalarında uygulanan tekniklerinin 1866'da köklü birtakım degişikliklere uğraması şeklinde yansımıştır. Bundan sonra Rus silah sanayisinin makineleştirilmeye çalışıldığını görüyoruz[238]. Rusların Amerikalı özel silah fabrikalarından bu yönden çok istifade ettikleri görülmektedir.

Osmanlı Devleti gibi işe öncelikle Amerikan teknolojisinin yardımıyla eski model tüfeklerini kuyruktan dolar sisteme çevirerek başlayan Ruslar, bu sırada Izhevsk'te Colt marka revolverler üretmek için lisans satın almışlardı. 1871'de 20 bin Smith & Wesson tabancası ithal etmişler, Rus askerlerince kullanılması resmen benimsenen Smith & Wesson tabancalarından 1878'e kadar yaklaşık 112 bin tane daha satın alınmıştı. 1868'de Berdan tüfeğini kabul eden Rus askeri çevreleri, Colt Kumpanyası'ndan 30 bin Berdan tüfeği satın almış, 1870'de de 30 bin Berdan 2 tüfeği sipariş vermişti.

1869'da Piyade General Vladimir Vasilevich von Notbok başkanlığında kurulan bir Komisyon, *Tula* silah fabrikasının senelik 75 bin *interchangeable* Berdan tüfeği imal edebilecek seviyede makineleştirilmesini önermiştir[239]. Rusların Amerika ve İngiltere'den gerekli makineleri satın alarak, Osmanlı askerinin sahip olduğu Martini-Henry tüfeği karşısında teknolojik kapasitesi yetersiz olsa da[240], Berdan 2 tüfeklerini kendi ülkelerinde üretebilme istekleri 1873'te sonuç vermeye başlamıştı. İngiliz Greenwood Kumpanyası'ndan satın alınan bir buçuk milyon ruble değerindeki makinelerin kurulması ve kullanımının Ruslara öğretilmesi için aslen Amerikalı olan James Burton'un başkanlığında bir ekip Petersburg'a gönderilmişti. Daha önceki senelerde Amerikan silah teknolojisinin İngiliz Enfield Silah Fabrikası'na transferinde önemli bir rol oynayan Burton, aynı işi bu sefer Rusya için yapıyordu[241].

1884'e kadar Tula'da yaklaşık bir milyon Berdan 2 tüfeği üretilerek, Rus askerleri yeniden donatılmıştır. 93 Harbi'nin en şiddetli döneminde Tula'da günlük ortalama 650 Berdan 2 tüfeği üretildiğini biliyoruz[242]. Tula'da aynı şekilde Smith & Wesson tabancalarının Rus askeriyesinin 1871'de kabul ettiği modelinden 1880-1890 arasındaki on yılda Tula'da 300-400 bin tane

---

238 Joseph Bradley, *Guns for the Tsar*..., s. 132.

239 Joseph Bradley, *aynı makale*, s. 157.

240 Joseph Bradley, *aynı makale*, s. 119.

241 Joseph Bradley, *aynı makale*, s. 158.

242 Joseph Bradley, *aynı makale*, s. 159.

üretilmişti. Kuzey Batı Rusya'da bulunan *Sestroretsk* hafif silah fabrikası ve *Izhevsk*'deki diğer fabrikalarda da sistemli bir makineleşmeye gidildiği görülüyor.

Osmanlı Devleti'nin Amerikan silah sanayisiyle ilişkisini kısaca değerlendirmek gerekirse, öncelikle tüfek teknolojisindeki buluşun alınarak, eldeki eski model tüfeklerin Tophane'de hızla, kuyruktan dolar, iğneli tüfeğe dönüştürüldüğünü görüyoruz. Kuyruktan dolar sisteme geçiş aşaması Rusya gibi birçok ülkede de benzer bir uygulamaya sahne olmuştu. Tüfek imalatının yüksek maliyeti, eldeki tüfeklerin mümkün olduğunca yeniliklere adapte edilmesi sonucunu doğurmuştu.

Türk-Amerikan silah ticaretinin ikinci dönemi diyebileceğimiz, Amerikan özel silah şirketleriyle yapılan ticaret, Osmanlı Devleti'ne önemli kapılar açabilirdi. Bu dönemde bizzat tüfek sisteminin kendisinin ithal edilmesi oldukça mümkündü. Rusya'nın Amerikan şirketleriyle yaptığı silah ticaretinde bu dönemde silah alımından çok sistemin ithal edilmesine geçilmişti. 1870'lerde yapılmakta olan askerlik sisteminin ıslahı ve akabinde, kullanılan teçhizatın da modernize edilmek istenmesi Amerika'ya öncelikle yüklü miktarda silah siparişi verilmesiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı devlet adamlarının kısa vadede yaşanabileceğini düşündükleri politik gelişmeler karşısında, askerî olarak hazır olma isteğinin de bunda etkisi olduğu düşünülebilir. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nde Amerikan silahlarının yerli olarak üretilmesi için çalışmalara, biraz daha ileriki tarihlerde hız verilmiştir. Bunda Amerikan şirketleriyle yapılan silah ticaretinin malî krizde olan Osmanlı Hazinesi'ne getirdiği külfetin de etkisi olduğu görülmektedir.

Yerli üretimde 19. yüzyılda genel olarak karşılaşılan bir diğer engel olarak yeterli sayıda kalifiye elemanın bulunmaması Osmanlı Devleti için de doğrudur. Transfer edilmek istenen üretim sistemine uyum sağlayabilecek bir işgücünün de önceden hazır bulunduğunu söyleyemeyeceğimiz Osmanlı Devleti, bu anlamda Rusya ve Mısır'dan daha şanssız bir konumdaydı. Rusya klasik dönemlerden beri özel şahısların elinde bırakılamayacak kadar stratejik önem atfettiği silah üretimini kontrol etmekte olup, devlet hesabına silah imalat eden bir zümreye de sahipti. Bu şüphesiz önemli bir birikimdi. Mısır'a baktığımız zaman, Fransız Minie'ın burada kurduğu silah sanayisi sayesinde önemli bir bilgi birikimi ve maddî altyapı oluşmuştu.

Osmanlı Devleti ve Mısır'ın silah üretimini içselleştirme çalışmalarında karşılaştıkları bir diğer engel, ikisinin de bu dönemde malî bir buhran içinde olmalarıydı. İki ülke hükümeti de, maddî imkansızlıklar nedeniyle, Amerikan silah şirketleriyle benzer sıkıntılar yaşamıştı. Teknoloji transferinin tam manasıyla gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan maddî

gücün yetersiz olması, silah üretmek için Amerika'dan makine satın alan Osmanlı Devleti'ne, maliyet nedeniyle makinelerin ancak parçalar halinde getirtilebilmesi şeklinde yansımıştır.

Hafif silah satın alınması ve teknolojisi konusunda 1885'ten sonra Almanya tarafına kayan Osmanlı Devleti, aslında bu tarihlerde hız verdiği Amerikan silah teknolojisinin transferi ve Martini-Henry tüfeklerinin yerli olarak üretilmesi yolundaki çalışmalardan, olumlu geri dönüşüm alınmasını, Amerika'dan uzaklaşmakla engellemiş oluyordu.

SONUÇ

Resmen 1830'da başlayan Türk-Amerikan ilişkilerinin ilk döneminde Türk tarafı daha çok Amerika'nın denizcilik teknolojisinden istifade etme çabası içinde olmuştu. Yeni, ancak önemsenmesi gereken bir taraf olarak denizcilik sektörü ve özellikle modern gemi üretim teknolojisi konularında Amerika'dan Osmanlı Devleti'nin yararlanmasına İngiltere'nin sessiz kalmadığı ve taraflar arasında muhtemel bir işbirliğinin gelişmesini engellediği anlaşılmaktadır.

Hafif silah sanayiinde de önemli bir atılım yapan Amerika 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Kıta Avrupası ve İngiltere'de örnek alınmaya başlanmıştı. 1851'de Londra'da ilki yapılan günümüzün Expo fuarı Amerikan tabanca ve tüfeklerinin teknolojik ve tasarım olarak üstünlüğünü ilan ettiği ilk uluslararası platform olmuştur.

Modernleşmek için ciddî adımlar atan Osmanlı Devleti'nin Avrupa askerî teknolojisindeki gelişmelerin sürekli olarak takip ettiği bilinmektedir. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı askerlik sahasında modernleşme konusuna da şüphesiz yeni bir ivme ve perspektif getirmişti. Avrupa'dan ithal edilen birtakım teorik buluş ve birikimin yanında, tarihinin belki de en ciddî değişimini 19. yüzyılda yaşayan hafif silahlar hususunda somut adımlar atılmış ve Osmanlı ordularının yeni icat silahlarla donatılması sağlanmıştı. Ağızdan dolar tüfeklerin yerini kuyruktan dolar tüfeklerin alması aşamasında da gerekli adaptasyonun hemen sağlandığını görüyoruz.

Amerika'da hafif silahlar konusunda yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmayan Osmanlı Devleti, bu genç ülkeye gönderdiği görevliler vasıtasıyla birçok Avrupa ülkesinden önce ordusu için önce Springfield sonra Martini-

Henry ve Winchester gibi tüfekleri satın almasını bilmiştir. Bu açıdan Türk-Amerikan silah ticaretinin 19. yüzyılını iki aşamada düşünmek gerekmektedir. Birinci aşamadaki silah ticareti devletler arası bir seviyede gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti Amerikan Hükümetinden Springfield ve Enfield tüfeklerini satın almış ve bunlar Tophane'de kuyruk takımları eklemiştir. Aynı dönemde söz konusu tüfekleri yerli olarak üretmek için birtakım makinelerin de satın alındığını biliyoruz.

Türk-Amerikan silah ticaretinin ikinci aşamasında Amerikan Hükümeti yerini özel silah şirketlerine bırakmıştır. Amerikan İş Savaşı (1860-1865) sırasında üretim kapasitelerini mümkün olan en üst seviyeye çıkaran özel silah şirketlerinden büyük çoğunluğu, savaşın bitiminde iflasın eşiğine gelmişti. Bu özel şirketler için tek çıkar yol silah ihraç etmekti. Teknolojik olarak gerçekten Avrupa ve İngiltere'deki rakiplerinin üstünde bir kalite yakalayan Amerikan silah şirketlerinden Providence Tool Kumpanyası, iç piyasadaki durgunluk nedeniyle 1871'de silah üretime ara vermek zorunda kalmıştı. Bu şirketin tekrar silah sanayisine dönmesi Osmanlı Devleti için Martini-Henry tüfeği üretmeye başlamasıyla olmuştu.

Osmanlı Devleti Amerika'dan sadece silah değil, bu silahlar için gerekli mühimmatı da ithal etmişti. Bu anlamda Winchester ve Union Metallic Cartridge şirketlerinin de en muteber müşterisi konumuna yükselmişti. 19. yüzyılın ikinci yarısında Amerika'nın iki önemli silah üreticisi Oliver F. Winchester ve John B. Anthony'nin İstanbul'a bizzat gelmeleri ticaretin boyutunun anlaşılması açısından verilebilecek en güzel örnektir.

Türk-Amerikan silah ticaretini iki kısımda değerlendirmek gerekiyor. Birincisi sadece silah ithal edilmesi açısından, ikincisi ise Amerika'da gelişen üretim teknolojisinin transferi ve seri üretime geçiş açısından.

Osmanlı Devlet adamları çevresel faktörlerin de etkisiyle, kısa sürede yaşanabilecek birtakım siyasî gelişmeler karşısında güçlü ve modern bir ordu bulundurmak istemiş ve bu isteklerinin karşılığı Amerika'dan önemli miktarda Martini-Henry ve Winchester tüfeği ithali yoluna gitmişlerdi. Ancak uzun vadede, özellikle maddî külfeti karşısında silahlar ve gerekli mühimmatın içeride üretilmesi gerektiği düşüncesi ticaretin en başında Devlet görevlilerinin ajandasında yerini almıştı.

Bu iki olguyu kıyasladığımız zaman daha kolay olan ve kısa vadede bir çözüm gibi görünen silah ithalatı, teknoloji transferinin hız olarak önüne geçmişe benziyor. Şüphesiz bunda yaşanan ekonomik bunalım ve üstüne bir de Rusya ile yapılan 93 Harbi'nin olumsuz etkisi olmuştur. Yaşanan bazı olumsuz tecrübelerin etkisiyle 1882'den sonra Amerikan silah teknolojisinin transferi konusu üzerinde ciddîyetle durulmaya başlanmışsa da, bir-iki yıl

sonra Almanya ile yakın ilişkiler kurmaya ve modernleşmeye çalışan Osmanlı askeriyesinin bu sefer Alman silah şirketleri için "bir hedef kitle" konumuna yükseldiği görülmektedir.

Türk-Amerikan silah ticaretinin 19. yüzyıldaki serüvenini bir cümle ile değerlendirmek gerekirse, silah ithalatının başarılı olduğunu söylemek gerekmektedir. Zaten tarihi olgular da bu görüşü desteklemektedir. Nitekim Amerikan yapımı Winchester ve Martini-Henry tüfekleri uzun yıllar Osmanlı askerine hizmet etmeye devam etmiştir. Bunda söz konusu silahların yerli olarak üretilmelerinin de etkisi vardır. Söz konusu üretimin ne seviyede olduğu ve teknoloji transferinin geldiği noktanın tespiti ise daha farklı bir çalışma gerektirmektedir. Ancak Osmanlı'da askeri mahfillerin askerî teknolojideki gelişmeler hakkında gerçekten bilinçli olduğunu ve doğrudan konuyla ilgili devlet kurumlarındaki görevlilerin, yaşanan ciddî ekonomik problemlere rağmen, Osmanlı ordularının teknolojik gerçeklere göre organize edilmesi noktasında zaman zaman kritik tercihler yaptıklarını son söz olarak söylemek gerekmektedir.

EK

TÜRK-AMERİKAN SİLAH TİCARETİ TARİHİ/BELGELER-I
SEÇİLMİŞ BELGELERİN ÇEVİRİ YAZISI

I. BÖLÜM

Belge-1

BA, A. MKT. MHM, nr. 440/63

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Altıncı Ordu-yı Hümâyûn tertîbâtına dâ'ir geçende takdîm kılınan arîza-i âcizânemde dahi arz ve beyân olunduğu vecihle ordu-i mezkûrun esliha-i mevcûdesinden yalnız beş bin bu kadar adedi büyük çaplı şeşhâne ve bu def'a birlikde götürülecek olanlarla beraber bin altı yüz adedi dahi iğneli tüfenk olup mâ'adâsı atîk kaval tüfenklerden olduğu gibi Bağdad Vilâyeti dâhilinde müstahdem on bin nefer mikdârı asâkir-i zabtiye ve neferât-ı muvazzafanın dahi umûmen silâhları işe yaramaz kaval tüfenk ve karabina ve mızrak gibi şeylerden ibâret olmasıyla bunlar için birkaç bin aded şeşhâneye ihtiyâc-ı kavî olduğuna ve umûmen asâkir-i nizâmiye-i şâhâne için iğneli tüfenğe tahvîl olunmak üzre Amerika'da satılık olan ve Enfield denilen küçük çaplı şeşhânelerden bir haylisinin Bâb-ı Seraskerî'ce mübâya'ası mutasavvır olup işbu tüfenkler bahâca ehven olacağı gibi esmânı Bağdad emvâlinden verilmek üzre bir beş bin adedi mahallinden doğruca Hind vapurlarıyla Basra'ya götürülecek olur ise nakliyyesince dahi hayli şey kazanılacağına ve bir de işbu tüfenklerin her biri on sekiz on yedi Şiline ya'ni yüz kuruşa kadar alınabileceği haber veriliyor ise de bunlar Amerika Hükûmeti mâlı olarak satılacağı cihetle doğrudan doğru Hükûmetle pazarlığı edilecek olur ise daha ucuz alınacağına binâen buraları anlaşılmak üzre Amerikalı Azaryan bâzirgan ma'rifetiyle mahalline telgraf çekilerek alınan haber ve ma'lûmâta göre mezkûr tüfenklerden istenildiği kadarının İngiltere'de Liverpool iskelesine teslîm olunmak şartıyla her birinin on iki buçuk Şiline ya'ni altmış dokuz kuruşa mübâya'a olunabileceği anlaşılmış ve bu bahâ ile veyahud daha noksânıyla pazarlık olunup alınır ise bâzirgan-ı mûmâ-ileyhe dahi yüzde

beş komisyon i'tâsı kararlaşdırılmış olduğuna ve işbu tüfenklerin hükûmet mâlı olması cihetiyle mu'âyenesinin Amerika Hükûmet me'mûrlarına bırakılması uyamayacağı misillü böyle külliyetli müba'ayât için nasıl olsa mahalline buradan bir me'mûr-ı mahsûs irsâliyle mu'âyene etdirilmesi îcâb-ı maslahatdan olacağına mebnî sûret-i ma'rûza nezd-ı âlî-i vekâlet-penâhîlerinde dahi karîn-i sevâb görüldüğü ve Bâb-ı Seraskerî'ce tüfenklerin mübâya'ası bâzirgan-ı mûmâ-ileyh ile kararlaşdırılıp mu'âyenesiçün me'mûr-ı mahsûs irsâl buyrulduğu hâlde beş bin adedinin esmânı ve navulu Bağdad emvâlinden tesviye kılınmak üzre Liverpool'dan doğruca Hind vapurlarıyla ve me'mûrunun şahâdet-nâmesiyle Basra'ya gönderilmesi husûsunun dahi ol me'mûra havâlesi vâbeste-i emr ü irâde-i aliyye-i fehîmâneleri olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Bende Fî 27 Zîlka'ade sene 85 ve Fî 27 Şubat sene 84

Midhat

BA, A. MKT. MHM, nr. 440/63

Taraf-ı Vâlâ-i Kāim-makāmîye,

Devletlü Efendim Hazretleri,

Amerika'da hükûmet mâlı olarak satılık olan tüfenklerden beş bin adedinin esmâru ve masârif-i nakliyyesi emvâl-i mahalliyyeden îfâ olunmak üzre me'mûr-ı mahsûs ma'rifetiyle iştirâsı hakkında ba'zı ifâdâtı hâvî Bağdad Vâlisi Devletlü Midhat Paşa hazretleri tarafından meb'us tezkire manzûr-ı Vâlâları buyurulmak üzre leffen irsâl kılınmış olmağın bu tüfenkler Bâb-ı Seraskerî'ce alınacak olduğu hâlde ol mikdârının doğru Bağdad'a gönderilmek üzre lâzım gelen tedâbîrin şimdiden icrâsı mütevakkıf-ı himem-i aliyyeleridir efendim.

Fî 3 Zîlhicce ve 5 Mart sene 285.

M.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Makām-ı âcizîye meb'ûs işbu irâde-nâme-i sâmî-i hıdîvîleri me'âl-i âlîsi karîn-i îkān-ı çâkerânem oldu işbu tüfenklerin derdest-i icrâ olan muhâbere üzerine mahallince bi'l-mu'âyene işe yarayacak ve askere elverecek şe'yler olduğu tebeyyün eder ise mübâya'a olunmak üzre Nizâmiye ve Tobhâne-i Âmire için esliha ve makine mübâya'ası zımnında Avrupa'da bulunan komisyondan mahsûsen Amerika'ya me'mûrlar gönderileceğinden bunlar ol vecihle mübâya'a olunduğu takdîrde Bağdad için taleb olunan mikdârının

bi't-tefrîk i'tâ ve isrâsı mümkinâtdan olarak tezkire-i mezkûre leffen i'âde kılınmakla emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Bende Fî 15 Zîlhicce ve Fî 17 Mart sene 285.

Hüseyin Avni

BA, A. MKT. MHM, nr. 440/63

Bağdad Vilâyetine,

Esmânı ve masârif-i nakliyyesi emvâl-i mahalliyyeden îfâ olunmak üzre Bağdad içün Amerika'dan iştirâsına lüzûm gösterilen beş bin aded tüfengin sûret-i celbi Bâb-ı Vâlâ-i Seraskerîye havâle olunmuş idi işbu Amerika tüfenkleri mahallince bi'l-mu'âyene işe yarayacak ve askere elverecek şe'yler olduğu tebeyyün eder ise buraca mübâya'a olunmak üzre Nizâmiye ve Tobhâne-i Âmire için esliha ve makine mübâya'ası zımnında Avrupa'da bulunan komisyondan mahsûsen Amerika'ya me'mûrlar gönderileceğinden bunların ol vecihle iştirâ olunduğu takdîrde taleb olunan mikdârının dahi bi't-tefrîk i'tâ ve isrâsı kābil olacağı cevâben bildirilmiş olmakla beyân-ı hâli muktezî şukka.

Belge-2

BA, İ. HR, nr. 14346, Lef 1

Bâbıâlî
DÂ'İRE-İ UMÛR-I HÂRİCİYE
Oda-i Mektûbî
Aded
770
60

Devletlü Efendim Hazretleri,

Amerika'dan mübâya'a olunmuş olan yüz on dört bin Enfield ve yüz yirmi beş bin dahi Springfield tüfenklerinin hesâbıyla buna müte'allik olan evrâkın gönderildiğini şâmil Washington Sefâret-i Seniyyesinden alınan Fransızca tahrîrâtın bir sûreti manzûr-ı devletleri buyrulmak üzre leffen ve evrâk-ı mezkûre ile ma'an sevî-i sâmîlerine gönderilmiş olmakla cümlesi tedkîk ve mütâla'a buyuruldukdan sonra ol bâbda olan re'y ve mütâla'a-i sâmiyelerinin iş'ârı mütevakkıf-ı himem-i behiyyeleridir efendim.

Fî 4 Şa'bân sene 286 ve Fî 27 Teşrînievvel sene 285.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Müfâd-ı emr ü iş'âr-ı âlî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîlerî karîn-i müdrike-i âcizânem olarak melfûf sûret-i tahrîrat ve evrâk-ı sâ'ire dahi mütâla'a olunmuşdur. Fezleke-i müeddâları mübâya'a olunan sâlifü'z-zikr tüfenklerin gösterilen fî'ât ve müfredâtı mûcibince mecmû'-ı bahâ ve masârif-i sâ'iresi bir milyon üç yüz elli bir bin dört yüz kırk iki kâime-i Dolar otuz bir Santim'e bâliğ olup meblağ-ı mezbûr Washington Bankası'na irsâl kılınan iki yüz beş bin Liranın bedeli bulunan bir milyon üç yüz elli beş bin dokuz yüz beş kâime-i Dolar'dan ba'de'l-mahsûb küsûr Bank-ı mezkûrda dört bin dört yüz altmış iki kâime-i Dolar altmış dokuz Santim alacak kaldığı ve New York şehri Baş şehbenderi Mösyö Osfanyan'ın bu iş hakkında hayli sa'y ve gayreti meşhûd olup kendisinin ise ma'âşsız ve ihtiyâcı olduğu cihetle hidmet-i mezkûresine mukâbil mükâfaten mûmâ-ileyh için mezkûr hesâba bin Dolar zam ve ilâve olunması ve zikr olunan tüfenklerin mübâya'a ve bu tarafa irsâline me'mûr Miralay izzetlü Rüstem Bey'in dahi muhasses olan şehrî otuz lira me'mûriyet ma'âşıyla Amerika'da idâresi gayr-i mümkün olmasıyla beraber kendisinin mezkûr tüfenklerin yalnızca mu'âyene ve irsâlinde

muktezâ-yı dirâyet ve reviyyeti üzre kemâl-i gayret ve hüsn-i muvaffakiyetinden dolayı sâye-i mekârim-vâye-i cenâb-ı şâhânede şâyân-ı mükâfât göründüğünden meblağ-ı küsûr-ı mezbûrdan Amerika'da müddet-i ikâmeti olan dört ay için yevmî beşer dolar hesâbile altı yüz Dolar'ın dahi mîr-i mûmâ-ileyhe i'tâsıyla şu hâlde geriye kalacak iki bin sekiz yüz altmış iki Dolar altmış dokuz Santim'in muahharan sipâriş olunan yüz bin kıt'a Springfield tüfenkleri bahâsından mahsûb edilmiş ve ma'hazâ Washington Sefâret-i seniyyesinden dahi bu bâbda ikdâm ve himmet-i fevkalâde vukū' bulduğuna mebnî Sefâret-i müşârun-ileyhâda taltîf-nâme-i sâmî-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri tastîri beyân ve iltimâsından ibâret olmakla Tobhâne-i Âmire İ'mâlât Meclisi'ne lede'l-havâle mûmâ-ileyh şehbender Rüstem Bey'in husûs-ı mezkûr hakkında mesbûk olan sa'y ve gayretleri buraca da şâyân-ı takdîr olduğu gibi mîr-i mûmâ-ileyhin ma'âş-ı mezkûr ile Amerika'da idâre ve ta'ayyuş edemeyeceği dahi bedîhî göründüğünden ber-vech-i mültemes icrâ-yı mükâfâtlarıyla meblağ-ı mezbûrdan fazla kalacağı beyân olunan iki bin sekiz yüz altmış iki Dolar altmış dokuz Santim'in ol vechile muahharan sipâriş olunan yüz bin aded Sprinfield tüfenkleri bahâsından mahsûb edilmesi ve sefâret-i müşârun-ileyhâya dahi iltifât-nâme-i aliyye-i âsafâneleri tastîri münâsib olacağının huzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı hıdîv-i e'azimîlerine arz ve iş'ârı lüzûmu bâ-müzekkere ifâde ve evrâk-ı mezkûrenin buraca mu'âmelesi bi'l-icrâ sûret-i mebhûsa ile yine leffen pîşgâh-ı sâmî-i dâverîlerine takdîm ve i'âde kılınmış olmağın îfâ-yı muktezâsı bâbında emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 13 Şevvâl sene 86 ve Fî 7 Kânûnısânî sene 85.

Bende

[Halil]

BA, İ. HR, nr. 14346, Lef 2

Cânib-i Bâbıâlî'ye Washington Sefâret-i Seniyyesi Cânibinden Mevrûd Tahrîrâtın Sûret-i Tercümesidir.

Fî ibtidâ-yı Teşrînievvel-i Efrencî sene 1869

Amerika'dan mübâya'a olunmuş olan Enfield usûlünden yüz on dört bin ve Springfield usûlünden yüz yirmi beş bin aded tüfengin hesâblarıyla küsûr kalmış olan ba'zı senedâtı leffen takdîm-i huzur-ı âlî-i vekâlet-penâhîleri kılınmış ve keyfiyyet mezkûr hesâblarda ber-tafsîl beyân ve ifâde olunduğu vechile Washington Bankası'ndan dört bin dört yüz altmış iki kāime-i Dolar altmış dokuz Santim matlûbumuz kalmışdır.

New York şehrinde bulunan Baş şehbenderimiz Mösyö Osfanyan'ın bu iş hakkında hayli zahmeti sebkat ve bütün vaktini bu husûsa sarf etmiş olup ve mûmâ-ileyhin ma'âşı olmadığından nâşî muhtâc bulunduğundan bu husûs için bir komisyon ahzına hakkı bulunduğu derkâr ve şayet komisyon verilmiş olsa ziyâdece meblağ verilmek iktizâ edeceği âşikâr bulunmağın ve hidmetine mukâbil bir mükâfât-ı nakdiyye i'tâsını va'ad etmiş olduğumdan mezkûr hesâba Şehbender-i mûmâ-ileyh için bin Dolar zam olunmasına ve bundan mâ'adâ Miralay İzzetlü Rüstem Bey'in rütbesinde bulunan bir zâbitin Amerika'da mâhiye otuz lira ma'âşla idâre olunması mümkün olmayıp ve iki yüz otuz dokuz bin tüfengin mu'âyenesi ve sefîneye tahmîl ve irsâli iki kişiye mütevakkıf bir iş iken mîr-i mûmâ-ileyh kemâl-i dirâyet ve sür'atle vezâifini icrâ ile bu bâbda sahîhen kesb-i şeref etmek müstahak bulunmuş ve hatta sıhhatce dahi rahatı olmadığından muahharan yüz bin aded Sprinfield tüfenkleri işinin icrâsına vücûdunun tahammülü kalmamış olduğu derkâr iken sebâvet-i âcizânemizdenberi meyânemizde olan ünsiyyet-i dostanemize mebnî yerinden hareket etmeyip onun dahi kemâliyle icrâ etmesine irzâ etmiş isem de Amerika'da müddet-i ikâmeti olan dört ay içün yevmiye beşer Dolar hesâbıyla mîr-i mûmâ-ileyhe altı yüz Dolar i'tâsına dâ'ir çâkerlerine me'zûniyet buyurmaları âcizâne niyâz olunur.

Hakk-ı çâkerânemde mebzûl ve sezâvâr buyurulan şunca eltâf ve inâyet-i aliyyenin liyâkat ve îfâ eylediğim hidemât-ı âcizânemden pek ziyâde bulunduğundan nâşî bu husûs cânib-i saltanat-ı seniyyeden bir gûne teşekküre muntazır olmak hatra dahi gelmez ise de mübâya'ât-ı mezkûrenin akçe ve vakt ve emniyyet husûslarınca şerâ'it-i müfîdede icrâsına sarf ettiğim sa'y ve gayret-i âcizânemin fevkalâde sûretde bulunduğunun dahi ifâdesine ictisâr olunur ve eslihâ-i mezkûre cins ve intihâbları hakkında masrûf olan gayret-i âcizânemin tahsîn buyurulmuş olduğu muahharan yüz bin Springfield tüfenkler mübaya'asının yine taraf-ı çâkerâneme ihâlesinden anlaşılmış ve Amerika'da âdî bir yolcu sandığının demir yol merkezinden lokantaya nakli bir Dolar'a mütevakkıf iken böyle kesîrü'l-mikdâr ya'ni beherinde yirmi tüfenk mevzû' on bir bin dokuz yüz elli altı sandığın masârif-i tahmîliyyesiçün yalnız yetmiş altı kâime-i Dolar verildiği menâfi'-i Hazîne-i celîle için vâki' olan gayret-i âcizâneme bir misâl addolunabilir. Bundan ma'ada Rüstem Bey'den mesmû'-ı çâkerânem olduğu üzre mezkûr sandıkların iki sülüsünden ziyâdesi cedîd ve tahtaları dahi işe yarar ve toparlak i'mâline sâlih bulunup bunların beheri Springfield Fabrikası'na altışar Dolara mâl olmuş olmakla vidaları sökülüp âhâr bir işe isti'mâl olunabileceği muhat-ilm-i âlî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri buyuruldukda ol vechile icrâ-yı îcâbı hakkında îcâb edenlere emr ve teblîğ buyurmaları niyâz olunur.

Tercüme Fî 29 Teşrînievvel sene 285.

BA, İ. HR. 14346, Lef 3

Amerika'dan Mübâya'a Olunan Enfıeld Usûlünden Yüz On Dört Bin Tüfengin Hesâbını Mübeyyin Washington Sefâret-i Seniyyesinden Takdîm Olunan Defterin Tercümesidir.

Fî 25 Eylül-i Efrencî sene 1869

Masraf	Kâime-i Dolar	Santim
Enfield Tüfengi 114000 beheri 4 dolar	456000	
Esliha-i mezkûrenin ve Madavaska nâm yelken sefînesine tahmîl olunan dört bin Springfield tüfenginin ücret-i sigorta Kıymet: 490000 Dolar	6.038	5
Boston'da mukîm Başşehbendere verilen ücret-i telgraf	17	
Kezalik New York Şehbenderine	40	40
Sefâret-i seniyyeden şehbenderlere gönderilen telgraf ücreti	120	66
Masârif-i mütenevvi'a	100	
Senedâtı fî 26 Temmuz târîhinde takdîm olunan şifreli telgraf-nâmemasârifiyle Neptun nâm sefînenin kapudânına peşinen verilen Altın Dolar — Santim Mezkûr telgraf-nâme masârifi 1.308 84 Kapudân-ı merkûme verilen 500 .... 1.808 84 Beher altın 135 dolar Kâime-i Dolar — Santim 2.441 94	2.441	94
[TOPLAM]	464758	5
İrsâl buyurulan altmış dokuz bin Liranın bedeli olarak Fî 16 Haziran-ı Efrencî sene 1869 târîhinde Washington Bankası'ndan istihsâl olunan Kâime-i Dolar 456.588 2000 Altın Dolar : 2.700 459.288	459.288	
Fî 25 Eylül-i Efrencî sene 1869 Bank-ı mezkûre deynimiz	5.470	5

Kezalik Mübâya'a Olunan Sringfield Usûlünden Yüz Yirmi Beş Bin Tüfengin Hesâbını Mübeyyin Sefâret-i Müşârun-İleyhâdan Takdîm Olunan Defterin Tercümesidir.

Fî 25 Eylül-i Efrencî sene 1869

Masraf	Kâime-i Dolar	Santim
125000 Springfield Tüfengi beheri 7 dolar	875.000	
Esliha-i mezkûre için verilen ücret- sigorta yüzde hesabıyla Kıymet: 866.680 Dolar	10.724	70
Boston Şehbenderine verilen ücret-i telgraf	16	
Kezalik New York Şehbenderine	22	26
Tüfenk sandıklarıçün damga	10	
Abdülkadir nâm yelken sefînesine tahmîl olunan 292 sandık için için masârif-i nakliyye	76	
Sefâret-i seniyyeden şehbenderlere gönderilen telgraf ücreti	147	72
Masârif-i mütenevvi'a	100	
fî 25 Eylül sene 869 târîhinde Bâbıâlî'ye keşîde olunan telgraf-nâme ücreti Altın Dolar Santim Alât ve Gatling tobuna dâ'ir 22 18 Tüfenk için 413 6 435 24 Minhu 135 dolar Kâime-i Dolar Santim 587 85	587	85
[TOPLAM]	886.684	26
İrsâl buyurulan yüz otuz altı bin Liranın bedeli olarak Fî 17 Temmuz-ı Efrencî sene 1869 târîhinde Washington Bankası'ndan istihsâl olunan	896.617	
Masârif-i mezkûre-i tenzîl	886.684	26
Fî 25 Eylül-i Efrencî sene 1869 Bank-ı mezkûreden matlûbumuz	9.932	74

Mizân

	Kâime-i Dolar	Santim
Washington Bankası'ndan matlûbumuz	9.932	74
Bank-ı mezkûra deynimiz	5.470	5
Bank-ı mezkûrdan matlûbumuz Fî 25 Eylül-i Efrencî sene 1869	4.462	69

BA, İ. HR, nr.14346

Atufetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'dan mübâya'a olunmuş olan tüfenklerin hesâbıyla buna müte'allik olan evrâkın gönderildiğini mutazammın Washington Sefâret-i seniyyesinden gelen tahrîrât sûreti üzerine Tobhâne-i Âmire Müşîriyyet-i celîlesiyle muhâbereyi şâmil tezkireye yazılan cevâbda beyân olunduğu ve tahrîrât-ı merkûme ve hesâb pusulasında gösterildiği üzre işbu tüfenklerin mecmû'-ı bahâ ve masârif-i vâkı'ası bir milyon üç yüz elli bir bin dört yüz kırk iki kâime-i Dolar otuz bir Santime bâliğ olup bunun için bu tarafdan irsâl kılınan iki yüz beş bin Liranın bedeli olan bir milyon üç yüz elli beş bin dokuz yüz beş kâime-i Dolardan masârif-i mezkûre ba'de'l-mahsûb Washington Bankası'nda dört bin dört yüz altmış iki kâime-i Dolar altmış dokuz Santim alacak kaldığından New York şehri Baş şehbenderi Mösyö Osfanyan'ın bu iş hakkında sa'yi ve gayreti meşhûd olup kendisinin ise ma'âşsız ve ihtiyâcı olduğundan meblağ-ı bâkıyyeden mükâfaten mûmâ-ileyhe bin Dolar ve zikr olunan tüfenklerin mübâya'asına me'mûr Miralay izzetlü Rüstem Bey'in muhasses olan şehrî otuz Lira ma'âşıyla Amerika'da idâresi mümkün olamadığına ve bu işlerde mesbûk ve meşhûd olan dirâyet ve gayretine mebnî müddet-i ikâmeti olan dört ay için yevmî beşer Dolar hesâbıyla ona da altı yüz Dolar i'tâsıyla küsûr kalan iki bin sekiz yüz altmış iki Dolar altmış dokuz Santimin muahharan sipâriş olunan yüz bin aded Springfield tüfenklerin bahâsından mahsûb edilmesi münâsib görünmekle olvechile îcâbâtının icrâsı ve Sefâret-i müşârun-ileyhânın dahi bu bâbda ikdâm ve himmet-i fevkalâdesi vukū' bulduğundan tahrîrât-ı merkûmeye tahsîni hâvî cevâb tastîri haklarında her ne sûretle emr ü fermân-ı hazret-i şehinşâhî şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise ana göre hareket olunacağı beyânıyle tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 25 [Şevva]L. sene 286

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle evrâk-ı ma'rûza manzûr-ı âlî-i hazret-i mülûkâne buyurulmuş ve mevâdd-ı mücerredenin ber-vech-i istîzân îcâbâtının icrâsı ve tahrîrât-ı merkûmeye tahsîni hâvî cevâb tastîri şeref-sünûh ve sudûr buyurulan emr ü irâde-i seniyye-i hazret-i şehinşâhî îcâb-ı hâlinden olarak evrâk-ı merkûme yine savb-ı sâmî-i sadâret-penâhîlerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 [Şevva]L. sene 86.

Belge-3

BA, İ. HR, nr. 14897, Lef 1.

BÂBIÂLÎ
Nezâret-i Celîle-i Hâriciye
Tercüme Odası

Makām-ı Nezâret-i Celîle-i Hâriciye'ye fî 21 Mayıs sene 871 Târîhiyle Washington Sefîri Olup Muvakkaten Dersaadet'de Bulunan Sa'âdetlü Blacque Bey Hazretleri Tarafından Takdîm Olunan Arîzanın Tercümesidir

Boston mu'teberân-ı tüccârından ashâb-ı hayysiyet ve iktidârdan Josef Yazıcı yirmi seneyi mütecâvizdir orada bilâ-ma'âş Devlet-i Aliyye şehbenderliğini idâre etmekte olduğu hâlde sîni vâsıl-ı mertebe-i pîrî ve herîm olmasına binâen kendisinin ticâret işlerinde büyük oğlu Oskar Yazıcı'yı istihdâm etmekte olduğu misillü ileride şehbenderlik me'mûriyyetinde dahi mûmâ-ileyhi kendisine istihlâf edebilmek üzre şimdiden bilâ-ma'âş şehbender vekili nasb ve ta'yîn olunmasını ve Devlet-i Aliyye için geçenlerde Amerika'da mübâya'a olunmuş olan esliha ve makinelerin irsâlinde mesbûk olan hidmet ve gayretine mükâfâten uhdesine beşinci rütbeden bir kıt'a mecîdî nişânı ihsân buyurulmasını arzu ve istid'â eylemekde bulunduğuna ve mûmâ-ileyh Oskar Yazıcı'nın zâten erbâb-ı ehliyyet ve liyâkatden olarak Boston gibi Amerika'nın en büyük ticâretgâhı olan bir şehr-i azîmde öyle genç ve mukaddem bir me'mûr bulunmasının lüzûmu bedîhiyâtdan bulunduğuna binâen istid'â-i mebhûsun kabûl-i âlî-i dâver-i ekremîlerine arz ve tavsiyesini lâzıme-i zimmet ve muktezâ-yı vazîfe-i me'mûriyyet addeylediğimin beyânı teşyîd-i mebânî-i sıdk ve ubûdiyyete zerî'a ittihâz kılındı.

BA, İ. HR, nr. 14897, Lef 2.

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'da kâ'in Boston şehrinde bilâ-ma'âş Devlet-i Aliyye şehbenderliğini idâre etmekde olan Josef Yazıcı'nın meş ü ihtiyâr olması hasebiyle kifâyeti mücerreb olan oğlu Oskar'ın bilâ-ma'âş şehbender vekîli ta'yîn olunması ve geçenlerde Amerika'dan mübâya'a olunmuş olan esliha ile makinelerin irsâlinde mesbûk olan gayretine mükâfâten kendisine beşinci rütbeden bir kıt'a nişân-ı mecîdî ihsân buyurulması husûsuna dâ'ir Washington sefîri Blacque Bey hazretlerinin mektûbu tercümesi leffen arz ve takdîm kılınmış ve sûret-i ma'rûza merhûn müsâ'ade-i seniyye görünmüş olmakla ol bâbda her ne vechile emr ü fermân-ı hazret-i pâdişâhî şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyânıyle tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 8 Ca. [Cemâziyelevvel] sene 288.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Enmile-zîb-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle tercüme-i merkûme manzûr-ı âlî-i hazret-i şehinşâhî buyurulmuş ve sûret-i ma'rûzanın ber-vech-i istîzân icrâ-yı iktizâsı şeref-sünûh ve sudûr buyurulan emr ü irâde-i seniyye-i hazret-i şehriyârî îcâb-ı âlîsinden olarak tercüme-i merkûme yine savb-ı sâmî-i hıdîvîlerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Ca. [Cemâziyelevvel] sene 288.

II. BÖLÜM

Belge-4

BA, İ. MMS, nr. 1827

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne içün mübâya'ası muktezâ-yı irâde-i seniyye-i cenâb-ı Pâdişâhîden olup münâkasa-i aleniyyesini bi'l-icrâ beheri altmış ikişer şiline Amerika fabrikatörlerinden Mösyö Winchester üzerinde takarrur etmiş olan iki yüz bin adet Martini-Henry tüfenginin sûret-i i'mâl ve i'tâ ve akçesinin keyfiyyet-i tesviye ve ifâsı hakkında tanzîm ve te'ati olunan kontorato ile ol bâbda Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den kaleme alınan mazbata ve makām-ı vâlâ-yı sipeh-salârîden meb'ûs tezkire Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da lede'l-kıraat Kontoratonun mevâdd-ı mündericesi tüfenklerin metânet-i asliyye ve suver-i i'maliyye ve teslîmiyyesiyle esmân-ı lâzimesince emniyyet ve şerâ'it-i mukteziyyeyi câmi' olarak yolunda göründüğüne ve bunda şâyân-ı bahs ve te'emmül masârif-i vâkı'asının te'diyesi mes'elesi olup işbu tüfenkler esmâru mukābilinde Nizamiye büdcesine hiçbir şey konulmadığı ve gerek Bâb-ı Seraskerî'nin ve gerek Bahriye ve Tophane dâ'irelerinin masârifât-ı fevkalâdesi içün muahharan tertîb edilmiş olan mebâliğin ise vücûdu ma'dûm hükmünde bulunduğu gibi karşılıksız akçe sarf olunmaması dahi taht-ı ehemmiyyetde ise de sâye-i kudret-vâye-i hazret-i şehinşâhîde kuvve-i askeriyyenin a'zam-ı mühimmât ve levâzımâtı bulunan esliha mâdde-i mühimmesince her türlü teshîlâtın irâesi ehemm-i umûr idüğüne mebnî bermuceb-i mukāvelât heman icrâ-yı icâbâtının cânib-i sâmi-i sipeh-dâriye ve bunların tesviye-i esmânı zımnında istenilen kreditonun i'tâsı husûsunun Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne havâlesiyle buna dâir Londra ve Amerika Sefâret-i seniyyelerine dahi ta'limât-ı muktezîye gönderilmesi tezekkür ve tensîb kılınarak evrâk-ı mezbûre takımıyla arz ve takdîm olunmuş olmağla muvâfık-ı irâde-i me'âlî ifâde-i hazret-i şehriyârî buyurulduğu halde ifâ-yı muktezâlarına ibtidâr olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîb kılındı efendim.

Fî 12 Ş[aban] sene 289.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle evrâk-ı ma'rûza manzûr-ı âlî-i hazret-i Pâdişâhî buyurulmuş ve husûsât-ı mezkûrenin tensîb ve istîzân olunduğu vechile icrâ-yı iktizâları müte'allik ve şeref-

sudûr buyurulan emr ve irâde-i seniyye-i hazret-i şehinşâhî mantûk-ı münîfinden olarak evrâk-ı mezkûre yine savb-ı sâmi-i sadâret-penâhîlerine i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 13 Ş[aban] sene 289.

BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 2

İrâde-i arz ü beyân olduğu üzre cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne içün mübâya'asına emr ü fermân-ı me'âlî-unvân-ı hazret-i kiti-sitâni müte'allik şerefsudûr buyurulmasından nâşî Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de münâkasa-i alenîyyeye konulmuş ve beheri altmış ikişer Şiline Amerika mu'teberân fabrikatörlerinden Mösyö Winchester üzerinde takarrür etmiş olan iki yüz bin aded Martini-Henry tüfengi müte'ahhid-i mûmâ-ileyh tarafından ne sûretle i'mâl ve i'tâ ve akçesinin dahi Devlet-i Aliyye cânibinden ne vechile tesviye ve îfâ olunacağını hâvî tanzîm ve te'âti olunan Kontoratonun ve iki kıt'a merbûtunun birer sûreti leffen huzûr-ı sâmi-i sipehsâlârîlerine takdîm kılındı. Mütâla'asından keyfiyyet ma'lûm-ı me'âlî-melzûm-ı dâverâneleri buyurulacağı vechile işbu iki yüz bin aded tüfengin numûnesinin müte'ahhid-i mûmâileyhe teslîmi târîhinden i'tibâren altı ay sonra mukassatan teslîme başlanacağı ve işbu târîhden mu'teber olarak iki sene-i kâmile zarfında kâffesinin arkası alınacağı gibi bunların hülûl-ı tekāsiti ile hîn-i teslîmlerinde usûl-i tecrübe ve mu'âyene Amerika Hükûmeti tarafından mu'âyeneciler tayîn ile İngiltere devletinin kendü askeri içün fabrikalarında yaptırdığı eslihanın mu'âyene ve tecrübesinde cereyân eden usûl ve nizâma tevfîkan icrâ ve târîh-i Kontorato olan fî 26 Cemâziyelevvel sene 89 ve fî 20 Temmuz sene 88 târîhlerine tesâdüf olan 1872 sene-i milâdiyesi Ağustos-ı Efrencîsinin birinci gününden i'tibâren nihâyet iki mâha kadar müte'ahhid-i mûmâ-ileyh nâmına olmak üzre buradan Londra'da mu'teber bir banka kredito açılarak ve her ay teslîm olunacak tüfenkler esmânının Devlet-i Aliyye tarafından mahallinde bulundurulacak komisyonun teslîmi müş'ir i'tâ edeceği zîri mazbatalu makbûz senedi târîhinden i'tibâren yetmiş beş gün sonra İngiltere'de sefâret-i seniyye cânibinden tasdîk olundukdan sonra mezkûr Bank tarafından i'tâ kılınacağına ve mezkûr tüfenklerin vakt-i tekāsiti hulûliyle verileceğini ve hiçbir sûret ve ma'zeretle te'ehhürât vukū'a getirilmeyeceğini te'mîn içün mûmâ-ileyh Winchester tarafından yüz seksen altı bin İngiliz Lirası depozito edilmesi veyahut mahallinde müte'ahhid-i mûmâ-ileyh tarafından mu'teber bir bank kefîl gösterilerek te'mînât verilmesi Kontorato ahkâmı iktizâsından olub fakat mûmâ-ileyh te'mîn husûsunda kefâlet şıkkını ihtiyâr eylediği misillü işbu kefâlet dahi Amerika sefâret-i seniyyesinin kabûl edeceği bir bank tarafından olacağına mebnî bunun husûlüne ya'ni sefâret-i müşârûn-ileyhâ tarafından mebhûsünanh olan kefâlet mâddesini hâvî iktizâ e-

den senedin ahzına kadar mûmâ-ileyh Winchester'in asâkir-i şâhâne içün mukaddema bâ-Kontorato ta'ahhüd edüb i'tâ eylemekte olduğu ma'lûmü'l-aded Winchester tüfenk ve filintaları esmânından dolayı Nizamiye Hazinesi'nde el-yevm matlûb olan elli dört bin beş yüz aded İngiliz Lirasını kefâleti mezkûreyi irâe edinceye değin bilâ-fâiz muvakkaten depozito sûretiyle terk etmiş olmağla muvâfık emr ü irâde-i Aliyye-i cenâb-ı Seraskerîleri buyurulduğu hâlde ber-minvâl-i muharrer Amerika Hükûmeti tarafından ta'yîn olunacak mu'âyenecilerin icrâ-yı me'mûriyetleriyle vakt-i mu'ayyenede mahallinde hâzır bulundurulması ve müte'ahhid-i mûmâ-ileyhin bermuceb-i mukāvele Eylül-i Efrencînin nihâyetine kadar irâe edeceği bankın mu'teber olup olmadığı lâyıkıyla tahkîk edilerek mu'teber ise kabûl olunması husûsunun şimdiden Amerika'da mukīm Devlet-i Aliyye sefirine iş'âr ve Devlet-i Aliyye tarafından kredito açılacak bankın istihsâl-i muvâfakati mâddesinin dahi Londra sefaret-i seniyyesine teblîğ ve izbâr buyurulmasını ve bir de işbu iki yüz bin aded tüfenk numûnenin müte'ahhid-i mûmâ-ileyhe i'tâsı târîhinden altı ay sonra teslîme başlanılarak iki sene zarfında kâmilen arkası alınacağına nazaran bu müddetin ilk senesinin ikinci altı ayında elli bin ya'ni işbu altı ayın birinci ve ikinci aylarında beşer ve küsûr dört ayda beher mâh onar bin ve ikinci sene zarfında dahi şehrî ale't-tesâvî on iki bin beşer yüz aded tüfenk teslîm olunacağı cihetle Londra'da bir banka açılacak kreditonun istihsâl-i irâdesini mutazammın Bâbıâlî'ye tezkire-i Aliyye-i âsafâneleri tastîr ve zikr olunan Kontorato ve merbûtâtı sûretleri dahi leffen tesyîr buyuruldukdan sonra aklâm-ı harbiyyece de mu'âmele-i muktaziyyenin ifâ etdirilmesi bâbında emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 25 Cemâziyelâhır sene 89 ve fî 17 Ağustos sene 88.

Mühürler [ ]

BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 4

Mübâya'asına irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-sünûh buyurulan iki yüz bin aded Martini-Henry tüfenginin kontoratosudur.

İşbu kontorato ahkâmını tasdîkan temhîr kılındı. [Mehmed (Yaver)]

Bir tarafdan saltanat-ı seniyyenin nâm ve hesâbıçün Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî ve diğer taraftan Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika'da Connecticut Eyâleti'nde vâki' New Haven şehrinde Winchester Repeating Arms Kumpanyası re'isi Mösyö Winchester beyninde ber-vech-i âtî akd-ı mukāvele olunmuşdur.

Birinci mâdde: Devlet-i Aliyye Winchester Repeating Arms Kumpanyası'ndan ma'-süngü ve gılâf iki yüz bin aded Martini-Henry tüfenği satun alur ve mûmâ-ileyh Winchester dahi ma'-süngü ve gılâf ol mikdâr tüfengi Devlet-i müşârun-ileyhâya satar.

İkinci mâdde: Mezkûr tüfenkler tûl ve çap ve endâmca irâe olunan memhûr numûnesinin aynı olacak ve evsâfı dahi zîrde muharrer olduğu vechile bulunacakdır ya'ni mezkûr tüfenklerin namlusuyla kundağı ve kuyruk takımı İngiltere devletinin Enfield Fabrikası'nda yapılmış olan Martini-Henry tüfengine mutâbık ve eczâ-yı müfrede ve mürekkebesi mezkûr numûnenin eczâ-yı müfrede ve mürekkebesine muvâfık olacakdır. Mezkûr tüfenklerin nişân-gâhları iki tarafa kapanıp açılacağı gibi bin üç yüz metro üzerine taksîm olunarak erkāmı Türkce yazılacaktır ve işbu taksîm derecâtı Devlet-i Aliyyenin kendi ma'mûlâtından olan barut ile bi't-tecrübe vaz' olunacakdır mezkûr tüfenklerin süngüsü dört zâviyeli olacağı gibi süngünün yalnız kovanı â'lâ döğme demirden ve sâir mahalleri â'lâ dökme çelikten olunacak ve işbu süngüye ağzı ve ucu sarı teneke kaplu olmak üzre numûnesi vechile birer de kavsale gılâf yapılacakdır. Mezkûr tüfenklerin fişenk hazînesi Devlet-i Aliyye tarafından verilecek numûne fişenke muvafık vechile i'mâl olunacakdır mezkûr tüfenklerin bilezik ve kayış halkaları ve dipçik tabanı ve burmaları ve makinenin kolu ve korkuluk köprüsü ile kuyruk kapağı ve kundak dipçiği derûnunda bulunan mil ve pulu ve makine kolunun emniyet yayının yuvası ve nişân-gâh yatağı kâmilen birinci cins döğme demirden ve bu mezkûrâtdan ma'ada tüfengin küsûr parçaları numûnesinde olduğu gibi kâffeten dökme çelikten yapılacak ve numûnede boyalı bulunan parçalarına boyalı olacak ve bu tüfenklerin çelikten i'mâl olunacak parçaları mutlaka birinci cins çelikten bulunacaktır mezkûr tüfenklerin her bir parçaları mücedded ve birinci evsâfda metîn ve emniyetli ve muhkem ve mümtezîc ve iki yüz bin aded tüfengin kâffe parçaları yek diğerine mutabık ya'ni inter-changable olacak ve kundağı dahi beyaz ceviz ağacından olmayub numûnesi renginde kuru ceviz ağacından ve elyâfı tûlanî olarak i'mâl olunacakdır.

Üçüncü mâdde: Mezkûr tüfenklerin demir ve çelik ve ağaçlarının gerek kabe'l-i'mâl ve gerek suver-i i'mâliyye ve gerek eczâ-yı müfredesinin mu'âyene ve tecrübesi İngiltere Devletinin *Government Inspection* kâidesi üzre icrâ ya'ni devlet-i müşarûn-ileyhanın kendi askeriçün fabrikalarında i'mâl ettirdiği eslihanın mu'âyenesinde cereyân eden usûl ve nizâma tevfîkan Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika Hükûmeti tarafından nasb olunacak resmî mu'âyeneciler tarafından mu'âyene ve tecrübe edildikten sonra kabûl olunacakdır. Tüfenklerin mekanizmalarının yan tahtasına tuğrâ-yı garrâ-i pâdişâhî ve birden iki yüz bine kadar dahi Türkce numerolar darb kılınacakdır.

Dördüncü mâdde: Yapılacak tüfenklerin hîn-i i'mâlinde ve tecrübe ve mu'âyenesinde nezâret eylemek üzre Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye tarafından me'mûrlar ta'yîn olunacak ve gerek mûmâ-ileyhim ve gerek Amerika Devleti cânibinden nasb edilecek resmî mu'âyeneciyle Kontorato târîhinden i'tibâren nihâyet iki aya kadar mahallinde hâzır bulunacak ve mu'âyene ve tecrübe içün iktizâ eden âlât ve edevâtın kâffesi müte'ahhid tarafından i'mâl olunarak vakt ü zamânıyla meccânen me'mûrîn-i mûmâ-ileyhime i'tâ edilecekdir ve yalnız hîn-i tecrübede isti'mâl olunacak barut ve fişenk masârifi devlet-i aliyyeye râci' olacakdır.

Beşinci mâdde: Mu'âyeneciler tarafından mu'âyene olunup damğalanan tüfenkler Devlet-i Aliyye me'mûrları muvâcehesinde yağ sürüldükten ve derûnları lehimle teneke veya çinko kaplı metîn sandıklara hüsn-i sûretle istîf edildikten sonra sandıklar mu'âyeneciler ve Devlet-i Aliyye me'mûrları tarafından mühürlenecek ve işbu yağ ve sandık measârifiyle tüfenklerin fabrikadan New York iskelesinde sefîneye vaz' olununcaya kadar vukū' bulacak kâffe-i masârif-i nakliyyesi müte'ahhidi cânibinden tesvîye edilerek yalnız zikr olunan mu'âyenecilerin ve me'mûrların masârifi saltanat-ı seniyyeye râci' olacak ve Devlet-i Aliyye mezkûr tüfenk içün hiçbir vechile imtiyâz hakkı vermeyecekdir.

Altıncı mâdde: Nihâyed iki mâha kadar numûne olarak müte'ahhid-i mûmâ-ileyhe verilecek üç aded Martini-Henry tüfengi ile numûne fişenginin kendisüne teslîmi târîhinden bi'l-i'tibâr altı ay sonra mezkûr tüfenkleri teslîme başlayıp ilk senenin ikinci altı ayı zarfında elli bin adedini bi't-tedrîc teslîm ederek ikinci sene içinde beher mâh ale't-tesâvî on iki bin beş yüz tüfenk teslîm ile iki sene-i kâmile zarfında kâmilen teslîm edilmiş olacakdır ve tekāsid-i mu'âyenesi zarfında mikdâr-ı mukarrerinden ziyâde tüfenk i'mâl ve i'tâ edebilir ise kabûl olunacakdır

Yedinci mâdde: Bend-i sâbıkda muharrer tekāsid-i mukarrereden birisi tamamen teslîm olunamadığı hâlde diğer taksîd ile beraber teslîme müte'ahhid-i mûmâ-ileyh borclu olacağından bu kā'ideye ri'âyet olunmayub da

üçüncü taksîd yine noksan teslîm olunur ise noksanın mikdârının bahâsından yüzde on tenzîl olunacak ve andan sonra her taksîdin te'ehhür-i i'tâsında evvelki tenzîlâta yüzde onar zam ile tenzîlât icrâ edilecekdir ya'ni îfâ olunamayan birinci ikinci üçüncü taksîdler fi'atından yüzde on ve andan sonra bu taksitlerden yine te'ehhür vâkı' olur ise yüzde yirmi ve daha sonra yüzde otuz tenzîl edilüb ilâ-ahirihî bu kıyâs üzre tenzîlât icrâ edilecekdir.

Sekizinci mâdde: Grev ya'ni ta'tîl-i amele mâddeleri serrişteşiyle veyahud sâhib-i imtiyâz ile müte'ahhid beyninde bir gûna da'vâ vuku' bulmasından dolayı fabrika ta'tîl olundu ve bu cihetle vakt ü zamânıyla mukāvelemi îfâ edemedim deyu da'vâya tasaddi eylemeğe müte'ahhid-i mûmâ-ileyhin hakkı olamayacakdır.

Dokuzuncu mâdde: İşbu mukāvele-nâmeyi imzâ ettikden sonra müte'ahhid-i mûmâ-ileyh tüfenklerin i'tâsından veya mukāvelesinden nükūl eder veyahud bir iki taksîd tüfenk verildikden sonra küsûrunun i'tâsı yedinci bendde beyân olunan müddeti geçer de cümleten te'ehhür eyler ise ol vakd saltanat-ı seniyye diğer tarafda tüfengin ikmâli tedârüküne mecbûr olacağından bu takdîrce dahi bâki' kalıb da verilemeyeceği anlaşılan tüfenklerin mikdâr-ı yekûnu her kaç adede bâliğ olur ise fi'atı mucebince bahâsı bi'l-hesâb hâsıl olacak mebâliğden müte'ahhid-i mûmâ-ileyh Devlet-i Aliyye'ye yüzde otuz tazmînât verecek ve bu tazmînâtın îfâsını te'mîn içün târîh-i Kontoratodan i'tibâren nihâyed iki mâha kadar yüzde otuz hesabıyla mikdâr-ı mecmû' demek olan yüz seksen altı bin İngiliz Lirası içün ya devlette olan matlûbâtını depozito olarak terk edecek veyahud Washington'da sefâret-i saltanat-ı seniyyeye mu'teber bir bankı kefîl gösterecek ve bu sûretle depozito terki veya kefâlet irâesi ber-vech-i muharrer mikdâr-ı mecmû' üzerine olarak tüfenk teslîmât nisbetince depozito veya kefâlet mikdârını altı aydan altı aya tenkîs edebilmek husûsunda dahi müte'ahhid-i mûmâ-ileyh haklı bulunacakdır.

Onuncu mâdde: Mezkûr tüfenklerin her bir teslîminde bâlâda zikr ve beyân olunan mu'âyeneciler tarafından işbu kontorato ahkâmına tevfîkan mu'âyene ve tedkîk ve İngiltere Devleti'nin nizâmâtına tatbîken tecrübe kılındığı ve makbûlleri olduğunu mübeyyin beher hafta pazarertesi günleri iki kıt'a şahâdet-nâme tanzîm-birle bir kıt'ası müte'ahhid-i mûmâ-ileyh ve diğer bir kıt'ası Dersaadet'e gönderilmek üzre Devlet-i Aliyye me'mûruna teslîm ve i'tâ olunacakdır.

On birinci mâdde: Devlet-i Aliyye mezkûr iki yüz bin aded Martini-Henry tüfenginin esmânının te'diyesiçün târîh-i Kontoratodan i'tibâren nihâyet iki mâha kadar Mösyö Winchester nâmına olmak üzre Londra'da mu'teber bir banka kredito açacaktır.

On ikinci mâdde: Beher hafta hâzır olub da sandıklara konularak mühürlenen tüfenkler içün Devlet-i Aliyye me'mûrları tarafından Mösyö Winchester tarafına bir kıt'a makbûz mazbatası verilecek ve işbu mazbata târîhinden i'tibâren yetmiş beş gün mürûrunda te'diye olunmak üzre Mösyö Winchester tarafından Devlet-i Aliyye'nin Londra'da irâe eylediği bank cânibine mezkûr makbûz mazbatasıyla beraber keşîde olunacak poliçe üzerine beher tüfenk içün altmış ikişer Şilin hesâbıyla iktizâ eden akçe tesvîye ve i'ta ettirilecekdir.

İşbu mukāvele-nâme aynı me'al ve ibâre ile iki nüsha olarak seksen dokuz senesi mâh-ı Cemâziyelevvel'inin yirmi altıncı 1872 sene-i Efrencîyyesi Ağustos'unun birinci ve seksen sekiz senesi şehr-i Temmuz'unun yirminci günü Dersaadet'de akd olunmuşdur.

[Topcu Dâiresi]

Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî

Bâlâda muharrer şerâ'iti kâmilen kabûl ederim

İmzâ

Winchester Repeating Arms Kumpanyası Re'isi

O. F. Winchester

BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 5

Makām-ı Vâlâ-yı Seraskerîye Mösyö Winchester tarafından takdîm olunan bir kıt'a varakanın tercümesidir.

Devlet-i Aliyye ile re'isi olduğum Kumpanya beyninde iki yüz bin aded Martini-Henry tüfengine dâ'ir akd olunmuş olan Kontoratonun dokuzuncu ve on ikinci mâddesinde ba'zı ta'dîlât idhâli Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin emel-kerdesi olduğunu vekillerim Mösyö Azaryan Perafils bu bendelerine haber vermiş olmakla zât-ı vâlâlarına ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye Devlet-i Aliyye'ye derkâr olan hürmet-i fâikamı bir kere daha ibrâz etmek arzûsuyla ber-vech-i âtî beyân olunan ta'dîlâta muvâfakat ettiğimi işbu varaka ile beyân eylerim.

Şöyle ki her ne kadar mezkûr Kontoratonun dokuzuncu mâddesinde yüz seksen altı bin aded İngiliz lirası kefâletimin târîh-i Kontoratodan iki mâh sonra verilmesi zikrolunmuş ise de otuz bin aded Winchester tüfenklerine dâir kontoratodan dolayı bu târîhe değin matlûbum olan elli dört bin beş yüz yedi aded İngiliz lirasını yüz seksen altı bin lira için matlûb olan kefâlet Washington Sefâret-i seniyyesine verilinceye değin kefâlet-i muvakkata olmak üzre nezd-i Devlet-i Aliyye'de terk etmeğe işbu varaka ile muvâfakat ederim ve bir de yüz seksen altı bin liralık kefâleti Washington Sefâret-i Seniyyesine verdiğim anda mezkûr elli dört bin beş yüz yedi lira matlûbum kurtulmuş olmak ve otuz bin aded Winchester tüfengine dâir Kontoratonun üzerinde ne kadar matlûbum var ise bilâ-te'hîr Mösyö Azaryan Peráfils tarafına te'diye olunmak şartıyla meblağ-ı mezbûr üzerine eyyâm-ı mâziyye için ve kefâlet-i mezkûreyi vereceğim vakte değin bir gûna fâiz talep etmemeğe muvâfakat ederim bundan mâ'ada on iki milyon kovana dâir kontoratodan dolayı matlûbum olan meblağ ile makām-ı Seraskerînin hesâbıçün Kumpanyam tarafından sarf olunmuş olan meblağın işbu târîhden i'tibâren iki üç hafta zarfında cânib-i mākam-ı müşârun-ileyhden Mösyö Azaryan Peráfils tarafına verilmesi dahi mukavele olunmuşdur ve bir de teslîm olunan tüfengler için her hafta kredito açacak olan bankanın üzerine kambiyal çekmeğe serbestiyetim olacağı kontoratonun on ikinci mâddesinde zikr olunmuş ise de bir mâh zarfında teslîm olunan mikdâr-ı mecmû' içün mezkûr bankanın üzerine poliçe çekmeğe işbu varaka ile muvâfakat ederim hakk-ı imtiyâz mes'elesine gelince matlûb-ı âlîleri vechile mâh-ı câriyyenin altısı târîhiyle müverrah olub nüsha-i sâniyyesi melfûf olan mektûbumda arz ve iş'ârıyla kesb-i şeref etmiş olduğum sözleri tecdîd ederim ve ifâdât-ı mezkûremin zât-ı vâlâlarını ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'yi hoşnud edeceğinden şübhem yokdur işbu mektûbum makām-ı vâlâ-yı Seraskerî ile acizleri beyninde iki yüz bin aded Martini-Henry tüfengine dair fî ibtidâ-i Ağustos sene 1872

akd olunmuş olan kontorato zeyl olmak üzre yazılmıştır merbût İngilizcesine mutâbıkdır.

Fî 17 C[emâziyelâhır] sene 289 ve fî Ağustos sene 288

Tercüme ve Tahrîrât-ı Ecnebiyye Kalemi

BA, İ. MMS, nr. 1827, Lef 6

Makām-ı Vâlâ-yı Seraskerîye Dersaadet'de bulunan Mösyö Winchester'in fî 6 Ağustos sene 1272 takdîm etdiği bir kıt'a müzekkirenin tercümesidir.

Bugün vakt-i zuhûrda mülâkāt-ı aliyyeleriyle müşerref olduğum sırada Martini-Henry tüfengini i'mâle iktidârım olmadığına ve mezkûr tüfengi i'mâlden men' olunacağıma dâir makām-ı vâlâ-yı Seraskerîlerine General Dikson tarafından protestonâme ve Amerika'da kâin Providence Tool Kumpanyası'nın re'isi Mösyö Anthoni tarafından telgraf-nâme vâsıl olduğu çâkerlerine beyân buyurulmuş olmakla iki yüz bin aded Martini-Henry tüfengine dâir Devlet-i Aliyye ile çâkerleri beyninde akd olunmuş olan kontoratoda hakk-ı imtiyâzdan ve buna dâir mümkinü'l-vukū' müşkilâtdan dolayı devlet-i müşârun-ileyhanın bir gûna medhâli olmayacağı tasrîh kılınmış olduğu ve kontoratomun tamamen icrâsıçün altı bin İngiliz liralık kefâlet verildiği zât-ı Vâlâlarına arz ve ifâde kılınır buna ilâveten şunu dahi beyân ederim ki çâkerleri makām-ı vâlâlarıyla maslahatı kararlaştırmazdan evvel bi'l-etrâf mütâla'a etmişdir ve Meclis-i Umûmî'de beyân etmiş olduğum vechile hakk-ı imtiyâzın bütün mes'ûliyyetini üzerime aldığımı ve bu bâbda Devlet-i Aliyye'nin cây-ı endişesi olmamasının lâzım geldiğini burada tekrâr ederim.

Merbût İngilizcesine mutâbıkdır

Fî 20 C[emâziyelâhır] sene 289 ve fî 12 Ağustos sene 88.

Tercüme ve Tahrîrât-ı Ecnebiyye Kalemi

Belge-5

BA, İ. HR, nr. 15212, Lef 1.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Zât-ı hazret-i şâhâneye derkâr olan ubûdiyyet-i çâkerâneme bir nişâne-i nâcize olmak ve vâsıta-i âlî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleriyle takdîm kılınmak üzre ma'an bir çift tabanca takdîm etmeğe ictisâr olunur. Zikr olunan tabancalar en son ikmâlata tevfîkan ma'mûl olunup berrî ve bahrî ordularının isti'mâline en ziyâde muvâfık eslihadır. Bunlar süvâri asâkir-i şâhâne için taraf-ı çâkerâremden verilmiş olan elli bin kıt'a tekerrür eder Winchester tüfengine müşâbih olup bundan bir buçuk sene akdem hâk-i pây-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâneye takdîmine mütecâsir olduğum tüfenge isti'mâl olunan kurşun ile endaht olunurlar. Mezkûr tabancalar ile ma'an icâd-kerde-i âcizânem olan çend kıt'a fişenk dahi takdîm olunduğundan taraf-ı sâmî-i cenâb-ı mülûkâneden zikr olunan fişenkler ile Winchester tüfenginin veyâhud mezkûr tabancaların endahtına inâyet ve ihsân buyurulmuş olsa bu fişenklerin atîk fişenklere nisbeten olan atım hattı muhassenâtı tebeyyün edeceği misillü mezkûr fişenk kurşunları dökme olmayıp tazyîk ile ya'ni Amerika'da mûcidi olduğum usûlde i'mâl ve derece-i nihâyede ikmâl olunmuşdur. Ber-vech-i ma'rûz ifâdât-ı çâkerânemin ve zât-ı hazret-i tâcdârî hakkında olan du'â-yı mevzıbet-edâ-yı âcizânemin hâk-i pây-ı me'âlî-ihtivâ-yı cenâb-ı şehinşâhîye arz ve takdîmi husûsusuna vâsıta-i sâmî-i hazret-i vekâlet-penâhîlerinin erzân ve şâyân buyurulması niyâzına ictisâr olundu ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

[mühür]

Winchester

BA, İ. HR., nr. 15212, Lef 2

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika fabrikatörlerinden Winchester'in ma'mûlât-ı âhireye tatbîkan i'mâl eylediği tabancalardan bir çift tabancalar ile icâd-kerdesi olan fişenklerin çend kıt'asını atabe-i ulyâ-yı hazret-i cenâb-ı şehin-şâhîye nişân-ı ubûdiyyeti olmak üzre takdîm etdiğinden bahisle kabûl-ı âlîye neyli niyâzına ve bunların ta'rîfâtına dâ'ir vürûd iden tahrîrâtı cânib-i sefâretden verilen mektûb ile leffen ve mezkûr tabanca dahi ma'an arz ve irsâl kılınıp ve bu fabrikaya zât-ı hazret-i şâhânenin emr-i hümâyûnuyla i'mâlâtının müteşekkiri olmasından dolayı yalnız takdîmesinin kabûlü istid'âsında bulunduğu sefâretden ifâde edilmekle muvâfık emr ü fermân-ı hazret-i Pâdişâhî buyurulur ise mukaddemât-ı ma'rûzasının tebşîr-i kabûlune ibtidâr olunacağı beyânıyle tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 18 C[emaziyelâhır] sene 289.

M.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle mezkûr mektub ve tabanca manzûr-ı şevket-mevfûr-ı hazret-i Pâdişâhî buyurulmuş ve ber-mûceb-i istîzân takdimât-ı ma'rûzasının tebşîr-i kabûlüne ibtidâr olunması şeref-sünûh ve sudûr buyurulan emr ü irâde-i meâlî-âde-i cenâb-ı tâcdârî mantûk-ı münîfinden olarak zikr olunan tabanca bi't-tevkîf mektub yine savb-ı sâmî-i hıdîvîlerine i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 C[emaziyelâhır] sene 289.

Belge-6

BA, İ. DH, nr. 49908

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Geçen sene ehemmiyyet-i mevki'iyyeleri derkâr olan ba'zı vilâyât asâkir-i zaptiyesiçün Avrupa'dan mübâya'a ve esmânı Hazîne-i celîlenin müsâ'adesizliği cihetle şeref-müteallik eden irâde-i seniyye mûcibince fevkal'âde olarak vilâyet zaptiye alaylarının debboyu hâsılâtından emâneten zaptiye veznesinde mevkûf bulunan mebâliğden tesviye olunmuş olan iki bin aded Winchester tüfengiyle biner aded Revolver ve kılıncdan Winchester tüfenkleriçün beşer yüz atımdan bir milyon aded fişengin mübâya'asına lüzûm göründüğünden ve bunlardan beheri ma'-masârif-i nakliyye vesâ'ire on birer pareden mecmû'-ı esmânı bulunan iki yüz yetmiş beş bin kuruşun nizâmı vechile Hazîne-i celîleden tesviyesine hâl-i hâzır gayr-i müsâ'id olduğundan meblağ-ı mezbûrun dahi sûret-i fevkal'âdede olarak hâsılât-ı merkûmeden bi't-tesviye mezkûr fişenklerin mübâya'ası zımnında irâde-i seniyyesinin istihsâli lüzûmunun huzûr-ı fehâmet-mevfûr-ı cenâb-ı vekâlet-penâhîlerine arz ve izbârı meclis-i fırka-i zaptiyeden bâ-müzekkere ifâde kılınmış olmakla ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 Zilka'de sene 92 ve Fî 13 Kânûnıevvel sene 91

BA, İ. DH, nr. 49908

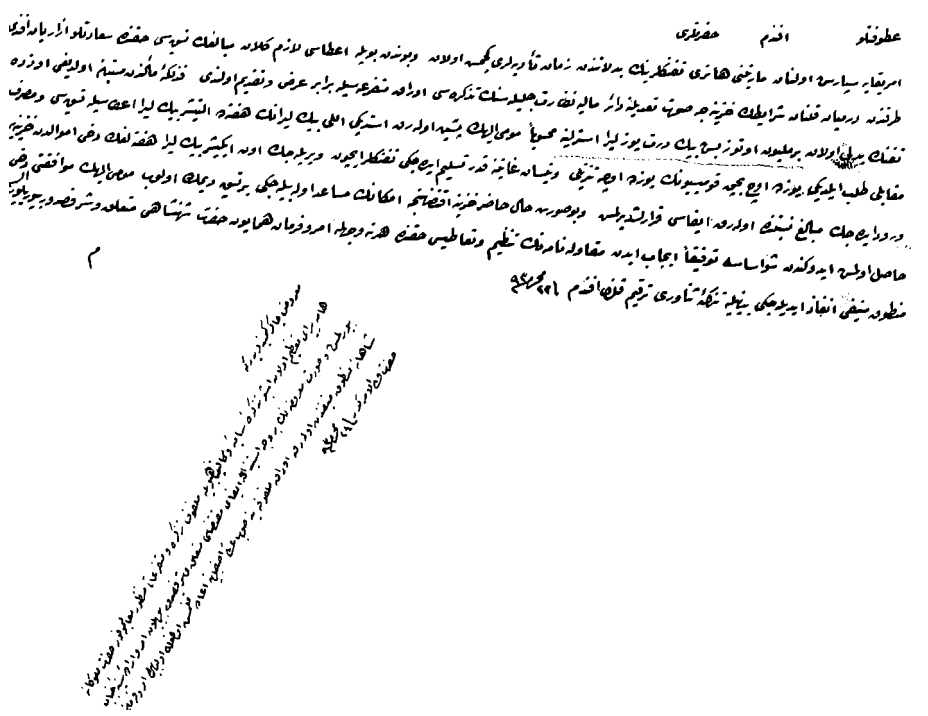
Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Ba'zı vilâyât-ı mühimme asâkir-i zaptiyesiçün geçen sene mübâya'a olunmuş olan iki bin aded Winchester tüfenklerine îcâb eden bir milyon fişengin esmânı olan iki yüz yetmiş beş bin kuruşun vilâyât zaptiye alayları hâsılâtından emâneten zaptiye veznesinde bulunan mebâliğden tesviye olunmak üzre mübâya'sı istîzânına dâ'ir Zaptiye Nezâret-i celîlesinin tezkire-i vâridesi leffen arz ve takdîm kılındı. Zikr olunan fişenklerin lüzûm-ı tedâriki musaddık olduğu misillü tüfenklerin akçesi mukaddemâ hâsılât-ı mebhûseden verilmiş idiğü beyân olunmasına nazaran fişenk esmânının dahi andan tesviyesi muvâfık-ı maslahat bulunmakla olvechile îfâ-yı muktezâsının Nezâret-i müşârun-ileyhâya havâlesi hakkında her ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî müteallik ve şeref-sudûr buyurulur ise hükm-i celîli infâz edileceği ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 4 Z[ilhicce] sene 92.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i hıdîvâneleriyle melfûf tezkire manzûr-ı şevket-mevfûr-ı hazret-i pâdişâhî buyurulmuş ve ber-vech-i istîzân zikr olunan iki yüz yetmiş beş bin kuruşun mebâliğ-i mezbûreden tesviye olunmak üzre muharrerü'l-mikdâr fişengin mübâya'ası husûsunun nezâret-i müşârun-ileyhâya havâlesi şeref-sünûh ve sudûr buyurulan emr ü fermân-ı me'âlî-unvân-ı cenâb-ı şehriyârî mantûk-ı münîfinden olarak mârü'l-beyân tezkire yine savb-ı sâmî-i vekâlet-penâhîlerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Fî 5 Z[ilhicce] sene 92.

Belge: BA, İ. DH. nr. 50084

Belge-7

BA, İ. DH, nr. 48841, Lef 1.

Mukāvelenâme Sûretidir.

Bin altı yüz elli aded Winchester ile beşyüz aded Winchester filintası mübâya'asına dâ'ir kontoratodur:

Bir tarafdan Saltanat-ı Seniyyenin nâm ve hesâbıçün Zabtiye Fırka Meclisi ve diğer tarafdan Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika'da kâ'in Connecticut Eyâleti'nin New Haven şehrinde bulunan Winchester Repeating Arms Kumpanyası nâm ve hesâbına olarak mezkûr kumpanyanın Dersaadet'de mukīm acentası Azaryan Pèráfils efendiler beyninde ber-vech-i âti akd-ı mukāvele olunmuş:

Birinci mâdde: Devlet-i Aliyyenin mezkûr Winchester Repeating Arms Kumpanyası'ndan bu güne değin mübâya'a ettiği Winchester tüfenk ve filintasına her vechile mutâbık olmak ve kâffe-i aksâmı interchangeable ya'ni aksâm-ı mezkûre yekdiğeriyle kābil-i mübâdele bulunmak üzre Winchester Repeating Arms Kumpanyası'ndan bu kere dahi şerâ'it-i âtiyye ile bin altı yüz elli aded süngüsüz Winchester tüfengi ile beş yüz aded süngüsüz Winchester filintası satun alur ve mezkûr kumpanya dahi ol-mıkdâr tüfenk ve filintayı Devlet-i Aliyye'ye satar.

İkinci mâdde: Madde-i mezkûr ol-mıkdâr tüfenk ve filintaları Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika Hükûmeti tarafından nasb olunan mu'âyeneciler ma'rifetiyle mu'âyene ve tedkīk olduğu ve nizâmât-ı câriyeye tevfîkan tecrübe kılındığı musaddak olduğuna dâ'ir verilen şahâdet-nâme mûcebince Devlet-i Aliyye kabûl edecekdir.

Üçüncü mâdde: Devlet-i Aliyye zikr olunan bin altı yüz elli aded süngüsüz Winchester tüfengi lira-yı Osmânî yüz kuruş i'tibâriyle beherini beş yüz yirmi sekiz kuruş otuz pâreye ve beşyüz aded süngüsüz filintanın dahi beherini dört yüz yetmiş sekiz kuruşa Mösyö Winchester'in fabrikasında kabûl eder fakat bunların fabrikadan sefîneye kadar masârif-i nakliyyesi mezkûr kumpanyaya râci' olduğu gibi Dersaadet'de lazım gelen tamgalu evrâk vergisi Devlet-i Aliyye râci' olacakdır.

Dördüncü mâdde: İşbu tüfenk ve filintaların bedel-i esmânı olan cem'an on yedi bin yüz on dört Lira-yı Osmânî ve otuz yedi buçuk kuruşun sekiz bin yüz on dört lirasıyla otuz yedi buçuk kuruş peşînen ve bâkī' kalanın dokuz bin lirasıyla târih-i kontoratodan i'tibâren beher taksîti üç bin lira olmak üzre otuz bir gün müddetle üç taksîtde aynen ve kâmilen fabrikatör-i mûmâ-ileyhin nâm ve hesâbıçün Dersaadet'de Azaryan Pèráfils efendilere îfâ edecekdir.

Beşinci mâdde: Esliha-i mezkûrenin beher onar adedi birer sandığa konmak üzre ikişer buçuk Dolara kesilmiş olan sandık ve sandıklama masârifi ve mu'âyene ve mu'âyeneci ücreti ile sigortası Devlet-i Aliyye'ye râci' olarak mezkûr kumpanya tarafından tesviye olunup masârif-i mezkûrenin İngiliz Lirası'na tahvîliyle bedeli için bir ay mürûrunda i'tâ olunmak üzre fabrikatör-i mûmâ-ileyh tarafından makām-ı celîl-i Zabtiyyeye poliçe şeklinde keşîde olunacakdır. Ve makām-ı müşârun-ileyhümâ dahi duhûlünde edâ etmeğe ta'ahhüd eder.

Altıncı mâdde: İşbu mübâya'a olunan ma'lûmü'l-mıkdâr tüfenk ve filintadan sekiz yüz aded tüfenk ile iki yüz aded filintayı Devlet-i Aliyye'nin nâm ve hesâbıçün fabrikatör-i mûmâ-ileyh tarafından Amerika'dan Dersaadet'e göndermek üzre yüklenmekde olan Atlantis nâm yelken sefînesine yükleyip ve bâkī' kalanları dahi ileride yine Devlet-i Aliyye'nin nâm ve hesâbına olarak bu tarafa gelecek yelken sefînelerine yükleyecekdir.

İşbu mukāvele-nâme aynı me'âl ve ibâre ile iki nüsha olarak Dersaadet'de akd ve tanzîm olunmuşdur.

Fî 16 Muharrem sene 92 ve 11 Şubat sene 290.

BA, İ. DH, nr. 48841

284

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Asâkir-i Zabtiyye-i şâhâne içün Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika'da kâ'in Connecticut Eyâleti'nin New Haven şehrinde bulunan Winchester Repeating Arms Kumpanyası nâm ve hesâbına olarak kumpanya-i mezkûrun Dersaadet'de mukīm acentası Azaryan Pèreáfils efendiler ile bu kere akd ve mukāvele olunan bin altı yüz elli aded Winchester filinta esmânının bi'l-cümle vilâyât ve elviye-i müstakilede müstahdem asâkir-i merkūmenin debboy hâsılâtı olup Bâb-ı Zabtiye veznesinden mevkūf bulunan mebâliğden tesviye ve i'tâsıçün iktizâ-yı hâlin icrâsı zımnında keyfiyyetin pîşe-gâh-ı dekāyık-iktinâh-ı cenâb-ı dâver-efhamîlerine arz ve iş'ârı Meclis-i Fırka-i Zabtiyye'den ifâde olunmak ve ol bâbda olan mukāvele-nâme sûreti leffen arz ü takdîm kılınmış olmağla îfâ-yı muktezâsıyla keyfiyyetin sû-i çâkerâneme emr ü izbârı menût-ı müsâ'ade-i inâyet-mu'tâde-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri olmağla ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 29 Muharrem sene 92 ve fî 24 Şubat sene 90.

Bende

[Hasan]

AZARIAN PÈRE & FILS
CONSTANTINOPLE

Constantinople le 3 Juillet 188.

Son Excellence
Hussein Hussni Pacha
Maréchal aide de Camps de
Sa Majesté Impériale
&c &c &c

Excellence

Suivant les mêmes instructions mentionnées dans notre lettre du 19 Juin écoulé, la Winchester Repeating Arms Co & Union Metallic Cartridge Co ayant chargé le second tiers des Vingt cinq Millions Cartouches Martini Henry qui existaient en Amérique sur le Contrat de trente Millions signé entre le Gouvernement Imp.l & nos susdits Mandants en date du 4/16 Février 1881 nous avons l'honneur de remettre sous ce pli à Votre Excellence deux Connaissements formant ensemble 8334 Caisses Cartouches expédiées par nos Mandants susmentionnés, par le Str.r "Persian Monarch" parti de New York le 16 Juin écoulé pour Londres, pour y être transférés sur un autre Steamer à destination de notre port. Le Nolis de ces 8334 Caisses montant à £ Stg 1366.15.0 est payable ici à l'arrivée du Steamer. Veuillez par conséquent donner les ordres nécessaires pour avoir ce fonds nécessaire à l'arrivée du Steamer qui aurait ces caisses à bord.

Nous avons l'honneur d'être
De Votre Excellence
Les très Obéissants Serv.rs
Azarian frères fils Agents de
Winchester Repg. Arms Co & Union Met. Cartr. Co

BA, İ. DH, nr. 48841, Lef 2

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Asâkir-i Zabtiyye-i şâhâne içün Amerika'da vâki' Connecticut şehrinde bulunan Winchester Repeating Arms Kumpanyası'ndan beheri Osmânlı altunu yüz kuruş i'tibâriyle beş yüz yirmi kuruş otuz pâreye bin altı yüz elli kıt'a süngüsüz Winchester tüfengi ile yine her biri dört yüz yetmiş sekiz kuruşa olmak üzre kezâlik süngüsüz olarak beş yüz aded filintanın sûret-i mübâya'a ve tesviye-i esmân ve masârifât-ı vâkı'ası hakkına mezkûr kumpanya acentasıyla akdidilen mukāvelenâmeye dâ'ir devletlü nâzır paşa hazretlerinin vürûd iden tezkiresi sâlifü'z-zikr mukāvele-nâme ile arz ve takdîm kılınmış ve esâs mütâla'a lüzûm-ı sahîha mübteni olduğu misillü mebâliğ-i muharrerenin Hazîne-i celîleye dokundurulmaksızın efrâd-ı zâbıtaya â'id debboy hâsılât-ı mevkūfesinden îfâ olunacağı dahi cümle-i iş'ârâtdan bulunmuş olmağla muvâfık emr ü fermân-ı isâbet-unvân-ı hazret-i Pâdişâhî buyurulduğu hâlde mûcebince icrâ-yı muktezâsı nâzır-ı müşârün-ileyhe havâle edileceği beyânıyle tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 6 Safer sene 92.

M.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i râha-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleriyle zikr olunan tezkire ve mukāvele-nâme manzûr-ı vekāyık-neşûr-ı hazret-i Pâdişâhî buyurulmuş ve sûret-i ma'rûzanın ber-mûceb-i istîzân icrâ-yı muktezâsının nâzır-ı müşârun-ileyhe havâlesi müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ü fermân isâbet-beyân-ı cenâb-ı tâcdâri mantûk-ı celîlesinden olarak sâlifü'l-beyân tezkire ve mukāvele-nâme yine savb-ı âlî-i asafîlerine i'âde kılınmış olmağla ol-bâbda emr ü fermân hazreti veliyyü'l-emrindir.

Fî 7 S[afer] sene 92.

Belge-8

BA, İ. DH, nr. 46349, Lef 2

Mukaddemâ Amerika'dan bi'l-iştirâ Süvâri Asâkir-i Şâhâne'ye tevzî' ve i'tâ kılınmış olan Winchester tüfenk ve filintalarının ta'mîrât-ı haliyye ve âtiyyeleriçün lüzûmu mıkdâr yedek parçaları tertîb ve tisyârı her bâr Ordû-yı Hümâyûnlardan iş'âr olunup Tobhâne-i Âmire meşâgil-i kesîresi meyânında bunun emr-i i'mâline hasr-ı dikkat edemeyerek ve etse bile zikr olunan tüfenklerin kâffesinin parçaları yekdiğerine mutâbık olduğundan bu mutâbakat mâddesine halel vererek binâen-aleyh asıl fabrikasından mübâya'ası mecbûriyyeti hâsıl olmağla ta'mîrât-ı meshûsa içün elli bin tüfenge iktizâ eden parçaları ne mıkdâr fi'âtla verebileceği mezkûr tüfenklerin sâhib-i imtiyâzı Mösyö Winchester burada iken kendisinden lede'l-su'âl vâki' olan ifâdesine nazaran bunların fi'ât-ı mukarrere ve câriyyesinden yüzde yirmi tenzîl ile alınabileceği anlaşılmış ve biraz daha tenzîl etmesi ol vakit kendisine teklîf edilmiş idi. Bu parçaları daha ehven fi'âtla mübâyasıçün diğer fabrikalara mürâca'at olunsa ma'lûm-ı sâmî-i sipehdârîleri buyurulduğu üzre mûmâ-ileyhin sâhib-i imtiyâz olması hasebiyle diğer fabrika emr-i i'mâlâta tasaddî edemeyeceği ve sâlifü'z-zikr yüzde yirmi tenzîlin yüzde otuza iblâğ olunacağı mûmâ-ileyhin bu def'a vukū'bulan iş'ârından müstebân olduğuna ve de hadd-i i'tidâlde bulunduğuna binâen şimdilik elde bulunan tüfenklere nisbetle mübâya'ası derece-i kifâyede görünen ve mıkdârı leffen takdîm kılınan pusulada gösterilen parçaların hemân iştirâsı zımnında mezkûr pusula mûcebince iktizâ eden dört yüz otuz beş bin sekiz yüz yirmi kuruşun irâde-i resmiyyesinin istihsâliyle Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî debboyunca bedelât-ı nakdiyyeden tesviye ve îfâ ve emr-i mübâya'âta ictirâ olunmak üzre keyfiyyetin bu tarafa iş'âr ve inbâsı husûsunun tezkire-i aliyye-i dâverâneleri Bâbıâlî'ye arz ve îmâsı merhûn müsâ'ade-i mekârim-âde-i Sipehsâlârî olmağla ol-bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 15 Safer sene 90 ve fî 1 Nisan sene 289.

[Mühürler]

BA, İ. DH, nr. 46349, Lef 3

Süvâri Asâkir-i Şâhâne içün evvelce Amerika'dan alınmış olan Winchester tüfenk ve filintalarının ileride vukū'bulacak ta'mirâta sarf olunmak üzre iştirâsı iktizâ eden yedek parçaları cinsi ve mıkdâr-ı bahâsını mübeyyin pusuladır:

Beheri
Kuruş
22

Dolar	Paylar	Aded	Santim Beheri kuruş
12.500	Başlıca paylar	25.000	50
4000	Pay tutacak âlet	20.000	20
8000	Pay hazînesi	20.000	40
600	Siper ta'bîr olunan pay	5.000	12
1600	Kâpur tesmiye olunan pay	5.000	32
1600	Finkeryor tesmiye olunan pay	5.000	32
28.300	–	–	–
8.490	–	–	–
19810 yüzde otuz tenzîl	–	–	–
	Cem'an Yekûn Kuruş 435.821		

BA, İ. DH, nr. 46349, Lef 3

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Mukaddemâ Amerika'dan bi'l-iştirâ Asâkir-i Şâhâneye i'tâ kılınmış olan Winchester tüfenk ve filintalarının ta'mîrât-ı haliyye ve âtiyyeleriçün lüzûmu olan yedek parçaların fi'ât-ı mukarrere ve câriyyesinden yüzde otuz tenzîliyle zikr olunan tüfenklerin sâhib-i imtiyâzı Mösyö Winchester'den mübâya'ası ve bunların esmânı bulunan cem'an dört yüz otuz beş bin sekiz yüz yirmi kuruşun Dâr-ı-Şûrâ Debboyunca bedelât-ı nakdiyyeden tesviye ve ifâsı hakkında Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den terkîm olunan mazbata sâlifü'z-zikr yedek parçaların cinsi ve mıkdârını mübeyyin pusula ile beraber leffen takdîm kılınmağla muvâfık emr ü irâde-i aliyye-i cenâb-ı hıdîvîleri buyurulur ise iktizâsının icrâsı bâbında emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 18 Safer sene 290 ve fî 4 Nisan sene 89.

[İmza]

BA, İ. DH, nr. 46349, Lef 4

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Mukaddemâ Amerika'dan bi'l-iştirâ Asâkir-i Şâhâneye tevzi' ve i'tâ kılınmış olan Winchester tüfenk ve filintalarının ta'mîrât-ı hAliyye ve âtiyyesi içün iktizâ eyleyen yedek parçaların fi'ât-ı mukarreresinden yüzde otuz tenzîliyle zikr olunan tüfenklerin sâhib-i imtiyâzı Mösyö Winchester'den mübâya'a ve bunların esmânı bulunan dört yüz beş bin sekiz yüz yirmi kuruşun Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Debboyunca bedelât-ı nakdiyyeden tesviye kılınması hakkında vürûd eden tezkire-i behiyye-i sipehsâlârî melfûf mazbata ve pusula ile arz ve takdîm edilmiş ve sûret-i ma'rûza lüzûm-ı sahîha müstenid görünmüş olmağla muvâfık irâde-i seniyye-i hazret-i cihân-bânî buyurulur ise mûcebince îfâ-yı muktezâsına ibtidâr olunacağı ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 23 Safer sene 290.

M.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

İsâbi'-pirâ-yı ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle evrâk-ı melfûfa manzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı hazret-i Pâdişâhî isâbet-i ifâde-i cenâb-ı mülûkâne mantûk-ı münîfinden olarak mârü'z-zikr evrâk yine savb-ı sâmî-i sadâret-penâhîlerine i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 24 Safer sene 290.

Belge-9

BA, İ. DH, nr. 46434, Lef 5

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne içün mukaddema Amerika'ya sipâriş olunan Martini-Henry tüfenklerinin üç yüz bin aded ilâvesiyle beş yüz bine iblâğı hakkında mevhûbet-efzâ-yı sünûh ve sudûr buyurılan irâde-i ilhâmât-ifâde-i hazret-i şehinşâhî üzerine vukū' bulan müzâkerât ve teşebbüsâtı hâvî vürûd eden tezkire-i Sipahsâlârî Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin mazbatası ve sâ'ir evrâk-ı müteferri'a ile beraber arz ve takdîm kılındı. Me'âllerinden istinbât olunacağı vechile işbu tüfenklerin beheri evvelki tüfenklerin fî-i maktû'ı olan altmış ikişer Şilinden ikişer Şilin noksânına olmak ve esmânının bâliğ olacağı dokuz yüz bin İngiliz altını akd edilecek kontorato târîhinden yirmi bir ay mürûrunda bed' ile altışar ay fâsılalı üç taksîtde îfâ olunmak üzre sûret-i mübâya'ası teb'a-i saltanat-ı seniyyeden Azaryan Perafils Efendi ile taht-ı karâr ve mukāveleye alınmış ve şu tenkīs ve hesâb iktizâsınca elli bin İngiliz altını nef'-i hazîne görünmüş idiğüne ve devlet ve milletin i'zâm-ı kuvve-i muhâfazası olan Asâkir-i nûsret-mü'esser-i şâhânenin her bir levâzım ve hevâyicinde ve husûsen ehemm-i mühimmâtı bulunan esliha-i nefîsenin tertîb ve ikmâli mâdde-i nâfı'asında bî-dirîğ ve şâyân buyurula-gelen himem ve inâyât-ı aliyye-i mülkdârânenin ilâvât-ı feyz-âyâtından olarak bu bâbda dahi sezâvâr buyurulmuş olan müsâ'adât sahîhen ve hakīkaten vâcibü't-teşekkür olduğuna mebnî emr ü fermân isâbet-nişân-ı hazret-i cenâb-ı cihân-bânîye tevâfuk edeceği hâlde ber-mûceb-i iş'ârât îfâ-yı muktezâsı savb-ı vâlâ-yı Seraskerîye havâle ve Hazîne'ce mu'âmele-i lâzımenin icrâsı dahi Maliye Nezâret-i celîlesine teblîğ ve tavsiye olunacağı ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkīm olundu efendim Fî 23 Ra. [Rebi'ülevvel] sene 290.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle evrâk-ı ma'rûza manzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı cenâb-ı mülûkâne buyurulmuş ve zikr olunan karâr ve mukāvele yolunda olduğundan ber-mûceb-i istîzân îfâ-yı muktezâsının ve Hazîne'ce mu'âmele-i lâzıme icrâsını taraf-ı vâlâ-yı Seraskerî ile nezâret-i müşârun-ileyhâya havâle ve teblîğ edilmesi müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i şâhâne mantûk-ı celîlinden olarak evrâk-ı mebhûse yine savb-ı âlî-i hıdîvîlerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 24 Ra. [Rebi'ülevvel] sene 90.

Belge-10

BA, İ. DH. 45659

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Mübâya'ası mukarrer olup Amerikalı Mösyö Winchester ile kontoratoya rabt olunmuş olan iki yüz bin aded Martini-Henry tüfenginin hîn-i i'mâl ve mu'âyenesinde nezâret eylemek ve bunlar yapılıp teslîm olundukca Dersaadet'e gönderilmek içün Erkân-ı Harbiye Miralaylarından İzzetlü Tevfik Bey'in sûret-i me'mûriyyetine ve emr-i mu'âyenenin Amerika Hükûmeti cânibinden nasb olunacak resmî mu'âyeneciler ma'rifetiyle ve İngiltere Devleti government usûlü vechile icrâsı ve İngiltere'ce müttehiz ve mer'î bulunan tecrübe kā'idesini mübeyyin risâleden birinin alınıp mûmâ-ileyh Londra'dan geçer iken kendisine i'tâsı husûslarının Devlet-i Aliyye sefâretlerine tavsiyesiyle mu'âyenecilere verilecek ücret ve hîn-i tecrübede sarf olunacak kovan ve kurşun ve barut bahâsı ve tüfenklerin ale't-tahmîn masrafları bulunan otuz bir bin İngiliz lirasının bâ-senedât îfâsı zımnında mûmâ-ileyh nâmına bir kredito açdırılmasına dâ'ir tezkire-i behiyye-i sipehsâlârî leffen takdîm kılınmış ve vâkı'â mu'âyenenin öyle bir nezâret-i emîne ma'rifeti ve mahsûs mu'âyinler vesâteti ile cereyânı eslihanın matlûb ve mukāveleye muvâfakati kaziyye-i mültezimesinin husûlünü mü'eddi ve masârif-i mebhûs-anhânın tesviyesi ise mühimm ve muktezî olarak risâle-i mezkûrenin ahz ve i'tâsı hakkındaki mütâla'a dahi mrîr-i mûmâ-ileyhce istihsâl-i ma'lûmât-ı kâmileyi mûceb görünmüş olmakla muvâfık-ı emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhî buyurulduğu takdîrde mûcibince icrâ-yı mu'âmelât-ı lâzımeye ibtidâr olunacağı ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 18 Receb sene 289.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle tezkire-i ma'rûza manzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı cenâb-ı şehinşâhî buyurulmuş ve sûver-i ma'rûzanın ber-mûceb-i istîzân icrâ-yı iktizâları şeref-sünûh ve sudûr buyurulan emr ü irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî mantûk-ı münîfinden olarak mezkûr tezkire yine savb-ı sâmî-i sadâret-penâhîlerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 19 Receb sene 89

Belge-11

BA, İ. DH. 46320

69

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne için Amerika'dan mübâya'ası muktezâ-yı irâde-i seniyyeden olan iki yüz bin aded Martini-Henry tüfengi esmânının ve bunların celb ve mu'âyenesine me'mûr Miralay Tevfik Bey ile ma'iyyeti me'mûrlarına verilecek harcırâh ve ma'âşların sûret-i mahsûbu hakkında istihsâl-i irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâneyi mü'ekkid Mâliye Nezâret-i celîlesinden meb'ûs tezkire Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye lede'l-havâle olbâbda nezâret-i müşârun-ileyhâ makāmından mukaddemâ fî 25 Şa'bân sene 89 târîhiyle murakkamen vârid olan tezkire-i cevâbiye üzerine kuyûda lede'l-mürâca'a zikr olunan tüfenkler esmânıyla mahallinde mu'âyene ve tecrübe-i mahsûslarında istihdâm olunacak Amerika me'mûrlarına verilmesi lâzım gelen ücret ile hîn-i tecrübede harc ve sarf olunacak kovan ve kurşun ve barut bahâsının ve tüfenklerin sigorta masrafının tesviyesi husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulduğunu mutazammın iki kıt'a tezkire-i sâmiye ile birbirini müte'âkib vârid olan iki kıt'a buyuruldu-i âlîden bir kıt'asının fî 23 Şa'bân sene 89 ve diğer bir kıt'asının dahi fî 16 Ramazan sene 89 târîhlerinde makām-ı çâkerîden bâ-tezkire-i mahsûsa nezâret-i müşârun-ileyhâya irsâl olunduğu tebeyyün edip fakat me'mûrîn-i mûmâileyhime verilen ve verilecek olan ma'âş ve harcırâhlar hakkında irâde-i seniyye istihsâl olunduğuna dâir ma'lûmât olmadığına binâen bunlar için dahi irâde-i resmiyye istihsâli husûsunun bâ-tezkire makām-ı celîl-i vekâlet-penâhîlerine iş'ârile nezâret-i müşârun-ileyhâya dahi olvechile cevâb tastîri nezâret-i müşârun-ileyhânın tezkiresi hülâsası bâlâsına yazılan şerhde gösterilmiş ise de îcâb-ı icrâ olunduğuna dâ'ir bir kayd ve ma'lûmât bulunamamış olduğundan me'mûrîn-i mûmâ-ileyhime verilen ve verilecek olan ma'âş ve harcırâhların tesviyesi hakkında dahi iktizâ eden irâde-i resmiyenin ber-mûceb-i karâr-ı sâbık istihsâliçün keyfiyyetin huzûr-ı âlî-i âsafânelerine arz ve iş'ârile nezâret-i müşârun-ileyhâya da cevâb terkîmi lüzûmu ifâde olunmuş ve mûmâ-ileyhimin isimleriyle ma'âşlarının mikdârını mübeyyin bir kıt'a pusula leffen takdîm ve nezâret-i müşârun-ileyhâya beyân-ı keyfiyyeti mutazammın cevâb-ı çâkerî terkîm kılınmış olmakla icrâ-yı icâbı menût-ı emr ve irâde-i aliyye-i sadâret-penâhîleridir olbâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 8 Safer sene 290 ve fî 25 Mart sene 89.

Bende
[Hüseyin Avni]

BA, İ. DH. 46320, Lef 2

Amerika'ya sipâriş buyurulmuş olan esliha-i ma'lûmenin i'mâl ve mu'âyenesine nezâret ve ba'de'l-i'mâl bu tarafa itâresine mübâderet etmek me'mûriyetiyle gönderilen zâbitânın esâmîsiyle bunlara verilen ve verilecek olan harcırâh ve ma'âşların mikdârını mübeyyin pusuladır.

Miralay Tevfik Bey	Yüzbaşı Hasan Efendi	Mülâzım Tevfik Ağa
Şehrî ma'âş	Şehrî ma'âş	Şehrî ma'âş
60	40	40
Yalnız altmış aded lira-yı Sterlindir	Yalnız kırk aded lira-yı Sterlindir	Yalnız kırk aded lira-yı Sterlindir
Mûmâ-ileyhimin cümlesine verilen harcırâh 280		
Yalnız iki yüz seksen aded lira-yı Sterlindir.		

BA, İ. DH. nr. 46320

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne için Amerika'dan mübâya'ası muktezâ-yı irâde-i seniyyeden olan iki yüz bin aded Martini-Henry tüfenginin celb ve mu'âyenesine me'mûr Miralay Tevfik Bey'e şehrî altmış ve ma'iyyeti me'mûrlarından Yüzbaşı Hasan Efendi ile Mülâzım Tevfik Ağa'ya dahi kırkar aded İngiliz Lirası ma'âş tahsîsile kendilerine harcırâh olarak iki yüz seksen aded İngiliz Lirası i'tâsı husûsuna dâ'ir tezkire-i behiyye-i Seraskerî melfûf pusula ile berâber arz ve takdîm kılınmış olmakla muvâfık-ı irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî buyurulduğu hâlde târîh-i azîmetlerinden i'tibâren Hazîne'ce icrâ-yı îcâbının Maliye Nezâret-i celîlesiyle Serasker-i müşârun-ileyh hazretlerine ibtidâr olunacağı ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 12 Safer sene 290.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Enmile-pîrâ-yı tekrîm ve ibcâl olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle melfûf pusula manzûr-ı şevket-mevfûr-ı hazret-i şehriyârî buyurulmuş ve ber-mûceb-i istîzân mûmâ-ileyhime târîh-i mezkûrdan i'tibâren olmikdâr ma'âş ve harcırâh i'tâsı müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ü fermân-ı inâyet-beyân-ı cenâb-ı mülûkâne mantûk-ı celîlinden olarak marü'l-beyân tezkire ve pusula yine savb-ı sâmî-i sadâret-penâhîlerine i'âde kılınmış olmakla olbâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 13 Safer sene 290.

Belge-12

BA, İ. DH, nr. 49020

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Asâkir-i zafer-müessir-i cenâb-ı mülûkâne için Amerika'ya sipâriş olunup peyderpey vürûd etmekde olan altı yüz bin aded Martini-Henry tüfengi için mukaddemâ Winchester Repeating Arms Kumpanyası'na ısmarlanan seksen yedi milyon beş yüz bin kovan ve kurşundan mâ'adâ tedârik ve ihzârına lüzûm görünüp esmânı Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî debboyundan tesviye kılınmak üzere mübâya'ası geçende bi'l-istîzân makrûn-ı müsâ'ade-i me'âli-âde-i cenâb-ı cihânbâni buyrulmuş olan yüz on iki buçuk milyon kovan ve kurşunun şerâ'it-i i'mâlât ve teslîmâtıyla karârlaşdırılan fî'âtını vesâ'ir cihât ve mu'âmelâtı mutazammın kumpanya-i mezkûr ile Union Metallic Cartridge Kumpanyası'nın Dersaadet'de bulunan acenteleri ile te'âtî olunan kontoratonun nüsha-i asliyesinin takdîmini mutazammın Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den tanzîm olunan mazbata tâkımıyla ma'rûz-ı huzûr-ı dekāyik-nüşûr-ı cenâb-ı Sadâret-penâhîleri kılındı. Mütâla'asından muhât-ı ilm-i hakāyık-pîrây-ı hidîv-a'zamîler buyrulacağı üzere işbu kovan ve kurşunların esmânı olan beş yüz yetmiş üç bin yedi yüz elli aded İngiliz lirasının sûret-i te'diye ve îfâsının ber-vefk-i matlûb karârlaşdırılmasında hâsıl olan muvaffakiyet kātebe-i umûr ve ahvâlde teshîlât-arâ-yı şuhûd olan muvaffakiyât-ı celîle-i hazret-i Zıllullahi cümle-i cemîlesinden olarak şâyân-ı şükür ve mehmedet bulunmuş ve işbu kovan ve kurşunların emr-i tecrübe ve mu'âyenesini Amerika Hükûmeti'nin resmî mu'âyenecileri ma'rifeti ve kendi nezâreti ile îfâ eylemesi hakkında Amerika'da bulunan Mirlivâ Sa'âdetlü Tevfik Paşa'ya tahrîrât-ı çâkerî tastîr kılınmış olmakla mazbata-i mezkûre mündericâtı ve mukāvele-i mün'akide ahkâmı muvâfık-ı emr ü fermân-ı isâbet-unvân-ı cenâb-ı Sadâret-penâhîleri buyrulduğu hâlde aklâm-ı askeriyece mu'âmele-i kuyûdiyesi îfâ olunmak üzere müte'allik buyrulacak irâde-i aliyye-i cenâb-ı Sadâret-penâhîlerinin taraf-ı çakerâneme emr ve iş'âr ve evrâk-ı ma'rûzanın i'âde ve tisyâr buyrulması bâbında emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 12 Rebi'ü'l-evvel sene 292 ve Fî 6 Nisan sene 91.

Bende [Ali Saib]

BA, İ. DH, nr. 49020

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Ma'lûm-ı âlî buyrulduğu vechile Amerika'ya sipâriş olunup peyderpey vürûd etmekde olan altı yüz bin aded Martini-Henry tüfengine mahsûsen ve

ilâveten esmânı Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî debboyundan tesviye olunmak üzere bu def'a dahi yüz on iki buçuk milyon kovan ve ol mikdâr kurşunun tedârik ve celbi bi'l-istîzân müte'allik buyrulan irâde-i seniyye-i şehinşâhî iktizâ-i celîlinden ve bu makūle mübâya'âtda nef'-i hazîneye hizmet ubûdiyet ve musâdakatın vazâ'if-i necât-ı delîlinden olmasıyla şu maksada vusûl için işin müte'allik olduğu kumpanya me'mûrlarıyla müzâkerât-ı lâzimesi icrâ olunarak onun üzerine kaleme alınan kontoratonun nüsha-i asliyesi ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin mazbatası tezkire-i vâride-i kāimmakamî ile arz ve takdîm kılındı. Me'allerinden müstebân olacağı üzere sâlifü'z-zikr kovan ve kurşunların mecmû'-ı esmânı beş yüz yetmiş üç bin yedi yüz elli aded İngiliz lirasından ibâret ve keyfiyet te'diye ve îfâsı ile edevât-ı mebhûsünanhânın müddet-i matlûbede teslîmi husûsunda in'ikād eyleyen mukāvelât mûcib-i menfa'at ve suhûlet olup böyle şeylerde bi'z-zarûre giriftâr-ı târ-ı ziyân olunur iken müzâyaka-i mâliye esnâsında işbu ta'dîlât ve teshîlâtın husûlü eser-i muvaffakiyet tesyîrât-ı ayet-i velî-ni'met bî-minnet olmakla du'â-i füzûnî-i ömr ve iclâl-i cenâb-ı cihân-dârînin tekrârıyla tezyîn-i sahîfe-i ubûdiyet olunduğu ve muvâfık-ı emr ü fermân-ı isâbet-nişân-ı pâdişâhî buyurulduğu takdîrde ber-mûcib-i mukāvelât ve mazbata îfâ-yı îcâbât-ı maslahata ibtidâr kılınacağı ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkīm olundu efendim. Fî 18 Râ. [Rebi'ü'l-evvel] sene 92.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Hâme-pîrây-ı ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmmiye-i sadâret-penâhîleriyle melfûfâtı manzûr-ı me'âli-neşûr-ı hazret-i pâdişâhî buyrulmuş ve husûs-ı ma'rûzun ber-mûcib-i istîzân îfâ-yı îcâbâtı müte'allik ve şeref-sudûr buyrulan emr ü fermân-ı isâbet-beyân-ı cenâb-ı şehinşâhî mantûk-ı münîfinden olarak evrâk-ı melfûfe yine savb-ı âlî-i asafânelerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 19 Râ. [Rebi'ü'levvel] sene 92.

Belge-13

BA, İ. DH, nr. 48860, Lef 3

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'dan mübâya'ası irâde-i seniyye-i Pâdişâhî muktezâ-yı münîfinden olan tüfenkler ile edevât-ı sâ'irenin mu'âyenesi nezâretine me'mûr komisyon ma'iyyetinde bulunmak üzre Tüfenkhâne-i Âmire zâbi tânından Kolağası İbrahim ve Yüzbaşı Hasan Ağalar kırkar ve Ahmed Çavuş'un otuz ve umûr-ı tahrîrede kullanılmak içün dahi Erkân-ı Harbiyyeden Kolağası Abdulkadir Efendinin elli İngiliz altunu ma'âş tahsîs ve cümlesine azîmet ve avdet harcırâhı olarak cem'an üçyüz yirmi aded lira-i isterlin i'tâsı ile ta'yîn ve i'zâmıyla ve fakat diğerlerine münâsib tüfenkler ile müteferri'âtının temîn ve sâ'ir mu'âyenesi maksad-ı mühimmine müstenid olduğu gibi Abdulkadir Efendi içün gösterilen kırk lira kâfî görünmüş olmağla muvâfık-ı emr ü fermân-ı isâbet-nişân cenâb-ı cihân-bânî buyurulduğu hâlde ber-mûceb-i iş'âr îfâ-yı icâbâtına ibtidâr edileceği ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 9 Safer sene 92.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleriyle melfûf tezkire ve pusula manzûr-ı me'âli-mevfûr-ı hazret-i cihân-bânî buyurulmuş ve ber-vech-i istîzân mûmâ-ileyhimin ol-mıkdâr ma'âş ve harcırâh tahsîs ve i'tâsıyla ta'yîn ve i'zâmları müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ü fermân-ı isâbet-nîşân-ı cenâb-ı şehin-şâhî muktezâ-yı münîfinden olarak zikr olunan tezkire ve pusula yine savb-ı âlî-i hıdîvîlerine i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 10 S[afer] sene 92.

Belge-14

BA, İ. DH, nr. 60289, Lef 1.

865

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Tüfenk mu'âyenecilerine üç aydan beri ma'âş verilememesinden dolayı tesâdüf olunan müşkilâtın def'i zımnında Amerika mu'âyenecilerinden yalnız beş altı kişi alıkonularak mu'âyenenin icrâsına teşebbüs olunması daha ziyâde istifâdeyi mûceb olacağı beyânıyle bu mıkdâr zâbitin intihâb ve ta'yîni Amerika'da bulunan Mirliva Sa'âdetlü Tevfik Paşa tarafından bâ-tahrîrât iş'âr olunması üzerine Tüfenkhâne-i Âmire'de müstahdem Yüzbaşı Halil Ağa ile Mülâzım Azmi Efendi'ye dört çavuş ve on dört onbaşı intihâb olunduğu ol bâbda Tobhâne-i Âmire Müşîriyyet-i celîlesiyle olunan muhâbere cevâbından anlaşıldığı cihetle emsâli misillü mahalline vusûlleri tarihlerinden i'tibâren bunlardan Yüzbaşı Halil Ağa ile Azmi Efendi'ye kırk beşer ve çavuşlarla onbaşılara dahi otuz beşer İngiliz lirası ma'âş ve azîmet ve avdetleriçün seksener İngiliz lirası harcırâh i'tâ olunmak üzre mûmâ-ileyhimin icrâ-yı me'mûriyyetleriyle hemân Amerika'ya i'zâm olunmaları Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de tezekkür ve tensîb olunmağla muvâfık-ı emr ü irâde-i aliyye-i vekâlet-penâhîleri buyurulur ise icâbı icrâ olunmak üzre keyfiyyetin savb-ı çâkerâneme emr ü iş'âr ve ruhsat verilecek Amerikalı mu'âyenecilerden kalacak ma'âşlardan tesviye ve mahsûb olunmak üzre mûmâ-ileyhimin muharrerü'l-mıkdâr ma'âşlar ile harcırâhlarının Hazîne-i celîlece tesviye ve ibkāsıçün lâzım gelen buyuruldu-i âlînin ısdârıyla sevî-yi çâkerîye tisyâr buyurulması bâbında emr ü fermân veliyyü'l-emrindir.

Fî 5 Zilka'de sene 293 ve Fî 10 Teşrînisânî sene 92.

[İmza]

BA, İ. DH, nr. 60289, Lef 2

339

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'da i'mâl ettirilmekde olan Martini-Henry tüfenkleri içün müstahdem olan yerli mu'âyenecilerin yalnız beş altısı bi't-tevkîf diğerlerine ruhsat verilerek yerlerine küçük zâbitândan yirmi kadar mu'âyeneci gönderilmesi idâre-i maslahatca istifâdeyi mûceb olacağı iş'âr ve tahkîk kılındığından ruhsat verilecek Amerikalı mu'âyenecilerden kalacak ma'âşlardan tesviye ve mahsûb olunmak üzre Fişenkhâne-i Âmire'de müstahdem zâbitândan intihâb kılınan Yüzbaşı Halil Ağa ile Mülâzım Azmi Efendi'ye kırk beşer ve dört çavuş ve on dört onbaşıya otuz beşer İngiliz lirası ma'âş ve azîmet ve avdetleri içün dahi seksener İngiliz Lirası harcırâh tahsîs ve i'tâ kılınarak kendülerinin hemân Amerika'ya i'zâmı istîzânına dâ'ir tezkire-i Seraskerî leffen arz ve takdîm kılınmağla ol bâbda ve zikr olunan ma'âş ve harcırâhların mürettebât-ı ma'rûzadan îfâsı husûsununun Mâliye Nezâret-i celîlesine havâlesi hakkında her ne vechile emr ü irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehin-şâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 10 Zâ.[Zilka'de] sene 93.

M.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan iş bu tezkire-i sâmîyye-i Sadâre-penâhîleriyle melfûf tezkire-i humâyûn-ı hazret-i cihân-bânî buyurulmuş ve istîzân olunduğu vechile mûmâ-ileyhimin ol-mıkdâr ma'âş ve harcırâh i'tâsıyla hemân Amerika'ya i'zâmı ve mebâliğ-i mezkûrenin mürettebât-ı muharrereden îfâsı husûsunun dahi nezâret-i muşârün-ileyhâya havâlesi müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Pâdişâhî mantûk-ı celîlesinden olarak tezkire-i melfûf savb-ı sâmî-i âsafânelerine i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 10 Zâ.[Zilka'de] sene 93.

Belge-15

BA, İ. MMS, nr. 2515, Lef 3

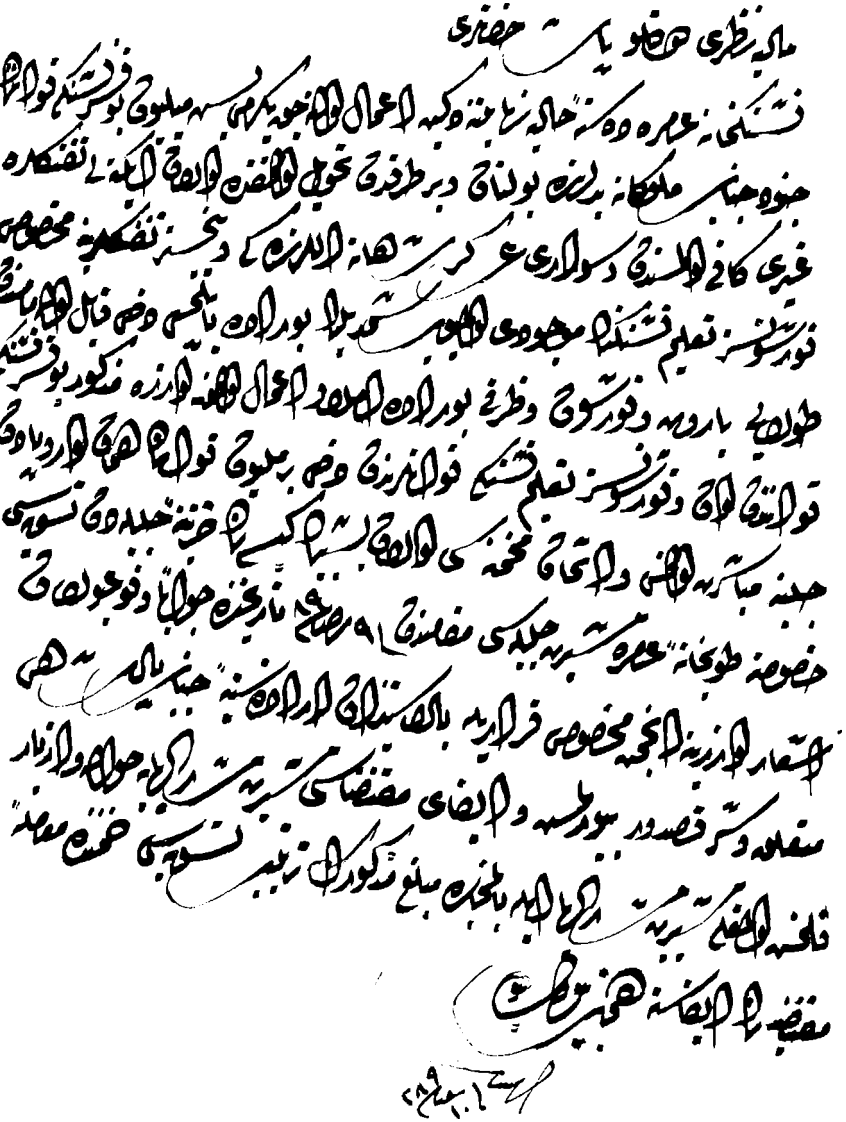
Meclis-i Tobhâne-i Âmire

İnd-i âlî-i dâverânelerinde arz ve ta'rîfden beri bulunduğu vechile cünûd-ı cenâb-ı şâhâne zâbitân ve neferâtına verilmek üzre ale't-tevâli istenmekde bulunan Revolverlerin kadîmden ambarda mevcûdu olmamasından dolayı i'tâsına çâre görülemediği misillü bir zamândan beri icrâ edile gelen muhâbere ve tahkîk vâsıtasıyla da bunun Avrupa'ca mevcûdu bulunmadığı ecilden mübâya'ası hâlinde müceddeden yapdırılması mecbûriyetine düşülerek yedi sekiz aya kadar ancak ele geçirilebileceği anlaşıldığı ve hâl-i hâzır îcâbınca mezkûr revolverlerin vücûdu taht-ı vücûbede bulunup Amerika'da Smith Wesson Fabrikası'nda dahi mukaddemâ asâkir-i zaptiye için fişenkleri kapsülü muhîtinde beheri bilâ-masârif elli beşer Şiline mübâya'a edilen nev'inden olarak fakat fişenkleri kapsülü merkezinde yedi bin aded revolver mevcûd ve müheyyâ idiğü haber alınmasıyla bunların mübâya'a ve celbi hâlinde bi'l-suhûle kapsülü muhîtinde olan fişenkleri endaht edecek sûrete tahvîli heyyiz-i imkânda göründüğü ecilden Azaryan Efendi celb ile işbu yedi bin kıt'a revolverin asâkir-i zaptiye için alındığı anifen arz ve beyân olunan revolverler misillü elli beşer Şilin bahâ ile i'tâsı teklîf edilmesi üzerine bu sûrete bâyi'î irzâ edilemeyeceğinden mebhûs yedi bin kıt'a revolverin Amerika'da sefînede teslîm olunmak üzre beheriçün elli sekiz Şilin bahâ i'tâsını cevâben ifâde etmeğe buraları dercolunarak iktizâ-i hâlin icrâsı husûsunun huzûr-ı sâmî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîye iş'ârı tezekkür olunmakla re'y-i rezîn-i isâbet-karîn-i fehîmânelerine mütevâfık eyler ise icrâ-i îcâbu bâbında emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir

Fî 8 Muharrem sene 94 ve Fî 11 Kânûnısâni sene 92

Bende	Bende	Bende	Bende	Bende
Ferîk	Ferîk	Mîrlivâ Mîrlivâ	Mîrlivâ	Mîrlivâ
[Eyüb]	İsmâil Paşa	Hüseyin Bey	[Süleyman Es'ad]	[Mehmed Rif'at]
	Bulunamadığı nâ-mizâc			
Bende	Bende	Bende	Bende	
Mîralây	Mîralây	Mîralây	Kāimmakām	
Salih Bey	Ali Bey	[Zihni]	Hakkı Bey	[İsmail Hakkı]

Bulunamadığı	Bulunamadığı	Me'mûriyetde
Bende	Bende	Bende
Kāimmakām	Binbaşı	Binbaşı
[Mehmed Ziya]	Hüsnü Efendi	[Mehmed Şevkî]
	Me'mûriyetde	

Belge: BA, A.MKT. MHM, nr. 449/60

BA, İ. MMS, nr. 2515, Lef 1

Asâkir-i şâhâne içün lüzûmu görünen revolverlerin burada mevcûdu kalmadığından Amerika'da kâ'in bir fabrikada satılık idiğü istihbâr olunan yedi bin adedinin elli sekizer Şiline olmak üzre mübâya'ası istîzânına dâ'ir Tobhâne-i Âmire Müşîrliğinin tezkiresi melfûf mazbata ile beraber lede'l-mütâla'a vâkı'a işbu revolverlerin askerce lüzûm ve ehemmiyyeti müsellem olduğu cihetle bir an evvel tedâriki iktizâ eder ise de mes'ele-i hâzıra harbi müntic olur ise bunların Amerika'da teslîmi meşrût olmasına nazaran Dersaadet'e celbi muhâtaradan sâlim olamayacağından masrafına biraz daha zammile burada teslîm etdirilmesi çâresinin istihsâli hakkında Müşîriyyet-i müşârun-ileyha ile cereyân eden muhâberenin cevâbında kâffe-i masârifi ve sigortası tarafına râci' olmak ve Dersaadet Limanı'nda teslîm olunmak ve esmânı mahmûl olduğu vapurun buraya vusûlünü müte'âkib Londra'da va'desiz kambiyal ile te'diye kılınmak şerâ'itiyle mezkûr revolverlerin altmışar Şiline i'tâsı fabrikacı ile bi'l-mükâtebe kararlaşdırılmış olduğu beyân olunmakla şu hâlde mahzûr-ı mezkûr üzerine hâtırlara gelen tedbîr-i ihtiyâtî hâsıl olup ve mukâvele olunan mikdâra nazaran verilecek akçe dahi yirmi beş bin lira derecesinde bulunup eğerçi bu misillü büdce hâricindeki masrafın ihtiyârı Kānûn-ı Esâsî hükmünce Meclis-i Umûmî'nin tasdîk ve kabûlüne merhûn ise de yine Kānûn-ı mezkûrda te'hîri kābil olmayan sarfiyât-ı mübremenin Hey'et-i Vükelâ karârıyla bâ-irâde-i seniyye tesviyesi mücâz olduğundan ve işbu revolverlerin sür'at-i tedâriki elzem olarak o cihetle Meclis-i Umûmî'nin zamân-ı in'ikādına ta'lîk-i maslahata hâl ve zamân müsâ'id olmadığından bunların mukāvele-i meşrûha şerâ'itine tevfîkan hemen mübâya'a ve celb edilmesinin Müşîriyyet-i müşârun-ileyhâya ve tesviye-i esmânı mâddesinin Mâliye Nezâreti'ne havâlesi müttehiden tezekkür kılındı ise de kātebe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 16 Muharrem sene 94.

BA, İ. MMS, nr. 2515, Lef 2

Müşîriyyet-i Makām-ı Tobhâne-i Âmire
49

Huzûr-ı sâmî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne zâbitân ve neferâtına verilmek üzre mütevâliyen istenilmekde bulunan revolverlerin kadîmden anbarda mevcûdu olmamasından dolayı i'tâsına çâre görülemediği ve bunun Avrupa'ca da mevcûdu bulunmadığı ecilden mübâya'ası yoluna gidilse müceddeden yapdırılması mecbûriyyetine düşülerek yedi sekiz aya kadar ancak ele geçebileceği bir zamândan beri icrâ edile gelen muhâbere ve tahkîk vâsıtasıyla anlaşıldığı gibi hâl-i hâzır îcâbınca mezkûr revolverlerin vücûdu da taht-ı vücûbda olup mukaddemâ asâkir-i zaptiye için fişenkleri kapsülü muhîtinde beheri bilâ-masârif elli beşer Şiline mübâya'a edilen nev'inden ve şu kadar ki fişenkleri kapsülü merkezinde yedi bin aded revolverin elyevm Amerika'da Smith Wesson Fabrikası'nda mevcûd ve müheyyâ idiği haber alınarak bunların mübâya'a ve celbi hâlinde buraca bi's-suhûle kapsülü muhîtinde olan fişenkleri endaht edecek sûrete tahvîli heyyiz-i imkânda göründüğü cihetle Azaryan Efendi celb olunup işbu yedi bin kıt'a revolverin asâkir-i zaptiye için alındığı anifen gösterilen revolverler misillü elli beşer Şilin bahâ ile i'tâsı teklîf olunması üzerine buna bâyi'i irzâ edilemeyeceğinden mezkûr yedi bin kıt'a revolverin Amerika'da sefînede teslîm olunmak üzre beheriçün sekiz Şilin baha i'tasını cevâben ifâde eylediği dermiyân olunarak iktizâ-i hâlin îfâsı husûsunun huzûr-ı sâmî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîlerine lüzûm-ı arz ve iş'ârı hakkında Tobhâne-i Âmire Meclisi'nden verilen mazbata teyyen takdîm kılınmış olmakla icrâ-i îcâbı bâbında emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 8 Muharrem sene 94 ve Fî 11 Kânûnısâni sene 92.

Bende

Mahmud

Devletlü Atûfetlü Efendim Hazretleri,

İşbu tezkire-i aliyyeleriyle mazbata-i melfûfe Encümen-i Mahsûs-ı Meşveret'de kırâ'at ve mütâla'a olundu. Zikrolunan revolverlerin lüzûm ve ehemmiyyeti bedîhi olduğundan mübâya'ası iktizâ eder ise de mes'ele-i hâzıra harbi müntic olur ise bunların Amerika'da teslîmi meşrût olmasına nazaran Dersaadet'e celbi muhâtaradan sâlim olamayacağından masrafına bi-

raz daha zammile mezkûr revolverlerin burada teslîm etdirilmesi çâresinin istihsâli için müşârun-ileyh Azaryan Efendi ile söyleşilerek mümkün olabilir ise îcâbının icrâ ve ifâdesi husûsunun taraf-ı devletlerine teblîği tensîb olunmuş ve mezkûr mazbata leffen i'âde kılınmış olmakla ber-minvâl-i muharrer iktizâ-i hâlin müsâra'aten îfâdesine himem-i aliyyeleri derkâr buyrulması bâbında irâde efendimizindir.

Fî 10 Muharrem sene 294 ve Fî 13 Kânûnısâni sene 92

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Mantûk-ı emr ü fermân-ı sâmî-i vekâlet-penâhîleri karîn-i ilm-i acizânem olarak tekrâr Meclis-i mezkûra lede'l-havâle müşârun-ileyh Azaryan Efendi celb ile mezâkereye girişildikde mezkûr yedi bin aded revolverin sandıklama ve mu'âyene ve navl-ı vapur ve herhâlde sigorta masrafı taraflarına râci' olmak ve Dersaadet Limanı'nda sefînede teslîm edilmek ve bu fî ile esmân-ı bâliğası dahi mahmûl olduğu vapurun Dersaadet'e vürûdunu müte'âkib ve bilâ-va'ade Londra'da mu'teber bir banka üzerine kambiyal ile tesviye olunmak üzre beherini altmışar Şiline i'tâ edeceğini Fabrikatör sûret-i kat'iyede kendisine bildirmiş olduğunu ifâde ve beyân etmeğin mezkûrü'l-mikdâr revolverin ol sûretle mübâya'ası takarrur eylediği hâlde hemen fi'iliyâtı icrâ ve îcâbına göre lâzım gelenlere teblîğât îfâ olunmak için bu tarafa ma'lûmât i'tâsı husûsunun huzûr-ı âlî-i fehîmânelerine arz ve izbârı ifâde olunmağın ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 12 Muharrem sene 294 ve Fî 15 Kânûnısâni sene 292

Bende

Mahmud

BA, İ. MMS, nr. 2515, Lef 4

Atûfetlü Efendim Hazretleri

Asâkir-i hazret-i şâhâne içün lüzûmu görünen yedi bin aded revolverin sûret-i mübâya'ası hakkında Encümen-i Mahsûs-ı Meşveret'den tanzîm olunan mazbata ve Tobhâne-i Âmire Müşîriyyet-i celîlesiyle muhabereyi şâmil tezkire melfûfuyla beraber arz ve takdîm kılınmış olmakla ber-mûcib-i mazbata icrâ-i muktezâ-i maslahatın Müşîriyyet-i müşârun-ileyhâ ile Mâliye Nezâret-i celîlesine havâlesi emrinde her ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyrulur ise mantûk-ı âlîsi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 16 Muharrem sene 94.

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Enmile-pîrây-ı ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle evrâk-ı ma'rûza manzûr-ı me'âli-mevfûr-ı hazret-i şehinşâhî buyrulmuş ve istîzân olunduğu ve Meclis-i Mahsûs mazbatasında gösterildiği vechile zikrolunan revolverlerin mukāvele-i meşrûha şerâ'itine tevfîkan hemen mübâya'a ve celb edilmesinin Müşîriyyet-i müşârun-ileyhâya ve bunların esmânı yirmi üç bin lira râddesinde olduğu anlaşıldığından ona göre tesviye-i îcâbı mâddesinin Mâliye Nezâreti'ne havâlesi müte'allik buyrulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı tâcdârî mantûk-ı celîlinden olarak evrâk-ı merkūme savb-ı alî-i âsafânelerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 17 Muharrem sene 94

Belge-16

BA, İ. MMS, nr. 2613, Lef 2

[Meclis-i Tobhâne-i Âmire]

İnd-i âlîde arz ve tafsîlden beri bulunduğu vechile mevâki'-i harbiyyeden lâ-yenkat'i külliyyetli Winchester tüfenk ve filintası taleb ve sür'at-i mümkine ile mahallerine îsâli te'kîd olunmakda olup elde ise def'-i ihtiyâca kâfî Winchester bulunmadığı gibi taleb edilen tüfenk ve filintaların sür'at-i tehiyye ve irsâli de hasbe'l-hâl farz hükmünden göründüğü ecilden hâricden bir az şe'yin tedâriki ve celbi mecbûriyetine düşülerek Tobhâne'ce tahkîkât ve taharriyât-ı lâzime icrâ kılınmakda iken memlû ve kurşunlu tüfenklerile beraber dört bin kıt'a Winchester filintasının Amerika'da mevcûd ve müheyyâ olup celbine girişildiği takdîrde elyevm orada ya'ni Amerika'da Martini-Henry ve Winchester tüfenklerine mahsûs fişenkleri almakda bulunan vapura tahmîlen hemen bu cânibe îsâli heyyiz-i imkânda idiğü Azaryan Efendi tarafından ihbâr olunmasıyla ahâliye satılmak içün mukaddemâ bâb-ı vâlâ-yı hazret-i Seraskerî tarafından verilen karâr üzerine müşârun-ileyh Azaryan Efendi'nin getirtip emâneten Mühimmât-ı Harbiye Anbarı'na vaz' etmiş olduğu Winchester tüfenk ve filintalarından gayr-i ez-fürûht anbar-ı mezbûrda kalan altı yüz seksen dokuz kıt'a tüfenk ve sekiz yüz yirmi beş kıt'a filintanın dahi ilcâât-ı hâliyeden dolayı cânib-i mîrîden iştirâsı taht-ı elzemiyyetde görünmesine binâen Efendi-i müşârun-ileyh ile bi'l-müzâkere şu Amerika'da mevcûd denilen dört bin kıt'a filintanın navul ve mu'âyene masrafı ve sigorta ücreti bu tarafa âid ve sandık ve sandıklama masrafı fi'âtlarına dâhil olmak ve Amerika'da ba'de'l-mu'âyene kabûlü bu cânibe bildirildiği anda esmânı Londra üzerine on beş gün va'deli birinci sınıf kambiyal küşâdı sûretiyle tesviye ve kâffesi orada sefînede teslîm olunmak şartıyla beheri seksen altı şiline ve her biriçün lâ-akl beşer yüz atım hesâbıyla iki milyon aded fişengin beher bini kırk Şiline ve Osmanlı altını yüz kuruş hesâbıyla esmân-ı bâligası burada tarafına peşînen te'diye kılınmak üzre emâneten anbar-ı mezbûrda bulunduğu gösterilen tüfenklerin beheri beş yüz yetmiş üç ve filintaların her biri dahi beş yüz yirmi üç kuruşa olarak mübâya'ası karârlaşdırıldığı misillü çünkü mârü'z-zikr vapurun zâten istikrâ kılınmış olunmasından dolayı Amerika'daki filintalarla fişenklerinin bu vapurla celbi yoluna gidilir ise yalnız sigorta ücreti i'tâ olunarak navul verilmeyeceği ci-

hetle temettu' edileceği ve yetişdirilemediği takdîrde ayrıca vapurla celbi mecbûriyetine düşülüp hem sigorta ve hem de navul i'tâsı zemininde ziyâde sarfiyâta uğranılacağı ecilden mezkûr filinta ve tüfenk ve fişengin hemen mübâya'asıyla sigorta ücreti ba'dehu berây-ı tefsiye mezkûr vapurla celbi tezekkür kılınmağın re'y ve irâde-i aliyye-i dâverîlerine tevâfuk eder ise ol vechile îfâ-yı fi'iliyât-ı hâle me'zûniyet i'tâsıyla beraber marü'l-beyân Amerika'dan mübâya'a edilecek dört bin kıt'a filinta ve iki milyon aded fişengin esmân-ı mecmû'ası olan yirmi bir bin iki yüz İngiliz Lirasının bundan böyle Tobhâne'den vukū'bulacak iş'âr akabinde ber-minvâl-i ma'rûz Londra üzerine on beş gün va'deli birinci sınıf kambiyal küşâdı sûretiyle ve burada alınacak tüfenk ve filintaların esmân-ı mecmû'ası olan sekiz bin iki yüz altmış iki aded yüzlük Osmanlı altınıyla küsûr yetmiş iki kuruşun dahi hemen Hazîne-i celîleden Efendi-i müşârun-ileyh tarafına te'diyesi vesâ'ilinin istihsâline inâyet buyurulması husûsunun huzûr-ı sâmî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîye arz ve iş'ârı bâbında emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 23 Cemâziyevvel sene 94 ve Fî 25 Mayıs sene 93.

[Mühürler]

BA, İ. MMS. 2613, Lef 1

[Müşîriyyet-i Tobhâne-i Âmire]

Ma'rûz-ı Çaker-i Kemîneleridir ki,

Arz ve beyâna hâcet olmadığı vechile mevâki'-i harbiyyeden lâ-yenkat'i külliyyetli Winchester tüfenk ve filintası taleb ve sür'at-i mümkine ile mahallerine îsâli te'kîd olunmakda olup elde ise def'-i ihtiyâca kâfi Winchester bulunmadığı gibi taleb edilen tüfenk ve filintaların sür'at-i tehiye ve irsâli de hasbe'l-hâl farz hükmünde göründüğü ecilden hâricden biraz şe'yin tedârik ve celbi mecbûriyetine düşülerek Tobhânece tahkīkāt ve taharriyât-ı lâzıme icrâ kılınmakda iken memlû ve kurşunlu fişenklerile berâber dört bin kıt'a Winchester filintasının Amerika'da mevcûd ve müheyyâ olup celbine girişildiği takdîrde elyevm orada ya'ni Amerika'da Martini-Henry ve Winchester filintalarına mahsûs fişenkleri almakda bulunan vapura tahmîlen hemen bu cânibe îsâli heyyiz-i imkânda idüğü Azaryan Efendi tarafından ihbâr olunmasıyla ahâliye satılmak için mukaddemâ Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî tarafından verilen karâr üzerine müşârun-ileyh Azaryan Efendi getirtip emâneten Mühimmât-ı Harbiye Anbarı'na vaz' etmiş olduğu Winchester tüfenk ve filintalarından gayr-i ez-fürûht anbar-ı mezbûrda kalan altı yüz seksen dokuz kıt'a tüfenk ve sekiz yüz yirmi beş kıt'a filintanın dahi ilcâât-ı hâliyeden dolayı

cânib-i mûrîden iştirâsı tahtü'l-zemînde görünmesine binâen Efendi-i müşârun-ileyh ile bi'l-müzâkere şu Amerika'da mevcûd denilen dört bin kıt'a filintanın navul ve mu'âyene masrafı ve sigorta ücreti bu tarafa âid ve sandık ve sandıklama masârifi fi'âtlarına dâhil olmak ve Amerika'da ba'de'l-mu'âyene kabûlü bu cânibe bildirildiği anda esmânı Londra üzerine on beş gün va'deli birinci sınıf kambiyal küşâdı sûretiyle tesviye ve kâffesi orada sefînede teslîm olunmak şartıyla beheri seksen altı Şiline ve her biri için lâakl beşer yüz atım hesâbıyla iki milyon aded fişengin beher bini kırk Şiline ve Osmanlı altını yüz kuruş hesâbıyla esmân-ı bâliğesi burada tarafına peşînen te'diye kılınmak üzre emâneten anbar-ı mezbûrda bulunduğu gösterilen tüfenklerin beheri beş yüz yetmiş üç ve filintaların beheri dahi beş yüz yirmi üç kuruşa olarak mübâya'ası karârlaşdırıldığı misillü çünkü mârü'z-zikr vapurun zâten istikrâ kılınmış olmasından dolayı Amerika'daki filintalarla fişenklerinin bu vapurla celbi yoluna gidilirse yalnız sigorta ücreti i'tâ olunarak navul verilmeyeceği cihetiyle temettu' edileceği ve yetişdirilemediği takdîrde ayrıca vapurla celbi mecbûriyetine düşülüp hem sigorta ve hem de navul i'tâsı zemininde ziyâde sarfiyâta uğranılacağı ecilden mezkûr filinta ve tüfenk ve fişengin hemen mübâya'asıyla sigorta ücreti ba'dehu berây-ı tesviye mezkûr vapurla celbi tezekkür kılınmağın re'y ve irâde-i aliyye-i dâverîlerine tevâfuk eder ise olvechile îfâ-yı fi'iliyât-ı hâle me'zûniyet i'tâsıyla beraber mârü'l-beyân Amerika'dan mübâya'a edilecek dört bin kıt'a filinta ve iki milyon aded fişengin esmân-ı mecmû'ası olan yirmi bir bin iki yüz İngiliz Lirasının bundan böyle Tobhâne'den vukū'bulan iş'âr akībinde ber-minvâl-i ma'rûz Londra üzerine on beş gün va'deli birinci sınıf kambiyal küşâdı sûretiyle ve burada alınacak tüfengin ve filintaların esmân-ı mecmû'ası olan sekiz bin iki yüz altmış iki aded yüzlük Osmanlı altınıyla küsûr yetmiş iki kuruşun dahi hemen Hazîne-i celîleden Efendi-i müşârun-ileyh tarafına te'diyesi vesâ'ilinin istihsâline inâyet buyurulması zımnında Tobhâne-i Âmire Meclisi'nden tanzîm ve i'tâ olunan mazbata leffen arz ve takdîm kılınmış olmağla maslahatın ehemmiyyetine ve mezkûr tüfenklerin derkâr olan şiddet-i lüzûmuna nazaran iktizâ-yı hâlin sür'at-i icrâsına mesâ'ade-i celîle-i hudîv-efhamîleri bî-dirîğ ve erzân buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 24 Cemâziyülevvel sene 294 ve Fî 25 Mayıs sene 293.

Bende

Mahmud

BA, İ. MMS, nr. 2613

Devletlü Efendim Hazretleri,

Harekât-ı harbiyyeden dolayı ordu-yı hümâyûnlarca külliyyet üzre lüzûmu görünen Winchester tüfenk ve filintalarının mübâya'ası husûsuna dâ'ir Tobhâne-i Âmire Müşîriyyet-i celîlesinin tezkiresi ve melfûf mazbata ile beyne'l-havvâs kırâ'at ve mütâla'a olundu. Me'âlinden müstefâd olduğu vechile Amerika'da memlû kurşunlu fişenklerile beraber dört bin kıt'a Winchester filintası ve Azaryan Efendi'nin mâlı olarak burada dahi altı yüz seksen dokuz tüfenk ve sekiz yüz yirmi beş filinta mevcûd olduğu tahkîk olunmuş idiğünden bunların hemen celb ve iştirâsı ve Amerika'dan getirilecek filintaların beheri seksen altı ve bunlar içün muktezî bulunan iki milyon fişengin her bin adedi kırk Şilinden esmârı olan cem'an yirmi bir bin iki yüz İngiliz Lirasının Londra üzerine on beş gün va'deli kambiyal keşîdesiyle tesviyesi ve burada alınacak tüfenklerin adedi beş yüz yetmiş üç ve filintaların beheri beş yüz yirmi üç kuruşdan mecmû'-ı bahâsı bulunan sekiz bin iki yüz altmış iki Osmanlı altınının dahi Hazîne-i celîleden îfâsı ve salifü'z-zikr dört bin filintanın ayrıca vapur istikrâsı gibi külfet ve masrafa hâcet kalmamak ve sigorta ücreti muahharan verilmek üzre zaten Amerika'ya sipâriş olunup i'mâli hitâm bulan fişenkleri alıp getirecek vapurla celb edilmesi istîzân olunmuş ve vâkı'â ordu-yı hümâyûnlarca edevât ve levâzımât-ı harbiyenin mükemmel bulundurulması en ziyâde dikkat ve i'tinâya şayân mevâddan bulunmuş olmağla mebhûsünanh olan tüfenk ve filintaların ber-mûceb-i iş'âr iştirâsıçün Müşîriyet-i müşârun-ileyhâya me'zûniyet-i serî'a i'tâsıyla bunların Mösyö Zarifi ile bu kere akd olunan istikrazdan tesviye-i esmârı keyfiyyetinin Mâliye Nezâret-i celîlesine havâlesi tezekkür kılınmakla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i şehinşâhî şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise muktezâ-yı âlîsi icrâ edileceği ve mezkûr tezkire ve mazbata leffen arz ve takdîm kılındığı beyânıyle tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî gurre-i Receb sene 94.

Ma'rûz-ı Çaker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle melfûf tezkire ve mazbata manzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı hazret-i pâdişâhî buyurulmuş ve mebhûsünanh olan tüfenk ve fişenk ve filintaların ber-mûceb-i istîzân hemen celb ve iştirâsıçün Müşîriyet-i müşârun-ileyhâya me'zûniyet i'tâsıyla bunların esmânı olan mebâliğ-i mezkûrenin dahi Mösyö Zarifi ile akd olunan istikrâzdan tesviyesi husûsunun Nezâret-i müşârun-ileyhâya havâlesi şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehriyârî mantûk-ı münîfinden olarak sâlifü'l-beyân tezkire ve mazbata savb-ı sâmî-i hıdîvîlerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 2 Receb sene 94.

Constantinople 5th May 1877

General Berdan

We have sold in your name to this govt at six shillings the thousand free on board forty millions Berdan miners suitable for the Martini Henry shells supplied by Winchester. His Majesty's sanction will be obtained in a few days. Will telegraph you details next week.

Belge: BA, Y.PRK. TKM, nr. 1/37

Belge-17

BA, İ. MMS, nr. 2686

[Meclis-i Tobhâne-i Âmire]

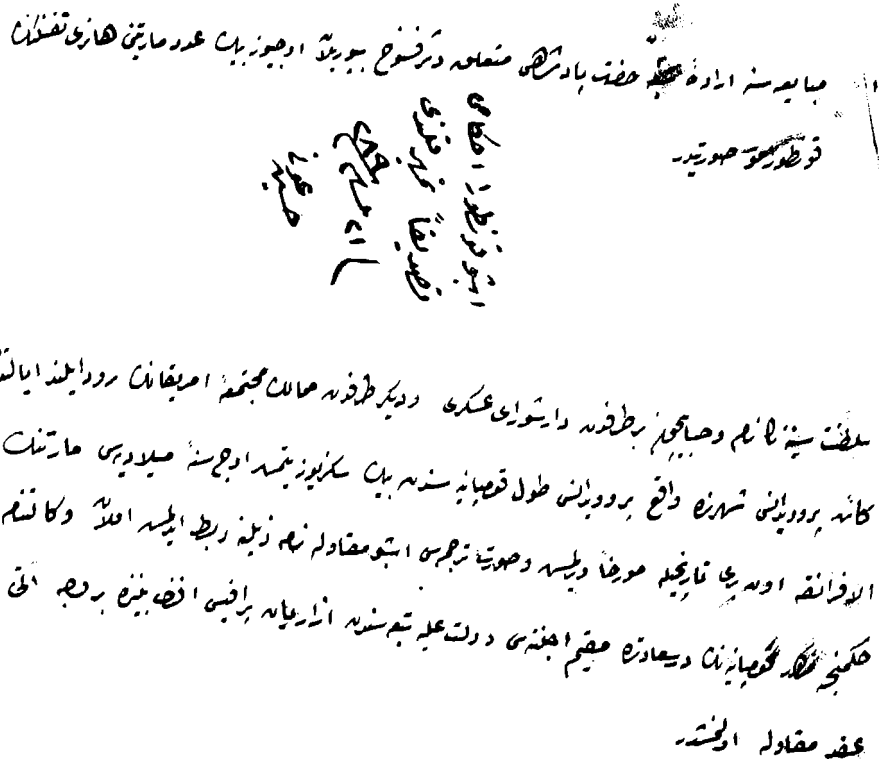
İnd-i âlî-i dâverîlerinde arz ve ta'rîfden beri bulunduğu vechile cünûd-ı zafer-mev'ûd-ı cenâb-ı cihândârî eyâdisinde bulunan Martini-Henry tüfenkleriçün zâten Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî vâsıtasıyla mübâya'a olunan iki yüz bin sandık fişengin kısm-ı küllîsi peyderpey bu tarafa vâsıl olarak kâmilen kuvve-i cünûdiyyeye verilmiş ve bâkī kalan mikdâr-ı cüz'îsi dahi bu def'a mahallinden yola çıkarılmak üzre bulunmuş olduğu gibi Tobhâne-i Âmire'nin doksan üç senesi tahsîsâtı büdcesinin fevkālade kısmı dâhilinde olan yüz bin sadık Martini-Henry fişenginden dahi fîsinin ehveniyeti cihetiyle burada berâ-yı imlâ akdemce İngiltere'de mukīm fabrikatör Mösyö Kynoch'dan mübâya'ası karârlaştırılan elli bin sandık ma'-kurşun kovanın kezalik bir kısmı alınıp ba'de'l-imlâ mevaki'-i icâbiyeye sevk ve i'tâ olunduğu ve kısm-ı aheri bundan böyle ancak dört aya kadar peyderpey gönderilerek arkası alınacağı ve Tobhâne'de i'mâliyle uğraşılan bu nev' fişengin mikdârı dahi gā'ile-i ma'lûme-i hâliyeden nâşî sarfiyât-ı hâzıranın binde bir cüz'üne bile tekābül etmediği tevfîr-i i'mâlâtı kasdıyla bundan çend sene mukaddem Avrupa'ya sipâriş olunan fişenk makineleri henüz mükemmelen vürûd etmeyip etse bile mahallerine vaz' ve ameliyâta ibtidâ müddet-i medîdeye muhtâc bulunduğu ecilden elyevm Anadolu ve Rumeli mevâki'-i harbiyesinden kemâl-i ehemmiyet ve isti'câl ile irsâl ve iş'âr ve bir tarafdan te'kîd ve izbâr olunan külliyetli Martini-Henry fişenginin tesviyesine çâre görülmesi râdde-i istihâleye geldiğine ve Baruthâne-i Âmirelerde yevmî i'mâl olunan üç bin okka barut Fişenkhâne-i Âmire'de husûle gelen yüz yirmi bin aded Snider fişengiyle büyük ve küçük çaplı tüfenkler için başkaca bend edilen fişenklerin ve mûmâ-ileyh Kynoch'un bakiyye-i ta'ahhüdâtından vürûdu muntazır olan kovanların imlâsına ve tob ve mermiyâtına kifâyet eder etmez derecede idiğü bedîhî bulunduğuna binâen bilâhare fişenksizlikden dolayı vahâmete uğranılmamak ve daha lüzûmu olacak fişengin ba'dezîn sûret-i tedârik ve iştirâsı te'emmül ve arz olunmak üzre şimdilik sâlifü'z-zikr büdcenin fevkalâde kısmı dâhilindeki Martini-Henry fişenklerinden gayr-i ez-iştirâ küsûr kalanları esmânının kifâyetine göre olsun memlû fişenk alâ-vechü's-ser'îa mübâya'a ve celbile mevâki'-i lâzımeye sevkine ihtiyâc-ı şedîd görünmekden ve bunun ma'-kurşun tehî kovan hâlinde yine mûmâ-ileyh Kynoch'dan iştirâ ve celbi yoluna gidilmesi bu tarafca imlâsına esbâb ve zamân müsâ'id olma-

dıkdan başka mükemmel ve memlû sûretde yine fabrikatör-i mûmâ-ileyden veyahud sâ'ir Avrupa fabrikatörlerinin birinden alınması cihetine gidilse çünkü mûmâ-ileyh Kynoch'un ta'ahhüdât-ı ma'rûzasından ilk def'a vürûd ile ba'de'l-imlâ mevaki'-i harbiyeye gönderilen kovanların yüzde otuz kadarının kā'ideleri sihanlıca zuhûr edip tüfenklerin hazînesine vaz'ı esnâda kuyruk kapakları kapanmadığı bildirilmesiyle bakiyyesinin îfâ-yı mu'âyenesiçün Meclis-i acizânemiz Mu'âyene ve Tecrübe Dâ'iresi me'mûrlarından Miralay izzetlü Necib Bey akdemce mahsûsen İngiltere'ye irsâl olunduğundan ve şimdiye değin Avrupa'dan memlû Martini-Henry fişengi getirilmediğinden bu hâlde getirilmek kaydına düşülse hem kovan ve barutunun matlûba tevfîkine kadar aradan tabi'î hayli zamân geçeceği ve hem de kable'l-isti'mâl emniyet kaziyesi tezebzübden kurtarılamayacağı mûmâ-ileyh Kynoch'un ber-minvâl-i muharrer müte'ahhid olduğu kovanların teslîmâtında görülen te'ehhür ve uygunsuzlukdan ve ibtidâ esmânının te'diyesi kredi küşâdıyla te'mîne muhtâc olacağı dahi tahkīkāt-ı vâkı'adan anlaşılıp Amerika'dan alınan memlû ve boş Martini-Henry kovanlarının matlûba muvâfakiyetinde elyevm her sınıf efrâd-ı cenûdiyenin isti'mâl eyledikleri Amerika ma'mûlâtı fişenklerde asla emniyetsizlik emâresi görülememesi te'yîde kâfî bulunmakdan nâşî sür'at-i celbi ihtiyâc-ı şedîd tahtında idiğü anifen arz olunan fişengin yine Amerika'dan mübâya'ası kaydına düşülerek saadetlü Azaryan Efendi hazretleri Meclis-i çâkerânemize celb ile bu bâbda müzâkereye girişildikde sâbıka Amerika'dan mübâya'a olunmuş olan memlû ve mükemmel Martini-Henry fişenklerinin sandık ve sandıklama masrafı bahâsına dâhil ve navul ve sigorta ücreti hâric olduğu hâlde beher bin adedi yüz yirmi iki Şiline alınmış idiğü ve şu kadar ki bu fişenklerin kovanı çend def'a imlâya sâlih sûretde yapdırılıp şimdi alınacak fişengin ise bi-ecmaihim mevâki'-i harbiyede sarf ve endâht edileceğinden toplanılıp tekrâr imlâsına tabî'î vakit bulunamayacağı cihetle böyle mükerreren imlâya sâlih olmayıp her sûretle matlûba muvâfık bulunmuş ve kemâl-i emniyetle iki def'a olsun endâhta elvermek ve sandık ve sandıklama masrafı fi'âta dâhil olmak ve navul ve sigorta ücreti hâric tutulmak ve vukū'bulacak teslîmâtın esmânı kambiyal i'tâsı sûretiyle peşînen te'diye edilmek şerâ'iti tahtında beher bin adedi ya'ni bir sandığı şimdi yüz beş Şiline olarak Amerika'dan ve fakat bahâsı ibtidâ kredi küşâdıyla te'mîn edilmek ve mevâd-ı sâ'irece şerâ'it-i muharrereye tâbi' bulunmak üzre tahmînen doksan Şiline dahi İngiltere'den mübâya'ası kābil olacağı tahakkuk eylemesiyle lede'l-muvâzene mârü'l-beyân yüz bin sandık fişenk için ma'-masârif-i imlâ'iye büdceye konulan yedi yüz yirmi bin Liradan alınan elli bin sandık fişengin bahâ ve masârif-i imlâ'iye ve nakliyesi çıkdıkdansonra geriye dört yüz otuz sekiz bin beş yüz lira kalıp bu da fi'ât-ı ma'rûzaya nisbeten yetmiş beş bin sandık kadar fişenk bahâsını

idâreye kifâyet edeceği anlaşılması üzerine ahvâl-i ma'rûzaya nazaran ol kadar ya'ni yetmiş beş bin sandık fişengin cihetinin kangisinden iştirâsı tercîh ve tasvîb buyurulur ise ana göre icrâ-yı fi'îliyât için Tobhâne-i Âmire'ye me'zûniyet i'tâsına ve esmân-ı lâzimenin dahi büdce-i mezkûrdan mahsûb sûretle Hazîne-i celîleden tesviyesi zımnında Mâliye Nezâret-i Celîlesi cânibinden teblîgât îfâsına inâyet buyurulması hususlarının huzûr-ı sâmî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîye arz ve iş'ârı tensîb kılınmak re'y-i rezîn-i isabet-karîn-i fehimânelerine tevâfuk eyler ise icrâ-yı îcâbı bâbında emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 19 Zilka'de sene 94 Fî 13 Teşrînisânî sene 93.

[Eyüb, Ahmed Râif, El-hâc Cemaleddin, Hüseyin, Süleyman Es'ad, Es-seyyid Mehmed Kâmil, Mehmed Emin, Es-seyyid Mehmed, Ahmed Cemil, Es-seyyid Mustafa, Es-seyyid Salih, Hüsnü, İsmail, Es-seyyid Mehmed Şevki, Es-seyyid Yusuf Hamid, İsmail Hakkı]

Belge: BA, İDH, nr. 46434

BA, İ. MMS, nr. 2686, Lef 2

Devletlü Efendim Hazretleri,

Martini-Henry tüfenkleri için bu def'a dahi mübâya'asına lüzûm görünen fişenklere dâ'ir Tobhâne-i Âmire Meclisi'nin mazbatası tezkire-i vâride-i müşîrî ile beraber Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ'da kırâ'at ve mütâla'a kılındı. Me'allerinden müstebân olduğu vechile bundan akdem Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî vâsıtasıyla iştirâ olunan iki yüz bin sandık fişengin kısm-ı küllîsi peyderpey gelip cünûd-ı mülûkâneye tevzî' ve i'tâ edilmiş olduğu ve bakiyyesinin karîben vürûdu muntazır bulunduğu gibi Tobhâne'nin sâl-i hâl büdcesine konulmuş olan yüz bin sandık fişenkden dahi fi'âtının ehveniyeti cihetiyle burada doldurulmak üzre evvelce İngiltere'de mukîm fabrikacı Mösyö Kynoch'dan mübâya'ası karârlaşdırılan elli bin sandık kurşunlu kovanın kezalik bir kısmı alınıp burada ba'de'l-imlâ mevâki'-i harbiyeye isrâ olunduğu ve kısm-ı diğeri bundan böyle peyderpey gönderilerek dört aya kadar arkası alınacağı ve ma'hazâ Tobhâne'ce i'mâl olunmakda bulunan bu nev' fişenk mikdârı ordu-yı hümâyûnlar sarfiyâtına nisbetle kifâyet mertebesinde olmayıp Avrupa'ya sipâriş edilen fişenk makineleri ise henüz kâmilen vürûd etmediği ve Baruthânelerde i'mâl olunan yevmî üç bin okka barut Fişenkhânelerde yapılan fişenklerin ve mûmâ-ileyh Kynoch'a ısmarlanan kovanlar bakiyyesinin imlâsına ve tob mermiyâtına tamâmen elverecek derecede bulunmadığı ve hâlbuki mevâki'-i harbiyeden kemâl-i ehemmiyetle fişenk istenilmekde bulunduğu cihetlerle bunların yine hâricden tedâriki umûr-ı zarûriyeden göründüğüne ve işbu fişenklerin evvelkiler gibi kurşunlu tehî kovan hâlinde mûmâ-ileyh Mösyö Kynoch'dan alınması yoluna gidilse buraca derhâl imlâsına zamân müsâ'id olmadıkdan mâ'adâ mükemmel ve memlû sûretde andan veyahud sâ'ir Avrupa fabrikacılarının birinden iştirâ tarîki ihtiyâr edilse çünkü Mösyö Kynoch'dan ilk def'a vürûd ile ba'de'l-imlâ ordulara gönderilen kovanların yüzde otuzu tüfenklerin hazînesine mutâbık olmadığından ve şimdiye değin Avrupa'dan memlû Martini-Henry fişengi celb olunmadığından hem kovan ve barutunun matlûba tevfîkine kadar aradan hayli zamân geçeceği ve hem isti'mâlinde emniyet hâsıl olamayacağı gibi esmânının dahi ibtidâ kredi küşâdıyla te'mîni lâzım gelip Amerika ma'mûlâtı olan memlû ve boş kovanlarda ise şu müşkilâtın hiç birine tesâdüf olunmayacağına ve bu cümle ile beraber mebhûsünanh olan fişenklerin navul ve sigortası hâric tutulmak ve vukū'bulacak teslîmâtın esmânı kambiyal olarak te'diye olunmak şartlarıyla beher bini ya'ni sandığı yüz beş Şiline Amerika'dan ve bahâsı ibtidâ kredi küşâdile te'mîn kılınmak ve mevâd-ı sâ'irece şerâyit-i muharrereye tâbi' olmak üzre tahmînen doksan Şiline İngiltere'den mübâya'a olunabileceği cihetle inde'l-muvâzene iki fi'ât beyninde sandık başına on beş Şilin fark bulunduğuna binâen bundan sonra lüzûm görüne-

cek fişenklerin sûret-i tedârik ve istihzârı başkaca düşünülmek üzre şimdilik yetmiş beş bin sandık fişengin şu hesâbca tercîh-i mahal-i iştirâsı re'ye müte'allik olunmuşdur. Vâkı'a muhârebe-i hâzıranın her tarafca kesb-i cesâmet etmesinden nâşî Ordu-yı Hümâyûnlarca fişenk sarfiyâtı tezâyüd eylemiş olduğu ve Tobhâne-i Âmire fabrikaları i'mâlâtının ise ihtiyâcât-ı hâzıra nisbetinde olmadığı cihetlerle muktezî olan fişenklerin hâricden tedâriki lüzûmu musaddık olmasına binâen mes'elenin bu ciheti muhtâc-ı bahs ve te'emmül olmayıp asıl aranılacak şe'y bunların ne tarafdan alınması hayırlı olacağını tedkîk ve ta'yîn etmek mâddesi olduğuna ve egerçi fi'âtca olan ehveniyete göre İngiltere'den mübâya'ası hâl ü mâla muvâfık görünüyor ise de yukarıda tafsîl ve ityân ve esnây-ı müzâkerede müşîriyet-i müşârun-ileyha cânibinden dahi dermeyân olunduğu vechile İngiltere'deki fabrikatör ta'ahhüdâtını vakt ü zamânıyla icrâ etmeyip hatta kendisine ısmarlanmış olan yüz bin sandık fişenk kovanı bakiyyesini geçen Ağustos'da teslîm etmesi mukâvele iktizâsından iken bunları Mart'dan evvel veremeyeceğini ihbâr etmiş ve mukaddem gelen kovanların dahi yüzde otuzu numûnesine mutâbık zuhûr etmemiş olduğundan şu ahvâl meydânda iken yine oraya fişenk sipâriş olunacak olur ise ordularca fişenk tertîbâtı te'hirât ve müşkilâta düşerek bundan Ma'âz Allah Te'âlâ dürlü muhâtarât tevellüdü melhûz olmasına ve Amerika fi'âtında bir az fark bulunmasıyla beraber şimdiye kadar orada i'mâl ettirilen fişenklerin her sûretle matlûba muvâfık olduğu ve evkât-ı mu'âyenesinde alınmakda bulunduğu cihetle salifü'z-zikr yetmiş beş bin sandık fişengin şerâ'it-i ma'rûzaya göre oradan mübâya'ası bi'l-vücûh hayırlı ve eslem görünmesine binâen ol sûretle îfâ-yı muktezâsı için müşîriyet-i müşârun-ileyhâya me'zûniyet verilmesi ve işbu mübâya'ata muktezî mebâliğin mürettibât-ı fevkalâdeden emsâli misillü tedârik ve tesviyesinin Mâliye Nezaret-i celîlesine havâlesi müttehîden tezekkür kılındı ise de olbâbda her ne vechile emr ü fermân isâbet-unvân-ı hazret-i cihân-bâni şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği ve mezkûr tezkire ve mazbata leffen arz ve takdîm kılındığı beyânıyle tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 20 Za. [Zilka'de] sene 94.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle melfûf tezkire ve mazbata manzûr-ı âlî-i hazret-i pâdişâhî buyurulmuş ve zikr olunan yetmiş beş bin sandık fişengin tezekkür ve istîzân kılındığı vechile Amerika'dan mübâya'ası için müşîriyet-i müşârun-ileyhâya me'zûniyet verilmesi ve buna muktezî mebâliğin mürettebât-ı fevkalâdeden tesviyesinin Mâliye

Nezâreti'ne havâlesi müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhî mantûk-ı münîfinden olarak mezkûr tezkire ve mazbata savb-ı sâmî-i sadâret-penâhîlerine i'âde kılınmış olmakla olbâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 21 Za.[Zilka'de] sene 94.

Constantinople le 9 Mai 1883

William Converse

New Haven Conn

Si vous et Hartley embarquez en votre nom un tiers des cartouches pour Constantinople voie d'Angleterre et fournir ou les Rothschild un jour après le départ du Steamer avec connaissement à ordre attaché à vos traites, appréhendez-vous quelque difficulté de la part de la Providence Tool Co ou autres, et Hartley s'opposera-t-il à ce mode de paiement de vingt quatre heures après? Veuillez vous en informer en tous points sans divulguer que la demande vient de Constantinople et telegraphiez immediatement car nous attendons un tiers du paiement cette semaine.

Pouvez-vous proposer un meilleur mode pour prévenir toute suspicion sur ces cartouches en Amerique?

Le Ministre des Etats-Unis et nous sommes très soigneux à prendre toutes les précautions contre toute éventualité tant pour vous que pour nous pour sortir ces cartouches tranquillement et surement hors de la juridiction américaine.

(signé) Azarian.

Belge: BA, Y. PRK. ASK, nr. 18/22

Belge-18

BA, A. MKT. MHM, nr. 482/51

BÂBIÂLÎ
NEZÂRET-İ CELÎLE-İ HÂRİCİYE
Tercüme Odası

Başvekâlet makām-ı âlîsine fî 6 Nisan sene 1878 târîhiyle Azaryan ve mahdûmu tarafından takdîm olunan arîzanın tercümesidir.

Müvekkillerimizden bulunan (Winchester Repeating Arms) ve (Union Metallic Cartridge) nâm kumpanyaların matlûbâtına dâ'ir Mart'ın yirmi yedisinde takdîm eylediğimiz tahrîrât Mâliye Nezâret-i celîlesine havâle buyrulmuşdu. Mâliye Nâzırı Devletlü Paşa hazretleri birkaç gün evvel bendelerini celb ile Hazîne'de pâre olmadığından Hükûmet-i Seniyye için mezkûr kumpanyaların matlûbu olan yüz elli bin lira Sterlinin te'diyesi kābil olamayacağı kat'iyyen beyân etmişdir. Keyfiyeti Tobhâne Müşîriyet-i celîlesine bildirdiğimizde oradan dahi aynı cevâb i'tâ olunmuş ve şu kadar ki yetmiş beş milyon Henry-Martini fişenklerine dâ'ir olan kontrato bedelinden bākī kalan meblağın te'diyesini Hazîne-i celîleye teshîl etmek için mezkûr kumpanyalardan ba'zı müsâ'adât istihsâline çalışmaklığımız taleb olunmuşdur. Nezâret-i müşârun-ileyhümânın şu arzusunu müvekkillerimize bâ-telgraf iş'âr ile mezkûr kontoratodan bâkī kalan mikdâr için dolu fişenkler yerine yalnız kovan ve kurşunlu fişenkler i'tâsına muvâfakat ve her hafta altı milyon yerine bir milyon kovan ve kurşunun pâresinden fazla akçe taleb etmemek gibi ba'zı teshîlât irâe etmelerini kaviyyen tavsiye ve ihtâr etmekliğimiz üzerine bu sabah müvekkillerimizden müsâ'id bir cevâb aldık. Derhâl bunu Tobhâne Müşîriyet-i celîlesine teblîğ eylediğimiz gibi taraf-ı âlî-i vekâlet-penâhîlerine dahi ber-vech-i âti arz ve iş'âra müsâra'at eyleriz. Şöyle ki sâlifü'z-zikr kumpanyalar Hükûmet-i seniyyeye bir hizmet daha etmek üzre evvelen şehr-i hâlin sekizinci Pazar ertesi gününde i'tibâren bâkī kalan takrîben otuz beş milyon fişengi boş ya'ni yalnız kovan ve kurşunlardan ibâret olmak üzre i'tâ ederek bu sûretle kontrat bedelinden beher bin fişenkde bir İngiliz lirasından cümlesiçün otuz beş bin İngiliz lirası tenzîline sânîyen her hafta velev altı milyondan ziyâde göndersin altı milyon kovan ve kurşunun pâresi yerine yalnız iki milyonun pâresini taleb etmeğe muvâfakat eylediklerini bâ-telgraf iş'âr ve fakat bu müsâ'adâtın icrâsıçün şerâ'it-i âtiyyeyi dahi sarâhaten vaz' eylemişlerdir. Evvelen mukaddemâ teslîm olunan fişenklerden kalan matlûbâtın cümlesi şimdiye kadar Tevfik Paşa'ya ikrâz olunup kırk beş bin liraya bâliğ olan akçe bugünden i'tibâren bir haftaya kadar ve (Remus) Vapuru humûlesinin

ihrâcına mübâşeret olunmazdan evvel te'diye olunacakdır. Sânîyen yetmiş beş milyon fişenk kontratosundan kalan ve iki milyon Hanry-Martini fişenklerinin kovan ve kurşunları bedeli olan akçenin beher hafta sekiz bin beşer yüz lira Sterlin i'tâsıyla tesviyesini te'mîn için müddet-i mezkûre zarfında kendilerinin beğenecekleri bir banker irâe olunacakdır.

Müvekkillerimiz şurasını dahi beyân ediyorlar ki eğer Hükûmet-i seniyye mühlet-i mezkûre inkizâsında ta'ahhüdâtını îfâ etmez ise işbu müsâ'adât-ı meşrûtayı ke'enlemyekun hükmünde add ve i'tibâr edecek ve derhâl mukâvele-nâmelerinin tamâmî-i icrâsına mübâşeret ya'ni her hafta altı milyon dolu fişenk i'tâ ederek bedeli olan otuz bir bin beş yüz İngiliz lirasını kontrato mûcibince Hükûmet-i Seniyyeden talebedeceklerdir.

İşte müvekkillerimiz tarafından aldığımız cevâb bundan ibâretdir. İstihsâline muvaffak olduğumuz müsâ'adât eseriyle fişenklerin doldurulmamasından otuz beş bin lira tasarruf hâsıl olarak ve her hafta otuz bir bin beş yüz lira Sterlin yerine yalnız sekiz bin beş yüz lira verilmek gibi bir suhûlet-i azîmeye destires olunarak teslîm olunacak kovan ve kurşunların bedeli yüz seksen üç bin yedi yüz elli lira Sterlinden yüz kırk sekiz bin yedi yüz elli liraya tenezzül edeceğinden ve bu akçe dahi altı haftada te'diye olunacağına on sekiz haftada te'diye kılınacağından aldığımız cevâbın memnûniyet-i azîme-i asafânelerini mûceb olacağı me'mûldür.

Binâen-aleyh menâfi'-i devletin vikâyesi husûsunda müsellem-i âlem olan himem ve ikdâmât-ı vekâlet-penâhîleri iktizâsınca fevâ'id-i azîme-i meşrûhayı takdîr ile bunca zahmet ile istihsâl edebildiğimiz şu teshîlâtın kat'î olması için müvekkillerimizin metâlib-ı vâkı'alarını bugünden i'tibâren bir hafta zarfında mümkün ise daha evvel is'âf etmek üzre derhâl Mâliye Nezâreti-i celîlesine evâmir-i lâzime irsâline himmet buyuracaklarını kaviyyen ümîd ederiz.

Şurasını dahi arz ederiz ki "Remus" Vapuru yirmi dört milyon Hanry-Martini fişenkleriyle küsûr fişenk makinelerini hâmil olduğu hâlde bu sabâh Dersaadet Limanı'na vâsıl olmuş ise de mezkûr kumpanyaların tenbîh-i kat'îsi vechile Hükûmet-i Seniyye mühlet-i mu'âyene zarfında şerâ'it-i meşrûhayı îfâ etmedikce humûlesinin ihrâcına mübâşeret olunamayacağını ma'a't-te'essüf beyâna ictisâr ederiz. Bir de vapur-ı mezkûr konşimentoları mûcibince (İstalye) günlerini Amerika'da geçirmiş olmakla masârif-i müstehlikesi Hükûmet-i Seniyyeye â'id olmak üzre Nisan'ın yedisi olan yarınki günden i'tibâren yevmî ellişer İngiliz lirası fazla istalyede bulunacağından kumpanyalar vapurun şu tevakkufuyla netâyic-i hâsılasının ve ondan müterettib zarar ve ziyânın mes'ûliyetini Hükûmet-i Seniyyeye bırakıyorlar. Ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Belge-19

BA, İ. DH, nr. 46597, Lef 1

297

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne eslihasıçün şimdiye kadar fişenk yapdırılmak içün ince sarı teneke üzerine kağıt kaplı âdî Bokser kovanı mübâya'a olunmakda ise de kovanlar nihâyet bir iki def'a atılabilip bununla beraber derûnuna mevzu' barutun dahi az vakit içinde rutûbet peydâ etmekde ve metalik kovanın ise on beş yirmi def'a atılmakda olmasıyla beraber barutun öyle rutûbet te'sîrinden vesâ'ireden muhâfazası gibi muhassenâtı dahi câmi' idüğü buraca ve Avrupaca icrâ olunan tecrübelerden anlaşılmakda olduğuna mebnî fişenk i'mâl olunmak üzre ba'dema metalik kovanı tedârikine lüzum görülüp eğerçe bunun Tobhâne-i Âmirece i'mâl ettirilmesi mümkün ise de buraca külliyetlü kovanın mevki'-i husûle îsâli pek çok vakte muhtâc olarak böyle kovan ve kurşun gibi vücûdu ehemm vü elzem olan mühimmât-ı harbiyyenin her ne zaman hâzır ve müheyyâ bulundurulması ise irâde-i şifâhiyye-i şâhâne muktezâ-yı celîlinden olduğundan elli milyon metalik kapsüllü kovan ile ol mıkdâr dâne kurşunun Avrupa'dan mübâya'ası lâzım gelmiş ve tüfenk mübâya'ası me'mûriyyetiyle Amerika'da bulunan Miralay izzetlü Tevfik Bey ile bu yolda icrâ edilen muhâbereden müstefâd olunduğuna göre Amerika'da Conneticut Eyâleti'nin New Haven şehrinde vâki' Winchester Kumpanyası'nın i'mâl etmekde olduğu bu gibi kovan ve kurşunlar mükemmel ve her vechile matlûba muvâfık bir hâlde bulunmuş olmasıyla işbu lüzûm görünen mıkdâr metalik kapsüllü kovan ile dâne kurşunların fabrika-i mezkûrdan mübâya'ası zımnında Dersaadet'de bulunan acentası Azaryan Peráfis Efendi celb ile mezkûrü'l-mıkdâr metalik kapsüllü kovanın beher bin adedi kırk dört ve dâne kurşunun beher bin adedi dahi yirmi Şilin Sterline olmak ve cümlesi birinci kredi mektıbunun kumpanyaya vusûlü târihinde bir ay sonra başlanılıp haftaya taksîmen kırk haftada kâmilen teslîm ve i'tâ kılınmak ve iş bu kovan ve kurşunların bahâsı olan cem'an yüz altmış bin İngiliz Lirasının tesviye ve îfâsıçün Londra'da münâsib bir banka üç taksitle kredito açılarak bunlardan birinci taksiti olan altmış bin İngiliz lirası kreditosu kontorato tarihinden nihâyet bir aya ve ikinci taksîti olan elli bin İngiliz lirası kredito yine kontorato târîhinden i'tibâren dört aya ve üçüncü taksiti olan elli bin İngiliz lirası kreditosu dahi kezalik kontorato tarihinden i'tibâren yedi aya kadar açılıp Kumpanya-i mezkûra îsâl edilmek vesâ'ir şerâ'it-i lâzımesi ilâve kılınmak üzre kararlaştırılarak ol bâbda te'âtî olunan mukâvelenâme der-dest-i takdîm bulunmuş olduğundan iş-

bu kredito mektubları behemehâl evkāt-ı mu'ayyenesinde fabrika-i mezkûr tarafına yetişdirilerek bu yolda bir gûne kīl ü kāl vukû'a getürülmemek üzre istihsâl-i irâde-i seniyye-i Pâdişâhî ile hazîne-i celîlece îcâb-ı hâlin icrâsı husûsunun Mâliye Nezâret-i celîlesine emr ü iş'ârı mâddesinin huzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı cenâb-ı Sadâret-penâhîye arz ve izbârı Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî hey'et-i umûmiyyesi cânibinden bâ-mazbata ifâde olunmuş ve ber-minvâl-i muharrer mübâya'a edilebilecek mezkûrü'l-mıkdâr kovan ve kurşun bahâsı olan yüz altmış bin İngiliz lirasının ol-sûretle mukasseten te'diyyesine hazînece hayli menfa'at husûle gelerek bu da muvaffakiyât-ı celîle-i cenâb-ı Pâdişâhî cümle-i cemîlesinden bulunduğu cihetle şâyân-ı teşekkür mevâddan bulunmuş olmağla ber-vech-i sür'at icrâ-yı îcâbı her hâlde merhûn-ı re'y ve irâde-i aliyye-i cenâb-ı Sadâret-penâhîleridir ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 6 Cemâziyelevvel sene 290 ve fî 19 Haziran sene 89.

Bende

[Hüseyin Avni]

BA, İ. DH, nr. 46597, Lef 2

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne eslihası içün fişenk i'mâli zımnında elli milyon metalik kapsüllü kovan ile ol mıkdâr kurşunun Amerika'da vâki' Winchester Kumpanyası fabrikasından mübâya'ası esmânı olan yüz altmış bin İngiliz altununun kontorato tarihinden i'tibâren üç taksit ile sûret-i tesviyesi hakkında ba'zı ifâdeyi hâvî vürûd eden tezkire-i behiyye-i sipehsâlârî leffen arz ü takdîm kılındı mütâla'asından müstebân olacağı vechile işbu metalik kovanın muhassenât-ı isti'mâli buraca vuku' bulan tecrübeler ile sâbit olduğuna ve sâye-i kudret-vâye-i hazret-i şehin-şâhîde o makūle levâzımât-ı mühimme-i harbiyyenin her zaman hâzır ve müheyyâ bulunması lâzımeden idüğüne mebnî muvâfık-ı irâde-i isâbet-ifâde-i cenâb-ı şehriyârî buyurulur ise ber-mûceb-i iş'âr icâbının ifâsı Serasker-i müşârun-ileyhe ve Hazînece mu'âmelât-ı mukteziyyenin icrâsı dahi Maliye Nezâret-i celîlesine teblîğ ve tevcîh olunacağı beyânıyle tezkire-i senâverî terkīm kılındı efendim.

Fî 8 Ca. [Cemâziyelevvel] sene 290.

M.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Hâme-pirâ-yı ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i hıdîvâneleriyle melfûf tezkire mesmûl-ı nigâh-ı me'âlî iktinâh-ı hazret-i şehriyârî buyurulmuş ve husûs-ı mezkûrun ber-mûceb-i istîzân îcâbının îfâsı Serasker-i müşârun-ileyhe ve hazînece mu'âmelât-ı mukteziyyesinin icrâsı dahi Mâliye Nezâret-i celîlesine teblîğ ve tavsiye olunması müte'allik ve şeref-sünûh buyurulan emr ü fermân-ı şevket-unvân-ı cenâb-ı tâcdârî mantûk-ı celîlinden olarak mârü'l-beyân tezkireye savb-ı sâmî-i âsafîlerine i'âde kılınmış olmağla ol-bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Ca. [Cemâziyelevvel] sene 290.

Belge-20

BA, İ. DH, nr. 47797

139

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne için mukaddemâ Amerika'ya sipâriş olunan altı yüz bin aded Martini-Henry tüfenginden mukâvele-nâmesi iktizâsınca bu sene zarfında teslîm ve i'tâsı mukarrer bulunan yüz yetmiş beş bin adedinin beherine lâ-akl ellişer deste hesâbıyla sekiz milyon yedi yüz elli bin deste fişenk tehiye edilmek üzre seksen yedi milyon beş yüz bin aded metalik kovan ile ol mikdâr kurşunun iştirâsı ve esmânının Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî debboyundan tesviye ve îfâsı husûsuna emr ü fermân-ı isâbet-beyân-ı hazret-i şehriyârî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulmuş ve Enfield Snider tüfenkleriçün mukaddemâ mübâya'asına karâr verilip Amerika'da vâkı' Winchester fabrikasına ısmarlanan metalik kovan ve kurşunların orada a'lâ ve ehven sûretle yapılmasından nâşî bu kere alınacak kovan ve kurşunların dahi mezkûr fabrikaya sipârişi tensîb edilmiş olduğundan bunların bahâsı kredi küşâd olunmaksızın ya nakden i'tâ veyahud bâ-poliçe tesviye ve îfâ olunmak üzre beher bin adedinin nihâyet kaçar Şiline verilebileceği fabrika-i mezkûrun Dersaadet'deki acentası teb'a-i Devlet-i Aliyye'den Azaryan Perafis Efendi Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye celb ile sûal edildikde kapsüllü kovanın beher bin adedinin yetmiş üç ve kurşunun beher bin adedinin dahi otuz iki Şiline verebileceğini beyân etmiş ve şu fî'ât dahi mu'tedil görünmüş ise de bundan daha ehven fî'ât ile alınmak kâbil olup olmadığı anlaşılmak ve fî'âtca aldanılmamak üzre mezkûr kovan ve kurşunların oraca sâ'ir fabrikalardan nihâyet ne fî'ât ve şerâ'itle alınabileceği Amerika'da bulunan Mirliva saadetlü Tevfik Paşa'dan bi't-telgraf lede'l-istiş'âr mukaddemce gelen cevâbda Union Metallic Cartridge Kumpanyası'yla söyleşilerek bu da kovanın beher binine nihâyet yetmiş üç ve kurşunun beher binine otuz iki Şilin taleb eylediği ve fakat sipâriş olunacak kovan ve kurşun esmânının te'diyesiçün Londra'da bir kredi küşâdını istediği beyân olunmuş ve bu cevâbdan mezkûr kovan ve kurşunların i'mâline Amerika'da yalnız işbu kumpanya ile Winchester Fabrikası mevcûd olduğu veyahud daha sâ'ir fabrikalar var ise de bunların en ehveni mezkûr Union Metallic Cartridge Fabrikası bulunduğu karâ'in-i hâliye ile anlaşılmış olup binâen-aleyh mûmâ-ileyh Azaryan Perafils Efendi'nin gösterdiği fî'ât şerâ'it-i sâ'iresine nazaran ehven göründüğüne mebnî mûmâ-ileyh ile be-tekrâr pazarlığa girişilerek şu sırada kovan fî'âtından iki ve kurşun fî'âtından yarım Şilin daha tenzîl etdirilmesi mülâbesesiyle mârü'z-zikr

metalik kovanın beher bin adedi yetmiş bir ve kurşunun beher bin adedi dahi otuz bir buçuk Şilin-i Sterline olmak üzre ber-mantûk-ı irâde-i seniyye seksen yedi milyon beş yüz bin aded kovan ile ol mikdâr kurşunun mübâya'ası bi'l-mukâvele bunların mezkûr kumpanyaca ne sûretle i'mâl ve akçesinin dahi Devlet-i Aliyye tarafından ne vechile tesviye ve îfâ olunacağını hâvî tanzîm ve te'âti olunan kontoratonun mündericâtından istinbât olunacağı üzre işbu seksen yedi milyon beş yüz bin kovan ile ol mikdâr kurşunun kontorato târîhi olan bin sekiz yüz yetmiş dört senesi alafranga Mayıs'ının on birinci gününden i'tibâren iki nihâyet üç ay sonra teslîmine başlanılarak arkası alınıncaya değin beherinden haftada birer milyon bir buçuk milyon kadarının teslîm ve i'tâsı ve bunların evkāt-ı mu'ayyenesinde hîn-i teslîmlerinde Amerika Hükûmeti tarafından nasb edilecek mu'âyeneciler ma'rifetiyle oraca cereyân eden usûl ve nizâma tevfîkan usûl-i tecrübe ve mu'âyenelerinin icrâsı ve esmânı olan cem'an dört yüz kırk sekiz bin dört yüz otuz yedi buçuk İngiliz lirası için târîh-i kontoratodan i'tibâren bir ay sonra bed'e ile beher hafta mezkûr kumpanyanın Dersaadet'deki acentesi mûmâ-ileyh Azaryan Perafis Efendi tarafına veya havâle eylediği mahalle verilmek üzre Londra'da mu'teber bir bank üzerine beşer bin yüz yirmi beşer aded İngiliz lirasını hâvî ve on beşer gün va'deli poliçe i'tâ veyahud Osmanlı Lirasıyla bedelinin burada nakden îfâsı cümle-i mukâveleden ve ber-minvâl-i ma'rûz Amerika Hükûmeti tarafından ta'yîn olunacak mu'âyeneciler vakt-i mu'ayyeninde icrâ-yı me'mûriyetleriyle mahallinde hâzır bulundurulması esbâbının istihsâli husûsunun şimdiden Amerika Sefâret-i seniyyesine ve kontoratonun bir sûretinin irsâliyle keyfiyetin mûmâ-ileyh Tevfik Paşa'ya dahi teblîği lâzımeden bulunmuş ve güzâr-ı hâme-i tizkâr olduğu üzre şu kovan ve kurşunların esmânının kredi açılmaksızın poliçe ile edâ ve i'tâsına müte'ahhidinin muvâfakatinden dolayı hayli ehveniyyet ve menfa'at hâsıl olarak bu da mücerred her şeyde kemâl-i iftihâr ile görülmekde olan muvaffakiyât-ı celîle-i cenâb-ı pâdişâhî cümle-i cemîlesinden görünmüş olduğundan tafsîlât-ı ma'rûzaya nazaran îfâ-yı muktezîsi husûsunun mezkûr kontorato sûretinin takdîmiyle huzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı cenâb-ı sadâret-penâhîlerine arz ve iş'ârı Dâr-ı Şûrâ-yı mezkûreden bâ-mazbata ifâde olunmuş ve aklâm-ı harbiyece mu'âmelât-ı lâzımesi îfâ etdirilmiş olmakla olbâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 29 Rebi'ülevvel sene 291 ve Fî 4 Mayıs sene 90.

Bende

[İzzet]

BA, İ. DH, nr. 47797

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'ya sipâriş olunan Martini-Henry tüfenklerinin hasbe'l-mukâvele bu sene teslîmi mukarrer olan yüz yetmiş beş bin adedi için sekiz milyon yedi yüz elli bin deste fişengin tehiyye ve esmânı ikmâl-i levâzım-ı cünûdiyye husûsuna bî-dirîğ buyurula gelen inâyât-ı aliyye-i cenâb-ı şâhâneye teşekküren Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Debboyundan te'diye edilmek üzre iştirâsı bi'l-istîzân müte'allik buyurulan irâde-i seniyye iktizâ-yı celîlesinden bulunan seksen yedi milyon beş yüz bin metalik kovan ile ol mikdâr kurşunun mukâvele târîhinden i'tibâren iki ve nihâyet üç ay mürûrunda teslîmine başlanılarak arkası alınıncaya değin beherinden haftada birer milyon bir buçuk milyon mikdârı verilmek ve bunlar evkāt-ı mu'ayyenesinde teslîm olundukca zâbitân-ı askeriyye vesâteti veyahud Amerika Hükûmeti'nce ta'yîn olunacak me'mûrlar ma'rifeti ile mu'âyene etdirilmek ve kovanın bin adedi yetmiş bir ve kurşunun bini otuz bir buçuk Şiline olarak bahâları bulunan cem'an dört yüz kırk sekiz bin dört yüz otuz yedi buçuk İngiliz altınına mahsûben kezalik târîh-i mukāveleden bir mâh sonra bed' ile her hafta kendisine veya havâle edeceği mahalle verilmek üzre Londra'da bir bankaya beşer bin yüz yirmi beşer aded İngiliz Lirasını ve on beşer gün va'deyi hâvî poliçe keşîde veyahud Osmânlı altınıyla bedeli burada nakden tesviye edilmek şerâ'it-i esâsiyye ve teferru'ât-ı sâ'iresini mübeyyin Amerika'da vâkī' Winchester Fabrikası'nın Dersaadet'de mukīm acentesi Azaryan Perafils Efendi ile akd ve te'âti kılınan kontorato varakası devletlü Kāimmakām Paşa hazretlerinin tezkiresiyle arz ve takdîm olundu kâffe-i mübâya'âtda hazâin-i şâhânece istihsâl-i menâfi'a hidmet vâcibe-i zimmet olduğundan bu bâbda dahi ol vazîfe derpîş-i nazar-ı i'tinâ ve me'mûren Amerika'da bulunan Mîrlivâ Saadetlü Tevfik Paşa ile muhâberât-ı mukteziyye icrâ olunarak fî'ât ve te'diyâtca görülen ehveniyyet ve menfa'ate mebnî bunların saâlifü'l-beyân Winchester Fabrikası'ndan iştirâsı sûreti tercîh ve tensîb kılınmış ve varaka-i merkūmenin mevâdd-ı mündericesi dahi her türlü kuyûd-ı emniyeyi câmi' ve mutazammın görünmüş olmakla emr ü fermân-ı me'âlî-unvân-ı cenâb-ı cihân-bânîye tevâfuk eylediği takdîrde ber-mantûk-ı tezkire ve varaka îfâ-yı mu'âmelât-ı lâzımeye ibtidâr edileceği ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkīm kılındı efendim.

Fî 10 R[e'biülâhır] sene 291.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Hâme-pîrâ-yı ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i hıdîvâneleriyle melfûf varaka ve tezkire manzûr-ı hümâyûn-ı cenâb-ı şehriyârî buyurulmuş ve sûret-i muharrerenin tensîb ve istîzân olunduğu vechile îfâ-yı mu'âmelât-ı mukteziyyesi müte'allik ve şeref-sünûh buyurulan emr ü fermân-ı isâbet-beyân-ı hazret-i mülûkâne mantûk-ı celîlinden olarak varaka-i merkûme mezkûr tezkire ile beraber yine savb-ı sâmî-i vekâlet-penâhîlerine i'âde kılınmış olmakla olbâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 11 R[e'biülâhır] sene 291.

Belge-21

BA, İ. MMS, nr. 1919, Lef 5.

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Avrupa'dan celbi mukarrer iki yüz bin aded Henry-Martini tüfenkleriyle bunlar ve sâ'ir mevcûd iğneli tüfenkler için mübâya'asına lüzûm görünen elli bin sandık mikdârı fişengin esmânı mukâbilinde tedâriki muktezâ-yı emr ü fermân-ı me'âlî-unvân-ı hazret-i şehinşâhîden bulunan sekiz yüz yirmi bin liranın sûret-i istikrâzına dâ'ir Mâliye Nezâret-i celîlesinin tezkiresi melfûf mukâvele-nâme ve pusulalar ile arz ve takdîm kılındı. Reviş-i iş'âra nazaran mezkûr sekiz yüz yirmi bin lira-i Sterlinden altı yüz yirmi bin adedi Devlet-i Aliyye'nin Amerika'daki me'mûrları tarafından verilecek makbûz mazbatalarıyla beraber Londra üzerine keşîde olunacak poliçeler bedelâtı tesviye ve îfâ ve küsûr iki yüz bin lirası dahi Londra Sefâret-i seniyyesine i'tâ olunmak ve işbu poliçelerin bedelâtı te'diye olundukca ve sefâret-i müşârun-ileyhâya akçe verildikce yüzde üç rub'u komisyon olarak bankaya verileceği gibi te'diyât vukū'unda banka tarafından beyân olunacak kambiyo fî'âtı vechile lira-i Sterlinlerin hâsıl olan bedelâtı zimmet kayd edilmek ve poliçelerin va'deleri duhûlü gününden ve sefârete verilecek liraların alınacak senedâtı târîhlerinden i'tibâren üçer mâh mürûruna kadar bedelâtı üzerine senevî yüzde on hesâbıyla fâ'iz verilmek ve üç mâhdan sonra bankanın matlûbu kalır ise fâ'iz ve komisyonuyla beraber derhâl tesviye edilip verilemediği hâlde fâ'iz ve re'sü'l-mâldan olan bakiyye tamâmen îfâ olununcaya değin yüzde on fâ'izden başka şehrî yüzde yarım komisyon verilmek üzre akd-i istikrâza karâr verildiği anlaşılmış ve bu pâre def'aten verilmeyeceğinden mecmû'unun birden istidânesine lüzûm olmamak vârid-i hâtır olmasıyla ma'ân mezkûr tüfenk ve fişenklerin ehemmiyyet-i mübâya'ası cihetiyle bedelinin vakt ü zamânıyla tesviyesini te'mîn edebilecek sûretde tertîb ve tehiyyesi muktezî göründüğü misillü bu bâbda verilecek fâ'iz dahi derece-i mu'tedilede bulunmuş olduğundan ber-mûcib-i istîzân îfâ-yı muktezâsının nezâret-i müşârun-ileyhâya havâlesi Encümen-i Mahsûs-ı Meşveret'de bi'l-müzâkere tasvîb kılınmış ise de olbâbda emr ü fermân-ı isâbetnişân-ı hazret-i şehinşâhî her ne vechile şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise mantûk-ı celîli infâz olunacağı ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 16 Muharrem sene 90.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Enmile-pîrâ-yı ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle ma'rûz tezkire ve melfûfu manzûr-ı dekāyik-neşûr-ı hazret-i şehinşâhî buyurulmuş ve tezekkür ve istîzân olunduğu vechile olmikdâr liranın istikrâzı husûsunun nezâret-i müşârun-ileyhâya havâlesi müte'allik ve şeref-sünûh buyurulan emr ü fermân-ı mehâsin-beyân-ı hazret-i pâdişâhî mantûk-ı celîlinden olarak evrâk-ı mezkûre yine savb-ı sâmî-i hıdîvîlerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 17 Muharrem sene 90.

Belge-22

BA, İ. DH, nr. 49827

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Amerika'dan mübâya'ası kontoratoya merbût olan Martini-Henry tüfenklerinin ikinci ve üçüncü tertîb takāsîtine mahsûben küşâdı lâzım gelip tesviye-i îcâbı makām-ı vâlâ-i Sipehdârîden vukū'bulan arz ve iş'âr üzerine şeref-vârid olan tezkire-i sâmiye-i cenâb-ı vekâlet-penâhîlerinde emr ü irâde buyurulan krediye mukābil Mösyö Zarifi'den istidânesi kararlaştırılan yüz on bin İngiliz altınının şerâ'itini hâvî tanzîm olunan mukāvele-nâmenin müsveddesi manzûr-ı fehâmet-neşûr-ı dâver-efhamîleri olmak üzre leffen takdîm kılındı. Mütâla'asından müstebân olacağı vecihle bedelâtı yüz on bin liradan ibâret olarak 27 Kânûnıevvel sene 1875 târîhinden i'tibâren tüfenkleri i'mâl eden fabrikatör tarafından Londra'ya keşîde olunacak yetmiş beş gün va'deli poliçelerin hâvî olduğu mebâliğ dokuz taksît ile bi't-tesviye bunlar Londra'da kabûl olundukca mu'ayyen olan va'delerinden i'tibâren hesâb-ı cârî sûretiyle karşılıklı olarak senevî yüzde dörtden fâ'izi hesâb-ı Hazîne'ye zimmet kaydolunup bundan başka mukriz-i mûmâ-ileyhe yine yüzde dört hesâbıyla bir def'aya mahsûsen verilecek dört bin dört yüz lira komisyon şimdiden mezkûr hesâba geçirilmek ve zikrolunan mebâliğin sûret-i te'diyesi bin sekiz yüz yetmiş altı senesi Rûmî Kânûn-ı sânîsinin ibtidâsından bed' ile yedi günde bir Hazîne-i celîleden nakden on ikişer bin lira-i Osmânî i'tâsıyla on bir taksîtde icrâ ve bu vecihle te'diye olunacak Osmânlı altınları yevm-i te'diyede Zarifi'nin muvâfakatiyle Londra üzerine evvelisine/admissible kambiyal fî'âtıyla lira-i Sterline tahvîl edilerek hâsılı hesâb-ı mezkûre îrâd kaydolundukça Hazîne-i celîle'nin menâfi'ine olarak kezalik yüzde dörtden fâ'iz işledilmek ve te'diyâtdan te'ehhür vukū'unda yalnız o mikdarı için senevî yüzde on iki fâ'iz ve şehrî yüzde yarım komisyon verilmek ve hitâm-ı te'diyâtda mukriz-i mûmâ-ileyh tarafından Hazîne'ye verilecek hesâb varakasında bir gûne deyn zuhûr eder ise üç gün mürûruna değin nakden tesviye olunmak ve Memleketeyn Emâreti'nin sene-i hâliye vergisi olup havâle-nâmesi mûmâ-ileyhe verilen ve gelecek şehr-i Mart'da ahzolunacak olan otuz sekiz bin dokuz yüz bu kadar lira-i Osmânî te'diyâtın hitâmından evvel istihsâl olunabildiği sûretde takāsît-i bâkiyeye mahsûben ve şâyed ondan sonraya kalır ise başkaca Hazîne hesâbına îrâd kaydolunmak ve bir de Tuna Vilâyet-i celîlesinde âşâr mâlından mevcûd olup bey' ve fürûhtu mukriz-i mûmâ-ileyhe teklif olunan dokuz yüz bin kile Asitâne mikdârı kokoroz a'lâ cinsinden olmak üzre Tuna sevâhilinde bir mâh evvelce ta'yîn olunacak iskelelerde gelecek bin sekiz yüz yetmiş altı senesi Rûmî

Mart'ı ibtidâsından Nisan'ının otuzuncu gününe kadar resm-i ihrâcı Hükûmet-i seniyyeye â'id olarak gümrükde kendisine teslîm kılınmak ve bunun beher kilesi metalik akçe ile sekiz buçuk kuruşdan hesâb olunan bedeli kokorozun teslîminden sonra Hazîne-i celîlenin mûmâ-ileyh ve Dersaadet Bankası'yla karşılığı eshâm-ı umûmîye ile te'mîn olunmuş olan mu'amelâtından dolayı deyni bulunan mebâliğe vakt ü zamânıyla mahsûb olunmak şerâ'itinden ibâretdir. Şerâ'it-i mebhûse emr ü irâde-i aliyye-i cenâb-ı vekâlet-penâhîlerine tevâfuk eylediği hâlde Hazînece mu'âmele-i lâzımenin icrâsıçün buyuruldu-i âlî-i âsafâneleriyle taraf-ı bendegâneme me'zûniyyet i'tâ buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 8 Zîlka'de sene 292 ve Fî 25 Teşrîn-i sânî sene 291.

Bende

[Yusuf]

BA, İ. DH, nr. 49827, Lef 1

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'dan mübâya'ası kontoratoya merbût Martini-Henry tüfeklerinin ikinci ve üçüncü tertîbi taksîtinin te'diyesi zımnında lâzım gelen yüz on bin İngiliz altınının Mösyö Zarifi'den istidânesi hakkında şerâ'it-i mukarrereyi hâvî tanzîm olunan mukāvele-nâme müsveddesi Mâliye Nezâret-i celîlesinin tezkire-i vâridesiyle arz ve takdîm kılındı. Takāsit-i mezkûrenin bilâ-te'hîr tesviyesi ehemm ve elzem olduğuna ve zikrolunan tezkire ve müsvedde me'allerinden müstebân olacağı üzre hesâb-ı cârî sûretiyle karşılıklı olarak senevî yüzde dört ve te'diyât Hazîne'den te'ehhür vukū'unda yalnız o mikdarına kezalik senevî yüzde on iki ve şehrî yine yüzde yarım hesâbıyla verilecek fâ'iz ve komisyon emsâli râddesinde ve şerâ'it-i sâ'ire dahi îcâb ve imkân tahtında idiğüne binaen muvâfık-ı emr ü fermân-ı hümâyûn-ı isâbetmakrûn-ı hazret-i şehinşâhî buyurulduğu hâlde ber-mûcib-i iş'âr ve mukāvele îfâ-i muktezâsı Nezâret-i müşârun-ileyhâya havâle edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 13 Zâ.[Zilka'de] sene 92.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Zîver-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle melfûf tezkire ve müsvedde manzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı hazret-i mülûkâne buyrulmuş ve istîzân olunacağı üzre meblağ-ı mezbûrun mukāvele-i muhar-

rereye tevfîkan istidânesi zımnında îfâ-i muktezâsının Nezâret-i müşârun-ileyhâya havâlesi müte'allik ve şeref-sudûr buyrulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı şâhâne mantûk-ı münîfinden olarak mârü'l-beyân tezkire ve müsvedde yine savb-ı âlî-i asafânelerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 14 Zâ. [Zilka'de] sene 92.

Belge: BA, İDH, nr. 48977

Belge-23

BA, İ. MMS, nr. 2678, Lef 1.

767

Mâliye Nezâret-i celîlesinin Şûrâ-yı Devlet'e havâle buyurulan Fî 24 Cumâdelahire sene 1294 târîhli ve üç yüz elli iki numerolu tezkiresi Mâliye Dâ'iresi'nde kırâ'at olundu.

Hülâsa-yı me'âli tüfenk ve fişenk bedelâtına mahsûben Providence Tool Kumpanyası müte'ahhidi Saadetlü Azaryan Efendi hazretlerine Bank-ı Osmânî'den verilmiş olan yüz yirmi bin lira Sterlin için bir def'aya mahsûs olarak verilmesi lâzım gelen yüzde yarım komisyon ile târîh-i te'diyesine kadar senevî yüzde on ikiden verilecek fâ'izin kavâ'im-i nakdiyye hâsılatından ifrâz ve furûhtuyla mahsûbunun icrâsı hakkında makām-ı nezâretden takdîm olunan takrîr bâlâsına tastîr buyurulan buyuruldu-i âlî mûcibince zikrolunan yüz yirmi bin lira Sterlinin hîn-i te'diyesine kadar karşılıklı olarak yüzde on ikiden fâ'izle yüzde yarım komisyonu hesâb-ı Hazîne'ye masraf kaydolunduğu Bank idâresinden iş'âr olunması üzerine Hazîne'ce mu'âmele-i lâzımesi derdest-i icrâ bulunmuş olup ancak muahharan yine tüfenk esmânına mahsûben Efendi-i müşârun-ileyhe beş taksîtde kambiyal olarak Bank-ı mezbûrdan i'tâ kılınan altmış bin lira içün dahi senevî yüzde on ikiden fâ'iz ve yüzde yarımdan komisyon olarak cem'an elli beş bin üç yüz seksen beş kuruş yirmi iki pare ahz ve hartuc ve sâ'ire hesâbına masraf kaydolunmuş ise de zikr olunan altmış bin liranın sûret-i tesviyesi hakkında yazılan tezkirede fâ'iz ve komisyon i'tâsına dâ'ir sarâhat olmadığından bahisle meblağ-ı mezbûrun dahi emsâline tevfîkan mu'âmele-i lâzımesi icrâ olunmak içün buyuruldu-i âlîsinin cânib-i Hazîne'ye irsâli ifâdesinden ibâret bulunmuşdur.

Mukaddemâ mübâya'a olunan tüfenk ve fişenk bedelâtına mahsûben Bank-ı Osmânî'den Efendi-i müşârun-ileyhe verilmiş olan yüz yirmi bin lira Sterlin için bir def'aya mahsûs olarak verilmesi lâzım gelen yüzde yarım komisyon ile târîh-i te'diyesine kadar senevî yüzde on ikiden verilecek fâ'izin Kavâ'im-i Nakdiyye hâsılatından ifrâz ve fürûhtuyla mahsûbunun icrâsı Nezâret-i müşârun-ileyhâ makāmından bâ-takrîr istîzân olunması üzerine keyfiyyet lede'l-arz olvechile icrâ-yı iktizâsına irâde-i seniyye müte'allik ve şeref-sudûr buyrularak îfâ-yı muktezâsı takrîr-i mezkûr bâlâsına tenmîk ve işâret olunduğu celb olunan sûretinden anlaşılmasıyla ahîren mübâya'a olu-

nan tüfenk esmânı için dahi mukāveleye merbût olduğu hâlde evvelkiler gibi komisyon ve fâ'iz verilmesi umûr-ı tab'îyyeden olup fakat zikrolunan tüfenkler esmânının sûret-i tesviyesi hakkında cânib-i nezaretden Bank-ı Osmânî'ye yazılan tezkirede mezkûr altmış bin lira Sterlinin Azaryan Efendi Kumpanyasına bir mâh va'deli olarak Londra üzerine kambiyal i'tâsıyla karşılığının Kavâ'im-i Nakdiyye'den te'diyât-ı vâkı'aya kifâyet edecek mikdârının menâfi'-i hazîne kaziyesine ri'âyeten piyasada fürûht olunarak ahz ve istifâsına ve zikrolunan Kumpanyanın şimdiden te'mînine Banka'nın me'zûn bulunduğu muharrer olarak meblâğ-ı mezkûrede fâ'iz ve komisyon i'tâsına dâ'ir saràhat görülememiş ise de Nezâret-i müşârun-ileyhânın iş'ârında meblağ-ı mezbûrun dahi emsâline tevfîkan Hazîne'ce mu'âmele-i resmiyesinin icrâsı beyân olunmuş idiğünden şu hale göre icrâ-yı iktizâsı re'y-i âlî-i cenâb-ı Sadâret-penâhîlerine menût bulunmağın olbâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 21 Receb sene 294 ve Fî 20 Temmuz sene 293.

[Şûrâ-yı Devlet]

BA, İ. MMS, nr. 2678

Devletlü Efendim Hazretleri,

Mes'ele-i hâzıradan dolayı tedârikât-ı ihtiyâtiyeyye teşebbüs kılındığı sırada Dâ'ire-i Askeriye ma'rifetiyle Amerika'ya kırk milyon Snider fişengi sipâriş olunup ve bunlar peyderpey geldikce harb ile meşgûl olan fırkalara ve müteferrikan sevk olunan taburlara verilip yüz yetmiş bin İngiliz lirasından ibâret bulunan esmân ve masârifi dahi Hazîne-i celîleden müte'ahhidlerine i'tâ kılınmış olduğundan şu akçenin Tertîbât-ı Fevkalâdeden icrâ-yı mahsûbu husûsuna dâ'ir Meclis-i Vükelâ mazbatası evrâk-ı müteferri'asıyla berâber 2 S. sene 94 târîhinde atabe-i ulyâya arz olunduğu hâlde henüz irâde-i seniyyesi şeref-müte'allik buyurulmamış ve bu misillü mübâya'ât-ı mühimme-i askeriyyenin mu'âmelât-ı resmiyyeye ibtinâsı elzem bulunmuş olmakla istîzân-ı sâbık mûcebince muktezâsının îfâsı ve bir de Şûrâ-yı Devlet Mâliye Dâ'iresi'nin müzekkere-i ma'rûzasından müstebân olduğu üzre tertîb-i âhîr olarak Azaryan Efendi ma'rifetiyle Amerika'dan celbolunan tüfenk esmânına mahsûben mukaddemâ bâ-irâde-i seniyye Bank-ı Osmânî'den i'tâ kılınan altmış bin lira için Efendi-i müşârun-ileyh tarafına emsâli misillü fâ'iz ve komisyon taleb olunmakda olduğuna ve evvelce yine Azaryan Efendi vâsıtasıyla getirilen tüfenkler için yüzde on ikiden fâ'iz ve yüzde yarım komisyon verilmiş olduğu cihetle mezkûr altmış bin liranın şu hesâbca fâ'iz ve komisyonu olmak iktizâ eden cem'an elli beş bin üç yüz bu kadar kuruşun tesviyesi umûr-ı tab'îyyeden bulunduğuna mebnî bunun dahi Hazîne'ce

mu'âmele-i lâzimesinin icrâsı husûslarının Mâliye Nezâret-i celîlesine havâlesi hakkında her ne vechile emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfe göre hareket olunacağı ve nezâret-i müşârun-ileyhânın işbu iki kalem mebâliğe dâ'ir tezkireleri de leffen takdîm kılındığı ifâdesiyle tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî selh-i Zâ. [Zilka'de] sene 94.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle melfûf tezkire manzûr-ı âlî-i hazret-i pâdişâhî buyurulmuş ve istîzân olunduğu vechile zikrolunan fişenkler esmân ve masârifinin icrâsı mahsûbuyla mezkûr fâ'iz ve komisyonun dahi Hazîne'ce mu'âmele-i lâzimesinin icrâsı müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehrîyârî mantûk-ı münîfinden olarak mezkûr tezkire savb-ı sâmî-i Sadâret-penâhîlerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî gurre-i Z. [Zilhicce] sene 94.

Belge-24

BA, İ. MMS, nr. 2534

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Geçende bi'l-istîzân müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhî ve mantûk-ı münîfi üzre Amerika'ya sipâriş edilen yirmi milyon Snider fişenginin gayr-i ez-ifâ bakiyye-i bedelâtı için şu günlerde i'tâsı lâzım gelen yirmi bir bin yüz kırk dokuz İngiliz lirasının sûret-i tedârikine dâir Mâliye Nezâret-i celîlesinden vârid olan tezkire dünkü çahar-şenbîh günü akd olunan Meclis-i Vükelâ'da kırâ'at ve mütâla'a olunup vâkı'a zikr olunan fişenklerin elzem-i mühimmât-ı harbiyye olması ve hasbe'l-hâl bir an evvel getirilmesinin lüzûm ve vücûbu meydânda bulunması cihetiyle tekâsit-i mezkûrenin te'diyesine müsâra'at kılınması lâzım geleceğinden ve sûret-i iş'âra göre Hazine'de ol mikdâr altunun fıkdânı sebebiyle dört milyon yedi yüz bin guruşluk kâime terhîn olunmak ve yüzde bir fâiz ve rub' komisyonla iki ay sonra ödenmek üzre Mösyö Zarifi'den kombiyal olarak alınıp fişenklerin müte'ahhidi Azaryan Efendi'ye teslîmi hakkında Hazinece beyân olunan mütâla'ât ve mukâvelâta muvâfık bulunduğundan ber-mucib-i istîzân icrâ-yı icâbının nezâret-i müşârun-ileyhâya havâlesi müttehiden tezekkür kılınmış olmakla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehriyârî şeref-sunûh ve sudûr buyurulur ise muktezâ-yı âlîsi îfâ kılınacağı ve mezkûr tezkire leffen arz ü takdîm edildiği beyânıyla tezkîre-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 3 S[afer] sene 94.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle tezkire-i ma'rûza manzûr-ı âlî-i hazret-i şehriyârî buyurulmuş ve ber-vech-i istîzân mezkûr yirmi bir bin yüz kırk dokuz İngiliz lirasının ol mikdâr kā'ime terhîn olunmak ve yüzde bir fâiz ve rub' komisyonuyla iki ay sonra ödenmek üzre kombiyal olarak alınıp fişenklerin müte'ahhidi Azaryan Efendi'ye teslîmi müte'allik buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i mülkdârî iktizâyı âlîsinden olarak tezkire-i mezkûre savb-ı sâmî-i âsafânelerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 4 S[afer] sene 94.

III. BÖLÜM

Belge-25

BA, YA-Res, nr. 14/45, Lef 45

İşbu Kontorato ahkâmını tasdîken temhîr kılındı fî 4 Şubat sene 96

Esseyyid Ali Saib

Kontorato Sûret-i Musaddakasıdır

Bir tarafdan Saltanat-ı Seniyye nâm ve hesâbıçün Tobhâne-i Âmire ve diğer tarafdan Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika'da vâki' Connecticut Eyâleti'nin New Haven şehrinde bulunan Winchester Repeating Arms Kumpanyası'yla yine eyâlet-i mezkûrenin Bridgeport şehrinde bulunan Union Metallic Cartridges Kumpanyası'nın Dersaadet'de bulunan vekîlleri sa'âdetlü Azaryan Perafils efendiler hazretleri beyninde ber-vech-i atî akd-ı mukāvele olunmuşdur.

Birinci Madde :

Asâkir-i şâhâne eyâdında bulunan Martini-Henry tüfenkleriçün bu kere mezkûr Winchester Repeating Arms Kumpanyası'yla Union Metallic Cartridges Kumpanyası'ndan barut ile memlû olmak üzre otuz milyon aded kağıd sargılı kurşunlu ve berdan kapsüllü metalik Martini-Henry fişenginden beherinin adedi yüz iki buçuk şiline satın alınır ve mezkûr kumpanyalar dahi mezkûrü'l-mikdâr fişengi ol fi'âtla Devlet-i Aliyye'ye satarlar.

İkinci Madde :

Zikr olunan fişenkler bâlâda muharrer Martini-Henry tüfenklerine mahsûs olduğu cihetle işbu tüfenglere her cihetle uyacakdır ve barutu mukaddemâ ya'ni fî 22 Teşrînisâni sene 93 târîhinde Kontoratoya rabtedilmiş olan yetmiş beş milyon fişenke vaz' olunan barutdan bulunacakdır.

Üçüncü Madde :

Mezkûr fişenklerin eczâ-yı asliyesi cins-i a'lâdan ve barutu dahi ikinci mâddede beyân olunan barutdan olacak ve bu fişenklerin kovanları ikinci def'a endâhta sâlih bulunacak ya'ni birinci def'a endâht olundukdan sonra boşu herhâlde bilâ-özr ve mezâhim tüfeng hazînesinde sağlam olarak suhûletle ihrâc edilecekdir ma'mâfîh işbu kovanların meyânında ziyâde endâhta sâlih kovan zuhûr edecek olur ise onlar için zikr olunan kumpanyalar tara-

fından Devlet-i Aliyye'den fazla olarak hiçbir şey istenilmeyecek ve mezkûr fişenklerin mu'âyenesini ya bi'l-hassa elyevm Amerika'da bulunan Tobhâne-i Âmire zâbitânından Binbaşı ref'etlü Hasan Basri Efendi ile refakatinde bulunan zâbitân ma'rifetleriyle veyahud Saltanat-ı Seniyye istediği hâlde Amerika Hükûmeti tarafından nasb edilecek resmî mu'âyeneciler vesâiti ve yine Binbaşı-i mûmâ-ileyh ile refâkati nezâretiyle icrâ edilip fakat mu'âyeneci masârifi kâmilen Saltanat-ı Seniyye'ye râci' olunacakdır.

Dördüncü Madde :

Mezkûr fişenklerin mükemmel olduğu hâlde beher yirmi adedi bir mukavva kutu derûnuna vaz' olunacak ve beher elli kutu bir çinko sandığa konulup icâb eden mahalleri hiçbir tarafından su sızmayacak sûretde lehimlenecek ve mezkûr çinko sandıkları dahi mümtezic ve metîn bir tahta sandığa vaz' edilerek işbu sandıklara vidalı çivilerle güzelce tahkîm edilecekdir ve mezkûr fişenklerin sandık ve sandıklama masârifi ve çinko ve mukavva esmânı ve'l-hâsıl sefîneye teslîmine kadar vuku' bulacak nakliye vesâir masârifi kâmilen zikr olunan kumpanyalara â'id bulunacakdır.

Beşinci Madde :

Mezkûr kumpanyalar târîh-i Kontoratodan bir hafta mürûrundan i'tibâren mârü'l-beyân Martini-Henry fişenklerinden hafta be-hafta iki milyon adedi ikmâl ve teslîm edecek ve Saltanat-ı Seniyye tarafından tezyîdi murâd olunduğu hâlde beher hafta üç milyon fişenk i'mâl ve teslîm eyleyecekdir

Altıncı Madde :

Saltanat-ı Seniyye me'mûrları veyahud murâd-ı âlîye tevfîkan Amerika Hükûmeti'nin ta'yîn edeceği mu'âyeneciler tecrübe ve mu'âyene ettikleri fişenkleri işbu kontoratonun ikinci ve üçüncü mâddelerine muvâfık sûretde Binbaşı-i mûmâ-ileyhe teslîm eyledikce adedi ile mutâbakatını musaddak olmak üzre Binbaşı-i mûmâ-ileyh mezkûr kumpanyalara iki nüsha şehâdetnâme verecek ve zikr olunan kumpanyalar dahi bu şehâdet-nâmelerin birer nüshasını nezdlerinde hıfz edip diğer nüshasını Tobhâne-i Âmire Müşiriyyet-i Celîlesine takdîm eyleyeceklerdir.

Yedinci Mâdde :

Mezkûrü'l-mikdâr fişenklerin mecmû'ı esmânı olan yüz elli üç bin İngiliz lirası bilâ-va'de Londra üzerine birinci sınıf kambiyal ile Tobhâne-i Âmire'den mezkûr kumpanyaların Dersaadet'de bulunan vekîlleri müşârun-ileyh Azaryan Pére á Fils efendiler atîde beyân olunduğu üzre te'diye edilecek şöyle ki işbu Kontoratonun imzâ olunduğu gün peşinen on bin iki yüz elli lirası verilip ondan sonra hafta be-hafta teslîm edilecek iki milyon fişengin bahâsı bulunan on bin iki yüz elli lira kezalik hafta be-hafta müşârun-i-

leyh Azaryan Pére á Fils efendilere i'tâ kılınacakdır ve teslîmât üç milyona çıkarıldığı takdîrde beher hafta on beş bin üç yüz yetmiş beş lira te'diye kılınacakdır ve şununla beraber bahâsı tesviye kılınmış olan fişenklerin üç milyon adedi kendilerine bir nev'i te'minât olmak ve en sonra teslîm etmek üzre dâ'ima fabrikatörler nezdinde tevkîf eyleyeceğinden işbu üç milyon fişengin bahâsı taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den sür'at-i ahzına lüzûm görünüp de te'minât makāmına kā'im olmak üzre bahâsı i'tâ buyrulduğu takdîrde zikr olunan kumpanyalar mezkûr üç milyon fişengi derhâl i'tâ ve teslîm eyleyecekdir.

İşbu mukāvelenâme ayn-ı me'al ve ibâre ile iki nüsha olarak doksan altı sene-i mâliyesi şehr-i Şubat'ının dördüncü gününe müsâdif bin sekiz yüz seksen bir sene-i efrenciyesi Şubat'ının on altıncı günü Dersaadet'de akd ve tanzîm olunmuşdur.

Meclis-i Tobhâne-i Âmire

Winchester Repeating Arms ve Union Metallic Cartridge Kumpanyaları Acentası Azaryan Peráfis

Aslına mutâbıkdır

[Mühür] Meclis-i Tobhâne-i Amire

BA, YA-Res, nr. 14/45, Lef 47

Mâliye Nezâret-i Celîlesine,

Tertîbât-ı fevka'l-'âde-i harbiyye cümlesinden olup Amerika'da Winchester ve Union kumpanyalarından mübâya'ası kararlaşdırılıp Kontoratoya rabt edilen otuz milyon Martini-Henry fişenginin tesviye-i esmânı hakkında Başvekâlet-i celîleye mukaddem ve muahhar sebk eden arz ve iş'âr-ı âcizî üzerine bu kere alınan cevâb-ı sâmîde iş'ârât-ı vâkı'a-i âcizânemle olbâbda taraf-ı sâmîlerinden mevrûd tezkire Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da lede'l-mütâla'a mühimmât-ı mezkûrenin bir an evvel itmâm ve ikmâli taht-ı lüzûm ve ehemmiyetde bulunmasına mebnî tezkire-i aliyyelerinde beyân ve istizân olunduğu vechile Mösyö ***Bernar Tobilin***'den istikrâzı mukarrer olan kırk bin liranın irâde-i seniyyesi şeref-sudûrunda derhâl ahz olunarak Tobhâne'ye verilmesi ve Adana ve Konya ve Ankara ve Kastamonu vilâyetlerinden birinin vâridâtı yine Harbiye'ye kalmak üzre küsûr üç vilâyetin sene-i haliye ağnâm resminin havâlenâmelerinin dahi hemen Tobhâne nâmına tastîr ve i'tâsı bi't-tensîb Hazîne'ce îfâ-yı muktezâsı taraf-ı vâlâ-yı nezâret-penâhîlerine teblîğ kılındığı beyân buyrulmuş olmağla Tobhâne'nin fevka'l-'âde sergilerinden icrâ-yı mahsûbuyla zikr olunan dört vilâyetin birinden mâ'adâsının doksan yedi senesi ağnâm resminin havâlenâmelerinin ber-mûcib-i irâde-i aliyye hemen Tobhâne nâmına tastîr ve i'tâsı ve istikrâz-ı mezkûrun irâde-i seniyyesinin şeref-sudûru hîninde dahi mezkûrü'l-mikdâr liranın bilâ-te'hîr irsâli husûslarına himem-i aliyye-i nezâret-penâhîlerinin masrûf buyrulması Tobhâne-i Âmire Meclisi ifâdesiyle temenni olunur olbâbda emr ve irâde hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 28 Rebi'ülevvel sene 98 ve fî 15 Şubat sene 96.

Aslına mutâbıkdır

[Mühür]

[Meclis-i Tobhâne-i Âmire]

BA, YA-Res, nr. 14/45, Lef 49

Mâliye Nezâret-i Celîlesine,

Sa'âdetlü Efendim Hazretleri,

Azaryan Efendiler tarafından bu kere vârid olan tezkirede mün'akid olan Kontoratosu mûcibince i'tâsını müte'ahhid olduğu otuz milyon Martini-Henry fişengiçün kendisine i'tâsı lâzım gelen yirmi bin beş yüz aded İngiliz lirası bu kere va'desi mürûr eden iki haftalık ile birleşdirildiği hâlde kırk bin İngiliz altınına bâliğ olup buna mahsûben henüz bir şey ahz ve istihsâl edemediğinden ve fabrikatörler ise kemâl-germî ile fişenk i'mâline devâm etmekde oldukları cihetle akçeye eşedd-i lüzûmu olduğunu iş'âr eylediklerinden bahisle icâbının icrâsı beyân olunmasıyla keyfiyyet Tobhâne-i Âmire Meclisi'ne lede'l-havâle Mösyö *Bernal Tobili*'den istikrâzı mukarrer olan kırk bin liranın irâde-i seniyyesi şeref-sudûrunda derhâl ahz olunarak mezkûr fişenkler esmânına i'tâsı ve küsûr taksîtler için dahi Adana ve Konya ve Kastamonu vilâyetlerinin sene-i haliye ağnâm resminin havâlenâmelerinin istârı karârı iktizâsından olmasına ve mezkûr havâlenâmeler dahi bi'l-vürûd mahallerine irsâl ve teblîğ-i keyfiyyet edilmiş bulunmasına nazaran taksîtleri hülûl etmiş olan kırk bir bin liranın te'diyesiçün karâr-ı mezkûr dâhilinde iktizâ-yı hâlin sür'at-i icrâsıyla zikr olunan tüfengler i'mâlâtının sekteden vikâyesi zımnında tezkire-i mezkûrenin savb-ı âlîlerine irsâli lüzûmu ifâde olunarak ol vechile leffen irsâl kılınmış olmağla ehemmiyyet-i maslahata nazaran iktizâ-yı hâlin îfâsı bâbında emr ü irâde efendim hazretlerinindir.

Fî 16 Rebi'ülâhır sene 98 ve fî 5 Mart sene 97

Ali Saib

Devletlü Efendim Hazretleri,

Müfâd-ı iş'âr-ı âlî-i asâfâneleri rehîn-i îkân-ı âcizî olarak mezkûr tezkire ile beraber masârifât idâre-i umûmîyyesine lede'l-havâle zikr olunan kırk bin liranın istikrâz hakkında muntazır olan irâde-i seniyye henüz şeref-sünûh etmemiş olmasıyla şimdilik bunun taksîtleri hakkında Hazîne'ce mu'âmele icrâsı gayr-i kābil olduğundan irâde-i muntazıra şeref-müte'allik buyruldukda icâbına bakılacağının savb-ı âlî-i nezâret-penâhîlerine teblîğ ve izbârı ifâde ve mezkûr tezkire leffen i'âde kılınmağın ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 27 Rebi'ülâhır sene 98 ve fî 16 Mart sene 97.

Bende

Hüseyin Tevfik

BA, YA-Res, nr. 14/45, Lef 45

Mâliye Nezâret-i Aliyyesine Yazılan Cevâb Sûretidir

Müfâd-ı cevâb-ı vâlâları karîn-i ilm-i âcizi alarak evrâk-ı mezbûre ile beraber Tobhâne-i Âmire Meclisi'ne lede'l-havâle zikr olunan ağnâm bakayası bulunan mebâliğ-i ma'lûmenin serî'an ve âcilen tesviye ve irsâli husûsu derhâl taraf-ı âcizîden dahi vilâyât-ı mezkûreye bâ-telgrafnâme tavsiye ve iş'ar olunmuş ve bu bâbda Konya tahsîl me'mûruna da telgrafnâme ile ma'lûmât verilmiş ise de Azaryan efendiler tarafından bu mâdde hakkında def'a-i sâniye olarak vürûd eden 14 Temmuz sene 81 târîhli tezkirede ve şehr-i hâlin ikinci günü târîhiyle irsâl eyledikleri diğer tezkirelerinde fabrikatörlerin netîce-i efkârları beyân olunduğu ve Norman Monark vapuru on bir günden beri yolda bulunduğu cihetle nihâyet iki haftaya kadar Dersaadet'e muvâsalat edeceği bast ile Devlet-i Aliyye'nin bu husûsda vukū'ı melhûz olan bir takım müşkilâtdan vikāyesiçün zikr olunan iki Temmuz târîhli tezkirelerinin mündericâtı şâyân-ı dikkat bulunduğu bildirilmesine ve anifülbeyân tezkirenin hülâsa-i mündericâtı fişenk esmânının tesviyesi te'hîr eylediği cihetle bir mikdâr fişengi hâmil bulunan vapurun yola çıkarılmasına fabrikatörün güç hâl ile muvâfakatı istihsâl edildiğinden ve vapurun buraya vusûlünde hamûlesinin ihrâc ve teslîmi matlûbâtının kâmilen tesviyesine şart ve ta'lîk kılındığından mezkûr fişenkleri vermemek ve istalye istemek gibi bir takım müşkilâta mahal kalmamak için küsûr kalan mebâliğin yevm-i vürûduna değin tedârik ve i'tâsı mutlâku'l-lüzûm bulunduğu ifâdâtından ve Efendi-i müşârun-ileyhin 7 Temmuz sene 97 târîhiyle vârid olan diğer tezkiresi müve'ddâsı da fabrikatör ile bu husûs hakkında cereyân eden muhârebeyi hikâye ile beraber vapurun vürûdu takarrüb eylediği cihetle vürûdundan evvel matlûbât-ı mebhûse bakiyyesinin te'diyesiyle istalye i'tâsı mecbûriyetinden ve fabrikatörün göstereceği sâir ziyândan tevekkī olunması te'kīdatından i'bâret ve hâlbuki ağnâm rüsûmundan gelecek akçenin arkası alınması haylice vakte muhtâc olacağı azâde-i kayd ve işâret olup yalnız vapurun navl ve sigorta bedeli bulunan beş bin bu kadar liranın Hazine'ce tedârik ve tesviyesiyle husûl-ı matlub kābil olamayacağından behemehâl esmân-ı mütebâkiyenin tesviye ve îfâsı taht-ı mecbûriyetinde olduğu ve şu hâle nazaran vapur buraya vürûd ettikde matlûbâtının arkası alınmadığını görerek humûlesini ihrâc etmeyeceği cihetle matlûbât-ı mebhûs-ı anha tesviye oluncaya değin istalye ücreti verilmek lâzım geleceği misillü Amerika'da ihzâr edilen akçenin tesviye olunamaması üzerine gönderilmeyeceği tâbî'i bulunan fişenklerden dolayı da başkaca birer zarar ve hasar mes'elesi meydâna konulacağı şimdiden dermeyân edilmesine mebnî mebâliğ-i mebhûsenin ya karşılığı vürûdunda ahz ve te'diye olunmak üzre Hazîne-i Celîlece bir tarafdan istikrâz ve îfâsı veyahud hangisi evvel vürûd eder ise bakiyye-i mebhûse-i mezkûre on-

dan tesviye birle arkası alınarak öyle zarar ve hasâr vukū'una hâcet bırakılmamak ve fazlası Hazîne-i celîleye terk edilmek üzre zikr olunan Konya ve Kastamonu ve Adana veya seriü't-tahsîl sâir münâsib vilâyetler a'şârının ilk taksîtlerinden mikdâr-ı kâfî mebâliğin poliçe sûretiyle nihâyet bir hafta zarfında doğruca Tobhâne'ye irsâli vesâ'ilinin istihsâli husûslarının savb-ı vâlâyı nezâret-penâhîlerine tekrâr izbârı lüzûmu Meclis-i mezkûrdan ifâde ve evrâk-ı melfûf ile beraber zikr olunan iki kıt'a tezkire-i ahire yine leffen irsâl kılınmağın îfâ-yı muktezâsı bâbında emr ve irâde hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 26 Şa'ban sene 98 ve Fî 11 Temmuz sene 97

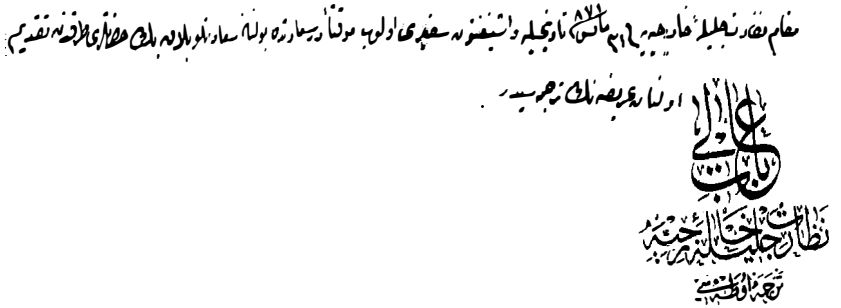
BA, YA-Res, nr. 14/45, Lef 55

Winchester Repeating ve Union Metallic Cartridge kumpanyalarıyla mukāveleye merbût fişenklerin esmânından mütebâki elli altı bin şu kadar liranın sûret-i tesviyesi hakkında Mâliye Nezâreti'yle cereyân eden muhâberâtı şâmil tezkire Meclis-i bendegânîmizde mütâla'a olundu. Me'âlinden müstebân olacağı üzre mebâliğ-i merkumenin sene-i nihâyetine kadar şehrî ikişer bin beş yüz liradan üç ay zarfında yedi bin beş yüz lirası nakd verilmek ve küsûru dahi sene-i atiyye ağnâm rüsûmundan havâle edilmek şartıyla bir sûret-i tesviye ittihâzının Kumpanya vekîlinin muvâfakati cihetiyle ol vechile icrâ-yı icâbı teblîg edilmiş olduğu hâlde nezâretin cevâb-ı ahirinde Şubat gāyesine kadar nakden şehrî i'tâsı iktizâ eden ikişer bin beş yüz liranın tesviyesine Hazîne-i celîlenin hâl-i hâzırı müsâ'id olmadığına binâen bunun da istikrâzen tedâriki zarûrî olduğundan Şirket-i Umûmiyye-i Osmâniyye direktörü Mösyö Fernandez ile söyleşilerek beher ay iki bin beş yüz liradan yedi bin beş yüz lira nakden i'tâ olunmak ve üç bin yedi yüz elli lirası dahi bedelâtının cânib-i Hazîne'den tesviyesi lâzımeden olan Hazîne-i Mâliye sergileri ve eshâm kuponlarıyla irâd ve masraf edilmek ve gerek nakid ve gerek sergi ve kuponların tevârîh-i teslîminden i'tibâren kâmilen te'dîyesine kadar karşılıklı senevî yüzde on fâ'iz işletilmek ve mezkûrü'l-mikdâr liranın ma'-fâ'iz te'mîn-i tedîyesiçün Midilli Sancağı'nın doksan sekiz senesi ağnâm rüsûmuyla sene-i merkūmede tahsîl olunacak zeytin öşründen sene-i mezbûre Haziran'ı ibtidâsında beş bin ve Temmuz'unda üç bin ve Ağustos ibtidâsında dahi üç bin yedi yüz elli lira verilmek şartları ve teferru'âtı üzerine cem'an on bir bin yedi yüz elli liranın istidânesi kararlaştırıldığı beyânıyla istîzân olunmasına ve mezkûr Kumpanya matlûbât-ı vâkı'asının te'ehhür-i te'diyesinden dolayı zarar ve ziyân da'vâsına kıyâm ve mezkûr hartuclardan esmânı verilmiş ve Kumpanya nezdinde mevkūf bulunmuş olanların fürûht etmek teşebbüsâtına ibtidâr edeceği Directorünün telgrafnâmesinde gösterilip müzâyaka-i hâzıra-i hazîne mülâbesesiyle başka sûretle tesviyesi-

nin imkânsızlığı dahi nezâretin cevâbında kat'iyyen bildirilmesine binâen istikrâz-ı mezkûrun ol sûretle akdi zarûrî görünerek Nezâret-i müşârun-ileyhâya me'zûniyyet i'tâsı tezekkür ve tensîb kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 18 Safer sene 99 ve Fî 27 Kânûn-ı evvel sene 97.

[Mühürler]

Belge: BA, İ. HR, 14897

Belge-26

BA, Y. PRK. TFŞ, nr. 1/45, Lef 3

İsâbet-efzâ-i sunûh ve sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhiye tevfîkan Azaryan Efendi kulları celb olunarak Amerika'ya sipâriş olunan tüfenk mâddesinden tahaddüs eden müşkilâta dâ'ir ba'zı îzâhât talebolunmuş idi. Müşârun-ileyhin cevâben i'tâ etmiş olduğu iki aded varaka atabe-i ulyâ-i mülûkâneye arz olunur.

Fî 28 Ramazan sene 98.

Münir kulları

BA, Y. PRK. TFŞ, nr. 1/45

Saltanat-ı seniyyenin nâm ve hesâbıçün Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika'da mukīm Winchester Repeating Arms Kumpanyası'yla Union Metallic Cartridge Kumpanyası'ndan bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî mübâya'a olunan otuz milyon aded Martini-Henry tüfenginin sûret-i mübâya'asına dâ'ir muhtıradır.

Cânib-i Tobhâne-i Âmire'den Amerika'da vâki' Winchester ve Union fabrikalarına fî 4 Şubat sene 96 târîhiyle bâ-kontrato sipâriş buyrulmuş olan otuz milyon Martini-Henry fişengi esmânı olan yüz elli üç bin yedi yüz elli aded İngiliz lirasının kontrato-i mezkûr yedinci mâddesi ahkâmına tevfîkan geçen Şubat'ın dördüncü gününden i'tibâren beher hafta on bin iki yüz elli lira-i Sterlin i'tâsıyla tesviyesi ve ol vechile geçen Mayıs'ın on üçüne değin arkası alınması meşrût iken târîh-i mezkûra değin ancak yetmiş üç bin lira i'tâ olunarak seksen bin yedi yüz elli lirası tedâhülde kalmış olduğu cihetle fişenk humûlesiyle Dersaadet'e gelecek olan Norman Monark nâm vapur mahmûl olduğu hâlde mebâliğ-i bakiyye-i mezkûrenin tesviyesine değin Amerika'dan hareket etdirmeyecekleri mezkûr kumpanyalar tarafından me'mûren ol tarafta bulunan Binbaşı Ref'etlü Hasan Basri Efendi'ye ifâde olunmuşdur.

Keyfiyet Efendi-i mûmâ-ileyh tarafından Tobhâne-i Âmire'ye bâ-telgraf iş'âr olunmuş olduğundan çâkerleri Tobhâne'ye celb olunarak mezkûr vapurun Dersaadet'e muvâsalatına değin bakiyye-i mezkûrenin tesviye olunacağı Mâliye Nezâret-i celîlesiyle mukarrer bulunmuş olduğundan bahisle vapurun hemen Amerika'dan hareketi hakkında îcâbının icrâ olunması taraf-ı âcizânemize emr ve beyân buyrulmuş ve kulları dahi işbu sûret-i tesviyeyi mezkûr kumpanyaları güç hâl ile irzâ etmiş ve vapur hareket eylemiş

ise de bu tarafa vürûduna değin yirmi dört bin yüz lira daha i'tâ buyrulmuşdur.

Hesâb-ı mezkûrdan bâkī kalan elli altı bin altı yüz elli lira tamâmen tesviye olunmadıkca mezkûr vapur humûlesinin ihrâcına zikrolunan kumpanyalar cânibinden şedîden muhâlefet edilmekde olduğundan nihâyet meblağ-ı mezkûrun on bin lirası peşînen verilmek ve bâkī kırk altı bin altı yüz elli lirası iki aya kadar tesviye olunduğu sûretde yüzde bir ve müddet-i mezkûrede i'tâ olunamadığı hâlde müceddeden iki mâh için daha kezalik yüzde bir fâ'iz ve bundan mâ'adâ beher mâh yüzde yarım komisyon verilmek ve şâyed meblağ-ı mezkur anifülbeyân dört ay zarfında kâmilen tesviye olunamaz ise bâkī kalacak mikdâr için yüzde bir fâ'izden mâ'adâ beher mâh yüzde bir komisyon i'tâ olunmak şerâ'iti teklîf ve şerâ'it-i mezkûre kabûl buyrulmadığı sûretde vapurun tahliyesi mümkün olamayacağına ısrar olunmuşdur.

Şerâ'it-i mezkûrenin vahâmeti ve kabûl olunmayıp işe serî'an bir netîce verilmediği hâlde işleyecek olan yevmî elli lira kontr istalyanın bâliğ olacağı mebâliğin kesret-i mikdârı gerek Tobhâne-i Âmire Müşîriyet-i celîlesinden ve gerek Mâliye Nezâret-i celîlesinden nazar-ı mütâla'aya alınarak husûs-ı mezkûrun şâyân-ı kabûl bir sûrete tahvîl etmek üzre îcâbının icrâ olunması taraf-ı çâkerânemize emr ve beyân buyrulmuş ve kulları dahi nân ve ni'metile perverde olageldiğim Saltanat-ı seniyye-i ebediü'd-devâma bu cihetden dahi ibkā-i hizmet ve ibrâz-ı sadâkat etmek üzre zikrolunan kumpanyaların re'yini istihsâl etmeksizin bundan tevellüd edecek bi'l-cümle mes'ûliyeti kendi üzerimize kabûl ederek vapurun tahliyesi taraf-ı çâkerânemizden kapudana tavsiye olunmuş ve kontr [counter] istalya nâmıyla dahi habbe-i vâhide i'tâ olunmamışdır.

Mezkûr vapurun humûlesi ihrâc olundukdan sonra sâlifü'z-zikr elli altı bin altı yüz elli İngiliz lirasının sûret-i tesviyesine râbıta verilerek meblağ-ı mezkûrun vapurun Dersaadet'e târîh-i vürûdundan i'tibâren üç mâh zarfında yüzde bir fâ'izle tesviye olunmasına karâr verilmiş ve işbu karâr Meclis-i Âlî-i Vükelâ'ca bi't-tensîb hâk-i pâ-yi hazret-i pâdişâhîden arz ve istizân olunmuş ve takāsîti vakt ü zamânıyla verilmemesinden dolayı işlemiş olan fâ'izlerden dahi sarf-ı nazar etdirilmiş olduğundan bu hesâbca sâlifü'z-zikr yüzde bir fâ'iz yüzde yarıma dahi bâliğ olmayacağı derkârdır.

Ber-vech-i ma'rûz şu husûsda dahi sebkat eden hizmet-i çâkerânemiz mahezâ Devlet-i Aliyye'ye derkâr olan sadâkat ve ubûdiyet-i çâkerânemiz eseri olarak buna muvaffak olduğumuzdan nâşi kendimizi ma'a'l-iftihâr bahtiyâr addederiz.

Fî 22 Ağustos-ı efrencî sene 1881 ve fî 10 Ağustos sene 97.

BA, Y. PRK. TFŞ, nr. 1/45

Saltanat-ı seniyyenin nâm ve hesâbıçün Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika'da vâki' Providence Tool Kumpanyası'ndan bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî üç def'ada mübâya'a olunan altı yüz bin aded Martini-Henry tüfengi sûret-i mübâya'asına dâ'ir muhtıradır

Geçen 1872 sene-i Miladîyesi Temmuz'unun yirmisi târîhiyle beheri altmış iki Şilin fî'âtla cânib-i saltanat-ı seniyyeden Providence Tool Kumpanyası'na sipâriş buyrulmuş olan iki yüz bin aded Martini-Henry tüfengi için akd ve te'ati olunan kontratoda mezkûr tüfenklerin esmânı olan altı yüz yirmi bin İngiliz lirasıçün Bank-ı Osmânî'nin Londra şu'besinde bir kredi küşâd eylemesini saltanat-ı seniyve ta'ahhüd etmiş ve Kumpanya-i mezkûr dahi ahkâm-ı kontratonun icrâsı zımnında iki yüz bin liralık kefâlet irâe eylemiş hâlbuki mezkûr kredinin elli bin lirası Kumpanya tarafından ahz olunduğunu müte'âkib kredinin fesholunduğu cânib-i Bank'dan Kumpanya'ya haber verilmesi üzerine keyfiyet taraf-ı âcizânemizden Hükûmet-i seniyyeye arz ve beyân olundukda karîben diğer kredi küşâd olunacağı va'ad ve beyân buyrulmuş ise de mezkûr kredinin tekrâren küşâdı on üç ay müddet te'ehhür etmişdir. Bu esnâda Devletce üç yüz bin tüfenk daha sipâriş olunması arzu olunmuş ve tüfenk fî'âtının tenzîli için taraf-ı âcizânemizden Kumpanya nezdinde icrâ-i tavassut olunması dahi emr buyrulmuş olduğundan ol vechile icrâ olunan tavassut-ı âcizânemizin semeresi olarak beher tüfengin fî'âtından ikişer Şilin tenzîle muvaffak olunarak fî 21 Nisan sene 89 târîhinde beheri altmış Şilin fî'âtla üç yüz bin tüfenk için ikinci bir kontrat daha te'ati olunmuş ve işbu sipâriş için dahi Kumpanya tarafından üç yüz bin liralık diğer bir kefâlet gösterilmişdir.

Mû'ahharan ya'ni fî 30 Cemâdiu'l-ahır sene 90 târîhinde yine beheri altmış Şilin fî'âtla ve Kumpanya tarafından yüz bin liralık kefâlet irâesiyle yüz bin tüfenk için üçüncü bir kontrat daha akdolunmuş ve işbu iki mukāvelenâmede muharrer dört yüz bin tüfenk esmânı olan bir milyon iki yüz bin İngiliz lirasıçün Londra'da çend kıt'a kredi küşâdını saltanat-ı seniyye mute'ahhid bulunmuş ise de mezkûr kredilerin küşâdı kābil olamamışdır.

Zikrolunan kredilerin adem-i küşâdından dolayı umûr-ı Kumpanya sektedâr olmuş ve teslîm olunmakda olan esliha esmânı dahi muntazaman Kumpanya'ya îfâ olunmamakda bulunmuş olması cihetlerle kredilerin küşâdını ve bi'l-i'mâl teslîm olunan tüfenklerden olan matlûbât-ı külliyesinin tesviyesini müsted'î Kumpanya'dan ahz olunan ta'lîmâta tevfîkan cânib-i Hükümet-i seniyyeye takdîm eylediğimiz arîzalarla ahvâl-i mezkûreden Kumpanya'ya zarar ve ziyân-i külli tevellüd edeceği ve Kumpanya'nın keşîde eylediği poliçeler bedelinin vakt ü zamânıyla te'diye olunmaması cihetle fabri-

kasının tedârik-i levâzımâtı ve imzâsının vikâye-i nâmûsu zımnında fâhiş fâ'izlerle istikrâzât akd etmeğe mecbûr olduğunu beyân ve bu hâl gerek taraf-ı çâkerânemizden te'kîden ve gerek Kumpanya'dan bâ-telgraf Bâbıâli cânib-i sâmîsine ve Harbiye ve Mâliye Nezâret-i celîlelerine ifâde olunmuş ise de havâle-i sem'-i i'tibâr buyrulmamışdır. Binâen-aleyh Kumpanya kambiyallerin protesto olunmasından nâşi ta'atîl-i te'diyât etmiş ve keyfiyet ol vakit fî 23 Kânûn-ı evvel sene 1875 târîhinde Hükûmet-i seniyyeye arz ve iş'âr olunmuş ve böyle cesîm bir fabrikanın ta'tîl-i te'diyât etmesi yüzünden gerek ma'nen ve gerek mâddeten giriftâr olduğu zarar ve ziyânın mikdâr-ı küllisi derkâr bulunmuş iken yine anifülbeyân kredilerin küşâdı husûsunda hiçbir himmet görülememişdir.

Nihâyet 1876 senesi Şubat'ının mezkûr kredilerin küşâdı mümkün olamayacağı cihetle Kumpanyayı bunlardan fârig ettirmek üzre icrâ-i tavassut olunması taraf-ı âcizânemize emr ve beyân ve esliha esmânının bu tarafda muntazaman tesviye olunacağı va'ad buyrulmuşdur. Emr-i aliyye-i mezkûreye tevfîkan taraf-ı çâkerânemizden icrâ olunan tavassut cânib-i Kumpanyadan kabûl etdirilmiş ve şerâ'it-i mezkurenin kabûlüyle beraber Kumpanyanın Hükûmet-i seniyyeden taleb etmekde olduğu zarar ve ziyândan sarf-ı nazar etdirmeğe muvaffak olunmuş ve Hükûmet-i seniyyenin Kumpanya nâmına küşâd edeceği krediler bedeli olan bir milyon otuz beş bin dört yüz İngiliz lirası haftalık takāsîtle bu tarafda tesviye olunmak şartıyla keyfiyetin ber-vech-i ma'rûz tesviye olunduğunu fî 25 Şubat sene 1876 târîhinde taraf-ı âcizânemizden bâ-varaka Hükûmet-i seniyyeye arz ve iş'âr olunmuşdur. Hükûmet-i seniyyenin i'tâsını müte'ahhid olacağı zikrolunan haftalık taksîtlerden iki haftalığı dûçâr-ı te'ehhür olduğu sûretde Kumpanyanın sâbıkı misillü zarar ve ziyân ve tekrâren kredilerin küşâdını talebetmeğe kesb-i istihkāk edeceği ve bunlardan ferâğat eylemesi mahezâ haftalıkların bilâte'ehhür tesviye olunmak şartıyla olduğu Hükûmet-i seniyyeyi meblâğ-ı külliye i'tâsıyla krediler küşâd etmek ve bu sebeble külliyetli fâ'iz ve komisyon vermek külfetinden halâs eyledikden ma'âdâ haftalık taksîtler vakt ü zamânıyla tesviye olunduğu hâlde Kumpanyayı zarar ve ziyân talebinden dahi fâriğ etdirmiş olması cihetle işbu sûret-i tesviyenin her cihetle menâfi'-i devleti müstelzim olduğu derkâr olduğundan nâşi artık icrâ olunacak te'diyâta te'ehhür vukū'a gelmeyeceği i'tikād-ı kaviyyesinde bulunmuş ise de iki ay mürûrundan evvelce cânib-i Hükûme-i seniyyeden ahkâm-ı ta'ahhüdâta münâfî sûretde harekete mübâşeret olunarak dokuz hafta zarfında haftalık te'diyâtdan yüz dört bin üç yüz seksen aded İngiliz lirası tedâhülde bırakılmışdır.

Bu hâl üzerine Kumpanyadan ahz eylediğimiz ta'lîmâta tevfîkan te'ehhürât-ı te'diyâtdan nâşi Kumpanyanın giriftâr olduğu zarar ve ziyânın mik-

dâr-ı küllîye bâliğ olmakda olduğu cihetle kabûl olunan sûret-i tesviyeye hükümsüz nazarıyla bakılmakda olduğu ve dûçâr olduğu zarar ve ziyânla beraber takrîben bir milyon İngiliz lirasıçün kredi küşâdını taleb etmekde bulunduğu fî 10 Nisan sene 1876 târîhinde Hükûmet-i seniyyeye bâ-varaka arz ve iş'âr olunmuş ise de vâki' olan ibrâmât-i aliyye üzerine bâlâda muharrer sûret-i tesviye mukāvele-nâmesini fesh etdirmemek üzre Kumpanyayı def'a-i sâniye olarak iknâ' etmeğe muvaffak olunmuş ve keyfiyetin fî 12 Nisan sene târîhle Hükûmet-i seniyyeye ma'a'l-memnûniyye arz ve iş'ârına müsâra'at kılınmış ve şehr-i mezkûr on sekizinci günü dahi Hükûmet-i müşârun-ileyhâ ile bu me'alde bir kıt'a mukāvele-nâme te'ati edilmişdir.

Hâlbuki meşrût olan haftalık mebâliğin tesviyesinde bu def'a dahi te'ehhürât-ı müte'essüfe vukū'a gelmiş olduğundan Kumpanya pek büyük müşkilâta dûçâr olmuşdur. Şöyle ki bir tarafdan cânib-i Devletden te'diyât-ı muntazama ahzedememekde ve diğer tarafdan müte'ahhid bulunduğu te'diyâtı icrâ etmeğe mecbûr bulunmakda olduğu cihetle ta'tîl-i i'mâlât ederek ve istihdâm eylediği takrîben iki bin nefer amelesine karîben i'mâlâta mübâşeret olunacağı va'ad ve ümidiyle ruhsat i'tâ edemeyerek hâl-i harâbiyetine giriftâr olmak derecesine varmışdır. Bu hâl üzerine taraf-ı çâkerânemize icrâ-i te'diyât olunması Hükûmet-i seniyyeden mükerreren bâ-varaka istirhâm olunmuş ise de istirhâmât-ı mezkûre semeresiz kalmışdır. Elhâsıl Kumpanyanın artık tahammül ve iktidârı kalmamış olduğu cihetle ahkâm-ı mukāveleye tevfîkan kredilerin küşâdını ve mebâliğ-i külliyeye bâliğ olan zarar ve ziyânlarını taleb etmekde olduğu fî 17 Temmuz sene 1876 târîhiyle bâ-arîza bildirildiği gibi tüfenk esmânından dolayı Kumpanyanın matlûbâtının tesviye buyrulması dahi iki sene kadar mütemâdiyen istirhâm ve te'ehhürât-ı te'diyâtdan Kumpanyanın zarar ve ziyânı tezâyid etmekde olduğu ve nihâyet bir gün bu zarar ve ziyânın talebine Kumpanyanın kıyam edeceği ve hatta ol esnâda İngiltere Devleti'nin sâlifü'z-zikr tüfenkleri iştirâ etmek niyetinde olduğuna dâ'ir Kumpanyanın vâki' olan iş'ârâtı mesmû'-ı şâhâne buyruldukda şeref-sâdır olan irâde-i seniyye üzerine fî 3 Mart sene 1878 târîhinde hâk-i pây-i hazret-i pâdişâhiye takdîm olunan bir kıt'a pusulada Kumpanyanın üç yüz yedi bin üç yüz kırk altı İngiliz lirası matlûbu olduğu arz ve ifâde olunmuş idi. Tüfenk esmânından olan matlûbât-ı bakiyyesi tamâmen otuz hafta zarfında tesviye olunmak şartıyla zarar ve ziyân taleb etmekden ferâgat eylemek üzre Kumpanyaya bir sûret-i tesviye kabûl etdirilmesi sûreti Dâ'ire-i Askeriye'ce tasavvur olunarak 1878 senesi Nisan'ında taraf-ı âcizânemize teklîf buyrulmuş olduğundan bu husûs dahi üçüncü def'a olarak Kumpanyayı irzâ etmeğe muvaffak olduğumuzu ma'a'l-iftihâr arz ederiz.

Kumpanyanın husûs-ı mezkûra muvâfakat eylediğine dâ'ir fî 25 Nisan sene 1878 târîhiyle Hükûmet-i seniyyeye takdîm olunan varaka-i çâkerâne-

mizle Kumpanyanın matlûbâtı otuz hafta zarfında haftalık takāsîtle tesviye buyrulduğu sûretde Kumpanya mikdâr-ı küllîye bâliğ olan zarar ve ziyânlarını taleb etmekden def'a-i sâlise olarak ferâgat etmekde rû-i rızâ göstereceği hâlbuki bi'l-akis otuz haftada kâmilen tesviye buyrulmadığı takdîrde Kumpanyanın kemâfi's-sâbık zarar ve ziyân talebine ve kredinin küşâdını tekrâr istemeğe istihkākı olacağı ifâde olunmuş ise de bu def'a dahi Hükûmet-i seniyye sâbıkı misillü icrâ-i ta'ahhüdât edememişdir.

Fî 29 Mayıs sene 1878 târîhinde Kumpanyanın ta'lîmâtına tevfîkan takdîm olunan bir kıt'a arîza-i âcizânemizde devletce icrâ-i ta'ahhüdât buyrulmaması cihetiyle Kumpanyanın zarar ve ziyân taleb etmeğe tekrâren kesb-i istihkāk eylediği ve Hükûmet-i seniyyeyi mes'ûl tutduğu iş'âr olunmuş ise de işbu ifâdât-ı çâkerânemizin dahi semeresi görülememiş olduğundan mû'ahharan def'a-i sâniye ve sâlise olarak te'kîd olunmuş hâlbuki bunlardan dahi hiçbir eser vukû'a gelmemişdir.

Kumpanyanın matlûbât-ı bakiyyesinin tesviyesine himmet buyrulması hemen her an bir iki def'a Hükûmet-i seniyyeden istirhâm ve işbu te'ehhürâtın beher yevm Kumpanyanın zarar ve ziyânını külliyetli sûretde teksîr etmekde olduğu ve bunların mes'ûliyeti cânib-i Kumpanyadan Hükûmet-i seniyyeye haml ve isnâd edilmekde ve ileride mezkûr zarar ve ziyânı devletden taleb etmek hakkını muhâfaza etmekde bulunduğu arz ve beyân olunmuşdur.

Elhâsıl Kumpanyanın bakiyye-i matlûbâtı ancak fî 22 Nisan sene 1879 târîhinde cânib-i Hükûmet-i seniyyeden taraf-ı âcizânemize i'tâ ve tesviye olunmuşdur. Hâlbuki kontrato ahkâmına tevfîkan sâlifü'z-zikr altı yüz bin tüfenğin mecmû'-ı esmânı vakt ü zamânıyla tesviye olunmadığından dolayı Kumpanya tüfenk i'mâlâtının mikdârını tenzîl ve üç seneden beri kontratoları altı sene zarfında ikmâl etmeğe ya'ni günde bin tüfenk i'mâl eder kendi cesîm fabrikasında üç sene beyhûde külliyetli masârif etmeğe ve isbâtına dahi muktedir bulunduğunu ifâde etmekde olup binâen-aleyh mes'ûliyeti devlete â'id esbâb-ı mezkûreye mebnî giriftâr olduğu zarar ve ziyânı taleb etmeğe kıyam etmişdir. Kumpanyanın taleb eylediği tazmînâtdan ferâgat veyahud mikdârını tenzîl etdirmek üzre bundan iki buçuk sene akdem şerîklerimizden birini Amerika'ya i'zâma mecbûriyet hâsıl olmuşdur. Bu bâbda vâki' olan ikdâmât-ı çâkerânemiz üzerine ya'ni Saltanat-ı seniyye yine iki üç yüz bin tüfenk mübâya'a etmek azminde bulunduğu ve Kumpanya evvelki tüfenklerden nakden ziyân taleb eylediği hâlde Saltanat-ı seniyye bi't-tabi' başka Kumpanyaya mürâca'at ve sipâriş edeceği mülâhazâtını serd ile şimdilik elli bin tüfenk sipâriş buyrulur ise nakden ziyân talebinden ferâgat etmesi hakkında Kumpanyanın muvâfakati istihsâl olunmuş ise de icrâ-i îcâbı

mûmâ-ileyhin Dersaadet'e avdetine ta'lîk buyrulmuşdur. Kumpanya zarar ve ziyâna mukābil elli bin tüfenk sipâriş buyrulması hakkında ısrâr etmekde ise de iki sene akdem devletce bu işe bir râbıta verilmiş olsa idi yirmi beş otuz bin tüfenk sipârişile işin tesviyesine muktedir olabileceğimiz me'mûl iken husûs-ı mezkûr tesviye olunmadıkca mikdâr-ı tazmînâtın tezâyid edeceği hakkında iki seneden beri vâki' olan ifâdât ve bu bâbda sebkat eden ikdâmât-ı çâkerânemiz semeresiz kalmışdır.

Kumpanyanın hayatına tekrâren halel gelmekde olduğu cihetle zarar ve ziyânının sür'at-i tesviyesine devletce himmet buyrulmadığı sûretde tedâbir-i mukteziyye ahz etmeğe mecbûr olunacağı cânib-i Kumpanyadan def'âtle gerek doğrudan doğruya Hükûmet-i seniyeye ve gerek taraf-ı âcizânemize iş'âr olunmuş ve keyfiyet taraf-ı çâkerânemizden dahi vakt ü zamânıyla Hükûmet-i seniyyeye ifâde olunmuş ise de yine bir semere hâsıl olmamışdır.

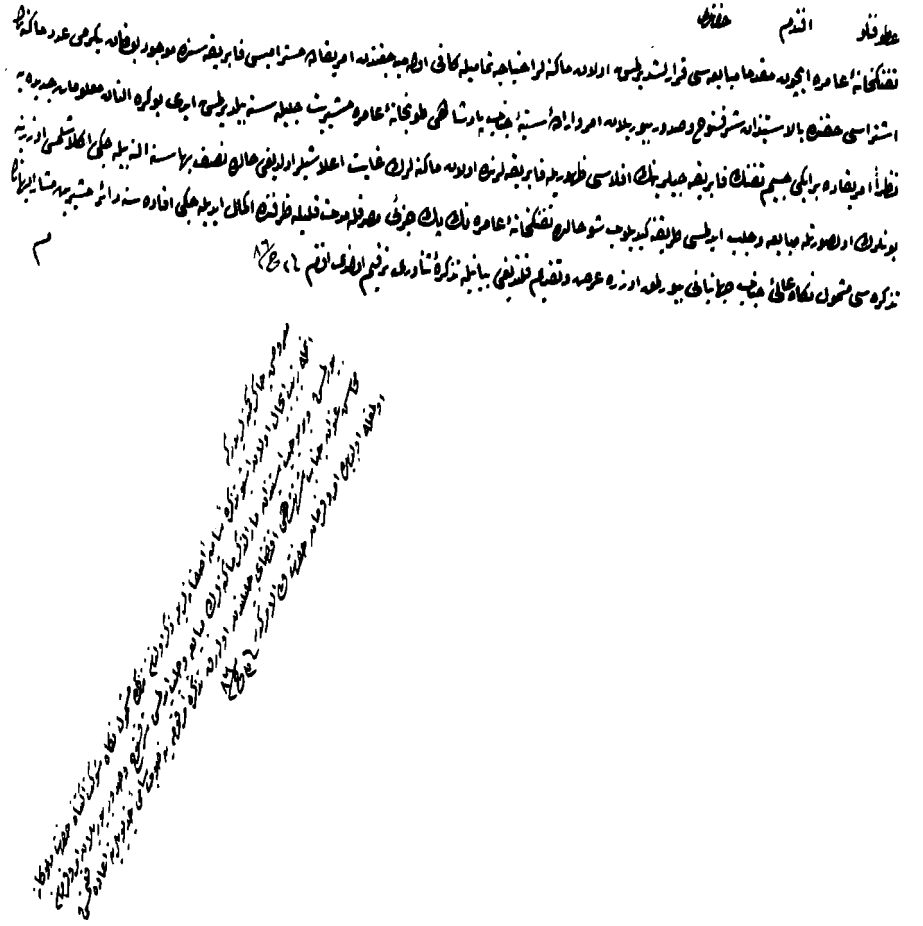
Elhâsıl bundan çend mâh akdem devletce bu işe nihâyet verilmek arzusuyla bu bâbda Kumpanyayı imtizâc edilmesi taraf-ı çâkerânemize emr ve beyân buyrulmuş hâlbuki Kumpanyanın iddi'âsı iki seneden beri ziyâdesiyle kesb-i tezâyid eylemiş olub elli bin yerine yüz bin tüfenk sipârişi taleb etmekde ve bunun sebebi dahi te'ehhürât-ı tesviyeden dolayı zarar ve ziyânın tekessür eylemiş olduğu beyân eylediği ma't-te'essüd görülmüş ma'mâfîh Kumpanya tekrâren ve müceddeden sarf olunan ikdâmât-ı çârenânemiz ve ileride devletce daha pek çok tüfenk sipâriş olunacağı hakkında tarafımızdan vâki' olan ifâdât ve te'mînât üzerine ba'zı şerâ'itle ve yine fî'ât-ı sâbıka ile altmış bin tüfenk sipârişile bu işe nihâyet vermeğe râzı olmuşdur.

İfâdât-ı mebhûse-i âcizânemizden husûs-ı mezkûrun hâl-i hâzırı anlaşılacağı vechile sipâriş olunacak tüfenk fî'âtının sâbıkından fazla olmadığı nazar-ı mütâla'aya alınır ise zikrolunan altmış bin tüfengin sipârişiyle tesviye-i maslahat edildiği hâlde devletce hiç tazmînât verilmemiş olacağı tahakkuk eder. Binâen-aleyh zann-ı âcizânemize nazaran bu işi de ifâdât-ı mebhûse ile arz olunan tedbîrden âlâ bir tarîk-i tesviye bulunamayacağı derkârdır. Ma'mâfîh Kumpanyanın altmış bin tüfenk sipârişiyle tesviye-i maslahat edilmesine râzı olması sipâriş-i mezkûrun hemen i'tâsıyla meşrût olup bi'l-akis husûs-ı mezkûr dahi sâbıkı misillü keşmekeş hâlde bırakıldığı takdîrde Kumpanyanın tebdîl-i efkâr edeceği aşikâr bulunmakla keyfiyetin Hükûmet-i seniyyeye arz ve beyânına müsâra'at olunmuş ve Kumpanyanın tezâyid-i matlûbâtına mahal bırakılmamak üzre bu işe biran evvel hitâm verilmesi istirhâm olunmuşdur.

Husûs-ı mezkûrun hülâsası ifâdât-ı mebhûse-i çâkerânemizden ibâret olup bu bâbda saltanat-ı seniyyeye derkâr olan sadâkat-i âcizânemizi tamâ-

mıyla îfâ etmiş olduğumuz derkârdır. Ma'mâfîh vekîli bulunduğumuz Kumpanyanın menâfi'ini vikâye etmeyerek menâfi'-i devleti vikâye ve muhâfaza etmekde olduğumuzdan nâşî Kumpanya tarafından mükerreren ta'yîb olunmuş isek de bu işde devlete olan vazîfe-i ubûdiyetimizi îfâ etmiş olduğumuz cihetle Kumpanyanın ta'yîbât-ı mezkûresine ehemmiyet vermediğimiz ve dört def'a vâki' olan ikdâmât ve teşebbüsât-ı çâkerânemiz semeresiz kaldığı hâlde bu kere devletce habbe-i vâhide tazmînât verilmeyerek ancak tüfenk sipârişiyle şu işe hitâm verilmeğe destres olduğumuz sûretde kendimizi bahtiyâr addedeceğimiz arz ve beyân olunur.

Fî 22 Ağustos-ı efrencî sene 1881 ve fî 10 Ağustos sene 97.

Belge: BA, İ. DH, nr. 41649

Belge-27

BA, İ. DH, nr. 69525

BAŞVEKÂLET DÂ'İRESİ

Mektûbî Kalemi
aded
896

Mâliye Nezâret-i Behiyyesine,

Atûfetlü Efendim Hazretleri

Tobhâne-i Âmire'nin Azaryan Efendi vâsıtasıyla Amerika'daki Winchester Repeating Arms ve Union Metallic Cartridge kumpanyalarından bâ-kontorato mübâya'a etmiş olduğu fişenklerden dolayı zikrolunan kumpanya ile tahaddüs eden ihtilâfâtın bi'l-etrâf tedkîkiyle hâl ve tasviyesi husûsu Yâver-i Ekrem-i hazret-i tâcidârî Devletlü Hüseyin Hüsnü Paşa hazretlerine tefvîz ve ihâle buyrulmuş olduğu cihetle netîce-i tedkîkât ve mütâla'âtını hâvî olmak üzre müşârun-ileyh tarafından tanzîm kılınıp ma'rûz-ı huzûr-ı âlî kılınan lâyihada Tobhâne-i Âmire'nin zikrolunan Kumpanyadan bâ-kontorato mübâya'a etmiş olduğu otuz milyon fişengin esmânı olan yüz elli üç bin yedi yüz elli liraya mahsûben evvelce ceste ceste verilmiş olan doksan yedi bin elli iki liradan mâ'adâ Kumpanyanın aramakda olduğu elli altı bin altı yüz doksan yedi Lira on yedi Şilin üç Pensin mu'âyene masrafı olan bin dört yüz lira ile beraber te'diye ve îfâsıyla Tobhâne-i Âmire'nin mezkûr Kumpanya nezdinde kalan yirmi beş bin sandık fişenginin celbi hem menfa'at-i devlete ve hem de îcâb-ı hâl ve maslahata muvâfık olup bundan başka bir çâre olmadığı arz olunmasına mebnî mezkûr Kumpanyanın bakiyye-i matlûbu olan marü'z-zikr elli altı bin küsûr lira ile mu'âyene masârifinin bâte'diye ber-mûcib-i kontorato gayr-i ez-teslîm Amerika'da kalan fişenklerin celbi husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî müte'allik buyrulduğu Mâbeyn-i Hümâyûn Bâşkitâbet-i celîlesinden bâ-tezkire-i husûsiye iş'âr olunmuş ve ber-mantûk-ı irâde-i seniyye icrâ-i îcâbı Tobhâne-i Âmire Müşîriyet-i celîlesine teblîğ ve inbâ kılınmış olmakla Nezâret-i behiyyelerince dahi hükm-i münîf-i emr ü fermân-ı hümâyûna nazaran iktizâ-i hâlin îfâsına himmet olunmasıçün tezkire-i muhibbî terkîm kılındı.

Fî 28 Zilka'de sene 299 ve Fî 28 Eylül sene 98.

[İmza]

Said

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Müfâd-ı emr ü iş'âr-ı âlî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri rehîn-i îkân-ı kemteri oldu. Bu fişenkler mâddesiçün gerek Amerika Devlet-i fehîmesi sefîri hazretlerinin birkaç def'a Mâliye Hazînesi'ne azîmetiyle vukū'bulan mükâlemât ve gerek mû'ahharan bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî Yâver-i Ekrem-i cenâb-ı tâcidârî müşârun-ileyh Hüseyin Hüsnü Paşa ve Serkurenâ-i cenâb-ı cihân-bânî Atûfetlü Beyefendi hazerâtıyla Bank-ı Osmânî Direktörü Mösyö Foster ve Devlet-i Müşârun-ileyhâ Baş tercümânı Mösyö Gargiulo ve çâkerlerinden ibâret olarak akd olunan Komisyonda cereyân eden müzâkerât netîcesinde meblağ-ı mezbûrun bir sülüsü gelecek doksan dokuz senesi mâh-ı Nisan-ı Rûmî'nin on beşinde ve bir sülüsü dahi sene-i merkūme Mayıs'ının on beşinde ve diğer sülüsü kezalik sene-i merkūme Haziran'ının on beşinde te'diye olunmak üzre cânib-i Hazîne'den Rüsûmât Emânet-i aliyesi üzerine şimdiden kabûl olunmak şartıyla üç kıt'a kambiyal i'tâsı ve fakat bu kambiyallerin Bank-ı Osmânî tarafından dahi tasdîkiyle fabrikatörün te'min edilmesi ve ol hâlde Saltanat-ı seniyyenin küsûr matlûbu olan fişenklerin kontorato ahkâmına tevfîkan derhâl me'mûrîne teslîmi zımnında Sefîr-i müşârun-ileyh tarafından mahalline telgraf keşîdesi husûslarına karâr verilmiş ve çünkü meblağ-ı mezbûr için her ne kadar Rüsûmât hasılâtı üzerine çek verilecek ise de bu akçenin oradan te'diye etdirilmesi mürettebâtı sekte-dâr edeceği cihetle tecvîz olunamayıp bi't-tabi' münâsib vilâyâtın sene-i merkūme ağnâm resminden Hazîne'ce celbile çeklerin hulûl-ı va'delerinden on beş gün evvel Bank-ı mezkûre i'tâsı iktizâ edeceğinden bu cihet dahi direktör-i mûmâ-ileyh ile başkaca söyleşilip taht-ı karâra alınmışdır. Şu mu'âmelenin icrâsıçün Hazîne-i celîleden Bank'a bir gûne masraf ve sâ'ire verilmeyeceğinden öte tarafdan hiç değil ise yüzde bir buçuk râddesinde Bank'a bir komisyon îfâsı lüzûmu eğerçi direktör-i mûmâ-ileyh tarafından dermeyân olunmuş ise de Sefâret'ce i'tâsına muvâfakat olunamayacağı mû'ahharan mûmâ-ileyh Mösyö Gargiulo cânibinden ifâde olunmasına ve şu mu'âmele-i sarrâfiye için her ne tarafdan olur ise olsun Bank'ın bir mikdâr komisyon alması lüzûmu bedîhî bulunmasına göre bunun dahi Hazîne'den te'diyesi îcâb eylediği hâlde mûmâ-ileyh Mösyö Foster'e ba'zı kelemât-ı münâsebe îrâdile komisyondan vaz geçirilmiş olmakla bu sûret nezd-i ali-i cenâb-ı vekâlet-penâhîlerinde dahi rehîn-i tasvîb buyrulduğu hâlde mezkûr çeklerin bi't-tanzîm fişenklerin ahzı emrinde kontorato mûcibince îcâb eden mu'âmele îfâ olundukdan ve Tobhâne'ce emniyet-i kâmile hâsıl edildikden sonra Bank-ı mezkûra verilmek üzre Müşîriyet-i müşârun-iley-

hâya irsâli için cânib-i Hazîne'ye me'zûniyet i'tâ buyrulması bâbında emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 Zilhicce sene 1299 ve Fî 27 Teşrîn-i evvel sene 98

Bende

[Münir]

BA, İ. DH, nr. 69525

Tobhâne-i Âmire'nin Azaryan Efendi vâsıtasıyla Amerika'daki Winchester Repeating Arms ve Union Metallic Cartridge kumpanyalarından bâ-kontorato mübâya'a etmiş olduğu fişenklerden dolayı zikrolunan kumpanya ile tahaddüs eden ihtilâfın sûret-i hâl ve tesviyesi hakkında Yâver-i Ekrem-i hazret-i pâdişâhî Devletlü Hüseyin Hüsnü Paşa hazretleri tarafından ma'rûz-ı huzûr-ı âlî kılınmış olan lâyiha üzerine şeref-sudûr buyrulup tezkire-i husûsiye-i aliyeleriyle teblîğ olunan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhînin icrâ-i hükm-i celîli Tobhâne-i Âmire Müşîriyet-i celîlesiyle Mâliye Nâzırı Devletlü Paşa hazretlerine iş'âr olunmuşdu. Nâzır-ı müşârun-ileyhden alınan cevâbı mutazammın muhâbereli tezkire leffen arz ve takdîm kılındı. Hülâsa-i me'alinden müstebân olduğu üzre bu fişenkler mâddesiçün gerek Amerika sefîrinin birkaç def'a Mâliye Hazînesi'ne azîmetle vukū'bulan mükâlemât ve gerek müşârun-ileyh Hüseyin Hüsnü Pâşâ ve Serkurenâ-i cenâb-ı cihân-bânî Atûfetlü Beyefendi hazerâtı ile Bank-ı Osmânî Direktörü Mösyö Foster ve Sefâret Baş tercümânından ibâret olarak akd olunmuş olan Komisyonun müzâkerâtı netîcesinde mezkûr kumpanyadan Tobhâne-i Âmire'nin bâ-kontorato mübâya'a etmiş olduğu otuz milyon fişenk esmânından gayr-i ez-teslîmât Kumpanyanın aramakda olduğu elli altı bin altı yüz doksan yedi Lira on yedi Şilin üç Pens ile mu'âyene masrafı olan bin dört yüz liranın bâliğ olduğu akçenin bir sülüsü gelecek doksan dokuz senesi mâh-ı Nisan-ı Rûmî'nin on beşinde ve bir sülüsü dahi sene-i merkūme mâlisinin on beşinde ve diğer sülüsü kezalik sene-i merkūme Haziran'ının on beşinde te'diye olunmak üzre cânib-i Hazîne'den Rüsûmât Emâneti üzerine şimdiden kabûl olunmak şartıyla üç kıt'a kambiyal i'tâsı ve fakat bu kambiyallerin Bank-ı Osmânî tarafından dahi tasdîkiyle fabrikatörün te'mîn edilmesi ve ol hâlde Saltanat-ı seniyyenin küsûr-ı matlûbu olan fişenklerin kontorato ahkâmına tevfîkan derhâl memûrîne teslîmi zımnında Sefîr-i müşârun-ileyh tarafından mahalline telgraf keşîdesi husûslarına karâr verilmiş ve meblağ-ı mezbûrun Rüsûmât hâsılâtından te'diyesinde mürettebâtı sekte-dâr etmemek için münâsib vilâyâtın sene-i merkūme ağnam resminden Hazîne'ce celbile çeklerin hulûl-i va'delerinden on beşer gün evvel Bank-ı mezkûra i'tâsı sûreti dahi Direktör-i mûmâ-ileyh ile başkaca söyleşilip taht-ı karâra alınmış ve şu mu'âmelenin icrâsıçün Hazîne-i celîleden banka bir gune masraf ve sâ'ire

verilmeyeceği gibi Direktör-i mûmâ-ileyhin dermeyân eylemiş olduğu komisyondan da vaz geçirilmiş olduğundan mezkûr çekler bi't-tanzîm fişenklerin ahzı emrinde kontorato mûcibince îcâb eden mu'âmele îfâ olundukdan ve Tobhâne-i Âmire'ce emniyet-i kâmile hâsıl edildikden sonra Bank-ı mezkura verilmek üzre Müşîriyet-i müşârun-ileyhâya irsâliçin Nezârete me'zûniyet i'tâsı lüzûmu gösterilmiş olmakla ber-vech-i iş'âr icrâ-i îcâbâtı hakkında her ne vechile emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyrulur ise mantûk-ı münîfinin infâzına ibtidâr edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim. Fî 26 Zîlhicce sene 99 ve Fî 27 Teşrînievvel sene 98.

[İmza]

Said

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i vekâlet-penâhîleriyle melfûf tezkire manzûr-ı âlî buyrulmuş ve ber-vech-i istîzân mu'âmelât-ı mukteziyenin îfâsı husûsuna irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyrularak zikrolunan tezkire ile mazbata-i ma'rûza leffen i'âde ve irsâl kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 2 Muharem sene 1300 ve Fî 2 Teşrînisânî sene 98.

Belge-28

BA, İ. DH, nr. 102064

Amerika'dan iştirâsı zâten mukarrer olan otuz milyon Martini-Henry fişenklerinin taht-ı tesviyeye alınması muktezâ-i irâde-i seniyyeden bulunan bakiyye-i esmânına dâ'ir ba'zı ifâdâtının telakkîsi zımnında şeref-müsûle nâ'iliyeti bundan beş altı gün evvel bi'l-vâsıta arz olunması üzerine Amerika Sefîri bugün Cum'a selamlığından avdet-i seniyyeyi müte'âkib huzûr-ı âlîye kabûl buyurulmuş idi. Sefîr-i mûmâ-ileyh bu husûsa dâ'ir ifâdât ve teklîfât-ı mahsûsayı hâvî bir lâyiha tanzîm ve takdîm etmiş olduğu gibi esnâ-i müsûlede dahi ba'zı ifâdâtda bulunmuşdur. Lâyiha-i mezkûre meşmûl-i lihâza-i seniyye-i mülûkâne buyrularak mündericâtı bir vecheye kadar muvâfık-ı nefsü'l-emr görünmekle beraber Sefîrin hülâsa-i ifâdâtı işbu fişenkler bakiyye-i esmânının tesviyesine bir netîce verilmesi hakkında şeref-sânih olan emr ü fermân-ı hazret-i pâdişâhî üzerine Mâliye Nâzırı Paşa hazretleri tarafından bir sûret-i tesviye bulunmak ve bu bâbda teshîlât-ı mukteziye irâe ve icrâ olunmak lâzım gelir iken işi birçok tas'îbâta düşürüp elli bu kadar bin liradan i'bâret bulunan fişenkler bakiyye-i esmânının te'diyesi zımnında Bank-ı Osmânî'den yirmi beş bin lira fazlalı olarak yetmiş bu kadar bin lira alınmak gibi devletce muzırr bir tesviyenin ihtiyâr olunması ve elli sene müddet Darbhâne-i Âmire'de istihdâm olunmuş olan bir Amerikalının tedâhülünde bulunan ma'âşları bir meblağ-ı cüz'îden ibâret iken bunun da tesviyesi hakkında fî 9 Zîlka'ade sene 98 târîhinde şeref-müte'allik buyrulan irâde-i seniyye üzerine kendisinin Nâzır-ı müşârun-ileyhe vukū'bulan mürâca'ât-ı mükerreresinin elyevm bir neticesini istihsâl edememesi işbu lâyihanın takdîmine mecbûriyet verdiğini mutazammın bulunmuş ve Sefîr-i mûmâ-ileyhin kalemen ve şifâhen şu husûslarda olan ifâdâtında doğruluğu meşhûd-ı âlî olup zikrolunan fişenkler bakiyye-i esmânının Saltanat-ı seniyyece hayırlı bir sûretde tesviyesi hakkında şeref-sudûr buyrulan irâde-i seniyye hükm-i âlîsine tevfîk-i hareket olunmayıp da Sefîr-i mûmâ-ileyhin böyle bir adem-i emniyyet husûlüyle şu yolda vâkī' olan ifâdât ve teblîgâtı bâdî-i te'essür olmamak kābil olamayacağı gibi ber-minvâl-i muharrer müddet-i medîde hizmet-i devlette bulunmuş olan bir ecnebinin topu altı yüz liradan ibâret görünen ma'âşât-ı müterâkimesinin te'diyesi husûsunda dahi mürâca'ât-ı mükerrere ve mütevâliye üzerine Nâzır-ı müşârun-ileyhin ta'yîn-i vakt te'diye etmeyerek savsaklamış bugünkü mürâca'âta ve atabe-i ulyâya arz-ı şikâyetine bâdî bu ise Nâzır-ı müşârun-ileyhin sıfat-ı me'mûriyyetine münâfî görünmüş olduğundan ve Şûrâ-yı Mâliye'nin re'yi munzam olmaksızın akd-i istikrâzâta Nezâretce salâhiyet olmadığı hâlde Nâzır-ı müşârun-ileyhin her

def'asında matlûbât-ı atîkadan bir hayli mebâliğin dahi re'sü'l-mâla ilâvesiyle zâten fâ'izli olan akçeye fâ'iz işledilmesini mûceb olacak istikrâzâta teşebbüsü izrâr-ı Hazîneyi müstelzem göründüğünden müşârun-ileyhin ta'dîl-i mesleğe imâlesiyle beraber işbu fişenkler bakiyye-i esmânının te'diyâtı te'cîl olundukca fişenklerin irsâlâtı dahi o nisbetde te'ehhür ederek takāsît-i mürettebenin aralarındaki müddetler için bir tâkım fâ'iz işlemesi ise Hazînenin zarar ve hasârını taz'îf eyleyeceği cihetle böyle olmakdan ise işbu elli bu kadar bin liranın münâsib bir karşılık bulunarak fâ'iz-i mu'tedile ile def'aten bir mahalden tedâriki ile bi't-tesviye biran evvel elde edilmesi tedbîr-i ahara müsaadesi olduğuna ve bu bâbda Hazîne-i Mâliye'ce güçlük göründüğü hâlde sağlam ve sehlü'l-husûl vilâyât emvâlinden karşılık gösterildiği takdîrde teshîlen-li'l-maslaha zikrolunan elli bu kadar bin liranın def'aten tedâriki zımnında bir hizmet-i mahsûsada bulunması Hazîne-i Hassa Nâzırı Agop Efendi hazretlerine teklîf olunacak olur ise müşârun-ileyhin böyle bir netice-i haseneyi istihsâle çalışacağı derkâr olduğu gibi bu bâbda taraf-ı eşref-i hazret-i pâdişâhîden dahi kendisine evâmir-i mukteziye i'tâ buyrulacağına mebnî müşârun-ileyh ile bi'l-müzâkere bu işe ber-vefk-i dilhâh-ı âlî bir hüsn-i netîce verilmek ve Mısır'a dâ'ir Kâtib-i sânî Kadri Efendi hazretlerinden vârid olup manzûr-ı âlî buyurulmuş olan evrâkın mündericâtına dahi kesb-i ıtlâ' ile telakkî-i irâdât-ı seniyye olunmak üzre yarınki Cum'a ertesi günü sabahleyin Mâbeyn-i Hümâyûn cânib-i âlîsine azîmet buyurulması ve mûmâ-ileyh Amerikalının ma'âşât-ı meterâkimesinin Sefîr tarafından bir daha müraca'ata mahal bırakılmayarak müsâra'aten tesviyesi esbâbının istihsâli ve bir de dün akşam mazrûfen irsâl kılınmış ve politikaya â'id bulunmuş olan varaka üzerine dahi mütâla'a-i aliyye-i fehîmânelerinin arz ve izbârı muktezâ-i emr ü fermân-ı hazret-i pâdişâhîden olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Rebi'ülevvel sene 300 ve Fî 31 Kânûnıevvel sene 98

Belge-29

BA, İ. DH. 50084, Lef 17.

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'ya sipâriş olunan Martini-Henry tüfenklerinin bedelâtının zamân-ı te'diyeleri geçmiş olan ve bundan böyle i'tâsı lâzım gelen mebâliğin tesviyesi hakkında Sa'âdetlü Azaryan Efendi tarafından dermiyân kılınan şerâ'itin Hazîne'ce sûret-i ta'dîline dâ'ir Mâliye Nezâret-i celîlesinin tezkiresi evrâk-ı müteferri'asıyla beraber arz ve takdîm olundu fezleke-i me'alinden müstebân olduğu üzre tüfenk bedeli olan bir milyon otuz beş bin dört yüz lira-i Sterline mahsûben mûmâ-ileyhin peşîn olarak istediği elli bin liranın haftada altışar bin lira i'tâsıyla tesviyesi ve masraf mukābili taleb eylediği yüzde üç buçuk komisyonun yüzde üçe tenzîli ve Nisan gāyetine kadar teslîm edeceği tüfenkler için verilecek on altışar bin lira haftalığın dahi emvâlden Hazîne'ye vürûd edecek meblağ nisbetinde olarak îfâsı kararlaşdırılmış ve bu sûret hâl-i hâzır-ı Hazîne iktizâsınca imkânın müsâ'id olabileceği bir tesviye demek olup mûmâ-ileyhin muvâfakati dahi hâsıl olmuş idiğünden şu esâsa tevfîkan îcâb eden mukāvele-nâmenin tanzîm ve te'âtîsi hakkında her ne vechile emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği beyânıyle tezkire-i senâverî terkīm kılındı efendim.

Fî 23 Muharrem sene 93.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Hâme-pîrâ-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i vekâlet-penâhîleriyle melfûf tezkire ve müteferri'âtı manzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı hazret-i mülûkâne buyurulmuş ve sûret-i ma'rûzanın ber-vech-i istîzân îfâ-yı muktezâsı müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ü irâde-i seniyye-i cenâb-ı şâhâne mantûk-ı münîfinden olarak evrâk-ı melfûfe yine savb-ı âlî-i âsafîlerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 24 Muharrem sene 93.

Belge-30

BA, İ. MMS, nr. 2751

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'da vâki' Providence Tool Kumpanyası'na mukaddemâ sipâriş olunan altı yüz bin aded Martini-Henry tüfenginden gayr-i ez-teslîm küsûr yüz yetmiş bin aded tüfenk ile muahharen i'mâli yine o kumpanya ile taht-ı mukāveleye alınan iki yüz bin kasaturanın bakiyye-i esmânı olan cem'an üç yüz yedi bin yedi yüz on sekiz İngiliz lirasıyla on dört şilinin sûret-i tesviyesi hakkında evvel ve ahir cereyân eden müzâkerâtı mutazammın Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den kaleme alınıp makām-ı vâlâ-yı Sipehsalârî Bâbıâlî'ye gönderilen mazbatalar evrâk-ı müteferri'asıyla beraber Meclis-i Vükelâ'da kırâ'at ve mütâla'a kılındı. Hülasâ-i me'âllerine göre zikr olunan üç yüz bu kadar bin liradan otuz yedi bin üç yüz kırk altı liranın def'aten ve yüz yirmi bin liranın beher hafta dörder bin lira verilerek otuz hafta zarfında arkası alınmak üzre mukassıten bedelât-ı nakdiyye-i askerîyeden îfâsı ve mâ'adâ yüz elli bin liranın dahi tahliye edilen Vidin ve Ruscuk ve Silistre kal'alarıyla sâir ba'zı mahallerde olup esmânının nısfını matlûbuna mahsûb etmek ve nısf-ı diğerini dâire-i askerîyeye teslîm eylemek şartıyla evvelce Rumeli Demiryolu Şirketi'ne terk olunan zehâ'irin ber-vech-i muharrer dâire-i nizâmiyeye âid esmânından i'tâsı ve mebhûsünanh olan otuz yedi bin üç yüz şu kadar liranın te'diye olunduğu gün kasaturalı on beş bin tüfenk ile başkaca da on bin kasaturanın ve beher hafta dörder bin lira verildikce kezalik kasaturalı ikişer bin tüfengin Amerika'dan vapura tahmîlen buraya irsâli ve zehâ'ir esmânından ödenecek yüz elli bin liranın dahi yine mukassıden otuz hafta içinde verildiği ve bunun te'diyesini te'mîne doksan dört senesi Mayıs'ının on üçüne kadar bed' eylediği hâlde dâire-i askeriyenin tüfenk ve kasaturalardan ne kadar matlûbu kalmış ise kâmilen ve depozito olarak mezkûr kumpanya nezdinde mevkûf olan otuz bin tüfenk ile ma'an Hükûmet-i Seniyyeye teslîmi Kumpanyanın Dersaadet'de bulunan vekîlleriyle bi'l-müzâkere kararlaşdırılmış olduğu anlaşılıp vâkı'â mevzû'bahs olan tüfenkler evvelden ve kasaturalar dahi sonradan bâ-irâde-i seniyye ısmarlanmış ve tüfenklerin kısm-ı küllîsi alınıp esmânında çoğu verilmiş ve nihâyet bunların bakiyye-i bedelâtı müzâyaka-i ma'lûme-i Mâliye sebebiyle te'diye olunamamasından nâşî mezkûr Kumpanya bir tarafdan terk-i i'mâlâta ve diğer cânibden hasbe'l-mukāvele taleb-i tazmînâta kıyâm etmiş olduğu ve hasbihâl geçende mukāvele-i mün'akidenin feshi veyahud bedelât-ı mütebâkiyenin te'cîl-i îfâsı yoluna gidilmiş iken bu sûret kābil olamayarak ma'hezâ muhâbere esnâsında mevcûd tüfenklerin ekserîsi zâyi' olması ve bir haylisi dahi işe yara-

mayacak hâle gelmesi mülâbesesiyle zikr olunan yüz yetmiş bin tüfengin celbine ihtiyâc derkâr bulunduğu hâlde şimdi karârlaşdırılan tesviyeye göre Kumpanyanın hem tazmîn iddi'âsından ferâgât ve hem de i'mâlâta müdâvemet eyleyeceği münfehim olmakla ve tesviye-i ma'rûza hâlen ve hakikâten ehven ve mu'tedil görünmekle bedelât-ı nakdîyeden i'tâ kılınacak akçe hakkında mazbatalarda gösterilen mu'âmelâtın hemen şimdiden icrâsına başlanılması ve zehâ'ir esmânından te'diye olunacak yüz elli bin lira için verilecek karâr esmân-ı merkûmenin mikdâr-ı sahîhini anlamağa mütevakkıf olup bu ise Kumpanya ile dâire-i askeriye beyninde derdest olan muhâberenin neticesinde ta'ayyun edeceğinden bunun dahi o neticenin husûlünde icâbına bakılması husûslarının taraf-ı vâlâ-yı sipehsâlâriye havâle ve tesviyesi tezekkür kılındı ise de ol bâbda her ne vechile emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği beyânıyla bu mâddeye dâir evrâk takımıyla leffen arz ve takdîm olundu efendim.

Fî 4 Ca. [Cemâziyelevvel] sene 295

Sadık

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i vekâlet-penâhîleriyle evrâk-ı ma'rûza manzûr-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî buyurulmuş ve bervech-i istîzân eslih-i mezkûre celb olunmak üzre bedelât-ı nakdiyyeden i'tâ olunacak akçe hakkında mazbatalarda gösterilen mu'âmelâtın hemen şimdiden icrâsına başlanması ve zehâ'ir esmânından tesviye olunacak meblâğın dahi Kumpanya ile dâire-i askeriyye beyninde derdest olan muhâberenin neticesi husûlünde icâbına bakılması husûslarının taraf-ı Seraskerî'ye havâle ve tavsiyesi şeref-müte'allik buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı tacdârî mantûk-ı münîfinden olarak zikr olunan evrâk savb-ı sâmî-i hıdîvânelerine i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 5 Ca. [Cemâziyelevvel] sene 95.

Belge-31

BA, Y. PRK. MYD, nr. 2/68, Lef 2

Saltanat-ı seniyyelerinin Washington Sefîri olup bu aralık münâzi'unfîh olan esliha muhâkemesinden dolayı New York'da bulunan Tevfik Paşa kulları tarafından esliha da'vâsının îcâb etdirdiği ba'zı masârife sarf olunmak üzre bâ-telgraf taleb ve isti'câl kılınan bin aded lira-i Osmânînin bir aded kredi küşâdıyla müşârun-ileyh kullarına i'tâsı esbâbının tesrî'i hakkında mezkûr telgraf sûretinin leffiyle fî 5 Şa'bân sene 300 târîhinde Sadrâzam kullarına yazdığım tezkire-i bendegânem zîrine zeyl ve terkîm kılınan fî 6 Şa'bân sene 300 târîhli cevâb mündericâtı evvel emirde abd-i mülûkânelerinin bu mâdde içün îcâb eden dâ'ire ile şifâhen veya tahrîren müzâkere ve muhâbere ile verilecek karârın îcâbına bakılmak üzre beyân ve inhâ kılınması lâzım geleceği gibi işi tas'îb yollu bir tâkım efkâr ve mülâhazât serd ve ityânından ibâret bulunmuş ve çünkü nezâket ve ehemmiyyeti meydânda olmasıyla kābil-i te'hîr olmayan ve nâm-ı nâmî-i cenâb-ı cihân-bânîlerine açılmış bulunan işbu da'vâ işinin mihver-i lâyıkında hüsn-i cereyânı için iş'âr-ı sâbık-ı bendegânem vechile mezkûrü'l-mikdâr liralık kredinin hemen küşâd etdirilmesi hakkında rica ile tafsîlât-ı lâzımeyi hâvî ve fî 8 Şa'bân sene 300 târîhli ikinci tezkire-i memlûkâneme fî 11 Şa'bân sene minhu târîhiyle zeyl kılınan begâyet muhtasar cevâb dahi evvelki tezkire-i ahkarâneme verilen cevâbî mü'eyyid bulunmuş ve indü'l-hâme-vefd-i hazret-i hilâfet-penâhîlerinde ma'lûm ve aşikâr bulunduğu üzre irâde-i seniyye-i mülûkâneleri vechile tesviyesi uhde-i bendegâneme tefvîz ve ihâle buyurulan bu tüfenk ve müteferri'âtı işinin ehemmiyyet ve nezâketini takdîre karşı her ne maksad ve hikmete mebnî ise uğradığım bu misillü tazyîkāt ve müşkilât abd-i memlûklarını bilâhare mahcûb ve şermesâr edeceği zâhimesiyle bu bâbda Sadrâzam kullarıyla evvel ve ahir cereyân eden muhâbereyi şâmil tezâkir sûretleriyle sefîr-i müşârun-ileyh kullarının vârid olan telgrafının bir sûreti sırasıyla istinsâh ve terkîm ve atabe-i kevâkib-i kevkebe-i mülûkânelerine arz ve takdîm kılınmış olmakla işbu da'vâ işini sekteden vikāyeten mezkûru'l-mikdâr akçenin tesviyesi hakkında emr ü fermân-ı isâbet-beyân-ı cenâb-ı cihân-dârîleri her ne merkezde şeref-sudûr ve sünûh buyurulur ise kerâmet ve isâbet onda olacağı muhât-ilm-i kâ'inât-ârâ-yı hazret-i şehriyârîleri buyuruldukda kātibe-i ahvâlde emr ü fermân ve bu abd-i nâ-tuvân hazret-i menlehü'l-emr ve'l-ihsân efendimizindir.

Fî 12 Şa'bân sene 300 ve Fî 5 Haziran sene 99.

Abd-i memlûkları

[Hüseyin Hüsnü]

BA, Y. PRK. MYD, nr. 2/68

Saltanat-ı seniyyenin Washington Sefîri Tevfik Paşa'dan fî 9 Haziran sene 83 tarihiyle vârid olan telgraf-nâme tercümesi sûretidir.

Da'vâ vekîlleri nezdinde depozito olan akçeye dokunur isek mahzûru mûceb olur binâen-aleyh iki me'mûra te'diye ve telgraf masârifi tesviye olunmak üzre fazla olarak bin aded lira-i Osmânînin serî'an irsâl buyurulması mercûdur.

Mezkûr telgraf tercümesi sûretinin leffiyle taleb olunan mebâliğin tesviye-i îcâbı hakkında fî 5 Şa'bân sene 300 târîhiyle makām-ı Sadârete yazılan tezkire sûretidir.

Saltanat-ı seniyyenin Washington Sefîri Ferîk Sa'âdetlü Tevfik Paşa hazretlerinden bugün aldığım bir kıt'a telgraf-nâme tercümesi sûreti leffen takdîm kılınmakla me'âline ve îcâb-ı maslahata nazaran bin liralık bir kredinin küşâdıyla meblağ-ı mezbûrun Sefîr-i müşârun-ileyhe i'tâ etdirilmesinin tesrî'i ve keyfiyyetin sû-i âcizâneme de irâde ve teblîği bâbında

Makām-ı Sadâretden fî 6 Şa'bân sene 300 târîhiyle tezkire-i mebhûseye zeyl kılınan cevâbın sûretidir.

Me'âl-i iş'âr-ı vâlâları ma'lûm-ı senâverî oldu. Amerika'da olan tüfenk işiyle müteferri'âtının tesviyesi bâ-irâde-i seniyye taraf-ı vâlâlarına havâle kılınmış olduğundan oradan gelen muharrerâtın yalnız teblîği kâfî olmayıp mündericâtının muvâfık-ı zât-ı maslahat olup olmadığı hakkında beyân-ı mütâla'ât ve evveliyâtına dâ'ir i'tâ-yı ma'lûmât kılınmasıyla beraber mekâtibât-ı vâkı'a işin hangi cihetine ve hangi dâ'ireye müte'allik ise ora ile dahi şifâhen veya tahrîren müzâkere ve muhâbere ile verilecek karârın îcâbına bakılmak üzre ya inzimâm-ı re'y-i vâlâlarıyla dâ'iresi tarafından veyahud dâ'ire-i müte'allikasının ma'lûmât ve mütâla'ası münzam olmak üzre taraf-ı müşîrilerinden beyân ve inhâ kılınması lâzım geleceğinden ve müşârun-ileyh Tevfik Paşa'nın iş'ârı dahi evvelce depozito olan akçeden başka iki me'mûra te'diye olunmak ve telgraf masrafı olmak üzre bin aded lira-i Osmânî için bir kredi daha küşâdını mutazammın olup şimdiye kadar verilen paralar kifâyet etmeyip de tekrâr akçe i'tâsına lüzûm var ise o sûretin ilâve-i re'y-i vâlâlarıyla ve Mâliye Nezâret-i celîlesiyle muhâbere ile ya taraf-ı vâlâlarından veya Nezâret-i müşârun-ileyhâ cânibinden îzâhen bildirilmesi ve emsâl-i âtiyesi hakkında dahi bu vechile mu'âmele olunması iktizâ edeceği beyânıyle terkīm-i cevâba ibtidâr kılındı

Makām-ı Sadâretden alınan cevâb-ı mezkûr üzerine fî 8 Şa'bân sene 300 târîhinde makām-ı müşârun-ileyhâya yazılan ikinci tezkirenin sûretidir.

Saltanat-ı seniyyenin Washington Sefîri Sa'âdetlü Tevfik Paşa hazretleri tarafından vârid olan telgraf tercümesi sûretinin leffiyle gösterilen lüzûma mebnî taleb olunan bin aded Osmanlı lirasına dâ'ir îcâb eden kredinin küşâdıyla meblağ-ı mezbûrun Sefîr-i müşârun-ileyhe i'tâsı esbâbının tesrî' buyurulmasıyla keyfiyyetin taraf-ı âcizâneme dahi irâde ve teblîği husûsunu mutazammın takdîm-i huzûr-ı âlî-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri kılınan fî 29 Mayıs sene 99 târîhli tezkire-i âcizâneme zeyl buyurulan cevâb-nâme-i sâmîde Amerika'da olan tüfenk işiyle müteferri'âtının tesviyesi bâ-irâde-i seniyye taraf-ı âcizâneme havâle kılınmış olduğundan oradan gelen muharrerâtın yalnız teblîği kâfî olmayıp müdericâtının muvâfık-ı zât-ı maslahat olup olmadığı hakkında beyân-ı mütâla'ât ve evveliyâtına dâ'ir i'tâ-yı ma'lûmât kılınmasıyla beraber mekâtibât-ı vâkı'a işin hangi cihetine ve hangi dâ'ireye müte'allik ise ora ile dahi şifâhen veya tahrîren müzâkere ve muhâbere ile verilecek karârın îcâbına bakılmak üzre ya inzimâm-ı re'y-i âcizî ile dâ'iresi tarafından veyahud dâ'ire-i müte'allikasının ma'lûmât ve mütâla'ası munzamm olmak üzre taraf-ı âcizîden beyân ve inhâ kılınması lâzım geleceğinden ve müşârun-ileyh Tevfik Paşa'nın iş'ârı dahi evvelce depozito olunan akçeden başka iki me'mûra te'diye olunmak ve telgraf masrafı olmak üzre bin aded lira-i Osmânî için bir kredi daha küşâdını mutazammın olup şimdiye kadar verilen pâreler kifâyet etmeyip de tekrâr akçe i'tâsına lüzûm var ise o sûretin ilâve-i re'y-i âcizî ile ve Mâliye Nezâret-i celîlesiyle muhâbere ile taraf-ı çâkerîden veya Nezâret-i müşârun-ileyhâdan îzâhen bildirilmesi ve emsâl-i âtiyesi hakkında dahi bu vechile mu'âmele olunması iktizâ edeceği beyân ve irâde buyurulmuşdur. Vâkı'â bu tüfenk işiyle müteferri'âtının tesviyesi geçen sene bâ-irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî uhde-i âcizîye tefvîz ve ihâle buyurulmuş ve târîh-i irâde ve tefvîzinden beri bu işile iştigâl olunmuş ve New York'da nâm-ı nâmî-i cenâb-ı tâcdârîye olarak açdırılan da'vâ için derhâl vukū'ı tabi'î olan masârif-i ibtidâiyyeye sarf olunmak üzre Harbiye Hazînesi'ne â'id olup da New York'da bulunan Kāimmakām İzzetlü Hasan Basrî Bey nezdinde mevkūf olan akçeden bed' edilmesine daha olvakit me'zûniyet verilmiş ve da'vâ vekîlleri nezdinde depozito olunan akçe meblağ-ı mezbûrdan tefrîk ve i'tâ ve bâkīsı Sefîr-i sâbık Sa'âdetlü Aristarki Bey zamânında sarf edilerek elde kalan kısmı tükenmeğe yüz tutup hatta bundan ale't-takrîb iki iki buçuk ay evvelisi müşârun-ileyh Aristarki Bey tarafından Subhî Bey ile Saruhan Efendi'ye mevcûd akçeden ikrâz olunan mebâliğin def'aten i'âde etdirilse bile yine bir zamân-ı kalîl için kifâyet edebilip bu gibi cesîm bir da'vâ masârifine medâr olmak üzre mikdâr-ı münâsib bir meblağ için yeniden bir kredinin küşâd edilmesi lüzûmunu hâvî Hâriciye Nezâret-i celîlesine vârid olup bir kıt'a sûreti taraf-ı âcizâneme irsâl kılınan tahrîrât tercümesinden bahisle iktizâ-i hâl icrâ buyurulmasına dâ'ir fî 15 Cu-

mâdelâhire sene 300 ve fî 11 Nisan sene 99 târîhinde takdîm kılınan tezkire-i âcizânemde arz ve beyân kılınan lüzûm ve iktizâsının mebnî-i aleyhi daha olvakit ma'lûm-i âlî buyurulmuş olduğu mülâhazasıyla sâlifü'l-beyân telgraf-nâme müdericâtının muvâfık-ı zât-ı maslahat olup olmadığı hakkında beyân-ı mütâla'ata ve ma'mâfîh akçenin sûret-i sarfı mahallince bilineceğinden bu da Tevfik Paşa hazretlerinin kā'ide-i hitâm-ı maslahata veyahud taleb buyurulur ise şimdiki hâlde dahi arz ve takdîm edeceği masraf defterlerinden anlaşılacağından bu cihetle de i'tâ-i îzâhât ve ma'lûmâta mahal ve hâcet görülemediğinden ve mekâtibât-ı vâkı'a işin hangi cihet ve idâreye müte'allik ise ora ile dahi şifâhen veya tahrîren müzâkere ve muhâbere edilerek verilecek karârın îcâbına bakılmak üzre arz ve inhâ kılınması bahsine dahi gelince bu da îcâbına göre bir dereceye kadar kābil olabilip çünkü manzûr-i âlî-i vekâlet-penâhîleri buyurulan mezkûr telgraf-nâmede beyân ve isti'câl kılınan meblağ-ı mebhûse kesdirme yoldan aranılıp ya'ni doğrudan doğruya makām-ı âlî-i cenâb-ı Sadrâzamîlerine mürâca'atla taleb edilmeyip de lâzım gelen dâ'iresiyle icrâ-yı muhâberât ve müzâkerâta ta'lîk ve tasaddî olunsa maksadın husûlüne değin mürûr edecek zamân ehemmiyet ve nezâketi meydânda olan da'vâ işini herhangi bir sebeb ve illet-i mecbûrî tahtında olarak sekteye uğratması melhûz olup ma'mâfîh Amerika gibi ba'îd ve ecnebî bir mahalde def'-i ihtiyâca medâr-ı aharı olmayan me'mûrlarımızın celb ve devâm zarûretini dahi mü'eddi olacağından ve buna ise rızâ-yı mekârimirtizâ-yı cenâb-ı şehriyârî hiçbir vechile kā'il ve râzı olamayacağından şu fikir ve tasavvura mebnî vukū'bulan mürâca'at-ı âcizânem karîn-i kabûl ve tasvîb buyurulduğu hâlde müşârun-ileyh Tevfik Paşa hazretlerinin yine lefen arz ve i'âde kılınan telgrafı vechile taleb kılınan mezkûrü'l-mikdâr akçe için îcâb eden kredinin hemen ve serî'an müşârun-ileyh emrine küşâdı zımnında iktizâ-yı hâlin lutfen ve îfâ ve netîce-i keyfiyetin sû-i âcizâneme emr ve inbâ buyurulması bâbında.

Makām-ı Sadâretden Fî 11 Şa'bân sene 300 târîhiyle zeyl kılınan cevâbın sûretidir.

Me'al-i iş'âr-ı vâlâları ma'lûm-ı senâverî oldu. Fî 6 Şa'bân sene 300 târîhli cevâb-ı senâverîde tafsîl olunan kā'ide ve esbâb iktizâsınca evvel emirde Mâliye Nezâret-i celîlesiyle müzâkere veya muhâbere olunarak ba'dehu karâr-ı hâlin Bâbıâli'ye bildirilmesi lâzım geleceği beyânıyle terkīm-i zeyle ibtidâr ve mezkûr telgraf-nâme i'âde ve tisyâr kılındı.

Nüsha-i evvellerinin aynîdir

Abd-ı memlûkları

[Hüseyin Hüsnü]

BA, Y. PRK. MYD, nr. 2/68, Lef 3

Fî 9 Haziran sene 83 târîhiyle Washington Sefâret-i seniyyesinden Yâver-i Ekrem hazret-i pâdişâhî Devletlü Hüseyin Hüsnü Paşa hazretlerine keşîde olunan üç kıt'a şifreli telgrafnâmelerin hall-i tercümeleridir.

Birinci

Evrâk-ı matlûbe irsâl olunacakdır mahkeme da'vânın te'hîrini mücerred avukatlarımızın "Providence" Kumpanyası tarafından vukū'bulan ... beyânnâmeleri tedkīk etmekle ve onlara cevâb vermeğe vakitleri olmasıçün mûmâ-ileyh avukatların talebi üzerine hükmetmişdir.

İkinci

Hartucların ikinci irsâlâtının sigortasıçün Winchester tarafından akçe taleb olunmaktadır

Üçüncü

Da'vâ vekilleri nezdinde depozito olan akçeye dokunur isek mahzûru mûcib olur binâen-aleyh iki me'mûrlara te'diye ve telgraf masârifi tesviye olunmak üzre fazla olarak bin aded lira-i Osmânî'nin serî'an irsâl buyurulması zât-ı âlî-i âsafânelerinden mercûdur.

Bâlâda muharrer üç kıt'a telgrafnâmeler
Tercümesi aslına mutâbıkdır
Bende
[İmza]

BA, Y. PRK. MYD, nr. 2/68, Lef 4

Fî 22 Haziran sene 83 târîhiyle Washington Sefâret-i seniyyesi tarafından Yâver-i Ekrem-i hazret-i pâdişâhî Devletlü Hüseyin Hüsnü Paşa hazretlerine irsâl olunan şifreli telgrafnâmenin hall-i tercümesidir.

Fî 21 Haziran sene 83 târîhli telgrafnâme-i devletleri ahz olundu. Fî 15 Mayıs sene 83 târîhiyle müverrah telgrafnâme-i âsafâneleriyle Winchester'in talebine imtisâlen hartucların birinci kāfilesi navluçün bin üç yüz altmış altı aded İngiliz lirasını te'diye etdim.

Aslına mutâbıkdır
Bende
[İmza]

Belge: BA, İ. HR, nr. 21745

Belge-32

BA, İ. DH, nr. 69818

Devletlü Efendim Hazretleri,

Amerika'daki Martini-Henry fişenkleri esmânından dolayı Kumpanyanın kusûr-ı matlûbu olan elli sekiz bin doksan yedi İngiliz lirası on yedi Şilin üç Pens'in sûret-i tesviyesi hakkında Mâbeyn-i Hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâneye cânib-i sefâretden bi't-takdîm Bâbıâlî'ye irsâl buyurulan İngilizce lâyiha tercümesinde meblağ-ı mezbûrun gelecek doksan dokuz senesi Nisan ve Mayıs ve Haziran aylarında üç taksît ile tesviye olunmak üzre üç vilâyet ağnâm rüsûmu tahsîs olunup tahsîlât-ı vâkı'ânın doğrudan doğruya İstanbul'da sefâretin ta'yîn edeceği mahalle teslîm olunması ve teslîmât nisbetinde bu fişenklerin dahi Amerika'da Devlet-i Aliyye emrinde i'tâ edilmesi ve te'ehhür-i te'diyât hâlinde Hükûmet-i seniyyeye ihbâr mecbûriyyetinde bulunmaksızın fişenklerin Kumpanya ma'rifetiyle satılarak esmânının ma'-güzeşte matlûbât-ı mütebâkiyeye mahsûba salâhiyet olunması husûslarının vesâ'ir müteferri'âtının taht-ı mukāveleye alınması teklîf olunması üzerine ol bâbda Mâliye Nezâret-i celîlesiyle cereyân eden muhâberâtı mutazammın tezkire ile nezâret-i müşârun-ileyhaca tanzîm olunan mukāvele-nâme lâyihası evrâk-ı müreferri'asıyla beraber leffen arz ve takdîm kılınmış ve me'âllerine nazaran meblağ-ı mezkûre karşılık gösterilecek üç vilâyet ağnâm resmi içün Konya ve Kastamonu ve Sivas vilâyetleri ağnâm rüsûmu tahsîs kılındığı anlaşılıp mukāvele-nâme müsveddesi lâyihanın hâricine çıkmayarak o esâslara tevfîkan tanzîm edildiği nezâret-i müşârun-ileyhânın cümle-i iş'ârından bulunmuşdur. Ma'lûm-ı âlî buyurulduğu üzre bu pârenin şuhûr-ı selese-i mezkûrede tesviyesi ile beraber bir de te'mînât olarak Bank-ı Osmânî'nin tasdîkiyle kambiyaller i'tâsı mukarrer olduğu ve Bank ise bu kambiyallerin tasdîkini Abdullah Mikael Efendi matlûbât-ı ma'lûmesinin iki senede ma'-fâ'iz mukassaten te'diyesinin taht-ı te'mîne alınmasına ta'lîk eylediği hâlde sefâretin ahîren bu sûret-i tesviyeye yanaşması Hazînece hayırlı görünmekle nezâret-i müşârun-ileyhânın iş'ârı vechile mukāvele-nâmenin te'âtîsiçün me'zûniyyet i'tâsı hakkında her ne vechile emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı pâdişâhî şeref-müte'allik buyrulur ise mantûk-ı âlîsinin îfâsına ibtidâr edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 24 Rebî'ülevvel sene 300 ve Fî 22 Kânûn-ı sânî sene 98.

Said

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleri ile evrâk-ı ma'rûza manzûr-ı âlî buyrulmuş ve ber-vech-i istîzân mu'âmelât-ı lâzımenin îfâsı husûsuna irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyurularak evrâk-ı melfûfe i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 25 Rebî'ülevvel sene 300 ve Fî 23 Kânûnısânî sene 98.

Ali Saib

BA, İ. DH, nr. 69818

BÂBIÂLÎ

DÂ'İRE-İ SADÂRET-İ UZMÂ

Mektûbî Kalemi

Aded

1286

Mâliye Nezâret-i celîlesine,

Devletlü Efendim Hazretleri

Amerika'daki Martini-Henry fişenkleri esmânından dolayı Kumpanyanın kusûr-ı matlûbu olan mebâliğin sûret-i tesviyesi hakkında Mâbeyn-i Hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâneye cânib-i sefâretden takdîm olunan İngilizce lâyiha tercümesiyle beraber gönderilmekle leffen irsâl-i sû-i devletleri kılındı. Mündericâtı meblağ-ı mezbûr gelecek doksan dokuz senesi Nisan ve Mayıs ve Haziran aylarında üç taksît ile tesviye olunmak üzre üç vilâyetin ağnâm rüsûmu tahsîs olunarak tahsîlât-ı vâkı'anın doğrudan doğruya İstanbul'da sefâretin ta'yîn edeceği mahalle teslîm olunması ve teslîmât-ı vâkı'a nisbetinde sâlifü'z-zikr fişenklerin dahi Amerika'da Devlet-i Aliyye emrine i'tâ edilmesi ve te'ehhür-i te'diyât hâlinde Hükûmet-i seniyyeye ihbâr mecbûriyetinde bulunmaksızın fişenklerin Kumpanya ma'rifetiyle satılarak esmânının ma'-güzeşte matlûbât-ı mütebâkiyeye mahsûba salâhiyet olması husûslarının vesâ'ir müteferri'âtının taht-ı mukāveleye alınması sûretinden ibâret olup zât-ı devletleriyle dahi söyleşildiği vecihle bu pârenin yine bu sûretle şuhûr-ı selese-i mezkûrede tesviyesi kabûl ile beraber bir de te'mînât olmak üzre Bank-ı Osmânî'nin tasdîkiyle Rüsûmât Emâneti üzerine kambiyaller i'tâsı karârgîr olmuş olduğu hâlde şimdi sefâretin işbu sûretle tesviyeye yanaşması ya'ni Bank-ı Osmânî'nin tasdîkiyle Rüsûmât Emâneti üzerine kambiyal i'tâsından ferâgat olunması Hazînece mûceb-i teshîlât olacağı gibi bu fişenkler işine bir netîce verilmesi muktezâ-i irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâ-

hîden olup şu kadar ki bu işin şâyân-ı dikkat olan ciheti meblağ-ı mezbûrun gösterilecek karşılıklardan evkāt-ı mu'âyyenesinde tesviyesiyle fişenklerin satılmasına mahal ve sebeb verilmemesi mâddesi olarak meblağ-ı mezkûrun ağnâm rüsûmundan müretteb ve zamân-ı te'diyesi dahi rüsûm-ı mezkûrenin zamân-ı istîfâsıyla mevkit olması işin o cihetini dahi te'mîn etmesiyle ehemmiyyet-i mâddeye nazaran Hazînece serî'an iktizâ-i hâlin îfâsına himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkīm kılındı efendim.

Fî 6 Rebî'ülevvel sene 300 ve Fî 3 Kânûnısânî sene 98.

Said

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

Müfâd-ı emr ü iş'âr-ı âlî-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri ve mezkûr lâyiha mü'eddâsı rehîn-i îkān-ı acizî olarak zikrolunan fişenkler esmânından dolayı Kumpanyanın kusûr-ı matlûbu olan mebâliğin vilâyet-i ma'lûmenin doksan dokuz senesi ağnâm rüsûmundan sûret-i tesviyesi hakkında re'y-i âlîye ta'lîkan tanzîm olunan mukāvele-nâme lâyihası manzûr-ı âlî-i sadâret-penâhîleri buyurulmak üzre leffen arz ve takdîm kılındı. Mündericâtı nezd-i dekāyık-ı vefd-i hıdîv-i a'zamîlerinde de rehîn-i tasvîb buyurulduğu hâlde lieclü't-te'âtî savb-ı çâkerîye i'âde ve icrâ-i îcâbı emr ü irâde buyurulması bâbında emr ü fermân-ı hazret-i veliyyü'l-emrindir

Fî 17 Rebî'ülevvel sene 1300 ve Fî 15 Kânûnısânî sene 98.

Bende

[Münir]

Devletlü Efendim Hazretleri,

Müfâd-ı cevâb-ı devletleri ma'lûm-ı senâverî olarak mezkûr mukāvelenâme lâyihası lede'l-mütâla'a ibârâtı buna dâ'ir bâ-irâde-i seniyye Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i celîlesinden gelip taraf-ı Vâlâlarına irsâl olunmuş olan lâyihaya muvâfık olmamasıyla sebebinin iş'ârı husûsuna himmet buyurulması siyâkında terkīm-i zeyle ibtidâr kılındı efendim.

Fî 22 Rebî'ülevvel sene 1300 ve Fî 20 Kânûnısânî sene 98.

Said

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Müfâd-ı emr ü iş'âr-ı âlî-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri rehîn-i îkān-ı çâkerânem oldu. Ta'rîf ve izâha hâcet olmadığı vecihle sefâret-i müşârun-ileyhâ-

dan verilen varakanın tarafeynde imzâsıçün mukâvele şekline konulması lâzımeden olarak ol sûretle kaleme alınan mukâvele müsveddesi Baştercümân Mösyö Gargiulo ma'rifetile sefîr hazretlerine irsâl olundukda mukâvelâtın ba'zı mertebe îzâhâtı şâmil olması iktizâ edeceğinden bahisle kendi tarafından bir mukâvele müsveddesi yazılıp gönderilmiş ve bunda biraz zâ'id şe'yler görüldüğünden onların tayy ve ilgâ ve varaka-i mezkûre mündericâtı hâricine çıkılmayarak mu'âmelâta müte'allik ba'zı tafsîlâtın îfâsıyla Hazînece diğer bir müsvedde tanzîm ve kabûl-i âlîye ta'lîkan tarafyenden bi'l-imzâ takdîm kılınmış ve bu müsvedde de esâslar kat'ian tagayyür etmemiş olmağın bu bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 22 Rebî'ülevvel sene 1300 ve Fî 20 Kânûnısâni 98

Bende

[Münir]

Devletlü Efendim Hazretleri,

Medlûl-i cevâb-ı devletleri ma'lûm-ı senâverî olarak mezkûr müsvedde mütâla'a kılındı. Bu akçenin Bank-ı Osmânî'nin ba'zı şerâ'it ve fedâkârlık tahtında kefîl irâesi ve gümrük vâridâtı üzerine kambiyaller keşîdesiyle tesviyesinden gayri çâre olmadığı nezâret-i celîlelerinden iş'âr ve sûret-i muharrere bi'z-zarûre Meclis-i Hass-ı Vükelâ'ca kabûl ile ol sûretle arz ve istîzân olunmuş iken muahharan sefâretce meblağ-ı mezbûrun sûret-i muharrere dâ'iresinde tesviyesine muvâfakat gösterilmesi Hazînece hayırlı görülmüş ve mezkûr mukâvele-nâme mündericâtının esâsen lâyiha-i mezkûre ahkâmına muvâfakati tasdîk ve te'mîn edilmiş olmakla şu hâle göre ber-vech-i irâde-i seniyye îfâ-i muktezâsına himmet buyurulması siyâkında terkîm-i zeyle ibtidâr olundu efendim.

Fî 22 Rebî'ülevvel sene 300 ve Fî 20 Kânûnusânî sene 98.

BA, İ. DH, nr. 69818

Fî 16 Şubat-ı Efrencî sene 1881 târîhinde mün'akid otuz milyon Martini-Henry fişengi kontoratosundan gayr-i ez-teslîm Hazîne-i celîlenin deyni olan ma'lûmü'l-mikdâr mebâliğin te'diyesi hakkında Müctemi'a-i Amerika Hükûmeti'nin Dersaadet'de mukîm sefîri General Wallace cânibinden hâk-i pây-ı sa'âdet-ihtivâ-i hazret-i pâdişâhîye arz olunan sûret-i tesviye lâyihasıdır:

Meblağ-ı mezkûr elli sekiz bin yüz iki İngiliz lirası on dokuz Şilin bunun aynen yahud meskûkât-ı Osmâniye ile bedelen vilâyât-ı şâhâneden en mu'teberlerinden üç vilâyetin ağnâm rüsûmundan gelecek Nisan ve Mayıs ve Haziran'da tesviye olunması ve meblağ-ı mezkûrun rüsûm-ı mezkûrenin ilk tahsîlâtından verilmesi ve tahsîlât-ı mezkûrenin Mâliye Hazîne-i celîlesine gönderilip ve mahall-i âhara verilmeyip evvel be-evvel meblağ-ı mezkûre mahsûben sefîr-i mûmâ-ileyh cânibinden Dersaadet'de ta'yîn olunacak mahalle i'tâ ve şuhûr-ı mezkûrede meblağ-ı mezkûrun lâ-akall bir sülüsü tesviye olunması husûslarına Mâliye Nezâreti'ne sûret-i kat'iyye ve serî'ada irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-sunûh buyurulacakdır.

Meblağ-ı mezkûr müddet-i mezkûre zarfında tamâmen tesviye olunamadığı hâlde Winchester Repeating Arms ve Union Metallic Cartridge kumpanyaların zikrolunan fişenk kontoratosundan dolayı fî 25 Mayıs-ı efrencî sene 1881 târîhinden beri tesviyesiz kalmış olan meblağ için tamâmiyle tesviyesi târîhine değin devletce makbûl olan usûlde ya'ni senevî yüzde on iki hesâbıyla fâ'iz taleb etmeğe ve bâkī' kalan yirmi beş milyon fişenkden nezdlerinde her ne mikdar mevcûd bulunur ise evvelce devlete ihbâr-ı keyfiyyet etmek mecbûriyyetinde olmayarak tamâmen yahud kısmen fürûht ile matlûbâtlarını ma'-fâ'iz ahz ve istîfâ etmeğe hakları olacak ve cânib-i Saltanat-ı seniyyeden dahi kumpanyaların işbu hakkını tasdîk ve tasvîb buyrularak ber-vech-i ma'rûz matlûbâtlarını ma'-fâ'iz istîfâ etmek üzre evvelce devlete ihbâr-ı keyfiyyet edilmeyerek fişenk sipârişinin bakiyyesini fürûht etmelerine şimdiden müsâ'ade i'tâ buyurulacakdır.

Bâlâda muharrer üç aylardan beher mâhda meblağ-ı mezkûrun bir sülüsü sefîr-i mûmâ-ileyh tarafından gösterilecek mahalde terâküm etdikce mûmâ-ileyh tarafından bedeli için kumpanyaların nâmına olarak hemen Londra üzerine bilâ-va'de mu'teber kambiyal ahzile irsâl olunacak ve mezkûr kumpanyalar dahi nezdlerinde mevkûf yirmi beş milyon fişengin bir sülüsü hemen Amerika'da New Haven veyahud New York şehirlerinde Devlet-i Aliyye'nin emrine teslîm edecekler ve bu vecihle meblağ-ı mezkûrun üç taksîtde arkası alınacağı gibi kumpanyaların nezdinde bulunan yirmi beş mil-

yon Martini-Henry fişengi dahi tamâmen teslîm olunacakdır.

Meblağ-ı mezkûr ber-vech-i ma'rûz üç mâh zarfında üç taksît ile tesviye olunacağına mukābil ağnâm rüsûmundan yahud vâridât-ı sâ'ireden daha evvelce bir ya iki taksît ile tesviye buyurulduğu hâlde zikrolunan kambiyaller dahi ahzedecekleri mebâliğe nisbeten hemen mezkûr fişenklerden teslîm etmeğe mecbûr olacaklardır.

Şerâ'it-i mezkûre nezd-i me'âlî-vefd-i hazret-i pâdişâhîde karîn-i kabûl buyrulduğu sûretde husûsât-ı mezkûrenin tarafeynden mümzâ bir mukāvele-nâme akdile karârlaşdırılması husûsuna irâde-i merâhim-'âde-i cenâb-ı mülkdârîlerinin şeref-sâdır buyurulması istirhâmına cür'et olunur.

BA, İ. DH, nr. 69818, Lef 2.

Saltanat-ı seniyye Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika'da New York nâm şehirde kâ'in Winchester ve kezalik memâlik-i mezkûrede Connecticut Eyâleti'nde Bridgeport nâm şehirde vâki' Union nâm esliha kumpanyalarıyla fî 4/16 Şubat 1881 târîhinde akdetmiş olduğu otuz milyon Martini-Henry nâm fişenk mukāvelesi bedelinden mu'âyene masârifi dahi dâhil olmak üzre mezkûr kumpanyalara elli sekiz bin doksan yedi İngiliz lirası on yedi Şilin üç Pens bakiyye-i deyn bulunduğuna ve mezkûr kumpanyaların dahi bundan evvelce Hükûmet-i seniyyeye teslîm etmiş oldukları beş milyon fişenkden mâ'adâ ânifülbeyân bakiyye-i deynin tesviyesi mukābilinde mukāvele-i mezkûre mûcibince teslîm edilmeğe hâzır olarak elyevm yedlerinde yirmi beş milyon fişenk bulunmakta olduğuna binâen bir tarafdan fî 6 Rebî'ü'l-evvel sene 1300 târîhli irâde-i aliyye mantûkunca Saltanat-ı seniyye nâm ve hesâbına olarak harekete eden Mâliye Nâzırı Devletlü paşa hazretleri diğer tarafdan bâlâda muharrerü'l-esâmî kumpanyalar nâm ve hesâbına harekete eden memâlik-i müctemi'a-i mezkûrenin Dersaadet'de mukīm sefîri Asaletlü General Wallace beyninde mevâdd-ı âtiyyü'l-beyân bi'l-mukāvele karârgîr olmuşdur.

Birinci mâdde

Mâliye Nâzırı Devletlü paşa hazretleri Konya ve Kastamonu ve Sivas vilâyetlerinin gelecek bin iki yüz doksan dokuz (1883) senesi ağnâm rüsûmunun evvel ve evvel vukū'bulacak tahsîlâtının ne Hazîne-i celîleye ve ne de taraf-ı âhara hiçbir akçe teslîm edilmeksizin sefîr-i müşârun-ileyhin Dersaadet'de ta'yîn edeceği şirkete elli sekiz bin doksan yedi İngiliz lirası on yedi Şilin üç Penslik Londra üzerine birinci derecede mu'ter va'desiz kambiyal iştirâsıçün iktizâ eden meblağı îfâ ve teslîm eylemeleri zımnında vilâyât-ı selese-i merkūme vâlilerine derhâl evâmir-i kat'iyye i'tâ edecekdir. Şurası mukarrerdir ki meblağ-ı mezkûrun lâ-akall bir sülüsü gelecek Nisan ve Mayıs ve Haziran aylarının her biri zarfında sâlifü'l-beyân şirkete teslîm olunmak lâzım gelecekdir.

İkinci mâdde

Sefîr-i müşârun-ileyh dahi sâlefü'l-beyân şuhûr-ı selesenin her biri zarfında meblağ-ı mezbûrun sülüsü bâlâda muharrer şirkete teslîm olunduğu akībinde Hükûmet-i seniyye hesâbına olarak Londra üzerine bilâ-va'de birinci derecede mu'teber kambiyal iştirâ ile derhâl mezkûr kumpanyalara îsâl etmeği ve mezkûr kumpanyalar da işbu teslîmâtın haberini ahz eyledikleri anda elyevm yedlerinde bulunan yirmi beş milyon fişengin bir sülüsünü bilâ-te'hîr Hükûmet-i seniyye emrine olarak mübâya'a mukāvele-nâmesinde meşrût olduğu vecihle teslîm ettirmeği ta'ahhüd eder ve bu sûretle Hükûmet-i seniyye deyni bulunan meblağın mecmû'unu birinci mâddede muharrer taksîtlerde te'diye edip mukābilinde elhâletihazihi mezkûr kumpanyalar nezdinde bulunan yirmi beş milyon fişengi tamâmen ahz ve kabz etmiş bulunacakdır.

Üçüncü mâdde

Hükûmet-i seniyye işbu mukāvele-nâmenin birinci mâddesinde ta'yîn olunan mî'âdlarda anifülbeyân elli sekiz bin doksan yedi lira on yedi Şilin üç Pensi tamâmen îfâ etmeyecek olur ise o hâlde mezkûr kumpanyalar meblağ-ı mezkûrun hitâm-ı tesviyesine değin bunun üzerine 13/25 Mayıs 1881 târîhinden i'tibâren ber-mûcib-i nizâm senevî yüzde on iki hesâbıyla kendilerine i'tâsı lâzım gelen kâffe-i güzeşteleri mütâlebe eylemeğe ve mezkûr fişenklerden dahi meblağ-ı mezkûrla fâ'izlerinin tesviyesine kâfî mikdârını Hükûmet-i seniyye hesâbına olarak o zamânda elde edilebilecek en yüksek fî'âtla satmağa hakları olacakdır mezkûr kumpanyaların bu bâbdaki hakkını Hükûmet-i seniyye dahi tasdîk buyurur.

Dördüncü mâdde

Hükûmet-i seniyye işbu mukāvele-nâmenin birinci mâddesinde ta'yîn olunan teslîmât duhûl-i va'delerinden evvelce dahi kısmen veya kâmilen îfâ edebilmek salâhiyetini muhâfaza buyurduğu gibi bu hâlde diğer taraf-ı mu'âkidî dahi işbu teslîmâtı kabûl ve mezkûr fişenkleri teslîmât-ı vâkı'a nisbetinde olarak kezalik mübâya'a mukāvele-nâmesi mûcibince Hükûmet-i seniyye emrine teslîm etmeği ta'ahhüd eder ancak Hükûmet-i seniyyece bu yolda vukū'bulacak teslîmâtdan her birinin mikdârı salifü'z-zikr elli sekiz bin doksan yedi lira on yedi Şilin üç Pensin sülüsünden akall olmaması şartdır.

Beşinci mâdde

Tarafeyn-i mu'âkideyn beyninde şurası sarâhaten meşrût ve mukarrerdir ki işbu mukāvele-nâmenin birinci mâddesinde gösterilen mî'âdlarda mezkûr elli sekiz bin doksan yedi lira on yedi Şilin üç Pensi tamâmen ahz ve kabz eyledikleri hâlde mezkûr kumpanyalar mârü'l-beyân fişenklerin mübâya'a ve masârif vesâ'iresinden dolayı Hükûmet-i seniyyeye karşı evvelen kâffe-i müddi'âlarından ferâgat eyledikleri gibi Hükûmet-i seniyye dahi mezkûr otuz milyon fişenkden dolayı kendisine terettüb eden bi'l-cümle ta'ahhüdâtdan sûret-i kat'iyyede vâreste bulunur.

Altıncı mâdde

İşbu sûret-i tesviyeye müteferri' bi'l-cümle damga masârifiyle rüsûm-ı mümâsile-i sâ'ire Hükûmet-i seniyyeye â'id olacakdır.

İşbu mukāvele-nâme nüshateyn olarak fî 13/25 Kânûnısânî sene 883. târîhiyle tanzîm olunmuşdur.

(Kabûl-i âlîye ta'lîkan imzâ olunmuşdur)

Lew Wallace

Nâzır-ı Umûr-ı Mâliye

Münir

Belge-33

BA, İ. HR, nr. 21691

Saltanat-ı seniyyenin Washington Sefâreti'nde bulunan Aristarki Bey'in münâzi'unfîh olan tüfenkler mâddesinden dolayı meşhûd olan münâsebetsizliği ve sefâret-i mezkûreye bir Müslümân sefîrin ta'yîni Amerika'ca ziyâde hüsn-i te'sîr hâsıl edeceği Dersaadet Amerika Sefîrinin bi'd-defa'ât vâki' olan ifâdâtından anlaşıldığı cihetle zikrolunan sefâretin ortaelçiliğe terfî' ile ferîkândan Maliye Nazırı esbak Tevfik Paşa hazretlerinin sûret-i muvakkatede ta'yîni ve sefâret hidmetini îfâ ile beraber tüfenkler işine de bakması ve zikrolunan tüfenkler işlerinin hitâmından sonra îcâbına göre pâşâ-yı müşârun-ileyhin ibkâsı veyahud tebdîli ile yerine me'mûrîn-i Müslimeden diğer bir sefîrin intihâb ve ta'yîni muktezâ-yı emr ü fermân-ı hazret-i pâdişâhîden bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 4 Cemâziyevvel sene 300 ve Fî 3 Mart sene 99.

Bende
[Ali Sâib]

Belge-34

BA, İ. HR, nr. 18176.

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

New York'da mukîm kâimmakâm Hasan Basri Bey'in Devlet-i Aliyye tarafından Providence Tool Kumpanyası aleyhine ikâme olunmuş olan da'vânın hi'tam-ı rü'yetine kadar Amerika'da kalması lüzûmu Saltanat-ı Seniyye sefîri Ferîk sa'âdetlü Tevfik Paşa hazretleri tarafından iş'âr ve ihtâr kılınmasına mebnî mûmâ-ileyhin İstanbul'a celbi hakkında geçende şeref-sâdır olup tebliğ kılınmış olan irâde-i seniyye üzerine tevkîf kılınmış olan ma'âşının târîh-i kat'ından i'tibâren tahsîsi ve i'tâsı husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı tâcdârî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulmuş olmağla mûcebince emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 21 Receb sene 300 ve fî 16 Mayıs sene 99.

[imza]

AZARIAN PÈRE & FILS
CONSTANTINOPLE

Constantinople le 3 Juillet 1883

3 cv

Son Excellence
Hussein Husni Pacha
Maréchal Aide de Camp de
Sa Majesté Impériale
etc etc etc

Excellence

Nos amis de Londres nous informent que les 8334 Caisses Cartouches expédiées de New York le 31 Mai écoulé par le Str "Assyrian Monarch" pour Londres, y sont arrivés en bon état, et transbordés sur les Stres "John Dixon", et "Castlemaine" comme suit:

Sur "John Dixon" 7702 Caisses
" "Castlemaine" 632 "
8334 Caisses

Le premier de ces steamers est parti de Londres pour notre port le 22 Juin écoulé et le second le 28 du même mois, de sorte que l'un et l'autre peuvent arriver ici dans le courant de la Semaine prochaine.

Nous avons l'honneur d'être
De Votre Excellence
Les très Obéissants Serviteurs
Pour nous et les Agents de
Winchester Repg. Arms Co
Union Metallic Cartridge Co

BBAK.

Belge: BA, Y. PRK. EŞA, nr. 4/98

Belge-35

BA, Y. PRK. MYD, nr. 3/32

Numero
25

Münâzi'unfîh olarak Amerika'da kalan ma'lûmü'l-mikdâr tüfenkler mu'âmelesinin neyi intâc eylediğinin arz-ı atabe-i ulyâ kılınması hakkında şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i mülûkânenin Besim Bey tarafından evvelce teblîğ olunmasına mebnî ol bâbda şimdiye kadar cereyân eden mu'âmele tafsîlâtına dâ'ir ma'-teferru'ât arîza.

BA, Y. PRK. MYD, nr. 3/32

Berrî ve bahrî techîzât-ı mukteziyye-i askeriyenin ikmâl-i nevâkısı esbâb-ı vesâ'ilinin istihsâli içün Tobhâne-i Âmire'leri Müşîri ve Harbiye Nâzırı Paşa kullarıyla evrâk-ı mevcûdesi üzerine te'âtî-i efkâr edilerek bu bâbda hâsıl olacak netâyîc-i müzâkerenin arz-ı atabe-i ulyâ kılınmasına dâ'ir geçenlerde Besim Bey kulları vâsıtasıyla kemâl-i ta'zîm ve tekrîm ile ahz ve telakkî olunan evâmir-i ve irâdât-ı seniyye-i mehâbet-beyyine-i cenâb-ı mülûkâneleri meyânında Saltanat-ı Seniyyeleriyle Amerika'da vâkî' Providence Tool Kumpanyası beyninde öteden beri münâzi'unfîh olan ma'lûmü'l-mikdâr esliha mes'elesinin dahi ne sûret kesbettiğinin arz ve iş'ârı emr ü fermân buyurulmuş olmakla ber-vech-i âtî arz ü beyân-ı hakîkat-i hâle cür'et olunur.

Şöyle ki Saltanat-ı Seniyye-i Mülûkâneleri da'vâ vekîllerinin cümle-i ifâdât ve iş'ârât-ı vâkı'âlarını mutazammın olan Tevfik Paşa kullarının muharrerât-ı vâridesinden bahisle fî 11 ve 12 ve 18 Eylül sene 99 târîhlerinde hâk-i pâ-yı şevket-ihtivâ-i hazret-i hilâfet-penâhilerine arz ve takdîm olunan ma'rûzât-ı ahkerânemde avukatlarımız taraflarından ta'kîb olunmakda bulunan da'vânın reviş-i hâline göre şâyed Kumpanyanın müsted'iyât-ı nâmuhikkası mahkeme tarafından bi'l-külliye redd ve ibtâl birle esliha-i mevkûfenin redd ve teslîmine ve fakat Nasyonal Bank'a borçlu olduğu ve iflâsı hasebiyle edâsına gayr-i muktedir bulunduğu yüz altmış bin Dolar ki ma'-fâ'iz mikdâr-ı mecmû'ı olmak lâzım gelen kırk kırk beş bin İngiliz Lirasının Saltanat-ı Seniyyeleri cânib-i âlîsinden tesviye ve îfâsına dâ'ir bir gûne hüküm terettüb eyleyecek olur ise olhâlde ele düşecek şu fırsatdan istifâde olunmak üzre hükm-i vâkî' mûcibince meblağ-ı mezbûrun Hükûmet-i Seniyye-i şehriyârîleri tarafından tesviyesi deruhde olunduğu te'mînâtının huzûr-ı mahkemede dermiyânıyla esliha-i mezkûre kurtarılıp Dersaadet'e getirildikden sonra ma'rü'l-arz Nasyonal Bank aleyhine dahi ikâme-i da'vâ ile

meblağ-ı mezbûrun verilememesi ya'ni Hükûmet-i Seniyye-i Şâhânelerinin hiçbir şeyle mahkûm olamaması çâresinin istihsâli zımnında olmikdâr mebâliği şimdiden hazır ve müheyyâ bulundurulmasıyla bu husûsda avukatlarımızın terhîs kılınması lâzım geleceğinin ve teferru'ât-ı mühimme-i sâ'iresinin arz ve istîzânından ibâret bulunmuşdu. Bunu müte'âkib "Union Metallic Cartridge" Kumpanyası re'isi Mösyö Hartley nâmında birisi esliha mes'elesinin sulhen tesviyesi emrinde arz-ı tavassutla eğer Hükûmet-i Devlet-i Aliyyeleri Martini-Henry tüfenklerinin i'mâline mahsûs ve Kumpanya mâlı olan makine ile âlât ve edevâtının kâffesi yüz ve küsûr bin lira bedel-i müşterâsı mukābilinde mübâya'asına rağbet buyurulur ise olhâlde Kumpanya dahi zarar ve ziyân da'vâsından ferâgatle tüfenklerin redd ve i'âdesine kā'il ve râzı olacakdır yollu Amerika Cumhûriyet-i fehîmesi sefîri General Wallace'a bir mektûb göndermiş ve General-i mûmâ-ileyh bir aralık huzûr-ı lâmi'ü'n-nûr-ı cenâb-ı şehinşâhîlerine kabûlü şeref-i âlem-bahâsına nâ'il olduğu sırada işbu mektûb me'alinden bahisle arz-ı keyfiyet eyledikde bu işe öteden beri min-gayr-i haddin me'mûriyet ve ma'lûmât-ı memlûkânem olmak hasebiyle birlikde istişâre-i keyfiyyet edilerek netîcesinin arz kılınması emr ü fermân hikmet-beyân-ı cenâb-ı cihân-bânîleri şeref-sudûr ve te'alluk buyurulması üzerine hükm-i münîfine tevfîkan Tercüman Mösyö Gargiulo ve Teftîş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu azâsından Mirâlay Hakkı Bey kulları dahi hâzır oldukları hâlde General-i mûmâ-ileyh ile Mabeyn-i Hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkânelerinde mülâkāt olunmuş ve mûmâ-ileyh Mösyö Gargiulo vâsıtasıyla tercüme ve bu abd-i kemînelerine ifâde kılınan mektûb-ı mezkûr mazmûniyle General-i mûmâ-ileyhin ifâdât ve mülâhazâtı zabt ve tahrîr olunarak ol bâbda lâ'ih-i hatr-kesr-i bendegânem olan ba'zı ifâdât ve ma'rûzât-ı ahkerânemle beraber atabe-i ulyâ-i sipihr-i'tilâ-yı cenâb-ı şehriyârîlerine arz ve takdîm kılınmış idi.

Nezd-i hakāyik-vefd-i cenâb-ı zıllullahilerinde müstağnî-i arz olduğu üzre Hükûmet-i seniyyelerinin esâsen haklı bulunduğu bu da'vâya karşı Mösyö Hartley'in şu yolda sulh sûretiyle tesviye-i maslahata arz-ı tavassut etmesi zımnen bu teklîfden dahi anlaşılacağı üzre Kumpanyanın netîce-i da'vâda vukū'bulması muhtemel olan mağlûbiyyetini karşılamak veyahud şu sûretin teklîf ve kabûlüne Saltanat-ı Seniyyeleri harîs etmiş gibi efkâr-ı umûmîyeyi ve bâ-husûs zann ve i'tikâdı Kumpanya da'vâsına muvâfık sûretde celb ve tağlît etmek desîsesine mübtenî bulunmuş olması pek de ba'îdü'l-ihtimâl olmadığını hatıra kābilinden olarak daha ol vakit hâk-i pâ-yı mekârim-ihtivâ-yı şâhânelerine arz etmişdim. Ma'mâfîh zât-ı maslahatın ehemmiyyet ve cesâmetini derpîş ile ihtiyâtı elden bırakmayarak bâlâda hâme-güzâr-ı arz ve iş'âr kılındığı vechile da'vâ işini mahkemenin re'y ve karârına terk ile Kumpanyanın borçlu olduğu kırk kırk beş bin Liranın hîn-i

hacizde Hükûmet-i seniyyeleri tarafından kabûl-i tesviyesi husûsu mu yoksa mûmâ-ileyh Mösyö Hartley'in sulh yolundaki teklîf-i mebhûsu mu Saltanat-ı seniyye-i mülûkânelerine nâfi'dir bu iki sûretin avukatlarımızla dahi sûret-i mahremânede olarak arîz ve amîk bi'l-müşâvere netîce-i mütâla'anın taraf-ı bendegâneme bildirilmesi hakkında sebk eden iş'âra cevâben müşârun-ileyh Tevfik Paşa kullarından geçen hafta postasıyla vârid olan bir kıt'a tahrîrât-ı mufassala ile istişâreyi mutazammın olarak melfûf bulunan ve avukatlarımızdan olan Mister Cleveland'in kendisine göndermiş olduğu beyân edilen mektûb sûretiyle tercümesinin hülâsa-i me'âl ve mü'eddâları çünkü mûmâ-ileyh Mösyö Hartley'in mezkûr tüfenkler makinesiyle âlât ve edevâtının nev' ve kıymetlerine dâ'ir olup evvelce vereceğini söylemiş olduğu defterin henüz tanzîm ve i'tâ olunamamasından dolayı serdolunan iki sûretin ehedhümâya tercîhi gayr-i mümkün olduğu ve bununla beraber General Wallace'a bildirilen fi'âtın Kumpanya re'isi Mister Anthony tarafından tezyîde çalışılmakda ve General Wallace'ın dahi bu bâbdaki teşebbüsât-ı mutavassıtası mahalli gazeteleriyle neşr ü i'lân edilerek bir mes'ele-i diplomatikiyye şeklinde gösterilmekde bulunduğu anlaşılmış olmasına ve da'vânın sûret-i kuvvet-i hâzırasına nazaran teklîf-i mebhûs-anhânın şimdiden kabûlüne bir sebeb ve mecbûriyet görülemeyip bi'l-farz o yolda uzlaşmak lâzım gelse bile istenilen meblağ edevât-ı mezkûrenin kıymet-i hakîkasının pek ziyâde fevkinde bulunmasına nazaran bu husûsu her hâlde Saltanat-ı seniyyelerine muzırr göründüğüne ve teferru'ât-ı sâ'iresine dâ'ir bulunmuşdur. Bununla beraber Tobhâne-i Âmire'leri Müşîri Ali Saib Paşa kullarıyla vukū'bulan muhâbereyi şâmil olup aynen arz ve takdîm kılınan bir kıt'a tezkire mü'eddâsından rehîn-i ilm-i âlem-ârâ-yı cenâb-ı şehriyârîleri buyurulacağı vechile sâye-i satvet-vâye-i hazret-i pâdişâhîlerinde ma'-kasatura veyahud süngü beher sene Tobhâne-i Âmire'lerince yirmi beş bin aded Martini-Henry tüfengi yapılabilmek için lâzım gelen makine ve âlât ve edevâtın mübâya'a ve celbi lüzûmu mukaddemce bi'l-istîzân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânîleri muktezâ-yı münîfi üzre Londra'da kâ'in dört aded fabrika ashâbına sipâriş olunup kontoratosu dahi tanzîm ve ol vakit te'ati edilerek akçesinin kısm-ı a'zâmı te'diye olunmuş olduğu ve kısm-ı cüz'î-i bâkī'si dahi bi't-tehiyye Tobhâne-i Âmire'leri veznesinde hâzır ve mahfûz bulunarak zamân-ı te'diyesi hulûlünde te'diyesiyle edevât-ı mezkûrenin bu tarafa celb ve esliha i'mâline bed' ve mübâşeret olunacağı anlaşılmışdır.

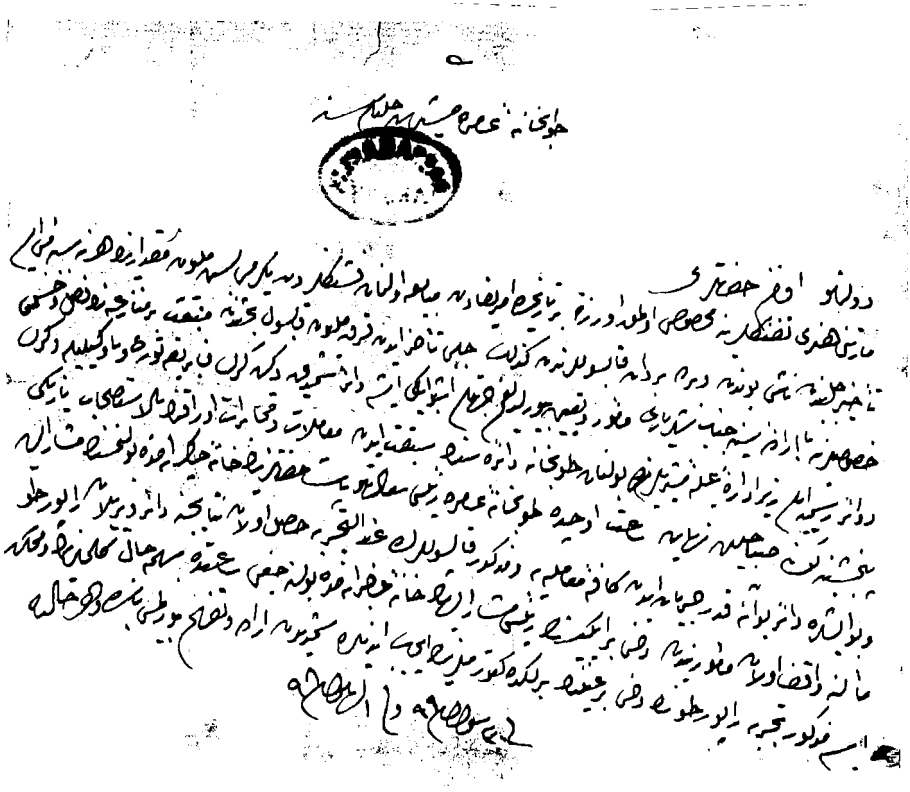
İmdi bu hâle ve tafsîlât-ı ma'ruza-i sâ'ireye nazaran mezkûr Kumpanya edevâtının mübâya'asından bi't-tabi' istiğnâ husûlüyle her ne kadar fi'âtları mu'tedil ve ehven olsa bile verilecek akce bî-lüzûm mahalle verilmiş demek olacağından olbâbda Amerika Sefîri General Wallace'ın teklîfinin kabûlüne mahal kalmayıp evvel ve âhir hâk-ı pây-ı şevket-ihtivâ-i cenâb-ı cihân-bânî-

lerine arz ve beyân edildiği vechile avukatlarımızın re'y ve tensîbi üzre her türlü ihtimâle karşı kırk kırk beş bin liralık bir meblağın Hükûmet-i seniyye-i mülûkâneleri tarafından derdest ve müheyyâ bulundurulmasıyla avukatlarımızın terhîs edilmesi Saltanat-ı seniyye-i şehriyârîlerince mûcib-i hayır ve menfa'at olacağı muhat-ilm-i kâ'inât-ârâ-yı cenâb-ı zıllullahîleri buyuruldukda ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr ve'l-ihsân efendimizindir.

Fî 2 Rebi'ülevvel sene 301 ve Fî 20 Kânûnıevvel sene 99.

Abd-i memlûkları

[Hüseyin Hüsnü]

Belge: BA, Y. RK, ASK, nr. 14/33

Belge-36

BA, Y. A. HUS, nr. 170/4, Lef 4.

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'da vâki' Providence Tool Kumpanyası'na mukaddemâ sipâriş olunmuş olan altı yüz bin aded Martini-Henry tüfenginin bakiyye-i esmânından bir kısmının te'diyâtı te'ehhür etmesinden nâşî Kumpanyanın açtığı da'vâ üzerine beheri üç altuna olarak elli bin tüfengin yeniden iştirâsına lüzûm göründüğüne dâ'ir Bâbıâlî'den atabe-i ulyâya takdîm kılınan evrâk tafsîlât-ı kâfiyeyi muhtevî olmamasına mebnî bu husûs hakkında ne gûne ma'lûmât cereyân etmiş ise tafsîlen ve îzâhen arz ve izbârı muktezâ-yı emr ü fermân-ı hazret-i pâdişâhîden olduğu fî gurre-i Cumâdelûlâ sene 99 târîhli müzekkere-i mahsûsa-i atûfîlerinde iş'âr buyrulması üzerine bu husûs hakkında mezkûr Kumpanyanın acenteleri Azaryan Perafils efendilerle cereyân eden muhâberâtı mutazammın olan evrâk ile sâlifü'l-arz Kumpanya nezdinde mevkûf olan eslihanın mübâya'asına Avrupa'ca tâlib zuhûr eylediği cihetle müceddeden mübâya'a olunacak elli bin tüfengin kontoratosunun imzâ olunup olunmayacağının istifsârına dâ'ir mûmâ-ileyhim Azaryan efendiler tarafından ahîren verilen varakanın Tobcu Dâ'iresi'nce ihrâc etdirilen sûretleri fî 5 Cumâdelûlâ sene 99 târîhli tezkire-i âcizânemle arz ve takdîm kılınmış idi. Bu kere mezkûr Kumpanyanın icrâ-i ta'ahhüdât etmeğe muktedir olamadığı cihetle işbu Nisan-ı Efrencînin on yedinci günü ta'tîl-i te'diyât etdiğine dâ'ir mu'âyene me'mûriyetiyle Amerika'da bulunan Binbaşı Hasan Basri Efendi tarafından gelen telgraf-nâme ile sâlifü'z-zikr Kumpanyanın re'isi Anthoni'den Kumpanyanın ta'tîl-i te'diyât eylediğini ve mukaddemce teklîf eyledikleri kontoratonun artık zamân-ı akdi geçdiğini ve Drexel-Morgan Kumpanyası dahi merhûn bulunan tüfenkleri belki dûn fî'ât ile fürûht edeceğinden mezkûr tüfenklerin cânib-i Devlet-i Aliyye'den mübâya'a olunması münâsib olacağını hâvî telgraf geldiğinden bahisle ol bâbda ba'zı ifâdeyi hâvî mûmâ-ileyhim Azaryan Perafils efendiler tarafından verilen varakanın tercümesi sûretleri leffen arz ve takdîm kılınmış ve me'allerine nazaran bu bâbda emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî her ne vechile sânihaârâ-yı sudûr buyrulur ise mantûk-ı âlîsine tevfîk-i maslahat kılınacağı derkâr bulunmuş olmakla ol bâbda emr ve irâde efendim hazretlerinindir.

Fî 4 Cumâdelahire sene 299

[Ali Sâib]

BA, Y. A. HUS, nr. 170/4, Lef 5.

Harbiye Nezâret-i celîlesine Providence Tool Kumpanyası Dersaadet acenteleri Azaryan Perafils efendiler tarafından fî 8 Nisan-ı Efrencî sene 1882 târîhli takdîm olunan varakanın sûret-i tercümesidir

Geçen Şubat'ın yirmi ikisi târîhiyle şeref-tastîr buyrulan tezkire-i aliyye-i hazret-i nezâret-penâhîleri müfâd-ı âlîsi müvekkilimiz Providence Tool Kumpanyası'na teblîğ olunmuş ise de ba'dehu hiçbir emr ü iş'âr-ı hidîvâneleri şeref-zuhûr etmediğinden bu def'a kumpanya tarafından şehr-i hâlin beşi târîhli diğer bir kıt'a telgraf-nâme vürûd etmiş olmakla bunun sûreti aynen ber-vech-i zîr derc olunur.

Sûret-i telgraf-nâme

(Geçen Mart'ın yedisi târîhli telgraf-nâmenizden beri bir haber alınamadığından bu kontoratonun imzâ buyrulup buyrulmayacağına dâ'ir tarafımıza serî'an ma'lûmât i'tâ etmeniz elzemdir)

Binâen-aleyh akdemce takdîmine mütecâsir olduğumuz ma'rûzâtın cidden nazar-ı i'tinâya alınması ve eğer ki akdemce Providence Tool Kumpanyası geçen Kânûnıevvel'de vâkî' olan ibrâmât-ı çâkerânemize tevfîkan zarar ve ziyân mütâlebesine râbıta vermek üzere saltanat-ı seniyye ile bir sûret-i tesviye yoluna girmeğe rızâ göstermiş ise de bu da ancak maslahatın müddet-i kalîle zarfında tesviye buyrulacağına dâ'ir saltanat-ı seniyece resmen i'tâ buyrulan va'ad-i âlîye mübtenî bulunduğunun hatta mebhûsünanh olan sûret-i tesviye teklîfinin kabûl ve adem-i kabûlü müddet-i mahdûde için meşrût bulunmuş olduğunun der-hâtır buyrulması istirhâm ve zâten bu müddet çokdan beri münkaziyye olduğundan bu hâlde Kumpanyanın şerâ'it-i mesbûkasını redd veyahud keyfemâyeşâ ta'dîl etmek hakkına mâlik olduğu elhâsıl te'ehhürât-ı vâkı'a Kumpanyanın çekmekde olduğu zarar ve ziyânının hayliden hayli tezâyidine bâdî olacağı ve bunun mes'ûliyeti ise hükûmet-i seniyyeye râcî' bulunduğu arz olunur. Bu hâlde Kumpanya-i mezkûra teblîğ olunmak üzere mebhûsünanh olan sûret-i tesviye hakkında taraf-ı âlî-i hidîvânelerinden bir an evvel bir cevâb-ı kat'î i'tâsına himmet buyrulmasını istirhâm ve şâyed husûs-ı mezkûr bir müddet daha te'ehhür eder ise Kumpanyanın istîfâ-i matlûb zımnında bir tâkım tedâbîr-i fevkal'âde ittihâzına mecbûr olacağını hasbe'l-vazîfe ilâve-i arz ve beyân ederiz.

İşbu varaka-i âcizânemizin hitâmını müte'âkib dünkü târîhile Providence Tool Kumpanyası'ndan atîü'z-zikr telgraf-nâme ahz olunmuşdur

Sûret-i telgraf-nâme

Şehr-i hâlin beşi târîhli telgraf-nâmemiz cevâbının i'tâsı mütemennâdır

BA, Y. A. HUS, nr. 170/4, Lef 6.

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Ma'lûm-ı âlî-i vekâlet-penâhîleri buyrulduğu üzre Amerika'da vâki' Providence Tool Kumpanyası'ndan mukaddemâ mübâya'a olunan altı yüz bin Martini-i Henry tüfenginin te'diye-i esmânınca vukū'a gelen te'ehhürâtdan dolayı mezkûr Kumpanyanın talebinde bulunduğu zarar ve ziyândan sarf-ı nazar etmek üzre elli bin tüfengin müceddeden mübâya'ası Meclis-i Hass-ı Vükelâ'ca kararlaşdırılarak iktizâsının icrâsı husûsu emr ve izbâr buyrulması üzerine mezkûr tüfenklerin sûret-i ahz ve istîfâsıyla esmânının te'diyâtına ve teferru'âtına dâ'ir kaleme alınan kontorato müsveddesi bu bâbda olan evrâk sûretlerinin leffiyle icrâ-i îcâbı zımnında fî 20 Rebî'ülevvel sene 99 târîhli tezkire-i âcizânemle arz ve iş'âr olunmuşdu. Bunun henüz irâde-i cevâbiyesi şeref-vürûd etmemiş ve mezkûr Kumpanyanın acenteleri Azaryan Perafils efendiler tarafından bu kere verilip sûreti leffen huzûr-ı sâmî-i vekâlet-penâhîlerine arz ve takdîm kılınan takrîrde münderic telgraf-nâmeler ile takrîr-i mezkûrda mezkûr Kumpanyanın bu bâbda bir cevâb-ı kat'î talebinde bulunduğu ve iş uzadıkca anifü'l-beyân Kumpanyanın zararı dahi o nisbetde tezâyid etmekde idiğü gösterilmiş ve ileride daha ağır bir teklîfe meydân verilmemek üzere bu işin biran evvel tesviyesi çâresinin istihsâli derece-i vucûbede bulunmuş olmakla ona göre mûmâ-ileyhe teblîğ-i keyfiyet olunmak üzre iktizâsının sür'at-i icrâsıyla keyfiyetin savb-ı çâkerâneme emr ü izbâr buyrulması husûsunun huzûr-ı âli-i hidîv-efhamîlerine arz ve iş'âr Tobcu Dâ'iresi'nden ifâde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 24 Cumâdelûlâ sene 99 ve fî 1 Nisan sene 98.

Bende

Harbiye Nâzırı

Belge-37

BA, İ. MMS, nr. 3491

Tercüme Kalemi

Numero

115

New York'da Amerika Sefîri Sa'âdetlü Tevfik Paşa hazretleri tarafından fî 27 Teşrîn-i evvel sene 885 târîhli makâm-ı celîl-i Seraskerî'ye çekilen telgraf-nâme tercümesidir.

Josef Azaryan alâkadâr olan cihetlerin iki teklîfde bulunduklarını beyân ediyor.

Birinci teklîf. Yetmiş bin Sterlin lirası te'diyâtına karşı tevkîf olunan bi'l-cümle esliha derhâl teslîm kılınacakdır. Ma'mâfîh altmış bin Sterlin te'diye olunması derhâl teklîf olunur ise reddolunmayacağını mûmâ-ileyh ümîd ediyor.

İkinci teklîf. Altmış yedi buçuk Şilin fî'âtla bilâ-süngü yetmiş buçuk Şilin fî'âtla ma'-süngü ve yetmiş sekiz Şilin fî'âtla ma'-kasatura yüz elli bin aded Martini-Henry tüfengi için bir kıt'a kontorato tanzîm olunur ise tevkîf olunan esliha kâmilen teslîm kılınacakdır.

Birinci teklîf ile taleb olunan mebâliğin sülüsânı tevkîf olunan eslihanın üzerindeki rehnin kaldırılmasıçün elzem olduğunu ve bir sülüsü de işbu eslihadan dolayı mevcûd olan haklarından sarf-ı nazar eylemeleriçün Providence Tool Kumpanyası'nın alacaklılarına verileceğini Josef Azaryan ilâveten beyân ediyor.

İkinci teklîfde tüfenkler için istenilen fî'ât evvelki fî'âtdan yüksekdir zirâ zikrolunan meblağ üzerine zam olunmuşdur.

İşin işâ'a edilmeksizin sûret-i serî'ada tesviyesini istirhâm ile beraber böyle olamadığı sûretde ümîdler münkat'i olacağını mûmâ-ileyh beyân ediyor.

Aslına mutâbıkdır

Fî 16 Teşrînievvel sene 1301

BA, İ. MMS, nr. 3491

TOBHÂNE-İ ÂMİRE MÜŞİRİYETİ

52

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Müstağni-i arz ve beyân olduğu üzre Devlet-i Aliyye ile Providence Tool Kumpanyası beyninde münâza'unfîh olan kırk sekiz bin bu kadar tüfenk ile kasatura mâddesine bir hüsn-i sûret vermek üzre Azaryan Josef Efendi sûret-i gayr-i resmiyede olarak geçende bâ-irâde-i seniyye Amerika'ya i'zâm olunmuşdu bu def'a Sefâret-i seniyye vâsıtasıyla teblîğ ettiği karârı mutazammın olarak vârid olup tercümesinin bir sûret-i musaddıkası leffen takdîm kılınan 27 Teşrîn-i evvel sene 1885 târîhli telgraf-nâmede muharrer iki şıkkın birincisinde mezkûr tüfenklerin taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye teslîmi mâddesi yetmiş bin lira-i Sterlin i'tâsına mütevakkıf gösterilmekle beraber altmış bin lira-i Sterlin teklîf olunur ise reddolunmayacağı me'mûl bulunduğu dahi ilâveten beyân olunmuş ve şıkk-ı sânîde ise yüz elli bin tüfenk iştirâsı tarîkiyle mevkûf tüfenk ve kasaturaların reddi sûreti dermeyân olunmuş ise de yüz elli bin tüfenk için gösterilen fî'ât gâyet gâlî olup çünkü zikrolunan altmış bin lira bu fî'âta zam olunmuş idiği derkâr ve şu cihetle bu sûretin kabûlü takdîrinde hem altmış bin lira verilmiş ve hem de tüfenkler bir çok zamân sonra alınmış olacağı aşikâr olmasına ve şu vakitte ise Devlet-i Aliyye'ce tüfengin eşedd-i lüzûmu vâreste-i arz-i iş'âr bulunmasına mebnî ileride lüzûmu görünür ise münâsib mikdâr tüfengin eski fî'âtıyla başkaca sipâriş olunmak üzre şimdiki hâlde şıkk-ı evvelin tercîhle sâlifü'z-zikr altmış bin liranın bir bank vâsıtasıyla te'mîn ve mümkün ise birazı tenzîl edilerek ana göre mevkûf tüfenk ve kasaturaların hemen celbi vesâ'ilinin istihsâli hâlen ve maslahatan erceh ve eslem göründüğü beyânıyla ol vechile icrâ-i îcâbına dâ'ir Tobhâne-i Âmire Meclisi'nden verilen mazbata leffen takdîm kılınmış ve fî'l-hakîka şıkk-ı evvelin rüchâniyeti meydânda olmasıyla bi'l-kabûl mevkûf-ı aleyhi olan altmış bin lira-i Sterlinin hemen istihsâl-i çâre-i tesviyesi ve ana göre icrâ-i îcâbı zımnında mûmâ-ileyh Josef Efendi'ye me'zûniyet verilmesi mütâla'a-i âcizânemce de enfa' görünmekde bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 21 Muharrem sene 1303 ve Fî 19 Teşrînievvel sene 301.

Bende

Ali Saib

BA, İ. MMS, nr. 3491

Müstağni-i arz ve beyân olduğu üzre Devlet-i Aliyye ile Providence Tool Kumpanyası beyninde münâza'unfîh olan kırk sekiz bin bu kadar tüfenk ile kasatura mâddesine bir hüsn-i sûret vermek üzre Azaryan Josef sûret-i gayr-i resmiyede olarak geçende bâ-irâde-i seniyye Amerika'ya gönderilmişdi bu def'a Sefâret-i seniyye vâsıtasıyla teblîğ ettiği karârı hâvî vürûd ederek Meclis-i âcizânemize havâle buyrulan fî 27 Teşrîn-i evvel sene 302 târîhli telgraf-nâme tercümesinin mutazammın olduğu iki şukkadan birincisinde mezkûr tüfenklerin teslîmi mâddesi yetmiş bin lira-i Sterlin i'tâsına mütevakkıf gösterilmiş ise de altmış bin lira-i Sterlin teklîf olunur ise reddolunmayacağı dahi me'mûl idiğü ilâveten beyân olunmuş olmasıyla şıkk-ı sânîde yüz elli bin tüfenk için gösterilen fi'ât gâyet gâlî olup çünkü zikrolunan altmış bin lira bu fi'ât üzerine zam olunmuş olduğundan bunun kabûlü takdîrinde hem altmış bin lira verilmiş olacak ve hem de tüfenkler bir çok zamân sonra alınacak ve şu vakitde ise mezkûr tüfenklerin Devlet-i Aliyye'ce eşedd-i lüzûmu vâreste-i arz ve beyân olunmasına mebnî ileride lüzûmu görünür ise mikdâr-ı münâsib tüfengin esli fi'âtla başkaca sipâriş olunmak üzre şimdiki hâlde şıkk-ı evvelin tercîhile sâlifü'z-zikr altmış bin liranın bir bank vâsıtasıyla te'diyesi te'mîn ve mümkün ise bir az tenzîl edilerek ana göre mezkûr tüfenklerin ve kasaturaların hemen celbi sûreti müreccah görünmüş ve mârü'z-zikr telgraf-nâme tercümesi meteviyyen takdîm kılınmış olmağın bir sûretinin leffiyle îcâb-ı hâlin icrâ ve netîcesinin inbâsını mutazammın Bâbıâlî'ye tezkire-i aliyye-i dâverâneleri istârı iktizâ eder ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 22 Muharrem sene 1303 ve Fî 19 Teşrînievvel sene 1301.

[Mühürler]

BA, İ. MMS, nr. 3491

Ma'lûm-ı âlî buyrulduğu üzre Amerika'da vâki' Providence Tool Kumpanyası'na mukaddemâ sipâriş olunan tüfenklerden dört yüz bin adedinin esmânı vaktiyle te'diye edilememesinden ve esbâb-ı sâ'ireden dolayı taleb ve iddi'â olunan tazmînâta mukâbil Kumpanya'nın tevkîf eylediği kırk sekiz bin beş yüz altmış tüfenk ile ma'-gılaf yirmi dokuz bin üç yüz seksen aded kasaturanın şerâ'it-i mu'tedile ile istirdâdı ve bu vesîle ile dahi bir hizmet-i müftehire ibrâzı için Josef Azaryan Efendi'nin Amerika'ya i'zâmı mezkûr Kumpanyanın Dersaadet Acentesi bulunan Azaryan Perafils efendilerin istid'âsı ve ol bâbda Meclis-i âcizânemiz karârı üzerine bi'l-istîzân müte'allik buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânî iktizâ-i âlîsinden bulunmasıyla mûmâ-ileyh Josef Azaryan Efendi Amerika'ya azîmet ile Kumpanya ile karârlaşdırıldığı sûret-i tesviyeyi Washington Sefâret-i seniyyesi vâsıtasıyla bâtelgraf Tobhâne-i Âmire Müşîriyeti'ne bildirmiş olduğundan ol bâbda Müşîriyet-i müşârun-ileyhâdan alınan tezkire melfûf mazbata ve telgraf müsveddesiyle birlikde meyâne-i âcizânemizde mütâla'a edildi Me'alinden müstebân olduğu üzre Efendi-i mûmâ-ileyhin sâlifü'z-zikr telgrâf-nâmesinde tesviye-i maslahat yolunda îrâd eylediği iki şıkkın birisinde tevkîf olunan bi'l-cümle eslihânın taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye teslîmi yetmiş bin lira-i Sterlin i'tâsına mütevakkıf gösterilmekle beraber altmış bin lira-i Sterlin teklîf olunur ise reddolunmayacağı dahi ilâveten ityân edilmiş ve şıkk-ı sânîde ise yüz elli bin tüfenk iştirâsı tarîkiyle mevkûf tüfenk ve kasaturaların istirdâdı beyân olunmuş ise de zikrolunan altmış bin lira bu fî'âta zam olunmuş olduğu cihetle yüz elli bin tüfenk için gösterilen fî'ât gâyet gâlî olduğu cihetle bu sûretin ihtiyârı hem ziyâde pare verilmesi ve hem de mezkûr yüz elli bin tüfengin hayli zamân sonra ele geçmesini müstelzim olacağından şıkk-ı evvel vechile mezkûr altmış bin liranın bir banka vâsıtasıyla te'mîn ve mümkün ise birazı daha tenzîl edilerek tesviye-i maslahat edilmesi hakkında Tobhâne Meclisi'nin karârı Müşîriyetce de tasdîk ve te'yîd edilmiş olup vakı'â işbu tüfenkler mes'elesi hakkındaki da'vânın bir hüsn-i netîceye îsâli emrinde şimdiye kadar çok çalışılmış ve ahîren Amerika mahkemelerine mürâca'atla bir hayli akçe sarf olunduğu hâlde dahi yine bir semere hâsıl edilememiş olmasına ve kuvve-i cunûdiye için derhâl eslihaya lüzûm olduğu dahi dermiyân kılınmasına binâen her hâlde buna bir sûret verilmesi lâzımeden olduğu gibi sâlifü'z-zikr iki şıkdan birincisinin rüchânı dahi müsellem bulunmakla ber-vech-i iş'âr şıkk-ı evvelin kabûlüyle bundan ya'ni altmış bin İngiliz lirasından daha ne mikdâr tenzîlât icrâsı kâbil olur ise hizmeti ol nisbette nezd-i devletde mûceb-i takdîr ve mahzûziyet olacağının Sefâret-i seniyye vâsıtasıyla mûmâ-ileyh Josef Azaryan'a teblîği husûsunun Tobhâne Müşîriyeti'ne ne netîce-i hâsılaya göre ta'ayyun edecek akçenin te'diyesiyle esliha-i mer-

kûme kâmilen celb olunmak üzre şimdiden sâlifü'z-zikr altmış bin liranın bank vâsıtasıyla te'mîn-i te'diyesi esbâbının istihsâli mâddesinin de Mâliye Nezâreti'ne havâlesi bi'l-ittihâd tensîb ve tezkire-i mezkûre melfûfuyla ma'en arz ve takdîm kılındı ise de kātibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 24 Muharrem sene 303 ve Fî 22 Teşrînievvel sene 301.

[Mühürler]

İşbu Meclis-i Vükelâ mazbatası evrak-ı müteferri'asıyla beraber manzûr-ı âlî buyrulmuş ve ber-vech-i istîzân altmış bin liradan mümkün olduğu mikdâr tenzîlât icrâsına çalışılmakla beraber mevkûf olan tüfenklerin bir an evvel celbi husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhî şeref-müte'allik buyrularak evrâk-ı ma'rûza i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 Muharrem sene 303 ve Fî 24 Teşrînievvel sene 301.

Bende

Süreyya

BA, İ. MMS, nr. 3491

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'da vâki' Providence Tool Kumpanyası'na mukaddemâ sipâriş olunan tüfenkler esmânının vaktiyle te'diye edilememesinden ve esbâb-ı sâ'ireden dolayı taleb ve eddi'â olunan tazmînâta mukābil Kumpanyanın tevkîf eylediği kırk sekiz bin beş yüz altmış tüfenk ile ma'-gılaf yirmi dokuz bin üç yüz seksen aded kasaturanın istirdâdı zımnında Meclis-i Vükelâ karârıyla bi'l-istizân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâneye tevfîkan Amerika'ya i'zâm olunmuş olan Josef Azaryan Efendi'nin mezkûr Kumpanya ile karârlaşdırdığı sûret-i tesviye hakkında Tobhâne-i Âmire Müşîriyet-i celîlesinden gelen tezkire ile melfûfâtı üzerine cereyân eden müzâkereyi hâvi Meclis-i mezkûrdan kaleme alınan mazbata tâkımıyla arz ve takdîm kılınmış olmakla müzekkerât hakkında her ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müte'allik buyrulur ise hükm-i celîle infâz olacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkim kılındı efendim

Fî 24 Muharrem sene 303 ve Fî 22 Teşrînievvel sene 301.

[İmza]

Kâmil

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle melfûf Meclis-i Vükelâ mazbatası ve evrâk-ı müteferri'ası manzûr-ı âlî buyrulmuş ve şeref-müte'allik buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî mazbata-i ma'rûzaya zeyl terkīmiyle teblîğ ve evrâk-ı mezkûre i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 Muharrem sene 303 ve Fî 24 Teşrînievvel sene 301.

Bende

Süreyya

Belge-38

BA, İ. DH, nr. 76902

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Amerika'da mevkûf olduğu hâlde sulhen bi'l-istihlâs vapura tahmîlen yola çıkarılmış olan ma'lûmu'l-aded Martini-Henry tüfenkleriyle esliha-i sâ'irenin hüsn-i sûretle ele geçirilmesi emrinde gayret ve mu'âvenetleri meşhûd olan Sa'âdetlü Azaryan Aristakes Efendi'nin hâmil olduğu üçüncü rütbe nişân-ı âlî-i Osmânînin ikinciye tebdîli ve bu iş için Amerika'da bulunan Azaryan Josef Efendi'ye dahi tebdîlen ikinci rütbeden nişân-ı zîşân-ı Mecîdî i'tâsı taraf-ı vâlâ-yı Seraskerî'ye bâ-tezkire iş'âr kılınmış olmakla ber-mûcib-i iş'âr îfâ-i muktezâsı hakkında her ne vechile emr ü fermân-ı mekârim-nişân-ı hazret-i şehriyârî şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise infâz-ı mantûk-ı münîfine ibtidâr edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 5 Rebi'ülâhır sene 303 ve Fî 30 Kânûnıevvel sene 301.

[İmza]

Kâmil

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleri manzûr-ı âlî olarak ber-vech-i istîzân mûmâ-ileyhimânın taltîfleri husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyrulmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir

Fî 6 Rebi'ülâhır sene 303 ve Fî 31 Kânûnıevvel sene 301.

Bende

Süreyya

Belge-39

BA, İ. DH, nr. 78332

MAKĀM-I SERASKERÎ
Mektûbî Kalemi
106

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Sa'adetlü Azaryan Efendi hazretlerinin mahdûmları Bedros Azaryan ve Oseb Azaryan efendiler dahi bundan mukaddem Amerika'da mevkūf olan esliha-i ma'lûmenin istihlâsı emrinde mesâ'î ederek devletin menfa'ati tarafına hizmet eylemelerinde dolayı şâyân-ı taltîf-i âlî bulunduklarına mebnî mûmâ-ileyhümânın sâye-i mükâfât-vâye-i hazret-i pâdişâhî hâ'iz oldukları rütbe-i sâniye sınıf-ı sânîsinin mütemâyize terfî'ile istihsâl-i vesâ'il-i mesrûriyetleri menût-ı müsâ'de-i aliyye-i sadâret-penâhîleri bulunmağın her hâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 11 Şa'bân sene 303 ve Fî 3 Mayıs sene 302.

Serasker

Bende

Ali Saib

Devletlü Efendim Hazretleri,

Sa'adetlü Azaryan Efendi hazretlerinin mahdûmları Bedros ve Oseb efendiler bundan mukaddem Amerika'da mevkūf esliha-i ma'lûmenin istihlâsı zımnında sarf-ı mesâ'î ederek devletin menfa'ati tarafına hizmet eylemelerinden dolayı şâyân-ı taltîf-i alî bulunduklarından hâ'iz oldukları rütbe-i sâniye sınıf-ı sânîsinin mütemâyize terfî'î husûsuna dâ'ir vârid olan tezkire-i behiyye-i Seraskerî arz ve takdîm kılınmış olmakla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne şeref-müte'allik buyrulur ise infâz-ı hükm-i âlîsine ibtidâr olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Sadrazam Fî 18 Ramazân sene 303 ve Fî 9 Haziran sene 302.

Kâmil

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

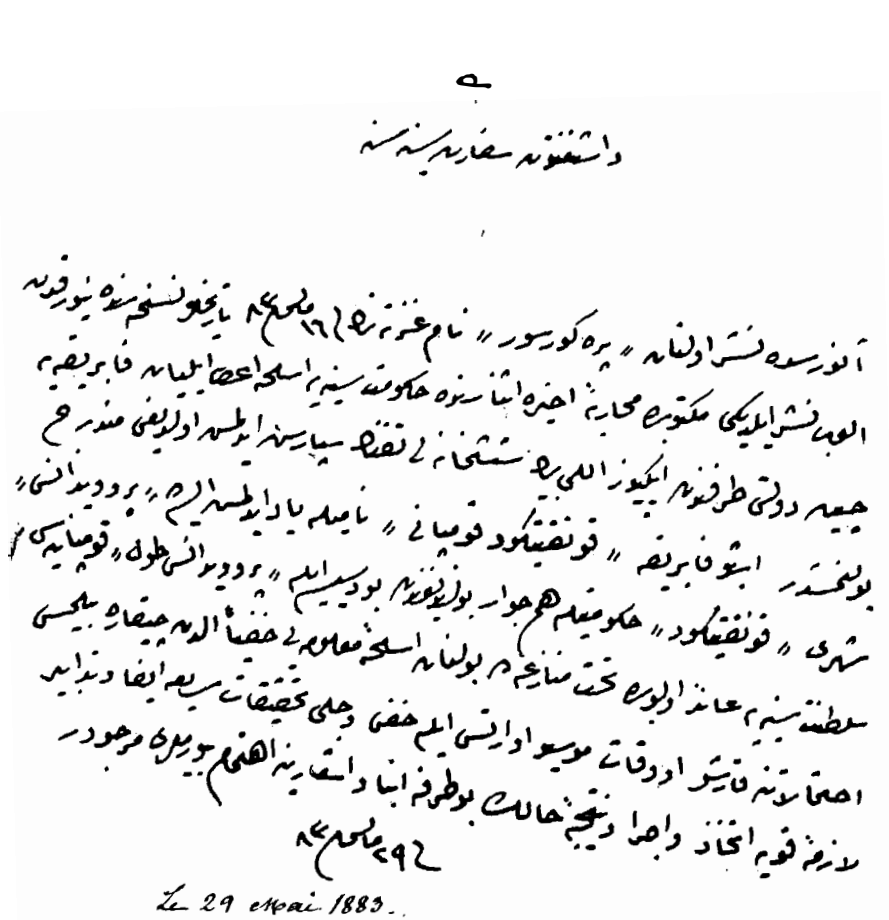
Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleriyle melfûf tezkire manzûr-ı alî olmuş ve ber-vech-i istîzân mûmâ-ileyhümânın mütemâyize terfî'-i rütbeleri husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhî şeref-müte'allik buyrularak tezkire-i ma'rûza i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 19 Ramazan sene 303 ve Fî 10 Haziran sene 302.

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Bende

Süreyya

Le 29 mai 1883.

D'après une nouvelle publiée par le journal "le Précurseur" d'Anvers, dans son Numéro du 16 mai, et provenant d'une correspondance de Newyork, le gouvernement chinois aurait fait une commande de deux cent cinquante mille fusils rayés à la fabrique qui avait, pendant la dernière guerre, fourni des armes à l'Empire Ottoman.

Bien que cette fabrique porte le nom de "Conecticut Company", dans la correspondance précitée, la ville de "Providence étant dependant située à proximité de l'état du "Conecticut", il pourrait se faire que la Compagnie "Providence Tool" se servit de ce stratagème pour pouvoir se défaire secrètement des armes qui appartiennent au Gouvernement Impérial et sont en contestation.

En présence donc de cette probabilité je vous prie de recueillir sans retard, et de concert avec l'avocat, Me. Ewartz, les renseignements voulus, en secret bien entendu, de prendre les mesures efficaces nécessaires et de m'en prévenir du résultat.

Belge: BA, Y. PRK. HR, nr. 7/5

Belge-40

BA, Y. PRK. ASK, nr. 21/41, Lef 1.

Tobhâne-i Âmire Müşîriyet-i Celîlesine

Devletlü Efendim Hazretleri,

Martini-Henry tüfenklerine mahsûs fişenklerin Tobhâne-i Âmire fabrikalarında i'mâl olunmak ve bunun için ecnebî fabrikalarına mürâca'ata lüzûm kalmamak maksad-ı hayır-mersad-ı âlîsine mebnî zamân-ı adâlet-iktirân-ı hazret-i mülûkânede mübâya'a buyrulan fişenk makinelerinin matlûba muvâfık sûretde lüzûmu mikdâr fişenk i'mâline kâfî olup olmadıklarının ve noksan alât ve edevâtı varise bi't-tahkīk ikmâli zımnında keyfiyetin arz-ı atabe-i ulyâ kılınması irâde-i mülhemiyet-ifâde-i hazret-i şehriyârî muktezâ-i münîfinden bulunmakla buna dâ'ir re'y ve mütâla'a-i aliyye-i Müşîrânelerinin ve bir de elyevm mevcûd olan mezkûr makineler vâsıtasıyla yevmiye ne mikdâr mebhûsünanh olan Martini-Henry fişengi i'mâl olunabilip şimdi yevmiye kaç aded fişenk yapılmakda bulunduğunun bi'l-etrâf tahkīk ve istiknâhıyla neticesinin birlikde arz-ı huzûr-ı âlî kılınması için savb-ı âlî-i asafânelerinden kaleme aldırılacak bir kıt'a takrîr-i memhûrun lutfen sû-i âcizîye ib'âs buyrulması bâbında emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Fî 28 Muharrem sene 301 ve Fî 17 Teşrînisânî sene 99

Bende

Hüseyin Hüsnü

Devletlü Efendim Hazretleri,

Müfâd-ı iş'âr-ı âlî-i asafâneleri karîn-i müdrike-i âcizânem olmuş ve lede'l-havâle ol bâbda cevâb ve beyân-ı hâli mutâzammın Tobhâne-i Âmire Meclisi'nden terkīm ve i'tâ olunan mazbata leffen arz ve takdîm kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 19 Safer sene 1301 ve Fî 8 Kânûnıevvel sene 99.

Bende

Ali Saib

BA, Y. PRK. ASK, nr. 21/41, Lef 3.

Meclis-i Tobhâne-i Âmire

Martini-Henry tüfenklerine mahsûs fişenklerin Tobhâne-i Âmire fabrikalarında i'mâl olunup bunun için ecnebi fabrikalarına mürâca'ata lüzûm kalmamak maksad-ı hayır-mersad-ı âlîsine mebnî zamân-ı adâlet-iktirân-ı hazret-i mülûkânede mübâya'a buyrulan fişenk makinelerinin matlûba muvâfık sûretde lüzûmu mikdâr fişenk i'mâline kâfî olup olmadıklarının ve noksan alât ve edevâtı varise bi't-tahkîk ikmâli zımnında keyfiyetin arz-ı atabe-i ulyâ kılınması irâde-i mülhemetiyet-ifâde-i hazret-i şehriyârî muktezâ-i münîfinden bulunmakla buna dâ'ir re'y ve mütâla'anın ve bir de elyevm mezkûr makine vâsıtasıyla yevmî ne kadar Martini-Henry fişengi i'mâl olunabilip şimdi yevmî kaç aded fişenk yapılmakta bulunduğunun iş'ârı Yaver-i Harb-i cenâb-ı şehriyârî Deevletlü Hüseyin Hüsnü Paşa hazretlerinin tezkirelerinde iş'âr buyrulmuşdur. Arz ve beyândan beri bulunduğu üzere mezkûr fişenk makineleriyle teferru'âtından olan hadde silindirlerinin kuvveti yevmî üç yüz bin aded Martini-Henry fişengi i'mâline kâfî râddede olmak hasebiyle levâzımı i'tâ edilerek mezkûr makine ve silindirler tamâmıyla işletdirildiği takdîrde mücerred istihdâm edilecek amelenin adem-i mahâret ve murâreseleri ilcââtından olarak eğerçi bidâyet-i hâlde alınacak hâsılât kuvve-i ma'rûza nisbetinde olamayacağı tabî'î ise de amelenin husûl-i mahâret ve mümâresesinden sonra nisbet-i muharrereye muvâfık sûretde yevmî üç yüz bin aded ya'ni üç yüzer sandık Martini-Henry fişengi vücûda getirileceği iştibâhdan beri olduğu gibi bu mikdâr fişengin kurşunlarına kağıd sarmağa mahsûs on beş kıt'a makineden kusûru bitevfîka Teâla burada berây-ı i'mâl beş kıt'asının esmânı bulunan cem'an bin dokuz yüz on aded İngiliz lirası Tobhâne tahsîsinden tesviye-birle elyevm Amerika'dan celbile iştigâl olunmakda idiğü ve bu cümle ile beraber zikrolunan fişenk makine ve silindirleri tamâmile işletdirildiği sırada istihdâm edilecek bin iki yüz kadar amele ucûrâtına ve lüzûmu olacak tutya vesâ'ir behâsına mukâbil her bir sandık fişenk için gayr-i ez-masârif-i imlâiye lâakl birer liradan yevmî üç yüz lira-i Osmânî i'tâsı lâzım gelerek bu sûretle anbarda müdehher bakır ve kurşunun arkası alınıncaya kadar i'mâlây yevmiye idâre edilip ondan sonra iktizâ edecek bakır ve kurşunun Me'âdin-i Hümâyûnlar hâsılâtından ahzına mecbûriyet hâsıl olacağı zâhir ve celî idiğü ve mücerred mezkûr fişenk makine ve silindirlerinin bütün bütün mu'attal durdurulmaması kasdıyla muvve-i mâliyenin müsâ'ade-i imkânına itbâ'en elyevm dahi kısmen bir mikdârı işletdirilip yevmî on bin aded ya'ni on sandık Martini-Henry fişengi vücûda getirilmekde bulunduğu cihetle bu zemînde beyân-ı hâli hâvî tezkire-i mezkûreye cevâb-ı sâmî-i dâverîleri tastîri iktizâ eder

Fî 17 Safer sene 1301 ve Fî 6 Kânûnıevvel sene 299.

[Mühürler]

(Mehmed Tevfik, Eyüb, İsmail Esad, Zihni, Ömer Kemal, İsmail Hakkı, Osman Fevzi, Ahmed, Tevfik, Mehmed)

Belge: B.A, İ. MMS, nr. 3491

BA, Y. PRK. ASK, nr. 21/41, Lef 2.

Numero 8

Ba'zı mevâd-ı mühimme-i berriye ve bahriyeye dâ'ir geçende Besim Bey kulları vâsıtasıyla ahz ve telakkī olunan evâmir-i vâridât-ı seniyye-i cenâb-ı mülûkânelerinden biri de Tobhâne-i Âmireleri fişenk fabrikasında yevmî ne mikdâr Martini-Henry fişengi i'mâl olunduğunun ve buna mahsûs alât ve edevâtın bir gûne noksânı olup olmadığının bi't-tahkīk atabe-i ulyâ-i sipiher-i'tilâ-yı cenâb-ı şehriyârîlerine arz olunması hususundan ibâret olup binâen-aleyh bu husûs hakkındaki emr ü fermân-ı hümâyûn-ı mülûkânelerine müsteniden Tobhâne-i Âmireleri Müşîriyetiyle cereyân eden muhâbere üzerine Müşîriyet-i müşârun-ileyhâdan vârid olan tezkire-i cevâbiye ile merbût mazbatada şimdiki hâlde mezkûr fişenklerden yevmî onar bin adede mikdârı i'mâl edilmekde olup ancak sâye-i kudret-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîlerinde evvelce Amerika'ya sipâriş olunan birkaç parça alât ve edevâtın vürûdunda istihdâm olunacak amele ücretleriyle fişenk tertibât ve terkîbâtına mahsûs olan ba'zı eczâ masârifi olarak yevmî üç yüz lira te'diye ve îfâ kılındığı hâlde mârü'l-arz yevmiye i'mâl ve tehiyye edilen fişenk adedi üç yüz bin mikdârına iblâğ edileceği beyân ve îzâh olunmuş ve binâen-aleyh mezkûr tezkire ile mazbata manzûr-ı dekāyik-nüşûr-ı hazret-i zıllullahîleri buyrulmak üzere atiyyen arz ve takdîm kılınmış olmakla ol bâbda ve kātibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr ve'l-ihsân efendimizindir.

Fî 19 Safer sene 1301 ve Fî 8 Kânûnıevvel sene 99.

Abd-i Memlûkları

[Hüseyin Hüsnü]

Belge-41

BA, İ. DH, nr. 48977, Lef 3

Huzûr-ı Sâmî-i Cenâb-ı Kāimmakāmîye,

Devletlü Efendim Hazretleri,

Arz ve beyândan müstağni olduğu üzre sâye-i kudret-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde destyârî-i himem-i celîle-i cenâb-ı sipehsâlârî ve inzimâmî-i himem-i aliyye-i hıdîvîleriyle kâffe-i ordu-yı hümâyûnlar asâkir-i muvazzafa ve redîfesi Snider usûlünde kuyruktan dolar iğneli tüfenklerle techîz olunduğu misillü Cenâb-ı Rabb-i Müste'ân ile'l-ebed dîhîm-ârâ-yı şevket ve şân buyursun zât-ı merâhim-simât-ı hazret-i pâdişâhînin ikmâl-i levâzım-ı cünûdiyye hakkında hemîşe-i bî-diriğ ve sezâvâr buyurulmakda olan müsâ'adât-ı bî-nihâye ve 'inâyât-ı mütevelliye-i hilâfet-penâhîleri cümle-i celîlesinden olmak üzre Martini-Henry tüfenklerinden dahi altı yüz bin adedi Amerika'ya sipâriş buyurulup bunlardan şimdiye kadar kırk binden mütecâvizi gelmiş ve ol mikdardan ziyâdesi gelmek üzre yolda bulunup küsûru dahi pey-der-pey gelerek iki senede arkası alınacağı mukarrer bulunmuştur. Asâr-ı himem-i celîle-i âsafâneleri olmak üzre Kırkağaç Fişenkhânesi'nde yalnız Snider usûlünde olan tüfenklere mahsûs yevmiye yüz bin aded bokser fişengi 'imâline kâfî destgâhların vaz' ve te'sîsine muvaffak olunmuş ise de bu mikdâr fişenk mevcûd olan tüfenklerin ihtiyâcâtına kâfî olmadığından lâyenkat'î Avrupa'dan fişenk celb olunmakda ve ma'hezâ geçen sene icrâ olunan tecrübelerde metânet ü resâneti cihetiyle metalik fişenginin bokser fişengine rüchâniyyeti tebeyyün eylemesi üzerine bundan böyle metalik fişenginin kabûl ve isti'mâline karâr verilerek ol vakitden beri Avrupa'ya sipâriş olunan fişenkler metalik olarak sipâriş olunmakda olduğu ve Henry-Martini tüfenkleriçün dahi metalik fişenginin isti'mâli karârı iktizâsından bulunduğu derkâr olub hâl böyle iken metalik fişenklerinden fakat Snider tüfenklerine mahsûs yevmiye on beş bin aded fişenk i'mâline sâlih derme çatma bir tâkım destgâhlar yapılabilip bunlar ise ihtiyâca nisbetle lâ-şey mesâbesinde olduğu gibi Martini-Henry tüfenklerine mahsûs fişenk için hiçbir destgâh mevcûd olmadığından bunlar için lüzûmu olacak fişengin dahi Avrupa'dan celbi mecbûriyetinde bulunulacağı derkâr ve mecbûriyyet-i ma'rûzanın devâmı hâlinde ise şu sebeble memâlik-i Devlet-i Aliyye'den hârice çıkacak mebâliğ-i cesîmenin mülken bâis olacağı hasârdan kat'-i nazar takallübât-ı zamâneden dolayı bir hâdisenin zuhûruyla hâricden fişenk celbi mümkün olamadığı takdîrde elde bulunan tüfenkler kālıb-i bî-ruh hükmünde kalarak bu

yolda sarf edilen emekler hebâ oldukdan başka Hüdâ ne-kerde ol vakt yüz gösterecek müşkilât ne derecede vehîm olacağının şimdiden ta'yîn ve tebyîni kābil olamayacağı nezd-i hikmet-vefd-i cenâb-ı hıdîv-âsaf-ı efhamîlerinde vâraste-i arz ve iş'ârdır. Şu hâle göre gerek esliha ve edevât ve gerek mühimmât-ı harbiyyenin hâricden celbi ihtiyâcdan vâreste olabilecek sûretle dâhilen tehiyye ve i'mâli vesâ'ilinin istihsâli farîzadan olmasıyla ve zıll-ı zelîl merâhim-delîl-i cenâb-ı cihân-bânîde her husûsda medâr-ı yüsr ve muvaffakiyyet olan tevcihât-ı celîle-i cenâb-ı sadâret-penâhî ve himem-i aliyye-i dâverîleri eseri olarak Tobhâne-i Âmire'ye merbût Tob ve Tüfenk ve Barut fabrika-i hümâyûnları ihtiyâcı ma'rûzdan vâreste olmak derecesine gün be-gün takarrüb eylemekde bulunduğu misillü Fişenkhâne-i Âmire'nin dahi bunlarla mütenâsib bir hâlde bulundurulması akdem-i umûrdan görünmesiyle beraber şimdiki hâlde istenildiği vakit Snider veyahud Henry-Martini tüfenklerine mahsûs yevmiye üç yüz bin ve Winchester filintalarıçün yirmi bin ve Rovelver tabancalarıçün beş bin metalik fişengi ve ol mikdâr kurşun i'mâl eder mükemmel destgâh takımları celb olunur ve işbu destgâhlar vâsıtasıyla i'mâl olunacak fişenklerin mâlzemesinden sarı teneke dahi Avrupa'dan gelmekde idiğünden ve bunun Avrupa'dan celbine hâ'il bir hâlin zuhûru takdîrinde baş gösterecek müşkilât bi-'ayni-hâ fişenk mes'elesince melhûz olan müşkilât derecesinde bulunduğundan işbu sarı tenekeden dahi yevmiye üç yüz bin fişenk i'mâline kâfî levha keşîde eder bir tâkım da hadde ve silindirlerle kālhâne edevâtı celb ve ilâve buyurulur ise fişenkler kovan ve teferru'ât-ı sâ'iresi dahi burada yapılıp olhâlde fişenk husûsunca bi'l-külliye Avrupa'ya mürâca'aâtdan kurtulunmuş olacağı gibi bu tenekenin i'mâliçün muktezî olacak nühâs memâlik-i mahrûsede mevcûd me'âdin hâsılâtından alınacağı cihetle bu yüzden me'âdin-i mezkûre dahi küllî istifâde edeceği ve'l-hâsıl vücûh-ı adîde ile muhsinâtı istilzâm eyleyeceği vâzıhadan bulunmasına binâen işbu iki tâkım destgâhın celb ve mübâya'asına müsâ'ade buyurulması niyâzına ictisâr olundu bunların nev' ve fi'âtıyla mahall-i i'mâl ve fürûhtu ve muhtâc olacağı mebâliğin tedârik ve tahsîsi bahislerine gelince mebhûsünanh olan Martini-Henry tüfenklerine mahsûs fişenk makineleri şimdiye kadar Avrupa'ca henüz i'mâl olunmayıp yalnız Amerika'da Mösyö Winchester'in fabrikasında mevcûd olduğu ya'ni mûmâ-ileyh kendi fabrikasında bunları bi'l-i'mâl Devlet-i Aliyye için sipariş olunan seksen yedi milyon fişengi ta'ahhüd eylediği cihetle fabrika-i hümâyûn için celbi tasavvur olunan mezkûr fişenk destgâhları buna sipariş olunduğu hâlde çünkü kendi fabrikasınca muahharan gördüğü nekāyisi bi't-tedrîc itmâm ve ikmâl eylemiş bulunmasından dolayı bundan sonra yapacağı makineleri ıslâhât-ı ahiresine tevfîk ve tatbîk edeceği ve şu hâlde bunun yapıp vereceği makineler her vechile nekāyisden beri ve sâlim olacağı bedîhî olmasıyla beraber Mirliva saadetlü Tevfik Paşa ile bu makine ve fişenklerin dekāyik-i amelesini tahsîl etmek üzre buradan gönde-

rilen me'mûrlar dahi orada mevcûd bulunmasından dolayı bunların mu'âyene ve nezâreti dahi inzimâm etdiği takdîrde her vechile matlûba muvâfık olması mâddesi bir kat daha taht-ı te'mîne alınmış olacağı ve bi'l-'akis mûmâ-ileyh Winchester'e sipâriş olunmayıp da mesela Londra veya sâ'ir mahaller fabrikalarından birine sipâriş olunmak lâzım gelse çünkü bu makineler oralarca henüz meşhûd ve ma'lûm olmamak hasebiyle birinci def'a olmak üzre yeni başdan te'mîne mecbûr olacaklarından ve hâlbuki her şeyin ve bâ-husûs bu makûle muhteri'ât-ı cedîdenin bidâyeti nekāyisden sâlim olamaması emr-i tabî'i idiğü mücerreb bulunduğundan bunların yapıp vereceği destgâhlar lâ-mehâle envâ'-ı nekāyis ile memlû bulunacağı bî-iştibâh olup şu cihetlere nazaran mütâla'a-i kāsıra-i 'âcizâneme kalır ise fişenk makinesi tâkımının mûmâ-ileyh Tevfik Pâşâ'nın taht-ı nezâretinde bulunmak şartıyla mûmâ-ileyh Winchester fabrikasından ve bu destgâhlara lâzım olacak sarı teneke hadde takımıyla silindir ve edevât-ı müteferri'asının en 'alâsı İngiltere'de bulunduğu her tarafdan celb ve isti'mâl olunmakda bulunan sarı tenekelerden İngiltere tenekesinin en ziyâde ince ve düz olmasıyla müsbet olduğundan işbu destgâh takımının dahi İngiltere devlet-i fehîmesi me'mûrlarının mu'âyene ve tasdîki tahtında olmak üzre Londra'dan celb ve mübâya'ası erceh ve hayırlı gibi görünür. Bunların bahâsına nakl-i kelâm olunca ma'-tâkım mükemmel fişenk makinesi takrîben elli üç bin ve hadde tâkımı dahi on üç bin Lira-i Osmânî ki cem'an altmış altı bin lira râddelerinde olduğu tahkīk kılındığı misillü işbu destgâhların mevcûd olan fabrikalar ebniyesi dâhiline yerleşdirilmesi kābil olabilecek mikdârından mâ'adâ işbu müceddeden inşâsı iktizâ edecek ebniye ancak on on beş bin lira masrafla vücûda geleceği tahmîn olunmuş ve bunların da leffen takdîm olunan pusulada gösterildiği vechile yirmi bin sekiz yüz lirasının bedelât-ı nakdiyye-i askerîyyeden ve yirmi bin adedinin dahi doksan senesinde Dersaadet ile taşralarda ashâb-ı ihtiyâca satılan ve bi'n-nisbe doksan bir senesinde satılıp gönderilmesi mukarrer bulunan barutun Mâliye Hazîne-i Celîlesine â'id olan temettu'âtdan tesviyesi ya'ni işbu meblağ te'diye olununcaya değin barut temettu'u Tobhâne'ye terk buyurulması ve küsûrunun dahi kıla'-ı hâkāniyyeden celp olunmuş ve olunmakda bulunmuş olan çürük barut ve köhne fişenk ile mayalık top vesâ'ire ve Tersâne-i Âmire'ye i'tâsı derdest bulunan ecnâs-ı gülle esmâsıyla Tobhâne sahiline inşâ olunmakda olan rıhtım masârifiçün karşılık tutulan iskonto hâsılâtından kalacak fazladan te'diyesi harre-i münferid-i tasavvur olunup icrâ-yı mukteziyâtı ise her hâlde mütevakkıf-ı re'y-i rezîn-i isâbetkarîn-i cenâb-ı kāimmakāmîleri bulunmuş olmağın ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 27 Safer sene 292 ve fî 24 Mart sene 291.

Bende

[Seyyid Tevfik]

Belge-42

BA, İ. DH, nr. 70209

Tobhâne-i Âmire Müşîriyyeti

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Martini-Henry tüfengiyle revolverin Tüfenkhâne-i Âmire'de tamâmî-i i'mâli imkânı hâsıl olmak içün elân mevcûdeye zam ve ilâvesi îcâb eden dokuz parça aletin gayr-i ez-sigorta ve masârif-i nakliye sekiz bin kırk beş lira-i Sterlin ile Amerika'dan mübâya'ası mümkün olacağı cihetle bunların hemen sipâriş ve celbiyle esmânının sûret-i tesviyesi 9 Kânûn-ı sânî sene 98 târîh ve yetmiş yedi numerolu tezkire-i çâkerânemle istîzân ve bu akçenin doksan sekiz büdcesinde karşılığı olmayıp fakat doksan dokuz senesi büdcesine idhâl kılındığından meblağ-ı mezkûrun dört taksîtde Tobhâne'ye teslîmi mâddesinin Hazîne-i celîlece te'mîn edilmesi ve edevât-ı ma'rûzanın mübâya'asına mübâderet olunmak üzre taraf-ı acizâneme emir ve me'zûniyyet ihsân buyrulması ol bâbda şeref-vârid olan 16 Kânûn-ı sânî sene 98 târîhli cevâb-ı sâmî-i sadâret-penâhîleri üzerine arz ve beyân kılınmışidi. Tüfenkhâne-i Âmire destgâhlarının ikmâl-i nevâkısını mutazammın olan edevât-ı mezkûrenin hemen mübâya'ası hakkında bu kere şifâhen irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-müte'allik buyrulmakla zikrolunan sekiz bin kırk beş lira-i Sterlinin ber-vech-i ma'rûz dört taksît ile tesviyesi mâddesinin Mâliye Nezâret-i celîlesine emr ve iş'ârile îfâ-i iktizâsiçün taraf-ı acizâneme dahi me'zûniyet i'tâsı husûsuna müsâ'ade-i aliyye-i hıdîv-i a'zamîleri şâyân buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 27 Cemâdiülulâ sene 1300 ve Fî 24 Mart sene 99.

Bende

[Ali Saib]

BA, İ. DH, nr. 70209

Devletlü Efendim Hazretleri,

Martini-Henry tüfengiyle revolverin Tüfenkhâne-i Âmire'de tamâmî-i i'mâli imkânı hâsıl olmak içün elân mevcûdeye zam ve ilâvesi îcâb eden do-

kuz parça âletin gayr-i ez-sigorta ve masârif-i nakliyye sekiz bin kırk beş lira-i Sterlin ile Amerika'dan mübâya'ası mümkün olacağından ve bu akçenin doksan dokuz senesi büdcesine idhâl kılınacağından ve meblağ-ı mezbûrun dört taksît ile ve ol bâbda Mâliye Nezâret-i celîlesiyle lede'l-muhâbere meblağ-ı mezbûrun Tobhâne'nin talebi vecihle dört taksît ile dört mâh zarfında te'mîn-i tesviyesi bihasebü'z-zarûre kābil olamayacağından sene-i merkūmenin ağnâm rüsûmundan münâsib bir vilâyete havâlesi mümkün olacağı cevâbını şâmil tezkire ile beraber fî 25 Rebî'ü'l-ahir sene 300 târîhinde arz-ı huzûr-ı âlî kılınmışdı. Tüfenkhâne-i Âmire destgâhlarının ikmâl-i nevâkısını mutazammın olan edevât-ı mezkûrenin sür'at-i mübâya'a ve celbi hakkında bu kere dahi şifâhen irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne şeref-müte'allik buyrulduğundan bahisle meblağ-ı mezbûrun takāsît-i erba'a ile te'mîn-i tesviyesi husûsunun Mâliye Nezâreti'ne ve icrâ-i iktizâsının tarafına iş'ârı te'kîdini hâvî Müşîriyyet-i müşârun-ileyhden bu def'a vârid olan tezkire dahi leffen arz ve takdîm kılınmakla elân vâridât-ı mezkûrenin ol sûretle mübâya'a ve celbi ve esmânının Nezâret-i müşârun-ileyhânın iş'ârı vecihle tesviyesi hakkında her ne sûretle emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhî şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise infâz-ı mantûk-ı âlîsine ibtidâr edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkīm kılındı efendim.

Fî 29 Cumâdelûlâ sene 300 ve Fî 26 Mart sene 99.

[Said]

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmî-i sadâret-penâhîleriyle melfûf tezkire manzûr-ı âlî buyurulmuş ve ber-vech-i istîzân âlât ve edevât-ı mezkûrenin mübâya'a ve celbi ve esmânının dahi karâr-ı ma'rûza tevfîkan tesviyesi husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan tezkire-i ma'rûza i'âde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir

Fî selh-i Cumâdelûlâ sene 300 ve Fî 27 Mart sene 99.

Bende

[Ali Rıza]

KAYNAKÇA

I- ARŞİV BELGELERİ*

A- Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Evrakı.

B- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1- DEFTER TASNİFLERİ

MAD, nr. 9275, 10590, 11207, 13901.

DH. SAİD.d, nr. 1.

2- BELGE TASNİFLERİ

- Sadâret Mektubî Kalemi Mühime,
- Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı,
- İrade Tasnifi:

Dahiliye, Hariciye, Meclis-i Mahsus

- Cevdet-Askeriye
- Mabeyn-i Hümayun Evrakı
- Şurayı Devlet Evrakı Dahiliye Kalemi
- Yıldız Tasnifi Belgeleri

Hususî Maruzat; Resmi Maruzat; Esas Evrakı; Mütenevvi Maruzat, Perakende Evrakı Askeri Maruzat; Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller; Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik; Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dâiresi; Serkurenalık Evrakı; Teşrifat-ı Umumiye Dairesi; Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği.

* Belgelerin vesika ve sayfa numaraları metin içinde gösterilmiştir.

II- SÜRELİ YAYINLAR

Cerîde-i Askeriye

The New York Times

III- ESERLER

A- YAZMA ESERLER

Ahmed Cevâd [Paşa] : *Târîh-i Asker-i Osmânî*, C. III, İÜ. Ktb, nr. T 6127.

Hüseyin Remzi: *Tüfenk Hakkında Bidâyet-i Zuhûrundan Zamanımıza Kadar Vuk°a Gelen Terakkiyât-ı Târîhiye-i İcmâliyedir*, İÜ. Ktb. TY, nr. 4406.

B- MATBU ESER VE MAKALELER

A. du Velay : *Türkiye Malî Tarihi*, t.yk.

Achtermeier, William O. : "The Turkish Connection. The Saga of the Peabody-Martini Rifle", *Man at Arms Magazine*, C. 1/2 (Mart-Nisan 1979), s. 12-21.

Aksu, Cevat : *Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

Aktepe, M. Münir : "Dünkü Fransızlar Blak Bey ve Oğlu. M. Alexandre Blaque ve Edouard Blaque", *Tarih Dergisi* (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi), S. 33, İstanbul 1982, s. 255-270.

Aktepe, Münir (Yayına Hazırlayan) : Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, C. XII, Ankara 1989; C. XIII Ankara 1990; C. XIV, Ankara 1991.

Akyıldız, Ali : *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003.

Ames, Edward; Nathan Rosenberg: "The Enfield Arsenal in Theory and History", *The Ecomonic Journal*, Vol. 78, No: 312, (December 1968), s. 827-842.

Autheman, André : *Bank-ı Osmanî-i Şahane*, Çev. Ali Berktay, İstanbul 2002.

Aydın, Mahir : "Doksanüç Harbi", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 498-499.

Aydüz, Salim : "Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silahlar", *TALİD*, C. 2, S. 4, İstanbul 2004, s. 265-295.

Baybura, İbrahim : *Amerika Tarihçesi, Türk-Amerikan Tarihi Münasebetleri. Gezi Notları*, (t. yk.).

Beşirli, Mehmet : "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 15, Konya 2004, s. 169–204.

Beşirli, Mehmet : "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16 (2004/1), s. 121-139.

Beydilli, Kemal : "II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında", *Tarih Dergisi*, S. XXXII, İstanbul 1979'dan Ayrı Basım, s. 481-494.

Beyhan, Mehmet Ali : "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler "Vak'a-yı Hayriye", *Osmanlı*, C. 7, Ankara 1999, s. 258-272.

Binder, Frederick M. : "American Shipbuilding and Russian Naval Power, 1837–1846", *Military Affairs*, Vol: 21/2 (Summer 1957), s. 79-84.

Black, Jeremy : "Devrim ve Napoleon Savaşları", *Top, Tüfek ve Süngü. Yeniçağda Savaş Sanatı, 1453–1815*, İstanbul 2003, s. 233-255.

Börekçi, Günhan : "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire During the Long Ottoman-Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Origins", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.*, Vol. 59/4, 2006, s. 407-438.

Bradley, Joseph : *Guns for the Tsar. American Technology and the Small Arms Industry in Nineteenth-Century Russia*, Illinois 1990.

Bury, J. P. T. (Ed.) : *The New Cambridge Modern History*, Vol. X, The Zenith of European Power 1830–1870, Cambridge 1964.

Ahmed Cemâl : *Mefâhir-i Milliye-i Osmânîyeden Plevne Müdâfa'ası*, Kostantiniyye 1316.

Brinckerhoff, Sidney B.; Pierece Chamberlin : "The Army's Search for a Repeating Rifle: 1873–1903", *Military Affairs*, 32/1 (Spring 1968). s. 20-30.

Coleman, Peter J. : "The Entrepreneuial Spirit in Rhode Island History", *The Business History Review*, C. 37/4 (Winter 1963), s. 319-344.

Cooke, W. S. : *The Ottoman Empire and Its Tributary States (Excepting Egypt), with a Sketch of Greece*, (Londra 1876 basımından tıpkı baskı) Amsterdam 1968.

Cooper, Carolyn C. : *The Roles of Thomas Blanchard's Woodworking Inventions in the 19th Century American Manufacturing Technology*, Yale Universitesi Doktora Tezi, 1985.

Cunliffe, Marcus : "American at the Great Exhibition of 1851", *American Quarterly*, Vol. 3/2 (Summer 1951), s. 115-126.

Çadırcı, Musa : "Osmanlı Ordusundan Yeni Düzenlemeler (1792–1869)", *Birinci Askerî Tarih Semineri*, Bildiriler II, Ankara 1983, s. 85-98.

Çadırcı, Musa : "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XI, S. 15, Ankara 2003, s. 145-164.

Çeçen, Kazım (Hazırlayan) : *Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra"*, İstanbul 1988.

Çelik, Yüksel : *Hüsrev Mehmet Paşa Siyasî Hayatı ve Askerî Faaliyetleri (1756–1855)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2005.

Çetin, A. A.; R. Yıldız : *Sultan II. Abdülhamid Han. Devlet ve Memleket Görüşlerim*, İstanbul 1976.

Çetin, Birol : *Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut Sanayi 1700–1900*, Ankara 2001.

Daniel, Robert L. : "American Influences in the Near East before 1861", *American Quarterly*, Vol. XVI/1 (Spring 1964), s. 72-84.

Deane, Phyllis : *İlk Sanayi İnkılâbı*, Çev: Tevfik Güran, Ankara 1988.

Diamond, William : "Imports of the Confederate Government from Europe and Mexico", *The Journal of Southern History*, Vol. VI/4 (November 1940), s. 470-503

Malone, Dumas : *Dictionary of American National Biography*, C. X, New York 1936.

Dunn, John : "Egypt's Nineteenth Century Armaments Industry", *The Journal of Military History*, Vol: 61/2 (April 1997), s. 231-254.

Earle, Edward Mead : "American Interest in the Greek Cause, 1821–1827", *The American Historical Review*, Vol. 33/1 (October 1927), s. 44-63.

Epstein, Robert M. : "Patterns of Change and Continuity in Nineteenth Century Warfare", *The Journal of Military History*, No: 56/3 (Jul. 1992), 375-388.

Erhan, Çağrı : "1830 Osmanlı-Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları", *Belleten*, C. LXII/234, Ankara 1998, s. 457-465.

Erhan, Çağrı : *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara 2001.

Erol, Mine : *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları*, Konya, t.yk.

Ezgü, Fuad : *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri İktisadî, Siyasî ve Kültürel Münasebetlerin Kuruluşu ve Gelişmesi (1795–1908)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yakınçağ Tarihi Doktora Tezi, İstanbul 1949.

Fisher , E. : "Hafif Silahların Ağızdan Doldurulmasından Kuyruktan Doldurulmasına Kadarki Gelişmesi", *Askerî Tarih Bülteni*, Çev.: Fethi Ersoy, No: 7 (Şubat 1979), s. 101-108.

Fries, Russel I. : "British Response to the American System: The Case of the Small Arms Industry after 1850", *Technology and Culture*, Vol. 16/3 (July 1975), s.377-403.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa (Eski yazıdan aktaran Yücel Demirel) *Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi*, (Sadeleştirerek yayına hazırlayan: Nuri Akbayar), İstanbul 1996.

Gencer, Ali İhsan; Nedim İpek : "1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları (Temmuz 1877)", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XV/9, Ankara 1993, s. 205-244.

Gencer, Ali İhsan : "Hüseyin Avni Paşa", *DİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. s. 526-527.

Gencer, Ali İhsan : "Osmanlı Türklerinde Denizcilik", *Osmanlı*, C. 6, Ankara 1999, s. 569-589.

Gencer, Ali İhsan : "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika", *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1986, s. 33-47.

Gencer, Ali İhsan : "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Fındıkoğlu Armağanı'ndan Ayrıbasım*, İstanbul 1977, s. 359-374.

Giles, Ray T; Daniel L. Shuey : *One Hundred Years of Winchester Cartridge Boxes 1856–1956*, USA 2006.

Gordon, L. James : *American Relations with Turkey 1830–1908. An Economic Interpretation*, Philadelphia-London 1932.

Grabill, Joseph L. : *Protestant Diplomacy and the Near East*, Minneapolis 1971.

Grant, Jonathan : "Rethinking the Ottoman "Decline": Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History*, Vol. 10/1 (1999), s. 179-201.

Grant, Jonathan : "The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Import, 1854–1914", *The Journal of Military History*, No: 66 (January 2002), s. 9-36.

Grene, F.V. : *Report on the Russian Army and Its Campaigns in Turkey in 1877–1878*, C.I-II, New York 1879.

Gülsoy, Ufuk : *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, İstanbul 2000.

Hulkiender, Murat : *Bir Galata Bankerinin Portresi George Zarifi 1806–1884*, İstanbul 2003.

Hull, Edward A. : *Providence Tool Co. Military Arms*, Florida 1979[2].

Hülâğü, Metin : *Gazi Osman Paşa*, İstanbul 1993.

Ilgar, İhsan : "Tarihte Türk-Amerikan Dostluğu ve Münasebetleri", Tarih Coğrafya Dünyası, S. 3, İstanbul 1959, s. 219-224.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (Editör) : *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, C. II, İstanbul 2004.

İpek, Nedim : "1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı", *Türkler*, C. XIII, Ankara 2002, s. 15-24.

James, John A.; Jonathan S. Skimer: "The Resolution of the Labor-Scarcity Paradox", *The Journal of Economic History*, Vol. 45/3 (September 1985), s. 513-540.

Karaca, Ali : "II. Abdülhamid'in İdâreyi Kontrol Mekanizmalarından Yâverlik Kurumu", *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III/Kısım 3, Ankara 2002, s.1701-1739.

Karal, Enver Ziya : *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara 1999[6].

Keskin, Özkan : *Orman ve Ma'âdin Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2005.

Khan, B. Zarina : "Property Rights and Patent Litigation in Early Nineteenth Century America", *The Journal of Economic History*, Vol. 55/1 (March 1995), s. 58-97.

Kızıltoprak, Süleyman: "1877–1878 Osmanlı Rus Savaşına Katılan Mısır Ordusu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (Güz 2004), s. 91-98.

Korkmaz, Adem : *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Köprülü, Orhan F. : "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, C. LI/200, Ankara 1987, s. 927-945.

Kurat, Akdes Nimet : "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774–1816)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. II/2–3, Ankara 1964, s. 175-214.

Kurat, Akdes Nimet : "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi), C. V, S. 8-9, Ankara 1967, s. 287-371.

Kurat, Yuluğ Tekin : "1877–1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", *Belleten*, XXVI/103 (Temmuz 1962), Ankara 1962, s. 567-592.

Kurçeren, S. Dilber : *1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşının Türk Basınına Yansıması*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2001.

Kurtoğlu, Fevzi : *1877–1878 Türk-Rus Harbinde Deniz Hareketleri*, İstanbul 1934.

Mahmud Celâleddin Paşa : *Mir'at-ı Hakîkat*, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), İstanbul 1983.

Mahmud Şevket [Paşa] : *Osmanlı TeşkÓlât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, C. II, Mekteb-i Harbiye Matbaası 1325.

McAulay, John D. : *Rifless of the US Army 1861–1906*, Lincoln 2003.

Nazır, Bayram : *Macar ve Polonyalı Mülteciler. Osmanlı'ya Sığınanlar*, İstanbul 2007[3].

Özcan, Abdülkadir : "Harbiye Nezareti" DİA, XVI, İstanbul 1997, s. 119-120.

Pakalın, M. Zeki : "Tophane Müşîri", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul 2004.

Pakalın, M. Zeki : *Hüseyin Avni Paşa*, İstanbul 1941.

Parker, Geoffrey : *Askeri Devrim Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500–1800*, Çev: Tuncay Zorlu, İstanbul 2006.

Pekcan, Ahmet : *Osmanlı'dan Günümüze İç Siyaseti Yönlendiren Yabancı Eller (ABD Elçisi Samuel S. Cox'ın Elçilik Yılları)[1885–1886]*, İstanbul 2006.

Poroy, Reha; Ünal Tekinalp : *Kıymetli Evrak Hukuku Esasları*, İstanbul 2005.

Rosenberg, Nathan : "Technological Change in the Machine Tool Industry: 1840–1910", *The Journal of Economic History*, Vol: 23/4, (December 1963), 414-443.

Rosenbloom, Joshua L. : "Anglo-American Technological Differences in Small Arms Manufacturing", *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 23/4 (Spring 1993), s. 683-698.

Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü, İstanbul 1988.

Sander, Oral; Kurthan Fişek : *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829–1929)*, İstanbul 1977.

Sedes, İ. Halil : *1875–1878 Osmanlı-Rus Ordusu Savaşları. 1877–1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, İstanbul 1935.

Showalter, Dennis E. : "Manifestation of Reform: The Re-armament of the Prussian Infantry; 1806–1813", *The Journal of Modern History*, Vol: 44/3 (September 1972), s. 364-380.

Soydemir, Selman : *Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19. Yüzyıllar)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2007.

Süer, H. Hikmet : *1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Ankara, 1993.

Şemseddin Sami : *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1989.

Mehmed Süreyya : *Sicill-i Osmânî veyahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, C. II, Matbaa-i Âmire 1311.

Sykes, W. H. : "Comparision of the Organisation and Cost in Detail of the English and French Amries", *Journal of the Statistical Society of London*, Vol: 27/1 (March 1864), s. 1-69.

Şafak, Nurdan : *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, İstanbul 2003.

Şarman, Kansu : "General Grant İstanbul'da", *Popüler Tarih*, S. 46 (Haziran 2004), İstanbul 2004, s. 24-28.

Tacan, Necati : "Tanzimat ve Ordu", *Tanzimat I*, İstanbul 1999, s. 129-137.

Tarsaidze, Alexander : "Berdanka", *Russian Review*, Vol: 9/1 (January 1950), s. 30-36.

Tayyar-zâde Ahmed Ata : *Târîh-i Ata*, C. III, 1293.

Temin, Peter : "Labor Scarcity and the Problem of American Industrial Efficiency in the 1850's", *Journal of Economic History*, (September 1966), s. 277-298.

Thompson, P.Gaines : *Historical Importance of the Hall Breech Loading Rifle in the Development of the American System of Manufacturing, Mass Production, Interchangeability, and Industrial Education*, Texas A& M Universitesi Doktora Tezi, 2002.

Trenk, Richard T. : "The Plevna Delay. Winchesters and Peabody-Martinis in the Russo-Turkish War", Man At Arms Magazine, XIX/4 (August 1997), s.1-12.

Tukin, Cemal : *Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1999[2].

Tunalı, Ayten Can : *Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktoraz Tezi, Ankara 2003.

Tunalı, Ayten Can : "Ceride-i Askeriye'nin Tarih Araştırmalarındaki Yeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi), Ankara 2005, C. XXIV/37, s. 195-211.

Turgay, A. Üner : "Ottoman-American Trade During the Nineteenth Centry", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, C. III, İstanbul 1982, s.189-246.

Uçarol, Rıfat : *Siyasi Tarih (1799–1999)*, İstanbul 2000[5].

Uselding, Paul J. : "Henry Burden and the Question of Anglo-American Technological Transfer in the Nineteenth Century", *The Journal of Economic History*, Vol: 30/2 (June 1970), s. 312-337.

Ünal, Uğur : Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861–1876), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2006.

Von Herbert, F. W. : *Plevne Müdafaasında Bir İngiliz Zabitin Hatıraları*, Çev: Nurettin Artam, Ankara 1938.

Wawro, Geoffrey : "Army of Pigs", The Technical, Social, and Political Bases of Austrian Shock Tactics, 1859-1866", *The Journal of Military History*, Vol: 59/3 (July 1995), s. 407-433.

Deb Wolter : *Silah. Tabanca ve Tüfeklerin 800 Yıllık Tarihi*, (Türkçe'si: Cenk Pamay), İstanbul 2008.

Wright, John W. : "The Rifle in the American Revolution", *The American Historical Review*, Vol. 29/2 (Jan. 1924), s. 293-299.

Yakıtal, Emin : "Abdülaziz Donanmasına Dair Bir İnceleme", VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11–15 Ekim 1976), *Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1981, s. 1334–1357.

Zürcher, Erik Jan : "The Ottoman Conscription System, 1844–1914" *International Review of Social History*, 43 (1998), s. 437-449 / "Teori ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi, 1844–1914" *Devletin Silahlanması Ortadoğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775–1925)*, (Çev: M. Tanju Akad), İstanbul 2003, s. 87–104).

DİZİN

A

A. A. Reed, 214

A. D. Payne, 214

A. E. Tenney, 212, 214

A. P. Gorlov, 25

Abdullah Mikael Efendi, 180, 366

Abdülkerim Paşa (Serdarıekrem), 129

Adana, 175, 338, 339, 341

Adin Thayer (Yargıç), 211

Agop Efendi (Hazine-i Hassa Nazırı), 179, 356

Ahmed Eyüp Paşa, 129

Ahmed Muhtar Paşa, 117

Akdeniz, 27, 28, 31, 123

Alexander Henry, 68, 84

Ali Saib Paşa (Tophane Müşiri), 225, 230, 236, 238, 249, 250, 378, 384

Almanya, 4, 53, 66, 132, 238, 239, 245, 254, 257; -birliği, 12

Altıncı Ordu, 259

Ambroise Mavrocordato, 158

American Repeating Rifle Company, 67

Amerikan İç Savaşı, 17, 18, 19, 20, 34, 52, 56, 67, 80, 118, 198, 251

Amerikan Nasyonal Bankası, 219, 223, 225, 227, 229, 232, 376

Amerikan Sefareti (İstanbul), 178, 180, 181, 216, 218

Amerikan Sistemi, 2, 6, 13, 14, 17, 22

Ames Manufacturing Co., 112

Andrew Jefferson (Amerikan Başkanı), 36

Andrew Johnson (Amerikan Başkanı), 213

Ankara Vilayeti, 175, 338

Anthony (John B.), 73, 76, 80, 82, 84, 86, 88, 89, 112, 187, 188, 197, 201, 204, 206, 209, 233, 256, 378, 380

Aristarki (Aristarchi) Bey (Washington Sefiri), 134, 169, 216, 217, 218, 230, 362

Arquebuse tüfeği, 6

Asâkir-i Mansûre, 48

Asâkir-i Muâvine, 117, 120, 136

Asâkir-i mustahfaza, 111

Assyrian Monarch (Vapur), 183

Avusturya, 7, 8, 12, 19, 20, 25, 29, 32, 33, 48, 50, 133, 134, 136

Aydın, 117, 193

Ayestafanos Antlaşması (3 Mart 1878), 162

Azaryan Aristakes, 53, 69, 74, 75, 77, 78, 85, 87, 94, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 141, 145, 150, 157, 159, 160,

161, 162, 163, 166, 167, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 181, 182, 187, 188, 189, 190, 191,193-198, 202-208, 228, 235, 237, 244, 259, 277, 283, 290, 300, 303, 304, 306, 307, 309, 312, 317, 319, 322, 323, 324, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 339, 340,343, 351, 353, 357, 380, 381, 382, 385, 390
Azaryan Bedros, 78, 167, 237, 390
Azaryan Josef, 167, 234, 235, 236, 237, 383, 384, 386, 388, 389
Azaryan Kumpanyası, 160, 163, 166, 167, 181, 193, 196
Azaryan Oseb, 167, 237, 390

B
Bağdad Vilâyeti, 53, 259
Bahriye Meclisi, 32
Balkanlar, 116, 248; -Dağları, 128
Bank of Commerce of New-London, 211
Baruthâne-i Âmire, 46, 122, 126, 138, 172, 183, 311
Basra, 54, 259
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 3
Bedelât-ı Nakdiye-i Askeriye, 78, 153, 195, 242, 289
Belçika, 19, 24, 48, 50, 53, 61, 62, 66, 68, 98, 132
Benjamin B. Hotchkiss, 67
Berdan (General-Amerikalı silah mucidi), 25, 119, 147, 172, 252
Berdan-2 tüfeği, 252
Berdan kapsülü, 170
Berdan tüfeği, 25, 119, 252
Bereketlü Madeni, 138
Berlin Anlaşması (1878), 135
Birmingham, 21, 22, 166, 119
Besim Bey, 224, 225, 376, 395
Blacque (Edouvard) Bey (Washington Sefiri), 35, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 69, 70, 73, 74, 75, 94, 247, 248; M. Alexandre Blaque, 35
Blanchard Tornası, 22
Blatchford (Yargıç), 221, 229, 233
Bokser Fişeği, 44, 62, 63, 94, 122,139, 241, 245, 319, 396
Bosna-Hersek, 111, 116, 136, 171; -İsyanı, 135
Boston, 18, 34, 40, 56, 57, 61, 167, 207, 212, 268, 269
Boston Advertiser Gazetesi, 134
Boston Şehbenderi, 266
Bridgeport, 67, 335, 372
Bulgar İsyanı, 135, 142
Bulgardağı Madeni, 138
Burnside Rifle Company, 20
Büyük Friedrick (1740-1786), 10

C
Caleb Huse, 19
Castlemaine (Vapur), 183
Cerîde-i Askeriye, 1, 68-69
Cezayir, 11, 27, 28
Charles Rhind, 31, 36, 37
Charleville tüfeği, 5
Chassepot tüfeği, 12
Claude-Étienne Minié (Yüzbaşı), 11
Colt revolveri, 14, 252
Colt Silah Şirketi, 251, 252
Connecticut Eyaleti, 16, 17, 20, 25, 67, 221, 273, 283, 284, 286, 335, 372
Cramps (Amerikan Gemi İnşa Şirketi), 40

Ç
çakmaklı kaval tüfekleri, 7, 9

D
D.B. Wesson, 67
Danimarka, 12, 24
Darbhâne-i Âmire, 355
Dar-ı Şûra-yı Askerî, 45, 49, 51, 52, 69, 70, 74, 75, 77, 78, 87, 93, 96, 100, 105, 110, 112, 126, 136, 140, 141, 142, 144, 153, 166, 167, 171, 192,

194, 196, 197, 202, 228, 242, 270, 271, 273, 276, 277, 287, 289, 290, 292, 295, 296, 298, 311, 314, 320, 322, 324, 358
Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Debboyu, 142, 195, 198, 289, 322
David Offley, 29, 31
Delvigne, 11
Demirhâne (Zeytinburnu Fabrikası Dahilinde), 250-251
Dersaadet Bankası, 156, 158, 159, 329
Dersaadet Limanı, 107, 163, 302, 304, 318
Doksanüç Harbi (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı), 2, 65, 98, 104, 105, 106, 108, 116, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 128, 135, 136, 142, 143, 147, 148, 149, 156, 157, 159, 163, 166, 167, 170, 172, 194, 195, 197, 248, 252, 256
Drexel-Morgan (Banker), 201, 204, 208-209, 222, 223, 380
Dreyse tüfeği, 12

E

E. B. Bartlett & Company (Depolama Şirketi), 219, 222, 231
Edirne, 30, 117, 129, 191
Emin Efendi (Binbaşı), 32
Encümen-i Mahsus-ı Meşveret, 107
Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ, 143, 314
Enfield karabinası, 20
Enfield Silah Fabrikası, 56, 252, 273
Enfield tüfeği, 11, 19, 20, 23, 24, 48, 50, 53, 55, 56, 57, 58, 64, 68, 114, 140, 146, 249, 256, 259, 262, 263, 322
Erksine S. Allin, 19
Ermeni, 30
Erzurum, 111, 125
escafette tüfeği, 6
esham-ı umumiye, 156
Eshevsky Silah Fabrikası, 25
Evarts (William M.), 212, 213-216, 218, 219, 221, 223, 229-233
Evarts and Choate Beaman Hukuk Bürosu, 219
Expo fuarı, 14
Eyüb Paşa (Ferik), 300, 313

F

Fas, 27, 28
Fernandez (Şirket-i Umumiyye-i Osmaniyye Direktörü), 177, 341
Finansal Panik (1873'de Amerika'da), 200
Fişek makinesi, 143
Fişenkhâne-i Âmire, 46, 126, 299, 311, 397
Fitilli tüfekler, 6
Foster Rhodes, 38
Fransa, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 13, 20, 28, 33, 34, 35, 42, 44, 48, 49, 50, 53, 61, 68, 82, 125, 132; -ordusu, 8
Frederich von Martini, 68
Frederick W. Howe, 80
Frelinghuysen (Amerika Dışişleri Bakanı), 181, 184

G

Gabrova Şehri, 128, 129
Gargiulo (İstanbul Amerikan Sefareti Baş Tercümanı), 178, 180, 182, 183, 224, 352, 369, 377
Garp Ocakları, 27, 28
George M. Rice, 214
George P. Marsh (Amerikan Elçisi), 33
Girit İsyanı, 34
Gorlov (Rus General), 25, 139, 248
Government Inspection Kaidesi, 274, 291
Gra tüfeği, 13, 115
Grandük Nikola, 129
Green tüfeği, 17
Greenwood Kumpanyası (İngiliz Makine Şirketi), 252
Griviça Şehri, 131
Grizon (Alman silah tüccarı), 128
Gümüşhacıköy Madeni, 138

H

H. H. Thomas, 211, 214
H. J. Habakkuk, 14
H. R. Nightingale, 214
hafif silah teknolojisi, 15, 21, 22, 143
Hakkı Bey (Miralay), 224, 300, 377
Halil Paşa (Tophane Müşiri), 41, 43, 46, 55, 62, 63, 137, 240, 246
Hamid Efendi (Reisülküttap), 36
Harbî, 7
Harbiye Anbarı, 46, 123, 306, 307
Harbiye Nezareti, 13, 46, 57, 97, 133, 203, 204, 205, 207, 208, 215, 346
Hâriciye Nezareti, 56, 194, 217, 218, 221, 268, 362
Harpers Ferry Tüfek Fabrikası, 6, 13, 16, 22, 23
Hartley (Union Metallic Cartridge Kumpanyası Sahibi), 224, 225, 233, 234, 377, 378
Harward Hukuk Fakültesi, 212
Hasan Basri, 95, 96, 97, 173, 174, 181, 182, 207, 208,, 214, 218, 219, 229, 233, 336, 343, 374, 380
Hasan Rıza Paşa (Serasker), 41
Hassa Ordusu, 49
Henry B. Hayde (Avukat), 219, 231-233
Henry Eckford, 37
Henry Metcalf (Yüzbaşı), 91
Henry tüfeği, 18, 67, 68
Hereke Kasabası, 134
Hiram Berdan, 25
Honore Blanc, 8
Horace Smith, 67
Hotchkiss tüfekleri, 115
Hüdavendigar Vilayeti, 117, 191
Hüseyin Avni Paşa (Serasker), 42, 43, 44, 45, 54, 86, 87, 89, 90, 93, 94, 104, 261
Hüseyin Hüsnü Paşa (Yaver-i Ekrem), 96, 170, 171, 172, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 215, 216, 218, 219, 220, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 232, 243, 351, 352, 353, 360, 363, 364, 392, 393
Hüseyin Tevfik (Bey) Paşa, 66, 88, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 110, 122, 134,139, 141, 150,163, 168, 170, 171, 181, 184, 189, 205, 206, 216,-222, 224, 226, 229, 230, 232, 233, 235, 236, 238, 239, 243,245, 250, 291, 292, 293, 294, 295, 298, 317, 319, 322, 324, 360, 361, 362, 374, 376, 378, 383, 397
Hüsrev Paşa (Serasker), 48

I

I. K. Gunius, 25
I. Meşrutiyet (1876), 46, 107, 117
I. Nikola (Rus Çarı), 25, 39
II. Abdülhamid, 40, 43, 61, 108, 114, 115, 117, 121, 152, 170, 171, 172, 177, 178, 179, 180, 184, 212, 213, 215, 217, 222, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 236, 238, 243, 244, 250
II. Alexandre (Rus Çarı), 252
II. Mahmud, 35, 36, 38, 48, 52
III. Selim, 46, 47
Islahat Fermanı (1856), 153
Izhevsk Silah Fabrikası (Rusya), 253

İ

iğneli tüfek, 62, 98, 105, 138
İngiltere, 2, 4, 5, 10, 11, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 61, 62, 66, 68, 71, 85, 90, 91, 93, 98, 109, 110, 116, 119, 122, 127, 132, 144, 147, 148, 156, 166, 225, 238, 243, 246, 250, 252, 255, 256, 259, 271, 273, 274, 275, 291, 311, 314, 347, 398; -ordusu, 11, 23; -Merkez Bankası, 161
İnhisar İdaresi, 159
interchangeable, 15, 16, 17, 21, 23, 71, 77, 85, 247, 252, 283

İsmail Paşa (Mısır Hıdivi), 24, 118
İspanya, 24, 82, 214
İstanbul, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 47, 52, 57, 58, 59, 61, 66, 69, 70, 72, 74, 77, 78, 85, 88, 89, 91, 93, 94, 97, 99, 107, 108, 112, 117, 122. 123, 124, 126, 127, 128, 129, 136, 138, 142, 157, 159, 161, 163, 166, 170, 172, 173, 175, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 189, 197, 203, 204, 207, 208, 213, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 224, 225, 230, 231, 237, 238, 242, 248, 250, 256, 366, 367, 374
İstanbul Tersanesi, 36, 37
İsviçre, 6, 57, 68, 82
İşkodra, 171
İzmir, 29, 31, 35
İzmit, 117, 134

J

J. E. Von Schantz, 39
Jaeger karabinası, 20
James H. Burton, 23-24, 252
James Madison (Amerikan Başkanı), 28
John Bramhall (Vapur), 162, 163, 164, 197, 198
John Dixon (Vapur), 183
John Hall, 15-17
John M. Browning, 67
John Q. Adams (Amerika Dışişleri Bakanı), 29
Josef Yazıcı (Boston Fahri Şehbenderi), 61, 268, 269
Josep Werndl, 25

K

Kâğıt mahfaza, 7
Kahire, 11, 24, 32
Kaime, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 332
Kambiyal (Kambiyo Senedi), 75, 107, 124, 159, 160, 174, 178, 180, 181, 186, 189, 197, 198, 207, 277, 302, 304, 306, 307, 308, 309, 312, 314, 328, 331, 332, 336, 352, 353, 367, 370, 372
Kâmil Paşa (Sadrazam), 388, 390
Kamphoevener Paşa (Mirliva), 115
Kanûn-i Esasî (1876), 107
Kapsüllü Tüfekler, 10
Karadağ, 109, 116, 142
Karamanlı Yusuf Paşa (Trablusgarp Valisi), 28
Karatova Madeni, 138
Karle tüfeği, 119
Kars, 119, 136, 159
Kasaba Demiryolu, 161
Kasatura, 109, 110, 112, 195, 202, 204, 214, 378, 383, 384, 385
Kastamonu Vilayeti, 175, 180, 338, 339, 341, 366, 372
Kaval tüfekleri, 7
Keban Madeni, 138
Kırım Savaşı (1853-1856), 10, 23, 25, 42, 47, 49, 56, 116
Kırkağaç Fişekhânesi, 62, 63, 241, 396
Koalisyon Savaşları, 8
Konya Vilayeti, 117, 175, 180, 338, 339, 340, 366, 372
Kovanlı mermi, 12
Kreditörler Komitesi (Providence Tool Kumpanyası'nın Borçlarını Tasfiyeyle Yetkili), 233
Krenk tüfeği, 119, 120
Krupp topları, 120, 128, 132
Kuyruktan Dolar İğneli Tüfekler, 12
Kynoch (George), 126, 127, 166, 197, 311, 314; -kumpanyası, 166, 197

L

Lewis Pleree, 214
Little Gull Adası, 164
Liverpool, 54, 259
Loewe, 4, 238
Lofça, 128, 131, 132
lojistik, 2, 23, 114, 121, 125, 126, 132, 133, 134, 157, 240

London Armoury Co., 19
Londra, 14, 21, 48, 56, 68, 73, 75, 81, 84, 86, 91, 95, 107, 110, 117, 124, 150, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 174, 180, 181, 183, 186, 189, 197, 204, 225, 250, 255, 270, 271, 275, 276, 291, 302, 304, 306, 308, 309, 319, 322, 324, 326, 328, 332, 336, 345, 370, 372, 378, 398
Londra Boğazlar Sözleşmesi (1871), 116
Londra Sefareti, 91, 110, 272
Londra Şubesi (Osmanlı Bankası), 187
Lotus Vapuru, 66

M

Ma'âdin-i Hümâyûn Meclisi, 138
Mabeyn Başkitabeti, 368
Mabeyn-i Hümayun, 45, 97, 170, 185, 191, 196, 198, 205, 208, 215, 224, 236, 356, 377
Maçka, 86
Mahmud Nedim Paşa, 79, 107, 161, 189, 303
Mâliye Nezâreti, , 96, 124, 138, 140, 143, 154, 156, 159, 160, 161, 175, 176, 178, 180, 184, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 205, 227, 249, 270, 290, 294, 302, 304, 305, 315, 316, 318, 321, 341, 361, 370, 387, 400
Malta, 35
Martin Van Buren (Amerika Dışişleri Bakanı), 31
Martini-Henry, 43, 44, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 104, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 126, 128, 131, 135, 136, 140, 142, 146, 147, 150, 153, 156, 158, 160, 161, 163, 164, 166, 168, 170, 172, 173, 176, 177, 186, 194, 196, 199, 200, 202, 203, 204, 207, 208, 210, 214, 215, 216, 218, 221, 222, 224, 225, 226, 230, 232, 234, 235, 236, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 252, 254, 256, 257, 270, 271, 273, 274, 275, 277, 278, 290, 291, 292, 294, 295, 299, 306, 307, 311, 314, 322, 324, 328, 329, 335, 343, 345, 357, 358, 377, 378, 380, 383, 389, 392, 393, 395, 396, 399; -fişeği, 115, 127, 128, 144, 163, 240, 244, 336, 338, 339, 355, 366, 367, 371, 392; -kovanları, 312
masârifât-ı fevkalâde, 109
Mauser, 4, 238
Mecidî nişanı, 78, 237
Meclis-i Mebusân, 162
Meclis-i Umumî, 107
Meclis-i Vükela, 46, 111, 112, 127, 159, 205-208, 220, 234, 235, 236, 244, 270, 332, 334, 358, 387, 388
Mehmed (Yaver) (Serasker), 273
Mehmet Ali Paşa, 129
Meksika, 19, 82
Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye, 44, 49, 90, 171
Memleketeyn, 57, 155, 328
Metalik Fişek, 43, 44, 98, 118, 139, 147, 241, 242, 245, 397
Mısır, 11, 20, 24, 36, 117, 123, 158, 161, 248, 251, 253, 356
Middletown, 16, 17
Midhat Paşa, 53-55, 112, 166, 260.
Midilli Sancağı, 177, 341
Miliutin (Rus Savaş Bakanı), 248
Millard Fillmore (Amerika Başkanı), 32
Minié tüfeği, 11, 12, 24, 251, 253
Monroe Doktrini, 37
Morgan H. Foster (Osmanlı Bankası Genel Müdürü)
Foster, 161, 178, 183, 352, 353
Mousquet tüfeği, 6
muâvine askerleri, 119, 125
Mustafa Bey, 220, 228, 229

Mühendishâne-i Berr-i Hümâyûn, 217
Münir Paşa (Maliye Nazırı), 178, 179, 180, 181, 343, 353, 368, 369, 373

N

N. R. Nightingale, 211
Nafıa Nezareti, 138
Napolyon, 7, 8, 11
Necib Bey (Miralay), 127, 312
Nelson King, 67
New Haven, 18, 67, 68, 76, 273, 283, 284, 319, 335, 370
New Haven Arms Company, 18, 67; -limanı, 162, 163
New York, 25, 30, 34, 40, 59, 72, 73, 81, 184, 207, 213, 218, 226, 230, 262, 264, 360, 362, 370, 372, 383; -Limanı, 183, 184, 274
New York Barosu, 213
New York Şehbenderi (Osmanlı Devleti), 266
Nigbolu, 131, 136
Norman Monarch (Vapur), 175, 340, 343
Norton (Yüzbaşı), 11

O

Oboukhof Silah Fabrikası (Rusya), 120
Oliver Fisher Winchester (1810-1880), 67, 69, 70, 78, 256
Orhaniye, 129, 132
Orman ve Ma'âdin Nezareti, 138
Osfanyan (Osmanlı Devleti New York Şehbenderi), 59, 262, 264, 267
Oskar Yazıcı, 268, 269
Osman Paşa, 124, 128, 129, 130, 131, 132, 159, 178
Osmanî Nişanı, 237
Osmanlı Bankası, 56, 96, 149, 150, 155, 157, 158, 160, 161, 162, 178, 180, 182, 183, 186, 187, 188, 198, 331, 332, 367
Osmanlı Zaptiye Askeri, 76

P

Paris, 35, 49, 50, 90, 116, 213
Paris Antlaşması (1856), 116
Patent, 75, 78, 199
Peabody-Martini, 44, 82, 83, 84, 118, 120, 130, 132, 202, 214
Peter Temin, 14
Petersburg, 25, 120, 252
Plevne Savunması, 128
Providence Tool Company, 18, 20, 43, 66, 68, 70, 73, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 94, 95, 99, 104, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 118, 134, 142, 150, 151, 152, 155, 156, 160, 163, 164, 166, 168, 170, 171, 177, 181, 182, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 248, 250, 251, 256, 278, 331, 345, 358, 374, 376, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 388
Providence Tool Fabrikası, 135
Prusya, 8, 10, 12, 24, 41, 42, 82, 148; -ordusu, 8

R

Redif Paşa, 117, 129
Remington Fişeği, 145
Remigton karabinası, 251
Remington Silah Şirketi, 24, 251
Remington tüfeği, 20, 24, 105, 123, 251
Remus (Vapur), 163, 317, 318
Revolver, 18, 25, 106, 107, 136, 241, 249, 281, 300
Rhode Island Eyaleti, 199, 221
Rhode Island Tool Kumpanyası, 237
Richard Borden (Providence Tool Kumpanyası Sahibi), 80
Robbin & Lawrence Co., 23

Robert Knight, 211
Romanya, 82, 131
Roswell Lee, 16, 23
Rothschild Bankası, 181, 204, 207-208
Rum İsyanı (1821), 30, 37
Rumeli Demiryolu Şirketi, 195, 196, 358
Rusçuk Kalesi, 195, 358
Rusya, 4, 9, 20, 23, 24, 25, 30, 32, 35, 39, 47, 57, 62, 107, 108, 115, 116, 117, 118, 119, 134, 135, 139, 143, 151, 193, 194, 195, 248, 251, 252, 253, 256
Rüstem Bey (Albay), 35, 41, 56, 57, 59, 61, 241, 246, 247, 262, 263, 264, 267
Rüstem Bey (Albay), 2, 54, 55
Rüsûmât Emâneti, 162, 178, 180, 353, 367

S

Sadâret, 51, 63, 97, 107, 110, 124, 136, 143, 156, 178, 183, 187, 188, 191, 192, 196, 198, 208, 215, 217, 226, 227, 234, 236, 249, 286, 295, 297, 320, 332, 333, 390
Sadık Paşa (Maliye Nazırı), 138
Sadowa Savaşı, 12
Said Paşa (Mısır Hıdivi/1856–1863), 24
Said Paşa (Sadrazam), 11, 24, 224, 226, 227, 250
Saint Laurent, 166
Samuel Colt, 14, 25
Samuel Morse, 33
Samuel Remington, 24
Saruhan Efendi, 216, 220, 362
Schuldner (Rus General), 129
Sedan Savaşı, 12
Seraskerlik, 43, 46, 53, 70, 74, 77, 78, 85, 94, 97, 104, 110, 111, 123, 125, 141, 187, 188, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 230, 231, 233, 237, 244, 307
Sestroretsk Silah Fabrikası (Rusya), 253
Seyyid Tevfik Paşa (Tophane Feriki), 240, 242, 249
Sharps tüfeği, 18
Sırbistan, 57, 109, 116, 142
Sigorta, 56, 77, 107, 123, 124, 141, 153, 161, 164, 181, 183, 184, 205, 232, 266, 292, 304, 306, 308, 309, 312, 340, 364, 399, 400
Silistre Kalesi, 195, 358
Simeon North, 16, 17
Singer Dikiş Makineleri Şirketi, 199
Sivas, 180, 366, 372
Skobelef (Rus General), 131
Smith & Wesson revolveri, 25, 106, 107, 136, 252
Smith & Wesson Fabrikası, 300, 303
Snider fişeği, 126, 142, 143, 144, 146, 154, 159, 332, 396; -makinesi, 143
Snider tüfeği, 44, 68, 94, 105, 108, 119, 120, 136, 241, 322, 396
Spencer Repeating Rifle Company, 18, 67
Spencer tüfeği, 18
Springfield Tüfeği, 18, 19, 48, 53, 55-58, 60, 64, 68, 133, 146, 198, 249, 256, 262, 263, 266, 267
Springfield Tüfek Fabrikası, 6, 13, 16, 19, 22, 23, 53, 56, 58, 59, 80, 82, 94, 247, 264
Subhi Bey, 215, 216, 220, 228
Sultan Abdülaziz, 40, 43, 49, 76, 87, 89, 98, 108, 114, 132, 135, 148, 246
Sultan Abdülmecid, 32, 33, 34, 170
süngü, 7, 85, 109, 110, 112, 128, 163, 199, 202, 204, 214, 273, 378, 383

Ş

Şark Meselesi, 116
Şeşhaneli tüfek, 46, 48, 50, 54, 66, 98, 105, 221
Şıpka, 129
Şirket-i Umûmîyye-i Osmâniyye, 176
Şûrâ-yı Devlet Mâliye Dairesi, 332

T

Tanzimat Fermanı (1839), 1, 41, 255
Teftiş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu, 224
Tercüme ve Tahrîrât-ı Ecnebiyye Kalemi, 278
Tersane-i Âmire, 38, 242
The New York Times (Gazete), 66, 209
The Spencer Arms Co., 115
The Worcester Safe Deposit and Trust Kumpanyası, 211
Tırnova, 128, 129, 131
Tilkin T. Tasset (Silah Ustası), 50
Tobhâne-i Âmire, 2, 41, 43, 46, 48, 50, 51, 54, 55, 58, 62, 63, 64, 69, 77, 79, 90, 91, 95, 98, 100, 104, 105, 106, 110, 111, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 136, 137, 138, 140, 143,144, 145, 146, 147, 163, 167, 173, 174, 175, 176, 184, 225, 240, 241, 242,243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 253, 256, 260, 261, 263, 267, 287, 300, 302, 303, 304, 306, 308, 309, 311, 314, 335, 336, 338, 343, 351, 353, 397
Tobhâne-i Âmire Meclisi, 46, 100, 106, 125, 167, 175, 217, 236, 244, 249, 300, 303, 308, 311, 338, 339, 340, 384, 392; -Mu'âyene ve Tecrübe Dâ'iresi, 127, 217, 312; -Topçu Dairesi, 16, 45, 69, 91, 96, 230, 231, 232, 380
Tobhâne-i Âmire Müşiriyeti, 62, 63, 106, 107, 109, 128, 138, 167, 174, 249, 267, 298, 302-304, 307, 309, 317, 336, 344, 399
Tophane-i Âmire İmalat Nazırı, 249
Tophane-i Âmire Sanayi Birinci Alayı, 245
Trablus, 27, 28
Treadwell Cleveland (Avukat), 219, 223, 228-233, 378
Tula Silah Fabrikası (Rusya), 252
Tuna, 53, 111, 118, 123
Tuna Nehri, 128, 129
Tuna Vilayeti, 156, 193, 328
Tunus, 27, 28, 29, 118
Tüfekhâne-i Âmire, 48, 49, 50, 51, 55, 59, 86, 95, 96, 122, 241, 242, 246, 249, 250, 297, 399, 400
Türk-Amerikan Ticaret Anlaşması (1830), 32
Tyler Henry, 67, 68

U

Uluslararası Para Konferansı, 213
Ulysses Simpson Grant (Amerikan Başkanı), 60, 61, 247
Union Metallic Cartridge Kumpanyası, 128, 139, 141, 142, 143, 146, 166, 170, 171, 172, 173, 177, 179, 184, 215, 218, 224, 234, 244, 256, 295, 317,3222, 335, 337, 341, 343, 351, 353, 370, 377
United States (Savaş Gemisi), 37

V

Vidin, 123, 129
Vidin Kalesi, 195, 358
Viyana, 48, 50, 61
Vladimir Vasilevich von Notbok (Rus Piyade Generali), 252

W

Wallace (Amerikan Sefiri), 40, 114, 115, 170, 172, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 213, 218, 224, 225, 230, 370, 372, 373, 377, 378
Ware & Co. (Amerikalı Mobilya Şirketi), 211
Washington, 16, 17, 29, 33, 35, 40, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 69, 72, 73, 74, 75, 86, 93, 94, 118, 169, 171, 181, 182, 183, 214, 218, 227, 235, 275
Washington Sefareti (Osmanlı Devleti'nin), 184, 187, 194, 206, 215, 216, 230, 262, 277
Werndl tüfeği, 13, 26

William Conversea, 182
William Crane, 31
Winchester Tüfeği, 45, 65, 67, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 83, 84, 90, 94, 98, 100, 105, 114, 118-125, 128, 130, 132, 135, 136, 139, 142, 143, 152, 153, 161, 162, 164, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 176, 177, 179, 181, 182, 183, 184, 215, 218, 244, 248, 256, 257, 270, 271, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 288, 289, 291, 306, 309, 319, 321, 337, 353, 364
Winchester Filintası, 76, 105, 114, 124, 136, 167, 241, 283, 287, 306, 307, 309, 397
Winchester Repeating Arms Kumpanyası, 20, 67, 70, 73, 76, 115, 141, 142, 152, 166, 173, 182, 200, 273, 276, 283, 284, 286, 295, 335, 343
Winchester Silah Fabrikası, 77, 140, 141, 146, 242, 245, 322, 324, 343
Winchester Şehri, 372

Y

Yaver Paşa (Serasker), 74
Yaverler Dairesi(Yıldız Sarayı'nda), 170
Yıldız Sarayı, 167, 170
Yunanistan, 4, 30
Yusuf Paşa (Maliye Nazırı), 28, 159, 188, 193, 313, 329

Z

Z. D. Aristarki (Washington Sefiri), 214
Zaptiye Fırka Meclisi, 76, 77, 100, 283, 284
Zaptiye Nezâreti, 281
Zarifi (George) Zarifi, 124, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 188, 309, 328, 329, 334
Zeytinburnu Fabrikası, 50, 172, 243
Zil'a İskelesi (Mısır), 158
Zişţovi, 123, 128, 129
Zorunlu askerlik, 8
Zühdü Efendi (Maliye Müsteşarı), 161